

UNIVERZITA KARLOVA

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Ústav světových dějin

DISERTAČNÍ PRÁCE

Mgr. Karolína Kalecká

**MODERNIZACE RAKOUSKO-UHERSKÉHO VÁLEČNÉHO NÁMOŘNICTVA
V LETECH 1897–1914**

DEVELOPMENT OF AUSTRO-HUNGARIAN NAVY, 1897–1914

Praha, 2017

Vedoucí práce: prof. PhDr. Václav Horčíčka, Ph.D.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsal/a samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, 25. června 2017

Karolína Kalecká

Tato práce vznikla s přispěním programu Aktion Česká Republika–Rakousko.

Abstrakt

Cílem této práce je zmapovat postup modernizace, rozvoje rakousko-uherského válečného námořnictva v letech 1897–1914 a určit, které faktory byly při vytváření jeho podoby rozhodující. Výzkum je založen jak na studiu odborné literatury, tak především na prostudování velkého množství archivních pramenů z fondů Rakouského státního archivu. Hlavní důraz je položen na jednání o rozpočtech válečného námořnictva, protože výzkum vychází z předpokladu, že pro stavbu válečných lodí i rozvoj námořnictva jako celku je jedním z rozhodujících faktorů výše přidělených finančních prostředků. Pozornost byla dále věnována problematice rozdělování zakázek pro válečné námořnictvo mezi domácí firmy, závodu v námořním zbrojení mezi Rakouskem-Uherskem a Itálií a struktuře rakousko-uherského loďstva. Provedeným výzkumem bylo zjištěno, že představy velitelů námořnictva o ideální podobě loďstva byly založeny na dobových teoriích námořní strategie o rozhodující bitvě a všeřešící námořní nadvládě, a také na rivalitě s Itálií. Proveditelné ale byly jen do té míry, jakou umožňovala hospodářská situace obou států; při projednávání a schvalování rozpočtů neměly rozhodující slovo delegace, nýbrž vlády. Nutnost rozdělovat objednávky mezi uherské a rakouské dodavatele v poměru odpovídajícím kvótě omezovala svobodu rozhodování vedení námořnictva. Dalšími významnými překážkami budování loďstva byly vnitropolitické krize, které znamenaly zdržení projednání, schválení a vyplacení rozpočtových prostředků námořnictva. Následník trůnu arcivévoda František Ferdinand d'Este, ačkoliv znám jako podporovatel námořnictva, hrál v procesu modernizace loďstva velmi rozporuplnou úlohu, přinejmenším v posledních předválečných letech. Podrobný popis událostí rozhodujících pro rozvoj a podobu rakousko-uherského námořnictva může sloužit jako podklad k dalšímu studiu.

Klíčová slova

Anton Haus; c. a k. válečné námořnictvo; habsburská monarchie; Hermann svobodný pán Spaun; italské válečné loďstvo; italské válečné námořnictvo; námořní zbrojení; Rakousko-Uhersko; rakousko-uherské válečné loďstvo; rakousko-uherské válečné námořnictvo; Rudolf hrabě Montecuccoli; závody v námořním zbrojení.

Abstract

The goal of this study is to describe the way Austria-Hungary followed to create and develop a modern navy in 1897–1914, and to determine, which factors were decisive in creating the final composition of the fleet. As the base for the research, a number of works related to the subject were studied, but far more important was detailed research of primary sources located in Austrian State Archives. The main line of the research as well as of this study follows negotiations on navy's budgets because of the assumption that the very base for building ships and developing the navy are financial resources. Among the more important subtopics are the way the navy had to award producers from both state, Austria and Hungary, with adequate portion of contracts, the Austro–Italian naval arms race, and the structure of the Austro-Hungarian fleet. The research revealed, that the ideal fleet as imagined by the commanders of the navy was a product of theories concerning a decisive battle and naval supremacy then widely widespread, and of the rivalry with Italy. However, the extent to which the ideal could have been followed, depended on the economic situation of both states; in the process of discussing and voting navy's budgets, the decisive word belonged to governments, not to delegations. The way the navy had to divide contracts among domestic producers considerably limited its freedom of decision. The archduke Francis Ferdinand d'Este, although known as a supporter of the navy, played rather contradictory part in the process of its development, at last in the last years before his death. Detailed description of the events forming the shape of Austro-Hungarian navy, as offered by this study, may serve as a base for further research.

Keywords

Anton Haus; Austria-Hungary; Austro-hungarian navy; austro-hungarian fleet; Hapsburg Monarchy; baron Hermann Spaun; Italian fleet; Italian navy; naval arms race; count Rudolf Montecuccoli.

Obsah

1	Úvod.....	10
2	Odkaz admirála Sternecka, 1883–1897	17
2.1	Éra „mladé školy“	18
2.2	Soumrak jeune école a 90. léta	22
2.3	Sterneckův poslední rok	26
3	Nový velitel, staré problémy, 1898–1904.....	34
3.1	Jen nové loďstvo může být moderní loďstvo	34
3.1.1	Efektivní obrana pobřeží?	34
3.1.2	Moderní loďstvo, drahé loďstvo	40
3.1.3	Úskalí dualistického systému.....	45
3.1.4	Efektivní reprezentace?	48
3.1.5	Zvolna vpřed	52
3.2	Středomořské záležitosti.....	66
3.3	Závazek zvaný kvóta	69
3.3.1	Opory v domácím průmyslu	70
3.3.2	Cesta k prvním Ujednáním	75
4	Čas změn, 1904–1907	84
4.1	Na dluh	84
4.1.1	Dva názory, dvě rezignace.....	85
4.1.2	První kroky nového velitele.....	96
4.1.3	Hospodářská stránka věci	108
4.2	Itálie – spojenec, soupeř, nepřítel	116
4.2.1	Ponuré vyhlídky Ministerstva války	116
4.2.2	Buď spojenci, nebo nepřátelé	121
4.2.3	Regia Marina.....	126
4.3	Ponorky, Cušima, Invincible – revoluce v námořním boji?	137
4.3.1	Podněty z Francie.....	137
4.3.2	Zprostředkovaná zkušenost.....	140
4.3.3	Fisherova revoluce	143
4.3.4	Loďstvo pro Jadran	149
5	Posedlost jménem Dreadnought, 1907–1911	162
5.1	Hozená rukavice	162

5.1.1	Rakousko-uherská výzva	166
5.1.2	Italská nabídka	175
5.2	Neobjednané lodě	181
5.2.1	Plánování	182
5.2.2	Mimořádné poměry, mimořádná opatření	189
5.2.3	Legalizovat, schválit, zaplatit	205
5.2.4	Soukromý průmysl a platební morálka	226
6	Neuskutečněné úmysly, 1911–1914	243
6.1	Systémové řešení?	243
6.2	Čtvrté společné ministerstvo?	255
6.3	Počítání děl	262
6.3.1	Rovnováha na Jadranu	263
6.3.2	Rovnováha ve Středomoří	273
6.3.3	Trojspolek ve Středomoří	277
6.4	Ersatz Monarch	286
6.4.1	Rok provizoria	287
6.4.2	Montecuccoli a pátý dreadnought	290
6.4.3	Haus a pátý dreadnought	301
6.4.4	Zakázky pro zahraničí	311
6.4.5	Poslední předválečný program	315
7	Závěr	331
8	Seznam grafů, tabulek a zkratk	331
8.1	Tabulky	340
8.2	Grafy	340
8.3	Zkratky:	340
9	Bibliografie	341
9.1	Archivní prameny	341
9.2	Vydané prameny	341
9.3	Paměti	341
9.4	Dobový tisk	341
9.5	Literatura	342
10	Přílohy	346
10.1	Příloha 1: Dohoda mezi vládami a Ministerstvem války z 6. ledna 1911	346

10.2	Příloha 2: Zákony o flotě	351
10.3	Příloha 3: Srovnání vybraných válečných lodí evropských států	354
10.3.1	Malé křižníky	354
10.3.2	Průzkumné křižníky	354
10.3.3	Pancéřové a bitevní křižníky.....	355
10.3.4	Bitevní lodě.....	356
10.3.5	Rakousko-uherské a italské torpédoborce	358
10.4	Příloha 4: Obrazové materiály	359

1 Úvod

Po zářném úspěchu roku 1866 zažívalo rakousko-uherské válečné námořnictvo několik desetiletí stagnace, úpadku či mířilo do slepé uličky *jeune école*, aby po přelomu století, po jedné či dvou personálních změnách na nejvyšším postu své správy, nastoupilo období rozmachu, kdy se v poměrně krátké době stalo nezanedbatelným prvkem námořní rovnováhy ve Středomoří. Zatímco dříve se nezdálo a ani nechtělo být ničím víc než silou obrany pobřeží, v posledním desetiletí před první světovou válkou stavělo bitevní lodě, které mohly nejlépe posloužit v bitvě na otevřeném moři a jejichž stavbu popoháněla rivalita s Itálií, podivným a pochybným spojencem, s nímž Rakousko-Uhersko necelý rok před vypuknutím světového konfliktu uzavřelo novou dohodu o námořní spolupráci v rámci Trojspolku. Stavbu první divize lodí typu dreadnought se podařilo zahájit ještě před ústavním schválením prostředků způsobem, který nebyl využit v boji o druhou divizi, a nejenže bitevní loďstvo postavené v duchu dobových teorií a víře v rozhodující bitvu bylo pro Rakousko-Uhersko zřejmě zbytečným luxusem, ale sumy na ně vynaložené, které mohly být investovány smysluplněji, ať už do infrastruktury či do pozemního vojska, byly tím vyšší, že průmyslové monopoly, bez nichž nebylo možné se při stavbě lodí obejít, držely své ceny příliš vysoko. Zatímco následník trůnu František Ferdinand d'Este rozvoj loďstva podporoval, František Josef I. k námořnictvu nechoval žádnou zvláštní náklonnost a uherští politici se nezřídka nacházeli na opačné straně barikády. V těchto rysech bývá vývoj rakousko-uherského válečného námořnictva po přelomu 19. a 20. století obvykle načrtnut.

Prostě konstatovat, že vedení rakousko-uherského válečného námořnictva budovalo své loďstvo věrno Mahanovým myšlenkám, jejichž středobodem byla námořní nadvláda, či že to byl admirál Montecuccoli, kdo námořnictvo konečně vysvobodil z pout obrany pobřeží, ovšem nestačí. Vše muselo mít svůj důvod, který ale v komplikovaném politickém systému habsburské monarchie lze v některých případech jen velmi těžko nalézt. Rozvoj loďstva nepochybně limitovalo přesvědčení, že možná není tím nejdůležitějším, do čeho by mělo soustátí investovat, a finanční možnosti států. Pro jeho budování mluvily naopak události na Balkáně a ve východním Středomoří v posledních letech před vypuknutím první světové války, a pro ty, kdo věřili, že Itálie je více nepřítelem než spojencem, byla argumentem pro i živá činnost v italských loděnicích. Stavba prvních dvou lodí třídy Tegetthoff byla zahájena za zády vlád, zúčastněnými firmami takzvaně na vlastní riziko, což naznačuje, že neméně důležitými mohly být pro rozvoj loďstva události na poli vnitřní politiky.

Právě vnitropolitické události byly doposud velmi opomíjeny, a dostatečná pozornost nebyla věnována ani vlivu, který měly na záležitosti válečného námořnictva mechanismy, díky nimž složitá struktura Rakouska-Uherska držela při sobě a v jejichž rámci řešila své společné záležitosti. Odpovídající pozornost jim nevěnuje žádná ze základních prací k dějinám c. a k. válečného námořnictva, *Austro-Hungarian Naval Policy 1904–1914*, již napsal Milan N. Vego,¹ ani Lawrence Sondhaus ve své *The Naval Policy of Austria Hungary*². První je ostatně spíše stručným výčtem faktů, který naznačuje jen málo vnitřních souvislostí, druhá pro svůj široký záběr nemůže dostatečně zohlednit všechny podrobnosti, a mimoto obě obsahují řadu

¹ Milan N. VEGO, *Austro-Hungarian Naval Policy 1904–1914*. London-Portland (Or): Frank Cass, 1996.

² Lawrence SONDHAUS, *The Naval Policy of Austria-Hungary, 1867–1918: Navalism, Industrial Development and the Politics of Dualism*. West Lafayette: Purdue University Press, 1999.

nepřesností, a to zejména vinou využití informací z druhé ruky. Paul G. Halpern ve své *The Mediterranean Naval Situation*³ přesně a podrobně líčí nezdařený pokus zahájit stavbu druhé divize dreadnoughtů dříve, než budou schváleny finanční prostředky, chybí zde ale jakýkoliv náznak spojitosti se stavbou lodí třídy Tegetthoff, která byla touto klíčovou začata úspěšně, což ovšem není míněno jako výtku, neboť primárním tématem této vynikající knihy dějiny rakousko-uherského válečného námořnictva nejsou. O stavbě první divize dreadnoughtů naopak velmi podrobně pojednává Christopher Ramoser, téma jeho práce *K. u. k. Schlachtschiffe in der Adria* je ale zcela vytrženo z kontextu dosavadního i budoucího rozvoje loďstva a postrádá jakékoliv politické pozadí.⁴

Tato studie naopak vychází z předpokladu, že vnitropolitický kontext přehlížen nelze. Jednalo se o mnohem více než debaty v delegacích, které žádná z obou výše zmíněných základních prací neopomíná, v nichž se ale události a rozhodnutí spíše odrážejí, než že by byly vytvářeny – snad kromě soupeření obou částí monarchie o průmyslové zakázky. Jak je problematika rozvoje rakousko-uherského válečného námořnictva komplexní, se ukazuje až při pohledu z velké blízkosti. Dalším klíčovým předpokladem je existence dlouhodobě působících příčin, jejichž následky se začínají projevovat až po několika letech, a jsou to právě tyto vnitřní souvislosti, které si zatím vysloužily tak málo pozornosti, a pro něž jsou velmi podstatné události a mechanismy uvnitř monarchie samotné. S nimi úzce souvisí otázka, nikoliv zda, ale do jaké míry plány šéfů Námořní sekce limitovala finanční situace států, popřípadě ochota vlád poskytnout finanční prostředky. V tomto kontextu je třeba pohlížet i na průmyslovou lobby, vysoké ceny nabízené domácím průmyslem monarchie a ohledy, které na něj bylo třeba brát. Bez povšimnutí konečně nesmí zůstat ani fakt, že dosud bylo jen velmi málo řečeno o tom, jak konkrétně se projevovала podpora následníka trůnu, a proto je nutné pokusit se nalézt důkazy jeho vlivu na budování rakousko-uherského válečného loďstva.

Časový rámec této práce, rozmezí let 1897–1914, byl zvolen proto, že roku 1897 byl velitelem rakousko-uherského válečného námořnictva jmenován viceadmirál Hermann svobodný pán Spaun, a právě v době, kdy stál v jeho čele, se charakter válečného loďstva habsburské monarchie začal výrazně měnit díky stavbě většího počtu bitevních lodí. Vypuknutím první světové války pak veškerý rozvoj námořnictva takřka skončil, a pokud za války přece probíhal, byly okolnosti tak odlišné, že se jej nezdá vhodné do této studie zahrnout.

Tím nejzákladnějším pro budování loďstva a rozvoj námořnictva jsou finanční prostředky, proto jsou ústřední linií této studie vyjednávání o rozpočtu c. a k. válečného námořnictva. Cílem není hodnotit, nakolik lépe mohli ministři financí spravovat státní finance či k čemu mohli přikročit, aby mohli válečnému námořnictvu vyhovět ve všech ohledech, hodnocení debat o výši rozpočtu námořnictva se naopak opírá o předpoklad, že pokud ministři financí označili nějakou částku za nejvyšší hranici, pak hranicí skutečně byla, ať už z jakéhokoliv důvodu. Jedním z nejpádňějších mohla být hospodářská síla či slabost monarchie. Z deprese způsobené krachem roku 1873 se v 80. letech začala rakouská ekonomika znatelně zotavovat, byla rozšiřována železniční síť, rostl bankovní kapitál a v 90. letech se začala finanční sféra pevněji propojovat s průmyslovou, jak se banky stávaly ochotnějšími

³ Paul G. HALPERN, *The Mediterranean Naval Situation 1908–1914*. Cambridge (Ma): Harvard University Press, 1971.

⁴ Christopher RAMOSER, *K. u. k. Schlachtschiffe in der Adria. Österreich-Ungarns Tegetthoff-Klasse*. Wien: ÖBV Pädagogischer Verlag, 1998.

sponzorovat převod soukromých společností na akciové a jejich spojování do koncernů, banky kolem sebe taktéž začaly vytvářet kartely. Rakouský průmysl se také stával velmi koncentrovaným, roku 1911 vyráběly 92 % surového železa jen tři firmy, počet společností těžících železo ve čtyřech desetiletích po krachu klesl o 58 % a roku 1913 připadalo na osm ze 186 cukrovarnických firem 35 % celkové produkce. Jen mezi lety 1904 a 1907 vzrostla zaměstnanost v železářském a ocelářském průmyslu o třetinu a v bavlnářství o 23 %. Roku 1910 bylo 26 % rakouských a 18 % uherských pracujících zaměstnáno v průmyslu a hornictví, proti tomu 53 % a 67 % v zemědělství; zaměstnanost v zemědělství za předchozích dvacet let klesla, a to ze 62 %, respektive 67 %. V Uhrách tak jako v Rakousku existovala síť velkých bank, které držely většinu kapitálu, nicméně Uhry byly v poněkud zvláštní situaci, protože kromě vyspělého mlynářského, hutnického a metalurgického průmyslu neměly mnoho co nabídnout. Uherský cukrovarnický a textilní průmysl za rakouským notně zaostával.⁵ V Rakousku patřil železářský průmysl k nejrychleji rostoucím průmyslovým odvětvím a lze předpokládat, že právě on mohl mít na stavbě lodí, a tím i na budování loďstva zájem. Rakouský státní rozpočet byl od roku 1889 po 18 let v přebytku,⁶ což může znamenat, že alespoň Rakousko si investice do námořnictva v jisté míře mohlo dovolit.

Hodnota zahraničního obchodu Rakouska-Uherska vzrostla z 4,6 miliardy korun roku 1904 na 6,2 miliardy roku 1913, hlavním obchodním partnerem monarchie bylo Německo, na něž připadalo 40–50 % jejího vývozu a 35–40 % dovozu. Na předlitavské půdě ležící Terst byl největším obchodním přístavem habsburské monarchie a domovem jejích dvou největších rejdářských společností, roku 1837 založeného Rakouského Lloydů a od roku 1895 fungující Austro-Americany. Pokud měla být pro rozvoj válečného námořnictva argumentem ochrana zámořského obchodu a pobřeží, je snadno představitelné, že pro Rakousko se jednalo o argument pádnější než pro Uhry. Hodnota rakousko-uherského námořního obchodu sice vzrostla z 770 milionů korun roku 1904 na 1,2 miliardy roku 1913, jenomže zatímco rakouské obchodní loďstvo mělo roku 1914 oceánské lodě o 713 550 BRT, uherské obchodní lodě měly celkem jen 231 653 BRT.⁷ Jediným uherským přístavem byla Fiume, jejíž rozvoj uherská vláda podporovala, a Maďaři snili o tom, že jednou předčí Terst.⁸ Roku 1909 připlyly do tohoto přístavu lodě o celkem 2 325 807 BRT, což byl 10,4% nárůst oproti roku 1905, ovšem do Terstu v roce 1909 připlyly lodě o celkem 4 008 010 BRT, což v tomtéž období znamenalo nárůst o 33,5 %.⁹ Mimoto Rakousko-Uhersko sice mělo přibližně 600 kilometrů pobřeží,¹⁰ ovšem Dalmácie se svými ostrovy byla součástí Předlitavska, a z asi 155 kilometrů zalitavského pobřeží byla pod přímou správou Budapešti pouze Fiume s bezprostředním okolím. Na první

⁵ OKEY, Robin, *The Habsburg Monarchy. From Enlightenment to Eclipse*. New York: St. Martin's Press, 2001, s. 229–235.

⁶ WANDRUSZKA, Adam, URBANITSCH, Peter, BRUSATTI, Alois, vyd. *Die Habsburgermonarchie, sv. I. Die Wirtschaftliche Entwicklung*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1973, s. 87, 164.

⁷ VEGO, Milan N., *Austro-Hungarian Naval Policy 1904–1914*. London-Portland (Or): Frank Cass, 1996, s. 32, příloha 9 a 10, s. 200; MAYER, Horst Friedrich, WINKLER, Dieter, *In allen Häfen war Österreich. Die österreichisch-ungarische Handelsmarine*. 2. vyd. Wien: Verlag der Österreichischen Staatsdruckerei, 2003, Edition S, s. 52, 64.

⁸ MAY, Arthur J., *The Hapsburg Monarchy 1867–1914*. New York: Norton & Company, 1968, s. 87.

⁹ SKŘIVAN, Aleš, st., SKŘIVAN, Aleš, ml., NOVOTNÝ, Lukáš, KOČVAR, Jan, *Zdvořilý nezájem. Ekonomické a politické zájmy Rakousko-Uherska na Dálném východě 1900–1914*. Agentura Pankrác: Praha, 2014, příloha 1, s. 210.

¹⁰ VEGO, s. 22.

pohled tedy uherská vlády příliš velký zájem na válečném námořnictvu mít nemusela, tím méně, že pro Rakousko-Uhersko byla na prvním místě obrana hranic na souši. Všechny tyto skutečnosti mohly ochotu investovat do budování loďstva významně ovlivnit a spolu s finanční situací obou států určovat výši finančních prostředků, které mělo válečné námořnictvo k dispozici. Nakolik bylo pro válečné námořnictvo výhodné vracet tyto finanční prostředky státům tím, že bude objednávat a nakupovat u domácího průmyslu, popřípadě nakolik to bylo vůbec možné, je jedním z dílčích témat, která jsou v této studii sledována.

Dalším tématem je vztah zahraniční politiky a rozvoje válečného námořnictva. Pro jakýkoliv námořní konflikt byl zásadní postoj Velké Británie, a pro Rakousko-Uhersko také Itálie, která byla na moři jeho bezprostředním sousedem. Od roku 1887 spojovaly habsburskou monarchii s oběma těmito velmocemi Středomořské dohody, které se týkaly diplomatické spolupráce při udržování statu quo ve Středozezemním a přilehlých mořích, a kromě toho Kálnoky předpokládal, že Británii by do jakékoliv rusko-rakouské války přivedly její vlastní zájmy. Právě kvůli Rusku měl rakousko-uherský ministr zahraničí na čele nejvíce vrásek, tím spíš že téhož roku vypršel Spolek tří císařů. Ještě během bulharské krize roku 1887 se Středomořské dohody ukázaly pro Rakousko-Uhersko užitečnější než kterákoliv jiná aliance, a již v létě byla zahájena jednání o rozšíření dohod proti ruským machinacím v Sofii a Konstantinopoli. Vzhledem k tomu, že bez Británie nebyla Itálie příliš užitečná – Kálnokymu nestálo za námahu ani se snažit zajistit si její pomoc v rámci Trojspolku –, kladl Kálnoky důraz na jednání ve třech, a i proto, že podezřívával Itálii ze snahy svázat monarchii ruce na Blízkém východě, odmítl její návrh rozšířit dohodu i pro případ rozpadu Osmanské říše. Když v říjnu Kálnoky posílal koncept dohody do Londýna, připojil upozornění, že Rakousko-Uhersko ani s italskou pomocí nemůže bránit Úžiny a Konstantinopol, bez britské spolupráce by se habsburská monarchie musela soustředit na ochranu svým užším zájmů na Balkáně, jelikož může Rusko spíš tolerovat v Konstantinopoli, než v Bulharsku nebo Makedonii.

Kálnoky byl spokojen s dohodami tak, jak byly, tedy jako s principiálními a obecnými teoretickými sliby, nepřál si, aby získaly příliš závazný charakter, což by mohlo přimět Brity redukovat je na minimum, a sám nechtěl Itálii poskytnout v západním Středomoří víc než diplomatickou podporu. Jistou krizí prošla tato aliance na přelomu let 1893–94; po návštěvě ruských válečných lodí v Toulonu v říjnu 1893 se Kálnoky začal obávat, že konfrontována s rusko-francouzskou kombinací by se Británie mohla ze Středomoří stáhnout. K tomu se přidala ekonomická krize v Itálii a povstání na Sicílii; rakousko-uherský ministr zahraničí už musel zvažovat možnost, že opuštěna Británií i Itálií a s vlašnou podporou ze strany Německa zůstane Podunajská monarchie na Blízkém východě izolována. V lednu 1894 proto poslal do Londýna podobné varování jako roku 1887 – dostalo se mu odpovědi, že Británie by se jistě nestáhla z války s Ruskem, ovšem nemohl se vypořádat s ním i Francií zároveň, britský ministr zahraničí a posléze předseda vlády hrabě Rosebery proto žádal ujištění, že Trojspolek udrží Francii neutrální. K tomu nebyli ochotní Němci, kteří se naopak spojili s Francií proti Británii v otázce Konga, pročež Rosebery hrozil i vypovězením dohod. Nakonec tak ovšem neučinil, Británie ostatně nemohla ustoupit Rusku v záležitosti Úžin, aniž by poškodila vlastní zájmy, a tak mohla Kálnokovo politika dál počítat s diplomatickou spoluprací s touto ostrovní velmocí. Potřeboval ji, neboť na Blízkém východě bylo spojenectví s Německem a Itálií v lepším případě zcela neúčinné.

Vůči Itálii se Kálnoky nechtěl vázat na Blízkém východě nebo jí v oblasti garantovat sféru vlivu, ani zvětšovat rakousko-uherské závazky proti Francii, jenomže Itálie možná nebyla příliš cenným spojencem, zato mohla způsobit monarchii velké škody přeběhnutím do nepřátelského tábora, k Francii nebo Rusku. Proto souhlasil s doplňkovou rakousko-italskou dohodou, která se roku 1891 stala součástí trojspolkové smlouvy. Týkala se situace na Balkáně – obě strany se zavázaly udržovat status quo, pokud by jej ale některá byla nucena změnit dočasnou či trvalo okupací nějakého území, musela se na tomto postupu dohodnout s druhou a zajistit jí odpovídající kompenzaci. Kálnoky se spokojil s pouhým ústním ujištěním italského ambasadora v Berlíně, že anexe Bosny nebude vnímána jako porušení statu quo a Itálie nebude požadovat jakékoliv kompenzace z rakouského území – což pro italskou vládu samozřejmě nebylo závazné. Trojspolek byl zamořený nedůvěrou, v létě roku 1888 se Itálie a Německo zdály společně intrikovat proti Rakousku-Uhersku, když císař Vilém I. i předseda italské vlády Francesco Crispi odsoudili rakouskou proslovanskou a klerikální politiku, potíže způsoboval rozdílný postoj obou států k papeži a velkým problémem v rakousko-italských vztazích se stával iredentismus. Vlnu iredentistické agitace vzedmulo rozpuštění italského spolku Pro Patria v Terstu, načež Crispi nechal v létě roku 1890 rozpustit nejhlásitější iredentistické organizace, právě aby nebyly poškozeny vztahy s Rakouskem-Uherskem, a naopak byl podán důkaz, že vláda iredentisty v žádném případě nepodporuje.¹¹

Vzhledem k tomu, že na Jadranu se v posledním desetiletí před první světovou válkou odehrál závod v námořním zbrojení mezi Rakouskem-Uherskem a Itálií, lze předpokládat, že jistý vliv na budování rakousko-uherského válečného loďstva mohl mít i další vývoj rakousko-italských vztahů. Itálie a její válečné námořnictvo patří k tématům, která v této studii taktéž dostaly více prostoru, protože je třeba pokusit se odhalit skutečný vliv závodu v námořním zbrojení na vývoj válečné floty habsburské monarchie a alespoň naznačit, v čem spočívají jeho příčiny. Poslední záležitostí, jíž je věnována bližší pozornost, je podoba, již rakousko-uherské válečné loďstvo nabylo. Výsledná podoba loďstva neponechává místo pochybám, že bylo budováno pro bitvu. Kromě Vega toto konstatuje například Zvonimir Freivogel ve svém příspěvku v *To Crown the Waves*,¹² a že pod Spaunovým vedením se rakousko-uherské válečné námořnictvo vydalo směrem vyznačeným Mahanovými teoriemi zmiňuje v prvním svazku své *Seemacht unter rot weiß roter Flagge* i Karl Gruber.¹³ Vzhledem k tomu, že se vždy jedná jen o velmi stručné zmínky, je třeba se pokusit blíže objasnit, jaký vliv dobové strategické myšlení a navalistická móda na formování loďstva měly. Jakkoliv se při nedostatku původních materiálů, které by tyto teze potvrzovaly, nelze obejít bez použití zpětné logiky, taktéž není možné omezit se při rozebírání událostí doby plně protichůdných teorií a rychlých technických změn pouze na ni, a zejména je potřeba konkrétně říci, jak se dobové teorie na podobě loďstva – mimo povrchního konstatování o velkém počtu bitevních lodí a zanedbávání lehkých jednotek – odrazily, a alespoň se pokusit rozkrýt, jak vedení rakousko-uherského námořnictva reagovalo na technické novinky a jak sami šéfové Námořní sekce na strategii, úkoly svého loďstva a jeho

¹¹ BRIDGE, Francis Roy, *From Sadowa to Sarajevo. The Foreign Policy of Austria-Hungary. 1866–1914*. London-New York: Routledge, 2002, Foreign Policies of the Great Powers, sv. VI, s. 164–209.

¹² Vincent P. O'HARA, David D. DICKSON, Richard WORTH, ed. *To Crown the Waves. The Great Navies of the First World War*. Annapolis: Naval Institute Press, 2013.

¹³ Karl GRUBER, *Seemacht unter rot weiß roter Flagge, sv. I*. Salzburg: Österreichischer Milizverlag, 2005.

složení pohlíželi. Konečně ani rivalita s Itálií nebyla pouhým počítáním děl, ale také kalkulacemi s výkonností průmyslu a finančními prostředky, podstatná je zejména otázka, jak se k tomuto soupeření stavělo samo vedení námořnictva.

Naopak mnohem méně pozornosti je v této studii věnováno Německu, a to jak jeho vztahům s habsburskou monarchií, tak na rozvoji jeho loďstva, protože těžištěm vztahů německého a rakousko-uherského námořnictva byla spolupráce na poli techniky a zpravodajských služeb.¹⁴ Cílem výzkumu nebylo popsat modernizaci c. a k. válečného loďstva po technické stránce, v předkládané práci je ryze technickým záležitostem vymezeno pouze tolik prostoru kolik se zdálo nezbytně nutné. Nakonec je třeba upozornit, že neexistuje objektivní způsob, jímž by bylo možné vypočítat sílu loďstva; záleží jak na stáří a typu plavidel, tak na jejich parametrech, které mohou mít pro každého jinou hodnotu. Proto nelze brát čísla reprezentující sílu jednotlivých loďstev jako absolutní, a proto nebylo ambicí výzkumu sílu rakousko-uherského válečného loďstva jakkoliv vyčíslit.

Tato práce se pokouší odpovědět na otázku, co mělo rozhodující vliv na rozvoj rakousko-uherského válečného námořnictva, popřípadě jakým způsobem kombinace výše zmíněných faktorů jeho rozvoj ovlivňovala a jak se odrazila na konečné podobě loďstva. Výzkum je založen na studiu archivních pramenů, zejména na fondech rakouského Kriegsarchivu ve Vídni. Jedná se především o materiály Námořní sekce týkající se rozpočtu námořnictva, stavby lodí a hlášení námořních atašé. Právě hlášení námořních atašé z Říma tvoří základ pasáží týkajících se italského válečného námořnictva; atašé získávali většinu svých informací z tisku, rozhovorů s důstojníky či politiky a při návštěvách lodí a průmyslových závodů, které musela povolit italská vláda.¹⁵ Na jejich základě nelze rozkrýt záměry italské politiky, ale lze říci, co konkrétně mohlo o dění v italském námořnictvu vědět vedení námořnictva rakousko-uherského. Mezi materiály vojenské kanceláře následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este, jichž bylo také mnoho využito, se nachází množství dokumentů vypovídajících spíše o představách arcivévody a jeho spolupracovníků než o faktickém stavu věcí. Výzkum byl prováděn i v dalších odděleních Rakouského státního archivu, velmi podstatným zdrojem informací se staly protokoly ze zasedání ministerské rady pro společné záležitosti. Mezi vydanými prameny jsou na prvním místě stenografické protokoly ze zasedání delegace Říšské rady. Tyto ale, bohužel, obsahují pouze plenární zasedání, nikoliv debaty ve výborech, proto se stal nepostradatelným dobový tisk, který oficiální zprávy ze zasedání výborů otiskoval jen s malými, zpravidla pouze stylistickými či formálními, úpravami napříč všemi významnými deníky, tak jako přinášel zprávy o jednání delegace Říšského sněmu. Z novinových zpráv, podobně jako z protokolů zasedání ministerské rady, ovšem nelze rekonstruovat přesný průběh jednání či doslovné znění toho, co bylo řečeno. Jedinečný pohled na situaci zevnitř námořnictva zprostředkovávají paměti kontradmirála Alfreda von Koudelky, který několik let pracoval na prezidiu Námořní sekce a byl v kontaktu jak s velitelem námořnictva, tak s následníkem trůnu. Konfrontovány s ostatními prameny se ale nezdaří být

¹⁴ SCHIEL Rüdiger, *Kaiserliche Marine und k. u. k. Kriegsmarine 1871–1914*. Bochum: Dieter Winkler, 2014, s. 395.

¹⁵ Vojenští atašé měli zakázáno zaplést se do špionáže a není důvod nepředpokládat, že pro námořní platilo totéž. CONRAD von Hötendorf, *Aus meiner Dienstzeit 1906–1918. sv. I, Die Zeit der Annexionskrise 1906–1909*. Wien-Berlin-Leipzig-München: Rikola Verlag, 1921, s. 449.

zcela spolehlivým zdrojem.¹⁶ Zařadit vývoj c. a k. válečného námořnictva do kontextu dobového strategického myšlení by nebylo možné bez knih amerických autorů, především Rolfa Hobsona¹⁷ a Nicholase Lamberta¹⁸.

Dalším cílem je podrobně popsat proces vedoucí k výsledné podobě rakousko-uherského válečného loďstva, zaplnit některá bílá místa, jimž historické bádání dosud nevěnovalo dostatečnou pozornost, a doplnit tak řadu literatury s tematikou rakousko-uherského válečného námořnictva.

¹⁶ Lothar BAUMGARTNER, vyd. *Denn Österreich lag einst am Meer. Das Leben des Admirals Alfred von Koudelka*. Graz: H. Weishaupt Verlag, 1987.

¹⁷ Rolf, HOBSON, *Maritimer Imperialismus. Seemachtideologie, seestrategisches Denken und der Tirpitzplan 1875 bis 1914*. München: R. Oldenbourg Verlag, 2004, Beiträge zur Militärgeschichte, sv. 61.

¹⁸ Nicholas A. LAMBERT, *Sir John Fisher's Naval Revolution*. Columbia: University of South Carolina Press, 2002.

2 Odkaz admirála Sternecka, 1883–1897

Maximilian svobodný pán Daublebsky von Sterneck zu Ehrenstein, narozený 14. února 1829,¹⁹ byl nejdéle sloužícím šéfem Námořní sekce Ministerstva války (do přelomu září a října roku 1911 bylo používáno označení „Říšské ministerstvo války“)²⁰ v historii této instituce. Do funkce byl 17. listopadu 1883 jmenován Františkem Josefem I., a zároveň povýšen na viceadmirála;²¹ ve funkci vystřídal Friedricha svobodného pána Pöcka.

Námořní sekce, reorganizovaná na jaře roku 1868 podle návrhu viceadmirála Wilhelmem von Tegetthoffa, jež panovník schválil 13. května, byla „centrálním úřadem povoláním k nejvyššímu řízení všech záležitostí námořní branné moci. Zřizuje, udržuje a využívá loďstvo. Šéf námořní sekce [Chef der Marinesektion] je zástupcem říšského ministra války v námořních záležitostech a současně velitel námořnictva [Marinekommandant], tedy šéf všech námořních jednotek, sborů a odvětví tak jako velitel celého loďstva. Jako zástupce ministra rozhoduje v rámci svého okruhu působnosti samostatně všechny Námořní sekci přidělené záležitosti.“ Šéf Námořní sekce ovšem nebyl tak nezávislý, jak by se z této formulace mohlo zdát. Především nebyl zodpovědným ministrem nebo sekčním šéfem [Sektionschef] ve funkci zástupce ministra, a proto byl delegacím za jednání Námořní sekce a především dozor nad jejím rozpočtem zodpovědný ministr války, ačkoliv Námořní sekce svůj rozpočet sestavovala sama a právě její šéf jej představoval na ministerské radě a zpravidla i delegátům. Za připravenost loďstva byl šéf Námořní sekce panovníkovi zodpovědný stejnou měrou jako ministr války, s nímž musel v těchto záležitostech postupovat ve shodě, a který musel svým podpisem vyjádřit souhlas i se všemi referáty předkládanými šéfem Námořní sekce císaři.²² Toto zřízení bylo původně zamýšleno jako provizorium do doby, kdy poměry dovolí vytvořit ministerstvo námořnictva, ale výraznějších změn doznalo až v průběhu první světové války. Námořní sekce sídlila ve Vídni, v jejímž rámci se několikrát stěhovala, a ani její úřední označení nezůstalo neměnné – poté, co byla v říjnu 1889 zkratka k. k. přeměněna na k. u. k., bylo roku 1892 namísto názvu „Marinesektion des k. u. k. Reichs-Kriegs-Ministeriums“ zavedeno označení „k. u. k. Reichs-Kriegs-Ministerium (Marinesektion)“, a to roku 1911 změněno na „k. u. k. Kriegsministerium, Marinesektion.“²³

Loďstvo, které Sterneck převzal po svém předchůdci, bylo zajatcem svého vlastního úspěch, neboť bitva u Lissy ukázala, že slabší rakouské síly mohou porazit mnohem silnější italské, a jeho rozvoj pochopitelně limitovala také skutečnost, že pro Rakousko-Uhersko, jež mělo zájmy především na evropské pevnině, bylo pozemní vojsko nesrovnatelně důležitější. Závěry komise, která se sešla v červenci roku 1880, aby prodiskutovala budoucnost námořnictva, shrnul arcivévoda Albrecht tak, že je třeba opustit všechny myšlenky na dostižení Itálie, jejíž námořní program z roku 1876 počítal do roku 1888 s 16 novými bitevními loděmi

¹⁹ SCHMIDT-BRENTANO, Antonio, *Die österreichischen Admirale. Sv. I, 1808–1895*. Osnabrück: Biblio-Verlag, 1997, s. 249.

²⁰ Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv: k. k. Finanzministerium [KKFM], Präsidium, z. 1865 ex 1911, Auffenberg rakouskému Ministerstvu financí, 27. 9. 1911.

²¹ STENECK, Admiral Max Freiherr von, *Erinnerungen aus den Jahren 1847–1897*. Wien, Pest, Leipzig: A. Hartleben's Verlag, 1901, s. 25.

²² WAGNER, Walter, *Die obersten Behörden der k. und k. Kriegsmarine 1856–1918*. Wien: Ferdinand Berger, 1961. Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs, Ergänzungsband VI, s. 63–67.

²³ Tamtéž, s. 81.

a 10 křižníky. Rakousko-Uhersko mělo udržovat současný počet bitevních lodí a budoucí italské hrozbě čelit nikoliv v otevřeném námořním boji, ale defenzivní malou válkou. Arcivévoda také varoval, aby Rakousko-Uhersko soustředilo své omezené prostředky do honu za nedostižným. Členy komise byli Sterneck i Pöck, první jako stoupenec malé války, druhý jako zastánce stavby bitevních lodí, pro nějž výsledek jednání komise nepochybně znamenal porážku. Plán, který Pöck prezentoval panovníkovi v únoru 1881, již počítal jen s udržováním současného početního stavu plavidel všech kategorií, a nepodařilo se ani prosadit nahrazení čtyř nejstarších obrněnců v přijatelném časovém horizontu, jakkoliv to muselo znamenat nebezpečné oslabení loďstva a zároveň velké výdaje na údržbu zastaralých plavidel.²⁴

Vyčerpaný, zklamaný Pöck rezignoval na svůj úřad na podzim 1883, svému nástupci přenechal loďstvo čítající mimo menší a doprovodná plavidla osm kasematových lodí, dvě pancéřované a dvě kompozitní fregaty, dvě dřevěné a šest kompozitních korvet a čtyři torpédové lodě. Jednalo se o plavidla nejružnějšího stáří, z nichž některá pamatovala bitvu u Lissy a prošla i dvěma přestavbami. Kasematové lodě patřily v celosvětovém srovnání k menším,²⁵ zejména *Kaiser Max* a *Don Juan d'Austria*, které byly přestavěnými pancéřovanými fregatami, počítala se k nim i roku 1874 přestavěná řadová loď *Kaiser*, spuštěná na vodu už roku 1858, a pouze dvě z těchto lodí byly začaty po roce 1870.²⁶ Nejednalo se tedy o loďstvo, které by jeho velitel chtěl vést do bitvy, ale pro Sternecka jako zastánce *jeune école* nebyl otevřený boj tím hlavním, na co by chtěl námořnictvo připravit.

2.1 Éra „mladé školy“

Jeune école byla strategická doktrína zrozená ve Francii, mezi jejími předními stoupenci a spoluvůdci byli francouzský kontradmirál Théophile Aube a žurnalista Gabriel Charmeres. Vycházela z předpokladu, že v době, kdy jsou lodě nezávislé na větru a nepříznivé počasí pro ně představuje mnohem menší potíže, než tomu bylo za časů plachet, musí při stejné technické vyspělosti vítězství v námořní bitvě připadnout silnější straně. Slabší loďstvo, aby se vyhnulo zničení, zůstane v přístavech, kde bude silnějším nepřítelem blokováno. Řešením, které nabídla *jeune école*, bylo upustit od stavby bitevních lodí a zaměřit se na křižníky, dělové a torpédové čluny vhodné pro boj v pobřežních vodách a schopné proklouznout blokádu, která by se vůči těmto velmi rychlým plavidlům ztratila efektivitu. Aube předpokládal, že pobřeží s četnými přístavy a nezávislost na počasí by slabší straně mohly poskytnout i příležitost získat v některé oblasti převahu nad nepřítelem, kterou by mohla využít i k opakovaným útokům. Bitevní lodě by se ze strachu před torpédovým útokem držely v přístavech, a pro slabší stranu by se pak jedinou alternativou k nečinnosti stala obchodní válka založená na naprostém ignorování směrnice pařížské deklarace námořního práva z roku 1856, operacích „samostatných“ torpédových člunů na širém moři a nočních přepadech. Stavět drahé bitevní lodě tedy postrádalo smysl, a sám Aube, když se roku 1886 stal ministrem námořnictva, přerušil práce na čtyřech rozestavěných bitevních lodích.

²⁴ SONDHAUS, Lawrence, *The Naval Policy of Austria-Hungary, 1867–1918: Navalism, Industrial Development and the Politics of Dualism*. West Lafayette: Purdue University Press, 1999, 54–58.

²⁵ HYNEK, Vladimír, KLUČINA, Petr, *Válečné lodě. Sv. 2, Mezi krymskou a rusko-japonskou válkou*. Praha: Naše vojsko 1986, s. 50.

²⁶ GOGG, Karl, *Österreichs Kriegsmarine 1848–1918*. Salzburg-Stuttgart: Das Bergland Buch, 1967, s. 43–44.

Teorie francouzských strategiů předpokládaly válku s Velkou Británií, která byla závislá na námořním obchodu, jejich cílem bylo otrávit britským hospodářstvím a vyvolat paniku s nedozírnými společenskými následky.²⁷ Na Jadranu sice nebylo možné od obchodní války očekávat cokoli podobného, ale členité dalmatské pobřeží bylo tak jako francouzské vhodné pro překvapivé výpady rychlých, malých plavidel, a právě v Rakousku-Uhersku, kde bylo torpédo vynalezeno²⁸, byly s touto zbraní v rámci manévru a cvičení prováděny i významné taktické experimenty – arcivévoda Albrecht a výše zmíněná komise ostatně požadovali zabývat se taktikou pro malou válku. Ve své době nejnovativnější bylo v podstatě jednoduché cvičení z roku 1883 – torpédový člun plul podél bitevní lodě, mimo dohled nepřítele, dokud bitevní loď nevystřelila ze svých těžkých děl a nevytvořila clonu kouře, která torpédový člun kryla, když vyrazil odpálit svá torpéda na krátkou vzdálenost. Do té doby neexistovala uspokojivá teorie využití torpédových člunů společně s bitevními loděmi ani způsob, jak tato malá plavidla bezpečně přiblížit k nepřátelské bitevní lodi. Torpédové čluny byly spolu s bitevními loděmi použity i při manévrech roku 1884, které udělaly hluboký dojem na francouzské pozorovatele; Francouzi převzali taktiku skrývání torpédového člunu za každou z bitevních lodí, seřazených do linie, dokud dělostřelba nevytvořila kouřovou clonu dostatečnou pro krytí torpédového útoku, a používali ji až do roku 1902. Sir John Fisher ve Velké Británii tento nápad dokonce představil svému kolegovi siru Arthuru Wilsonovi jako vlastní. Kromě bojů na otevřeném moři se Sterneck soustředil i na vývoj taktiky pro pobřežní vody.²⁹

Že pro špatnou finanční situaci státu není možné stavět drahé bitevní lodě, a tím splnit Tegetthoffův plán (mimo menší plavidla 15 obrněnců, 8 fregat, 16 korvet a dělových člunů),³⁰ vysvětlil Sterneck panovníkovi ve svém referátu z 8. září 1884. Lodě, které byly k dispozici, nestačily pro strategickou ofenzivu; zbývala tedy defenziva, a tu musely umožnit levnější prostředky, které nabízela moderní technika – miny a torpéda. Počet bitevních lodí nesměl sice klesnout, loďstvo ale mělo být posíleno flotilami torpédových člunů, kterých bylo v Sterneckově éře skutečně postaveno několik desítek. Pro jejich ochranu, a také pro průzkum a delší plavby měly být postaveny torpédové lodě, a za bitevní lodě budoucnosti považoval šéf Námořní sekce „Torpedoramschiffe“, plavidla o 3500 tunách s pancéřovanou palubou, klounem, vyzbrojená torpédy, kulometry a kromě lehkých i dvěma těžkými děly, která měla být schopná i boje proti bitevním lodím.³¹

Sterneck byl přesvědčený, že Aube klade na torpédové čluny přehnané nároky, a důkaz získal v létě 1887, kdy se v novinách dočetl, že ve Francii byly zastaveny příliš dalekosáhlé manévry torpédových člunů. Ty, jak věřil, by měly být na otevřeném moři využívány jen ve

²⁷ HOBSON, Rolf, *Maritimer Imperialismus. Seemachtideologie, seestrategisches Denken und der Tirpitzplan 1875 bis 1914*. München: R. Oldenbourg Verlag, 2004. Beiträge zur Militärgeschichte, sv. 61, s. 108–118.

²⁸ Základy vývoje torpéda položil fregatní kapitán Johann Blasius Luppis svým nápadem výbušninami naloženého, z pevniny řízeného člunu. Torpédo z něj vyvinul anglický inženýr Robert Whitehead, majitel továrny Stabilimento Tecnico Fiumano. První torpédo bylo odborné komisi předvedeno 20. 12. 1866. BILZER, Franz Ferdinand, *Die Torpedoboote der k.u.k. Kriegsmarine von 1875–1918*. 2. vyd. Graz: H. Weishaupt Verlag, 1996, s. 9–11.

²⁹ SONDHAUS, The Naval Policy, s. 79, 97.

³⁰ SOKOL, Hans Hugo, *Des Kaisers Seemacht. Sv. III, Die k. k. österreichische Kriegsmarine 1848 bis 1914*. Wien-München: Amalthea, 1980, s. 107. V 80. letech už plán pochopitelně vyžadoval adaptaci na modernější typy lodí.

³¹ BILZER, Franz Ferdinand, *Die Torpedoschiffe und Zerstörer der k. u. k. Kriegsmarine 1867–1918*. 2. vyd. Graz: H. Weishaupt Verlag, 1997, s.32–33.

výjimečných případech, také sloužily hlavně k obraně pobřeží, a i tehdy potřebovaly podporu – třeba právě torpédové lodě uvedené v referátu panovníkovi.³² Postaveny byly tři, *Panther*, *Leopard* a *Tiger*, pro zamýšlený účel se ale neukázaly vhodné.³³ Co se bitevních lodí týkalo, v letech 1884–87 byly postaveny dvě, *Kronprinz Erzherzog Rudolf* a *Kronprinzessin Erzherzogin Stephanie*.³⁴ Stavbu první se podařilo zajistit ještě Pöckovi roku 1881, druhou nechal Sterneck postavit za peníze schválené na přestavbu staré pancéřové fregaty *Erzherzog Ferdinand Max*. O žádnou přestavbu se pochopitelně nejednalo, *Stephanie* byla postavena ze zcela nového materiálu a z *Ferdinandu Maxu* se stala školní loď. Stavba těchto nových plavidel trvala velmi dlouho, přestože kýl obou byl položen už roku 1884, do služby byla zařazena o více jak čtyři roky později, takže při tehdejších rychlém pokroku v konstrukci věžových lodí byly dokončeny už jako zastaralé.³⁵ Sterneck zřejmě neměl důvod tlačit na jejich rychlé dokončení, stejně jako nespěchal se stavbou dalších bitevních lodí, a to nejen kvůli svému vlastnímu přesvědčení o efektivitě myšlenek jeune école, ale i kvůli ještě radikálnějším názorům arcivévody Albrechta. Pozdější viceadmirál Alfred von Koudelka ve svých pamětech vzpomíná, jak po Sterneckově smrti našel mezi jím zanechanými dokumenty protokol o „maršálské radě“, kde „Sterneck vysvětloval nutnost stavět pancéřové lodě“³⁶, kterou arcivévoda ovšem odmítl. „Naše námořnictvo nepotřebuje žádné pancéřové lodě, potřebuje množství menších plavidel, která nepříteli neustále obtěžují!“ Sterneck zdůraznil, že pak už je lepší námořnictvo zcela zlikvidovat, načež arcivévoda odpověděl: „Nemám nic proti tomu zahájit o této otázce okamžitě diskuzi!“ Pancéřové lodě proti vůli generalissima, to nešlo,³⁷ Sterneck nicméně realizoval stavbu dvou „bitevních lodí budoucnosti“, které taktéž představil ve svém referátu z roku 1884.

„Vynalezli jsme ‚Rammkreuzer‘.“ vzpomíná Koudelka. „Křižníky s pancéřovou palubou a torpédovou výzbrojí byly i v jiných loďstvech, tam ale jen s děly středního kalibru. U nás ovšem musely nést těžká děla, protože fungovaly jako náhrada za opravdovou pancéřovou loď. To už tehdy většinu námořních důstojníků neuspokojilo: k čemu dvě 24 cm děla v pancéřovaných věžích na lodích bez bočního pancíře – a k čemu kloun na lehké lodi? ... Spodní baterie byla tak nízko nad hladinou, že kvůli pronikající vodě byla při vyšších vlnách nepoužitelná... Není divu, že Sterneck utekl k propagandě – nebo opravdu sám věřil, že křižníky s klounem jsou skutečné bojové lodě? Španělské loďstvo si to také myslelo, a tak přišlo k porážce u Santiaga de Cuba.“³⁸

³² STERNECK, s. 256.

³³ BILZER, *Die Torpedoschiffe und Zerstörer*, s. 43.

³⁴ Erwin SIECHE v *Die Schlachtschiffe der K. u. K. Marine. Marine-Arsenal, 1991, č. 14, s. 3*, je označuje jako barbetové, zatímco dobové materiály – například Jahresbericht der k.u.k. Kriegsmarine pro 1898, Wien: kaiserlich-königlich Hof- und Staatsdruckerei, 1898, s. 105 –, o nich mluví jako o věžových.

³⁵ Vzhledem k tomu, že technický pokrok se sotva kdy zastavil, nebylo rozhodující, zda ta či ona loď zaostává za nejnovějšími plavidly námořních velmocí, ale nakolik zaostává. K samotnému času stavby se přičítala doba potřebná k vypracování plánů, a pokud konstruktér nesledoval poslední vývoj, ale snažil se držet starších, osvědčených prvků, mohl jeden dva roky stavby znamenat velký rozdíl, zvláště byly-li měřítkem modernity britské lodě, které byly tamní loděnice schopné dokončit i za méně než dva roky.

³⁶ „Panzerschiff“, souhrnné označení pro pancéřované parní válečné lodě druhé poloviny 19. století nejrůznějších typů, mimo jiné obrněnce, kasematové, barbetové a věžové lodě.

³⁷ BAUMGARTNER, Lothar, vyd. *Denn Österreich lag einst am Meer. Das Leben des Admirals Alfred von Koudelka*. Graz: H. Weishaupt Verlag, 1987, s. 58–59.

³⁸ Tamtéž.

Tyto lodě, hanlivě přezdívané „Sterneckovy konzervy sardinek“, byly v letech 1888–1892 postaveny dvě, *Kaiser Franz Joseph I.* a *Kaiserin Elisabeth*, a skutečně byly zařazeny jako náhrady za starší kasematové lodě, *Kaiser* a *Lissa*.³⁹ V jejich prospěch mluvila zejména nízká cena, s konstrukčním výtlakem kolem 4031 tun a dvěma děly ráže 24 cm stála první z nich včetně munice jen 2,5 milionu zlatých, zatímco *Kronprinz Erzherzog Rudolf* o 6830 tunách a třemi děly ráže 30,5 cm stál 5,44 milionu, přičemž oba typy nesly ještě šest středních děl ráže 15 cm a lehké kusy.⁴⁰ Věřilo se, že torpédový útok na bitevní lodě je možný jen pod ochranou tmy nebo kouřové clony, proto Sterneck předpokládal, že boje budou chaotické a vedené nablízko, podobně jako u *Lissy*. V takové situaci mohl mít taran smysl, jak Sterneck věděl z vlastní zkušenosti, neboť se této bitvy účastnil jako velitel pancéřové fregaty *Erzherzog Ferdinand Max* a dal rozkaz taranovat italskou *Rè d'Italia*, kterou tím potopil.⁴¹ Palba těžkých děl křižníku na nepřátelské bitevní lodě měla krýt útočící torpédové čluny.

Byl to právě „klounový křižník“ *Kaiserin Elisabeth*, na jehož palubě absolvoval následník trůnu arcivévoda František Ferdinand část své cesty kolem světa, začaté v prosinci 1892. Jako každá větší rakousko-uherská loď, i *Kaiserin Elisabeth* byla plovoucí miniaturovou monarchie, její důstojnický sbor i mužstvo bylo složeno z mužů různých národností, ale profesionalita prvních a disciplína druhých jí umožnily fungovat bez známky národnostních rozporů, které Rakouskem-Uherskem zmítaly. Kromě tohoto dojmu nabyt František Ferdinand na této cestě i přesvědčení, že velmocenské postavení vyžaduje námořní sílu, což položilo základy jeho pozdější podpory budování válečného loďstva.⁴² Tento postoj kontrastoval s mnohem vlažnějším vztahem, který měl ke svému námořnictvu František Josef I. – zatímco následník trůnu se na důkaz svého zájmu často nechával vidět v námořní uniformě, císař, který zřídkakdy nosil civilní šaty, námořní uniformu nikdy neoblékl. František Ferdinand se jej jednou v Ischlu zeptal na důvod. „Na prvním místě jsem v námořnictvu nikdy nedostal žádnou hodnost. Kdo by mi ji býval mohl v té době dát? Možná ten Dán, Dahlerup?“ odpověděl s úsměvem panovník. „Zadruhé, nejsem schopen řídit ani jednu z papírových lodiček svého vnuka tady ve fontáně. Jak, pro všechno na světě, bych se mohl obléknout jako admirál?“⁴³ Mělo ale trvat ještě několik let, než námořnictvo začne arcivévodův vliv a podporu pocíťovat.

Ke stavbě nových lodí bylo třeba schválit finanční prostředky, vož bylo všechno jen ne snadné. Už v prvním roce Pöckova velení si Sterneck stěžoval, že „žít z ruky do úst, sám sebe klamat a očekávat pomoc milého Pánaboha je, bohužel, zásada současného vedení námořnictva,“⁴⁴ ale jakkoliv sám byl na tomto poli úspěšnější než jeho předchůdce, byl i on nucen šetřit, proto když domácí průmysl nedokázal nabídnout rozumnou cenu, byl používán

³⁹ Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv: Marinesektion/Präsidiakanzlei [MS/PK], XV--7/1 no. 197 ex 1902, *Schiffsnamen. Flottenliste mit Ende 1901 ohne Torpedoboote*.

⁴⁰ SIECHE, Erwin, *Kreuzer und Kreuzerprojekte der k. u. k. Kriegsmarine 1889–1918*. Hamburg-Berlin-Bonn: E. S. Mittler & Sohn, 2002, s.27–29; TÝŽ, *Die Schlachtschiffe der K. u. K. Marine*. Marine-Arsenal, 1991, č. 14, s. 2–3; Jahresbericht der k.u.k. Kriegsmarine pro 1913, s. 112.

⁴¹ SOKOL, s. 93, 137.

⁴² SONDHAUS, *The Naval Policy*, s. 125; GALANDAUER, Jan, *František Ferdinand d'Este. Následník trůnu*. Praha-Litomyšl: Paseka, 2000, s. 41, 59.

⁴³ MARGUTTI, Albert Alexander Freiherr von, *The Emperor Francis Joseph and His Times*. London: Hutchinson & Co., 1921, s. 36, 114–115. Hans Birch von Dahlerup byl v březnu 1849 jmenován rakouským viceadmirálem a velitelem námořnictva, ve funkci zůstal do srpna 1850. V době jeho působení proběhlo poněmčení a reorganizace námořnictva, vznikl také plán podoby loďstva.

⁴⁴ STERNECK, s. 169.

levnější zahraniční materiál a v zahraničí byly stavěny i celé lodě. Tato politika pomáhala získat souhlas delegací s výdaji na námořnictvo, což bylo tím důležitější, že ve Sterneckově éře nehrozilo na Jadranu bezprostřední nebezpečí ze strany Itálie, které by na delegáty mohlo činit dojem. Již v prosinci 1884 mohl Sterneck napsat, že „v Pešti nachází námořnictvo mnoho sympatií, a už s ním není zacházeno jako s nevlastním dítětem.“⁴⁵ Námořnictvu bylo tehdy schváleno 11 milionů zlatých, nejvíc za posledních 13 let.

Roku 1885 převládala v monarchii díky bulharské krizi ochota dávat víc peněz na zbrojení a námořnictvu byl pro následující rok schváleno téměř 11,2 milionu, nejvíc od roku 1864, kdy byl ještě ministrem námořnictva arcivévoda Ferdinand Maximilian. Bulharská krize pokračovala i v roce následujícím, někdejší úspěchy válečného loďstva připomnělo výročí bitvy u Lissy a vyšší výdaje na námořnictvo podporoval v delegacích i ministr zahraničí Gustav hrabě Kálnoky, zatímco roku 1887 měl císař i zástupci obou částí monarchie možnost pozorovat námořní manévry i se zúčastnit spouštění lodě *Kronprinz Erzherzog Rudolf* na vodu, což rovněž pracovalo ve Sterneckův prospěch, a pro léta 1887 a 1888 bylo námořnictvu schváleno přes 13 milionů zlatých. Šéf Námořní sekce byl 26. října 1888 povýšen na admirála, a přestože pro roky 1889 a 1890 byly námořnictvu schváleny o něco nižší finanční prostředky, 12,1, respektive 11,4 milionu, v porovnání s Pöckovou érou se stále jednalo o nezanedbatelný úspěch; pomoci jej udržet měla i aktivní propaganda ze strany Námořní sekce, o kterou se staral vedoucí presidiální kanceláře kapitán řadové lodi a později kontradmirál Josef von Lehnert. Sterneck sice čelil tuhému odporu předsedy uherské vlády Kálmána hraběte Tiszy, a to zejména v letech 1886–1890, ale obecně měl s uherskou opozicí, mířenou zpravidla proti všem společným rakousko-uherským výdajům, ne konkrétně proti námořnictvu, méně problémů než jeho předchůdce.⁴⁶

2.2 Soumrak jeune école a 90. léta

Červnové manévry roku 1891 dle Sterneckova názoru „měly za následek mnoho dobrého, především ale přesvědčily mého pána [tj. panovníka], že jsme se dali na správnou a v našich poměrech jedinou možnou cestu budování loďstva.“⁴⁷ Když tedy začátkem července 1891 předložil Františku Josefovi svůj plán – první od roku 1881 –, jistě mohl doufat, že panovník jeho záměry podpoří. Požadoval loďstvo o třech eskadrách po třech bitevních lodích, 6 klounových křižnicích, 12 lehkých křižnicích, 12 torpédoborcích a 72 torpédových člunech. Do plného počtu bitevních lodí v tu chvíli zbývalo šest, větší křižníky 4 a lehkých 9, početní stavy chtěl Sterneck doplnit do roku 1901. Primárním úkolem tohoto loďstva měla být obrana pobřeží, a tomu měla být přizpůsobena i první eskadra bitevních lodí, kterou plánoval postavit. Sekundárním úkolem loďstva mělo být vedení obchodní války. Sterneckův plán ovšem narazil dříve, než byl předložen ministerské radě, protože byl založen na konceptu, který ostatní námořnictva opouštěla.⁴⁸

Torpédové čluny devatenáctého století nebyly schopny operovat ve větších vzdálenostech od pobřeží, a obchodní válku mohla Francie ze strategicko-politických důvodů vést jen potud, pokud se držela v mezích námořního práva, protože tak bezohledná, jak si ji

⁴⁵ STERNECK, s. 228.

⁴⁶ SONDHAUS, *The Naval Policy*, s. 88-93.

⁴⁷ STERNECK, s. 266–267.

⁴⁸ SONDHAUS, *The Naval Policy*, s. 101.

Aube představoval, by proti Francii jen poštvála neutrální státy.⁴⁹ V reakci na jeune école začali Britové stavět lodě určené k ničení torpédových člunů; nejprve se jednalo o takzvané torpédové dělové čluny, kým prvního z nich byl položen roku 1885, ale roku 1892 se tato plavidla už zdála příliš velká, drahá a pomalá, a tak John Fisher nechal postavit první torpédoborec vůbec, *Havock*.⁵⁰ Použitelnost těchto rychlých, zpravidla dobře ozbrojených plavidel k ničení torpédových člunů byla zpochybňována, ale kulometry a především roku 1888 zdokonalená rychlopalná děla umožňovala proti torpédovým člunům efektivní obranu – samozřejmě jen pokud byly spatřeny, proto s nimi Francouzi začali koncem 90. let cvičit noční akce. Elektrické osvětlení nemuselo na odhalení útočícího člunu stačit, jenomže nutnost útočit v noci a držet se při pobřeží výrazně limitovala možnosti jejich využití. Jen málo z konceptu jeune école přežilo konfrontaci s realitou 80. let 19. století, kdy byl Aube ministrem námořnictva; koncem devadesátých let zaujal ve francouzské strategii místo torpédového člunu jako alternativy k bitevní lodi pancéřový křižník.⁵¹

K celosvětovému odklonu od myšlenek jeune école a k rozšíření vize rozhodující námořní bitvy jistě přispěly i spisy Alfreda Thayera Mahana, amerického námořního стратега a historika, jehož bestseller *The Influence of Sea Power upon History* vyšel roku 1890. Jeho sociálně-darwinistické a merkantilistické argumenty ve prospěch expanze obrátily zájem generace, která smýšlela stále více imperialisticky, k moři.⁵² Podle Mahana „Ize v těchto třech věcech – produkci, s nutností produkty vyměňovat, námořní přepravě těchto produktů a koloniích, které usnadňují a rozšiřují námořní přepravu a pomáhají ji chránit vytvářením bezpečných bodů – nalézt klíč k ledasčemu z historie a politiky národů sousedících s mořem.“⁵³ Cestu k finančnímu vyčerpání národa neviděl v zajímání jednotlivých lodí nebo konvojů, jakkoliv mnoho by jich bylo, ale „v tak obrovské námořní síle, která vyžene nepřátelskou vlajku z moře, nebo jí dovolí objevit se jen jako uprchlík; a která... uzavře cesty, po nichž námořní obchod míří k nebo od nepřátelských břehů,“ což byl úkol proveditelný jen velkým loďstvem⁵⁴ – ne tedy prostředky nabízenými jeune école. Základním principem války, jak Mahan později napsal, je ofenziva, a jediným rozhodujícím objektem ofenzivy je nepřátelské bitevní loďstvo.⁵⁵

Předseda panovníkovy vojenské kanceláře, generálmajor Arthur svobodný pán Bolfras, ve svém komentáři ke Sterneckovu plánu uvedl, že se zdá pochybným, jestli je torpédo, na nějž plán kladl největší důraz, tak efektivní, jak je předpokládáno, a žádal objektivnější zvážení jak problematiky torpéd, tak celého plánu. Sterneck se obrátil ke svým důstojníkům pro podporu, dostalo se mu ale pravého opaku. Komise, která se sešla v Pule pod předsednictvím viceadmirála Maximiliana Pitnera, předložila vlastní návrh, loďstvo o mimo jiné 20 bitevních

⁴⁹ HOBSON, s. 114–118.

⁵⁰ BROWN, David K., *Warrior to Dreadnought. Warship Design and Development 1860–1905*. Barnsey: Seaforth Publishing, 2014, s. 115, 137–140.

⁵¹ LABRÉS, Rudolf von, *Politik und Seekrieg*. Bremen: Maritime Press, 2012, s. 108–111; LAMBERT, Nicholas A., *Sir John Fisher's Naval Revolution*. Columbia: University of South Carolina Press, 2002, s. 26–27.

⁵² HOBSON, s. 165.

⁵³ MAHAN, Alfred Thayer, *The Influence of Sea Power upon History 1660–1783*. Boston: Little, Brown, and Company, 1890, s. 28.

⁵⁴ Tamtéž, s. 138.

⁵⁵ HOBSON, s. 185.

lodích, přičemž klounový křižník byl vypuštěn zcela.⁵⁶ Sterneck očekával pro námořnictvo „dny hořkého zklamání. Ministerská rada bude zasedat 17. listopadu, co přinese? Mé požadavky jsou o více jak dva miliony vyšší než minulý rok, sázka je kupředu, nebo nečinnost!“⁵⁷ Jeho obavy byly opodstatněné; na ministerské radě bránil svůj klounový křižník marně; koncept malé lodě obrany pobřeží místo velké bitevní se ministrům sice zamlouval, ale uherští zástupci požadovali odložit stavbu tří z požadovaných šesti, uherský ministr financí Sándor Wekerle prosazoval, aby žádné nové nebyly začaty před dokončením všech současných projektů. Rakouský ministr financí Emil Steinbach odmítl nutnost stavby nových válečných lodí tím, že pokud by vypukla válka a Rakousko-Uhersko by bylo spojencem Velké Británie, byli by to Britové, kdo by nesl hlavní tíhu bojů na moři, a pokud by tomu tak nebylo, nic kromě obrany pobřeží nepřipadalo v úvahu. Říšský ministr války, polní zbrojmistr Ferdinand svobodný pán Bauer, poukázal na rozdíly mezi Sterneckovým plánem a návrhem Pitnerovy komise a tváří v tvář tomuto odporu nemohl Sternecka podpořit ani panovník. Ministerská rada seškrtila z požadavků na stavu nových lodí 1,5 milionu zlatých, plán budování loďstva nezískal souhlas a delegace nakonec schválily námořnictvu pro rok 1892 necelých 11,7 milionu.⁵⁸ V rozpočtu nebyly zařazeny prostředky na žádnou novou loď, Sternecka ale mohlo těšit alespoň to, že rakouští delegáti se zdáli opouštět své předchozí postoje – nejenže podporovali budování loďstva, ale jejich sympatie si získalo rozhodnutí postavit křižník *Kaiserin und Königin Maria Theresia*⁵⁹ v domácí loděnici Stabilimento Tecnico Terstino, přestože zahraniční firma nabídla nižší cenu, a také fakt, že pancíř pro tuto loď měly dodat železářny ve Vítkovicích.⁶⁰ Kýl byl položen 6. října 1891 a tentokrát se jednalo o skutečný přírůstek k loďstvu, nikoliv o náhradu za některou ze starých lodí.⁶¹

Podobnou podporu získal Sterneck i v následujícím roce, a přestože námořní rozpočet pro rok 1893 vzrostl oproti předešlému jen skromně, byly v něm zahrnuty finanční prostředky na první ze tří lodí obrany pobřeží, později pojmenovanou *Monarch*. „Roky naše interní propaganda vytrubovala,“ vzpomíná Koudelka, „že po ‚sehr leistungsfähigen Rammkreuzern‘ musejí být konečně stavěny pancéřové lodě. Ale protože arcivévoda Albrecht stále oponoval opravdové bitevní lodi, chopili jsme se jeho vlastního zaklínadla o obraně pobřeží: ‚Küstenverteidiger‘ byl zrozen!“ Jednalo se o miniaturní pancéřové lodě o 5600 tunách, jejichž nejtěžší výzbroj tvořila 4 děla ráže 24 cm, a byly to „dobré, solidně postavené lodě... Malá námořnictva, která se orientují jen na obranu pobřeží, si z naší třídy *Monarch* mohla vzít příklad. Jenomže Rakousko-Uhersko bylo velmocí s důležitými zájmy ve východním Středomoří; s těmito loděmi bylo sice možné vyhlédnout do tohoto vzdáleného světa ‚otevřenými dveřmi Jadranu‘, na o mnoho více ale pravděpodobně nestačily.“⁶² Sterneck tuto loď nezařadil jako novou, ale jako náhradu za starou pancéřovou fregatu *Habsburg*; její

⁵⁶ SONDHAUS, *The Naval Policy*, s. 101–2; WANDRUSZKA, Adam, URBANITSCH, Peter, vyd. *Die Habsburgermonarchie. Sv. V, Die Bewaffnete Macht*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1987, s. 709.

⁵⁷ STERNECK, s. 270.

⁵⁸ SONDHAUS, *The Naval Policy*, s. 101–102.

⁵⁹ Tato loď je považována za pancéřový křižník, přestože Sterneck ji označoval za klounový křižník.

⁶⁰ SONDHAUS, s. 126.

⁶¹ MS/PK, XV–7/3 no. 197 ex 1902,.

⁶² BAUMGARTNER, s. 109–110.

sesterská plavidla, *Wien a Budapest*, pak byla náhradami za malé kasematové lodě *Prinz Eugen* a *Kaiser Max*.⁶³

Při sestavování rozpočtu pro rok 1894 a úvahách o budování loďstva vycházel Sterneck z předpokladu, že loďstvo by mělo i nadále sestávat ze tří eskader a odpovídat požadavkům na obranu pobřeží. S ohledem na poměr rusko-francouzských námořních sil vůči Trojspolku a na nutnost zabránit případnému nepříteli usadit se na Jadranu a podnikat diverzní akce proti rakousko-uherskému pobřeží bylo nutné loďstvo posílit, a ačkoliv by se ve všech případech soustředilo na obranu Jadranu, v rámci spolupráce se spojenci bylo třeba počítat i s akcemi mimo domovské vody. Sterneck předpokládal už 11 pancéřových lodí, ovšem z těch, které měl k dispozici, byly 3 už zcela nevhodné pro aktivní službu a 5 dalších zastaralých, takže bylo nutné se postarat o jejich nahrazení. Torpédové flotile scházelo 20 torpédových člunů, 4 klounové křižníky různých velikostí, tři torpédoborce a jedno větší avízo; posílit potřebovala i říční flotila. Se stavbou lodí šlo ruku v ruce jejich vyzbrojení a munice, myslet bylo třeba i na zajištění opěrných bodů na pobřeží, a to všechno vyžadovalo nezanedbatelné sumy peněz. Sterneck požadoval v období 1894–1896 roční nárůst rozpočtu o milion zlatých a počítal s tím, že v následujících letech budou potřeba další peníze navíc. Také si přál pozměnit zúšob financování, aby se vedení námořnictva při stavbě lodí mohlo opřít o pevný základ, a tím zajistit stavbu lodí domácímu průmyslu, který by se mohl zařídit tak, že by dodával jak veškerý materiál, tak stavěl všechny lodě, a tím by se Rakousko-Uhersko stalo v tomto ohledu zcela nezávislým na zahraničí.⁶⁴

Přestože na politické scéně se zdál být klid, upozornil 2. února 1893 Kálnoky ministerskou radu, že vojenská situace není Rakousku-Uhersku zdaleka příznivá. Podpořil náčelníka generálního štábu, polního zbrojmistra Friedricha hraběte Becka-Rzikowského, který se snažil získat prostředky pro posílení armády, potřebné o to víc, že koncem roku 1892 bylo v Berlíně rozhodnuto přesunout těžiště válečných operací v případné válce proti Rusku a Francii z východní na západní frontu.⁶⁵ Beck věřil, že námořnictvo bude hrát jen sekundární roli, nicméně musí být schopno bránit pobřeží, a pokud možno zajistit Jadran proti nepřátelským loďstvům. Doporučil zvýšení námořního rozpočtu a stavbu lodí pro obranu pobřeží. Pro urychlené posílení ozbrojených sil se vyslovil i předseda uherský vlády Sándor Wekerle, ministerská rada nakonec odsouhlasila roční nárůst námořního rozpočtu o půl milionu zlatých, od roku 1894 do 1899 tedy celkem o 10,5 milionu, což bylo v součtu víc, než admirál původně žádal, ovšem rozloženo na dvojnásobný počet let. Později toho roku delegace schválily námořnictvu pro rok 1894 dvanáct a půl milionu zlatých, včetně prostředků na zahájení stavby lodí *Wien a Budapest*.⁶⁶

Následujícího roku našel Sterneck téměř jednohlasnou podporu v rakouské delegaci. Jinak rozhádání Češi a Němci schvalovali jak nákup oceli a děl menšího kalibru od plzeňských Škodových závodů, tak rozhodnutí, že pancíř pro všechny lodě třídy Monarch dodají Vítkovické železárny, přestože zahraniční by byl podstatně levnější. Delegáti se shodli, že

⁶³ MS/PK, XV–7/3 no. 197 ex 1902, *Schiffsnamen. Flottenliste mit Ende 1901 ohne Torpedoboote*. Lawrence SONDHAUS v *The Naval Policy of Austria-Hungary* s. 127 mylně uvádí, že *Wien a Budapest* byly zahájeny jako přírůstky k loďstvu, ne jako náhrady.

⁶⁴MS/PK, XV–7/1 no. 274 ex. 1893.

⁶⁵ BRIDGE, s. 193–194.

⁶⁶ SONDHAUS, *The Naval Policy*, s. 127. Naopak BRIDGE, s. 194, tvrdí, že pro námořnictvo nic nezbylo.

silnější loďstvo je třeba; reprezentant mladočechů Jan Kaftan volal po loďstvu podporujícím zámořský obchod, a dokonce po zabrání kolonií – myšlenky na kolonizace ale v Rakousku-Uhersku příliš populární nebyly. Pro rok 1895 bylo námořnictvu schváleno přes 13,2 milionu zlatých,⁶⁷ debatu o rozpočtu pro následující rok ovlivnil pokles napětí ve vztahu k Rusku, 17. dubna 1895 na zasedání ministerské rady Kálnoky dokonce prohlásil, že by doporučil i snížení výdajů na zbrojení – nový car byl nezkušený, všichni monarchové se chtěli vyhnout válce a ostatní evropské velmoci byly zaměstnány v Africe a Asii. Protože koloniální otázky se stávaly stále důležitějšími, dokonce navrhl, že by bylo vhodné rozšířit válečné námořnictvo a poslat nějaké větší lodě reprezentovat vlaku monarchie na Dálný východ,⁶⁸ pro rok 1896 námořnictvu ale nebylo schváleno o mnoho více než pro rok stávající – necelého 13,5 milionu zlatých. Zoufale potřeba byly nové křižníky, protože Rakousko-Uhersko v zámoří stále ještě reprezentovaly především staré kompozitní lodě, a habsburská monarchie se potřebovala ukázat v lepším světle – z toho důvodu podporoval investici do těchto plavidel i sám Kálnoky. Proti byl naopak Wekerle, jehož v úřadě předsedy uherské vlády vystřídal začátkem roku 1895 Deszö svobodný pán Bánffy, který s těmito výdaji souhlasil⁶⁹ – jednalo se o torpédový křižník A a o klounový křižník D, pro rok 1896 byly schváleny první splátky ve výši 200 000, respektive 130 tisíc zlatých.⁷⁰ V červnu roku 1896 tak mohl být položen kýl pancéřového křižníku *Kaiser Karl VI.*,⁷¹ v předlohách označovaného jako „Rammkreuzer D“, který stavělo Stabilimento Tecnico Triestino, a 8. srpna téhož roku lehkého křižníku *Zenta* v námořním arsenálu v Pule, kde byly postaveny i jeho sesterské lodě *Aspern* a *Szigetvár*. Lehké křižníky – neboli torpédové křižníky A, B a C – byly kvůli omezené kapacitě arsenálu stavěny jeden po druhém, proto byl poslední z nich zařazen do služby až 30. září 1901.⁷²

2.3 Sterneckův poslední rok

Poté, co napětí na Krétě na jaře roku 1896 přerostlo v boj mezi křesťany a muslimy, navrhl nový rakousko-uherský ministr zahraničí Agenor hrabě Goluchowski v červenci téhož roku blokádu ostrova, aby bylo zamezeno dodávkám zbraní z Řecka, a společnou varovnou nótu Athénám, návrh, který se nasetkal se souhlasem ostatních velmocí. Turecké úřady nebyly schopné provést na Krétě žádné podstatné reformy a na popud velmocí redukovaly svou vojenskou přítomnost na ostrově, což v únoru vyústilo v povstání křesťanů, jež řecká vláda oficiálně podpořila. Šestého února vyhlásili krétská povstanci unii s Řeckem, které vyslalo na ostrov jednotky, čímž zahájilo nevyhlášenou válku s Tureckem. Situace byla nebezpečná pro evropský mír, protože úspěch krétské revoluce by inspiroval povstání i v jiných částech Osmanské říše, a pokud by Řecko skutečně získalo Krétu, vznesly by ostatní balkánské státy požadavky na kompenzace nebo by se mohly jeho počínáním inspirovat, pročež bylo důležité, aby Řecko z tohoto dobrodružství nijak neprofitovalo. Evropské velmoci tedy zaslaly do Řecka

⁶⁷ SONDHAUS, *The Naval Policy*, s. 129.

⁶⁸ BRIDGE, s. 204–205.

⁶⁹ SONDHAUS, *The Naval Policy*, s. 130.

⁷⁰ Wiener Zeitung, 7. 6. 1895, 156, s. 2–3. Splátka na křižník D byla následujícího roku zpětně navýšena o více jak půl milionu zlatých formou mimořádné dotace. Wiener Zeitung, 4. 6. 1896, 153, s. 5. SONDHAUS, *The Naval Policy*, s. 130, nepřesně uvádí schválení milionu zlatých na nové křižníky delegacemi pro rok 1896.

⁷¹ Stejně jako *Maria Theresia* a většina dosud postavených torpédoborců nebyl tento křižník náhradou za žádnou starší loď, ale skutečným zvýšením početního stavu lodí. MS/PK, XV-7/1 no. 197 ex 1902, *Schiffsnamen. Flottenliste mit Ende 1901 ohne Torpedoboote*.

⁷² SIECHE, *Die Kreuzer*, s. 76, 105, 15, 122; SONDHAUS, *The Naval Policy*, s. 130–131.

i Turecka totožné nóty požadující stažení jednotek z ostrova, a žádaly autonomii Kréty pod tureckou vládou. Aby podpořily své požadavky, vyslaly na ostrov své jednotky, aby držely Krétu „v úschově“, dokud jednání s řeckou a tureckou vládou nepřinesou výsledek.⁷³

Mezinárodní blokády Kréty se účastnilo 23 italských, 19 britských, 9 ruských, 7 francouzských, jedna německá válečná loď, a loď rakousko-uherské – bitevní loď *Kronprinzessin Erzherzogin Stephanie*, pancéřový křižník *Kaiserin und Königin Maria Theresia*, torpédové lodě *Tiger* a *Leopard* a menší torpédová plavidla spolu s dílenskou lodí *Cyclop*, celkem 16 plavidel,⁷⁴ která ale nemohla v porovnání s jednotkami⁷⁵ ostatních států udělat žádný dobrý dojem. Kromě toho přes zimu, kdy se krize rozvíjela, mělo Rakousko-Uhersko ve službě jen zimní eskadru, jak ji zavedl krátce po svém nástupu do úřadu Sterneck, složenou z jedné kompozitní fregaty a 2–4 menších plavidel. Pokud si to nevyžadovala zvláštní situace, byly modernější lodě ve službě jen přes léto, pro cvičení a manévry, v zimě se šetřilo, a právě proto nebyly rakousko-uherské námořní síly v zimních měsících schopny okamžité reakce. Habsburská monarchie se tedy během krize na Krétě prezentovala přinejlepším rozpačitě.⁷⁶

Zatímco se rozhodovalo o osudu Kréty, procházela rakouská část monarchie vnitropolitickou krizí. V březnových volbách do Říšské rady získala většinu převážně slovanská pravice podporovaná mladočechy a předseda vlády, Kazimír hrabě Badeni, potřeboval podporu této většiny, aby měl silnější postavení při vyjednávání o hospodářském vyrovnání, které mělo toho roku vypršet. Mladočechy mu získala již reforma volebního práva z předchozího roku, a Badeni nyní chtěl toto spojení posílit rozšířením jazykových práv, která byla Čechům garantována roku 1880. Neučinil tak v rámci snahy celkově vyřešit česko-německý problém, pouze se snažil získat okamžitou výhodu – a tu mu jeho dubnová jazyková nařízení nepřinesla. Němci se cítili dvojnásobně poraženi a přikročili k obstrukcím v Říšské radě; Badeni schůzi ukončil, ale letní přestávka byla místo k uklidňování emocí využita k narušování německých protestů proti jazykovým nařízením. Výsledkem byla vlna německého rozhořčení a celá krize nemohla nemít vliv na společné rakousko-uherské záležitosti.⁷⁷

Rozpočet námořnictva, pro rok 1897 necelých 15 milionů včetně zvláštní dotace, byl schválen bez průtahů. „Dnes trvalo mé sezení pět minut,“ psal Sterneck při té příležitosti z Budapešti, „čehož přes všechno velmi lituji. Samotný souhlas neznámá velký zájem o námořnictvo. Vlastně mi připadá, jako by se jednalo jen o něco zcela podružného.“⁷⁸ Podporu měl šéf Námořní sekce potřebovat mnohem více v roce následujícím, kdy se do nákladů musela promítnout akce na Krétě a bylo nutné postavit se skutečnosti, že rakousko-uherské lodě kvalitativně zaostávají za plavidly ostatních velmocí. „Poslední dobou mi před očima vystupují žalostné poměry námořnictva ohledně zvýšení počtu lodí stále živěji před očima,“ povzdechl si Sterneck v létě roku 1897. „Je to smutné, ale musím říci, že [pánové] tu nečinnost necítí. Ale u námořnictva, kde se ostatní, i ti nejmenší, derou vpřed, je nečinnost – jistě krok zpět. K tomu

⁷³ BRIDGE, s. 223, 229–230; RICH, Norman, *Great Power Diplomacy 1814–1914*. New York–St. Louis–San Francisco: McGraw-Hill, Inc, 1992, s. 336.

⁷⁴ SOKOL, s. 157

⁷⁵ V námořní terminologii představuje jednotku jedno plavidlo. Více plavidel pak tvoří taktickou jednotku nebo svaz.

⁷⁶ SOKOL, s. 143; SONDHAUS, *The Naval Policy*, s. 132–133

⁷⁷ OKEY, s. 306–307.

⁷⁸ STERNECK, s. 299.

přichází, že armáda opět potřebuje enormní sumy – budou poukázány na novou zbraň, na polní kanóny, které pohltní nespočet milionů, takže námořnictvu zbude přihlížení – krátkozrakost, neboť na velmoc bez námořnictva nelze pomýšlet.“⁷⁹

Že k velmoci patří loďstvo, bylo v dějinách rakousko-uherského válečného námořnictva slyšet často a z mnoha stran – Rakousko-Uhersko ale válečné loďstvo mělo a stále stavělo nové lodě. První z lodí obrany pobřeží, *Wien*, byla zařazena do služby 13. května 1897, stavba její sesterské lodi *Monarch* pokračovala sice pomaleji – loď byla zařazena do služby až v květnu následujícího roku, přestože kýl byl položen jen o necelý půlrok později než v případě *Monarchu* –,⁸⁰ zato se na ní podařilo ušetřit. Díky „příznivým okolnostem“ nebylo nutné roku 1897 utratit celou pátou a poslední splátku, ze 450 000 zlatých zbylo cca 120 000, které chtěl Sterneck použít na urychlení stavby křižníku *A, Zenty*. Říšský ministr války, generál jezdeckta Edmund svobodný pán Krieghammer, kterého Sterneck žádal o souhlas, jelikož právě ministr byl za námořní rozpočet zodpovědný, nic nenamítal,⁸¹ a záměr koncem roku schválily i delegace. Cena lodi *Monarch* stavěné v arsenálu v Pule byla původně odhadována na 3,5 milionu zlatých (včetně strojů a kotlů, ale bez výzbroje a munice), nakonec stála jen 3,16 milionu, zatímco *Wien*, kterou stavělo Stabilimento Tecnico Triestino, byla oproti původnímu odhadu jen o necelých padesát tisíc levnější a toutéž loděnicí stavěná *Budapest*, zařazená do služby v prosinci 1898, dokonce o víc jak sto tisíc dražší.⁸²

Sterneck, který se pro rok 1898 rozhodl požadovat o několik milionů víc než pro rok stávající, nebyl v předvečer prvního projednávání rozpočtu nijak optimistický. „Právě jsem přišel od Goluchowského, který mi sdělil jednu ne zcela potěšující věc. Politické poměry se mají tak, že nikdo neví, zda budou delegace zvoleny nebo ne. Věřil jsem, že vláda si je svou věcí jistější, než ve skutečnosti je; proto bude zítřejší konference jen předběžným jednáním společných ministrů, tj. bez předsedů vlád a ministrů financí, aby z předložených rozpočtů připravili předlohu.... Stavba pancéřové lodě nemá žádnou vyhlídku na schválení, protože pro ni nebude možné získat žádnou vládu. Můj dárek k jubileu námořnictva [tj. sta let od získání Benátska habsburskou monarchií, 1797–1897] tím padá do hlubiny.“⁸³

Na jednání se společnými ministry dne 17. září zahájil Sterneck prezentaci svých požadavků tím, že zdůraznil, jak jsou pro úspěchy roku 1866 přehlíženy pokroky, které od té doby učinily ostatní velmoci. Předložil statistiku, podle níž byl poměr rakousko-uherské námořní síly, i se započtením už neplnohodnotných lodí, vůči italské 1 : 2,79, vůči německé 1 : 2,95 a vůči britské 1 : 15,76, a poukázal na skutečnost, že námořní síla není potřebná jen pro případ nouze. Námořnictvo muselo plnit i jiné úkoly a nebylo dostatečně silné, aby poskytlo potřebnou ochranu rakousko-uherským občanům v zahraničí, což se s rozvojem obchodu mělo stávat stále důležitějším. I po odečtení půlmilionového ročního růstu rozpočtu odsouhlaseného roku 1893 požadoval admirál včetně různých dotací o 2,143 milionu víc [Mehrerfordernis], než bylo schváleno pro rok 1897. Protože nebyla naděje, že by takový návrh získal souhlas obou vlád, bylo Sterneckovi doporučeno některé požadavky snížit nebo odložit, aby se zlepšily

⁷⁹ STERNECK, s. 318–319.

⁸⁰ SIECHE, *Die Schlachtschiffe*, s. 40.

⁸¹ MS/PK, XV–7/3 no. 705, Sterneck Krieghammerovi, 11. 3. 1897.

⁸² Odhad ceny Wiener Zeitung, 31. 12. 1897, 301, s. 4; konečné ceny lodí Jahresbericht 1913, s. 112.

⁸³ STERNECK, s. 323.

vyhlídky na schválení nejdůležitější položky, první splátky⁸⁴ na novou loď obrany pobřeží. Po delší diskusi se společní ministři shodli na seškrtnání požadavků na „dodatečné dotace“ [Nachtragskredit] pro rok 1897, především na stavební a asanační práce v Pule, o více jak milion zlatých, a bylo rozhodnuto, že Námořní sekce bude požadovat peníze na výlohy spojené s akcí na Krétě (do konce září byly odhadovány na 350 000 zlatých) až příští rok, protože celá záležitost ještě beztak nebyla uzavřena. První splátka na novou loď ve výši 750 000 zůstala nedotčena.⁸⁵ „Získal jsem ministry pro pancéřovou loď, ale snadno jsem nevyvážil. Tedy, obětovat vše stavbě lodí je zásada, která mne vždy vedla,“ přiznal Sterneck ještě téhož večera v dopise manželce.⁸⁶

V širším složení se ministerská rada sešla 5. října, jako ministři financí se jí účastnili dva muži, kteří měli v dějinách rakousko-uherského válečného námořnictva sehrát ještě nejednu důležitou úlohu: někdejší profesor a odborník na národohospodářství Leon rytíř Biliński jako ministr financí v Badeniho vládě a jeho uherský kolega, vystudovaný právník a rovněž někdejší univerzitní pedagog László von Lukács. Sterneckovi, který hned ze začátku diskuze o námořním rozpočtu podrobně vyložil nárůst svých požadavků oproti loňskému návrhu a předložil stejnou statistiku jako v září, neměli toho roku záměry nijak významně zkřížit.

Požadavek⁸⁷ takzvaného normálního rozpočtu pro rok 1898, tedy ordinaria a extraordinaria, v celkové výši 14,48 milionu, byl dle dohody z roku 1893 o půl milionu vyšší než požadavek pro rok 1897, a byl ministerskou radou bez okolků schválen. U silně redukovaných dodatečných dotací⁸⁸ vyvstaly jen drobné komplikace technického rázu, neboť Sterneck najednou nepotřeboval peníze, které mu vlády již uvolnily, a musel se zavázat jak k jejich vrácení, tak že je nebude požadovat třeba jako dodatečné dotace ani v příštím roce. Biliński následně zrekapituloval, že od roku 1893 roste rozpočet námořnictva o půl milionu ročně, což bylo tehdy shledáno pro budování loďstva dostatečným, k tomu dostalo námořnictvo ještě milion ze společných aktiv, a nyní žádá Sterneck významné dodatečné dotace a kromě toho 750 000 tisíc jako první splátku na stavbu nové lodi, která měla stát 5 milionů. Podle

⁸⁴ Loď byla stavěna a podle pokroku stavby postupně placena několik let, schválení první splátky pak znamenalo faktické schválení stavby lodi.

⁸⁵ MS/PK, XV-7/3 nr. 3061 ex. 1897, *Auszug aus dem Protokolle des gemeinsamen Ministerrathes für gemeinsame Angelegenheiten vom 17. September 1897.*

⁸⁶ STERNECK, s. 324.

⁸⁷ Válečné námořnictvo mělo ještě své vlastní příjmy (mimo nejrůznějších poplatků zejména školné na námořní akademii a penále od dodavatelů), s nimiž sice nemohlo libovolně nakládat – „vlastní příjmy plynou k dobru společných financí, v důsledku čehož Říšskému ministerstvu války, Námořní sekci, nepřisluší právo s nimi disponovat –, ale jejichž výše se od požadavku odečítala – v tomto případě se jednalo o rovných 100 000 zlatých –; výše požadavku se tedy od výše celkového rozpočtu lišila., a byl to právě a jenom požadavek, o němž se během projednávání rozpočtu diskutovalo. MS/PK, XV-7/5 nr. 174 ex 1898, *Circulare betreffend Einhaltung... der Grundsätze für die Behandlung von budgetären Angelegenheiten.*

⁸⁸ „Nastane-li u schválené dotace větší potřeba, je třeba její schválení delegacemi ve formě dodatečné dotace [Nachtragskredit]. O dodatečné dotace lze žádat ale jen během rozpočtového období, jehož se týkají, a je třeba je dle možností omezit.“ MS/PK, XV-7/5 no. 174 ex 1898, *Circulare betreffend Einhaltung... der Grundsätze für die Behandlung von budgetären Angelegenheiten.* O dodatečnou dotaci se tedy žádalo zpravidla v průběhu roku, v němž se nedostatek finančních prostředků projevil, projednávala a schvalovala se zároveň s rozpočtem pro rok následující. Další možnosti, jak zpětně získat finanční prostředky, bylo cestou překročení rozpočtu, „Überschreitung“, vykázaném v rámci účetní závěrky, ale vzhledem k tomu, že veškeré finanční prostředky měly dobu využití a zaúčtování 18 měsíců, mohlo se jednat o podstatně delší proces. Účetní závěrky kontroloval Společný nejvyšší účetní dvůr, schvalovaly je delegace a uvolnění potřebné částky záviselo na souhlasu obou vlád, které pochopitelně mohly usoudit, že shodek je možné vyrovnat jiným způsobem.

rakouského ministra financí nemělo být možné všem těmto požadavkům vyhovět, ovšem poté, co admirál prohlásil, že větší část peněz, které dostávalo námořnictvo ročně navíc, nemohla být použita ke stavbě lodí, protože peníze bylo třeba neodkladně použít k jiným účelům, a že dotace pro stavbu lodí bude jednorázová a její stavba bude od roku 1899 kryta z nárůstu normálního rozpočtu, byly i tyto sumy schváleny.⁸⁹

Výše škrťů v požadavcích námořnictva přiměla na další schůzi, konané 10. října v nepřítomnosti šéfa Námořní sekce, Františka Josefa zapochybovat, zda správa námořnictva [Marineverwaltung] bude schopná dostát všemu, k čemu se zavázala, včetně splácení stavby nové lodi obrany pobřeží z rozpočtu. Goluchowski vysvětlil, že to záleží na celkové podobě námořního rozpočtu v následujících letech, a Badeni podotkl, že když admirál přijímal tyto závazky, stál před rozhodnutím buď nechat loď odmítnout, nebo se s dotací tři čtvrtě milionu spokojit. Sterneck rozhodně nemohl tvrdit, že mu vlády a společní ministři nerozumějí a nechápou jeho situaci.

Na téže schůzi prosadil Biliński takovou formulaci návrhu, aby bylo zřejmé, že ačkoliv oněch 750 000 je první splátkou na stavbu nové lodi obrany pobřeží, neznamená to, že touže formou mimořádné dotace budou poskytnuty i splátky další, protože k závazku kryt i zbývající náklady na stavbu lodí mimo normální rozpočet nemohl svolit.⁹⁰ V normálním námořním rozpočtu bylo tedy v následujících letech třeba na novou loď najít 4,25 milionu – to byla více jak čtvrtina celkové sumy schválené pro rok 1898. V tomtéž rozpočtu byly na stavbu lodí zařazeny jen tři miliony zlatých a program ročního růstu měl s rokem 1900 skončit, nová bitevní loď přitom nebyla jediným plavidlem, které bylo třeba splácet – Glouchowski správně podotkl, že schopnost Námořní sekce dostát svým závazkům záleží na podobě rozpočtu, na rozložení a dotaci jednotlivých položek. Stavba lodí se přitom musela platit ve splátkách dostatečně vysokých, aby byla zajištěna přijatelná doba stavby, jelikož dát 5 milionů za loď, která bude po letech v loděnici zařazena do služby už jako zastaralá, bylo stěží něčím více než vyhazováním peněz. Jakým způsobem se s tímto problémem chtěl Sterneck vypořádat, pokud o tom v době projednávání rozpočtu už měl představu, zůstane zřejmě nezodpovězeno.

Na podzim se jednalo nejen o „návrhu společných výdajů a příjmů rakousko-uherské monarchie“, jak se oficiálně říkalo návrhu rozpočtu, ale 23. září se opět sešla Říšská rada.⁹¹ Atmosféra se od poslední schůze nezlepšila a vláda musela sáhnout k protiprávní změně jednacího řádu, aby potlačila německé obstrukce, a to i s pomocí policie, což situaci sice změnilo, ale neuklidnilo. Zatímco Češi žádali zásah císaře ve prospěch rovnosti národností, němečtí klerikálové přestali Badeniho podporovat; císař přijal jeho rezignaci 28. listopadu.⁹²

⁸⁹ Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv: Ministerium des Äußern, Politisches Archiv [PA] XL, Gemeinsame Minister-Conferenz Protokoll Zahl [gmcpz] 405 ex 1897. Pro úplnost je vhodné dodat, že veškeré finanční prostředky, ať už z normálního rozpočtu nebo mimořádné dotace, byly obvykle, nebyli-li dohodnut jiný postup, vypláceny ve dvanácti měsíčních splátkách, o něž Námořní sekce žádala vlády prostřednictvím Společného ministerstva financí, a nemohly být vypláceny jednostranně.

⁹⁰ MS/PK, XV–7/3 no. 3136 ex 1897, *Protokoll über die am 10. October 1897... abgehaltene Minister-Conferenz*.

⁹¹ Wiener Abendpost, 23. 9. 1897, 218, s. 1.

⁹² OKEY, s. 307.

Předlitavští delegáti byli nicméně zvoleni,⁹³ a delegace se v polovině listopadu mohly ve Vídni sejít.⁹⁴

Nejdůležitější část debaty, jak desetiletí praxe ukázala, se odehrávala ve výborech delegací, rozpočet námořnictva projednával jednadvacetičlenný rozpočtový výbor delegace Říšské rady a devíti až třináctičlenný námořní výbor uherské delegace. S menším počtem členů, s vyloučením většiny veřejnosti a bez nutnosti vést formální protokol byly výbory vhodnějším prostředím pro konstruktivní diskusi než plénum delegace, kde kromě ministrů a jejich zástupců, odborníků, vedoucího protokolu, 60 delegátů a novinářů bylo přítomno ještě publikum. Kromě toho měla společná vláda⁹⁵ možnost vyjednávat s jí nakloněnými delegáty a alespoň se pokusit ovlivnit složení výborů ve svůj prospěch. Její předlohy projednávaly nejprve právě výbory, zpráva z jejich zasedání pak byla prezentována v plénu, kde pak byla přijímána usnesení. S jakýmkoliv návrhem, který podléhal schválení delegací, musely vyjádřit souhlas obě, pokud se neshodly, sešli se delegáti z obou částí monarchie ke společnému hlasování. Jejich usnesení schvaloval ještě panovník, načež vlády musely zařadit požadované sumy do svých rozpočtů – o těchto položkách se v parlamentech již nediskutovalo, ale přinejmenším v Uhrách nabývala tato usnesení delegací platnosti zákona až poté, co je v rámci rozpočtu schválil Říšský sněm, ruku v ruce se skutečností, že delegace neměly zákonodárnou moc.⁹⁶

V rozpočtovém výboru rakouské delegace, který projednával předlohu námořnictva 29. listopadu, Sternecka žádné potíže nečekaly. Zpravodaj rozpočtu námořnictva doktor Adolf Stránský zahájil debatu připomínkou padesátiletého výročí Sterneckova vstupu do služby u námořnictva (20. září). Během svého působení ve funkci šéfa Námořní sekce „s prostředky daleko zaostávajícími za ostatními státy vyzdvihl velitel naše námořnictvo do čestného, v zahraničí uznávaného postavení.“ Panovník jej při této příležitosti vyznamenal, „ale i zastoupení lidu musí zásluhy svého velitele námořnictva s vděkem ocenit. Referent věří jistě mluvit ve smyslu a duchu výboru, když tímto toto plné uznání vyjadřuje a gratuluje admirálovi k jeho jubileu.“ Co se zesílené lodě obrany pobřeží, která měla být náhradou za jednu ze starých kasematových lodí typu Prinz Eugen⁹⁷, zdůraznil zpravodaj – kromě samotné nutnosti ji postavit –, že zamýšlená loď o 7800 tunách a rychlosti⁹⁸ 18,5 uzlu bude mít akční rádius 3500 námořních mil, takže její stavbou bude nejen zúročen technický pokrok, ale bude použitelná jak v bitevní linii, tak v míru pro podobné úkoly jako křižníky. Výbor všechny požadavky

⁹³ Dne 24. září v panské sněmovně, den nato v poslanecké sněmovně. Wiener Abendpost 219/1897, 24. 9., s. 1; Wiener Zeitung, 26. 9. 1897, 221, s. 2.

⁹⁴ Neue Freie Presse, 16. 11. 1897, 11937, s. 2.

⁹⁵ Nelze říci, že by existovala společná vláda, rakousko-uhersko mělo pouze společné ministry, nicméně pojem „společná vláda“ byl současníky běžně používán. WANDRUSZKA, Adam, URBANITSCH, Peter, vyd. *Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Sv. VII/1, Verwaltung und Rechtswesen*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1975, s. 1150–1152. V této studii je používán v případech, kdy nelze hovořit o společných ministrech, nýbrž o společných ministrech a šéfovi Námořní sekce, který ministrem nebyl. Obě spojení, „společní ministři“ i „společná vláda“, jsou v takovéto situaci nepřesná, ale nezdá se nabízet lepší východisko.

⁹⁶ WANDRUSZKA, Adam, URBANITSCH, Peter, vyd. *Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Sv. VII/1*, s. 1138–1140, 1146–47.

⁹⁷ Konkrétně *Don Juan d'Austria*. MS/PK, XV–7/1 no. 197 ex 1902, *Schiffsnamen. Flottenliste mit Ende 1901 ohne Torpedoboote*.

⁹⁸ Jednalo se o konstrukční, popřípadě kontraktní rychlost, která minimální rychlost, kterou musela být loď nejen schopná vyvinout, ale i po určitou dobu udržet, respektive se jednalo o střední rychlost, které měla loď dle zadání projektu či smlouvy s loděnicí dosáhnout během zkušební plavby trvající určitý počet hodin, případně i s určitým výkonem strojů. Nejednalo se tedy o rychlost maximální, a je-li v souvislosti se stavbou lodí řeč o rychlosti, která není specifikována jako úsporná či maximální, je myšlena právě rychlost konstrukční.

námořnictva schválil bez debaty,⁹⁹ což navzdory gratulaci mohlo Sterneckovi v duchu jeho loňského vyjádření připadat jako nedostatek zájmu.

V námořním výboru uherské delegace se debaty dočkal – a zpočátku se ubírala směrem, který neměla už nikdy zcela opustit. Admirál hned ze začátku zdůraznil, že už léta bere ohled na uherský průmysl, který dostává tím více zakázek, čím víc se vyvíjí, a jehož procentuální zastoupení rok od roku roste. Upozornil, že například továrnu na děla se při nízké poptávce ze strany námořnictva zatím nevyplatí stavět, a že námořnictvo z Uher objednává především suroviny, protože využitelný průmysl se musí nejprve rozvinout. Nato byla navržena rezoluce požadující, aby velení námořnictva pořizovalo v Uhrách pro svou potřebu takovou část zboží, jaká odpovídá poměru příspěvku Uher na společné výdaje monarchie, a podávalo o tom delegaci ročně zprávu. V diskusi na toto téma se ozval i hlas, že by tento poměr neměl být počítán z celkového objemu nákupů, ale zvláště pro suroviny, průmysl a obchod, a pokud by uherský průmysl nebyl schopný některý artikl dodat, muselo by být přikročeno ke kompenzaci v rámci surovin nebo obchodu. Ovšem přijetí této rezoluce by jednak svým způsobem bylo vyjádřením nedůvěry, a jednak, jak podotkl zpravodaj rozpočtu Alexander hrabě Teleki, vzniklý precedens by bylo možné případně využít i proti Uhrám, takže rezoluce byla nakonec zamítnuta.

Po projednání normálního rozpočtu přišla řeč na novou, zesílenou loď obrany pobřeží, Teleki zdůraznil nutnost loďstvo posílit a zvláště vyzdvihl činnost v Levantě, kterou bylo námořnictvo schopno rozvinout navzdory omezeným prostředkům. Sterneck využil příležitosti, aby zdůraznil, že loďstvo je potřebné i k ochraně a udržení reputace monarchie, na což žádný stát nemůže rezignovat, a dodal, že Rakousko-Uhersko zatím není v plné míře schopno chránit své občany v zahraničí, které v některých případech musí svěřit pod ochranu jiných mocností. I tento výbor všechny předlohy námořnictva schválil.¹⁰⁰ Sterneck byl ještě přítomen schválení svých předloh v plénu uherské delegace 29. listopadu,¹⁰¹ 9. prosince už zastupoval v rakouské delegaci námořní rozpočet viceadmirál Hermann svobodný pán Spaun. Sterneck, který mezi svými nejbližšími prohlásil, že na schválení nové bitevní lodě závisí jeho setrvání v úřadě, který už nechtěl svým jménem krýt stagnaci ve vývoji rakousko-uherské námořní moci, a jemuž výsledky jednání delegací dávaly naději, že jeho plán budování loďstva může být uskutečněn, zemřel 5. prosince.¹⁰² Podle novinářů se až do konce těšil pevnému zdraví a smrt jej zastihla náhle, příčinou byla zřejmě srdeční mrtvice.¹⁰³

Jako šéf námořní sekce, jako budovatel rakousko-uherské námořní moci byl admirál Sterneck rozhodně úspěšnější než jeho předchůdce, přestože jistě ne tak, jak by si býval přál. V jeho časech byla jeune école slepou uličkou, ale je třeba mít na paměti, že rozhodující byla výše finančních prostředků, které mělo námořnictvo k dispozici, proto i kdyby ani on, ani arcivévoda Albrecht, který zemřel v únoru 1895, nebyli zastánci malé války, nemuselo by to znamenat volnou cestu k loďstvu bitevnímu. Budování námořní síly bylo uměním možného, nerozhodovalo, kolik peněz šéf Námořní sekce požadoval, ale kolik mu bylo schváleno. V delegacích byla v době Sterneckova působení v úřadě otevřena hospodářská otázka budování

⁹⁹ Wiener Zeitung, 30. 11. 1897, 276, s. 3.

¹⁰⁰ Wiener Zeitung, 23. 11. 1897, 268, s. 5–6.

¹⁰¹ Wiener Zeitung, 29. 11. 1897, 273, s. 2.

¹⁰² STERNECK, s. 235.

¹⁰³ Neue Freie Presse, 6. 12. 1897, 11957, s. 2.

loďsta v podobě podpory domácího průmyslu a požadavku Uher na odpovídající hodnotu objednávek, záležitost, která bude dělat těžkou hlavu všem jeho nástupcům. Kromě starších plavidel jim odkázal tři rozestavěné křižníky, jednu schválenou bitevní loď a těžký úkol vybudovat na tomto základě válečné loďstvo odpovídající velmocenskému postavení monarchie.

3 Nový velitel, staré problémy, 1898–1904

„Jsem zde v obtížném postavení,“ pronesl viceadmirál Spaun úvodem, když 9. prosince 1897 odpovídal v plénu delegace Říšské rady na Kaftanovy otázky týkající se nejrůznějších záležitostí od stavby lodí přes výuku chorvatštiny na námořnictvem podporovaných školách po dodávky potravin. „Jsem zástupcem velitele námořnictva jen krátce. V důsledku žalostné ztráty, kterou naše námořnictvo utrpělo, mám nyní úkol zde zastupovat rozpočet námořnictva.“ Plénum toho dne rozpočet schválilo,¹⁰⁴ a nebylo to naposledy, co jej zastupoval právě Spaun – šéfem Námořní sekce a velitelem válečného námořnictva jej František Josef jmenoval 12. prosince. I on se účastnil bitvy u Lissy, byl druhým velitelem na pancéřové fregatě *Erzherzog Ferdinand Max*, tedy na jedné palubě se Sterneckem a Tegetthoffem, později působil jako námořní atašé ve Washingtonu. Roku 1886 velel rakousko-uherské eskadře účastnící se blokády Kréty, byl zástupcem habsburské monarchie na námořní konferenci ve Washingtonu roku 1899 a velel i svazu rakousko-uherských lodí na Kolumbových oslavách v Janově. Zástupcem šéfa námořní sekce se stal teprve v říjnu 1897; do nejvyšší funkce byl jmenován ve věku šedesáti čtyř let.¹⁰⁵

3.1 Jen nové loďstvo může být moderní loďstvo

Rozpočet pro rok 1899 se na ministerské radě začal projednávat již v březnu 1898, Spaun tedy neměl mnoho času se sžít se svou novou funkcí, ale již tehdy předložil panovníkovi i ministrům nový plán budování loďstva včetně obsáhlého rozboru situace.

3.1.1 Efektivní obrana pobřeží?

„Porovnání loďstev všech států nepochybně vyjadřuje, že vojenská síla c. a k. floty v posledních třech desetiletích v poměru k loďstvům ostatních pokrokových států, v moderním duchu mocně budovaných, významně zaostává. Zatímco před třiceti lety disponovalo c. a k. válečné námořnictvo respekt budící silou a odhlédnuto od velkých loďstev Anglie a Francie se mohlo všem ostatním s vyhlídkou na úspěch postavit, zůstává dle své nynější bojové hodnoty daleko za loďstvy Ruska, Německa, Itálie, Spojených Států Amerických, Japonska a Španělska,“¹⁰⁶ začíná Námořní sekcí vypracované a Spaunem podepsané exposé o nutnosti posílit rakousko-uherské válečné loďstvo, k němuž patřil i plán jeho budování a četné tabulky srovnávající námořní sílu nejen velmocí, ale i jihoamerických, balkánských a skandinávských států. Když se Spaun na ministerské radě zeptal, zda exposé zprostředkovat delegátům, odpověděl Goluchowski, že „se nezdá šťastným, oficiálně poskytnout takové přiznání slabosti, jaké obsahuje úvodní část elaborátu.“¹⁰⁷

¹⁰⁴ *Stenographische Sitzungs-Protokolle der Delegation des Reichsrathes. Dreiunddreißigste Session. Wien 1897.* Wien: Kaiserlich-königlicher Hof- und Staatsdruckerei, 1897, s. 243–253.

¹⁰⁵ Narozen 9. 5. 1833. SOKOL, s. 175; SCHMIDT-BRENTANO, *Die Admirale, sv. I*, s. 380.

¹⁰⁶ Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv: Militärkanzeli Seiner Majestät [MKSM], 51-2/2 ex 1898, *Voranschlag pro 1899.*

¹⁰⁷ PA XL, gmc pz 408 ex 1898.

Slabost ilustrovala nejlépe statistická data. Jednalo se například o porovnání tonáží loďstev evropských velmocí:

<i>Stát</i>	<i>1867</i>	<i>1897</i>	<i>nárůst</i>
<i>Velká Británie</i>	775 000	1 375 000	80 %
<i>Francie</i>	438 000	645 000	48 %
<i>Rusko</i>	175 000	335 000	91 %
<i>Německo</i>	30 000	230 000	660 %
<i>Itálie</i>	105 000	230 000	130 %
<i>Rakousko-Uhersko</i>	68 000	105 000	34 %

Tabulka 1: Tonáže loďstev evropských velmocí
(Zdroj: MKSM, 51-2/2 ex 1898, *Exposé.*)

„Tuto relativní zaostalost [rakousko-uherského válečného loďstva] nevyjadřuje ani tak počet lodí k dispozici, jako jejich kvalita, protože poměrně mnoho lodí operativního – to znamená před nepřítele vedeného, pro námořní boj určeného – loďstva pochází ze staršího období, a tudíž v důsledku neustálého pokroku techniky v oblasti stavby lodí, [parních] strojů a zbraní a tím způsobeného převratu v požadavcích na válečné lodě reprezentují jen malou bojovou hodnotu, dobré údržbě navzdory.“¹⁰⁸ Na základě vlastních výpočtů, do nichž nebyly zahrnuty lodě starší 20 let, sestavila Námořní sekce i následující tabulku, v níž jsou uvedeny poměry bojové síly loďstev ostatních mocností vůči rakousko-uherskému, a to včetně lodí začatých roku 1898:

<i>Velká Británie</i>	16,54
<i>Francie</i>	7,8
<i>Rusko</i>	4,22
<i>Německo</i>	3,19
<i>Itálie</i>	2,87
<i>USA</i>	2,83
<i>Japonsko</i>	2,5
<i>Španělsko</i>	1,72
<i>Rakousko-Uhersko</i>	1
<i>Turecko</i>	0,68

Tabulka 2: Poměr bojové síly světových loďstev, 1898
(Zdroj: MKSM, 51-2/2 ex 1898, *Exposé.*)

¹⁰⁸ MKSM, 51–2/2 ex 1898, *Exposé betreffend die Nothwendigkeit der Stärkung der k. u. k. Flotte*, březen 1898.

Výše na námořnictvo vydaných finančních prostředků a „u všech ostatních velmocí trvale stoupající tendence hovoří tou nejjasnější řečí a, odhlédnuto od dříve zmíněných srovnání a dat, jsou samy o sobě dostatečným důkazem pro tvrzení, že válečné loďstvo Rakouska-Uherska zaostává ve svém kvantitativním vývoji.“ Poměry výše rozpočtů námořnictev evropských velmocí vůči rakousko-uherskému se měly následovně:

<i>Stát</i>	<i>1866</i>	<i>1897</i>
<i>Velká Británie</i>	16,2	19,1
<i>Francie</i>	9,7	10,28,1
<i>Rusko</i>	5,4	8,1
<i>Německo</i>	0,94 (1868)	5,0
<i>Itálie</i>	2,6	3,7
<i>Rakousko-Uhersko</i>	1	1

Tabulka 3: Poměry výše rozpočtů námořnictev evropských velmocí
(Zdroj: MKSM, 51-2/2 ex 1898, *Exposé.*)

Tímto bylo přiznáno, že co se námořní síly týče, je z velmocí Rakousko-Uhersko na moři zcela jasně nejslabší, a s ohledem na toto rozložení sil si bylo třeba položit otázku, zda rakousko-uherské loďstvo může ve své současné podobě plnit své úkoly. V první řadě se jednalo o obranu pobřeží a udržování volného přístupu na Jadran, pak o hájení reputace monarchie jakožto velmocí ochranou jejích státních příslušníků žijících v zahraničí a zámořského obchodu. „Splnění prvního úkolu podstatně závisí na síle protivníka, a protože i po velmi povrchním uvážení jsou nyní všichni v potaz připadající protivníci podstatně silnější, nelze pochybovat, že rakousko-uherské loďstvo ani při maximálním využití lidí a materiálu nemůže dostát svému nejdůležitějšímu úkolu, obraně vlastního pobřeží.“¹⁰⁹ Tento stav byl tím povážlivější, že tento úkol němohlo plnit nikdo a nic jiného:

„Ponechat obranu pobřeží pozemním opevněním je, odhlédnuto od naprosté nemožnosti opevnit všechny přístupné body, kterých je na našem pobřeží velké množství, neproveditelné už z finančních důvodů, a přece nemůže zřízení tolika pobřežních děl spolu s koncentrací značného množství jednotek nikdy nahradit pohyblivá a ofenzivní pevnostní díla – lodě. Už sama okolnost, že nekryté jednotky jsou vůči válečné lodi v dosahu jejích děl zcela bezmocné, a naopak na moři v pohybu ničím neomezované nepřátelské lodě se mohou opevněním snadno vyhnout, aby provedly vylovení jinde, mluví pro potřebu pohyblivé námořní ozbrojené síly; úvaha, že jen loďstvo může protivníkovi zabránit, aby se usadil na některém z ostrovů při pobřeží, který by pak představoval vítanou operační základnu pro další akce, velí, aby bylo k dispozici loďstvo dostatečně silné, aby mohlo podnikat ofenzivní výpady proti loďstvu pronikajícímu do jeho teritoriálních vod, a které by nemohl přehlédnout ani silnější protivník.“

Nezbytnost loďstva pro obranu pobřeží byla v minulosti zdůrazňována často, například Tegetthoff jasně prohlásil loďstvo za levnější a efektivnější obranu pobřeží než opevnění, které se mělo omezit na ochranu arsenálu a pro loďstvo důležitých opěrných bodů. Tyto byly ve Spaunově éře důležitější než tehdy, modernější, technicky komplikovanější lodě potřebovaly místa k doplnění paliva i opravě drobných poruch, na těchto opěrných bodech byla závislá i

¹⁰⁹ MKSM, 51–2/2 ex 1898, *Exposé betreffend die Nothwendigkeit der Stärkung der k. u. k. Flotte*, březen 1898.

doprava zásob do oblastí, které byly kvůli chybějící pobřežní železnici odkázány na námořní transport. Právě začaté práce na opevněních Puly a Kotorské zátoky (opevnění byla záležitostí pozemního vojska, námořnictvo tyto práce neprovádělo ani neplatilo) byly z pohledu námořnictva velmi důležité, ale časem – dle dostupných prostředků – bylo třeba zřídit ještě jeden opěrný bod.¹¹⁰

Definitivně vykořenit teorie, že Rakousko-Uhersko jakožto velmoc, jejíž životní jako i drtivá většina ostatních zájmů leží na evropské pevnině, válečné loďstvo nepotřebuje a o obranu pobřeží se lze postarat bez nutnosti milionových investic do námořnictva, to bylo cílem tohoto a podobných elaborátů či proslovů. Je očividné, že nikdo neutratí miliony za něco, o čem není přesvědčen, že za něj stojí, a byla-li tato vysvětlení včetně nejrůznějších statistik podávána jak zastupitelským orgánům, tak na zasedání ministerské rady, pak šéfové Námořní sekce věřili, že je ani poslanci, ani ministři plně nechápou, o veřejnosti nemluvě. Ani porovnání síly loďstev, ani opěrné body, ani potřeba efektivní obrany pobřeží nebyly naposledy zmíněny v exposé předloženém Spaunem; ohledně obrany pobřeží je ale třeba vyzdvihnout, že celá pasáž je postavena na jasných, logických argumentech, a není zmíněn žádný konkrétní nepřítel, pouze „ein Gegner“. Žádný z potenciálních protivníků se zřejmě nezdál tolik pravděpodobný nebo čímkoliv tak zvláštní, že by bylo třeba na něj upozorňovat, loďstvo se naopak mělo připravit chránit pobřeží monarchie za všech okolností.

Exposé pokračuje rekapitulací vývoje posledního desetiletí, kdy se rakousko-uherské námořnictvo muselo spokojit s poměrně malými sumami peněz, zatímco všechny velmoci a státy se zájmy na mořeplavbě se snažily všemi dostupnými prostředky zvýšit svou námořní sílu. Na stavu námořnictva, které Spaun převzal, se tato skutečnost musela odrazit, Sterneckovy rozpočty nedostačovaly k modernizaci loďstva a adekvátní náhradě zastaralých plavidel. „Podíváme-li se na stav floty roku 1884, musíme připustit, že během tohoto období bylo učiněno mnohé pro vytvoření moderního loďstva; dnešní jsou ale typově tak odlišná od těch ze starších období, že moderní loďstvo může být jen loďstvo nové.“ Nicméně ani nové rakousko-uherské lodě nebyly rovnocenné zesíleným, větším plavidlům ostatních mocností, a technický pokrok činil nové lodě stále dražšími. Zatímco roku 1864 položená pancéřová fregata *Habsburg* s tehdy velkou bojovou hodnotou stála 2,9 milionu zlatých, *Budapest* s podobným výtlakem, kterou bylo možné srovnávat jen tehdejšími nejmenšími bitevními loděmi, byla postavena a vyzbrojena za víc jak 5 milionů.

Vývoj loďstva ilustrovala skutečnost, že zatímco bitvy u Lissy se účastnilo 27 lodí, z toho 7 obrněnců a 7 těžkých dřevěných lodí, a o osm let později bylo součástí loďstva už 11 obrněnců, v době Sapunova nástupu do úřadu čítalo loďstvo operativně použitelných – včetně rozestavěných – šest poměrně malých bitevních lodí (*Monarch, Wien, Budapest, Rudolf, Stephanie, Tegetthoff*), čtyři klounové a šest torpédových lodí, tedy deset malých a středních křižníků (*Franz Josef I, Kaiserin Elisabeth, Maria Theresia, Kaiser Karl VI, Zenta, Aspern, Szigetvár, Panther, Tiger, Leopard*), 7 torpédoborců, 6 široomořských torpédových člunů a 24 menších. Loďstvo jako takové se sice skládalo z více lodí, ostatní už ale byly vhodné nanejvýš pro lokální obranu – dvě staré kasematové lodě, tři přestavované obrněnci třídy Prinz Eugen a malé křižníky a torpédové čluny s nízkou rychlostí. Že se nejedná o loďstvo, které by bylo

¹¹⁰ MKSM, 51–2/2 ex 1898, *Exposé betreffend die Nothwendigkeit der Stärkung der k. u. k. Flotte*, březen 1898.

povážlivou překážkou pro případného nepřítele, dokládala i malá pozornost věnovaná rakousko-uherskému válečnému loďstvu zahraničními odbornými periodiky. Zahanbující bylo i to, jak domácí tisk vítal plánované posílení německého loďstva, které by chránilo i rakousko-uherské poddané v zahraničí. Lodě pro působivou reprezentaci v zámoří Rakousko-Uhersko nemělo, vysláním modernějších plavidel by jen oslabilo své loďstvo v domácích vodách, k obraně pobřeží už tak příliš slabé.¹¹¹

Přestože dnes je takřka nemožné odhadnout, jaké loďstvo bylo ještě dostačující k obraně pobřeží habsburské monarchie, a kdy už nemohlo svému úkolu dostát, stav rakousko-uherského loďstva byl tak tristní, že Spaun jistě nemusel příliš přehánět, pokud se k úmyslnému zkreslování situace vůbec uchýlil. Celý výše uvedený rozbor situace měl sloužit jako ospravedlnění požadavků, které Spaun musel vznést, aby mohl vybudovat loďstvo schopné plnit všechny své úkoly. V době rychlých technických změn byl laik ještě méně než dříve schopen určit, kolik kterých lodí je třeba k tomu kterému úkolu, a autorita vysokého námořního důstojníka nemohla sama o sobě tváří v tvář ministrům disponujícím omezenými finančními prostředky jako argument ve prospěch plánu budování loďstva stačit. Když Spaun ve svém prvním proslovu k delegaci Říšské rady mluvil o nutnosti posílit námořnictvo, věřil, „že nejen v námořních kruzích, ale i v obyvatelstvu všeobecně si toto přesvědčení začíná razit cestu.“¹¹² Šéfům Námořní sekce se pravděpodobně nezdálo, že by toto nadšení dostatečně sdílely vlády, nebo alespoň ministři financí, to pro ně potřebovali ty nejpřesvědčivější, nevyvrátitelné argumenty, protože za sympatie se lodě stavět nedaly a námořníci nebyli jediní, kdo žádali peníze. S tím musel Spaun počítat, když svůj plán předkládal.

Sterneck se měl ještě krátce před svou smrtí zabývat plánem rozvoje loďstva, a s jím požadovanými počty lodí souhlasila i přednedávnem svolaná odborná komise. Jako zásadu stanovila, že loďstvo o minimální síle 12 bitevních lodí, po 6 malých a středních křižnicích, 12 torpédoborcích, 24 širomořských a 48 torpédových člunech I. třídy¹¹³ spolu s trémem, a dále říční loďstvo o 6 monitorech a 6 hlídkových člunech musí být neustále v takovém stavu připravenosti, aby mohlo být v případě válečného nebezpečí celé vedeno proti nepříteli. Kromě toho byla kvůli různým opravám a plavbám do zámoří nutná rezerva 20–25 % od každého typu. Při rozhodování o potřebné síle byla zcela vypuštěna myšlenka na loďstvo schopné vyhledat flotu jakékoliv jiné velmoci mimo Jadran a porazit ji, naopak byla sledována myšlenka, že rakousko-uherské loďstvo musí být dostatečně silné, aby ve spolupráci s vojskem a pobřežním opevněním ubránilo pobřeží a zabránilo blokadě ústí Jadranu. Při zohlednění námořní síly velmocí a svazů lodí, které by tyto mohly na Jadran poslat, bylo zmíněných 12 bitevních lodí minimálním počtem, který by umožnil výpady proti pronikajícímu nepříteli, podporovat je musel dobře organizovaný průzkum. „Slevit z 12 bitevních lodí se v situaci, kdy všechny ostatní státy disponují pancéřovanými kolosy, jejichž bojová hodnota podstatně přesahuje naše současné i větší projektované lodě, nezdá možné,“ vysvětluje se dále v exposé, „neboť bitevní

¹¹¹ MKSM, 51–2/2 ex 1898, *Exposé betreffend die Nothwendigkeit der Stärkung der k. u. k. Flotte*, březen 1898.

¹¹² Wiener Abendpost, 9. 12. 1897, 281, s. 4.

¹¹³ Ohledně dělení torpédových člunů je podstatné pouze rozlišení mezi širomořskými, určenými pro otevřené moře [Hochsee-Torpedoboote], a menšími, pobřežními [Küsten-Torpedoboote], které mohly být případně ještě děleny do tříd.

lodě všech na moři silných států mají průměrný výtlak od 10 000 do 15 000 tun, naše ale i v budoucnu sotva přesáhnou průměr 8000 tun.“¹¹⁴

Křižníky byly třeba jak k vlastnímu průzkumu, tak aby bránily průzkumu nepřátelskému a jako doprovod válečných lodí; i v míru měly být stále k dispozici, aby mohly kdykoliv zasáhnout v zahraničí a hájit reputaci monarchie. Co se jejich počtu týkalo, podle exposé stavěly ostatní státy jeden až tři na každou bitevní loď,¹¹⁵ pro Rakousko-Uhersko byl zvolen poměr jedna ku jedné. Po vzoru ostatních států bylo třeba stavět torpédoborce, jejichž úkoly ale měly u pobřeží částečně přebírat torpédové čluny I. třídy, což dovolovalo snížit náklady na vybudování loďstva. Vedle stavby lodí bylo nutné zvýšit mírový stav mužstva ze 7500 na 10 000, potažmo roční kontingent branců z 1930 na asi 2600, a to nejen kvůli novým lodím, ale i proto, že technický pokrok vyžadoval pro případ války udržovat dostatečný počet vycvičených odborníků, jelikož znalosti a zkušenosti rezervistů starších ročníků se během krátké doby mohly stát zcela nedostatečnými. Větší počet lodí i mužů by samozřejmě znamenal i vyšší průběžné výdaje.¹¹⁶

Nový plán neznamenal žádnou drastickou změnu, žádný dramatický odklon od předchozí strategie, také stál na základě položeném Sterneckem. Jeho cílem nebylo vybudovat loďstvo určené v první řadě k bitvě, ale loďstvo obrany pobřeží, které na rozdíl od časů *jeune école* sestávalo z většího počtu bitevních lodí. Posun tímto směrem znamenal už Sterneckův plán z roku 1893, a vzhledem k tomu, že *jeune école* již byla roky za zenitem, jednalo se o krok zcela logický; na přelomu století lehké jednotky samy nemohly bránit pobřeží proti bitevním lodím ani zabránit blokadě Otrantské úžiny. Menší výtlak zamýšlených bitevních lodí by při výzbroji srovnatelné s loděmi jiných mocností znamenal i menší akční rádius, za války by stěžily podnikaly ofenzivní výpady mimo Jadran, ale to po nich nikdo ani nežádal. Nicméně loďstvo, jak je ve svém plánu představil viceadmirál Spaun, bylo, jakkoliv určené k obraně pobřeží, v absolutních číslech mocnější než kdy dříve. Pokud Sterneck už nechtěl svým jménem krýt nečinnost, jeho nástupce už nebyl ochoten žádnou nečinnost dopustit a žádal kromě dalšího navyšování rozpočtu ještě mimořádnou dotaci 55 milionů zlatých na stavbu nových lodí.

Požadovaného stavu mělo být dosaženo v deseti letech. Plán předpokládal, že z normálního rozpočtu půjde na stavbu lodí kolem pěti milionů ročně – v rozpočtu pro rok 1898 na ni bylo zařazeno 4,7 milionu, potřebnou vyšší částku měl v následujícím roce zajistit pravidelný půlmilionový meziroční nárůst podle programu z roku 1893 a vedení námořnictva se očividně nezdálo trápit, že tento program má záhy skončit. Zřejmě za předpokladu, že by pokračoval, by během deseti let bylo možné mimo už schválená plavidla postavit 4 bitevní lodě, po jednom středním a malém křižníku, dva torpédoborce, po 18 širomořských torpédových člunech a člunech I. třídy a jednu depotní loď pro torpédová plavidla. Aby ale bylo dosaženo požadovaného počtu lodí včetně rezervy, bylo třeba postavit další 4 bitevní lodě, dva střední a

¹¹⁴ MKSM, 51–2/2 ex 1898, *Exposé betreffend die Nothwendigkeit der Stärkung der k. u. k. Flotte*, březen 1898.

¹¹⁵ Například Tirpitz ve svém memorandu z roku 1897 počítal s 48 křižníky na 21 bitevních lodí včetně rezervy. STEINBERG, Jonathan, *Tirpitz and the Birth of the German Battle Fleet: Yesterday's Deterrent*. London: MacDonald, 1968, s. 220.

¹¹⁶ MKSM, 51–2/2 ex 1898, *Exposé betreffend die Nothwendigkeit der Stärkung der k. u. k. Flotte*, březen 1898. V námořním výboru uherské delegace téhož května použil Spaun vyšší čísla, 12 000–16 000 tun u zahraničních bitevních lodí a 10 000–15 000 tun u křižníků v porovnání s 8000–9000, respektive 6000 tunami. *Neue Freie Presse*, 19. 5. 1898, 12118, s. 4.

jeden malý křižník, 6 torpédoborců, 6 široomořských a 18 torpédových člunů I. třídy, 3 monitory a 6 hlídkových člunů říčního loďstva – a právě na jejich stavbu požadoval šéf Námořní sekce zvláštní dotaci 55 milionů. S ohledem na přání, aby byly stavěny především domácími loděnicemi, byla tato suma rozložena na 10 let, po 5,5 milionu ročně; případný nedoplatek by byl roku 1909 převzat normálním rozpočtem. Minimální počet lodí by byl k dispozici během 7 let, za další tři už včetně rezervy. Podle plánu, tak jak se jej Spaun chystal předložit delegacím, by se pak loďstvo skládalo z 15 bitevních lodí, 7 středních křižníků (v předloze delegacím označené ještě jako *Rammschiffe*), sedmi malých křižníků (*Torpedoschiffe*), 15 torpédoborců (*Torpedofahrzeuge*), 30 široomořských a 60 torpédových člunů I. třídy, 2 depotních lodí pro torpédová plavidla spolu s trémem, 7 říčních monitorů a 7 hlídkových člunů.

V exposé bylo pamatováno i na nutnost včas nahrazovat zastarávající plavidla, na což měla být ročně k dispozici suma odpovídající 4–5 % celkové hodnoty loďstva (5 % odpovídá průměrné životnosti válečné lodi 20 let); pokud by normální rozpočet obsahoval dostatek finančních prostředků, nebyla by k tomuto účelu zvláštní dotace pochopitelně nutná, záležitost, která se ukázala mnohem složitější, než jak se shrnutá do jednoho odstavce mohla zdát. Výdaje na provoz většího loďstva měly být kryty z normálního rozpočtu, který by proto bylo vhodné navýšit alespoň na 17,5 milionu zlatých.

V závěru upozornil Spaun, že „získání odpovídajícího námořního materiálu vyžaduje čas, a proto jej v případě potřeby nelze ani za těch největších finančních obětí koupit,“ a že vývoj loďstev ostatních námořních států jde kupředu obřími kroky, a proto ze zásady, že „rostoucí síle útočnicka může efektivně čelit jen rostoucí síla obránce,“ se vši naléhavostí doporučil co nejdřívejší posílení rakousko-uherského loďstva.¹¹⁷

3.1.2 Moderní loďstvo, drahé loďstvo

Ministr války Krieghammer byl ochotný předlohu podepsat, a když se 21. března sešla užší ministerská rada, zeptal se, „zda by nebylo záhodno už při letošních delegacích přiznat barvu a oznámit značné [finanční] požadavky na vojenské účely,“ jelikož i vojsko bude v dohledné době žádat velké sumy peněz, kolem 150 milionů zlatých kvůli plánovaným změnám branného zákona. Protože se jednalo o nevyhnutelné výdaje, souhlasil Goluchowski, že delegáti by měli být seznámeni s celkovým stavem věcí, zvláště když potřebné prostředky bude možné získat jen půjčkou. Zároveň vyjádřil obavu z reakce ministrů financí na 5,5 milionovou první splátku zvláštní dotace, především z uherské strany, protože na Uhry připadající podíl z této sumy by mohl destabilizovat tamní rozpočet. Mimoto právě probíhala jednání o hospodářském vyrovnání a vystávalo nebezpečí, že „oznámení značných požadavků pro společné účely zpětně zapůsobí na posouzení kvóty, nebo naopak.“

Schvalování tak velké sumy rozpočítané na budoucí roky mohlo narazit i na obtíže formálního rázu, protože delegace mohly schvalovat rozpočet pouze na jeden rok. Goluchowski byl nicméně přesvědčený, že to vlády si mají udělat jasno, v jaké formě tyto požadavky předložit. Zprostředkování exposé delegacím Goluchowski sice odmítl, ale pro vytvoření správné nálady považoval za vhodné zveřejnit některé jeho části, zvláště pak názorné tabulky, v tisku. Nakonec ministr zahraničí oznámil, že císař souhlasil s jeho návrhem stáhnout se do 15. dubna z Kréty; vzhledem k tomu, do jaké špíny celá záležitost zabředla, považoval další

¹¹⁷ MKSM, 51–2/2 ex 1898, *Exposé betreffend die Nothwendigkeit der Stärkung der k. u. k. Flotte*, březen 1898.

rakousko-uherskou součinnost za bezpředmětnou, a protože se stahovali i Němci, nemělo být Rakousku-Uhersku možné vyčítat, že maří jednotný postup velmocí. Žádal proto vedení vojska i námořnictva, aby se včas postaralo o stažení jednotek, v krétských vodách měla zůstat pouze jedna loď k ochraně německých a rakousko-uherských státních příslušníků.¹¹⁸ Jednalo se o špatně načasované rozhodnutí, monarchie v tu chvíli působila jako satelit Berlína,¹¹⁹ za což bylo snížení vojenských výdajů mizivou kompenzací.

Přesně jak Goluchowski předpokládal, na zasedání ministerské rady 3. dubna prohlásil Lukács, že není s to přijmout požadavky Námořní sekce – mluvily proti nim jak špatná sklizeň v Uhrách a průmyslová krize v Rakousku, tak vyjednávání o kvótě, a takto vysoká suma by narušila rovnováhu státního rozpočtu. Společný ministr financí Béni Kállay von Nagy-Kálló navrhl nejprve prodiskutovat nutnost a proveditelnost; pokud by se požadavky nedaly odmítnout, bylo by podle jeho názoru lepší sehnat celou sumu naráz, což by odlehčilo rozpočtům pro další roky. Proti tomu se postavil Bánffy, který požadavky vojska a námořnictva sice nezpochybňoval, ale poukázal na skutečnost, že potřebné prostředky by bylo nutné si půjčit, a vznést tyto požadavky před ukončením jednání o hospodářském vyrovnání by ohrozilo nejen je, ale i vyrovnání samotné, protože by bylo záhodno všechny plány přesahující dohodnutý rámec odložit.

Spaunových návrhů se v tu chvíli zastal Goluchowski. Zdůraznil, že „otázka budování loďstva je zároveň otázkou bezpečnosti monarchie, odhlédnuto od skutečnosti, že si tato opatření nutně vyžadují i obchodní zájmy. Je tedy stěží možné nést zodpovědnost za odmítnutí tohoto bodu,“ hrozil tedy rezignací, pokud by byly požadavky Námořní sekce odmítnuty. Také připomněl, že z ohledu na domácí průmysl je program rozložen na 10 let, ačkoliv vzhledem k povaze celé záležitosti by bylo žádoucí rychlejší tempo, dosažitelné stavbou lodí v zahraničí. Kállay vysvětlil, že německý zákon o flotě¹²⁰ neměl na požadavky Námořní sekce žádný vliv, naopak v protikladu k Německu nikdo nepomýšlel na koloniální politiku, šlo jen o obranu pobřeží, možnost důrazného zásahu na Balkáně a o podporu a ochranu průmyslu a zámořského obchodu, jež i ve srovnání s menšími státy zaostávaly v průbojnosti. Navrhl předložit delegátům pouze jednorázový požadavek na 5,5 milionu pro rok 1899 a přeložit příští delegace na podzim – během tohoto roku a půl by se mohly jak zlepšit hospodářské poměry, tak být uzavřeno hospodářské vyrovnání.

S tímto návrhem vyjádřil nesouhlas rakouský ministr financí Josef Kaizl., protože i kdyby předložili delegátům ke schválení jen oněch 5,5 milionu, jednalo se o splátky na stavbu lodí a delegáti by sami přišli na to, že je musejí následovat další. Souhlasil, že před uzavřením hospodářského vyrovnání jsou rozsáhlejší požadavky vyloučené, a navrhl, aby námořnictvu postoupilo Ministerstvo války 3,5 milionu, o něž měl být jeho rozpočet příští rok navýšen podle stejného programu, který zajišťoval růst rozpočtu námořnictva o 0,5 milionu ročně, což Krieghammer odmítl s tím, že jejich vyškrtnutím by ohrozil systematické budování branné moci. Goluchowski navrhl přilepit peníze pro námořnictvo k dotaci pro vojsko, Lukács odpověděl, že problém není ve formě nýbrž ve skutečnosti, že schválení tohoto požadavku a zařazení stavby dvou dalších lodí („Schlachtschiff II“ a „Torpedokreuzer C“) do normálního rozpočtu námořnictva v podstatě znamená převzetí závazku vyplatit námořnictvu v příštích

¹¹⁸ PA XL, gmcpz 408 ex 1898.

¹¹⁹ BRIDGE, s. 234.

¹²⁰ Německému Reichstagu byl tento zákon prvně představen 6. 12. 1897. STEINBERG, s. 163.

letech mimo jeho rozpočet ještě 63,8 milionu. Poukázal i na to, že Námořní sekce se nedrží Sterneckova slibu nepožadovat na minulý rok schválenou novou loď obrany pobřeží žádné další zvláštní dotace, protože na ni ve svém návrhu požaduje 2 miliony zlatých právě v rámci mimořádné dotace 5,5 milionu. Programový meziroční nárůst rozpočtu vojska a námořnictva o celkem 4 miliony měl příští rok skončit¹²¹ a Lukács byl připraven jej prodloužit do roku 1903, to ale byla sama hranice možného. V letech 1899–1903 by to znamenalo 160 milionů, které by si vojsko a námořnictvo mohly rozdělit i tím způsobem, že Námořní sekce by získala potřebných 63 milionů už během těchto pěti let. Goluchowski i Krieghammer namítli, že v tuto chvíli není možné určit, kolik peněz bude po změně branného zákona v rozpočtu vojska potřeba, a předsedající rozhodl pokračovat v jednání následujícího dne.¹²²

Mezitím měli ministři financí čas záležitost prohodit; výsledkem bylo, že Kaizl sice mohl jménem svým i svého uherského kolegy „deklarovat ochotu souhlasit s budováním loďstva,“ ale zvláštní dotace ani celý program v tu chvíli schváleny být nemohly, a tak navrhl najít dva miliony pro námořnictvo v rozpočtu Ministerstva války. Přičteny k pravidelnému navýšení rozpočtu o půl milionu, mohla by Námořní sekce začít stavět dvě nové lodě a ony dva miliony použít na již minulý rok schválenou loď obrany pobřeží. Spaun v odpověď připomněl slabost rakousko-uherského loďstva a prohlásil, že návrhy Námořní sekce jsou „redukovány na nejnižší míru a stačí jen k tomu vytvořit z našich námořních sil loďstvo třetí kategorie,“ počty lodí, které požaduje, jsou poměrně nízké a upuštěno bylo i od stavby drahých moderních torpédoborců. Návrh ministrů financí byl nedostatečný, větší loďstvo by mělo vyšší provozní výdaje, proto by celá zmiňovaná suma nemohla být použita na stavbu lodí, a rozložit splátky na příliš dlouhou dobu nebylo optimální – z pravidelného rozpočtu by lodě stavěl čtyři pět, vzhledem k pokroku techniky příliš dlouho.

Goluchowski nepřestal Spauna podporovat, opět navrhl schválit pět milionů pro námořnictvo společně s armádní dotací, a ministři financí jej opět odmítli. Oba sice byli ochotní schválit všechny tři nové lodě (tj. Sterneckovu „Schlachtschiff I“, která dosud stála mimo rozpočet, a nově požadované „Schlachtschiff II“ a „Torpedokreuzer C“), problémem ale zůstávalo, že schválení první splátky zvláštní dotace by znamenalo fakticky souhlasit s celým programem, o němž hned zkraje prohlásili, že jej musejí odmítnout. Kaizl se nechal slyšet, že neodmítá pokračovat v budování loďstva později, ale protentokrát je třeba požadavky omezit, a Lukács navrhl interně se dohodnout, že námořní rozpočet by mohl o půl milionu stoupat ještě dalších šest let, a vypočítal, že pak by na dokončení zmíněných tří nových lodí stačilo ušetřit v armádním rozpočtu tři miliony a tři sta padesát tisíc zlatých. Krieghammer si vyhradil právo rozhodnout sám, co lze z rozpočtu vojska škrtnout, ale nechtěl se nijak vázat do budoucna a upozornil, že jednota rozpočtů pozemního vojska a námořnictva je jen formální; řešení se toho dne zdálo stejně v nedohlednu jako předchozího.¹²³

Zatímco Krieghammer měl do dalšího zasedání, které se opět konalo hned následujícího dne, čas přemýšlet o škrtech ve svém rozpočtu, Kaizl s Lukáčsem se radili o požadavcích

¹²¹ Znamenalo to, že nebylo-li by rozhodnuto jinak, musel by se rozpočet pro rok 1900 vrátit na úroveň roku 1893. Tento princip vyplývá například z Kaizlovy představy obráceného šestiletého navyšování rozpočtu o celkem 10,5 milionu v letech 1900–1905: „Roku 1900 by začalo nejvyšším obnosem, šestým podílem navýšení, a pak by byl tento přírůstek rozpočtu ročně snižován o 0,5 milionu, a konečně roku 1906 by byl rozpočet analogický tomu z roku 1899. PA XL, gmcpz 410 ex 1898.

¹²² PA XL, gmcpz 409 ex 1898.

¹²³ PA XL, gmcpz 410 ex 1898.

námořnictva. Dohodli se na stavbě tří bitevních lodí (tj. kromě dvou zmiňovaných na předešlé schůzi ještě „Schlachtschiff III“) a torpédového křižníku za celkem asi 21,1 milionu zlatých, rozhodli se schválit Spaunův požadavek pro rok 1899 včetně všech v něm obsažených splátek nových plavidel, a k tomu zvláštní dotaci na munici a již minulý rok schválenou bitevní loď. V letech 1900–1905 byli připraveni dotovat stavbu lodí dalšími celkem 10,5 milionu, ne v rostoucích splátkách, ale během prvních pěti let po dvou milionech, což by umožnilo začít stavět rychleji. Kromě toho by byl rozpočet námořnictva po tu dobu ponechán ve výši navržené pro 1899, vyjma zmíněných zvláštních dotací, tedy na necelých 15 milionech, tudíž by jednak mohly zbýt peníze i na provozní výdaje nebo stavbu další menší lodi, a jednak by se nemuselo škrtat v rozpočtu vojska. Lukács při té příležitosti požádal, aby se na dodávkách materiálu pro stavbu lodí obě části monarchie podílely stejnou měrou. Tomuto přání byl Spaun ochoten vyhovět tím více, že touto otázkou se zabýval již od svého nástupu do úřadu a výkazy o původu materiálu nechával vypracovávat nejen arsenál v Pule, ale i Stabilimento Tecnico Triestino. Co se návrhů ministrů financí týkalo, musel šéf Námořní sekce zopakovat, že jeho program představuje minimum, s nímž by v případě nutnosti mohlo loďstvo úspěšně zasáhnout – finanční stránku problému nebyl schopen posoudit, ale z vojenského úhlu pohledu musel na svém stanovisku trvat.

Téhož dne odpoledne se ministerská rada sešla za předsednictví císaře, jemuž Kaizl vysvětlil návrh ministrů financí. František Josef namítl, že když nebyl program vedení námořnictva [Marineleitung] přijat, bude účelnější zabývat se jen rozpočtem pro příští rok. I on se mohl vázat jen pro rok 1899, a „co se má stát v následujících letech, mohou si ministři dohodnout mezi sebou, ovšem nemělo by to vést ani k definitivním usnesením, ani by s tím nemělo být předstoupeno před delegace.“ Možnost budovat loďstvo rychleji by v dohledné době poskytla větší půjčka pro vojenské účely, které už nebylo možné se vyhnout, a proto císař považoval za nepřijatelné vázat si pro nadcházející čas ruce. Kaizl odvětil, že delší časový horizont zvážili jen ze vstřícnosti ke správě námořnictva, pokud by neměli přehled o následujících letech, nezbyly by žádné peníze na třetí bitevní loď. Spaun prohlásil, že podle návrhu ministrů financí by loďstvo bylo sice posíleno, ovšem nedostatečně a během sedmi let, tedy velmi pomalu. Goluchowski zmínil, že návrh ministrů financí by rozpočet námořnictva fixoval bez ohledu na události, které by si vyžádaly rychlejší tempo stavby lodí, a poté, co František Josef zopakoval, že dál než pro rok 1899 nelze přijímat žádná závazná usnesení, bylo rozhodnuto všechny návrhy pro onen rok předložit delegacím jako definitivní.¹²⁴ Pro Námořní sekci to znamenalo nejen 15 081 260 zlatých odpovídajících programu navyšování rozpočtu, ale i 1,5 milionu na „Schlachtschiff I“ a 360 000 na munici, které ministři financí zařadili do extraordinaria, v normálním rozpočtu pro rok 1899 tak bylo zařazeno přes 16,9 milionu zlatých¹²⁵, nejvíc v celé dosavadní historii rakousko-uherského válečného námořnictva. Spolu s rozpočtem byly schváleny i dodatečné dotace, zejména výdaje spojené s blokadou Kréty ve výši 453 tisíc zlatých.¹²⁶ Uznání za jejich poslední návrh vyjádřil ministrům financí pouze Goluchowski.¹²⁷

¹²⁴ PA XL, gmcpz 410 ex 1898.

¹²⁵ Včetně 100 000 vlastních příjmů.

¹²⁶ MKSM, 51–2/2 ex 1898, *Voranschlag pro 1899*; MS/PK, XV 7/8 nr. 2748 ex 1898, *Darstellung der Voranschläge der k. und k. Kriegsmarine für die Jahre 1867 bis 1899*.

¹²⁷ PA XL, gmcpz 411 ex 1898.

Právě ministři financí mohli odcházet z jednání s pocitem naprosté marnosti. Že jakékoliv větší požadavky na vojenské výdaje mohou být odmítnuty jak kvůli probíhajícím jednáním o hospodářském vyrovnání, tak kvůli špatné situaci uherských financí, bylo známo předem, a je proto očividné, že vláda žádné z částí monarchie nepřišla s tímto argumentem jen proto, aby jí kryla svou principiální neochotu do společných ozbrojených sil investovat. Ministři financí mohli Spaunovy žádosti vyslyšet tím méně, že i armáda požadovala značné sumy peněz, ale místo aby všechny požadavky pro danou chvíli kategoricky odmítli, popřípadě odložili na příhodnější dobu, snažili se vedení námořnictva vyjít maximálně vstříc. Své prohlášení o ochotě souhlasit s budováním loďstva podpořili opakovanou snahou společně nalézt co nejvýhodnější řešení a co nabídli, nebylo na rakousko-uherské poměry málo. Ovšem nejenže ze Spaunova úhlu pohledu se jednalo o méně jak polovičaté řešení, ale tento i podobné plány deklasoval císař prohlášením, že z interních dohod sahajících dále než ke konci následujícího roku by se neměly vyvozovat závazné závěry.

Spaun nemohl ministrům financí, kteří mu v podstatě navrhli pokračování téhož programu, který jeho předchůdci umožnil stavbu nových křižníků i lodí třídy Monarch, upřít dobrou vůli; šéf Námořní sekce si mohl být jistý, že jeho argumenty udělaly patřičný dojem. Ministři ostatně souhlasili i s druhou splátkou na novou bitevní loď, oproti poslednímu rozpočtu dvojnásobnou, přestože Spaun se rozhodl nedodržet Sterneckův slib a požadoval na ni mimořádnou dotaci – tu také nedostal, loď byla zařazena do normálního rozpočtu, stále to ale byl požadavek vysoko nad rámec původního plánu. Stavba lodí v rámci navrženého programu by nicméně přes veškerou snahu nastavit přijatelnou výši jednotlivých splátek zůstávala pomalá a by měla daleko do Spaunových minimálních požadavků. Šéf Námořní sekce v tu chvíli tento návrh přímo neodmítl, ale ani nepřijal. Vzhledem k tomu, že i ministr války předpokládal v dohledné době žádat další desítky milionů, mohl se Spaun držet naděje, že pokud si k tomuto účelu bude nutné peníze půjčit, bude dostatečně zohledněn i jeho plán. Návrh ministrů financí mohl přijmout nanejvýš jako provizorní řešení, protože měl příležitost vidět, jak pomalá a neefektivní je stavba lodí financovaných z peněz postupně uvolňovaných za Sterneckova působení v úřadě – ale pokud by s ním jednou vyslovil souhlas, nezáleželo, nakolik se podle císařova názoru nemohlo jednat o souhlas závazný, protože námořnictvo si nemohlo dovolit znepřátelit vlády tím, že by se interních dohod nedrželo. Pokud Spaun doufal, že situace se v příštích letech změní v jeho prospěch, je pochopitelné, že se k ničemu zavazovat nechtěl.

Co se ochoty ministrů najít alespoň nějakou cestu ke stavbě nových lodí týče, nemusely to nutně být jen tabulky a obsáhlé, logické vysvětlení nutnosti loďstvo budovat, co na vlády zapůsobilo, ale i přístup k celé záležitosti. Sterneck se roku 1893 velmi stručně rozepsal o potřebě nahradit zastarávající lodě a prozatím požadoval šest milionů zlatých ve třech letech, Spaun naproti tomu předložil podrobný rozpis požadovaných splátek všech lodí, které do svého plánu zařadil, a mimo dalšího navýšení normálního rozpočtu žádal o 55 milionů. Vzhledem k tomu, jak málo peněz námořnictvo v minulé éře dostávalo, svědčilo o vážnosti situace, že se šéf Námořní sekce odvážil s tímto požadavkem předstoupit před ministerskou radu. Svou roli samozřejmě sehrály i rozdílné osobnosti, s nimiž byli šéfové Námořní sekce konfrontováni, ovšem Lukács i Bánffy se ministerské rady účastnili roku 1897 tak jako roku následujícího, a lze stěží předpokládat, že vlády byly k dlouho přehlíženému námořnictvu najednou maximálně vstřícné jen proto, že tu Badeniho vystřídal krátce úřadující Gautschova a tu Thunova.

Druhá splátka na již začatou novou bitevní loď byla zařazena do extraordinariu normálního rozpočtu, což znamenalo, že Námořní sekce mohla dodržet Sterneckův slib a opravdu ji z normálního rozpočtu alespoň následující rok splácet. Ohledně normálního rozpočtu lze říci, že se předpokládalo udržování jeho výše v mezích daných nějakou interní dohodou, jako byly právě rozebírané programy jeho postupného růstu. Celková suma se dělila na řádný rozpočet, ordinarium, v němž byly zahrnuty všechny průběžné výdaje na platy, zásoby a běžnou údržbu plavidel i budov včetně nepříliš vysoké částky určené na náhradu starých lodí. Do extraordinaria patřily výdaje mimořádnějšího charakteru od velkých jednorázových nákupů po stavby budov i lodí. Zařadit nějakou položku do normálního rozpočtu znamenalo počítat s tím, že pokud to její povaha vyžaduje, bude ji z něj možné platit opakovaně, protože výši normálního rozpočtu pro následující roky bylo na základě podobných interních dohod možné poměrně přesně odhadnout, a dvojnásob to platilo u řádného rozpočtu, do nějž byly zařazovány výdaje průběžné, již ze své podstaty se neustále opakující. Naopak mimořádné dotace stály zcela mimo rozpočet, mělo se jednat o skutečně mimořádné a jednorázové záležitosti, které mnohdy nebylo možné krýt z řádných příjmů států; tyto dotace byly něčím navíc, a tím více jejich schválení záviselo na odůvodnění a finanční situaci států. Zařazením „Schlachtschiff I“ do normálního rozpočtu vlády v podstatě slibovaly, že ji z rozpočtu také bude možné v budoucnu splácet – samozřejmě pokud si Námořní sekce rozloží výdaje odpovídajícím způsobem, s čímž Spaun souhlasil tím, že tuto úpravu svého návrhu akceptoval.

3.1.3 Úskalí dualistického systému

Jednou z překážek schválení plánu rozvoje loďstva bylo jednání o hospodářském vyrovnání; kvůli vnitropolitické situaci v obou státech krjně obtížná záležitost, jejíž řešení snad nikdo nemohl očekávat nalézt brzy. Jednání začala z kraje roku 1896 a značně je komplikovaly jak obstrukce v Říšské radě vyvolané Badenihovo jazykovými nařízeními, tak rostoucí vliv Strany nezávislosti v Uhrách. Za této situace nebylo možné předpokládat parlamentní projednání vyrovnání; když to dosavadní s koncem roku 1897 vypršelo, bylo v Rakousku prodlouženo císařovým nařízením, a stejný postup byl nutný i následující rok. V Uhrách nic takového možné nebylo, takže z pohledu zákona v tu dobu nebylo žádné hospodářské vyrovnání v platnosti. Ischelská klausule, která při ztroskotání jednání předpokládala automatické prodloužení starého vyrovnání, byla v Uhrách odmítána, což vedlo k pádu Bánffyho vlády. Roku 1899 bylo dohody sice dosaženo, ale v Rakousku musela být jednotlivá ustanovení zavedena nouzovým dekretem dle paragrafu 14 ústavního zákona, kromě toho nemohla být celní a obchodní úmluva mezi oběma státy uzavřena bez souhlasu uherského parlamentu, paralyzovaného opozičními obstrukcemi, a tak se ani tehdy vyrovnání nestalo skutečností. Nová uherská vláda Kálmána Szélla využila příležitosti demonstrovat svou nezávislost a vyhlásila, že jelikož dohoda nebyla uzavřena, stávají se Uhry samostatnou celní oblastí, což na dosavadní situaci neměnilo nic jen proto, že až do roku 1907, kdy bylo hospodářské vyrovnání konečně zákonně uzavřeno, měly Uhry sice vlastní celní tarif, ovšem byl totožný s rakouským. I výše kvóty byla až do roku 1907 stanovována císařovými nařízeními – což bylo v obou částech monarchie možné zcela legálně –,¹²⁸ a to na základě dohody z roku 1899, podle níž měl být podíl Uher na společných výdajích

¹²⁸ Stanovení výše kvóty císařem je obsaženo v rakouském i uherském zákoně o vyrovnání, jak je otištěn v: MAYER, Theodor, *Der österreich-ungarischer Ausgleich von 1867. Seine Grundlagen und Auswirken*. München: R. Oldenbourg, 1968. Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission, sv. 20, s. 166–167.

monarchie, a tedy i podíl na financování námořnictva, zvýšen z faktických 31,4 % na 34,4 %. Součástí této dohody ale bylo zrušit prázipuum, kterým Uhry od roku 1873 platily za přičlenění Vojenské hranice, k jeho zrušení bylo třeba parlamentní usnesení, a tak byla oficiálně zavedena kvóta $66, \frac{46}{49} : 33, \frac{3}{49}$, zmíněné prázipuum pak tvořilo rozdíl mezi oficiální a faktickou (65,6 : 34,4) kvótou.¹²⁹ Jednání o kvótě už v příštích letech tedy nemohla být překážkou pro předkládání vysokých požadavků, ale sama její výše se v následujících letech měla stát číslem pro námořnictvo velmi důležitým.

Změna branného zákona, kvůli níž předpokládalo Ministerstvo války potřebovat kolem 150 milionů zlatých, nebyla ničím jiným než záměrem prosadit větší roční kontingent branců, o což se Ministerstvo války i náčelník generálního štábu snažili již od roku 1892. Kontingent branců ale musely každoročně schvalovat parlamenty, takže na přelomu století bylo složité prosadit i stávající počet, v Rakousku se to dařilo jen pomocí paragrafu 14. Když na podzim roku 1902 požadovalo Ministerstvo války zmocnění použít muže z náhradní zálohy k doplnění mírového stavu vojska, narazilo v obou parlamentech na tuhý odpor, načež byl tento požadavek stažen a místo toho požadováno mírné zvýšení ročního kontingentu branců. V Říšské radě bylo schváleno až v únoru 1903, v Říšském sněmu se schválení ale nedočkalo. Skutečná reforma branného zákona byla přijata až roku 1912.¹³⁰

Již z toho je zřejmé, že pozemnímu vojsku se nedostávalo mužů, a požadovalo-li námořnictvo zvýšení svého ročního kontingentu zároveň s tím, jak zařazovalo do služby nové a větší lodě, žádalo tyto muže na úkor vojska. „Námořnictvo oprávněně prohlašovalo, že mu nové lodě k ničemu nejsou, pokud nemohou mít úplnou posádku. Na druhou stranu nebylo možné... vypořádat se s tímto zlořádem na úkor pěchoty, která se beztak nacházela ve velké početní mizérii,“ vzpomínal později někdejší náčelník generálního štábu Conrad von Hötzendorf.¹³¹ Roku 1901 už obsadit lodě posádkami znamenalo omezit službu v Pule, a problém byl skutečně řešen na úkor vojska. Téhož roku bylo „s poukazem na skutečnost, že stanovení kontingentu rekrutů podléhá zákonodárným sborům, ale jejich rozdělení mezi vojskem a námořnictvem je regulováno nezávisle na nich, ujednáno zvětšit v následujících letech roční kontingent branců kvůli nutnému zvýšení prezenčního stavu válečného námořnictva (ze 7500 na 12 000 mužů) k tomu nutným zvýšeným přidělováním rekrutů (o 1125 mužů).“¹³² Tímto způsobem by požadovaného stavu bylo dosaženo za 4 roky, pod tlakem na snížení výdajů ale musel Spaun souhlasit s prodloužením této doby na 6 let, tedy po 750 mužích ročně,¹³³ větší počet branců mělo námořnictvo dostávat od 1. října 1902.¹³⁴ Aby ale nebyl snížen stav vojska, chtělo ministerstvo války, jak bylo výše zmíněno, sáhnout po náhradní rezervě. Uherští delegáti toho roku nejprve odmítali schválit námořnictvu výdaje spojené se zvýšením prezenčního stavu z legislativních důvodů; přijali je až po vysvětlení předsedy vlády Kálmána Szélla a pod podmínkou, že budou dány k dispozici až poté, co parlament schválí příslušný

¹²⁹ WANDRUSZKA, URBANITSCH, BRUSATTI, vyd. *Die Habsburgermonarchie*, sv. I, s. 576–579, 589–590. Oficiální kvótu uvádí zaokrouhlenou na 66,9 : 33,1.

¹³⁰ WANDRUSZKA, URBANITSCH, vyd. *Die Habsburgermonarchie*, sv. V, s. 492–494.

¹³¹ CONRAD, *Aus meiner Dienstzeit*, sv. I, s. 360.

¹³² PA XL, gmcpz 434 ex 1901.

¹³³ PA XL, gmcpz 438 ex 1902. Není jasné, na čem se tato úvaha zakládala; při čtyřleté prezenční službě bylo tímto způsobem možné navýšit prezenční stav mužstva jen na 10 500 mužů.

¹³⁴ PA XL, gmcpz 435 ex 1902.

zákon o využití náhradní rezervy.¹³⁵ Ke schválení tohoto zákona sice nedošlo, ale vojsko námořnictvu oněch 750 mužů přenechalo na úkor svého vlastního mírového stavu, protože ministr války Pitreich uznal, že poměry u námořnictva jsou ještě horší než ve vojsku. I to bylo znatelným ulehčením,¹³⁶ nicméně už v květnu 1903 vedení Námořní sekce připouštělo, že stav mužstva námořnictvu nestačí ani k plnění mírových úkolů, a jeho doplnění označilo za svůj nejdůležitější úkol. Při plánovaném zavedení tříleté prezenční služby – od roku 1882 se u námořnictva prezenčně sloužilo 4 roky – bylo jako předběžný cíl stanoveno 14 000 mužů.¹³⁷

Tohoto cíle prozatím dosaženo být nemělo, a nejen proto, že prosadit jakoukoliv reformu branného zákona tehdy bylo v podstatě nemožné. Roku 1905 měl roční kontingent válečného námořnictva 2840 branců,¹³⁸ což při čtyřleté prezenční službě znamenalo 11 360 mužů, tedy nebylo dosaženo ani původního cíle 12 000, a když prezenční stav mužstva ko roku 1911 nečně dosáhl 14 000, bylo kvůli zařazování stále větších jednotek do služby již pozdě. Vedení válečného námořnictva si stěžovalo, že ani nový branný zákon nebude s ohledem na rozvoj loďstva řešením, protože situace na Jadranu se zdála vyžadovat držet v aktivní službě větší počet lodí, k čemuž by sotva stačilo i 21 000 mužů v prezenční službě, kteří navrch měli být k dispozici až roku 1918.¹³⁹ S novým branným zákonem mělo válečné námořnictvo od 1. října 1912 dostávat o 1500 rekrutů ročně více, což znamenalo navýšení kontingentu na 5500 mužů.¹⁴⁰ Zatímco u pozemního vojska se prezenční služba zkrátila, – v obou státech by bylo složité prosadit větší kontingent branců bez úlev v plnění služby¹⁴¹ – u námořnictva zůstala čtyřletá, protože „vzhledem k náročnému výcviku a k okolnosti, že u námořnictva má jeden co dočinění s příslušníky různých národů, je nemožné mužstvo odpovídajícím způsobem vycvičit v kratším čase.“ Čas v rezervě byl naopak kratší a bez cvičení,¹⁴² zatímco na dva roky prezenční služby u pozemního vojska připadalo ještě 10 let v rezervě, na čtyři roky prezenční služby u námořnictva připadalo od roku 1889 pět let v rezervě, a ačkoliv u vojska odpadalo následné zařazení k landvéru, služba u námořnictva zahrnovala ještě tři roky u „Seewehru“.¹⁴³

Po schválení nového branného zákona se vojensko-zahraničněpolitické poměry změnily v neprospěch monarchie, a tak byl již v říjnu 1913 předložen návrh zákona na zvýšení kontingentu rekrutů. Zatímco uherský parlament jej schválil, v Rakousku získal jen provizorní platnost císařovým nařízením podle paragrafu 14 z 20. března 1914.¹⁴⁴ Situace se mezitím nijak nezlepšila, jak se v Říšské radě nechal slyšet ministr zemské obrany generál pěchoty Friedrich baron Georgi, Rakousko-Uhersko sice znalo své přátele, ale netušilo, koho najde na straně nepřátel, až bude přinuceno „ke hře železnými kostkami“¹⁴⁵, což byl pro zvýšení kontingentu jistě dostatečný důvod. Roku 1914 mělo být ke společné branné moci odvedeno o 5600 mužů

¹³⁵ Pester Lloyd, Abendblatt, 17. 5. 1902, 112, s. 1.

¹³⁶ Wiener Zeitung, 28. 1. 1904, 22, s. 3; 7. 2. 1904, 30, s. 3.

¹³⁷ MS/PK, XV–7/1 no. 1127, 13. 5. 1903, *Exposé*, duben 1903.

¹³⁸ PA XL, gmcpz 454 ex 1905, Der Rüstungskredit, nedatováno. Hans Hugo Sokol tvrdí, že se prezenční stav námořního personálu podařilo zvýšit z 8025 mužů (včetně poddůstojníků) a 680 důstojníků roku 1897 na 10 049, respektive 779 roku 1904. SOKOL s. 161, 195.

¹³⁹ Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv: Militärkanzlei Franz Ferdinand [MKFF], Mm/45 ex 1912, Montecuccoli MKFF, 13. 3. 1912, *Promemoria über die militärisch-maritime Vorsorgen... in der Adria*.

¹⁴⁰ MKFF, Mm/114 ex 1911, *Referat zu dem inliegenden Einsichtsakt der Marinesektion*, 23. 12. 1912.

¹⁴¹ PA XL, gmcpz 481 ex 1910.

¹⁴² Wiener Zeitung, 16. 10. 1912, 238, s. 7.

¹⁴³ WANDRUSZKA, URBANITSCH, vyd. *Die Habsburgermonarchie*, sv. V, s. 492–494.

¹⁴⁴ Neue Freie Presse, 19. 3. 1914, 17803, s. 2.

¹⁴⁵ Neue Freie Presse, 14. 3. 1914, 17798, s. 4.

více než předepisoval zákon z roku 1912, počet branců pak měl k roku 1918 postupně vzrůst o dalších 12 400. Roku 1914 tak mělo být odvedeno 165 100 mužů¹⁴⁶ a proslýchalo se, že z toho 6500 k námořnictvu, které by si tak oproti roku 1913, kdy jeho prezenční stav dosáhl 19 538 mužů, o 500 branců polepšilo.¹⁴⁷

3.1.4 Efektivní reprezentace?

Goluchowski podpořil námořnictvo i v rozpočtovém výboru rakouské delegace, když hovořil o obchodní politice a s ní souvisejících intervencích. Avizoval záměr Námořní sekce předložit návrh vyššího rozpočtu a zdůraznil jak bezútesný stav loďstva, tak jeho úkoly a skutečnost, že není pomýšleno na získávání kolonií, nýbrž na podporu a ochranu rakousko-uherských obchodníků v zahraničí, o niž se lze postarat jen „prostřednictvím znamenitého válečného námořnictva, které by monarchii zajistilo respekt budící postavení alespoň mezi námořními mocnostmi druhého řádu.“ Od delegáta hraběte Dziebuszyckého se mu dostalo odpovědi, že „i tam, kde není k tomuto účelu žádné námořnictvo potřeno, ve spráteném a mocném sousedním státě Prusku, potřebují rakouští státní příslušníci často ochranu,“ a toho dne rozpočtový výbor námořnictvu žádnou větší pozornost nevěnoval.¹⁴⁸

Obchodně byla habsburská monarchie orientována na Evropu a při pohledu na statistiky mohl ledasko říci, že obchodní výměnu se státy mimo starý kontinent a Středomoří je třeba podpořit, a podobně mohl někdo jiný konstatovat, že je zcela bezvýznamný. Celkový objem námořního obchodu Rakouska-Uherska byl roku 1904 necelých 10,5 milionu tun, z toho 4,6 milionu export. Z celkového objemu připadalo 59,2 % na západní a severní Evropu, 31,6 % na Středomoří a 4,2 % na jižní Asii. K roku 1913 vzrostl celkový objem na necelých 20,4 milionu tun, na export připadalo 6,3 milionu a z celku 67,1 % na západní a severní Evropu, 26,3 % na Středomoří a 2,9 % na jižní Asii; podíl ostatních regionů byl ještě nižší.¹⁴⁹ Podle jednoho odhadu byla celková hodnota zahraničního obchodu monarchie roku 1910 asi 5,6 miliardy korun, z toho bylo na rakousko-uherských lodích dovezeno zboží v hodnotě 576,5 milionu a vyvezeno za 468,3 milionu korun; přes zahraniční přístavy bylo vyvezeno zboží za asi 800 milionů a dovezeno v hodnotě kolem miliardy korun; rakousko-uherské obchodní loďstvo se staralo jen o 18,5 % obchodní výměny se zahraničím.¹⁵⁰

Kaizl měl pravdu, když na ministerské radě zmínil, jak by delegáti sami přišli na to, že pokud je pětimilionová mimořádná dotace určena na stavbu lodí, musí ji následovat další – podezření v nich návrhy námořnictva ostatně vzbudily i bez oněch pěti a půl milionů, možná i proto, že zpráva o 55 milionech pro námořnictvo se objevila krátce před svoláním delegací v novinách.¹⁵¹ V uherském námořním výboru žádali delegáti objasnění budoucích plánů Námořní sekce a podmiňovali svůj souhlas souladem finanční náročnosti a možnostmi státu anebo popřením jakékoliv koloniální politiky. Julius Rosenberg se vyjádřil v tom smyslu, že „nemáme ani důvody, ani materiální možnosti... držet v tomto ohledu krok s jinými mocnostmi,“ a pouze hrabě Géza Andrassy byl s ohledem na pozici monarchie a její spojenecké poměry přesvědčený, že loďstvo musí být schopné nejen obranných, ale i ofenzivních akcí. Spaun odpověděl, že nové

¹⁴⁶ Neue Freie Presse, 21. 3. 1914, 17805, s. 3.

¹⁴⁷ Pilsner Tagblatt, 23. 3. 1914, 75, s. 3.

¹⁴⁸ Wiener Zeitung, 13. 5. 1898, 110, s. 2–8.

¹⁴⁹ VEGO, příloha 1, s. 197.

¹⁵⁰ MS/PK, XV–9/8 nr. 4588 ex 1912.

¹⁵¹ *Stenographische Stützungs-Protokolle der Delegation des Reichsrates. XXXIV. Session, s. 223.*

lodě jsou náhradami za staré, ale co se týče počtu lodí a data, k němuž bude nutné postavit nové, nemůže říci nic přesnějšího, jelikož oboje závisí na okolnostech, zejména na finanční situaci států. Delegátům tato odpověď nestačila, požadovali ujištění, že se nejedná o žádný dalekosáhlý plán, a delegát Franz Bolgár konstatoval, že „výbor nemůže schválit náklady ani na tohoto roku začatou loď [Schlachtschiff I], protože by to byl krok do neznáma a začátek reformy, jejíž cenu společná vláda nedokáže vysvětlit.“ Spaun musel zopakovat, že se nejedná o žádné zvětšení loďstva, pouze o náhradu starých lodí *Fasana*, *Prinz Eugen*¹⁵² a *Cuzstozza*, načež byly návrhy Námořní sekce výborem akceptovány spolu s resolucí, že peníze na stavbu bitevních lodí byly schváleny výlučně kvůli náhradě starých plavidel.¹⁵³

Námořní výbor se sešel ještě následujícího dne kvůli hospodářským záležitostem, o nichž bude řeč později, zato rozpočtový výbor delegace Říšské rady přijal 19. května návrhy Námořní sekce, „aniž by se o plánech námořní správy debatovalo. Takovéto plány ostatně nejsou v rozpočtu vyjádřeny, pročez neměl rozpočtový výbor žádný důvod přijmout podobnou resoluci“ jako uherský námořní.¹⁵⁴ Většího zájmu, a především podpory, se námořnictvu dostalo na plenárním zasedání rakouské delegace. Delegáti si vzpomněli na Goluchowského slova, vyzdvihli roli námořnictva při podpoře zámořského obchodu, byla zdůrazněna nutnost aktivní obrany pobřeží, které zajišťovalo monarchii velmocenské postavení a hospodářskou nezávislost. Spaun podotkl, že i „menší státy a národy jsou přesně informovány o námořní síle všech ostatních států. Když tedy dotyčný stát a dotyčný národ ví, že má co dočinění jen s jediným křižníkem, za nímž nestojí žádné loďstvo, nenajde jeho vlajka žádný respekt.“ Šéf Námořní sekce byl vyzván, aby příští delegaci umožnil udělat si o budování loďstva jasno, a delegát Kaftan byl toho názoru, že námořní výbor uherské delegace zřejmě smýšlí odlišně, protože uherský průmysl ještě není tak rozvinutý jako rakouský, pročez nepotřebuje ochranu námořnictva.¹⁵⁵

Žádná delegace se požadavky námořnictva neodmítla, přestože v každé byly slyšet jiné názory. Uherští delegáti byli opatrní, vyžadovali, aby byly plány Námořní sekce v souladu s finančními možnostmi monarchie a odmítali schválit byť jen náznak čehokoliv, o čem by tuto jistotu neměli. Nezdá se, že ochrana zámořského obchodu by je nějak zvlášť zajímala, a ozvaly se mezi nimi hlasy, které žádaly soustředit se na ochranu pobřeží, odmítající koloniální politiku i volající po loďstvu schopném vystupovat ofenzivně, z čehož lze soudit, že předložil-li by Spaun podrobný plán na rozšíření loďstva, nesetkal by se s jednohlasným, kategorickým odmítnutím. Mnohem větší podpory by se dočkal na rakouské straně, ovšem důvodem, proč byl plán na ministerské radě zamítnut, nebyl předpoklad odmítavého postoje delegací, ale ohled na probíhající vyjednávání o kvótě a stav uherských financí.

Delegáti se tázali i na opatření, která byla přijata v souvislosti se španělsko-americkou válkou. Šéf Námořní sekce odpověděl, že válka jistě přinese námořnictvu nové poznatky, pročez byl vyslanectví ve Washingtonu přidělen jako námořní atašé důstojník, který měl dění na moři věnovat čilou pozornost.¹⁵⁶ Kromě toho byl k hájení obchodněpolitických zájmů monarchie do oblasti poslán křižník *Kaiserin und Königin Maria Theresia*. Pro námořnictvo to

¹⁵² Přesněji lodě typu Prinz Eugen, konkrétně *Don Juan d'Autria*. MS/PK, XV-7/1 no. 197 ex 1902.

¹⁵³ Neue Freie Presse, 19. 5. 1898, 12118, s. 4; Wiener Zeitung, 19. 5. 1898, 115, s. 3–4.

¹⁵⁴ Neue Freie Presse, 20. 5. 1898, 12119, s. 3.

¹⁵⁵ *Stenographische Stützungs-Protokolle der Delegation, XXXIV Session*, s. 215–231.

¹⁵⁶ Neue Freie Presse, 19. 5. 12118, 1898, s. 4; Wiener Zeitung, 19. 5. 1898, 115, s. 4.

znamenal výdaje navíc, které bylo třeba hradit na úkor jiných položek rozpočtu, a proto v září Spaun žádal Goluchovského, aby buď přímo zařídil, že budou uhrazeny, nebo se alespoň přičinil o jejich schválení příštími delegacemi formou dodatečné dotace.¹⁵⁷ Pokud byly výdaje tohoto druhu odůvodněné, nebývaly s jejich schvalováním žádné těžkosti, ani nevyvolávaly debatu – 74 450 zlatých na tuto misi bylo roku 1899 bez potíží schváleno, a stejně tak výdaje související s akcemi v Levantě, především v krétských vodách. Roku 1898 delegáti schválili dodatečnou dotaci pro nejnáročnější rok 1897 ve výši 453 tisíc zlatých a následující rok ještě zbývajících 161 tisíc, rozdělených mezi nejrůznější položky rozpočtu.

Nejvíce rozruchu tak zpravidla budila stavba lodí, jichž bylo v rozpočtu pro rok 1899 zařazeno hned několik.¹⁵⁸ V ordinariu se jednalo o splátky na již dříve začaté *Zentu* a *Aspern*, a dále o první splátku na *Szigetvár* označený jako „Torpedokreuzer C“ nebo „Ersatz *Fasana*“. Odhadovaná cena každého z těchto lehkých křižníků byla 1,6 milionu zlatých, jejich výtlak se pohyboval kolem 2500 tun, maximální rychlost *Zenty* přesáhla 21 uzlů, u ostatních se pohybovala kolem dvaceti; tyto křižníky chránila pancéřová paluba, vyzbrojeny byly osmi děly ráže 12 cm a lehkými kusy. Extraordinarium obsáhlo poslední splátky na *Wien* a *Budapest*, také poslední splátku na šest širomořských torpédových člunů a čtvrtou splátku na „Rammkreuzer D“, jehož předpokládaná cena byla 3,8 milionu zlatých a později měl nést jméno *Kaiser Karl VI*. Jednalo se o pancéřový křižník o konstrukčním výtlaku 6266 tun, maximální rychlosti 20,8 uzlu, s bočním pancířem 220–170 mm, vyzbrojený kromě lehkého dělostřelectva a kulometů dvěma děly ráže 24 cm a osmi ráže 15 cm, kromě toho byl, jako všechny ostatní křižníky, vybaven také torpédometry. Na vodu byl spuštěn v říjnu 1898 a do služby zařazen na jaře roku 1900.¹⁵⁹ Posledními položkami v tomto titulu¹⁶⁰ byly dvě sesterské bitevní, nebo také zesílené lodě obrany pobřeží, z nichž „verstärktes Küstenvertheidigungs-Schiff (Schlachtschiff D)“, později pojmenovaná *Habsburg*, prosadil ještě Sterneck, stavba „Schlachtschiff II“, která měla nést jméno *Arpád*, byla právě schválena. Konstrukční výtlak těchto lodí byl 8200 tun, maximální rychlost 19 uzlů, chránila je pancéřová paluba a boční pancíř o 180–220 mm, pancéřovány byly i kasematy a věže, výzbroj sestávala ze tří děl ráže 24 cm, dvanácti ráže 15 cm, lehkých děl a torpédometů.¹⁶¹

Do debaty o rozpočtu námořnictva se zapojil i Spolek rakouských průmyslníků, který 10. května zaslal Goluchovskému dopis, v němž žádal, aby byla zdůrazněna i hospodářská stránka věci, a přiložil kopii otevřeného dopisu, jehož prostřednictvím chtěl rakouské delegáty s názory průmyslníků na celou záležitost seznámit.¹⁶² Rakousko-Uhersko bylo velmocí, a velmocenské postavení vyžadovalo, aby „v komplikovaných otázkách stále narůstajících střetů různých zájmů a mocenských poměrů, které v žádném případě nejsou omezeny na náš starý světadíl, ale obepínají celou zeměkouli, byla i naše vlast kdykoliv schopná, i daleko od svých hranic, uplatnit v případě potřeby svou moc a prestiž.“¹⁶³ Spolek rakouských průmyslníků v této

¹⁵⁷ MS/PK, XV–7/9 no. 2762 ex 1898, Spaun Goluchovskému, 9. 9. 1898.

¹⁵⁸ Kompletní císařem schválená usnesení delegací byla zveřejněna ve: Wiener Zeitung, 138/1898, 18. 6.

¹⁵⁹ SIECHE, *Die Kreuzer*, s. 76–77, 105, 115, 122.

¹⁶⁰ Titul VI rozpočtu, „Instandhaltung, Ersatz und Betrieb des Flottenmaterials“. Už z názvu samotného vyplývá, že zvýšení počtu lodí se nepředpokládalo.

¹⁶¹ SIECHE, *Die Schlachtschiffe*, s. 10.

¹⁶² Dopis byl delegátům rozdán 11. května. Neue Freie Presse, 12. 5. 1898, 12111, s. 9.

¹⁶³ KOUDELKA, *Alfred von, Di k. u. k. Kriegsmarine. Reprint des Werkes „Unsere Kriegs-Marine“ von Alfred Freiherr von Koudelka*, Wien 1899, Schleinbach: Winkler-Hermaden, 2011, s. 1.

souvislosti upozorňoval na fakt, že Rakousko-Uhersko ztrácí své obchodní i politické výdobytky v Orientu, což dle názoru spolku souviselo s tím, jak se rakousko-uherské lodě v posledním desetiletí jen sporadicky ukazovaly ve východním Středomoří. Na druhou stranu „v zámořských oblastech platí evropské státy, a tím i jejich zástupce, za tolik, nakolik se zdají; a stát, který přijde reputaci svých příslušníků na pomoc se zastaralými korvetami a dělovými čluny, by učinil lépe, kdyby zůstal doma.“

V posledním desetiletí opravdu reprezentovaly Rakousko-Uhersko v nejrůznějších koutech Asie, Afriky, Austrálie i obou Amerik především staré kompozitní korvety *Fasana*, *Zrinyi*, *Aurora*, *Fruntsberg*, *Donau* a *Saida*, všechny zařazené do služby v sedmdesátých letech, a stejně tak starý dělový člun *Albatros*. Jednalo se o oplachtěné lodě, které nesnesly srovnání s modernějšími plavidly, a tudíž mohly sotva budít dojem síly a moci. Až koncem devadesátých let začalo i Rakousko-Uhersko vysílat do zámoří křižníky,¹⁶⁴ ovšem je zřejmé, že čím více lodí se pohybovalo v Tichomoří nebo v Karibiku, tím méně jich mohlo monarchii reprezentovat ve Středomoří. Kromě toho, jak Spaun zdůraznil i ve svém exposé, reprezentace v zámoří oslabovala loďstvo připravené bránit pobřeží a Rakousko-Uhersko rozhodně nemělo křižníků nazbyt. „Máme příliš málo takových lodí, abychom je na těchto stanovištích mohli neustále držet,“ nechal se Spaun slyšet v létě 1902 v plénu delegace Říšské rady v odpověď na přání jednoho z delegátů nal stálé zastoupení válečnými loděmi v zámoří. „Vysíláním lodí na mise se námořnictvo snaží tomuto přání vyhovět, jak jen to rozpočtové prostředky dovolí a s ohledem na stav křižníků k dispozici.“¹⁶⁵ Jen stacionární loď v Konstantinopoli byla v Levantě takřka neustále – jednalo se o kolesový parník *Taurus*, který tuto funkci plnil od roku 1878 až do 1909, kdy jej vystřídala pro tento účel zakoupená jachta téhož jména.¹⁶⁶

Všechny oplachtěné lodě byly ze seznamu aktivního loďstva vyškrtuty do roku 1906, přesto nemohla být plavidla reprezentující monarchii v zahraničí nikdy dost moderní, alespoň ne pro všechny. Například rakousko-uherský konzul v Pireu psal 13. prosince 1911 Ministerstvu zahraničí, že „ačkoliv loď Jeho Veličenstva *Kaiserin und Königin Maria Theresia* jako křižník staršího typu nemůže udělat jako reprezentant naší námořní moci žádný zvláštní dojem, tím méně, že loď, bohužel, delší čas kotví vedle Řeckem nově získaného, nablýskaného a zcela moderního křižníku *Averoff*, zanechali důstojníci i mužstvo dojem dobrý.“ Námořní sekce k tomu podotkla, že „všechna loďstva využívají vojensky silné lodě jen ke krátkým zahraničním plavbám, kde je hlavním účelem reprezentace (mezinárodní přehlídky, zvláštní mise), jinak tyto lodě zůstávají ze strategických důvodů v domácích vodách.“ *Maria Theresia* „je jistě starší loď, nicméně jako stacionární loď v Levantě zcela odpovídající; nové křižníky nejsou k dispozici a s ohledem na nutnost nahradit zastaralé bitevní lodě musí c. a k. válečné námořnictvo se stavbou nových křižníků ještě několik let vyčkat.“¹⁶⁷ V posledním desetiletí před válkou tak zůstával jádrem problému zcela nedostačující počet odpovídajících či opravdu reprezentativních plavidel – roku 1911 disponovalo rakousko-uherské válečné námořnictvo pouze 11 křižníky, z nichž kým jen jednoho byl položen po roce 1901. Ze starších lodí, které

¹⁶⁴ SOKOL, s. 163–171, 1893–193.

¹⁶⁵ *Stenographische Sitzungs-Protokolle der Delegation, XXXVIII. Session*, s. 543.

¹⁶⁶ MS/PK, XV–7/3 no. 4164 ex. 1898, Bund österreichischer Industrieller Spaunovi, 10. 5. 1898.

¹⁶⁷ Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv: Ministerium des Äußern, Administrative Registratur, Fach 44, karton 11, nr. 82167, Ministerstvo zahraničí Námořní sekci, 22. 12. 1911, Námořní sekce Ministerstvu zahraničí, 22. 2. 1912.

nesly hlavní tíhu zámořských misí, byly nejvytíženější klounové křižníky, jež se stěží hodily k čemukoliv jinému, snad kromě výcviku posádky. Od roku 1903 se pravidelně střídaly na Dálném východě, kde tak bylo Rakousko-Uhersko reprezentováno vždy minimálně jednou lodí.

Spolek rakouských průmyslníků byl toho názoru, že pokud se Rakousko-Uhersko nedokáže v zahraničí lépe reprezentovat, bylo by lepší svěřit ochranu svých státních příslušníků a zájmů jiné velmoci, která svou prestiž a postavení opírá o reálné mocenské prostředky. Bylo tedy třeba přestat se řídit představou, že výdaje musejí odpovídat příjmům, neboť některé výdaje jsou natolik nezbytné, že jim musí ustoupit i momentální rovnováha rozpočtu – bylo nutné si položit otázku, zda je posílení námořnictva nutné, ne zda jsou k tomu k dispozici prostředky. V petici bylo dále zdůrazněno, že peníze utracené za námořní zakázky nepřinášejí prospěch jen velkovýrobci, ale i jejich dodavatelům, obchodníkům a všem lidem na ně napojeným; zajištěním odbytu – tedy naplánováním stavby většího počtu lodí – by se navíc stabilizovaly poměry pracovníků v průmyslu přijímajícím zakázky námořnictva, který nabízel desetitisíce pracovních míst, odborníci by nemuseli být propouštěni a neztráceli by svou kvalifikaci. Spolupráce námořnictva a průmyslu, kterou začal Sterneck, už pokročila natolik, že v tomto ohledu mohlo být Rakousko-Uhersko na zahraničí nezávislé, ale bylo třeba zohlednit, že jen zajištění zakázek na více let umožní průmyslníkům provést odpovídající investice a držet krok s technickými nároky doby. Proto Spolek očekával ze strany delegátů podporu rozvoje válečného námořnictva,¹⁶⁸ které se mu, jak už bylo řečeno, alespoň z části také dostalo.

Sama správa námořnictva export samozřejmě nijak podporovat nemohla, ale ohledně odesílání lodí na takzvané „mise“ do zahraničí byla v kontaktu s ministerstvy zahraničí i obchodu¹⁶⁹, tedy mohla velitelům lodí dávat pokyny zohledňující přání ministrů. Lodě na misích měly úkol sbírat informace o obchodněpolitických poměrech ve všech přístavech, kde pobývaly jen trochu déle, a toho se týkající zprávy byly přes ministerstvo zahraničí dávány k dispozici oběma ministrům obchodu.¹⁷⁰ Zvýšenou pozornost měli jejich velitelé věnovat zboží, které zaujímalo přední místa v dovozu a vývozu Rakouska-Uherska, podle potřeby mohli dostat zvláštní instrukce týkající se konkrétních artiklů. Zajímat se měli i o činnost a postavení rejdářství monarchie, hlavním cílem misí ale vždy zůstával výcvik posádky.¹⁷¹

3.1.5 Zvolna vpřed

V březnu roku 1899 nebyly na jednání ministerské rady hlavním tématem lodě, nýbrž uhlí a granáty, na něž Námořní sekce požadovala téměř dva a čtvrt milionu zlatých. Jak Spaun zdůraznil, loďstvo muselo mít k dispozici potřebný materiál pro případ mobilizace, ovšem zásoby byly kvůli omezenému rozpočtu pod limity. V případě mobilizace už nebylo možné počítat s dovozem ze zahraničí, navíc výroba munice trvala delší dobu – požadované množství, jak odhadl Krieghammer, asi 10 měsíců. Uhlí mělo být k dispozici 120 000 tun, tedy tříměsíční

¹⁶⁸ MS/PK, XV–7/3 no. 4164 ex. 1898, Bund österreichischer Industrieller Spaunovi, 10. 5. 1898.

¹⁶⁹ Neue Freie Presse, 11. 5., 1902, 13546, s. 3.

¹⁷⁰ *Stenographische Sitzungs-Protokolle der Delegation, XXXIX. Session*, s. 402.

¹⁷¹ K instrukcím viz například BENKO, Jerolim Freiherr von, *Die Reise S. M. Schiffer „Zrinyi“ nach Ostasien 1890–1891*. Wien: Carl Gerold's Sohn, 1893, s. 5–8.

zásoba,¹⁷² jenomže jej nebyla ani polovina, a i po plánovaném nákupu se zásoba měla doplnit stěží na 100 000 tun. Podporu Spaunovi opět vyjádřil Goluchowski, když prohlásil, že na Balkáně mohou kdykoliv vyvstat komplikace, které by si vyžádaly zásah loďstva;¹⁷³ těžkou hlavu mu mohly dělat zbraně darované carem knížeti Nikitovi z Černé Hory, ruské intriky nebo chování srbského exkrále Milana.¹⁷⁴ „Že dnes je taková námořní akce vyloučená, je stav, který dlouhodobě nemůže neznamenat velké nebezpečí. Prakticky je výsledek stejný, jako bychom žádné válečné lodě neměli.“ Ministrům financí připomněl, že k vyslovení těchto požadavků daly podnět události španělsko-americké války, během níž bylo uhlí prohlášeno za kontraband a ukázala se enormní spotřeba munice – zásoby byly samozřejmě nedostatečné i dříve, ale za těchto okolností se zdálo natolik nutné doplnit je, že se jejich odmítnutí nebo odsunutí z finančních důvodů jevílo krajně nepravděpodobným. Lukács připomněl loňskou dohodu o navyšování námořního rozpočtu, která sice nebyla definitivní, jelikož císař trval na tom, aby celá záležitost zůstala otevřená, a zeptal se Spauna, zda je na ni ochoten přistoupit. Konkrétní odpověď sice není v protokolu zaznamenána, zřejmě ale nebyla odmítavá, protože po celý zbytek debaty se s dvoumilionovým nárůstem rozpočtu pro rok 1900 počítalo. Peníze na válečné zásoby byly odsouhlaseny poté, co předseda uherské vlády Kálmán Széll požádal o ujištění, že kromě oněch dvou milionů se Námořní sekce vyvaruje žádat další peníze navíc. O formě, v níž budou tyto požadavky předloženy, se mělo rozhodnout na schůzi projednávající návrhy rozpočtů.¹⁷⁵

Ta proběhla 17. října a byla první, na níž se rozpočty počítaly na koruny. Spaun, mezitím povýšený na admirála, na ní vyložil své požadavky v absolutních číslech podstatně převyšující ony dva miliony; šlo především o platy a o nové bitevní lodě. Při obhajobě svých požadavků poukázal na pokroky ostatních velmocí, za nimiž Rakousko-Uhersko stále více zaostávalo, přesvědčil ministry financí, že nelze provádět velké škrty na nových bitevních lodích – po svém zařazení do služby měly konečně vytvořit jednotnou divizi, kterou námořnictvo zatím vůbec nemělo, a tím naléhavěji potřebovalo; tři malé lodě obrany pobřeží typu Monarch nebylo možné za divizi bitevních lodí považovat. Ministerská rada námořnictvu po pro rok 1900 po několika škrtech schválila požadavek 39 466 500 korun, což odpovídalo 19 733 250 milionu zlatých, tedy o téměř tři miliony zlatých více než předchozí rok. Rozdíl z velké části způsobil přepočítání na koruny – z 5,8 milionu korun, které byly v rozpočtu oproti minulému roku navíc, se převodem ztratilo 2,7, takže skutečně byl rozpočet zvýšen o 3,1 milionu korun, tedy o 1,55 milionu zlatých; z tohoto úhlu pohledu se pohyboval v rámci dvoumilionového limitu. Schváleny byly i dodatečné dotace včetně té na nákup 50 000 tun uhlí a stavbu uhelných skladů, munice byla odložena na následující rok.¹⁷⁶

Delegace se sešly koncem listopadu, přestože v Předlitavsku stále ještě nedozněla krize vyvolaná Badeniho jazykovými nařízeními, obstrukce v Říšské radě byly na denním pořádku a na místo parlamentního souhlasu nastoupila nouzová nařízení. V září „začala i Thunova vláda chápat, co dosud nechtěla vidět, že všemocnost paragrafu čtrnáct má své meze. K záležitostem,

¹⁷² Zde se ukazuje propastný rozdíl mezi spotřebou celého loďstva, s níž bylo počítat v případě mobilizace, a běžnou, mírovou spotřebou. Celková spotřeba uhlí na válčných lodích a torpédových člunech za rok 1899 byla jen 45 698 tun. *Jahresbericht 1908*, s. 77.

¹⁷³ PA XL, gmcpz 414 ex 1899.

¹⁷⁴ BRIDGE, s. 235, 238.

¹⁷⁵ PA XL, gmcpz 414 ex 1899.

¹⁷⁶ PA XL, gmcpz 416 ex 1899. Dalších 430 tisíc zařazených do rozpočtu bylo kryto z vlastních příjmů.

kteří kupodivu nelze kouzelným paragrafem zařídit, patří ústavně zvolená delegace.“ K tomu bylo nutné přimět Němce ukončit obstrukce,¹⁷⁷ o což se pokusila vláda Manfreda hraběte Claryho-Aldringena nařízením ze 14. října, jímž zneplatnila úpravu používání zemských jazyků zavedenou Gautschovou vládou a vracela věci do stavu před Badeniho nařízeními.¹⁷⁸ Ačkoliv si „ještě před dvěma měsíci rakouská, uherská i společná vláda dělaly vážné starosti, zda v případě pokračujících obstrukcí bude rakouská poslanecká sněmovna schopná provést volbu delegace,“ byli delegáti poslanecké sněmovny zvoleni 28. října bez jakýchkoliv potíží.¹⁷⁹

Námořní výbor uherské delegace zasedl až začátkem ledna 1900; Rosenberg hned z kraje odmítl jakékoliv zvětšování loďstva – v rozpočtu námořnictva byly zařazeny první splátky hned na dvě nové lodě – nad rámec nutný k obraně pobřeží a chtěl vědět, zda budou v budoucnu požadovány peníze na další a jak se tyto nové jednotky promítnou do ostatních položek rozpočtu. Průmysl se nezdál delegátům tak rozvinutý, aby pro něj bylo třeba hledat nová odbytí, a kromě toho se obchod válečnými loděmi nedal provádět – Goluchowski musel v průběhu debaty zdůraznit, že se nejedná v první řadě o obchod, ale o obranu pobřeží.¹⁸⁰ Franz Bolgár opět odmítl jakoukoliv koloniální politiku, ale prohlásil, že „nemůže být žádných pochyb, že námořnictvo potřebujeme, a když je potřebujeme, musí být udržováno v použitelném stavu. Žádný rozumný člověk k tomu neodepře prostředky, a to tím méně, že správa našeho námořnictva své požadavky nikdy nepřehání a schválené prostředky účelně využívá.“ Rosenbergův požadavek předložení plánu budování loďstva výbor nakonec odmítl – mimo jiné se ozval argument, že by měl donucovací charakter, zatímco delegace si přeje volnou ruku. Na odmítnutí návrhu nic nezměnil protiargument, že ruce delegátů jsou volné nejméně, když schvalují první splátky, aniž by měli jasnou představu, co přijde v budoucnu.¹⁸¹

Na plenárním zasedání o několik dní později Rosenberg konstatoval, že vybudování loďstva vhodného k obraně pobřeží mohou omezovat jen finanční možnosti státu. Doufal, že dokud je rozpočet zatížen stávajícími stavbami, nebudou začaty žádné další větší lodě, a návrh rozpočtu akceptoval.¹⁸² Naopak delegát Gabriel Ugron prohlásil, že pro rozpočet nemůže hlasovat, protože v námořnictvu žádný dualismus neplatí – ve svém duchu i institucích je rakouské, uherský průmysl nemá náležitý podíl na dodávkách, chybí uherské znaky a vlajky a ani lodě nedostávají uherská jména. Rovněž věřil, že Uhry nemají na rozvoji námořnictva žádný zájem a loďstvo není třeba budovat ani k obraně, ani k podpoře obchodu, proti čemuž se postavil delegát Bolgár. Poté, co předseda vlády Széll upozornil, že dle jeho mínění nepatří otázka námořní vlajky před delegací,¹⁸³ byl návrh rozpočtu námořnictva schválen – jen dva delegáti hlasovali proti.¹⁸⁴ Zcela odlišná debata se rozvinula v rozpočtovém výboru rakouské delegace, kde přítomní uvítali zvýšení platů dělníků námořního arsenálu a zajímali se o možnosti zlepšení finančních poměrů a postavení námořních inženýrů a lékařů.¹⁸⁵ Na plenárním zasedání, kdy už byl znám průběh debat v uherské delegaci, se proti vývodům svých kolegů

¹⁷⁷ Neue Freie Presse, 7. 9. 1899, 12587, s. 1.

¹⁷⁸ Wiener Zeitung, 17. 10. 1899, 238, s. 1.

¹⁷⁹ Neue Freie Presse, 29. 10., 1899, 12639, s. 2; MAY, s. 94–95.

¹⁸⁰ Neue Freie Presse, Abendblatt, 2. 1. 1899, 12701, s. 2.

¹⁸¹ Neue Freie Presse, 3. 1. 1900, 12702, s. 2.

¹⁸² Wiener Abendpost, 11. 1. 1900, 8, s. 3.

¹⁸³ Wiener Zeitung, 12. 1. 1900, 8, s. 1–3

¹⁸⁴ Wiener Abendpost, 11. 1. 1900, 8, s. 3.

¹⁸⁵ Wiener Zeitung, 9. 1. 1900, 5, s. 7–9.

z druhé části monarchie ohradili jak Kaftan, který prohlásil, že námořnictvu vedle obrany pobřeží připadá i úkol podporovat zámořský obchod, tak doktor Gessman. I podle jeho názoru bylo námořnictvo důležitým faktorem pro rozšiřování exportu a litoval, že opačné názory jsou v uherské delegaci zastoupeny napříč stranami. I delegací Říšské rady byl námořní rozpočet přijat.¹⁸⁶

Delegace měly podobné rozdílné názory jako předcházející rok. Uherští delegáti nejvíce protestující proti koloniální politice námořní rozpočet nakonec přijali a museli přiznat, že „se nejedná o větší nároky, než jaké jsou nutné k efektivní obraně pobřeží. Nelze ale přehlédnout,“ rekapitulovaly debatu *Neue Freie Presse*, „že v argumentech, kterými tento postoj zdůvodnili, se odrážela lhostejnost, ba přímo nepřátelství k Rakousku a jeho zájmům. Uhry nemají žádný zámořský obchod a nemají žádný průmysl, který by v zámořských zemích hledal odbytiště, protože Uhry nepotřebují žádný rozvoj válečného námořnictva. O rakouský obchod a rakouský průmysl se Uhry nemusejí starat; pokud se tyto zájmy neshodují s uherskými, tím hůř pro ně.“ Rakouští delegáti se postavili proti „nárokům, které se vynořily v uherské delegaci, že pro námořní politiku mají být určující výlučně uherské zájmy.“¹⁸⁷ „Nelze předpokládat,“ řekl k tomu v plénu delegace Říšské rady zpravodaj námořního rozpočtu doktor Ruß, „že se rakouský průmysl – a nyní mluvím pouze o rakouském průmyslu – může spokojit jen s vývozem do Uher. Průmysl, který by obstarával jen Uhry, by byl velmi ubohý; ale kam by měl exportovat? Francie, Německo, Anglie, a i Rusko, země s velkou spotřebou, jsou zároveň ty země, které mají tak velkou nadprodukcí, že samy musejí hledat ventil pro zajištění odbytu... Zbývá jen export do zámoří.“¹⁸⁸

Uherští delegáti si také přáli, aby požadavky námořnictva byly v souladu s finančními možnostmi státu, a chtěli mít přehled o plánech a výdajích do budoucna. Že podobné starosti, alespoň ne v takové míře, neměli jejich rakouští kolegové, lze vysvětlit mimo jiné tím, že rakouský rozpočet byl od roku 1889 v přebytku – stav, který trval až do roku 1907 –, a tudíž se rovnováha státních příjmů a výdajů nezdála příliš křehká – tím více, že podíl vojenských výdajů na celkových státních výdajích postupně klesal.¹⁸⁹ Za předpokladu finanční únosnosti, pokud nové lodě byly jen náhradami za zastaralá plavidla a loďstvo bylo budováno k obraně pobřeží, tvořili uherští delegáti, kteří do něj zcela odmítali investovat, zanedbatelnou menšinu. Dvě nové lodě zahrnuté v námořním rozpočtu pro rok 1900 byly *Babenberg*, třetí do divize nových bitevních lodí – jednalo se o náhradu za kasematovou loď *Erzherzog Albrecht*¹⁹⁰ –, a „*Rammkreuzer E*“ neboli „*Ersatz Radetzky*“ stavěný namísto kompozitní fregaty ze 70. let. Odhadovaná cena nového křižníku byla 9,9 milionu korun, a později měl nést jméno *Sankt Georg*. Jednalo se o pancéřový křižník o konstrukčním výtlaku 7407 tuny vyzbrojený dvěma děly ráže 24 cm, pěti ráže 19 cm, čtyřmi ráže 15 cm, větším počtem lehkých kusů a torpédometry, od staršího „*Císaře Karla*“ se kromě výzbroje lišil i mocností pancíře; do služby byl zařazen v létě roku 1905.¹⁹¹ První splátka byla schválena i na novou minonosku.¹⁹²

¹⁸⁶ *Stenographische Sitzungs-Protokolle der Delegation, XXXV. Session, s. 225–242.*

¹⁸⁷ *Neue Freie Presse, 12. 1. 1900, 12710, s. 1–2.*

¹⁸⁸ *Neue Freie Presse, 13. 1. 1900, 12711, s. 3.*

¹⁸⁹ WANDRUSZKA, URBANITSCH, BRUSATTI, vyd. *Die Habsburgermonarchie, sv. I, s. 87, 92–93.*

¹⁹⁰ MS/PK, XV–7/1 no. 197 ex 1902, *Schiffsnamen. Flottenliste mit Ende 1901 ohne Torpedoboote.*

¹⁹¹ SIECHE, *Die Kreuzer, s. 91.*

¹⁹² *Basilisk*, v dobových materiálech označovaná také jako „*Seeminen-tender*“ nebo „*Minentender*“.

Spaun rozhodně nemínil vyslyšet Rosenbergovo přání nezačínat nic „ve větším stylu“, dokud nebudou dokončeny již začaté lodě. Když se 23. března 1900 sešel se společnými ministry, prohlásil, že na příští ministerské radě předloží souhrn návrhů pro příštích šest let, během nichž chce budování loďstva dokončit, a do rozpočtu pro následující rok zahrnul několik dalších nových plavidel. Nerad by zpomalil tempo, ale na Kállayovu otázku odpověděl, že v případě odporu ze strany vlád by splátky na bitevní lodě seškrtať v krajním případě cekem až o tři miliony.¹⁹³ Nepadla-li jakkoliv nezávazná dohoda o fixování námořního rozpočtu do roku 1905 již schválením loňských požadavků Námořní sekce, pak nyní už byla definitivně zrušená. Na zasedání ministerské rady 6. dubna 1900 musel rakouský ministr financí Eugen von Böhm-Bawerk konstatovat, že zatímco v minulém desetiletí rostly oba vojenské rozpočty dohromady o 8 milionů korun ročně, teď požaduje jen námořnictvo nárůst o 10 milionů, a schválení tak vysoké částky by přivedlo rozpočty obou států do shodku. Navrhl navýšení o 3 miliony a zeptal se, zda je nutné stavět nové široomořské torpédové čluny. Spaun odvětil, že nahradit potřebují asi dvě třetiny všech torpédových člunů a že s pouhými třemi miliony navíc by Námořní sekce nebyla schopná dostát smluvním závazkům k dodavatelům a loděnicím. Ohledně nich mu Böhm vytkl, že se zavazuje k platbám, přestože si nemůže být jistý schválením požadovaných sum. Spaun vysvětlil, že nejsou dohodnuty splátky, ale čas dokončení – pokrok stavby čas od času kontrolovala komise, a na jeho základě byly prováděny platby. Podporu pro své požadavky opět našel u Goluchowského, který tentokrát neargumentoval Balkánem, ale Orientem, a přál si, aby cokoliv se bude škrtať, nebude to nová bitevní loď.

Lukács poznamenal, že smluvní závazky se mohou vztahovat jen na už začaté lodě, takže by stačilo stavbu žádné nové příští rok nezahajovat, odložit pořizování výzbroje pro teprve nedávno začatá plavidla a provést škrtky v některých menších položkách, pak by rozpočet vzrostl jen o 3,2 milionu. Zkušený národohospodář Böhm dodal, že způsob, jakým Námořní sekce rozložila své požadavky na sedm let, sedminu celkového obnosu na každý rok, má tu nevýhodu, že se jedná o skokové navýšení, které státní příjmy nemohou vyrovnat, protože bylo lepší postupné navyšování rozpočtu, kdy nejvyšší suma je k dispozici na konci sedmiletého období. Széll připomněl, že je třeba myslet na hranice finančních možností, zvláště když i vojsko chce 15,5 milionu navíc a v delegacích se už ukázal jistý odpor proti výdajům na námořnictvo. Dodal, že „pokud se v tomto rozpočtu dříve mnohé opomnělo, nelze to teď přece všechno rychle dohonit.“ Spaun byl ochoten snížit své požadavky navýšení rozpočtu na 5,2 milionu, což znamenalo i úplné vypuštění nového říčního monitoru a čtyř torpédových člunů, ale stále žádal příliš.¹⁹⁴ Schůze pokračovala dalšího dne, nový Spaunův návrh už přítomní odsouhlasili – díky snížení splátek na rozestavěné lodě požadoval pro rok 1901 už jen o 4,024 milionu více než pro rok probíhající, v navrhovaném rozpočtu tak bylo požadováno necelých 43,5 milionu korun, dalších 0,22 kryly vlastní příjmy námořnictva. Mimoto ministerská rada schválila minulého roku odloženou dodatečnou dotaci na doplnění zásob munice a dále i námořních min a paliva za více jak tři miliony. Széll k návrhu dodal, že nová bitevní loď, „Ersatz *Laudon*“, musí být při projednávání v delegacích výslovně označována jako náhrada¹⁹⁵ – ačkoliv tvrdit, že nová bitevní loď nahrazuje starou kompozitní fregatu, mohlo být poněkud odvážné.

¹⁹³ PA XL, gmcpz 419 ex 1900.

¹⁹⁴ PA XL, gmcpz 416 ex 1900.

¹⁹⁵ PA XL, gmcpz 420 ex 1900.

Zkouškou ohněm měly Spunovy plány projít již v květnu, a to nejprve 21. v námořním výboru uherské delegace, kde nejvíce emocí vyvolala právě nová bitevní loď, „Panzerschiff A“. Zpravodaj hrabě Teleki mluvil ve prospěch požadavků námořnictva, konstatoval, že Rakousko-Uhersko má přibližně stejně dlouhé pobřeží jako Německo, k jeho obraně ale nemá Podunajská monarchie k dispozici zdaleka takové prostředky, a španělsko-americká válka měla prokázat malou bojovou hodnotu lodí starší konstrukce. Podle hraběte Thoroczkye ale požadavky námořnictva překračovaly to, co bylo nutné k obraně pobřeží, na kterou jedinou bylo třeba se soustředit. Obchodní loďstvo se mu nezdálo dostatečně rozvinuté, aby vyžadovalo ochranu válečných lodí, a tak stavba nových mohla mít jediný cíl, vyrovnat se ostatním státům. Nepřipadalo mu vlastenecké „hlasovat pro vše, co správa námořnictva žádá, nýbrž jen pro to, co je z pohledu země nutné.“ Rosenberg s ním souhlasil a dodal, že už předchozí delegace požadovala stavět jen náhrady za staré lodě, „nyní to ale nabízí námořní správě výmluvu stavět lodě nové,“ což mohla být nárazka právě na náhradu fregaty zatím největší bitevní lodí, jakou kdy Rakousko-Uhersko mělo. Naopak Ernst svobodný pán Dániel zdůraznil, že je třeba si položit otázku, zda je lepší za menší náklady udržovat loďstvo, které by bylo v případě války nepoužitelné, nebo do něj investovat více, aby požadavkům odpovídalo. Spaun musel opět zdůraznit, že všechny nově stavěné lodě jsou jen náhradami za zastaralé a musel připustit, že při přijímání na Námořní akademii vyvstávají jazykové problémy – nízké procento námořních důstojníků z Uher mělo ale jinou příčinu, totiž že v honvédu i civilní službě je čekal lepší postup.

Výbor rozpočet schválil,¹⁹⁶ nicméně v něm bylo všeobecně vyjádřeno, že „ze strany uherské delegace bude odmítnuto každé zvětšení válečného námořnictva nad současný rámec, stejně jako každé navýšení stavu lodí... V rozpočtu zahrnuté nové lodě byly schváleny jen po prohlášení vedení námořnictva, že se jedná pouze o náhrady za zastaralé lodě.“¹⁹⁷ V plénu téže delegace byl námořní rozpočet přijat téměř bez debaty.¹⁹⁸ V rakouském rozpočtovém výboru byla stavba nové bitevní lodi přivítána jako první krok k loďstvu na úrovni doby,¹⁹⁹ zatímco v plénu bylo námořnictvu vyjádřeno uznání za šetrné nakládání s finančními prostředky, a jinak se diskuse točila kolem technických a personálních záležitostí.²⁰⁰

Pester Lloyd, německojazyčný budapešťský deník, který tradičně podporoval Rakousko-Uhersko a nebral žádné zvláštní ohledy na práva uherského národa,²⁰¹ komentoval debatu v námořním výboru následovně: „Jako každoročně se projeví dva názory,“ jeden, který si ve shodě se Spaunem „přeje rychlejší rozvoj našeho válečného loďstva, a druhý, podle něhož nepotřebují být naše námořní síly o mnoho silnější, než je potřeba k obraně našeho jadranského pobřeží. Nám je bližší první názor... Při důrazu, s nímž se u nás mluví o rozvoji průmyslu a obchodu, se nelze vyhnout zvětšení obchodního loďstva... Nemluvíme o vzdálenějším Orientu a transatlantických spojeních; prozatím musíme být spokojeni, když se nám podaří udržet vývozní místa, která se během desetiletí podařilo získat v mnohem bližší

¹⁹⁶ Neue Freie Presse, 22. 5. 1900, 12839, s. 4.

¹⁹⁷ MS/PK, XV-7/3 3106 ex 1900, *Delegations-Verhandlungen über den Marine-Voranschlag*. V citovaném dokumentu je uveden výbor rozpočtový, který ale uherská delegace vůbec neměla, jedná se tedy nejspíš o výbor námořní. WANDRUSZKA, URBANITSCH, vyd. *Die Habsburgermonarchie*, sv. VII/1, s. 1139.

¹⁹⁸ Wiener Zeitung, 29. 5. 1900, 122, s. 4–5.

¹⁹⁹ Neue Freie Presse, 24. 5. 1900, 12841, s. 3–4.

²⁰⁰ *Stenographische Stützungs-Protokolle der Delegation*, XXXVI. Session, s. 215–231.

²⁰¹ MAY, s. 369–370.

Levantě, z nichž se nám, jak známo, Německo, Británie, a dokonce i Itálie snaží poslední dobou mnohá upřít. I pokud je přípustná diskuze, zda potřebujeme více jak tři velké bitevní lodě, stojí mimo jakoukoliv pochybnost, že se 13 křižníky a 73 torpédovými čluny nemůžeme v budoucnu ochránit ani své rostoucí obchodní zájmy, ani v dálavě bydlící krajany... Při omezených uherských prostředcích pro obchod a vývoz jsme dalece vzdáleni mluvit o velké koloniální politice, ale pokud chceme v obchodě a exportu uchovat dosud dosažené, chránit s respektem a důrazem své krajany – obchodníky a vystěhovalce – ve vzdálených zemích, pak se musíme s názorem, který naše válečné námořnictvo posuzuje jen ze stanoviska lokální obrany pobřeží, postupně rozejít.“²⁰²

„Panzerschiff A“, kterou Spaun prosadil bez ohledu na názory delegátů a podle některých spíše v zájmu Rakouska než v zájmu Uher, měla podle odhadu stát 16,5 milionu korun, první splátka 1,2 milionu byla právě schválena. Tato loď měla později nést jméno *Erzherzog Karl* a s konstrukčním výtlakem 10 471 tun, čtyřmi děly ráže 24 cm, devatenácti ráže 19 cm, početnou lehkou výzbrojí, dvěma torpédometry a samozřejmě pancéřováním byla prapodivnou náhradou za fregatu o 3430 tunách, s patnácti staršími děly ráže 15 cm a sedmi rychlopalnými.²⁰³ Málo povedená kamufláž, jak si alespoň někteří delegáti všimli. Hned následujícího roku admirál žádal schválení druhé bitevní lodě tohoto typu, k tomu nové torpédové a hlídkové čluny, a také monitory, další poměrně velkou investici představoval plovoucí dok, který by pojal velké bitevní lodě, za 4,5 milionu korun.

Na zasedání zúžené ministerské rady 8. dubna 1901 přivedl Goluchowski řeč na formu, jíž požádat delegace o schválení peněz na krytí výdajů spojených se zásahem v Číně kvůli boxerskému povstání. Věřil, že tři miliony, o něž v té chvíli žádalo námořnictvo, budou získány zpět v rámci odškodnění tím spíše, že nároky ostatních velmocí byly nesrovnatelně vyšší – ostatně požadavky na odškodnění byly vysoko nadsazené,²⁰⁴ takže by i po redukcí měly pokrýt skutečné náklady. Nakonec se přiklonil k názoru tento požadavek delegátům vůbec nepředkládat.²⁰⁵ Když boxerské povstání v létě 1900 vypuklo, mělo Rakousko-Uhersko na Dálném východě křižník *Zenta*, k němuž se postupně přidaly *Kaiserin und Königin Maria Theresia*, *Aspern*, *Kaiserin Elisabeth*, *Leopard* a korveta *Donau*, domů se vracely postupně až do konce roku 1902.²⁰⁶

Vládám představoval Spaun svůj rozpočet 15. dubna a s ohledem na pokles příjmů z cel byl připraven seškrtnat 2,4 milionu. Ovšem nešlo jen o příjem z cel, ekonomická situace monarchie byla dobrá v málokterém ohledu. Čtyři roky trvající depresi umocnila třeba dvouměsíční stávka v uhelných dolech během roku 1900, ale především dlouhotrvající parlamentní krize v Rakousku; mírné zlepšení, které se dostavilo po přelomu století, bylo z velké části výsledkem vládního programu investic do infrastruktury, které měly rovněž pomoci odvést pozornost veřejnosti od národnostních bojů, a tím je utlumit.²⁰⁷ Lukács prohlásil,

²⁰² Pester Lloyd, 23. 5. 1900, 123, s. 2.

²⁰³ SIECHE, *Die Schlachtschiffe*, s. 14; KOUDELKA, s. 463.

²⁰⁴ Na dotaz z Ministerstva zahraničí Námořní sekce odpověděla, že samotný pobyt lodí ve východní Asii stojí 520 000 měsíčně, do konce prosince 1900 tedy 4,1 milionu, dalšího 1,1 milionu bude stát palivo na zpáteční cestu a 4,3 opravy a údržba po návratu. Námořní sekce navrhovala zvážít, zda do požadavků nezahrnout i odškodnění pro rodiny padlých a raněné. MS/PK, XV-6/3 no. 16 ex 1901.

²⁰⁵ PA XL gmcpsz 431 ex 1901.

²⁰⁶ SOKOL, s. 185; SIECHE, *Die Kreuzer*, s. 51, 69, 111, 118.

²⁰⁷ Kvůli projednání a schválení vládních projektů na regulaci řek, říční kanály a druhou železnici do Terstu byly obstrukce opravdu na čas přerušeny. BRIDGE, s. 253, MAY, s. 334; CHARMATZ, *Richard*,

že ochota velitele námořnictva škrtnat z vlastní iniciativy poukazuje na fakt, že Spaun si je finančních těžkostí vědom, ovšem ani jemu, ani Böhmovi, ani Széllovi se toto snížení požadavků nezdálo dostatečné. Uherský ministr financí navrhl splátky na již schválené lodě ještě snížit, zcela vypustit nové, a stavbu neurychlovat. Proti tomu se vyslovil již tradiční podporovatel námořnictva Goluchowski, opět s novým argumentem. Poukázal na to, že rozvoj námořnictva je důležitý s ohledem na postavení monarchie na Jadranu, a v zájmu její bezpečnosti je třeba mít k dispozici divizi bitevních lodí stejného typu. Spaun musel obětovat všech 12 širomořských torpédových člunů, spokojit se s nižšími splátkami na rozestavené lodě i na plovoucí dok, v jehož případě vlády akceptovaly navýšení konečné ceny o případné úroky za pozdní platbu. Požadavky Námořní sekce byly nakonec sníženy o 4,4 milionu, rozpočet navržený pro rok 1902 tak měl oproti roku 1901 vzrůst o 3,2 milionu – ministerská rada přijala požadavek na 46,739 milionu, korun²⁰⁸ který byl po finální korekci ještě o necelých padesát tisíc snížen.²⁰⁹

Nová bitevní loď, „Panzerschiff B“ či „Ersatz *Drache*“, měla ještě horší kamufláž než její sesterská „Ersatz *Laudon*“, protože byla označena jako náhrada za pancéřovou fregatu sešrotovanou už v letech 1883–1884, a jelikož *Drache* byla již jednou nahrazena kasematovou lodí *Tegetthoff*²¹⁰, zcela očividně se jednalo o zvýšení počtu lodí, který někteří uherští delegáti tak vehementně odmítali. V rozpočtu na ni byla zařazena první splátka ve výši 0,5 milionu korun,²¹¹ později byla pojmenována *Erzherzog Friedrich* a do služby měla být zařazena posledního ledna 1907, o půl roku později než její starší sestra. Mnohem více pozornosti než „Panzerschiff B“ ale v delegacích vzbudila akce v Číně. Rakousko-uherský námořníci se aktivně účastnili bojů na souši, čtyři padli a několik bylo zraněno. Zpravodajové rozpočtu chválili jejich činy v obou delegacích, nezapomněli připomenout, že uznání vyjádřili i důstojníci ostatních velmocí; byl to důkaz, že „válečné námořnictvo se i v těžkých, kritických podmínkách znamenitě osvědčilo,“ mínil hrabě Teleki,²¹² a „učinilo naše válečné námořnictvo i při této příležitosti ke cti naší vlasti a vlajky to nejlepší, co mohlo, za což mu jistě náleží dík a uznání lidového zastoupení“ jak řekl jeho rakouský delegát zpravodal Pergelt.²¹³ Návrh Námořní sekce obě delegace schválily bez jakékoli dramatictější debaty;²¹⁴ kromě bitevní lodě B v něm byly zařazeny i první splátky na dva nové říční monitory.

Spaun šel cílevědomě za další jednotnou divizí bitevních lodí a nelze pochybovat, že by „Ersatz *Drache*“ předložil delegátům ke schválení, i kdyby události v Číně neodvedly pozornost od jeho chatrné kamufláže. Veřejnost nicméně dostala důkaz akceschopnosti válečného námořnictva jednajícího ke cti Rakouska-Uherska, a byly-li tyto zprávy

Österreichs innere Geschichte von 1848 bis 1907. Sv. II, Der Kampf der Nationen. Leipzig: B. G. Teubner, 1912, s. 154–155.

²⁰⁸ PA XL, gmcpz 432 ex 1901; PA XL, gmcpz 433 ex 1901.

²⁰⁹ Definitivně schválen byl požadavek na 46 690 820 korun, z vlastních příjmů bylo kryto dalších 220 tisíc. *Jahresbericht 1902*, s. 91.

²¹⁰ *Tegetthoff* byl sice vyřazen z operativního loďstva roku 1906, tedy dříve, než byl do služby zařazen *Erzherzog Friedrich*, ale Spaun jistě nepočítal s tím, že by jej novým *Erzherzogem* skutečně nahradil. Nutnost postarat se o novou bitevní loď místo *Tegetthoffu* zmínil na ministerské radě až roku 1904 v souvislosti s tím, že má zanedlouho dosáhnout třiceti let.

²¹¹ *Wiener Zeitung*, 28. 7. 1901, 147, s. 2.

²¹² *Pester Lloyd, Abendblatt*, 31. 5. 1901, 123, s. 1.

²¹³ *Wiener Zeitung*, 1. 6. 1901, 125, s. 2.

²¹⁴ *Stenographische Stizungs-Protokolle der Delegation, XXXVII. Session*, s. 225–243; *Pester Lloyd*, 6. 6. 1901, 135, s. 3.

z propagandistických důvodů příkrášlené, tím lépe pro admirála. Do jednotné divize nových bitevních lodí mu ostatně chyběla ještě „Panzerschiff C“ – jenomže byl omezený počtem lodí, které mohl nahradit. Starší pancéřové lodě a obrněnci již byly vyčerpány, proto se Spaun musel v minulých letech snažit prosadit nové bitevní lodě jako náhrady za kompozitní fregatu a již jednou nahrazenou *Drache*, pro C už mu žádné větší plavidlo nezbývalo. „Jako náhrada za k operativním účelům již nevhodnou loď *Custoza*,“ stálo v návrhu rozpočtu pro rok 1903, „je v zájmu pořízení jednotné divize zamýšlena stavba třetí bitevní lodí (,C‘),“ na kterou byla pro rok 1903 požadována první splátka 0,5 milionu korun.²¹⁵ Spaun tedy chtěl nahradit *Custozu*, místo které už ale nechal postavit *Arpád*, a kromě toho se nedržel žádného plánu – ani svého, který představil roku 1898, a tím méně návrhu ministrů financí z téhož roku. Když se předseda rakouské vlády Ernest von Koerber v lednu 1902 prostřednictvím ministra války zeptal, jakých změn Spaunův plán doznal, odpověděla Námořní sekce, že s ohledem na zvýšení prezenčního stavu bude až do roku 1906 včetně potřeba, aby ordinarium bylo každoročně zvýšeno o 2 miliony, a pak by mohly být k roku 1909 k dispozici tři divize moderních bitevních lodí; co se ostatních plavidel uvedených v plánu z roku 1898 týkalo, mohly nakonec stát méně než onehdy avizovaných 100 milionů.²¹⁶

Lehčí plavidla měla i nadále zůstat v pozadí. V březnu 1902 na schůzce se společnými ministry představila Námořní sekce pro rok 1903 požadavek o 5,4 milionu vyšší než pro rok probíhající, především kvůli stavbě bitevních lodí; výdaje spojené se zvětšením ročního kontingentu branců o 1125 mužů byly vyčísleny jen na necelý půlmilion. V krajním případě byl Spaun ochoten seškrtnat peníze na stavbu lodí až o 1,5 milionu, čímž by se politováníhodně odsunulo jejich dokončení.²¹⁷ Tváří v tvář ministrům financí 2. dubna už navrhoval navýšení o víc jak 5,5 milionu, okamžitě ale dodal, že je ochoten je až o 2,01 milionu zkrátit. Vlády si ovšem stanovily strop pro navyšování rozpočtů, a to 8 milionů pro vojsko i námořnictvo dohromady. Námořnictvo se muselo uskromnit ještě víc, protože, jak vysvětlil Böhm, ekonomickou depresi právě začaly pociťovat státní finance, které musely pamatovat i na jiné výdaje, vysvětlil ministr. Vláda nemohla v parlamentu říci, že všechny dostupné prostředky byly dány na vojenské účely. Ministr navrhl odsunout zvýšení stavu mužstva, nebo jej navyšovat jen postupně, ale Admirál mužstvo potřeboval, aby mohl obsadit nové lodě, a pohrozil rezignací, „pokud obě vlády budou trvat na snížení nárůstu rozpočtu jeho resortu na jeden milion.“ Ministerská rada nakonec odsouhlasila meziroční nárůst rozpočtu vojska o 6,25 a námořnictva o 2,25 milionu korun, což mimo jiné znamenalo škrtnutí celé splátky na „Panzerschiff C“. S tímto krokem Spaun souhlasil jen pod podmínkou, že v příštím roce mu bude dovoleno zařadit do svého návrhu splátku o to vyšší,²¹⁸ a musel se smířit i s pozvolnějším růstem prezenčního stavu mužstva. Zveřejnit plán budování loďstva Spaun nechtěl, ostatně delegáti jej roku 1898 odmítli s tím, že se mohou vázat jen na jeden rok a nechtějí vytvářet žádný tlak na rozhodnutí příštích delegací.²¹⁹

Do návrhu rozpočtu – včetně výdajů krytých z vlastních příjmů se jednalo o necelé 49,2 milionu – nakonec nebyla zařazena žádná nová loď, Spaun tedy nemusel počítat s žádným

²¹⁵ MKSM, 51–2/2 ex 1902, *Voranschlag pro 1903*.

²¹⁶ MS/PK, XV-7/8 no. 197 ex 1902, *Schiffsnamen. Flottenliste mit Ende 1901 ohne Torpedoboote*.

²¹⁷ PA XL, k. z. 20 ex 1902.

²¹⁸ PA XL, gmcpz 437 ex 1902.

²¹⁹ Neue Freie Presse, 10. 6. 1902, 13575, s. 4.

tuhým odporem ze strany delegátů. V rozpočtovém výboru rakouské delegace Spaun připustil, že Námořní sekce by ráda stavěla tak velké lodě jako námořní velmoci, mimo jiné by na nich byly lepší podmínky pro ubytování mužstva.²²⁰ V plénu pak admirál přiznal, že Námořní sekce se živě zajímá o vývoj ponorek, a v rámci obrany pobřeží tentokrát mluvil především o torpédových člunech, které považoval k tomu účelu velmi vhodné. Válečné námořnictvo jich mělo přes sedmdesát, „ale jen velmi malá část z nich má ještě nějakou bojovou hodnotu. Některé z těchto člunů jsou už 30 let staré; neboť druhý torpédový člun, který kdy byl, jsme objednali my... Za těchto okolností je zcela pochopitelné, že při rychlém technickém pokroku nemá větší část našich torpédových člunů už žádnou skutečnou bojovou hodnotu.“ Svobodný pán Wassilko doufal, že „jednou nastane lepší čas pro naše obyvatelstvo, pro naše zemědělství a průmysl, a pak konečně přistoupíme k odpovídajícímu budování svého námořnictva,²²¹ které našlo v delegaci Říšské rady plnou podporu. „Projednávání rozpočtu válečného námořnictva,“ byl shrnut názor zpravodaje doktora Pergelt, „zcela setřelo rozdíly mezi opozicí a většinou; neboť to byli právě zástupci opozice [například každoročně výřečný Kaftan za Mladočechy], kdo se pro námořnictvo s chválou vyslovovali.“²²²

Uherští delegáti schválili předlohu námořnictva po třídní debatě. Zpravodaj hrabě Teleki byl nařčen z neobjektivnosti, Rosenberg poukázal na skutečnost, že rozpočet námořnictva se za posledních 10 let zdvojnásobil, a jakkoliv ostatní námořní mocnosti také zvyšovaly výdaje na svá loďstva, měly pro ně jiné úkoly než Podunajská monarchie. „Rakousko-uherské námořnictvo se nesmí rozvíjet víc, než bezprostředně vyžaduje ochrana našeho pobřeží a přístavů,“ přidal se Ladislaus Okolicssányi, „protože nemáme ani kolonie, ani rozsáhlý námořní obchod,“ a Franz Bolgár opět souhlasil. Vášně vzbudilo již dříve zmíněné zvýšení ročního kontingentu branců a Goluchowski musel vysvětlovat důvody krétského i čínského dobrodružství, na něž přišla řeč v souvislosti s velkou sumou, kterou námořnictvo požadovalo na krytí výloh na čínskou expedici, v podstatě jako zálohu na odškodnění od čínské vlády.²²³

Spauna nemohly těšit ani názory uherských delegátů ani vědomí, že během následující schůze bude výtek za příliš velký růst svých požadavků ušetřen. Námořní sekci bylo sděleno, že pro léta 1904–1913 se počítá s ročním navýšením pouze o milion – tento nárůst, předpokládalo se, měl být téměř úplně vyčerpán náklady na zvyšování počtu personálu, zbytek stačil jen na o málo více než skromné zvýšení zásob uhlí. Pokud by se Námořní sekce držela v tomto úzce vymezeném rámci, nesměl by být zvýšen počet lodí, a i ohledně nahrazování starých by byly možnosti omezené. Byl třeba nový plán, přizpůsobený finančním limitům – upustit od stavby třetího pancéřového křižníku, dokončit rozestavěná plavidla a již začatou divizi bitevních lodí, poté postupně nahradit dalších šest zastaralých lodí třemi lehkými křižníky a třemi bitevními loděmi o cca 11 000 tunách. Rovněž by byla nahrazena část již téměř bezcenných torpédových plavidel novými širomořskými torpédovými čluny a torpédoborci, na rezervu by bylo možné pomýšlet nejdříve roku 1913. Každá významná změna v technice nebo v politické situaci by nutila tyto úzce vymezené hranice překročit a s veškerým ohledem na

²²⁰ Neue Freie Presse, 11. 5. 1902, 13546, s. 3.

²²¹ *Stenographische Stizungs-Protokolle der Delegation, XXXVIII. Session*, s. 519–549.

²²² Neue Freie Presse, 9. 6. 1902, 13574, s. 4; 10. 6. 1902, 13575, s. 3–4; plné znění *Stenographische Stizungs-Protokolle der Delegation, XXXVIII. Session*, s. 548.

²²³ Pester Lloyd, 16. 5. 1902, 117, s. 3, 5.

státní finance požadovat víc peněz, například kdyby nastal průlom ve vývoji ponorek. V každém případě bylo třeba ještě před rokem 1913 požádat o zvláštní dotaci na rezervní děla a případně i na prodloužení suchého doku. Vzhledem k neustálému pokroku techniky a stále rostoucím investicím všech ostatních států do svých námořnictev bylo nicméně těžké sestavit závazný program na tak dlouhý časový úsek, aby byl alespoň přibližně přesný, a když se prostředky zdály nedostatečné už v květnu 1903, kdy byl tento plán navržen.²²⁴

Při jednání o rozpočtu na zasedání ministerské rady v listopadu 1903 se Spain s ohledem na skutečnost, že námořnictvo bylo zatížené udržováním rakousko-uherského oddílu v Číně, pokusil prosadit o necelého čtvrt milionu vyšší nárůst, Böhm ale prohlásil, že v právě sestaveném rakouském rozpočtu nezbyvá dostatek peněz; a aby se admirál nemusel vzdát všech svých požadavků nad rámec plánovaného navýšení rozpočtu, nabídl polní zbrojmistr Heinrich rytíř Pitreich, který mezitím vystřídal Krieghammera jako ministr války, úspory ve svém vlastním resortu.²²⁵ V přijatém návrhu rozpočtu, který žádal jen o málo více než 50 milionů korun, byla konečně zařazena první splátka – 2,2 milionu – na „Panzerschiff C“, tentokrát označenou jako náhrada za šroubovou fregatu *Novara*, vyřazenou z operativního loďstva již v 70. letech předchozího století.²²⁶

Delegace se sešly až v polovině prosince, proto bylo mezi prvními záležitostmi, jimiž se zabývaly, dvouměsíční rozpočtové provizorium pro rok 1904, tedy provizorium na dobu, než budou rozpočty schváleny – času k debatám tak bylo habaděj. „Nelze nám upřít spravedlivé uznání, že my, jimž trističní politické poměry vnutily ne právě záviděníhodnou roli opozice, jsme se nikdy od rakouského válečného námořnictva neodvrátili,“ potvrdil Kaftan v plénu delegace Říšské rady začátkem ledna 1904 rok a půl staré prohlášení doktora Pregleta. „Může to být u opozice pochopitelný soucit se slabším a ostrčeným... Hlavní a také věcný důvod ale spočívá ve velkém významu našeho válečného námořnictva pro obranu našeho pobřeží, pro prestiž naší vlajky na dalekých mořích, pro ochranu a podporu našeho zámořského obchodu a pro export našich průmyslových výrobků... Realizace plánu budování loďstva ovšem závisí na jednom důležitém předpokladu. Potřebujeme především mír uvnitř monarchie,“²²⁷ poukázal na neutěšený stav vnitřní politiky, přestože to nebylo kvůli národnostním sporům, které s větší či menší intenzitou, s delšími či kratšími přestávkami již od vydání Badeniho jazykových nařízení komplikovaly nebo přímo znemožňovaly práci v Říšské radě i zemských sněmech, co nedovolilo svolat delegace včas.

Když po odmítnutí návrhu použít muže z náhradní rezervy k doplnění stavu vojska přišlo Ministerstvo války s požadavkem na vyšší kontingent rekrutů, rozhodli se nacionalisté v uherském Říšském sněmu vázat svůj souhlas na ústupky svému národnímu citění v rámci vojska, od symboliky po maďarskou služební řeč. Széllóva vláda s těmito požadavky nesouhlasila, načež práci parlamentu zastavily obstrukce opozičních poslanců. Výměna předsedy vlády nepomohla, tak jako nic nevyřešilo stažení požadavků Ministerstva války, a císařovo prohlášení, že armáda musí zůstat společná a jednotná tak jako nyní, jen přililo olej do

²²⁴ MS/PK, XV–7/1 no 1127, 1903, *Exposé*, duben 1903.

²²⁵ PA XL, gmcpz 439 ex 1903.

²²⁶ Celkem se jednalo o 50 026 410 korun, a k tomu z vlastních příjmů krytých 245 tisíc. Celý rozpočet Wiener Zeitung, 1. 3. 1904, 49, s. 1–9.

²²⁷ *Stenographische Stützungs-Protokolle der Delegation XXXIX Session*, s. 387–88.

ohně.²²⁸ V listopadu se předsedou uherské vlády stal hrabě István Tisza, a uherská delegace byla 25. toho měsíce v poslanecké sněmovně Říšského sněmu konečně zvolena, možná proto, že „opozice vážně neuvažuje o znemožnění včasného sejítí se delegací,“ protože jinak by nastal „stav bez rozpočtu a ústavy i ve společných záležitostech“; schválení delegací ostatně podléhal i provizorní rozpočet.²²⁹

V uherské delegaci toho roku rezonovala mnohem více reforma pozemního vojska než nová bitevní loď, jejíž stavbu i Rosenberg přijal jako přirozeně vyplývající z dosavadního vývoje, a tak jako celý výbor akceptoval ji i rozpočet jako celek. Vedení námořnictva nicméně žádal o potvrzení, že program stavby lodí je tímto prozatím uzavřen a v následujících letech se žádná taková položka v návrhu rozpočtu nově neobjeví. Dostalo se mu odpovědi, že pro příští roky stavba velkých lodí sice uzavřena je, bude ale nutné stavět menší plavidla, a zástupce Námořní sekce²³⁰ se musel ohradit i proti názoru delegáta Okolicsányiho, který tvrdil, že náklady na námořnictvo nejsou v žádném poměru k obraně krátkého úseku pobřeží.²³¹ Tato debata se podstatně lišila od té odehrávající se v plénu delegace Říšské rady, kde musel zpravodaj Pergelt konstatovat, že „zatímco jindy spatřují parlamentní tělesa svůj úkol v tvrdém boji proti požadavkům vlády ohledně potřeb státní správy, zvláště ale proti výdajům pro správu válečných resortů [Kriegsverwaltung], věřili řečníci, že v souvislosti s námořním rozpočtem musejí učinit vedení námořnictva výtku, že od lidového zastupitelstva požaduje na budování loďstva příliš málo... Zástupce lidu ale nemá důvod vystupovat pro zvýšení námořní síly v době, kdy se státní finance pohybují těsně a hranici ziskovosti, a kdy i se i zemské finance, především v Čechách, nacházejí ve stejně desolátním stavu, aniž by v tomto směru vznesla správa námořnictva požadavky.“ Naopak bylo třeba ocenit snahu Námořní sekce brát ohled jak na bojovou sílu loďstva, tak na hospodářské poměry a situaci státní správy.²³²

V návrhu rozpočtu, jenž byl Spaun po náhle smrti svého předchůdce nucen v prosinci 1897 zastupovat před delegací Říšské rady, bylo zařazeno necelých 14,6 milionu zlatých, tedy asi 29,2 milionu korun, zatímco pro rok 1904 byl schválen požadavek přesahující 50 milionů, nepočítaje nejrůznější dodatečné dotace. Mezitím byly do služby zařazeny tři bitevní lodě, jeden pancéřový a tři lehké křižníky, a také čtyři z šesti širomořských torpédových člunů, jejichž stavba začala již v polovině 90. let. Rozestaveny nebo schváleny byly tři další bitevní lodě, pancéřový křižník a dva říční monitory, *Temes* a *Bordog*, o 440 tunách.²³³ Podařilo se zvýšit prezenční stav mužstva, ačkoliv ne o tolik a ne tak rychle, jak si vedení námořnictva přálo; v létě roku 1902 byly ve spolupráci s pozemním vojskem pořádány obojživelné manévry, jejichž tématem byl útok na Pulu, a během cvičení v následujícím roce bylo zkoušeno rádiové spojení na větší vzdálenosti.²³⁴ V rakouských vodách ale bylo třeba plnit i zcela jiné úkoly,

²²⁸ MAY, s. 351–352, MISKOLCZY, Julius, *Ungarn in der Habsburger-Monarchie*. Wien-München: Herold, 1959, s. 175–177.

²²⁹ Neue Freie Presse, 25. 11. 1903, 14098.

²³⁰ Šéf Námořní sekce na zasedáních ne vždy vše vysvětloval osobně, ačkoliv na zasedání přítomen byl, důvodem pravděpodobně byla neznalost maďarštiny.

²³¹ Wiener Abendpost, 6. 2. 1904, 29, s. 2–3; Wiener Zeitung, 7. 2. 1904, 30, s. 3–5.

²³² Wiener Zeitung, 6. 2. 1904, 29, s. 3–4; plně znění *Stenographische Sitzungs-Protokolle der Delegation XXXIX Session*, s. 404.

²³³ GOGG, 25–35.

²³⁴ SOKOL, s. 179–181.

například při stávce námořníků Rakouského Lloyd v únoru 1902 půjčilo válečné námořnictvo této rejdarské společnosti třicet topičů.²³⁵ Rakousko-uherské lodě a jejich posádky dostaly příležitost reprezentovat svou vlast při bojích v Číně, kteréžto úkolu se úspěšně zhostily, a staré oplachtěné lodě byly na zámořských misích postupně vystřídány křižníky. Pokud se Spaun na jaře roku 1904 ohlédl, nemohl říci, že neměl úspěch.

Ovšem síla obránce se musela odvíjet od síly útočníka, a vývoj loďstev ostatních velmocí kráčel rychle vpřed. Roku 1904 se výtlak nových bitevních lodí Velké Británie, USA, Japonska a Ruska pohyboval kolem 16 000 tun, Francie kolem 15 000, Itálie a Německa kolem 13 000 tun.²³⁶ Pro úspěchy těžkých čínských a středních japonských děl v bitvě o řeku Jalu byly bitevní lodě i nadále vyzbrojovány oběma typy,²³⁷ a tak byly tehdy moderní lodě ozbrojeny většinou děly ráže 30,5 a 19–23 cm, a pouze Německo se drželo svých 28 a 17 cm děl. Výtlak pancéřových křižníků se napříč velmocemi pohyboval od 14 500 do 11 000 tun, jejich rychlost kolísala kolem 22–23 uzlů, zatímco bitevní lodě dosahovaly rychlosti 18–19 uzlů. Jak se na budoucím vývoji bitevní lodi podepíše rusko-japonská válka, nebylo tou dobou ještě možné určit,²³⁸ ta španělsko-americká poukázala na převahu rychlopalných děl středního kalibru nad těžkými, z nichž bylo docíleno mnohem méně zásahů. Palba ze středních děl se ukázala zvláště nebezpečnou pro posádky a potvrdila nutnost chránit osádky děl,²³⁹ a co se jich samotných týče, je třeba doplnit, že na přelomu století byla fakticky hlavní zbraní pro boj na dlouhé vzdálenosti – technicky stále ještě nedokonalé lafetování a způsoby míření znamenaly, že významnějšího počtu zásahů bylo možné dosáhnout jen vypálením velkého množství projektilů v rychlém sledu.²⁴⁰ Větší část námořních bojů v Karibiku byla vedena na podobnou vzdálenost jako během čínsko-japonské války o čtyři roky dříve, tedy jen málo přes dva kilometry, přesnost střelby byla ale velmi špatná, u amerických lodí nepřesáhla 3,5 %, což bylo na pováženou v době, kdy se rapidně zlepšovala přesnost a spolehlivost torpéd. Ještě roku 1896 byla torpéda použitelná na vzdálenost kolem 900 metrů, ale poté, co byla díky vynálezu rakousko-uherského technického kreslíře arsenálu v Pule Ludwiga Olbryho²⁴¹ vybavena gyroskopy, se tato vzdálenost k roku 1900 zvětšila na dvojnásobek, a o čtyři roky později se pohybovala kolem 2,7 kilometru. Bylo zřejmé, že pokud se velké lodě mají alespoň za dne ubránit torpédovému útoku, je třeba výrazně zlepšit přesnost střelby z rychlopalných děl, a to jak výcvikem jejich osádek, tak zdokonalováním dálkoměrů. Co se obrany proti nočním útokům torpédových člunů týkalo, sir John Fisher začátkem 20. století navrhl, že bitevní loďstvo by měly chránit torpédoborce, nápad, který byl tehdy britskou Admirálitou odmítnut.²⁴²

Pro obranu pobřeží, do níž uherští delegáti rakousko-uherské loďstvo pravidelně odkazovali, sice nebyly potřeba tak velké lodě, jako stavěly námořní velmoci, ale bylo na pováženou, že křižníky typu Zenta byly jen o málo rychlejší než nejnovější bitevní lodě. Rakousko-Uhersko také nemělo jediný torpédoborec, který by bylo možné označit za moderní

²³⁵ CHARMATZ, s. 143.

²³⁶ *Jahresbericht 1904*, s. 1–2.

²³⁷ SONDHHAUS, Lawrence, *The Great War at Sea. A Naval History of the First World War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, s. 38–39.

²³⁸ *Jahresbericht 1904*, s. 1–2.

²³⁹ *Jahresbericht 1898*, s. 2.

²⁴⁰ SUMIDA, Jon Tetsuro, *In Defence of Naval Supremacy. Finance, Technology and British Naval Policy 1889–1914*. Annapolis: Naval Institute Press, 2014, s. 47.

²⁴¹ Směrový regulátor zkonstruoval roku 1895. BILZER, *Die Torpedoboote*, s. 11.

²⁴² SONDHHAUS, *The Great War*, s. 38–40; Lambert s. 78.

– rychlost takových plavidel se pohybovala v rozmezí 25–30 uzlů –, nemluvě o ponorkách, jejichž stavbu už tou dobou zvažovala většina středních a malých námořnictev; Francie k roku 1904 disponovala 46 hotovými a rozestavenými, Británie 9 hotovými a 20 rozestavenými, Itálie jednou hotovou a 5 začatými.²⁴³

Základem pro stavbu lodí byly peníze, a ministři financí, lhostejno z které části monarchie, žádali škrty v rozpočtech právě proto, že je neměli. To byl důvod, proč je nikdy nemohli nijak zázračně „najít“ a proč často mohli jedné části branné moci poskytnout vyšší finanční prostředky jen na úkor druhé, a vzhledem k tomu, že ministerská rada vždy projednávala požadavky vojska dříve než rozpočet námořnictva, mohlo se stát, že na námořnictvo nezbylo dost. Námořnictvo bylo postaveno do druhé řady úmyslně, což dokládají mimo v jedné z následujících kapitol citovaná císařova slova;²⁴⁴ pro habsburskou monarchii byla vzhledem k její strategické situaci důležitější armáda. Ministři financí sice byli ochotní do námořnictva investovat, ale maximum prostředků, které bylo možné poskytnout branné moci, určovali na základě hospodářské situace a možností státní kasy. Spaun si byl vědom, že při stanovování svých požadavků musí brát ohledy na finanční situaci států, a jakkoliv neochotně, byl připraven ve svých návrzích škrty. Z politického hlediska bylo mnohem výhodnější projevit vládám vstřícnost, než jít hlavou proti zdi a tvrdit, že tak zkušený ekonomové jako Kaizl a Böhmer nemají pro situaci pochopení nebo že jejich názory jsou podružné. Naopak bylo třeba finanční a námořní politiku sladit, a pokud Spaun chápal, že nemají-li vlády peníze, nemohou je námořnictvu dát, měl všechny důvody se s ministry nehádat a prohlásit, že je ochoten své požadavky snížit – ovšem jen tak, aby nebyl rozvoj či přímo chod námořnictva ohrožen. Pokud se dokázal s vládami dohodnout na kompromisu v rámci debaty založené na logické argumentaci, mohl čekat ze strany ministrů podobnou vstřícnost a ochotu jeho požadavkům v rámci možností vyhovět, anebo najít cestu, jak potřebné peníze získat. Tvrdohlavost a emotivní prohlášení mohly snadno zařadit pravý opak.

V uherské delegaci se při schvalování poslední divize bitevních lodí ukázalo, že delegátům jde především o zachování celkového početního stavu, mnohem méně o počty v rámci jednotlivých typů lodí – dokud byly stavěny výlučně za účelem obrany pobřeží. Rozšíření loďstva neodmítali zcela jednohlasně, a v žádném případě si nepřáli, aby nebylo schopno dostát svému úkolu, i proto připustili stavbu pancéřových křižníků, schválených ještě za Sternecka, které nebyly náhradami za žádné starší lodě, a i pokud se pozastavili nad pochybnou kamufláží, nebyl to sám o sobě důvod stavbu nové lodi odmítnout, pokud se opravdu tvářila jako náhrada za starší plavidlo. Stavba bitevní lodě *C* místo již desetiletí vyřazené *Novary* fakticky nebyla udržováním současného stavu, ale náznakem návratu k době, kdy bylo rakousko-uherské loďstvo nejsilnější, protože právě tuto fregatu do té doby žádná novější loď nenahradila; uherští delegáti jako celek byli zjevně benevolentnější, než se z výroků některých z nich může zdát. Aby měli kontrolu, že vývoj námořnictva se nevydává směrem, který by byl v rozporu s jejich představami, že neschvalují začátek projektu, který by už šlo jen stěží přerušit, nebo který by byl z jejich pohledu finančně příliš náročný, chtěli někteří z nich znát alespoň rámeček Spaunova plánu; mezi těmi nejhlasitějšími delegáty ale byli i tací, kteří potřebu námořnictva

²⁴³ *Jahresbericht 1904*, s. 3–4; HYNEK, KLUČINA, s. 169.

²⁴⁴ MS/PK, XV–7/9 nr. 838 ex 1909, *Alerhöchste Bemerkung zum Vortrag... P. K. nr. 108 von 1908*, 31. 3. 1908.

zpochybňovali, stěžovali si na jeho příliš neuherský ráz, nebo je naopak podporovali. Kromě toho budily živý zájem delegátů hospodářské otázky, o nichž bude řeč dále.

Nadšení delegátů Říšské rady bylo třeba spíše krotit než podporovat a podpora, kterou mohl námořnictvu poskytnout Goluchowski, ani zdaleka neměla rozhodující váhu. Ministři financí bývali neoblomní, na zasedáních ministerské rady tak byly pro Spauna důležitější dobré vztahy s ministrem války a jeho ochota šetřit ve prospěch námořnictva.

Brzy po svém nástupu do úřadu konfrontoval Spaun ministry s tvrdou realitou a svými nemalými požadavky, a mohl to být i tento rázný postup, co mu zajistilo alespoň částečný úspěch – naopak Sterneck se po odklonu od jeune école rozhodl po stavbě Monarchů opatrně žádat jednu bitevní loď, ačkoliv právě jeho plán byl základem Spaunova programu. Nechal postavit řadu křižníků a lehkých plavidel, ale je to právě stavba bitevních lodí, která značí přechod od jedné éry ke druhé, protože zatímco Sterneck roku 1894 psal o nutnosti nahradit sedm zastaralých kasematových lodí a jednoho obrněnce, a zároveň poukazoval na možnost akcí mimo Jadran, do roku 1898 začal stavbu tří lodí obrany pobřeží, které mohly Jadran sotva opustit, odsouhlasena mu byla pouze jedna bitevní. Spaunovi bylo k roku 1904 schváleno dalších pět bitevních lodí, a jeho plány tím zdaleka nekončily. Nejednalo se ani tak o zlom v koncepci ideálního rakousko-uherského loďstva, která byla z části ještě Sterneckovým dílem, ale o změnu v přístupu, který sice ovlivňovaly nejrůznější faktory – ať už argumenty arcivévody Albrechta, nebo jednání o výši kvóty –, ale především byl záležitostí osoby šéfa Námořní sekce. Rozdíl mezi Spaunem a jeho předchůdcem dokresluje i skutečnost, že zatímco Sterneck se svěřil svým blízkým se svým úmyslem vzdát se úřadu, pokud nebude schválena nová bitevní loď, a následně přijal sotva splnitelné závazky, jen aby tak nemusel učinit, Spaun rezignací přímo pohrozil na jednání ministerské rady.

3.2 Středomořské záležitosti

Tak jako se rozvíjelo jeho válečné námořnictvo, vyvíjely se i rakousko-uherské vztahy se spojenci. Rakousko-uherská politika zadržování ruského vlivu na Blakáně nikdy nemohla záviset jen na samotných balkánských státech, jenomže britský postup během arménských masakrů v letech 1894–96 přiměl i Goluchowského, který roku 1895 vystřídal Kálnokyho na postu ministra zahraničí, pochybovat o její oddanosti statu quo. Roseberyho nástupce ve funkci předsedy vlády markýz ze Salisbury, kritizující sultánův režim, připustil, že za současné situace už Velká Británie nemůže bránit sultána za každou cenu, a nemohl nabídnout více než obnovení dohod z roku 1887. To Goluchowského nemohlo uspokojit, Rakušané se nechtěli vázat proti Rusku na tak nejistém základě a v danou chvíli nebylo možné s Británií uzavřít žádné těsnější spojení; ministr zahraničí se mohl pouze uklidňovat myšlenkou, že v Británii stále existovala ochota postupovat společně s Trojspolkem. Ovšem když se doslechl, že Salisbury měl označit Rakousko-Uhersko za toho, kdo stojí v první linii při obraně Úžin, rozhodl se jej v lednu 1897 upozornit, že v první linii nestojí Podunajská monarchie, nýbrž Velká Británie. Pokud by jasně slíbila bojovat, Rakousko-Uhersko by bylo připraveno se dohodnout, jak nejlépe ji podpořit, naopak monarchie nemohla ani pomyslet na boj s Ruskem v této záležitosti, pokud by nebylo předem jasné, že Británie bude bojovat rovněž. V odpovědi Salisbury Rakousko-Uhersko sice označil za jediného přítele Británie v Evropě, k boji se ale nemohl zavázat, tím méně, že veřejné mínění by se stěží postavilo za zabijáka Arménů. Byl také důvod pochybovat, že Británie by byla schopná Konstantinopol efektivně bránit před Ruskem, které

mělo zajištěnu podporu Francie, když Turci sice opevnili Dardanely proti ní, ale nikoliv Bospor proti Rusům. Nato Goluchowski prohlásil, že je nucen zapomenout své závazky vůči Británii z roku 1887 a ponechat si volnou ruku.

Ze spojení s Velkou Británií na přelomu století tedy nezbývaly již ani ony obecné sliby a Rakousko-Uhersko zůstalo ve Středomoří víceméně odkázáno na svého trojspolkového partnera, Itálii, jejíž pomoc si příliš vysoko nepovažovalo. Na jaře roku 1895, zahanbená neúspěchy ve východní Africe, se Itálie pokusila od svých trojspolkových spojenců získat aktivnější podporu pro své plány v Tripolsku, což odmítla Vídeň i Berlín. Rakousko-Uhersko od Itálie chtělo, jen aby nedělala potíže v případě rakousko-ruské války, sama byla v polovině devadesátých let vnitřně slabá a bez aliance by si stěžii poradila. Porážkám v Etiopii předcházel rozsáhlý bankovní skandál, špatná sklizeň roku 1897 způsobila růst cen obilí, lidové nepokoje byly tvrdě potlačeny a koncem 90. let procházela Itálie hlubokou krizí parlamentárního režimu. Kálnoky ji tehdy již nepovažoval za reálnou hrozbu monarchii a odmítal se jí zavázat k jakékoliv pomoci. Pro Itálii ale aliance znamenala nejen případnou pomoc proti Francii včetně alespoň teoretické možnosti podpory pro ambice v severní Africe, ale i de facto garanci jejího území vůči nárokům papeže a monarchistické režimy jejích spojenců mohly být v některých kruzích vnímány jako opora proti republikánské a revolucionářské agitaci; kromě toho mohlo jít svým způsobem i o pojistku proti útoku samotného Rakouska.²⁴⁵

Ještě v polovině devadesátých let si velení rakousko-uherského námořnictva bylo vědomo slabosti svého loďstva, která mu nedovolovala efektivně operovat mimo Jadran, a tím uplatnit svůj vliv na vývoj ve východním Středomoří a na Balkáně tak, jak to vyžadovalo velmocenské postavení monarchie i jeho závazky v aliancích. Přitom návštěva francouzského loďstva v Kronstadtu v létě 1891 a ruského v Toulonu roku 1893 dávala přinejmenším tušit, že záměrem těchto velmocí je na moři spolupracovat, a nová situace vyžadovala adekvátní reakci. Zástupci italského námořnictva navrhli ve Vídni uzavřít dohodu o spolupráci obou loďstev už roku 1892, ale byli odmítnuti.²⁴⁶

První trojspolková dohoda o spolupráci loďstev ve Středomoří tak byla uzavřena až na přelomu století, a to z italské iniciativy; původní italský návrh představoval v podstatě tu nejvolnější formu spolupráce, a to rozdělení evropských vod na zóny přidělené jednotlivým loďstvům, bez společného velení.²⁴⁷ Na jednáních v Berlíně, jejichž začátek byl plánován na 5. listopadu 1900, zastupoval Rakousko-Uhersko vedoucí Operační kanceláře Námořní sekce a někdejší námořní atašé v Římě kapitán řadové lodi Guido Courade v doprovodu hejtmana generálního štábu Alberta Marguttiho. Jednalo se výlučně o válce mezi Trojspolkem a francouzsko-ruskou kombinací; podle Couradových instrukcí bylo hlavním úkolem c. a k. loďstva chránit Jadran²⁴⁸, ze začátku k zajištění nerušeného průběhu mobilizace, později kvůli znemožnění nepřátelského vylodění. Tento úkol mohl být rozšířen i na východní pobřeží Itálie,

²⁴⁵ BRIDGE, s. 209–235; SALADINO, Salvatore, *Italy from Unification to 1919*. New York: Thomas Y. Crowell Company, 1970, s. 47–49, 72–93, 122.

²⁴⁶ GRUBER, Karl. *Seemacht unter rot weiß roter Flagge*, sv. I. Salzburg: Österreichischer Milizverlag, 2005, s. 108–109. V létě roku 1891 odmítl Kálnoky italské návrhy na rozhovory o vojenské a námořní spolupráci, protože se nechtěl více vázat proti Francii. BRIDGE, s. 187.

²⁴⁷ HENDRICKSON, Jon K., *Crisis in the Mediterranean. Naval Competition and Great Power Politics, 1904–1914*. Annapolis: Naval Institute Press, 2014, s. 32.

²⁴⁸ Doslova „Schutz der Adria“, z kontextu nicméně vyplývá, že se jednalo především o jaderské pobřeží monarchie.

v takovém případě by ale bylo třeba posílit rakousko-uherský svaz, který by mohl mít základnu v Tarentu, italskými loděmi, přičemž velení by zůstalo Rakušanům. Podmínkou pro využití rakousko-uherského loďstva společně s italským mimo Jadran byla taková situace, v níž by bylo ohrožení Jadranu vyloučeno, v takovém případě by velení připadlo italské straně. Spolupráce s pozemním vojskem – na tvorbě Couradových instrukcí se podílel i generální štáb – připadala pro rakousko-uherské loďstvo v úvahu pouze během operací v Bosně nebo jižní Dalmácii, úkolem konference ale nebylo dojednat postup pro konkrétní případy, který se musel odvíjet až od dané situace. V žádném případě nemělo vzniknout centrální velitelství pro všechna tři loďstva, operační cíle rakousko-uherského každopádně stanovovalo vrchní velení armády.²⁴⁹

Italové, zastupovaní kontradmirálem Grenetem, si nicméně představovali, že rakousko-uherské loďstvo by mohlo mít na starosti celé východní Středomoří, což Courade odmítl s poukazem na skutečnost, že lodě habsburské monarchie byly stavěny k obraně pobřeží a jejich hlavním úkolem je chránit Jadran, přesně podle instrukcí ale souhlasil, že rakousko-uherské loďstvo by mohlo pomoci bránit italské pobřeží. Další jednací den tedy Grenet poukázal na nepoměr sil mezi francouzským středomořským a italským loďstvem; pokud by Francouzi postupovali aktivně, Italové by proti nim nemohli podniknout žádné ofenzivní akce – k tomu by potřebovali spojence. I kdyby ale francouzské loďstvo zůstalo v defenzivě, nebylo myslitelné, aby Italové zasáhli proti francouzským opevněním sami, a tak jedinou nadějí na úspěch ve Středomoří představovalo spojení loďstev. Jinak by snadno mohlo být zničeno každé zvlášť, a pobřeží by tak zůstala před invazí nechráněná. Tato argumentace měla málo společného s rozdělením Středomoří na zóny, a Courade se jí nenechal přesvědčit. Rakousko-uherské loďstvo bylo budováno k obraně pobřeží a ve spolupráci s pobřežními opevněními by bylo schopné bránit Jadran – nebo přinejmenším jaderské pobřeží habsburské monarchie. Tím odmítl, že by Francouzi mohli porazit každé loďstvo zvlášť, opět nabídl Italům spolupráci při obraně jejich jaderského pobřeží a nebyl ochotný zavázat rakousko-uherské loďstvo k akcím ve Středomoří nebo dokonce k odpovědnosti za jeho část. Když byl odmítnut i italský návrh na vytvoření trojspolkového středomořského loďstva schopného porazit francouzskou flotu, převzali kontrolu nad jednáním Němci, a v jejich dalším průběhu se Grenetovi nepodařilo od Couradeho získat příslib ničeho víc, než k čemu měl rakousko-uherský námořní důstojník instrukce.²⁵⁰

Základem konečné dohody, ratifikované všemi suverény začátkem roku 1901,²⁵¹ nakonec dělení evropských vod na operační zóny bylo. Německá zahrnovala Balt, Severní moře, průliv La Manche a Evropu obklopující části Atlantského oceánu; rakousko-uherská Jaderské moře po Santa Mariu di Leuca a italská západní Středomoří od Gibraltaru po Santa Mariu di Leuca. Středomoří na východ od tohoto města bylo považováno za společnou rakousko-italskou zónu. Úkolem každého loďstva bylo ovládnout moře ve své zóně, přičemž rakousko-uherské se mělo pokusit krýt oba břehy Jadranu, na pomoc s ochranou italského pobřeží měly být dány k dispozici italské lodě vyčleněné k tomuto účelu. Pokud loďstva spolupracovala a operovala společně v jedné zóně, připadlo vrchní velení tomu státu, v jehož zóně se nacházela, vyjma východního Středomoří, kde záleželo na rakousko-italské dohodě, a

²⁴⁹ MS/PK, Geheim 1900–1913, 4/G ex 1900, Spaun Courademu, 31. 10. 1900.

²⁵⁰ HENDRICKSON, s. 32–36. Ve výkladu v této publikaci zůstávají některé logické nejasnosti.

²⁵¹ MS/PK, Geheim 1900–1913, 15/G ex 1901, Spaun Diederichsovi, 17. 2. 1901.

při důležitých operacích u východních italských břehů, kdy mohlo velení připadnout Italům. Pokud by došlo na spolupráci zcela mimo zóny, opět záleželo na vzájemné dohodě nejvyšších velitelů – pokud k ní nedošlo, respektive pokud nebyl velitel včas určen, mělo velení připadnout důstojníkovi v nejvyšší hodnosti, v případě rovnosti tomu, kdo v hodnosti sloužil nejdéle, popřípadě tomu, který velel nejsilnějšímu svazu lodí. K tomuto pravidlu bylo uvedeno několik výjimek; další ustanovení se týkala vzájemné komunikace a výměny informací, využití spojeneckých přístavů nebo obchodních plavidel a pokynů pro válečné lodě, které by válka zastihla mimo vlastní zónu.²⁵² Podrobnosti, například společný signální systém a šifra, byly předmětem zvláštních jednání v následujících měsících.

Rakousko-uherskému válečnému loďstvu dohoda přisoudila úkol, pro který bylo budováno, obranu pobřeží; poměr jeho síly vůči ostatním loďstvům, jichž se dohoda týkala, byl roku 1901 následující:

	<i>bitevní lodě</i>	<i>lodě obrany pobřeží</i>	<i>pancéřové křižníky</i>	<i>lehké křižníky</i>	<i>torpédová plavidla</i>	<i>bojová hodnota</i>
<i>Francie</i>	21	18	18	35	292	6,51
<i>Rusko</i>	22	3	12	19	225	4,45
<i>Německo</i>	19	13	10	28	122	3,97
<i>Itálie</i>	14	0	5	27	153	2,76
<i>Rakousko-Uhersko</i>	5	3	2	10	73	1

Tabulka 4: Loďstva první trojspolkové námořní dohody
(Zdroj: *Jahresbericht der k. u. k. Kriegsmarine*, 1901, s. 90.)

Prostá čísla samozřejmě nejsou absolutně určující pro možnost eventuálního úspěchu či neúspěchu trojspolkových námořních sil, ta závisela především na momentální dislokaci jednotek a všeobecné strategické situaci. Otázkou nicméně zůstává, jak efektivně by rakousko-uherské loďstvo dokázalo bránit Jadran, především vezmeme-li v potaz Spaunovo exposé, kde bylo jasně řečeno, že není schopné bránit ani rakousko-uherské pobřeží. Je možné, že přiznat takovouto slabost nebylo žádoucí nejen veřejně, ale i před spojenci.

3.3 Závazek zvaný kvóta

Válečné námořnictvo nemohlo existovat bez lodí, které se během let stávaly technicky stále komplikovanějšími, a v souvislosti s tím také dražšími. Stavět je na vlastním území, nezávisle na zahraničních ocelárnách a dělovkách, bylo možné pouze tehdy, pokud to umožňoval stav domácího těžkého průmyslu, díky čemuž se stávaly vizitkou vyspělosti státu, jeho továren i konstruktérů a odrážely jeho finanční situaci, tak jako reprezentovaly jeho sílu. Námořnictvo nebylo bez lodí ničím, ale pokud něčím být mělo, nepotřebovalo jen je – sice sotva mohlo požadovat cokoli dražšího nebo komplikovanějšího než moderní bitevní loď, to ale neznamenalo, že zakázky na dodání uhlí nebo munice nebyly pro průmyslníky zajímavé. Jak už bylo zmíněno, byl to Sterneck, kdo začal dávat přednost domácím dodavatelům před zahraničními, i pokud tito dali výhodnější nabídku. Záměr raději podpořit domácí výrobu než miliony utrácet v zahraničí, ovšem významně komplikovala skutečnost, že neexistoval žádný rakousko-uherský průmysl, nýbrž jen rakouský a uherský.

²⁵² MS/PK, Geheim 1900–1913, 15/G ex 1901, *Übereinkommen*, 5. 12. 1900; dohoda otištěna také v GRUBER, *Seemacht unter rot weiß roter Flagge*, sv. I, s. 128–132.

3.3.1 Opory v domácím průmyslu

Rakousko-uherské válečné námořnictvo sice od roku 1856 disponovalo arsenálem v Pule, kde mohlo stavět válečné lodě ve vlastní režii, jeho kapacita byla ale omezená, a tak převážnou část válečných lodí postavily soukromé loděnice. Od roku 1848 byla většina plavidel dílem loděnic v Terstu, zprvu společnosti Giuseppe Tonella, později zapsané jako Cantiere Navale Adriatico, jíž patřila loděnice San Marco a která stavěla všechny obrněnce účastníci se bitvy u Lissy. Další loděnice byla v Terstu založena roku 1857, San Rocco patřící firmě Stabilimento Tecnico Triestino, v té době především výrobcí parních strojů, které dodávala i válečnému námořnictvu, od nějž jinak dlouho dostávala jen zakázky na opravy a úpravy. První lodí, kterou pro válečné námořnictvo stavěla, byla v letech 1869–74 *Custoza*. Vedle těchto společností měl v Terstu vlastní loděnici (od roku 1861) a výrobu parních strojů Rakouský Lloyd.²⁵³

Cantiere Navale Adriatico zkrachovalo roku 1875 a loděnice San Marco zůstala zavřená, než ji roku 1897 koupilo Stabilimento Tecnico Triestino [STT]. Transakci umožnil příliv kapitálu poté, co největší podíl akcií Stabilimenta získala Rotschildy kontrolovaná akciová banka Österreichisches Credit-Anstalt für Handel und Gewerbe; po renovaci byla mnohem větší San Marco používaná pro stavbu válečných lodí, San Rocco byla od té doby využívána jen pro opravy a civilní zakázky, poslední tam postavenou rakousko-uherskou válečnou lodí byl *Kaiser Karl VI*. STT i nadále dodávalo lodní stroje a roku 1897 získalo licenci britské firmy Yarrow, která umožnila výrazně zlepšit výrobu kotlů; z lodí postavených na přelomu století tak měly zahraniční kotle, a to v kombinaci se stroji Stabilimeta, jen *Kaiser Karl VI* a *Budapest*.²⁵⁴ Později firma získala za Rakousko-Uhersko licenci na výrobu lodních Parsonových turbín.²⁵⁵ Z torpédových plavidel bylo do roku 1900 několik desítek objednáno v zahraničí (zpravidla od Yarrow v Londýně nebo Schichau v Elblągu), některá z nich sloužila jako vzory, podle nichž byla další stavěna v domácích loděnicích – tato praxe zůstala zachována ještě v prvním desetiletí po přelomu století, když bylo podle torpédového člunu *Kaiman*, zkonstruovaného loděnicí Yarrow v letech 1904–1905, v monarchii postaveno dalších 23, a v rámci stejného kontraktu postavila londýnská loděnice jako prototyp pro Rakousko-Uhersko i torpédoborec *Huszár*, plavidel tohoto typu bylo pak postaveno 12.²⁵⁶

Ke stavbě lodí se dlouho používala jak domácí, tak zahraniční ocel, s níž souvisela i technicky náročná výroba lodního pancíře. Rotschildy vlastněné Vítkovické železářny [Witkowitz Bergbau- und Eisenhütten-Gewerkschaft, zkráceně Eisenwerk Witkowitz], které roku 1889 zprovoznily novou ocelárnu a o rok později válcovnu,²⁵⁷ byly jeho prvním a nakonec také jediným domácím výrobcem; první zakázky na pancíř získala tato firma pro říční monitory *Szamos* a *Körös*, stavěné v letech 1891–92, následoval mnohem lukrativnější kontrakt pro pancéřový křižník *Maria Theresia*,²⁵⁸ a to po srovnávacích zkouškách 270 mm pancéřových

²⁵³ Dodejme, že Stabilimento se nespécializovalo výhradně na lodní parní stroje. Sondhaus, *The Naval Policy*, s. 3–22; WANDRUSZKA, URBANITSCH, BRUSATTI, vyd. *Die Habsburgermonarchie, sv. I*, s. 183.

²⁵⁴ SONDHAUS, *The Naval Policy*, s. 149–160.

²⁵⁵ Podle Montecuccolihovo vyjádření v delegacích se zdá, že roku 1906. *Wiener Zeitung*, 137/1906, 17. 6., s. 1; *Jahresbericht 1907*, s. 16–17. Srov. VEGO, s. 30.

²⁵⁶ BILZER, *Die Trepedoboote*, s. 91–93; TÝŽ, *Die Torpedoschiffe und Zerstörer*, s. 73–81.

²⁵⁷ SIECHE, *Die Kreuzer*, s. 17.

²⁵⁸ SONDHAUS, *The Naval policy*, s. 126.

desek, které proběhly v listopadu 1893 v Pule pod patronací Námořně technického komitétu [Marinetechnisches Komitee, MTK]²⁵⁹. Kromě zahraničních firem Krupp, Cammel, Dillingen a Vickers se účastnily také plzeňské Škodovy závody a právě Vítkovické železárny, jejichž výrobek obstál nejlépe. Tehdy se ještě jednalo o sdružený pancíř z niklové oceli; pro loď třídy Monarch a pancéřový křižník *Kaiser Karl VI.* již byl vyroben pancíř z americké niklované, tzv. harveyované oceli, na jejíž výrobu Vítkovické železárny získaly licenci.²⁶⁰ Výroba pancíře z chromniklové oceli po Kruppově způsobu – celosvětově patentovaném od roku 1895²⁶¹ – byla v Rakousku možná od roku 1893²⁶² a námořnictvu jej dodávaly právě Vítkovické závody.

Škodovka dodávala pancéřové výrobky pozemní armádě, námořnictvu nikoliv, ale její ocelárna vyráběla pro námořnictvo odlitky lodních šroubů, vaznic, kotev nebo kormidel, její majitel byl v kontaktu se členy MTK a věděl o projektech modernizace loďstva, jimž chtěl v zájmu vlastního zisku a návratnosti investic vyjít vstříc. Vývoj a výrobu prvních děl pro námořnictvo se Emil Škoda zřejmě rozhodl zahájit dříve, než měl potvrzenou objednávku. Jednalo se o rychlopalná děla ráže 66 mm, tehdy běžně označovaná jako sedmicentimetrová, z nichž první bylo nastřeleno roku 1889, a současně s ním vyvinutý 47 mm rychlopalný kanón, které námořnictvo objednalo v únoru 1890. Především druhý zmíněný model byl úspěšný, ale ještě na začátku 20. století se na rakousko-uherských lodích objevovala i 47 mm děla britské firmy Vickers. Roku 1895 začala práce na středních dělech ráže 15 a 12 cm, jimiž byly jako první v rakousko-uherském loďstvu vyzbrojeny *Kaiser Karl VI* a *Zenta* (šestnáct děl ráže 15 cm bylo prodáno do Španělska).²⁶³ Spaun se tak mohl roku 1898 nechat slyšet, že „nyní jsou všechna děla pod 24 cm, která jsou použita na nejnovějších lodích, vyrobena v monarchii, a s potěšením mohu říci, že s Kruppovými výrobky se mohou ve všech ohledech měřit.“²⁶⁴

Při vyzbrojování lodí třídy Monarch Škodovka ještě spolupracovala s německou firmou Krupp, u dalších vystupovala již zcela samostatně. V druhé polovině 90. let už se škodováčtí konstruktéři začali zabývat těžkým dělem ráže 24 cm, která námořnictvu až dosud dodával právě Krupp. Německá firma měla původně tato děla dodat i pro všechny loď třídy Habsburg, ale objednávka pro poslední z nich, *Babenberg*, byla zrušena poté, co bylo v březnu roku 1901 úspěšně nastřeleno dělo vyrobené Škodovými závody.²⁶⁵ Všechny pozdější rakousko-uherské loď, včetně monitorů, již byly vyzbrojeny výhradně děly z plzeňské zbrojovky, která je vyráběla včetně dělových věží. Objem zakázek pro námořnictvo si brzy vynutil modernizaci a rozšíření zbrojovky, která se zároveň začala rozhlížet po zahraničních trzích a začátkem nového století už Škoda patřila mezi pět největších světových výrobců zbraní. Hlavnové polotovary

²⁵⁹ Jednalo se o pomocný orgán centrálních úřadů válečného námořnictva. Komitét se zabýval aplikováním vědeckých poznatků, navrhováním a prováděním pokusů, prověřováním návrhů a vynálezů a technickými posudky.

²⁶⁰ SIECHE, *Die Kreuzer*, s. 17–18, 59; JANÁČEK, František, *Největší zbrojovka monarchie. Škodovka v dějinách, dějiny ve Škodovce 1859–1918*. Praha: Novinář 1990, s. 152. Janáček nezmiňuje firmu Cammel.

²⁶¹ SIECHE, *Die Kreuzer*, s. 18.

²⁶² PRASKY, Friedrich, *Die Tegetthoff-Klasse. Modellbau, Technik, Geschichte*. Wien: Verlag Österreich, 2000, s. 138.

²⁶³ JANÁČEK, s. 155–162.

²⁶⁴ *Stenographische Stizungs-Protokolle der Delegation, XXXIV. Session*, s. 227–228.

²⁶⁵ Na plenárním zasedání delegace Říšské rady 7. června 1901 Spaun řekl, že výsledky testování jsou mimořádně příznivé a uzavření kontraktu se Škodou na děla bitevní loď *III* je blízko. Co se 37 mm automatických děl týkalo, uzavřela Škodovka licenční smlouvu s Vickers, Námořní sekce od ní doufala dostat lepší cenu než od anglické firmy a tato děla už v žádném případě neměla být objednána ze zahraničí. *Stenographische Stizungs-Protokolle der Delegation, XXXVII. Session*, s. 336.

byla ovšem dlouho nucená kupovat od jiných firem, a to i v cizině, kde byly objednávány také duše do dělových hlavni, pro něž byla potřeba speciální, mimořádně kvalitní ocel. Vlastní chromniklovou ocel dodávala ocelárna Škodových závodů od roku 1907, a nejprve jen pro děla menších ráží, kromě toho se závody dostaly do sporu s firmou Krupp, která je obvinila z neoprávněného užití svého patentu. Zcela nezávislou na subdodávkách pro dělové hlavně a duše se Škodovka mohla stát až po roce 1910, kdy byly za tímto účelem zřízeny nové provozy.²⁶⁶

Soukromé firmy musely mít zisk, platit daně, kolky a pojištění, už jen proto byly lodě stavěné Stabilitatem dražší než ty postavené v Pule. Pokud měla být habsburská monarchie soběstačná, co se stavby lodí týkalo, musela svůj průmysl podporovat přidělováním zakázek a neohlížet se na cenu, dokud se nezdála přehnaně vysoká, kromě toho mohl být argument, že přidělené peníze námořnictvo utratí v Rakousku-Uhersku, jakousi omluvou pro milionové částky na stavbu lodí zařazené do rozpočtu. Samostatnost byla k nezaplacení v případě války, lhostejno zda celní, nebo bojované zbraněmi, a také byla důkazem hospodářské vyspělosti monarchie. Kromě toho umožňovaly úzké vztahy mezi vedeními námořnictva a velkých firem plánování do budoucna a realizaci utajovaných projektů, zatímco vůči zahraničním firmám bylo třeba předpokládat jistou zdrženlivost.

Pokud ale chtěla Námořní sekce nechávat lodě stavět domácím průmyslem, nemohla si příliš vybírat, komu zakázku přidělí a nedostatek konkurence dovoval firmám s monopolním postavením držet ceny poměrně vysoko. Na tom se nic nezměnilo ani v posledních letech před první světovou válkou, kdy už STT nebylo jedinou soukromou společností schopnou stavět velké válečné lodě; a za vyšší ceny nebylo zodpovědné jen exkluzivní postavení tří výše zmíněných firem anebo neefektivita stále se rozvíjejícího průmyslu, ale také zcela nekonkurenční prostředí dodavatelských řetězců.

Během hospodářské deprese následující krach na vídeňské burze roku 1873 se monarchie obklopila hradbou ochranných cel a výrobci se začali spojovat a seskupovat, aby si zajistili co nejjistější pozici na trhu oproštěném od zahraniční konkurence a omezili veškerá možná rizika, zatímco snahy velkých bank vytvářet po přelomu století svazy a řetězce podniků už vykazují úsilí o dosažení hegemoniálního, monopolního postavení. Banky těžily ze skutečnosti, že průmysl potřeboval ke svému rozvoji jejich kapitál; v hospodářském životě monarchie měly velmi důležitou pozici, podporovaly slučování podniků ve svých sférách vlivu a soustředily své zájmy na ta průmyslová odvětví, která se pro tvorbu kartelů zdála nejvhodnější. Železářský průmysl byl jedním z nich.²⁶⁷

Železářský kartel vznikl ve své první podobě už roku 1878, obnoven byl roku 1886, a ještě jednou rekonstruován roku 1902.²⁶⁸ Na důlní a navazující těžký průmysl v českých zemích se soustředila zejména Dolnorakouská eskomptní společnost,²⁶⁹ s níž v této oblasti spolupracoval vedoucí představitel rakouského báňského a hutního průmyslu Karl Wittgenstein. Jeho skupina postupně získala kontrolu nad Teplickou železářskou společností,

²⁶⁶ JANÁČEK, s. 158–160, 198, 207–209, 255–257.

²⁶⁷ WANDRUSZKA, URBANITSCH, BRUSATTI, vyd., *Die Habsburgermonarchie, sv. I*, s. 131–140, 163–164.

²⁶⁸ JANÁČEK, s. 180–181.

²⁶⁹ WANDRUSZKA, URBANITSCH, BRUSATTI, vyd. *Die Habsburgermonarchie, sv. I*, s. 131–140, 163–164.

Pražskou železářskou, která měla vliv i ve Vítkovických železárnách, nebo Alpskou montánní společností. Každý účastník kartelu měl určen svůj podíl na domácím trhu – exportu se kartelová smlouva netýkala –, a určené byly také ceny. Ani společnosti, které se kartelu přímo neúčastnily, se nemohly kvůli vzájemným vztahům na poli obchodu a technologií zcela vyhnout jeho vlivu.

„Chlebem průmyslu je železo, a kvůli železářskému kartelu trpí i ostatní odvětví,“ stěžoval si Kaftan v plénu rakouské delegace roku 1898. „Proto věřím, že je v zájmu státu zaujmout vůči kartelu pevné stanovisko. Už před několika lety jsem v rakouské poslanecké sněmovně poukázal na to, že účelem železářského kartelu není nic jiného než s využitím příznivých celních a dopravních podmínek zvyšovat ceny železa dle libosti. Pro tuto společnost to v každém případě má ten příjemný následek, že vyplácí deseti nebo patnáctiprocentní dividendy.“ Na to mohl Spaun odpovědět jen tolik, že námořnictvo nemá možnost zdražování jakkoliv ovlivnit, s jednou s firm se mu ale podařilo dohodnout slevu na dopravném.²⁷⁰

Ve sféře vlivu Credit-Anstaltu byly například Ringhofferovy závody a Pražské strojírny, ale i podniky Friedricha Kruppa v Essenu, strojírna Ziliniowski v Haliči, od počátku století také Daňkovka, roku 1913 získala tato banka většinu akcií firmy Österreichische Daimler Motoren a následujícího roku vytvořila novou elektrotechnickou společnost na základě dřívější Kolbenky. Když byly roku 1899 Škodovy závody přetvořeny na akciovou společnost, ponechal si většinu akcií sice Emil Škoda, ale do Škodovky zároveň vstoupily jak Česká eskomptní banka, kterou měla už roku 1901 prakticky úplně převzít Dolnorakouská eskomptní společnost, tak právě Credit-Anstalt, který byl ve Škodovce tou nejvlivnější bankou. Zainteresovaný byl i na dělovce v Györu a loďářské firmě Cantiere Navale Triestino [CNT], která stavěla své obchodní lodě v Monfalcone a provoz zahájila roku 1908. Založila ji Škodovka ve spolupráci s rejdářskou společností Austro-Americana a s podporou vídeňských bank, v Monfalcone byly stavěny nejen lodě pro Austro-Americanu, ale i pro rakousko-uherské válečné námořnictvo, k čemuž pomohlo právě spojení se Škodovými závody. Většinový podíl v tomto podniku si Škodovka, respektive Credit-Anstalt podržel do roku 1913, kdy jej s velkým ziskem prodal Pozemkovému úvěrovému ústavu [Bodencredit-Anstalt], ale podržel si STT. Když potřebám Rakouského Lloydů přestaly stačit jeho vlastní kapacity pro stavbu lodí, z nichž většinu dosud stavěl ve vlastní režii, prodal roku 1910 své loděnice STT, které vlastnilo přilehlou San Marco. Lloyd ještě téhož roku společně se STT, respektive s Credit-Anstalem založil akciovou společnost Loděnice San Rocco, a po její revitalizaci byly lodě Lloydů stavěny především zde.²⁷¹

V rámci téhož kartelu, popřípadě v rámci téhož bankovního koncernu si podniky navzájem příliš nekonkurovaly, nebo si nekonkurovaly vůbec, a protože koncerny a kartely mezi sebou skrz své podniky udržovaly obchodní vztahy, v některých bodech byly přímo propojené a v některých případech jeden na druhém závislé – třeba právě při stavbě lodí, kdy Credit-Anstalem kontrolované STT muselo odebírat materiál od železářského kartelu opřené o Dolnorakouskou eskomptní –, nevedly mezi sebou žádný tvrdý boj. Sice nebyly na trhu jedinými, zato ale největšími hráči disponujícími kapacitou, technologiemi, patenty, licencemi a výrobními tajemstvími. Pokud chtěla Námořní sekce stavět lodě v domácích loděnicích a

²⁷⁰ *Stenographische Stizungs-Protokolle der Delegation, XXXIV Session*, s. 224–227.

²⁷¹ JANÁČEK, s. 180–184, 190–193; SONDHHAUS, *The naval Policy*, s. 189.

z domácího materiálu, byla na těchto podnicích, které žádná konkurence nenutila držet ceny nízko, v podstatě závislá.

Stavba větších, technicky komplikovanějších a dražších lodí nabízela stále lukrativnější zakázky, jejich celková cena se lišila i v rámci jednoho typu, a to jak kvůli všeobecnému růstu cen, tak pro různá vylepšení, úpravy a drobné odlišnosti.

<i>lod'</i>	<i>stavěna</i>	<i>cena bez výzbroje a munice</i>	<i>odhad ceny bez výzbroje a munice</i>	<i>celková cena</i>	<i>stavitel</i>
<i>Monarch</i>	1893/98	6 318 019	7 000 000	9 168 390	Arsenál
<i>Wien</i>	1893/97	6 906 110	7 000 000	9 756 482	STT
<i>Budapest</i>	1894/98	7 207 787	7 000 000	10 058 157	STT
<i>Habsburg</i>	1898/02	12 287 808	12 123 810	17 276 833	STT
<i>Arpád</i>	1898/03	12 696 314	12 756 430	17 592 989	STT
<i>Babenberg</i>	1900/04	13 394 493	12 905 000	18 848 916	STT
<i>Erzherzog Karl</i>	1902/05	17 698 988	17 400 000	26 718 201	STT
<i>Erzherzog Friedrich</i>	1902/07	17 640 628	17 400 000	26 622 261	STT
<i>E. Ferdinand Max</i>	1904/07	17 352 868	17 400 000	26 394 868	STT
<i>Zenta</i>	1896/99	3 284 733	3 000 000	4 210 132	Arsenál
<i>Aspern</i>	1897/00	3 549 689	3 200 000	4 551 014	Arsenál
<i>Szigetvár</i>	1898/01	3 671 036	3 478 000	4 718 930	Arsenál
<i>Kaiser Karl VI.</i>	1895/00	8 150 958	7 600 000	11 015 562	STT
<i>Sankt Georg</i>	1900/05	12 506 265	11 785 050	18 077 945	Arsenál

Tabulka 5: Ceny rakousko-uherských válečných lodí
(Ceny v korunách. Zdroj: *Jahresbericht 1913*, s. 112–113)²⁷²

Cenu lodí nebylo samozřejmě možné porovnávat jen v rámci Rakouska-Uherska, neméně důležitou otázkou bylo, zda snesly srovnání se zahraničím. Při stavbě lodí typu *Monarch* byla namísto dosud používané anglické poprvé použita domácí ocel, s výjimkou některých profilů, které ještě nebylo možné v monarchii vyrobit, obstaral domácí průmysl veškerý stavební materiál v dobré kvalitě, ovšem cena byla o 23 % vyšší, což se na každé z lodí odrazilo zvýšením celkové ceny o 90 000 korun. Výrobci pancíře, děl a ocelových střel byli ve složitější situaci, protože jejich výroba vyžadovala nejen odpovídající vybavení, ale i technické a dělostřelecké zkušenosti. „Musela se provést řada pokusů, náklady na ně muselo z části nést i c. a k. válečné námořnictvo, také bylo nevyhnutelné, aby čas od času převzalo výrobky, jejichž kvalita zaostávala za zahraničními. Díky zdatnosti a vytrvalosti dotyčných průmyslníků a s ustavičnou podporou vedení námořnictva se i tyto výrobky podařilo natolik zdokonalit, že se kvalitou vyrovnaly zahraničním. Cena domácího materiálu je sice pořád vyšší, to je však pochopitelné, neboť továrny musejí usilovat o co nejrychlejší amortizaci vysokých investic. V porovnání s tím jsou investiční náklady pro výrobu střel mnohem nižší,“ popisovala Námořní

²⁷² Léta stavby, celková cena a cena bez výzbroje a munice: *Jahresbericht 1913*, s. 112–113; odhad ceny: MKSM 51-2 ex 1897, *Voranschlag pro 1898*; MKSM 51-2/1 ex 1898, *Voranschlag pro 1899*; MKSM 51-2 ex 1901, *Voranschlag pro 1902*; MKSM 51-2/2 ex 1902, *Voranschlag pro 1903*. Munice zahrnovala miny a torpéda, pokud patřily do výzbroje dané lodě, v odhadu ceny byla zpravidla zahrnuta elektroinstalace a výstroj.

sekce své zkušenosti s domácím průmyslem a kartely. „S jistými zkušenostmi může každá dobře vedená ocelárna výrobu střel snadno zahájit.“²⁷³

Ke konci roku 1900 usilovaly o získání monopolu na ocelové střely Poldina huť a Vítkovice, vedení válečného námořnictva ale nechtělo vyloučit z dodávek střel malého a středního kalibru ani menší továrny, a tak mělo námořnictvo na přelomu století 9 dodavatelů, z nichž ale jen tři vyráběli pro nejtěžší, 24 cm, děla. Tyto firmy Námořní sekce požádala o nabídky na 100 kusů střel této ráže, a protože firmy mohly počítat s dalšími zakázkami, jelikož rozestavěno bylo několik lodí vyzbrojených celkem 19 děly této ráže, a na jejich výrobu už byly zařízení, věřila, že množství objednaných kusů se v ceně neodrazí. Výrobci si ale stanovili ceny příliš vysoko a „vedení námořnictva se muselo vyzkoušet všechno, aby získalo střely za odpovídající cenu. Protože do kartelu vstoupivší firmy prohlásily, že nemohou slevit absolutně nic, muselo vedení námořnictva, aby nemuselo přistoupit na požadavky kartelu, zohlednit i zahraniční firmy. Z tohoto důvodu se obrátilo na zahraniční firmu, o níž je známo, že její ceny jsou sice nastaveny vysoko, ale stojí na reálném základě.“ Od této firmy by dodávka 1000 střel včetně dopravy bývala vyšla o 170 000 korun levněji než od kartelu, který Námořní sekce s touto nabídkou konfrontovala, načež domácí výrobci předložili nabídku novou. „Přestože ceny byly stále podstatně vyšší než ty od zahraniční firmy, věří vedení námořnictva, že s ohledem na žádoucí zohlednění a podporu domácího průmyslu je třeba tuto oběť přinést... Vedení námořnictva ale nemůže jedno provždy upustit od objednávek ze zahraničí, protože pak by bylo vůči cenovým požadavkům kartelu zcela bezmocné,“ vysvětlovalo císařově vojenské kanceláři a rakouským ministrům v říjnu 1902.²⁷⁴

Začátkem století, kdy Námořní sekce ještě nebyla vázána příliš přísnými dohodami, bylo ještě poměrně snadné zohledňovat zahraniční firmy, v následujících letech se ale tento postup stával méně a méně vítaným vládami i veřejností a Námořní sekce se dostávala do stále těžší pozice mezi ohledem na vlastní či státní rozpočet a předraženými nabídkami domácích dodavatelů. Dokud poptávka ze strany rakousko-uherského válečného námořnictva nebyla tak velká, aby se vyplatilo zřizovat další specializované továrny, mohli si být stávající dodavatelé a řetězce jejich subdodavatelů jistí svou pozicí, což jim nejen umožňovalo se požadavkům námořnictva přizpůsobit, ale také si trh rozdělit a budovat zmíněné kartely a monopoly. Začátkem roku 1904 bylo možné konstatovat, že ze zahraničí objednáva námořnictvo stále méně; jednalo se zejména o anglické uhlí, které mělo oproti domácímu větší výhřevnost, střelnou bavlnu, stroje a zařízení chráněná patenty, v monarchii vůbec nevyráběná, nebo nevyráběná v odpovídající kvalitě.²⁷⁵

3.3.2 Cesta k prvním Ujednáním

Nakupovat od domácích dodavatelů v co největší možné míře bylo už od vzniku dualistického státu v nejrůznější formě přímo vyžadováno, a jako součást Ministerstva války se Námořní sekce musela ohlížet i na dohody, které byly uzavřeny v první řadě kvůli objednávkám pro vojsko. „Normy pro zajištění, dodávání a zadávání zakázek správy vojska se zakládají především na výsledku šetření, které provedly vlády spolu se správou vojska a přizváním

²⁷³ MS/PK, XV–7/4 no. 2977 ex 1902, Spaun MKSM a rakouským ministrům vnitra, zemské obrany a obchodu, 25. 10. 1902.

²⁷⁴ Tamtéž.

²⁷⁵ Wiener Zeitung, 28. 1. 1904, 22, s. 3.

expertů v letech 1869 až 1872, jež byly delegacím dány na vědomí spolu s rozpočtem vojska pro léta 1871 a 1873 a byly jimi akceptovány. Při krytí potřeby vojska na výrobky průmyslu a řemesel je dodržován princip, že zboží má být vyrobeno nejen doma, ale i z domácího materiálu, zahraniční materiál smí být využit jen potud, pokud se v monarchii nevyrábí. Potraviny jsou opatřovány výlučně v monarchii,“ vysvětlovalo se v odpovědi na interpelaci roku 1903.²⁷⁶ S tím, jak byly stavěny stále dražší válečné lodě, a jak se Námořní sekce snažila stále ve větší míře využívat domácí průmysl,²⁷⁷ začaly budit pozornost i dodávky pro námořnictvo. Čím větší sumy peněz za objednávky námořnictva zůstávaly v monarchii, tím povážlivější bylo, že značná část finančních prostředků, jimiž se na námořním rozpočtu podílely Uhry, byla utracena v Rakousku – z jistého úhlu pohledu se jednalo bezmála o totéž, jako kdyby skončily v zahraničí. Šéf Námořní sekce ale potřeboval k získání podpory pro svůj rozpočet využít všechny argumenty, tedy i ten, že na oplátku získá zakázky domácí průmysl. Žádal-li o tuto podporu v uherské delegaci, pak se jednalo o průmysl uherský a žádný jiný.

Jak už bylo řečeno, prohlásil Sterneck roku 1897 v námořním výboru, že čím víc se uherský průmysl rozvíjí, tím víc je správou námořnictva angažován a jeho podíl rok od roku roste, jenomže aby bylo možné naplnit uherskou kvótu (tehdy reálně 31,4 %), tedy dát uherskému průmyslu zakázky za stejné peníze, kterými Uhry do rozpočtu námořnictva přispívaly, musel se tamní průmysl nejprve rozvinout dostatečně. Návrh resoluce delegáta hraběte Thoroczkaye požadující po Námořní sekci jak dodržování tohoto podílu, tak podávání zprávy o skutečných poměrech sice nebyl schválen,²⁷⁸ Spaun přesto už následujícího roku předložil příslušný výkaz. Při té příležitosti připustil, že kvóty dosaženo není, ale samozřejmě prohlásil, že podle rozvoje uherského průmyslu bude příslušný podíl zajištěn zanedlouho.²⁷⁹ Ze zprávy, kterou šéf Námořní sekce předložil, vyplývalo, že z výdajů námořnictva se jen 12,3 % vrací uherskému hospodářství, proto byla navržena, a nato i schválena resoluce požadující, aby je vedení námořnictva zohledňovalo alespoň přibližně stejnou měrou, jakou podle kvóty přispívá do námořního rozpočtu, a ročně podávalo delegaci zprávu o přijatých opatřeních i jejich výsledcích. Delegát hrabě Géza Andrassy při té příležitosti upozornil, že u části výdajů může být uherský průmysl zohledňován jen stěží, tím spíš bylo ale třeba usilovat o zvýšení jeho celkového podílu.²⁸⁰ O „výkaz, kolik ze sumy vydané pro vojsko a námořnictvo je upotřebeno v jedné a kolik ve druhé části monarchie,“ si uherská delegace nakonec přímo řekla resolucí z roku 1900.²⁸¹

Rakouským delegátům tato debata pochopitelně neušla. „Na posledním zasedání uherské delegace si bylo živě stěžováno, že správa námořnictva tak málo dbá na uherský průmysl,“ konstatoval na plenárním zasedání Kaftan. „Nevěřím, že stížnosti, které Uhry

²⁷⁶ MS/PK, XV-7/4 no. 1240 ex 1903, *Entwurf der Interpellations-Beantwortung*, květen 1903.

²⁷⁷ Roku 1897 byl poměr zakázek pro zahraniční ku domácím dodavatelům 1 : 6 označen za výjimečně dobrý, následující rok klesl na 1 : 3, roku 1899 ale vzrostl na 1 : 7 a v letech 1900 a 1901 se držel na přibližně 1 : 9. *Jahresbericht 1898*, s. 13; 1899 s. 15; 1901 s. 12.

²⁷⁸ Wiener Zeitung, 23. 11. 1897, 268, s. 5–6.

²⁷⁹ Wiener Zeitung, 9. 5. 1898, 115, s. 4.

²⁸⁰ Wiener Zeitung, 21. 5. 1898, 116, s. 3.

²⁸¹ MS/PK, XV-7/4 no. 1240 ex 1903, *Entwurf der Interpellations-Beantwortung*, květen 1903. Jak si uherská delegace vyžádala další resolucí, z 10. 6. 1901, byly tyto výkazy sestavovány na základě „Schlussrechnung“, čili po provedení a zaúčtování všech plateb pro osmnáctiměsíční rozpočtové období, a tak se nestávalo, že by byl předložen výkaz za předcházející rok. Formálně je předkládalo Ministerstvo války, jednalo se tedy o jiné výkazy, než byly delegátům k dispozici v předchozích letech.

vznášejí, jsou založené na pravdě a že uherský průmysl je stavěn stranou, nýbrž že v některých bodech je proti rakouskému zvýhodňován.“²⁸² Zvýhodňovat v rámci některých odvětví uherský průmysl bylo logické v situaci, kdy nebyl schopen dodat všechny druhy zboží, ale přesto měl mít odpovídající podíl z celku, jinými slovy v rámci kompenzace. „Protože se ukázalo, že ne vše potřebné lze v jedné nebo druhé části státu získat za odpovídající cenu, zahájil uherský ministr obchodu roku 1900 jednání,“ která vedla k Ujednání o rozdělování zakázek mezi obě části monarchie.²⁸³

„Mezi c. a k. společnými ministrem války a královským uherským ministrem obchodu uskutečněná dohodnutá ustanovení ohledně podílu uherského průmyslu [Gewerbe] na dodávkách společnému vojsku a válečnému námořnictvu,“ krátce zvaná Ujednání [Vereinbarungen], získala svou konečnou podobu roku 1901. Podle jejich prvního bodu měly být rozdělovány objednávky na každý druh zboží, pokud to jeho povaha dovolila, podle kvóty platné v čas vypsání výběrového řízení nebo zadání objednávky. Toto ustanovení se mělo vztahovat i na dříve uzavřené smlouvy, které tento princip nezohledňovaly – v těchto případech se měl ministr dohodnout s dodavateli, aby se přizpůsobili nové kvótě, tedy 34,4 %. Jak, Ujednání nespécifikovala, a podle poznámky červenou tužkou to nebylo jasné ani Námořní sekci. Co se ceny týkalo, měla být akceptována ta nejnižší, lhostejno z které části monarchie. Pokud tedy uherská firma nabídla vyšší cenu, byla jí nejprve nabídnuta cena rakouského dodavatele, a pokud odmítla, dodal celý objem daného zboží rakouský dodavatel – a naopak. Teoreticky tedy měla být cena vždy stejná, ať už se jednalo o výrobek z Předlitavska nebo Zalitavska. Jestliže nebylo možné tímto způsobem objednat z Uher odpovídající množství daného zboží, mohl být zbytek dokoupen bez ohledu na zemi původu.

Počítalo se s tím, že na většinu zboží budou vypisována výběrová řízení; v případech, že byly osloveny jen vybrané podniky nebo objednávka proběhla bez vypsání soutěže, nebylo možné výše popsání ustanovení zcela anebo vůbec dodržet, zejména co se rozdělení každého artiklu podle kvóty týkalo, protože „mnoho odborných, výrobních nebo patentových tajemství patří jediné fabrice, nebo se jedná o vyzkoušenou kvalitu; avšak vedení válečného námořnictva bude v každém ohledu brát zřetel na uherský průmysl.“ Smlouvy uzavírané s uherskými dodavateli měly obsahovat ustanovení, že dodané zboží bude nejen vyrobeno v Uhrách, ale i z uherského materiálu, pokud cenou, kvalitou a kvantitou ob stojí ve srovnání se zahraničním. Právo kontroly měl uherský ministr obchodu, v případě nedodržení hrozilo vypovězení smlouvy – pak musel dodavatel zajistit dosud nedodané zboží na vlastní náklady – nebo pokuta. Další ustanovení se týkala nákupu šatů a výstroje pro výchovné a vzdělávací ústavy v malém, podmínek pro akciové společnosti, a zvláštní část Ujednání se zabývala konkrétními dlouhodobými kontrakty.²⁸⁴

Tato Ujednání byla ještě velmi volná, dodržování kvóty sice žádala u každého jednotlivého výrobku, pokud to jeho povaha dovolila, ale už si nevynucovala dodržování příslušného poměru v celkovém objemu zakázek. Rozhodující zůstávala cena, a při dodržování všech pravidel se ukázalo, že rozvinutějšímu rakouskému průmyslu připadá větší podíl, než

²⁸² *Stenographische Stizungs-Protokolle der Delegation, XXXIV. Session, s. 225.*

²⁸³ MS/PK, XV–7/4 no. 1240 ex 1903.

²⁸⁴ MS/PK, XV–7/6 no. 1425 ex 1901, *Feststellungen hinsichtlich der Beteiligung des ungarischen Gewerbes*, nedatováno.

odpovídalo kvótě.²⁸⁵ Podle výkazu za rok 1900, který byl předložen námořnímu výboru uherské delegace v květnu 1902, připadalo na Rakousko 68 % z výdajů námořnictva, na Uhry jen $10\frac{3}{8}$ % a zbytek na zahraničí, což delegáty pochopitelně neuspokojilo.²⁸⁶ Ohledně vojska nebyla situace lepší, a tak uherští delegáti přijali resoluci, v níž byl vznesen požadavek na kompenzace za zboží z Uher neobjednávané v artiklech, v nichž bylo Zalitavsko konkurenceschopné. Rakouská delegace formulovala během téže schůze resoluci, v níž po vojenských resortech požadovala mít při zadávání zakázek na zřeteli vysoké příspěvky Předlitavska.²⁸⁷

Kromě číselných výkazů předkládala Námořní sekce zprávu o zohledňování uherského průmyslu, kterou si delegáti Říšského sněmu vyžádali resolucí z 28. května 1900. Čísla výkazů nemohla poskytnut přesný obraz situace, naopak mohla být i zavádějící, a tak tyto zprávy poskytovaly nejen možnost uvést vše na pravou míru, ale také vysvětlit důvody, proč Uhry stále nemají patřičný podíl na objednávkách, a ospravedlnit postupy Námořní sekce, která ani při nejlepší vůli nemohla uherskou kvótu naplnit. Přesně to ukazuje zpráva pro rok 1901,²⁸⁸ kdy Námořní sekce poukazovala na skutečnost, že platy za veškerý, tedy i uherský, personál se počítají podle místa vyplácení Rakousku, a především že do přístavních měst včetně Puly a Terstu jsou dováženy hlavně uherské potraviny, které posádky při pobytu lodí v těchto městech nakupují, a nakonec byla zmíněna i skutečnost, že s rozvojem hlavního válečného přístavu roste i jeho obyvatelstvo, což opět zvyšuje poptávku po uherských potravinách. Nic z toho nemohlo být výkazy řečeno, ovšem jednalo se jen o nepřímý vliv rozvoje válečného námořnictva na uherské hospodářství, jímž se návratnost investic měřila podstatně hůře než podílem na zakázkách.

Rozdělování zakázek podle kvóty nebylo absolutní, týkalo se jen toho, co bylo možné v monarchii pořídit, protože miliony stále proudily do zahraničí, jehož podíl byl dlouho vyšší než uherský. Je tedy zřejmé, že chtěla-li Námořní sekce argumentovat ve prospěch svých vyšších finančních požadavků i podporou domácího průmyslu, musel se podíl zahraničí snižovat, pokud měly mít tyto argumenty dostatečnou váhu. Rozdělování výdajů mezi obě části monarchie podle kvóty bylo třeba dodržovat také proto, že v opačném případě, jak se někteří obávali, by uherská strana mohla usilovat o její snížení. Toto dělení, na němž uherská delegace tak lpěla, přitom nebylo spravedlivé – oba státy na společné výdaje v podstatě jen doplácely, a to částkou, kterou nepokryly společné příjmy zakládající se zejména na celních výnosech, a proto připadaly převážně na Předlitavsko. Podle kvóty se dělila až tato zbývající částka, takže pokud z ní Rakousko platilo svých 65,6 % a na společných příjmech se podílelo více, než kvótě odpovídalo, pak na systému dělení zakázek a objednávek podle kvóty absolutně vzato trátilo. Kromě toho byl rakouský průmysl sice rozvinutější, ale vyvinul se vlastní silou, zatímco uherský těžil z vládních subvencí. Rakouští politici pochopitelně nechtěli, aby se problém dodávek pro Ministerstvo války řešil jen podle stanoviska uherské delegace, prvními Ujednáními také nebyla tato záležitost zdaleka vyřešena.

²⁸⁵ MS/PK, XV–7/4 no. 1240 ex 1903, *Entwurf der Interpellations-Beantwortung*, květen 1903.

²⁸⁶ Pester Lloyd, 16. 5. 1902, 117, s. 3.

²⁸⁷ MS/PK, XV–7/4 no. 1240 ex 1903, *Entwurf der Interpellations-Beantwortung*, květen 1903.

²⁸⁸ Tuto zprávu předkládala Námořní sekce delegátům za předcházející rok, pokud se delegace sešly včas, zatímco číselné výkazy předkládané během téže schůze, vázané na účetní závěrku, se se týkaly období před dvěma lety, situace tedy nemusela být právě přehledná.

V každém případě bylo potřeba veřejnost se stavem věcí seznámit a zbavit ji předsudků, ostatně „správa válečných resortů klade na delegace stále vyšší požadavky, na druhou stranu vlády mohou správu vojska podpořit jen tehdy, pokud mohou poukázat na skutečnost, že dotyčná v rámci možností dbá přání lidového zastoupení.“²⁸⁹ A tak Námořní sekce, pro kterou platilo totéž co pro vedení vojska, pokračovala v sestavování výkazů a snaze zajistit uherské produkci příslušný podíl. Roku 1901 byl podíl Uher na domácích výdajích námořnictva 35 %, po odečtení proviantu a stolovacího náčiní²⁹⁰ připadalo na Rakousko 66,83 % a na Uhry 33,17 % průmyslových výrobků objednaných v rámci monarchie; podíl zahraničí byl stále vyšší než uherský – v rámci průmyslu cca 30,35 %, zatímco na Uhry v tomto srovnání připadlo jen 23,09 % a na Rakousko 46,54 %. Ve zprávě pro následující rok, tentokrát nazvané „Představení opatření, která Námořní sekce provedla v zájmu pozdvižení uherského průmyslu a produkce roku 1902,“ byla rozebrána konkrétní opatření, v první řadě stavba dvou monitorů v Budapešti a opravy a údržba dunajské flotily, o kterou se staraly tamní loděnice. Po dohodě s uherským ministerstvem obchodu bylo uherskému průmyslu rezervováno 35 % plechu a úhelníků pro *Sankt Georg*, uherský průmysl měl také dodat 40 % oceli pro plovoucí dok a zmíněna byla i mnohá další odvětví. Podle zprávy nebyl uherský průmysl schopen vyrábět parní stroje pro větší lodě, které tak i pro v Budapešti stavěné monitory musely být dodány německou firmou, a i co se kotlů týkalo, nabízely uherské firmy tak vysoké ceny, že většina zakázek byla předána rakouským.²⁹¹

Právě tento výkaz a zpráva vyvolaly v námořním výboru na zasedání začátkem ledna 1904 živou diskusi. Rosenberg pečlivě prošel výkaz a konstatoval, že z jednoho úhlu pohledu sice je podíl Uher 35 %, přesně vzato je ale tento poměr pro Uhry o 10 % nevýhodnější, k dosažení odpovídajícího podílu by přitom bývalo stačilo řídit se resolucí požadující kompenzace – například nakupovat polotovary a materiál pro námořní arsenál jen v Uhrách –, pročež navrhl její obnovení. Další delegáti s ním souhlasili, někteří přiznali vedení námořnictva alespoň dobrou vůli, ale třeba delegát svobodný pán Dániel poukázal na fakt, že delegace již řadu let požadovala dodržování tohoto principu a pokaždé dostala příslib, který zatím nikdy nebyl naplněn, a ozval se i hlas žádající kompenzace za osobní výdaje utrácené v Rakousku a platy dělníků, které vyplácené v Předlitavsku byly tehdy rovněž počítány v jeho prospěch. „Koneckonců musí být Uhrám v poměru kvóty vráceno zpět, co pro námořnictvo poskytnou.“²⁹² Delegáty v tu chvíli očividně netrápilo, že kvůli výše zmíněným příjmům z cel nebyla kvóta tím přesným metrem, jímž bylo možné změřit, kolik Uhry ve skutečnosti poskytovaly na námořnictvo, a kolik by jim tedy mělo být vráceno, ani že dělníci arsenálu v Pule si za své Rakousku přičtené platy kupovali uherské potraviny. Je možné, že o prvním neměli dostatečné znalosti, druhé ale spíše nechtěli vidět, a konečně se jednalo především o průmysl, nikoliv o zemědělství.

²⁸⁹ MS/PK, XV-7/4 no. 1240 ex 1903, *Protokoll über die am 22. mai 1902 stattgefundene commissionelle Beratung, betreffend die Beantwortung der Interpellation.*

²⁹⁰ Pro úplnost je nutné dodat, že v kategorii proviantu a stolování připadalo na Rakousko 28,88 %, na zahraničí 33,65 % a na Uhry 34,46 %. Okupovaná území se ve výkazech sice objevují, ale pro potřeby výpočtů s nimi zřejmě bylo nakládáno jako se zahraničím.

²⁹¹ MS/PK, XV-7/6 no. 497 ex 1903, *Nachweisung über die Jahres-Aufwände für das Jahr 1901; Darstellung jener Maßnahmen... für Hebung der ungarischen Industrie im Jahre 1902*, duben 1903.

²⁹² Wiener Abendpost, 6. 2. 1904, 29, s. 2–4.

Jak arsenál, tak drtivá většina institucí námořnictva se nacházela v Předlitavsku, s tím se nedalo nic dělat, a Rosenberg se mohl domáhat kompenzací za mzdy vyplácené v Rakousku jak chtěl, Uhry je ale dostat nemohly – zástupce Námořní sekce prohlásil, že materiálu z Uher kupuje tolik, co jen to jde; klíčový byl rozvoj průmyslu. Správa námořnictva připouštěla, že je pod tlakem z uherské i rakouské strany a dostává se tak mezi dva mlýnské kameny – Rosenberg v tu chvíli vykřikl, že oprávněně. „Ano, ale spravedlnost je tu velmi obtížnou záležitostí,“ odpověděl zástupce Námořní sekce poručík řadové lodi von Sényi, „neboť názory na to, co je tu to spravedlivé, jsou různé.“²⁹³ Jak již bylo naznačeno, měl naprostou pravdu.

Jakkoliv mohla Námořní sekce brát ohledy stejně tak na kvalitu jako na místo původu a mhouřit oči nad vyššími cenami, nikdy nemohla rozdělit podle kvóty všechny své výdaje. Kromě výrobků patentovaných nebo takových, které vyráběla pouze jedna firma v celé monarchii, se jednalo o uhlí, které muselo mít odpovídající vlastnosti, a tak mohlo být odebíráno jen z některých dolů, a například kotle pro jednu loď mohla vždy dodat jen jediná firma, protože ačkoliv měla daná loď třeba čtyři, bylo potřeba, aby byly totožné. Některé objednávky byly tak malé, že nepřipadalo v úvahu je rozdělovat, a takřka nemožné bylo vztáhnout pravidla rozdělování a kompenzací na výrobky erárních provozů.²⁹⁴ Že v Uhrách nemůže zůstat poměru kvóty odpovídající část celkového rozpočtu námořnictva, musela Námořní sekce zdůraznit i v odpovědi na výše zmíněnou resoluci delegace Říšského sněmu; více jak třetina rozpočtu šla na personální výdaje, z nichž sice měly Uhry účetně neprokazatelný nepřímý prospěch, většina se ale započítávala do rakouského podílu. V Uhrách nebylo možné stavět lodě ani vyrábět pancíř nebo děla, což při nejlepší vůli nebylo možné kompenzovat dodávkami materiálu; ruční zbraně, parní čluny a pracovní čluny námořního arsenálu nebo torpéda přitom byla objednáвана výlučně v Zalitavsku a uherský podíl na dodávkách munice a proviantu kvótu významně převyšoval.²⁹⁵

Přesně jak si přáli uherští delegáti, byly do výkazu pro rok 1902 započítány mzdy a režijní náklady, načež uherský podíl na výdajích v rámci monarchie klesl na 24,7 %, respektive na 22,24 %, pokud šlo jen o průmyslové výrobky.²⁹⁶ Těžiště debaty v delegacích na přelomu jara a léta 1904 leželo v mimořádných dotacích na vojenské účely, které dávaly mnoho prostoru pro požadavky přidělení odpovídajícího množství zakázek. Rosenberg konstatoval, že v posledních letech bylo na stavbu lodí vydáno 200 milionů, a nyní se nabízí příležitost Uhry za ušlé zakázky rekompenzovat²⁹⁷ v torpédových člunech, které dle jeho názoru mohly být stavěny jak ve Fiume, tak v dunajských loděnicích, načež si vzal slovo ministr obchodu Karl Hieronymi, který zdůraznil, že při omezených potřebách námořnictva se stavba dělovky v Uhrách nevyplatí, ale vyzdvihl Spaunovu vstřícnost ohledně torpédových člunů. Admirál byl připravený nechat jejich podstatnou část postavit ve Fiume, a pokud by námořnictvo loděnici patřičně podporovalo, mohla by oprávněně doufat i ve stavbu obchodních lodí.²⁹⁸ Námořní

²⁹³ Wiener Zeitung, 7. 2. 1904, 30, s. 4–5.

²⁹⁴ MS/PK, XV–7/3 no. 636 ex 1904, *Beitrag zur Beantwortung der Resolution*, duben 1904.

²⁹⁵ Na torpéda měla monopol Whiteheadova továrna. MS/PK, XV–7/3 no. 770 ex 1904.

²⁹⁶ MS/PK, XV–/6 no. 554 ex 1904, *Darstellung jener Maßnahmen... für Hebung der ungarischen Industrie im Jahre 1903, nedatováno*. Ohledně mezd postupovala Námořní sekce stejně jako správa vojska. Neue Freie Presse, 2. 6. 1904, 14285, s. 6.

²⁹⁷ Později se slovo rekompenzace zdá být používáno také jako synonymum ke kompenzacím, nebo v jejich významu alespoň není z kontextu nejrůznějších vyjádření patrný žádný rozdíl.

²⁹⁸ Neue Freie Presse, 27. 5. 1904, 14279, s. 5.

výbor nicméně odsouhlasil vytvoření subkomitétu, který měl přezkoumat předlohy a výkazy Námořní sekce ohledně zájmů uherského průmyslu, a Rosenberg navrhoval usnesení, aby v rámci rekompenzací byly v Uhrách postaveny všechny nové torpédové čluny. Předseda vlády Tisza namítl, že by to jen vyprovokovalo protireakci rakouské delegace, dobré úmysly správy námořnictva jsou zřejmé a usnesení o rekompenzacích už beztak existuje, načež Rosenberg svůj návrh stáhl.²⁹⁹

Názory uherských kolegů nezůstaly bez odezvy mezi rakouskými delegáty, kteří se v rozpočtovém výboru postavili proti prohlášení uherského ministra obchodu, který zmínil, že i uherský průmysl dostane podíl na stavbě nových torpédových plavidel, pokud budou na uherské půdě zřízeny odpovídající loděnice; Spaun musel přítomné upozornit, že požadavek uherských politiků stavět lodě ve své část monarchie je zcela pochopitelný. Doktor Licht protestoval proti teorii rekompenzací uherské delegace a nebyl sám, kdo zaujal ke kompenzacím odmítavé stanovisko – bylo třeba zamezit budování uherského průmyslu za společné peníze a nezohledňovat jej na úkor rakouského, anebo, jak se vyjádřil delegát Josef Fořt, čistě dodržovat kvótu a nic nekompenzovat. Ohledně železářského kartelu Spaun na téže schůzi konstatoval, že námořnictvo kvůli němu trpí ještě více než soukromí podnikatelé, neboť jsou mu diktovány mnohem vyšší ceny, než kartel stanovuje, s čímž ale vedení námořnictva nemohlo nic dělat.³⁰⁰

Situace se v nejlepším případě nelepšila. Námořní sekce nejenže musela brát ohledy na státní finance a své výdaje omezovat, ale volnou ruku neměla ani ohledně nakládání s přidělenými finančními prostředky. Byla pod tlakem obou částí monarchie, oběma se musela snažit vyhovět, chtěla-li mít podporu jejich delegátů, a to znamenalo složitou práci navíc – bylo třeba najít rovnováhu zájmů v situaci, kdy každý měl jinou představu o tom, jak vypadá spravedlnost. Ku prospěchu samotného válečného námořnictva rozhodně nebylo, že země původu se u poptávaného zboží stávala bezmála rozhodujícím kritériem.

Během tří a půl roku platnosti prvních Ujednání se ukázalo, že tato poměrně benevolentní dohoda je na vyhocenou situaci krátká, a tak už během poslední zmíněné schůze delegací probíhala jednání mezi Ministerstvem války a správou námořnictva na jedné a uherským ministrem obchodu na straně druhé o nové dohodě.³⁰¹ Spaunovi byl exemplář „Ujednání o nevyřešených otázkách v záležitosti dodávek pro c. a k. válečné námořnictvo“ zaslán k podpisu 20. června 1904, a byla dána na vědomí i rakouská vláda – pokud by nesouhlasila, měly si názorové rozdíly vyjasnit vlády mezi sebou. Ujednání vycházela z požadavků uherských delegátů na kompenzace odvětví, v nichž uherský průmysl nebyl konkurenceschopný, pro přičtení zboží jedné nebo druhé části monarchie neměla být rozhodující platební adresa nebo místo nákupu, ale původ produktu, erární fabriky neměly soukromému průmyslu konkurovat.

Pravidlo, že podle kvóty by se měly dělit zakázky na každý druh zboží, zůstalo zachováno; nevztahovalo se jen na výrobky vlastních provozů námořnictva, z nichž se do celkového podílu té či oné části monarchie započítával jen materiál a platy dělníků. Výjimkou byly objednávky v tak malém objemu, že nebylo účelné je dělit, anebo zboží chráněné patentem či v Uhrách vůbec nevyráběné – za tato měl být uherský průmysl kompenzován v první řadě

²⁹⁹ Wiener Zeitung, 28. 5. 1904, 112, s. 2.

³⁰⁰ Neue Freie Presse, 2. 6. 1904, 14285, s. 5–6.

³⁰¹ Tamtéž, s. 5.

dodávkami příbuzných produktů, až pokud by to nebylo možné, tak v rámci celé škály. Součástí tohoto bodu bylo i prohlášení Námořní sekce, že uherskou kvótu lze stěží naplnit, jelikož v Uhrách není loděnice, která by mohla přijímat odpovídající objednávky. Materiál měl být započítáván podle místa původu, platy dělníků podle místa vyplacení, kompenzace byly třeba například i za všechny nákupy kancelářského materiálu námořními úřady ve Vídni. Uherští průmyslníci měli zakázky dostávat přímo, ne jako subdodavatelé, tuto podmínku ale nebylo možné splnit při pořizování lodí, které byly objednávány jako celé, hotové objekty, a proto bylo nutné dodavatele smluvně zavázat k objednávání materiálu z Uher minimálně v poměru kvóty. Pokud by ale byla v Uhrách zřízena loděnice, bylo třeba jí bezprostředně předat odpovídající objednávky.

Změny doznalo i ustanovení o cenách zboží – pokud nabízel rakouský dodavatel nižší cenu, stále měla být nabídnuta uherskému zájemci, ale současně bylo třeba vyrozumět uherského ministra obchodu, a pokud uherský dodavatel tuto nabídku nepřijal, musel s jeho rozhodnutím souhlasit ještě ministr, aby Námořní sekce získala volnost rozhodnout, jak a kde dotyčné zboží objednat. Uherské ministerstvo obchodu tak vstupovalo mezi Námořní sekci a dodavatele, a stěží lze pochybovat o tom, že v některých případech právě ono rozhodovalo, o kolik může být uherská nabídka vyšší než rakouská, aby ještě byla pro Námořní sekci přijatelná. Pokud byla uherská nabídka přesto odmítnuta, bylo třeba ji dle možností kompenzovat. Uherské zboží mělo být vyrobeno v Uhrách z uherského materiálu, pokud byl v zemi k dispozici, další ustanovení se týkala převážně administrativně-technických záležitostí, sestavování výkazů a informování uherské delegace i ministra obchodu. Ve speciální části Ujednání přijímala Námořní sekce povinnost zavázat dodavatele v Uhrách nevyroběných děl a pancéřových plátů odebírat z Uher kvóte odpovídající podíl surovin a polotovarů, přičemž správa námořnictva kladla důraz na to, aby se uherské továrny zařídily na výrobu těchto produktů, což by umožnilo poměr posunout v jejich prospěch. Kromě toho nabízela Námořní sekce jako kompenzaci pořizovat v Uhrách 50 % všech střel [Geschosse].

Tolik emocí budící rekompensace pak shrnoval třetí bod speciální části. „Pro případ zřízení odpovídající loděnice v Uhrách zaručuje správa válečného námořnictva... podle možnosti odškodnit uherský průmysl v torpédových člunech za ztrátu, která vznikla tím, že Uhry dosud žádnou loděnici neměly.“³⁰² Jednalo se o značně nekonkrétní ustanovení, které mohlo v budoucnu zavdat příčinu nejednomu sporu; nová Ujednání jako celek byla naopak rozpracovanější než jejich první verze a při rozdělování zakázek poskytovala Námořní sekci pevnější oporu – zároveň ji ale ještě více svazovala. Pochopitelně bylo pohodlnější odvolat se v případě jednou či druhou delegací nevídaného postupu na text dohody, než muset vysvětlovat své pohnutky a každoročně se snažit vyjít vstříc novým požadavkům obsaženým v resolucích delegací, nicméně uzavřít vládami odsouhlasenou dohodu a striktně ji dodržovat neznamenal dělat přesně to, co si přáli zástupci lidu – a co hůře, uzavřít dohodu s vládami znamenalo učinit podstatně více než dosud, protože dohoda byla zatím uzavřena pouze s vládou uherskou.

Zájmem rakouského i uherského průmyslu nebyla kvóta, byl to maximální možný podíl na zakázkách, a názory, zda je spravedlivé kompenzovat Uhry za to, že se za dlouhé roky nedokázaly zařít k výrobě toho či onoho, se různily. Nutnost zohledňovat obě strany stavěla Námořní sekci mezi dva mlýnské kameny, bez ohledu na to, kolika dohodami byl postup

³⁰² MS/PK, XV–7/6 no. 1582, *Vereinbarungen*, červen 1904.

regulován, kromě toho vedení námořnictva zavazovalo nejen sebe, ale i své dodavatele. Pokud tito nebyli ochotni podmínky přijmout, nebo je nedokázali dodržet, mohla Námořní sekce počítat s výtkami, že si neodkázala plnění dohod vynutit, popřípadě pohlídat, a pochopitelně mohla čekat kritiku, kdykoliv se sice řídila literou Ujednání, ale zástupci té či oné části monarchie se jejím postupem cítili poškozeni, nebo text interpretovali odlišně. Prospěch Uher z námořních zakázek nebyl v polovině prvního desetiletí 20. století tak velký, aby se sám o sobě stal argumentem pro schválení vyšších finančních požadavků válečného námořnictva, nepochybně ale mohl být argumentem jak pro, tak proti. Vedení námořnictva si nemohlo dovolit přání a názory vlád a zástupců lidu ignorovat, jakkoliv mohly být protichůdné, protože první měly rozhodující slovo, co se výše rozpočtu námořnictva týkalo, a druzí jej schvalovali. Nezáleželo, co je spravedlivé, nakonec se jednalo jen o to, co je přijatelné.

4 Čas změn, 1904–1907

Začátkem roku 1904 se před admirálem Spaunem rýsoval těžký úkol – vybudovat loďstvo jen s milionovým ročním navýšením rozpočtu a vybudovat je tak, aby bylo ze 34,4 % uherské a ze 65,6 % rakouské. Vlády si přitom nesměl popudit tím, že by urputně bránil návrhy rozpočtů sestavené v rozporu s jejich podmínkami, a zástupce lidu přehlížením jejich občas zcela nesplnitelných přání. Bylo očividné, že čím více peněz bude ve hře, tím urputnější boj o ně budou delegace prostřednictvím zástupců Námořní sekce mezi sebou svádět, s vyhlídkou na milionový meziroční nárůst rozpočtu byla ale očividné i to, že tato situace jen tak nenastane. Leda by došlo k nějaké zásadní změně ve finanční situaci nebo financování.

4.1 Na dluh

„Tak jako Vaše Excellence, samozřejmě chovám i já nejpevnější přesvědčení, že k vojenské akci monarchie dojde jen tehdy, přikáže-li ji nevyhnutelná nutnost,“ psal Pitreich koncem března předsedům obou vlád, „ovšem Vaše Excellence musí připustit, že za současných poměrů nemůže nikdo předem říci, zda a kdy se tato nutnost projeví, a proto s ní z vojenského úhlu pohledu musí být počítáno jako s jistou.“ Tato fráze mluvila za vše – byly potřeba peníze, aby se Rakousko-Uhersko mohlo odpovídajícím způsobem připravit.

Navzdory dohodě s Ruskem z roku 1897 upozorňoval ministr války v první řadě na situaci na Balkáně. Balkánské státy zbrojily, jejich vývoj mohl dle jeho názoru nabrat nějaký nečekaný směr a veřejné mínění v Rusku bylo stále orientováno protirakousky, přičemž Pitreich nevyklučoval, že může mít větší vliv, než je všeobecně přijímáno, a prohlásil, že by bylo chybou věřit, že válkou s Japonskem zaměstnané Rusko nemůže v případě nutnosti násilím bránit své evropské zájmy. Dále podotkl, že vojenská akce na Balkáně by zřejmě znamenala i konflikt s Itálií, jakkoliv se mu obě vlády snažily zabránit, a i v případě Itálie mohlo hrát veřejné mínění důležitou roli. Válka mohla vypuknout náhle, jenomže od 80. let byla pozornost upřena téměř výlučně na severovýchodní hranici monarchie, takže připravit se na všechny eventuality vyžadovalo věnovat více pozornosti i peněz jižní hranici i válečnému námořnictvu. Jak lze překvapivě postupovat proti hraničnímu i pobřežnímu opevnění ukázala rusko-japonská válka, a pro Rakousko-Uhersko to znamenalo, že provedení odpovídajících prozíravých opatření ohledně připravenosti opevnění a válečného námořnictva už nesmělo být odkládáno – jenomže financovat je po malých splátkách z prostředků k dispozici v extraordinariu normálního rozpočtu by znamenalo, že dokončit je by trvalo příliš dlouho. Zejména munice pro těžká děla by se v případě nutnosti už nedala sehnat včas a nákupy na poslední chvíli by rozbouřily veřejné mínění a zkomplikovaly práci diplomatů. Ovšem provést všechna potřebná opatření rychle znamenalo, že budou dražší, a kromě toho ceny stoupaly; kvůli reformě branného zákona a nákupu dělostřeleckého materiálu Pitreich původně žádal celkem 220 milionů korun, nyní už to bylo 340, z toho 60 pro námořnictvo.

Ministr války měl jasno i v tom, jak peníze opatřit. Na zasedání ministerské rady 19. listopadu 1903 navrhl Tisza zvážit, „zda budoucí požadavky námořnictva ohledně nových lodí a jejich výzbroje, tak jako armády ohledně nových děl nekrýt vzetím půjčky. Tento návrh našel všeobecný souhlas.“ Zmíněná částka představovala minimum a Pitreich doporučoval si se zřetelem na případné další výdaje půjčit kolem 400 milionů. Peníze měly být vypláceny po splátkách, a protože jejich schválení a uvolnění muselo nějaký čas trvat, žádal ministr rovnou

o svolení zadat zakázky ve výši až 37 milionů pro vojsko a 9 milionů pro námořnictvo, aby mohla být učiněna ta nejneodkladnější opatření, jejichž provedení mělo beztak trvat delší čas,³⁰³ a jakkoliv bylo možné učinit mnoho objednávek okamžitě, platby za ně tolik nespěchaly.³⁰⁴ Předsedy vlád prosil, aby jeho požadavky zvažili v zájmu dynastie i obou států.

4.1.1 Dva názory, dvě rezignace

Debata, která se na téma půjčky rozvinula na zasedání ministerské rady 15. dubna 1904, byla, jak se později nechal slyšet Goluchowski, čistě akademická. Výměnou za mimořádnou dotaci měly oba válečné resorty ročně ušetřit jistou sumu, která by byla použita na splácení půjčky a úroky. Když ale Pitreich navrhl ze svého rozpočtu 3–4 miliony a Spaun kolem šesti, prohlásil Böhm, který se stal hlavní postavou celé diskuse, že je třeba ušetřit podstatně víc, 20–30 milionů, když námořnictvo se zdálo pro stavbu lodí v letech 1904 a 1905 požadovat po 20 milionech. Jak podotkl Tisza, Námořní sekce se musela rozhodnout, zda chce stavbu lodí financovat po splátkách z normálního rozpočtu, anebo z půjčky. Půjčené peníze by byly dány k dispozici jako mimořádná dotace, stály by tedy mimo rozpočet, který by přirozeně musel být každoročně odlehčen o sumu, jež by v něm byla zařazena, kdyby stavba lodí nebyla financována z půjčky. Vyloučil, že by se námořnictvo mohlo dále vyvíjet tempem posledních šesti let – jeho abnormálně vysoký rozpočet musel být postupně opět snížen –, načež Goluchowski připomněl, že je nutné pamatovat na vyšší výdaje související s větším počtem lodí. Böhm si celou záležitost představoval tak, že položky určené k financování z půjčky by byly zařazeny do rozpočtu, a pokud by půjčka byla schválena, byly by každoročně vráceny správám financí [Finanzverwaltung; podobně jako u pojmů Kriegsverwaltung nebo Marineverwaltung by byl doslovný překlad zavádějící] obou států, dokud by nebyla splacena. Naopak pokud by půjčka nebyla schválena včas a peníze nemohly být uvolněny, nic by refundováno nebylo.

Projekt půjčky závisel na celé řadě okolností a nebylo zdaleka jisté, že se vše podaří vyřešit ještě během roku 1904 – nejméně ze všeho zamýšlenou revizi branného zákona –, a tak byl nejprve předběžně projednán normální rozpočet.³⁰⁵ Na ten Spaunův přišla řeč následujícího dne, stejně jako předchozího roku byl limitován milionovým navýšením, které tentokrát muselo být striktně dodrženo.³⁰⁶ Kromě splátek na křižníky, bitevní lodě, monitory a dunajské hlídkové čluny v něm byla zařazena i stavba 16 nových torpédových člunů typu Kaiman.³⁰⁷ Právě admirálovi ale nedala spát včerejší debata o půjčce, protože jak on celou záležitost pochopil, muselo by válečné námořnictvo za 60 milionů půjčky zaplatit během 20 let vládám 500 milionů, a než by Spaun na takovou transakci přistoupil, raději by požádal císaře o uvolnění z funkce.

Uvést věci na pravou míru se jal Tisza a zopakoval, že se jedná o to, aby z rozpočtů obou válečných resortů byla vyčleněna částka, která by byla využita k témuž účelu, pro nějž bude vzata půjčka, kdyby k žádnému půjčování nedošlo, a tato použita na její splácení, tedy vrácena oběma státům – jinými slovy, státy neměly na této transakci nijak tratit, protože by jen daly v několika málo letech k dispozici sumu, která by jinak musela být rozložena na delší dobu,

³⁰³ PA XL, gmcpz 441 ex 1904, Pitreich předsedům obou vlád, 28. 3. 1904.

³⁰⁴ PA XL, gmcpz 442 ex 1904.

³⁰⁵ PA XL, gmcpz 441 ex 1904.

³⁰⁶ PA XL, gmcpz 442 ex 1904

³⁰⁷ MKSM 51–1/2 ex 1904, *Voranschlag pro 1905*.

a válečné resorty by své rozpočty připravovaly, jako by tomu tak skutečně bylo – ovšem jak se mělo ukázat, pro tuto kalkulaci mělo Ministerstvo války jen jeden společný rozpočet. Pochopitelně to znamenalo, že bez dalších mimořádných dotací nebo navýšení rozpočtu by se nemohly pouštět do jiných významných investic, dokud by nebylo splaceno. Tisza admirála nicméně ujistil, že pokud by došlo k převratným změnám v technice, pročez by lodě zcela ztratily svou bojovou hodnotu, bylo by přirozeně postaráno o náhradu zastaralých plavidel – trval ale na stanovisku, že nelze pomýšlet na nějaké rozsáhlé budování loďstva, jakkoliv byl dalek zrazovat šéfa Námořní sekce od udržování bojeschopnosti námořnictva stavbou nových lodí.

Vzít si půjčku vžadovalo překonat nejrůznější těžkosti, vlády se především musely dohodnout, jakým způsobem všechny náklady pokrýt a celou záležitost prezentovat. Obě musely půjčku předložit parlamentům, a podle Goluchowského názoru bylo nevyhnutelné o otázce krytí výdajů informovat i delegace, což mohlo znamenat jisté obtíže v delegaci Říšské rady, kde se nemohli ukázat rakouští ministři, jelikož společní ministři nemohli dávat jménem vlád žádná prohlášení; v každém případě bylo zřejmé, že delegáti rozpočty schválí spíše, budou-li mít dostatek informací, a parlamenty rády uslyší, že se každoročně ušetří, jakkoliv pak bude nutné před ně předstoupit s půjčkou. Bylo nicméně třeba připravit se na obě možnosti, její schválení i neschválení.³⁰⁸

Konkrétnější debata se na toto téma rozvinula o týden později. Z rozpočtu vojska se mělo každoročně na splácení půjčky vyčlenit 5 milionů korun, určit tuto částku pro námořnictvo se ukázalo složitější. Spaun prohlásil, že na rozestavěné lodě je třeba ještě 56 milionů, které ale nebyly do zamýšlené mimořádné dotace zahrnuty – pokud by ale byly, mohl by být rozpočet námořnictva ročně snížen o přibližně 19 milionů. Na druhou stranu bylo potřeba v následujících letech postavit ještě další menší lodě a nahradit brzy třicetiletý *Tegetthoff*. Za námořnictvo se přimluvil Goluchowski, když podotkl, že Rakousko-Uhersko momentálně disponuje jen třemi velkými bitevními loděmi, proto bylo třeba postarat se o stavbu jedné rezervní pro případ, že by během eventuálního konfliktu byla některá vyřazena. Dodal, že námořnictvo sice může po následující 3–4 roky odepsat ročně 19 milionů, nikoliv ale navěky, protože budou potřeba prostředky na další lodě, aby loďstvo opět nepokleslo na úroveň roku 1898, a pokud nebudou vojenským resortům dány k dispozici nutně potřebné peníze (37, respektive 9 milionů, zřejmě se jedná o špatnou formulaci či interpretaci Pitreichovy žádosti o zmocnění zadat v této výši zakázky), už nebude schopen nést zodpovědnost za vedení zahraniční politiky. Ministerská rada se nakonec shodla, že námořnictvo by mělo mimořádnou dotaci „splácet“ ročně asi 22 miliony.

Celkem mělo být půjčeno 449 milionů korun, do čehož Böhm zahrnul i 16 torpédových člunů zařazených v normálním rozpočtu námořnictva, a válečné resorty by ze svých rozpočtů na její splácení vyčlenily ročně celkem cca 27 milionů korun.³⁰⁹ Na námořnictvo mělo z mimořádné dotace připadnout necelých 121 milionů na dokončení rozestavěných plavidel, náklady na urychlení stavby jednotek pro torpédovou flotilu, ponorky³¹⁰, opevnění okolí Puly

³⁰⁸ PA XL, gmcpz 442 ex 1904.

³⁰⁹ PA XL, gmcpz 443 ex 1904.

³¹⁰ Jednalo se o 3 miliony pro rok 1905, jeden pro rok 1906 a šest milionů pro rok 1907. MS/PK, XV–7/7 nr. 849 ex 1914.

a urychlený nákup munice.³¹¹ Když Goluchowski ještě téhož dne rekapituloval průběh jednání císaři, mohl říci, že ministerská rada se shodla na návrzích rozpočtů obou válečných resortů, na výši půjčky i na formě předloh delegacím, už ale ne na tom, zda má být dáno ještě roku 1904 k dispozici 22,5 milionu, které ministr války potřeboval neodkladně investovat v zájmu zabezpečení monarchie proti útoku z jihu. Böhm totiž zastával názor, že vzhledem k obtížné finanční situaci mohou mimořádné dotace v delegacích obstát jen tehdy, pokud se ministr války zaváže nežádat žádné peníze před schválením půjčky parlamenty, v této otázce uvázla konference na mrtvém bodě. S ohledem na dění v Itálii označil císař tato opatření za nejdůležitější část celého projektu, Pitreich dodal, že až přes uplynulou zimu se situace tak změnila, že začalo být třeba se připravovat na překvapení odtamtud, ale Böhm odmítal s ohledem na složitou situaci v parlamentu a svou odpovědnost za státní finance uvolnit jakékoliv další peníze, dokud nebude půjčka schválena, což připadalo nepřipustné zase Pitreichovi.³¹²

Jednalo se o peníze na opatření, která bylo třeba ještě roku 1904 bezodkladně nejen objednat, ale i zaplatit, a sice 10 milionů, které požadovalo vojsko, a 12,5 milionu pro válečné námořnictvo. Na další schůzi ministerské rady, začátkem května, už byly tyto požadavky nižší, a sice jen 8,5 milionu pro námořnictvo na stanoviště pro ponorky a přístavní barikády, zbývající čtyři miliony bylo nakonec možné vydat až v roce následujícím, a Pitreich byl za určitých podmínek³¹³ ochoten odložit svůj požadavek na 10 milionů taktéž na příští rok. Böhm proti předloze jako takové nic neměl, ale stále odmítal peníze uvolnit dříve, než bude půjčka schválena, nic nepomohly Pitreichovy námítky, že i menší státy jako Švýcarsko a Rumunsko investují do dělostřelectva. Otázkou mimoto zůstávalo, co si počít v případě, že delegace vše sice schválí, nicméně parlamenty o půjčce nerozhodnou včas. Tisza prohlásil, že s ohledem na finanční situaci nemůže ani jeho část monarchie uvolnit obrovské sumy peněz požadované pro rok 1905 bez půjčky, zato byl ochoten dát k dispozici na Uhry připadající část prostředků požadovaných ještě pro rok 1904. „Velmi by litoval, kdyby nebylo možné sehnat tak malé obnosy, když se jedná o tak naléhavá opatření nutná v zájmu bojeschopnosti armády a bezpečnosti monarchie.“ Böhm odvětil, „že jelikož podle jeho názoru se zdá být jedinou překážkou vyřešení současné obtížné situace, bylo by nejlepší,“ kdyby jej císař „ráčil uvolnit z jeho úřadu a svěřil jej osobnosti, která bude mít na danou otázku jiný názor.“

To císař neučinil, poukázal ale na bezbrannost, nebezpečnou zejména vůči státu jakým byla Itálie, od něž se bylo možné dočkat přepadení té nejšíkvnější zahraniční politice navzdory. Goluchowski se již dříve nechal slyšet, že politická situace není taková, aby se objednávky nemohly omezit jen na to nejnútnejší, a nyní dodal, že co je nutné, musí být v každém případě provedeno bez ohledu na krytí nákladů, protože poměry v Itálii ohledně vztahu k Rakousku-Uhersku se zhoršily, jakkoliv se vláda, která byla právě u kormidla, postarala o momentální zlepšení. Vznesl otázku, zda vláda může nést zodpovědnost za bezbrannost státu, načež Koerber odpověděl, že Rakousko už v minulosti dalo nejeden důkaz ochoty vyhovět požadavkům armády, za současné situace v poslanecké sněmovně si ale zkrátka

³¹¹ Wiener Zeitung, 8. 6. 1904, 129, s. 3; MKSM, 51–1/2 ex 1905, Vorlage des gemeinsamen Kriegsministeriums.

³¹² PA XL, gmcpz 444a ex 1904.

³¹³ Vlády by musely doplatit 7,6 milionu za rok 1902, o něž byl tehdy rozpočet správy vojska překročen, a odložit vymáhání záloh, které jí již dříve vyplatily.

nemůže dovolit uvolnit tak velké sumy peněz. Nejednalo se totiž jen o rok 1904, během nějž by obě vlády nějakou částku eventuálně uvolnit mohly, mnohem větší problém představoval rok 1905 – vlády nemohly přislíbit vyplacení několika desítek milionů, pokud neměly jistotu schválení půjčky, a rakouská vláda si již vyzkoušela, že parlament nedokáže včas vyřídit ani to nejnaléhavější. Tak jako Pitreich nemohl vycházet z předpokladu, že k žádné válce nedojde, nemohl Böhm předpokládat, že půjčka bude schválena včas., a pro rakouskou vládu bylo tím těžší předstoupit před parlament s vojenskými požadavky, že roku 1903 schválené zvýšení ročního kontingentu rekrutů muselo být opět staženo kvůli situaci v Uhrách. Tisza považoval neschopnost velmoci investovat do nutných vojenských opatření za důkaz vojenské i politické impotence, byla zmíněna možnost prozatím vydat dluhopisy, padly návrhy nejrůznějších prohlášení, zdůvodňování, odkládání a posouvání, načež císař konstatoval, že bez ohledu na názorové rozdíly budou příslušné návrhy delegacím předloženy a vše ostatní už je věcí ministrů financí.³¹⁴

Je pravdou, že vnitropolitická situace nebyla právě dobrá. V Předlitavsku zůstávala nevyřešená národnostní otázka, Koerber sledoval princip nečinit Čechům ani Němcům žádné ústupky, dokud mezi nimi konečně nebude dosaženo dohody – a jelikož jí dosaženo nebylo, nezměnily se v Koerberově éře ani poměry mezi národnostmi. Říšská rada i zemské sněmy byly nezdůvěry paralyzovány obstrukcemi, a ačkoliv se podařilo schválit některé investice i státní rozpočty, parlament zabředával stále hlouběji do bažiny obstrukcí a stát začínal pociťovat i nedostatek finančních prostředků, zatímco byl řízen pomocí nouzových nařízení.³¹⁵ V Uhrách byl po Széllově demisi jmenován předsedou vlády Károly hrabě Khuen-Héderváry, který po Koerberovi žádal nechat padnout parlamentem již projednaný a od politických stran vykoupený, císařem schválený zákon o navýšení ročního kontingentu branců, což bylo považováno za potupu, která otřásla postavením rakouské vlády. Uherské národní požadavky ohledně společné armády dělaly v Rakousku zlou krev, a když byl kontingent branců v Říšské radě znovu projednáván, začala i tam do armádní otázky pronikat národnostní agitace; na zemských sněmech, které se sešly na podzim 1903, bylo proklamováno, že nadešel čas oddělení Rakouska od Uher.

Khuen podal demisi v srpnu 1903, jen aby byl zanedlouho znovu jmenován do funkce a konečně odstoupil 29. září. V listopadu se předsedou uherské vlády stal Tisza, kterému se sice podařilo získat v otázce armády víc ústupků maďarskému národnímu citění, než se kdo kdy opovažoval doufat, ovšem opozici to stále nestačilo, a tak musel stejně jako jeho předchůdci Bánffy a Széll bojovat s obstrukcemi Strany nezávislosti pomocí změn jednacního řádu a násilí.³¹⁶ Když byla v prosinci 1903 v rakouské panské sněmovně vznesena otázka na stanovisko vlády k problému vojska a Koerber zdůraznil, že zákony o vyrovnání z roku 1867 lze změnit jen ústavně, dohodou obou částí monarchie,³¹⁷ označil Tisza jeho slova za diletantské prohlášení význačného cizince, sám nicméně byl přesvědčeným stoupencem dualismu, a ačkoliv nekompromisně dohlížel na práva uherského státu, věřil v potřebu jednotné armády i jednotného rakousko-uherského hospodářského celku.³¹⁸ Jako vůbec první uherský předseda

³¹⁴ PA XL, gmcpz 445a ex 1904.

³¹⁵ MAY, s. 333–336; CHARMATZ, s. 144–157.

³¹⁶ MAYER, vyd., s. 94–98.

³¹⁷ CHARMATZ, s. 150.

³¹⁸ MISKOLCZY, s. 178.

vlády rezignoval v důsledku prohraných voleb, a to v únoru 1905, jeho vláda ale musela vykonávat administrativní funkce až do června, protože se nenabízel žádný nástupce.³¹⁹

V této situaci Ministerstvo války žádalo desítky milionů mimořádných dotací, a jakkoliv nebyly všechny otázky vyjasněny během několika zasedání ministerské rady, řešení bylo nakonec nalezeno až překvapivě rychle, neboť delegace, které měly ony předlohy projednávat, se sešly již v polovině května 1904 – necelé tři měsíce od konce své poslední schůze. „Od zítřka budeme mít opět parlament, který nebude svým časem plýtvat na předcítání, hlasováním po jménech a jiné obstrukční šaškárny, parlament, jemuž tento název přísluší jen s významnými omezeními a výhradami: delegace,“ napsala redakce Neue Freie Presse 13. května. „Dnes, jeden den před zahájením delegací, se s velkou jistotou vynořila pověst o zcela neobvykle vysokých a finance obou polovin říše citelně zasahujících požadavcích správy válečných resortů a v kruzích delegátů je brána velmi vážně... I bez zvýšení společných požadavků odolává rozpočet naší poloviny říše deficitu jen s krajním vypětím. Nesnáze, s nimiž musí rakouský ministr financí bojovat, jsou tím větší, že obstrukce v Říšské radě mu vzaly i vyhlídku na ústavní schválení půjčky... Ze společných ministerských konferencí se proslýchá, že ministr financí se vyslovil rozhodně proti zvýšení požadavků ministra války, zdá se ale, že se svým odporem neuspěl.“ Rozhodně bylo možné očekávat živou debatu.³²⁰

Byla to právě půjčka, co rozbouřilo vody jednání – v rozpočtovém výboru rakouské delegace byly rozpočty vojska i námořnictva³²¹ schváleny hned v prvních dnech, právě s výjimkou mimořádných požadavků. Jako první se do vysvětlování v rozpočtovém výboru pustil Pitreich, který vyložil, že na výrobě požadovaných děl a munice se podílí více firem, které musejí spolupracovat, vše lze provést racionálně a ekonomicky jen plánovanou velkovýrobou, a aby byl stát připraven k vojenské akci, není možné vše postupně objednávat po malých částech z normálního rozpočtu. S poukazem na Goluchowského vystoupení v zahraničním výboru ministr války dodal, že ke zbrojení jej nenutí vážná zahraničněpolitická situace, naopak mu byla příznivá právě tím, že dávala čas.³²² Spaun prohlásil, že pro něj platí totéž, a doplnil, že při stavbě lodí po malých splátkách nelze sledovat technický pokrok.³²³ Jenomže, jak podotkli delegáti, finanční požadavky nebyly bojeschopností armády odůvodňovány prvně a celá záležitost měla ještě finanční, hospodářskou a politickou stránku.³²⁴ Böhm se nemohl na zasedání rakouské delegace ukázat z vlastní iniciativy výbor jej ale mohl vyzvat k podání vysvětlení,³²⁵ což také učinil.

Ministr financí vysvětlil, že se jedná o půjčení necelých 391 milionů, a dalších přibližně 50 milionů v případě, že bude revidován branný zákon a zavedena dvouletá prezenční služba. Na splácení měla i ve druhém případě téměř zcela stačit úspora v rozpočtu válečných resortů, a sice 27 milionů ročně po 25 let, které měly sice nadále být součástí rozpočtu Ministerstva války, ale následně by se vracely zpět vládám, pročež by daňoví poplatníci nepocítili žádnou další zátěž. Zdůraznil, že do půjčky jsou včleněny i některé delegacemi již dříve schválené výdaje,

³¹⁹ MAY, s. 356.

³²⁰ Neue Freie Presse, 14. 5. 1904, 14267, s. 1.

³²¹ Včetně vlastních příjmů 51 281 410 korun, po odečtení refundací necelých 29,2 milionu.

³²² Wiener Abendpost, 18. 5. 1904, 113, s. 4–5.

³²³ Wiener Abendpost 19. 5. 1904, 114, s. 4.

³²⁴ Wiener Zeitung, 19. 5. 1904, 114, s. 7.

³²⁵ PA XL, gmcpz 442 ex 1904.

protože nelze kupit jednu půjčku na druhou. Podstatu celého problému nejlépe shrnuje následující část jeho proslovu:

„Slyšel jsem o námitkách, že navržený způsob je neproveditelný, protože správa vojska se nemůže na celých 25 let vzdát celých 27 milionů korun... Skutečně není možné rozpočet vojska, nebo jakýkoliv jiný rozpočet, na 25 let dopředu takříkajíc zazdít. Ale je jisté, že o ty účely, jimž slouží prostředky z půjčky, bude na řadu let zcela a se vši pravděpodobností po celých 25 let přinejmenším základně postaráno. Pokud nyní za vypůjčené peníze obdržíme nové lodě a děla, pak s ohledem na průměrnou dobu použitelnosti děl a lodí bude s nejvyšší pravděpodobností možné se během 25letého období obejít bez nových velkých požadavků na tomto poli. Poměrně maličkosti mohou přijít a přijdou, ale i pokud přijdou, neměly by půjčku a plán splácení narušit, neboť podle dohody uzavřené se správou vojska bude refundace 27 milionů po celých 25 let za všech okolností v celé výši odváděna správám financí, zatímco jakékoliv nové požadavky se vynoří, budou projednány. Pesimisté mohou nesporně říci, že nemáme jistotu, že v důsledku revolučních technických objevů nebude nutné nahradit naše lodě a děla před uplynutím jejich přirozené životnosti. Samozřejmě si nejsme absolutně jistí, že taková situace nenastane... Ale prosím zvážit, že by se tak nestalo jen při metodě refundací,“ ale i při jiném způsobu splácení půjčky, kdy by vše mohlo skončit ještě hůře, protože kvůli napjatému státnímu rozpočtu by se už jen pro zaplacení úroků musely zvyšovat daně.

Delegátům to nestačilo. „Je to klamání obyvatelstva,“ měl jasno Karel Kramář, „když je mu dáváno ujistění, že mu z celého požadavku nevzniká žádná další zátěž. Nikdo neuvěří, že se rakouské správě financí podaří, co zatím nikdo nedokázal: z ničeho udělat něco... Vláda nemá k celé refundaci víc než asi 80 milionů... tím je celá refundační rezerva vyčerpána; pro příští roky, tedy asi 22 let, nemá vláda nic jiného než velmi problematický slib ministra války, že ze svého rozpočtu ročně zaplatí 27 milionů.“ Mimoto nevěřil, že by se ministru Böhmovi podařilo vyložit paragraf 14 tak, aby jej mohl vztáhnout na půjčku – nouzovými nařízeními nesmělo být způsobeno dlouhodobé zatížení státní kasy. K zoufalému stavu parlamentního života v Předlitavsku se vyjádřil i Adolf Stránský, který si vzpomněl na Spaunův program z roku 1898. „Byla-li by vláda ústavní, dbala by více zájmů obyvatelstva a současně méně přání vojenských kruhů... Právě před šesti lety za Thunova kabinetu předstoupila správa námořnictva před rakouskou vládu s novým požadavkem na 110 milionů korun. Tehdy ministr financí doktor Kaizl požadavek odmítl a ctil jej jen ve výši 10 milionů. Konstituční ministr financí našel právě ve své zodpovědnosti většinu poslanecké sněmovny sílu oponovat tehdejší předloze správy námořnictva. Současný ministr financí je jen úřednickým ministrem, a tak jednoduše poslechl.“

Mladočeši³²⁶ nebyli sami, kdo celý projekt kritizovali, ostatně státní dluh se už tak pohyboval kolem 850 milionů – podle názoru delegáta hraběte Dzieduszyckého nesl hlavní díl viny za tento neutěšený stav absolutismus, za nějž byla zodpovědná anarchie v parlamentu.³²⁷ Někteří sice byli ochotni mimořádné dotace schválit, ale všech sedm delegátů, kteří se toho dne dostali ke slovu, „označilo nebezpečí, která ohrožují pořádek ve státním rozpočtu, a varovali před příliš daleko jdoucími požadavky správy válečných resortů.“³²⁸ Böhm tak měl i na následujícím zasedání o čem hovořit.

³²⁶ Tradiční podporovatel námořnictva Kaftan do této ani žádné příští delegace zvolen nebyl, lze ale říci, že podpora námořnictva a podpora schématu refundací byly dvě rozdílné věci.

³²⁷ Wiener Zeitung, 26. 5. 1904, 119, s. 4–8.

³²⁸ Neue Freie Presse, 26. 5. 1904, 14278, s. 2.

„V dnešním rozpočtu,“ odpověděl na Kramářovy námitky, „je ročně zařazeno celých 22 milionů na účely budování loďstva. V současné době se nacházíme v akutním stadiu zakládání loďstva, provedení svého velkého plánu, po jehož dokončení bude oněch 22 milionů volných. Pokud by nebyl uskutečněn nynější program půjčky, pak by dokončení plánovaného budování loďstva možná ještě 5 až 6 let ročně vyžadovalo 22 milionů korun. Po skončení tohoto období ale bude těch 22 milionů ne dočasně, nýbrž zcela volných. V našem loďstvu se pak možná ještě najde ta či ona loď, která bude kvůli svému stáří postupně vyžadovat obnovu, to ale je v podstatě maličkost, o dlouhodobých vyšších výdajích nemůže být řeč. Tady vidí ministr velký, významný post, který bude definitivně volný. A to je jeho stanovisko... zabavit [jej] ve prospěch finanční správy a daňových poplatníků,“ v případě uskutečnění celého projektu mimořádných dotací by z něj tedy byla splácena a úročena půjčka. Dále vyložil, jakým způsobem si představuje dělit dotace i refundace podle kvóty, aby při její změně žádný ze států netratil, a prohlásil, že nechce vymýšlet jakoukoliv vlastní interpretaci paragrafu 14, neboť chce předejít záměnám teoretických názorů a praktických úmyslů – nevyslovil se ale o tom, co prakticky zamýšlí vláda.

„Nikdo nemůže věřit,“ nenechal se přesvědčit Kramář, „že stavbou čtyř nových lodí bude naše loďstvo dostatečně silné k ochraně našich námořních zájmů a že zadržení 27 milionů ministrem financí nabídne jistotu proti dalším požadavkům správy válečných resortů. Celá teorie o refundacích je tak záležitostí, která nedává garanci proti budoucímu zvýšení daní.“ Žádný svědomitý zastupitel lidu na sebe ale nemohl vzít zodpovědnost za nepřípravenost vojska a námořnictva a eventuální porážku ve válce, a tak, jak řekl delegát Pergelt, byla půjčka menším zlem, protože byly mimořádné dotace a všechny s nimi související posty v extraordinariu rozpočtů vojska i námořnictva rozpočtovým výborem schváleny, a sice dvanácti hlasy proti pěti.³²⁹ V okamžiku hlasování bylo z 21 členů výboru přítomno jen 18, z nich jeden se hlasování nezúčastnil. Čeští delegáti „spatřili ve výkladu ministra financí náznak, že vláda je rozhodnuta uplatnit paragraf 14, pokud ji k tomu obstrukce donutí. Účelem jejich dotazů na ministra bylo cestu paragrafu 14 zatarasit. Před nikým netajili, že záměrem obstrukcí je dostat Koerberovu vládu do vážných potíží zmařením předlohy“ krytí celé dotace, respektive půjčky.³³⁰ Toto kolo ministr financí přesto vyhrál nápadně snadno, protože „se všichni, vláda, většina výboru, a také nápadně nesmělá opozice, zalekli myšlenky, že by mohlo být vyřčeno poslední, neodvolatelné slovo a stát se nad slunce jasnějším, co je ke všeobecnému znepokojení dlouho ve vši tichosti připravováno. Pan von Böhm nechtěl nic říci a členové delegace byli od srdce rádi a plni vnitřního vděku, že jej nenalezli sdílného. Byly-li by otázky vážné, mohl by ministr financí stěžít odpovědět... Největší událostí dne je apatie, s níž se bylo zdrženo zaujmout k nařízené půjčce [Verordnungsanleihe] jasné stanovisko.“³³¹

Ve vojenském výboru uherské delegace se vysvětlování ujal Tisza, který mimo jiné podotkl, že je vhodnější ponechat oněch 27 milionů jako zvláštní post ve společném rozpočtu, aby demonstrovaly skutečné finanční zatížení států, a podpořil Pitreichovy argumenty, že se jedná o finanční krytí opatření, která je nutné učinit, než bude pozdě. Debata se odehrávala ve zcela jiném duchu než v delegaci Říšské rady, mnozí delegáti nenamítali proti schválení stamilionů ministerstvu války nic a jejich hlavní podmínkou bylo odpovídající procento

³²⁹ Wiener Zeitung, 27. 5. 1904, 120, s. 4–6.

³³⁰ Neue Freie Presse, 27. 5. 1904, 14279, s. 2.

³³¹ Neue Freie Presse, 27. 5. 1904, 14279, s. 1.

zakázek pro uherský průmysl.³³² Poté, co delegát Rakovszky poukázal na skutečnost, že i uherskému rozpočtu hrozí deficit, dostal se ke slovu Lukács, který vysvětlil, že při půjčce 400 milionů na 25 let a čtyřprocentním úroku bude možné vše splácet z oněch vyčleněných 27 milionů, pročež nevznikne žádná finanční zátěž navíc.³³³ Teorie refundací se ve výborech delegace Říšského sněmu nezdála vzbudit zdaleka takový rozruch jako mezi rakouskými delegáty, nicméně samy mimořádné dotace způsobily vzruch v uherském veřejném mínění a Strana nezávislosti o nich chtěla v předstihu diskutovat v poslanecké sněmovně.³³⁴ V námořním výboru doplnil Tisza své vysvětlení o konstatování, že „extenzivní vývoj našeho námořnictva je s vybudováním parku bitevních lodí ukončen,“ a ačkoliv ne všichni členové výboru s požadavky Námořní sekce z ohledu na státní finance nebo přesvědčení, že námořnictvo nerespektuje suverenitu Uher, souhlasili, byl jím nakonec schválen.³³⁵

Vnitropolitická situace se odrazila i na projednávání mimořádných požadavků vojska v plénu rakouské delegace, nezmíněny nezůstaly ani refundace, ani odpovědnost vlasti a lidu, ani velmocenské postavení monarchie, které Rakousku-Uhersku upíral doktor Stránský.³³⁶ Pitreich zopakoval, že chce být jen připraven na všechny eventuality, ostatně rusko-japonská válka ukázala, jak to dopadá, když je nedostatečně vyzbrojenému státu válka vnucena. Jak se ministr později nechal slyšet, „o bezmračnosti politické oblohy se všichni vedoucí státníci vyslovili dostatečně jasně, a kdo má oblohu ohledně závažných zájmových otázek za jasnou, nebo na základě zkušeností posledních dvaceti let nevěří, že se poměry – jak se ovšem stává, jako blesk z čistého nebe! – ze dne na den nemohou neočekávaně změnit, ten dnešnímu světu nerozumí, a proto mu není pomoci... Skoro lze říci: štěstí nebo neštěstí je pevně zapsáno již ve způsobu válečných příprav!“³³⁷ Hlasování o mimořádných dotacích pro vojsko i námořnictvo pojal jako hlasování o důvěře správě válečných resortů. Pro se nakonec vyslovilo 39 delegátů, 14 hlasovalo proti a sedm bylo nepřítomno.³³⁸

Více pozornosti si refundace získaly během debaty o rozpočtu námořnictva – pokud by totiž muselo po 25 let každoročně vyčlenit ze svého rozpočtu 22 milionů, byl by to pro ně rozsudek smrti, jak prohlásil Kramář, což muselo znamenat, že toho dne schválené refundace během pár let zmizí. Spaun připustil, že co se jeho rozpočtu týče, je námořnictvo „skutečně schopné v letech 1905, 1906 a 1907, pokud nedojde k žádným zvláštním událostem, vypustit přibližně 65 milionů. Jistě nebude možné pokračovat stejně vysokými splátkami, neboť to by znamenalo se námořnictva vzdát. Námořnictvo by přestalo existovat dlouho předtím, než by byla půjčka u konce. Co se šetření týče... mohu ze strany správy námořnictva slíbit, že bude postupováno co nejšetrněji... Zmínil jsem, že je vyloučeno, aby námořnictvo dostalo 120 milionů a muselo dát zpět 550.“ I námořnictvu se jednalo o to, aby bylo rychle připraveno, proto měly být nové torpédoborce i torpédové čluny pořízeny ve čtyřech místo v jedenácti letech, a po dokončení bitevní lodě *Erzherzog Friedrich* měla mít flota opět 11 pancéřových lodí, tak jako začátkem 70. let devatenáctého století, některé z nich tou dobou ale už 26 let staré. Jak prohlásil zpravodaj rozpočtu Pergelt, dokud se bude válčit, je třeba vojáky co nejlépe

³³² Wiener Zeitung, 20. 5. 1904, 115, s. 7–8.

³³³ Wiener Zeitung, 21. 5. 1904, 116, s. 6.

³³⁴ Pester Lloyd, 20. 5. 1904, 123, s. 2.

³³⁵ Neue Freie Presse, 27. 5., 1904, 14279, s. 5; Wiener Zeitung, 121/1904, 28. 5., s. 2.

³³⁶ Neue Freie Presse, Abendblatt, 31. 5. 1904, 14283, s. 3.

³³⁷ Pester Lloyd, 7. 6. 1904, 138, s. 2.

³³⁸ Neue Freie Presse, 1. 6. 1904, 14284, s. 5.

vyzbrojovat, a tak byl rozpočet námořnictva včetně 75 milionů mimořádných dotací v plénu delegace Říšské rady 1. června schválen.³³⁹

Plénum uherské delegace schválilo rozpočet válečného námořnictva o několik dní později a rychleji, než se čekalo. Pozornost delegáta Okolicsányiho upoutala tabulka srovnávající výdaje na válečná námořnictva v přepočtu na hlavu, z níž vyplývalo, že v Evropě dává Rakousko-Uhersko nejméně, a dospěl k závěru, že srovnání je zavádějící, protože nezohledňuje délku pobřeží a rozlohu států a pomalejší tempo by odpovídalo zájmům státu více. Tisza odpověděl, že nahrazování starých lodí bude zcela v souladu s finančními možnostmi státu; předseda vlády věřil, že v celé monarchii si právě uherská vláda nejméně přeje neudržet válečné námořnictvo na vysoké úrovni, dosažené za velkých obětí.³⁴⁰ V delegacích tím byla celá záležitost uzavřena – ovšem pouze v delegacích.³⁴¹

Spaunovo prohlášení, že nebude možné dlouhodobě vracet tak vysoké sumy, bylo v rozporu s Böhmovým finančním plánem, a protože na zasedání přítomný ministr války nechal admirálova slova bez povšimnutí, podal Böhm již následujícího rána, 2. června, demisi.³⁴² „Jeden zástupce společné vlády se o refundacích vyjádřil velmi protichůdně k tomu, co jsem řekl několik málo dní předtím na tomtéž místě já. Tento nesoulad mne postavil do situace, z níž se mi podle tradičního postupu nezdálo nabízet jiné východisko než demise, kterou jsem vskutku bezprostředně po té události podal, jejíž vyřízení se ale protáhlo přes léto.“³⁴³ Böhm nenechával nikoho na pochybách, že už nemá v úmyslu zastupovat před Říšskou radou rozpočet včetně zkompromitovaných refundací.³⁴⁴ „Zcela nesprávná je verze, že mé odstoupení nějak souvisí s otázkou použití paragrafu 14 na opatření peněz pro vojenské dotace. Neměl jsem vůbec žádný důvod zaujmout stanovisko k této otázce, která až dosud nebyla aktuální a o níž si velmi přeji, aby se aktuální nestala ani v budoucnu,“ řekl Böhm 26. října 1904 ke své právě přijaté demisi.³⁴⁵ Vzhledem k tomu, že byl rozhodnut odstoupit již předešlého roku a nebylo snadné jej přimět setrvat v úřadě,³⁴⁶ není těžké si domyslet, že Spaunovo prohlášení, ať už bylo myšleno jakkoliv nebo cokoliv měl admirál v úmyslu, bylo pro ministra financí poslední kapkou.

Nový rakouský ministr financí Mansuet Johann Kosel předložil rozpočet na rok 1905 a spolu s ním i požadavek půjčky – na Rakousko připadajících 328 milionů korun, k nimž mělo přibýt ještě asi 10,5 milionu na úrocích – poslanecké sněmovně 17. listopadu,³⁴⁷ jenomže sněmovní rozpočtový výbor nakonec neschválil ani devětašedesátimilionovou půjčku, kterou si vláda chtěla pomoci v tíživé finanční situaci,³⁴⁸ a Koerberova pozice se začala stávat neudržitelnou, k čemuž přispěly třeba i události v Innsbrucku. Jednou z příčin Koerberovy demise podané 28. prosince mohla být právě skutečnost, že se nepodařilo sehnat peníze na

³³⁹ *Stenographische Sitzungs-Protokolle der Delegation, XL. Session*, s. 368–396.

³⁴⁰ *Wiener Abendpost*, 7. 6. 1904, 128, s. 1; *Neue Freie Presse*, 8. 6. 1904, 14291, s. 5.

³⁴¹ *Srov. VEGO*, s. 39.

³⁴² *Neue Freie Presse*, 26. 10. 1904, 14430, s. 13. V tomtéž novinovém článku stojí, že Böhm podal demisi 1. června, což nemůže být pravda vzhledem k tomu, že plénum rakouské delegace projednávalo rozpočet válečného námořnictva právě 1. června odpoledne, kdy Spaun řekl i onu nešťastnou větu.

³⁴³ *Neue Freie Presse*, 27. 10. 1904, 14431, s. 1.

³⁴⁴ *Neue Freie Presse*, 26. 10. 1904, 14430, s. 13.

³⁴⁵ *Neue Freie Presse*, 27. 10. 1904, 14431, s. 1. *Srov. SONDHAUS, The Naval Policy*, s. 175.

³⁴⁶ *Deutsches Volksblatt*, 27. 10. 1904, 5681, s. 2.

³⁴⁷ *Neue Freie Presse, Abendblatt*, 17. 11. 1904, 14452, s. 2.

³⁴⁸ *Neue Freie Presse*, 10. 12. 1904, 14475, s. 1–3; *CHARMATZ*, s. 157.

mimořádné dotace pro válečné resorty,³⁴⁹ bezprostředním podnětem ale bylo sdělení Čechů Goluchowskému, že tváří v tvář nové vládě by zastavili obstrukce.³⁵⁰

Sehnat peníze bylo záležitostí vlád, věcí ministra války a šéfa Námořní sekce bylo se jich dožadovat. Delegáti schválili na mimořádných dotacích pro vojsko i námořnictvo pro roky 1904 a 1905 přes 163 milionů korun, z nichž na první připadalo 22,5 milionu, o jejichž vyplacení žádal ministr války za oba resorty hned 22. června, a zároveň žádal ujištění, že dotace pro rok 1905 budou vyplaceny včas.³⁵¹ Uherská vláda byla připravena vyhovět, rakouská odmítla s tím, že nemá peníze, ale slíbila opatřit prostředky ještě během roku 1904. Jelikož dotace nebylo možné vyplatit jednostranně, stáhla svůj příslib i uherská vláda, správa vojska i námořnictva ale vnímala odmítnutí jako dočasná, a tak začaly být zadávány objednávky na provedení některých neodkladných opatření. V prosinci byly vlády žádány o peníze znovu, a sice o 9 milionů pro námořnictvo a 1,7 pro vojsko, které nakonec byly uvolněny během ledna – vlády nicméně odmítaly dát jakékoliv ujištění ohledně poskytnutí dalších obnosů a žádaly, aby na konto mimořádných dotací nebyly přijímány žádné další závazky.

Nová žádost už byla adresována novým vládám, po odstoupení Koerbera a Tiszy. „U rakouské vlády panovala nyní náklonnost správě válečných resortů pomoci, zatímco uherská vláda prohlásila, že v tu chvíli vůbec není schopna dát k dispozici ani malou část dotyčné mimořádné dotace, a do znovunastolení řádného parlamentního života ani nebude,“ rekapituloval Pitreich v elaborátu určeném ministerské radě. Až díky císařovu prostředkování se podařilo získat dalších 3,2 milionu pro válečné námořnictvo, ale nová žádost Ministerstva války o postupné uvolnění 3 milionů zůstávala ještě v listopadu 1905 bez odpovědi.³⁵²

Celý plán půjčky a refundací nebyl zle promyšlen, nicméně byl poněkud optimistický, jak se v delegacích nechal slyšet Dobernig³⁵³ – jenomže Böhm „navzdory své profesorské hlavě není ničím méně než nepraktickým teoretikem,“³⁵⁴ a je třeba připustit, že jen za málo pravděpodobných ideálních okolností mohlo vše vycházet tak, aby státu nevznikly žádné další výdaje, tedy aby válečné resorty nevznášely během oněch 25 let žádné další požadavky – ovšem s tím vlády ani nepočítaly. Plán měl být samozřejmě spravedlivý v první řadě ke státním financím; nepoměr, jímž se na splácení dluhu mělo podílet námořnictvo – které mělo dostat vypůjčené peníze vůbec poprvé – a vojsko, z jehož mnohem vyššího rozpočtu mělo být vyčleněno jen 5 milionů, byl samozřejmě nápadný. Nicméně vzhledem k tomu, že z rozpočtů měly být vypuštěny právě ty posty, které měly být kryty z mimořádné dotace, je tento nepoměr zcela logický, protože v rozpočtu vojska se na nich zkrátka nedalo ušetřit více než oněch 5 milionů – jelikož vojsko zpravidla nakupovalo právě za mimořádné dotace, nemělo v rozpočtu více položek, které by z něj bylo možné vysunout.³⁵⁵ Pokud tedy měla být půjčka splacena během 25 let, muselo zbytek doplatit námořnictvo – ostatně jak se nechali slyšet Böhm i Tisza, tolik peněz už potřebovat nemělo, protože co se počtů týkalo, měl být jeho vývoj ukončen po

³⁴⁹ Grazer Volksblatt, 30. 12. 1904, 597, s. 3.

³⁵⁰ WANDRUSZKA, URBANITSCH, vyd. *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*, sv. VII/1, s. 872.

³⁵¹ Správa vojska byla ochotná spokojit se místo s 10 miliony z právě schválené dotace s vyplacením 3,625 milionu z jiných dotací, jak Pitreich prohlásil už na ministerské radě. MS/PK, XV-7/10 no. 1655 ex 1904, Pitreich Böhmovi, Lukácsovi a Buriáovi, 22. 6. 1904.

³⁵² PA XL, k. z. 63 ex 1905.

³⁵³ Wiener Abendpost, 26. 5. 1904, 119, s. 1.

³⁵⁴ Neue Freie Presse, 26. 10. 1904, 14430, s. 1.

³⁵⁵ WANDRUSZKA, URBANITSCH, vyd., *Die Habsburgermonarchie*, sv. V., s. 715. Celý rozpočet zveřejněn ve Wiener Zeitung, 21. 6. 1904, 140.

vyčerpání dotace. Oba sice souhlasili, že bude třeba nahrazovat zastaralé lodě, ovšem to měly být v porovnání s tehdejší stavbou více jednotek naráz a pokud možno v rychlém tempu maličkosti, o finanční stránku věci by se bylo třeba postarat případ od případu.

Teoreticky se pro Spauna nemělo nic změnit – takto bylo 22,079 milionu ročně vázáno splácením půjčky na stavbu lodí, zatímco pokud by půjčka nebyla realizována, byl by námořnictvu po dokončení rozestavěných a dalších ještě nutných a v tu chvíli plánovaných plavidel rozpočet snižován, o tom se zástupci obou vlád vyjádřili dostatečně jasně. Bylo-li by později nutné začít stavět novou loď, pak by v obou případech muselo dojít k navýšení rozpočtu námořnictva, a to by se odvíjelo od momentální finanční situace státu – výsledek by byl stejný, jako kdyby byla snížena suma ročně z námořního rozpočtu odváděná. Pravděpodobně právě v tomto bodě spočívá nepochopení celého schématu a útokům proti němu. Pro přehlednost a srozumitelnost by možná bývalo bylo lepší rozpočty válečných resortů rovnou snížit, na druhou stranu takto byla vládám i Ministerstvu války lépe připomínána zátěž, kterou vojenské výdaje představovaly, což mělo jistě nabádat k opatrnosti a šetření.

Co mohlo projektem nejvíce otrástit, byl technický převrat, který v podobě *Dreadnoughtu* také přišel. Cena lodí se rázem přehoupla přes 60 milionů, takže je stěží bylo možné označit za maličkosti, nicméně řečeno Böhmovými slovy, požadavky, které by se vynořily, měly být projednány – mezi ně by zřejmě bylo možné počítat i zvýšené průběžné výdaje související s větším počtem lodí –, a i Tisza se dal slyšet, že v takové situaci by bylo o náhradu zastaralých plavidel postaráno. Schéma tedy mohlo fungovat a lze říci, že pokud pro námořnictvo vůbec nějak nevýhodné bylo, pak nijak zvlášť nevýhodné – nejméně ze všeho pak lze konstatovat, že Böhmová rezignace byla tou světlejší stránkou věci.³⁵⁶ Schéma refundací samozřejmě s ministrovou rezignací ztratilo část podpory, o další přišlo s Tiszovou rezignací, a nakonec bylo delegacemi během projednávání rozpočtu pro rok 1906 zrušeno.³⁵⁷ Refundace, eventuálně i snížení rozpočtů válečných resortů nemělo být pro vojsko ani námořnictvo vážnou ranou, pouze je měly nutit šetřit, protože, jak Böhm před delegáty zdůraznil, nebylo možné jen kupit půjčky jednu na druhou, a státy musely financovat mnohem více než brannou moc. Z tohoto úhlu pohledu nebylo podstatné, že by námořnictvo „splátilo“ svou část dluhu dříve než vojsko, podstatné bylo, že půjčku splácejí státy, a proto na ně měly vojenské resorty brát větší ohledy.

V této souvislosti je třeba zmínit i rezignaci samotného Spauna, jehož opakovanou žádost o uvolnění z úřadu císař vyslyšel 6. října 1904. V odborné literatuře se lze dočíst, že rezignoval právě kvůli refundacím,³⁵⁸ což nelze ve světle výše uvedených skutečností bez výhrad akceptovat. Je stěží pravděpodobné, že admirál by rozpočet včetně refundací nejprve v květnu a červnu zastupoval v delegacích, aby pak podal demisi proto, že byly schváleny, a to až v říjnu, ačkoliv se celé léto vynořovaly zprávy o Böhmově rezignaci,³⁵⁹ s níž mohla naděje na jeho změnu či úplné zrušení značně vzrůst. Pokud by Spaun refundace opravdu nechtěl přijmout, jistě by rezignoval ještě před schůzí delegací, jak na zasedání ministerské rady hrozil.

³⁵⁶ SONDHAUS, *The Naval Policy*, s. 175.

³⁵⁷ Neue Freie Presse, 4. 7. 1906, 15037, s. 16.

³⁵⁸ SONDHAUS, *The Naval Policy*, s. 175; WANDRUSZKA, URBANITSCH, vyd. *Die Habsburgermonarchie, sv. V*, s. 716; SCHMIDT-BRENTANO, *Die Admirale, sv. I*, s. 387; VEGO, s. 37. Poslední dva autoři dokonce viní z nespravedlivého rozložení refundací Pitreicha, respektive uvádějí, že Spaun rezignoval poté, co Pitreich odmítl posunout poměr peněz vyčleněných na refundace ve prospěch námořnictva. Pokud na výměnu názorů na tuto otázku mezi ním a admirálem skutečně došlo, plakal Spaun na špatném hrobě.

³⁵⁹ Neue Freie Presse, 26. 10. 1904, 14430, s. 1.

Kromě toho mu bylo jasně řečeno, že námořnictvo nemůže do budoucna počítat s rozpočtem vysokým tak jako dosud – snížen by tedy byl, lhostejno zda přímo, nebo odvedením 22 milionů zpět státům. Zdá se pravděpodobnější, že admirál se se schématem smířil, zarážející je nicméně fakt, že se s Böhmem a popřípadě i se zástupci uherské vlády nedokázal dohodnout na způsobu, jímž by mělo být delegátům prezentováno, což vyústilo v rezignaci rakouského ministra financí. Možné je samozřejmě i to, že admirál celou záležitost nepochopil, a než aby si ji nechal vysvětlit, řekl, co si myslel, anebo se svým prohlášením přímo snažil donutit Böhma k rezignaci – pak by ale sotva podával demisi sám. Pověsti o jeho odstoupení se vynořily již v polovině září a rezignovat zamýšlel prý již dříve, novinářům jako nejpravděpodobnější důvod připadal vysoký věk admirála, jemuž už v květnu bylo 71 let, v této souvislosti nepadla žádná zmínka o refundacích.³⁶⁰ Přinejmenším Böhmová rezignace tak mohla být dílem nedorozumění, zatímco příčiny Spaunova odchodu z úřadu zůstávají nejasné.

4.1.2 První kroky nového velitele

Kdo bude s největší pravděpodobností jmenován novým velitelem námořnictva, měli novináři jasno už několik týdnů před přijetím Spaunovy demise, a opravdu se jím stal viceadmirál (od 1. května 1905 admirál) Rudolf hrabě Montecuccoli degli Erri, který byl od května roku 1903 zástupcem šéfa Námořní sekce. Narodil se v únoru 1843, bitvy u Lissy se zúčastnil jako praporčík na fregatě *Adria* a velel svazu rakousko-uherských lodí v čínských vodách během boxerského povstání.³⁶¹ Nyní bylo jedním z jeho prvořadých úkolů vypořádat se s mimořádnou dotací, kterou vlády ne a ne vyplatit.

Dokud nebyla půjčka realizována, nebyl důvod vracet vládám 22 milionů na refundacích, a tak je Montecuccoli chtěl použít k účelům, na něž byly v rozpočtu rozepsány, a předpokládal, že jejich uvolnění nestojí v cestě žádné překážky. V případě potřeby byl rozhodnut závazky dočasně platit z normálního rozpočtu, pokud prostředky z mimořádné dotace nebudou uvolněny,³⁶² domníval se ale, že vlády „v případě průtahů jednání o půjčce najdou prostředky a způsob, jak oprávněné a jistě skromné požadavky správy námořnictva uspokojit. Správou válečných resortů a vedením námořnictva v delegacích vyložený postoj naléhavé bezprostřední nutnosti všech položek mimořádného požadavku byl oběma vládami uznán a podpořen, a ještě dnes musí být určující pro oba ministry financí.“ Zároveň ale slíbil, že se s ohledem na vnitropolitické poměry vyvaruje přebírání nových závazků, pokud to jeho zodpovědnost za bojeschopnost loďstva dovolí.³⁶³

Jenomže peníze nepřicházely, zkušenost, která šéfa Námořní sekce nepochybně pomohla přesvědčit, že cesta půjček a mimořádných dotací není tou správnou – nejen, že za ně byly požadovány refundace, ale vládám činilo potíže peníze opatřit. Proto se začátkem června 1905 obrátil na císaře, aby vysvětlil nutnost zařadit do normálního rozpočtu námořnictva ročně 30,7 milionu výlučně na nahrazování zastaralých lodí. Aby bylo nahrazování lodí urychleno,

³⁶⁰ Pester Lloyd, Abendblatt, 17. 9. 1904, 212, s. 1.; zprávu přebral například Neue Freie Presse, Prager Tagblatt nebo Grazer Tagblatt, který spojoval Spaunovu rezignaci s tím, že nebylo zřízeno ministerstvo námořnictva.

³⁶¹ SOKOL, s. 197–8.

³⁶² Takto by byly na stavbu lodí utráceny peníze určené na běžné výdaje, proto by se skutečně jednalo jen o krátkodobou improvizaci. Nebyla-li by půjčka realizována do poloviny roku 1905, muselo by vedení námořnictva platby na konto mimořádné dotace připadající na toto období, 10,7 milionu korun, odložit, a peníze použít ke krytí průběžných výdajů.

³⁶³ MS/PK, XV–7/10 no. 360 ex 1905, Montecuccoli Pitreichovi, 21. 2. 1905.

měla být tato suma zařazena již v návrhu rozpočtu pro rok 1907, a to tím spíš, že do svého válečného námořnictva se chystala investovat i Itálie, o níž bude podrobněji pojednáno v jedné z následujících podkapitol. Montecuccoli porovnal sílu obou loďstev k rozpočtovému roku 1908//09 (v Itálii se rozpočtový rok počítal od prvního července do posledního června) a z tohoto porovnání vyplývalo, že i kdyby se v Rakousku-Uhersku do té doby podařilo už schválené mimořádné dotace využít, jeho loďstvo by stále bylo podstatně slabší než italské. V případném konfliktu dával poměr sil rakousko-uherskému loďstvu sotva nějakou vyhlídku na rozhodující úspěch, a ofenziva i bránění italským operacím v rakousko-uherských vodách by bylo téměř vyloučeno i tehdy, kdyby Italové od zamýšleného posílení svého loďstva odhlédli. Ofenzivní postup by zůstal vyhrazen nepříteli, který by už při vypuknutí války rušil obranná opatření a zásobování Dalmácie. Italské loďstvo by přímo či nepřímo podporovalo operace pozemní armády a snažilo by se dosáhnout nadvlády nad mořem buď rozhodující bitvou, nebo blokádou rakousko-uherské floty, kromě toho by se mu otevírala možnost vylodit pozemní jednotky, postupovat proti Pule po souši a zřídit si v Dalmácii operační základnu.

Jako protiopatření, která mohla nebezpečí alespoň částečně zmírnit, navrhoval Montecuccoli v první řadě co nejrychlejší vyplacení schválených mimořádných dotací, dále bylo třeba co nejdříve nahradit zastaralé lodě, během tří let sehnat peníze na projektované pobřežní opevnění a ihned začít s přípravnými pracemi na ostrově Lošinj, zvýšit námořnictvu roční kontingent branců na 3400 mužů a zajistit odpovídající železniční spojení do Šibeniku. Císaře žádal o svolení předložit přiložené memorandum delegacím a zmocnění požádat je o schválení zmiňovaného 30,7 milionu korun.³⁶⁴

Předmluva zmíněného memoranda je zajímavá především proto, že ukazuje, jak byly vedení Námořní sekce blízké tehdy rozšířené teorie, mezi nimi i ty Mahanovy. Nejprve bylo řečeno, že rusko-japonská válka podala důkaz, jak může námořní síla připravit a umožnit rozhodující úspěch, načež se argumentace začala ubírat odlišným směrem. „Stejným způsobem, ačkoliv ne vždy tak rozhodujícím, je již po staletí určující pro osudy států námořní moc: její rozkvět a úpadek byly vždy těsně spojeny s růstem a pádem námořní moci. Nejvýmluvnějšími příklady nám dávají dějiny republik Benátek a Janova, Španělska, Portugalska a Holandska. S rozpadem námořní moci byly osudy těchto států zpečetěny, jejich dříve tak výrazný vliv ve světovém obchodě, ve světové politice zhroucen. Nikdy dříve se ale námořní moc všeho tak hluboce nedotýkala a neměla tak rozhodující vliv na vývoj států jako v poslední době:

Velké změny, které se v posledním století udály na poli námořní plavby a národohospodářství, způsobily rozhodující a trvalý obrat v pojetí státní moci ve prospěch námořního vlivu [Seegeltung]. Tímto rozpoutaný hospodářský boj zmenšuje politickou nezávislost všech států, které nedisponují žádnou volnou, samostatnou hospodářskou oblastí, zatímco námořní styk s jeho volnými, nevyčerpatelnými obchodními cestami se stal oporou státní moci a nezávislosti. Netvořily-li podíl na námořní plavbě, na světovém obchodu, dříve žádný nutný předpoklad velmocenského postavení státu – bylo by silné válečné námořnictvo nepostradatelným mocenským faktorem jen pro ostrovní říše a velké koloniální státy –, takto nám ukazují zejména události posledních desetiletí, že uchování velmocenského postavení se všemi hospodářskými výhodami je nyní nerozlučně spjata s vlastnictvím [válečného] loďstva

³⁶⁴ MS/PK, XV–7/11 no. 863 ex 1906, *Vortrag... über die Notwendigkeit von Maßnahmen zur Verstärkung der Flotte*, 6. 6. 1905.

odpovídající síly.“ Nebylo-li toto dostatečně zohledňováno, nemohl stát své postavení přetavit ve vliv a jeho místo v koncertu velmocí mohl zaujmout někdo jiný.³⁶⁵

Řečeno již jednou citovanými Mahanovými slovy, „lze v těchto třech věcech – produkci, s nutností produkty vyměňovat, námořní přepravě těchto produktů a koloniích, které usnadňují a rozšiřují námořní přepravu a pomáhají ji chránit vytvářením bezpečných bodů – nalézt klíč k ledasčemu z historie a politiky národů sousedících s mořem,³⁶⁶ tedy přirozeně i klíč k jejich velmocenskému postavení. To bylo předpokládáno být základní podmínkou k tomu, aby stát zůstal svobodný a nezávislý, a podle tehdejších teorií záviselo na rozloze jeho územních držav – pochopitelně i zámořských – a strategických výhodách i hospodářských zdrojích, které poskytovaly.³⁶⁷ Jakmile národy poznaly hodnotu námořního obchodu, začaly se snažit zajistit vlastním lidem co největší podíl, a střet zájmů, snah získat větší díl, pokud ne rovnou vše, z obchodního prospěchu, vedl k válkám, tvrdil dále americký stratég.³⁶⁸ Ať už ale k ozbrojenému konfliktu vedl spor o cokoliv, obchod během něj bylo třeba chránit, a tak „nezbytnost [válečného] námořnictva pramení z existence mírumilovné námořní dopravy a mizí s ní, s výjimkou národa, který má agresivní sklony a udržuje [válečné] námořnictvo jen jako součást vojenského establishmentu.“³⁶⁹ Mahan viděl v ovládnutí moře možnost hospodářské expanze, pro niž byla podmínkou také státní moc, zejména její vojenský aspekt. Imperialismus, sociální darwinismus, jehož byl přesvědčeným stoupencem, nutnost civilizovat asijské národy, to vše se v Mahanových dílech odráželo,³⁷⁰ a zároveň se jednalo o tehdy rozšířené myšlenkové směry³⁷¹ – jeho slova tedy padala na úrodnou půdu. V Mahanových textech bylo snadné nalézt argumenty pro podporu rozvoje válečného námořnictva, a publikum, pro něž velmocenské postavení, prestiž a výše zmíněné ideologie něco znamenaly, bylo ochotno je akceptovat.

Pro uherské delegáty nicméně nemusely znamenat nic, většina z nich se o zámořský obchod pramálo starala. Zda o tom, co stálo v předmluvě k memorandu, byl přesvědčen sám Montecuccoli, je jiná otázka. Nebyl by zdaleka jediným čelním představitelem válečného námořnictva, který těmto teoriím věřil – za všechny lze uvést Tirpitz, který vyjádřil ne nepodobné myšlenky v létě 1894 ve svém „Dienstschrift IX“. „Stát, který má námořní nebo, což zde má totožný význam, světové zájmy, je musí zastupovat a být schopen učinit svou moc citelnou mimo své teritoriální vody. Národní světový obchod, světový průmysl, do jisté úrovně i široomořský rybolov, světová přeprava a kolonie jsou nemožné bez ofenzivy schopného loďstva. Střety zájmů národů a poté nedostatek důvěry kapitálu a obchodního světa by nechaly životní projevy státu zemřít nebo vůbec nepovstat, pokud jim národní moc na mořích, tedy mimo naše vody, nedává oporu. V tomto spočívá nejdůležitější účel loďstva vůbec.“³⁷² Jednalo

³⁶⁵ MS/PK, XV–7/11 no. 863 ex 1906, *Denkschrift über die Nothwendigkeit der Verstärkung der k. u. k. Flotte*, 6. 6. 1905.

³⁶⁶ MAHAN, s. 28.

³⁶⁷ RICH, s. 265.

³⁶⁸ HOBSON, s. 170.

³⁶⁹ MAHAN, s. 26.

³⁷⁰ Pro úplnost je třeba dodat, že Mahan v soupeření národů viděl i pomoc proti vnitřnímu nepříteli. HOBSON, s. 178–81.

³⁷¹ RAPPORT, Michael, *Evropa devatenáctého století*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 251–256.

³⁷² *Dienstschrift IX* citován v UHLE-WETTLER, Franz, *Alfred von Tirpitz in seiner Zeit*. Nové, přepracované vydání. Graz, Ares Verlag, 2008, s. 82. Že by Tirpitz hluboce ovlivnily samotné Mahanovy spisy, je nepravděpodobné, protože když Mahan začal publikovat, jeho představy byly již zralé. Tamtéž, s. 139.

se nicméně o poněkud širší problém, protože vždy bylo třeba mít na zřeteli, s kým si ten který stát může dovolit soupeřit a na koho chce činit dojem – byl rozdíl „dělat ramena“ na Turky či Číňany nebo na evropské mocnosti, a to jak v zahraničněpolitickém ohledu, tak vzhledem k tomu, jaké loďstvo bylo k danému účelu zapotřebí. Své zájmy tedy bylo třeba chránit a zastupovat přiměřeně situaci, a co se obchodu týče, nelze zapomínat, že pokud obchodníci sami nechtěli, přítomnost válečných lodí v tom či onom koutě světa pro ně sama o sobě nemohla být důvodem pouštět se tam do nějakého dobrodružství.

Pro vývoj rakousko-uherského loďstva ale není rozhodující, zda jeho velitel věřil, že podmínkou existence válečné floty je mírumilovná námořní přeprava nebo zda je válečné loďstvo podmínkou pro hospodářskou expanzi. V diskusi o vzájemné závislosti jednoho na druhém bylo mnohokrát poukázáno na to, že tyto dva fenomény, často vzkvétající a upadající nezávisle na sobě, byly dávány do vzájemné souvislosti zcela svévolně.³⁷³ Tyto souvislosti pak bylo pochopitelně možné vykládat a používat, jak se právě hodilo – a nemuselo se nutně jednat o protimluv, z válečného námořnictva jako důsledku i příčiny hospodářské expanze a s ní spojeného zámořského obchodu lze snadno vytvořit hada zakousnutého do vlastního ocasu. Argumentace použitá v předmluvě se výrazně liší od té Spaunova exposé z roku 1898, že válečné loďstvo musí hájit prestiž monarchie jako velmoci ochranou jejích státních příslušníků žijících v zahraničí a zámořského obchodu. V předmluvě z roku 1905 je naopak řečeno, že zámořský obchod je přímo podmínkou velmocenského postavení, a z jejích formulací vyplývá, že tato hospodářská expanze vyžaduje válečné loďstvo, není ale podstatné, zda jsou tyto teorie pravdivé, nýbrž zda zapůsobily na vlády či delegáty.

Po rádcích odrážejících dobové teorie je předmluva zakončena pro Rakousko-Uhersko již téměř tradičním způsobem. Odhlédnuto od autoritu i hospodářské postavení ovlivňujících faktorů „vyžaduje velmoc alespoň tak silné válečné loďstvo, aby mohla čelit nepřátelským útokům na své pobřeží. V následujících odstavcích tohoto memoranda bude prokázáno, že c. a k. loďstvo nevyrostlo ani tomuto poslednímu úkolu.“ Ono prokazování začalo představením síly rakousko-uherského loďstva k roku 1907, kdy měla být dokončena bitevní loď *C, Erzherzog Ferdinand Max*. Vzhledem k tomu, že *Stephanie, Rudolf* a *Tegetthoff* musely být toho roku pro své stáří škrtnuty ze seznamu operativní floty, pro operativní účely už neměly taktéž připadat v úvahu *Kaiser Franz Josef I.* a *Kaiserin Elisabeth*, křižníky *Panther, Tiger* a *Leopard* měly mít již jen zanedbatelnou bojovou hodnotu a zastaralé byly i všechny starší torpédoborce, mělo se rakousko-uherské loďstvo skládat z 9 bitevních lodí a 6 křižníků. Dvanáct torpédoborců se muselo ze schválených dotací teprve postavit,³⁷⁴ u Yarrow v Londýně byl jako prototyp objednan *Huszár*, začatý v polovině listopadu 1904 a zařazený do služby 4. června 1905,³⁷⁵ z torpédových člunů by bylo k dispozici 11 menších, starších, a 24 nových postavených taktéž za mimořádné dotace – prototyp *Kaiman* byl rovněž stavěn firmou Yarrow. Šest ponorek bylo také nutné teprve postavit.

Z přehledu vyplývalo, že finanční prostředky, které mělo válečné námořnictvo k dispozici, byly dosud využívány zejména k udržení jádra loďstva, tedy bitevních lodí, na úrovni doby, nicméně přestože by to bylo žádoucí i k obraně pobřeží, nebyly rovnocenné lodím

³⁷³ HOBSON, s. 171.

³⁷⁴ MS/PK, XV–7/11 no. 863 ex 1906, *Denkschrift über die Nothwendigkeit der Verstärkung der k. u. k. Flotte*, 6. 6. 1905.

³⁷⁵ BILZER, *Die Torpedoschiffe und Zerstörer*, s. 81.

větších námořních mocností. Následovalo srovnání síly evropských loďstev a torpédových flotil, z nichž druhé vyšlo pro Rakousko-Uhersko ještě hůře než první, a porovnání cen starších a moderních plavidel. Z nich bylo zřejmé, že nahradit všechny zastaralé lodě novými pouze s využitím prostředků normálního rozpočtu není možné. Výklad pokračoval obranou pobřeží, pro kterou bylo ideální tak silné loďstvo, které by dokázalo nepřítele vyhledat a porazit na otevřeném moři. Porazit nepřítele mohlo ve spolupráci s pobřežním opevněním i loďstvo slabší, jenomže ani opevnění nebylo v ideálním stavu a jak ukázala rusko-japonská válka, ani kdyby bylo, nedokázalo by dlouho obstát proti silnějším nepříтели, bylo-li by vlastní loďstvo drženo v šachu. Pokud by ale bylo loďstvo tak slabé, že muselo hledat ochranu opevnění, byla by výrazně usnadněna nepřátelská vylodění, zničení loďstva mohla následovat i ztráta pobřežního území – zkrátka bylo třeba si pamatovat, že nedostačující loďstvo může nakonec vyjít nejdražší.

Obranu pobřeží značně ztěžoval technický pokrok, neboť s rostoucí rychlostí lodí se podstatně zkracovaly vzdálenosti a překvapení stávala pravděpodobnějšími, a pokud bylo loďstvo vázáno k jednomu bodu, jako ruské v Port Arthuru, mohl nepřítel snadno ovládnout moře. Rakousko-uherské loďstvo tak muselo být schopné učinit nepřátelskou blokádu Puly alespoň tak neefektivní, aby soupeř nemohl pomýšlet na vylodění v její bezprostřední blízkosti a zůstávalo alespoň možné, že pokud by se o ně pokusil na vzdálenějším místě, bylo by jim zabráněno. Při přetrvání stávajících rozpočtových poměrů tento úkol ale plnit nemohlo, a tak by se celá obrana pobřeží omezila na Pulu. Bylo připomenuto, že vedení námořnictva vždy hledalo tu finančně nejméně náročnou cestu, jak udržet loďstvo na požadované výši, zmíněno Spaunovo exposé a program, který nebyl uskutečněn, protože se námořnictvo nyní nacházelo v kritické situaci, jelikož k roku 1907 měly být tři bitevní lodě, šest křižníků a větší část torpédové flotily k operativním účelům nepoužitelné. Kromě toho bylo třeba počítat s tím, že obrana pobřeží by byla vždy oslabena průměrně o dva křižníky, které by byly na zahraničních misích.

Vedení námořnictva tedy muselo poukázat na nutnost loďstvo obnovovat, nahrazovat zastaralé lodě novými, a tím udržovat flotu v požadované síle. Na základě studií odborné komise, která se sešla roku 1898, a změn, které se od té doby udály, byla stanovena minimální síla loďstva 12 bitevních lodí³⁷⁶ o cca 13 000 tunách, 4 pancéřové křižníky o přibližně 8000 tunách, 8 menších o 3000 tunách, 18 torpédoborců, 36 širomořských a 48 menších, popřípadě pobřežních torpédových člunů, 6 ponorek, dvě depotní lodě pro torpédová plavidla a jedna minonoska. Žádná z jednotek nesměla být starší 20 let.

Členité dalmatské pobřeží se sice zdálo příhodné k obraně, ovšem moře bylo hluboké ještě blízko pevniny, což dovolovalo nepřátelským bitevním lodím přiblížit se a bezprostředně ohrozit důležitá přístavní města. Proto bylo třeba očekávat, že rakousko-uherské bitevní lodě budou muset bojovat se silnějšími jednotkami protivníka, a tak bylo nutné, aby se jim silou alespoň přibližně vyrovnaly. Z toho důvodu měly mít budoucí bitevní lodě Podunajské monarchie alespoň 13 000 tun, což by jim umožnilo i nést větší zásobu uhlí a plout vyšší rychlostí, aniž by musely obětovat pancíř. Dvanáct bylo v porovnání se středomořskými mocnostmi, které připadaly v úvahu jako nepřátelé, poměrně málo, a tento počet souvisel s předpokladem, že soupeře se podaří porazit za výhodných okolností. Počet křižníků byl vázán

³⁷⁶ SONDHAUS, *The Naval Policy*, s. 179 mylně uvádí 13 bitevních lodí, podkladem pro zprostředkovaný údaj mohla být Montecuccolihova slova v delegacích roku 1911.

na rozlohu moře, kterou měly střežit, a nevelká šířka Jadranu měla dovolovat vystačit si s menším počtem. Vzhledem ke stáří plavidel musela být co nejdříve zahájena stavba tří bitevních lodí, jednoho křižníku I. třídy a jednoho menšího, v následujících letech pak počet křižníků postupně doplnit. Rovněž bylo třeba doplnit počty torpédových plavidel a ponorek, pro něž se zdálo dalmatské pobřeží obzvlášť vhodné a která byla významná zejména pro bezprostřední ochranu přístavních měst. Požadované loďstvo se od Spaunova lišilo jen málo – zůstalo 12 bitevních lodí a 12 křižníků, roku 1898 bylo ovšem žádáno 6 středních a 6 malých; pouze 6 torpédoborců, 12 širomořských torpédových člunů a ponorky byly nově navíc, naopak v textu předkládaném Montecuccolim již nebyla zmíněna 20–25 % rezerva.

Jelikož maximální životnost plavidel byla stanovena na 20 let, muselo být celé loďstvo v průběhu 20 let postupně obnoveno celé loďstvo, zas a znova, a finanční prostředky, které měly být za tímto účelem ročně k dispozici, se tak musely odvíjet od celkové hodnoty loďstva, tehdy odhadnuté na 614 milionů korun, – jednalo by se tedy právě o těch 30,7 milionu korun,³⁷⁷ které chtěla správa námořnictva žádat už pro rok 1907 a které by umožnily začít se stavbou zmíněných 3 bitevních lodí a dvou křižníků. Dalším předpokladem pro včasnou obměnu loďstva byla schopnost domácích loděnic požadovaná plavidla včas postavit; pokud by ale námořnictvo mělo, tak jako dosud, na stavbu lodí jen 22 milionů korun ročně, protáhla by se obnova loďstva na 28 let, a to bylo příliš dlouho. Memorandum uzavíralo prohlášení, že vedení námořnictva nemá v úmyslu s nikým soutěžit ani přidělovat loďstvu úkoly nad rámec obrany pobřeží.³⁷⁸

Pitreich k memorandu dodal, že od 80. let až donedávna se vojenské přípravy musely soustředit především na případ války s Ruskem, pročež na námořnictvo mohlo být vynakládáno jen velmi málo. Nebylo možné přehlédnout jeho zaostávání, ani že s ohledem na změněné okolnosti, které nechávaly možnost války proti Itálii vystoupit více do popředí, není schopné plnit své úkoly, a je tedy třeba pomýšlet na změnu. Delegátům i vládám byl ovšem dán na vědomí plán budování loďstva včetně potřebné sumy (zřejmě je myšlena stavba lodí za mimořádnou dotaci), Montecuccolim nyní předkládaný projekt tento rámec výrazně překračoval. Podle názoru Ministerstva války se tyto vyšší prostředky nemohly v žádném případě námořnictvu přidělit na úkor peněz požadovaných na rozvoj vojska. Protože Montecuccolim nadnesené záležitosti bylo třeba rozhodnout a uvést je do souladu se zamýšlenými reformami, mělo Ministerstvo za vhodné, aby je na podzim probrala nejprve vojenská komise, a pak ministerská rada. Co se kontingentu branců týkalo, nezbývalo než sáhnout po náhradní rezervě, s čímž chtělo Ministerstvo vlády záhy konfrontovat. Kvůli nedostatku peněz bylo toho roku z opevňovacích prací nanejvýš možné začít s některými přípravami na Malém Lošinji.³⁷⁹

Montecuccoli se vyřízení svých žádostí císařem nedočkal, otázku posílení loďstva a s tím spojených vyšších výdajů měla podle Pitreichova návrhu opravdu projednat vojenská komise a ministerská rada, a to nikoliv ještě toho roku. Když měl admirál koncem března 1906

³⁷⁷ Tyto prostředky měly být zařazeny do nově vytvořeného titulu rozpočtu, roku 1906 tak vznikl „Titel VII. Ersatz- und Neubauten der Flotte samt vollständiger Armierung und Ausrüstung“ a stal se pevnou součástí rozpočtu námořnictva.

³⁷⁸ MS/PK, XV–7/11 no. 863 ex 1906, *Denkschrift über die Nothwendigkeit der Verstärkung der k. u. k. Flotte*, 6. 6. 1905.

³⁷⁹ MKSM, 51–1/3–2 no. 1776 ex 1909, *Vortrag des Chef der Marinesektion no. 1434*, 6. 7. 1905.

příležitost mluvit o rozpočtových záležitostech spojených s nutnou náhradou starých lodí s předsedou uherské vlády svobodným pánem Fejérvárym, přišla řeč i na návrh Škodovky, STT a Vítkovic postavit loď o 14 000 tunách – za závazný příslib pozdějšího převzetí, tedy zřejmě na vlastní riziko, podobně jako tomu mělo za několik let být v případě dreadnoughtů –, požádal jej Fejérváry právě o toto memorandum. Montecuccoli mu je zaslal v prvních dubnových dnech spolu s vysvětlením změn, které se od jeho sepsání udály – *Tegetthoff, Rudolf* a *Stephanie* byly mezitím vyřazeny z operativního loďstva a přiděleny lokální obraně, a výtlač zamýšlených nových bitevních lodí zvýšen na 14 000 tun kvůli vestavění vnitřních pancéřových přepážek jako ochrany zejména skladů munice před explozemi min a torpéd. To je pochopitelně prodražilo, a aby námořnictvo nemuselo na stavbu lodí požadovat více než 30,7 milionů ročně, mělo být prozatím upuštěno od stavby pancéřových křižníků, která se stala druhořadou záležitostí za nutnou obnovou parku bitevních lodí, torpédové flotily a stavbou rychlých průzkumných křižníků.³⁸⁰ Memorandum pak bylo v červenci zasláno i předsedovi rakouské vlády.³⁸¹

Rok 1907 byl ale ještě daleko, nejprve bylo třeba schválit rozpočet pro rok 1906 a domoci se dosud nevyplacených mimořádných dotací – jednalo o velké peníze, roku 1905 připadlo jen na námořnictvo 62,7 milionu korun, a platby nebylo možné odsouvat donekonečna, zvláště když finanční situace STT a Škodových závodů nebyla právě uspokojivá, pročež hrozilo především zastavení prací na torpédových plavidlech, jak Montecuccoli připustil začátkem prosince téhož roku.³⁸² V boji za uvolnění těchto finančních prostředků spojil Montecuccoli síly s Pitreichem a na zasedání ministerské rady 24. listopadu 1905 společně předložili elaborát rekapitulující jak současný stav celé záležitosti, tak její naléhavost, a to zejména poukazem na možnou hrozbu ze strany Itálie, která bude blíže vysvětlena v následující podkapitole. Jelikož mimořádné dotace tou dobou ještě nebyly vyplaceny, nebyly prozatím odvedeny ani refundace, a celé schéma mělo být v rámci rozpočtu pro rok 1906, kdy mělo být námořnictvu z mimořádné dotace vyplaceno 26,3 milionu, poněkud zjednodušeno – v předlohách už se nemělo dlouze rozepisovat, co bude z rozpočtů na refundacích odvedeno, namísto toho chtělo Ministerstvo války žádat o schválení zvláštního postu určeného jen na refundace.³⁸³

Díky vysunutí 22,079 milionu určených na refundace z normálního rozpočtu klesl požadavek válečného námořnictva pro rok 1906 pod 31 milionů korun, ačkoliv v odrinariu bylo oproti minulému roku žádáno více, mimo jiné i proto tomu, že mužstvo se rozrostlo o 1070 hlav;³⁸⁴ zatímco součástí mimořádné dotace bylo pro rok 1906 kromě splátek na již schválené lodě i necelých devět milionů na obnovu torpédové flotily i milion na stavbu ponorek.³⁸⁵ Vyplácení těchto peněz ovšem ani roku 1906 nijak významně nepokročilo, vážlo především na uherské straně. Vlády sice souhlasily i toho roku uvolnit 27 milionů, které by v případě vyplacení mimořádných dotací byly odvedeny zpět na refundacích, ale po měsíčních splátkách, a ještě v polovině roku bylo ze 75,176 milionu připadajících na léta 1904 a 1905 vyplaceno jen

³⁸⁰ MS/PK, XV–7/11 no. 863 ex 1906, Montecuccoli Fejérvárymu, 2. 4. 1906.

³⁸¹ MKSM, 51–1/3–2 no. 1647 ex 1909, MKSM Montecuccolimu.

³⁸² MS/PK, XV–7/10 no. 3121 ex 1905, Montecuccoli Pitreichovi, 1. 12. 1905.

³⁸³ MKSM, 51-1 ex 1905, Pitreich MKSM, 16. 11. 1905.

³⁸⁴ Neue Freie Presse, Abendblatt, 28. 6. 1904, 15031, s. 1.

³⁸⁵ Celý rozpočet Wiener Zeitung, 1. 8. 1906, 174, s. 1–9. Z vlatních příjmů byly kryty vádaje za dalších 245 tisíc.

37,5, zatímco Námořní sekce už měla na konto mimořádných dotací závazky za 85,7 milionu.³⁸⁶ Schválení rozpočtu a vyplácení mimořádných dotací mělo ale opět jednou podmínku, k jejímuž splnění mohlo Ministerstvo války stěžít přispět – vyřešení krize v Uhrách.

Zatímco v Předlitavsku vystřídal Koerbera Paul svobodný pán Gautsch von Frankenthurn, aby jej začátkem května 1906 nahradil princ Konrad Hohenlohe, a jeho vystřídal už za měsíc Max Wladimir svobodný pán Beck, hlasitě se ozývali sociální demokraté, nejdůležitějším tématem se stala reforma volebního práva a Říšská rada pracovala bez obstrukcí – roky trvajícími boji unavené politické strany mezitím uznaly, že rakouský stát se svým parlamentem přeci jen má hodnotu, a to vysokou –, situace v druhé části monarchie byla zcela jiná. Koalice, která ve volbách roku 1905 porazila Tiszovy liberály, sestávala z nejrůznějších subjektů – největším z nich byla Kossuthova Strana nezávislosti –, které spojoval jen boj proti Tiszovi a odhodlání hájit práva Uher. Mezi podmínkami, za nichž byly ochotné sestavit vládu, bylo mimo změn ve volebním právu a nezávislého celního tarifu i používání maďarštiny k velení vojákům odvedeným v Uhrách, což bylo pro Františka Josefa nepřijatelné. Předsedou vlády tak byl v létě jmenován Géza svobodný pán Fejérváry, který sestavil úřednický kabinet, jež parlament přivítal vyslovením nedůvěry, spodní komora jej označila za neústavní a volala po pasivním odporu proti koruně neplacením daní nebo neplněním branné povinnosti, což se pak skutečně začalo dít. Schůze parlamentu byla odložena, vládlo se arbitrárně, omezena byla svoboda tisku i shromažďování.

Boj pokračoval, dokud ministr vnitra ve Fejérváryho vládě, Josef von Kristóffy, nedal Františku Josefovi radu ukončit jej zmíněním všeobecného volebního práva. Král se nejprve sice pokusil v pětiminutové audienci dohodnout s lídry koaličních stran, ti ovšem jeho podmínky považovali za omezení národní vůle a zákonodárného práva, a tak k žádné dohodě nedošlo. Fejérváry pak oznámil reformu v parlamentu, a jakkoliv mohli maďarští politici odporovat, bylo zřejmé, že bude zavedena královským nařízením, pokud koalice nebude ochotná změnit svá stanoviska. V únoru 1906 byla sněmovna rozpuštěna za asistence vojska, koalice byla nucena ustoupit a dohodnout se s králem. Předsedou vlády byl v dubnu jmenován Wekerle, jejím úkolem bylo mimo jiné schválit kontingent branců, nechat vybrat daně, které nebyly v průběhu pasivní resistance proti koruně placeny, a také reformovat volební právo – slib, který nakonec nesplnila. Ve volbách, které následovaly po jmenování nové vlády, získala Strana nezávislosti více jak polovinu křesel,³⁸⁷ a právě tato sněmovna volila delegáty, kteří se účastnili schůze zahájené 9. června 1906 – mezi zahájením této a poslední schůze uplynuly více jak dva roky.

„Dnes se sešly delegace, aby stanovily společný rozpočet pro monarchii, která nemá na pospolitost [Gesamtheit] náladu. Sám tento rozpočet je takřka odrazem zmatků, neboť není snadné najít návrh, kterému by přehlednost chyběla v takové míře, jako tomu společné vlády,“ komentovaly dění Neue Freie Presse. „Máme řádný rozpočet pro vojsko a námořnictvo [tj. ordinarium], pak přichází mimořádný požadavek vojska a námořnictva [tj. extraordinarium]. Za ně se řadí mimořádný požadavek vojska pro okupované země, poté člověk dospěje opět k mimořádné dotaci, obvykle zvané Rüstungskredit, pro vojsko a námořnictvo. Pak přicházejí dodatečné dotace pro vojsko a námořnictvo, dále se nachází celá řada prodloužených dotací pro

³⁸⁶ MKSM, 51-1 ex 1906, *Voranschlag pro 1906*; Wiener Zeitung, 17. 6. 1906, 137, s. 3.

³⁸⁷ MAY, 357–361; MISKOLCZY, s. 180–181; CHARMATZ, 159–170; WANDRUSZKA, URBANITSCH, vyd. *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*, sv. VII/1, s. 874.

vojsko a námořnictvo. V tom se má daňový poplatník vyznat! Kdo však věří, že prostým sečtením těchto položek zjistí, co Ministerstvo války potřebuje, je ve velkém omylu. Z této celkové sumy se nejprve musejí znovu odečíst refundace podle té neobyčejné metody, již si oba ministři financí lžou do vlastní kapsy. Z jedné kapsy vyndají peníze a říkají jim Rüstungskredit, na druhé straně shrábnou téměř polovinu týchž peněz a nazývají je refundací. Rozdíl spočívá pouze v tom, že Rüstungskredit je získán půjčkou, zatímco refundace sestávají z těch obnosů, které Ministerstvo války, protože své požadavky může pokrýt právě takovými dotacemi obou ministrů financí, škrtne ze svého rozpočtu a těmto ministrům financí odvede. Naprostá motanice a zcela přebytné zatemnění rozpočtu!³⁸⁸

Jednání v delegacích nevzala žádný překvapivý směr, mluvilo se o zkušenostech z rusko-japonské války, rozdělování zakázek, zámořském obchodu, refundacích a v námořním výboru delegace Říšského sněmu i o uherských národních požadavcích. A tak bylo slyšet stížnosti, že uherské mužstvo není spojeno ve zvláštních organizačních jednotkách a že neexistují uherské divize lodí, které by byly součástí společného rakousko-uherského loďstva. Montecuccoli musel nejen vysvětlovat, proč tomu tak není, ale zmínit i výuku maďarštiny na námořní akademii a uvést počty uherských státních příslušníků sloužících u námořnictva.³⁸⁹ Debata v plénu uherské delegace se od výboru svým zaměřením příliš nelišila, státoprávní otázky, například požadavek delegáta Karla Kmetyho, že tak jako u pozemní armády existuje uherské vojsko, musí existovat uherské loďstvo jako součást společného námořnictva, ale nespádaly do pravomoci Námořní sekce, a tak byl rozpočet po nepřilíh dlouhé diskusi přijat.³⁹⁰

Co se refundací týkalo, ve vojenském výboru rakouské delegace bylo jasně řečeno, že jsou jen klamem a celý systém by měl smysl pouze tehdy, kdyby válečné resorty měly vlastní příjmy, z nichž by mohly půjčku skutečně splácet. Referenti pro vojsko a námořnictvo obou delegací, kteří byli ve styku i s ministry financí, se dohodli, že by mělo být „formou resoluce rozhodně vyjádřeno, že tento srozumitelnost rozpočtu matoucí systém refundací musí v každém případě zmizet z rozpočtu pro rok 1907,“ a resoluce schválená rakouským rozpočtovým výborem se pochopitelně týkala i let následujících. Rakouská strana původně navrhovala vypustit refundace už z rozpočtu pro rok 1906, to ale odmítli uherští referenti z ohledů na zalitavský rozpočet.³⁹¹ Vojenský výbor uherské delegace toto nicméně nepřijal a vyslovil se pro vypuštění refundací už od roku 1906, což se nakonec také stalo.³⁹² Do debaty se zapojil i Montecuccoli, a to mnohem silněji slovy než o dva roky dříve Spaun. „Válečné námořnictvo již ze svého rozpočtu vskutku refundovalo 44 milionů, takže ze 120 milionů jako mimořádná dotace zbývá vlastně jen 76. Při zachování tohoto refundačního systému by byla stodvacetmilionová mimořádná dotace pro válečné námořnictvo pravým danajským darem.

³⁸⁸ Neue Freie Presse, Abendblatt, 9. 6. 1906, 15012, s. 1. Původním způsobem rozepsané refundace, vypočítané položku po položce, k přehlednosti rozpočtu rozhodně nepřispívaly a zřejmě jej opravdu činily zbytečně nepřehledným; celý ve Wiener Zeitung, 21. 6. 1904, 140. Lze také sotva pochybovat, že upozorňovat šéfy vojenských resortů na skutečnou zátěž, kterou pro státy jejich požadavky představují, bylo možné i iným způsobem než zařazováním postu určeného na refundace do rozpočtu.

³⁸⁹ Neue Freie Presse, 20. 6. 1904, 15023, s. 5; Wiener Zeitung, 20. 6. 1906, 139, s. 5–6. Výuka maďarštiny byla povinná pro ty studenty, jejichž byla mateřským jazykem, ostatní se jí mohli učit dobrovolně.

³⁹⁰ Neue Freie Presse, Abendblatt, 28. 6. 1906, 15031, s. 1–2.

³⁹¹ Z rakouské strany se jednalo o referenta námořního rozpočtu doktora Baernreithera a referenta extraordinaria vojenského rozpočtu rytíře von Kozlowského, z uherské strany o námořního referenta hraběte Gézu Mailatha a von Okolicsányiho pro vojsko. Wiener Zeitung, 17. 6. 1906, 137, s. 3–4.

³⁹² Wiener Zeitung, 23. 6. 1906, 142, s. 2.

Proto doufám, že moudrým rozhodnutím vážených delegátů od nás bude tento zlý skřítek odehnán.“³⁹³ Že těmito zlými skřítky byly i samotné vlády, které námořnictvu zamýšlely rozpočet velmi významně snížit refundace nerefundace, admirál musel vědět, zřejmě ale věřil že už to není, popřípadě nebude pravda. V ministerských křeslech už seděli jiní, a vzhledem k sympatiím, jimž se válečné námořnictvo přinejmenším mezi rakouskými delegáty těšilo, se jistě nezdálo příliš pravděpodobné, že vlády budou i po zrušení refundací držet normální rozpočet námořnictva tak nízko jako dosud.

V plénu rakouské delegace se uherské požadavky dočkaly odpovídající odezvy a námořnictvo podpory. „Musíme přes Litavu zavolat: ‚Ruce pryč od našeho námořnictva!‘ Nenecháme otrást jeho společností [Gemeinsamkeit, myšleno otrást tím, že je společné], potažmo jeho současným stavem, a budeme pozorně dohlížet, aby byly nezdravé vlivy, které se na tomto poli zdají projevovat, odpovídajícím způsobem potlačeny,“ odpověděl Dobernig svým uherským kolegům. „Pokud nazýváme námořnictvo mazlíčkem delegace,“ reagoval na jinou jeho zmínku delegát doktor Šusteršič, „tak jistě není mazlíčkem rozhodujících kruhů v Rakousku, potažmo v monarchii. Muselo to snášet a muselo tím trpět.“

Není divu, že takto smýšlejícím delegátům se Montecuccoli rozhodl blíže vyložit své plány. Začal rekapitulaci stavu loďstva, aby ukázal jeho slabost jak v počtu lodí, tak ohledně jejich parametrů. „V mnohých kruzích sice panuje přesvědčení, že malému loďstvu stačí malé lodě. Tento názor je ale stejně tak mylný, jako ten, že v nějakém malém státě, protože má menší armádu, mohou být i taktické jednotky menší, zatímco ve skutečnosti přece jsou tyto jednotky všude téměř stejně silné.“ Počet křižníků nestačil ok ochraně zájmů monarchie v zahraničí, dát loďstvu za úkol chránit za války námořní obchod bylo vycoučeno a loďstvo bylo příliš slabé, aby mohlo proti flotě jakékoliv velmoci postupovat ofenzivně – čistá defenziva přitom představovala vojenskou zkázu, takže bylo nezbytné loďstvo pozvednout na takovou úroveň, která ofenzivní postup umožňovala. Delegátům to ale nebylo třeba zdůrazňovat; jak už před zmínil Šusteršič, „kdybychom se dnes zapletli do námořní války s Itálií, s jedinou vážnou konkurenční mocností na Jadranu, nebylo by naše loďstvo vůbec schopné vyplout... Ve zprávě byl položen zvláštní důraz na to, že naše válečné loďstvo je defenzivní loďstvo. Nu, co znamená ‚defenzivní loďstvo‘? Má to znamenat loďstvo, které je určeno jen k obraně pobřeží? ... Pojem ‚defenzivní loďstvo‘, vážení pánové, není ničím jiným než zastíráním skutečnosti, že naše loďstvo je slabé, že je slabší než to, s nímž by v nějaké budoucí válce eventuálně mělo co dočinění.“

Montecuccoli delegáty seznámil i s úmyslem žádat již v návrhu rozpočtu pro příští rok prostředky na náhradu zastaralých lodí *Tegetthoff*, *Rudolf* a *Stephanie*. „Bude-li časem nutné přejít k ještě větším typům – protože ostatní už stavějí lodě od 18 000 do 20 000 tun –, nebude správa námořnictva váhat vydat se touto cestou. Já nicméně nevěřím, že se i jinde budou stavět celá loďstva z lodí této velikosti, a dále jsem toho názoru, že tyto extra velké lodě mají vlastně jen ten účel sloužit jako admirálské lodě.“ Kromě záměru stavět nové bitevní lodě o cca 14 000 tunách oznámil admirál i stavbu rychlých křižníků poháněných parními turbínami jako náhradu za zastaralé lodě třídy *Zara*.³⁹⁴

³⁹³ Wiener Zeitung, 5. 7. 1906, 151, s. 6–9.

³⁹⁴ *Stenographische Stizungs-Protokolle der Delegation, XLI. Session*, s. 455–471. Třídou *Zara* byly zřejmě míněny torpédové lodě *Zara*, *Spalato* a *Sebenico* postavené na přelomu 70. a 80. let 19. století.

Stavba nových lodí ale nebyla záležitostí jen Montecuccoliho a delegací, bez vlád by nebyla myslitelná. Výše zmíněná nabídka stavby bitevní lodí za ujištění o převzetí byla variantou použitelnou jen v krajní nouzi a poměrně komplikovanou, protože Námořní sekce sama toto ujištění firmám poskytnout nemohla, a protože koncem jara 1906 se krize v Uhrách zdála vyřešena, otevíral se výhled jak na vyplacení zbývajících mimořádných dotací, tak na řádné projednání stavby nových lodí. Ministerská rada se za účelem schválení rozpočtu sešla 29. září a Montecuccoli byl očividně rozhodnutý jít si za svým. V návrhu Námořní sekce se nově objevil titul VII určený výhradně na stavbu nových a náhradu starých lodí, požadováno v něm bylo 24,5 milionu na stavbu tří bitevních lodí jako náhrady za několikrát zmiňovaná zastaralá plavidla a jednoho rychlého křižníku namísto loď *Zara*. Zařadit náklady na stavbu těchto lodí včetně munice a výzbroje jako pevnou součást ordinaria rozpočtu válečného námořnictva se zdálo vedení Námořní sekce nezbytné k zajištění kontinuity obnovy loďstva.³⁹⁵ Wekerle byl ochotný vrátit námořnictvu svého času škrtnutých 22 milionů a dávat je v ordinariu k dispozici rok co rok, aby ale uchránil uherský rozpočet před deficitem, navrhl zařadit do titulu VII pro rok 1907 jen 10 milionů a tuto sumu navýšit pro rok 1908 o dalších 10. Z mimořádné dotace³⁹⁶ zbývalo ještě necelých 19,5 milionu, jejichž vyčerpání bylo původně předpokládáno v letech 1907 a 1908, Wekerle navrhl, aby Námořní sekce zařadila do svého návrhu pro rok 1907 částku celou a část původně připadající až na rok 1908, tedy 7,78 milionu,³⁹⁷ předběžně použila na stavbu nových lodí. Schválit novou mimořádnou dotaci bylo podle jeho názoru možné až po vyčerpání té stávající.

Rakouský ministr financí, jímž tehdy byl Witold rytíř Korytowski, s jeho názory souhlasil; oba uznávali nutnost zařadit do rozpočtu námořnictva ročně povážlivou sumu na obnovu loďstva a na oba zapůsobilo výše rozebírané memorandum a řeč ministra zahraničí – obzor byl temný především nad Balkánem –, stavbu čtyř nových lodí rozhodně nechtěli odkládat. Ministerská rada se nakonec shodla na přijetí Wekerleho návrhu, ale nebyly to jediné škrty, z původně požadovaných 62,64 milionu korun námořnictvu nakonec zůstalo 45,4. Konference se shodla také na tom, že není vhodné memorandum Námořní sekce předložit delegacím, Montecuccolimu ale bylo ponecháno na vůli sdělit potřebné informace ústně a důvěrně.³⁹⁸

V rozpočtovém výboru rakouské delegace stavba nových lodí skutečně projednávána důvěrně byla,³⁹⁹ a v uherském námořním výboru, kde na žádné důvěrné informace nedošlo, neřekl admirál téměř nic nového. Mimo nutnosti obnovy loďstva zdůraznil potřebu chránit námořní obchod, proti jehož ztrátám nebyly sumy požadované Námořní sekci ničím – nikoho se nezdálo trápit, že ještě před půlrokem vylučoval loďstvu tento úkol připsat.⁴⁰⁰ Přestože bylo

³⁹⁵ MKSM 51–1 ex 1906, Bolfrasovo hlášení, 16. 3. 1906.

³⁹⁶ Po vyřešení krize v Uhrách konečně mohly být vypláceny, ale ještě v době, kdy tato ministerská rada zasedala, zůstávalo z dotace pro rok 1905 mnoho milionů nevyužito.

³⁹⁷ Použití dotaci k něčemu jinému, než na co byla schválena, možné nebylo, proto Wekerle zároveň navrhl později schválit zvláštní dotaci určenou právě na stavbu nových lodí – tato by ale byla použita na cokoli, co mělo být původně zapláceno z oněch mimořádných 7,8 milionu, čímž by se mimořádné dotaci vrátil její původní účel.

³⁹⁸ PA XL, gmpz 459 ex 1906. Z vlastních příjmů bylo kryto dalších 245 000.

³⁹⁹ Wiener Abendpost, 5. 12. 1906, 279, s. 2.

⁴⁰⁰ Montecuccoli mluvil v námořním výboru o ochraně obchodu v souvislosti s ochranou zájmů na Jadranu, jenomže chránit zájmy na Jadranu a chránit námořní obchod, jehož trasy se na Jadranu zdaleka neomezovaly, byly dvě rozdílné věci. Admirálova slova nelze přesně rekonstruovat, a i proto zůstává otázkou, jak přesně je myslel, je ale pravděpodobné, že aby získal podporu delegátů, řekl pouze to, co se mu hodilo.

nutné stavět větší lodě, bylo na nich možné oproti námořnictvům jiných mocností ušetřit třeba proto, že měly operovat na Jadranu, nanejvýš ve Středomoří, a tak si vystačily s menší zásobou uhlí, uherské delegáty se ale zdály více zajímat státoprávní, popřípadě národnostní záležitosti,⁴⁰¹ bez nichž se neobešla ani debata v plénu. Tam už se alespoň ozvaly i hlasy zpochybňující nutnost dalších investic do loďstva, a tak mohl zástupce Námořní sekce korvetní kapitán Elemér von László zmínit i to, že křižníky a torpédové čluny by měly být nahrazovány po nanejvýš 15 letech a že loďstvo musí být připravené pro eventuální válečnou akci v každém okamžiku a jeho vývoj nesmí záviset na výkyvech zahraniční politiky – nemusel se tedy zabývat jen výukou maďarštiny na námořní akademii.⁴⁰² V plénu rakouské delegace přišla řeč pro změnu na chorvatštinu, protestovalo se proti uherským státoprávním požadavkům a Montecuccoli musel vysvětlovat, že nelze zkrátit dobu prezenční služby u námořnictva na 3 roky,⁴⁰³ rozpočet byl nakonec oběma reprezentacemi schválen. Uherská delegace v jedné z resolucí sice prohlašovala, že stavbu čtyř nových lodí odsouhlasila jen pod podmínkou dodržování práva uherského státu na státní řeč, vlajku, znak a odpovídající počet uherských občanů sloužících u válečného námořnictva, tyto záležitosti ale stály téměř zcela mimo sféru vlivu Námořní sekce.⁴⁰⁴ Cesta ke stavbě nových lodí byla, alespoň prozatím, otevřená.

V rozpočtu schváleném pro rok 1907 byly zařazen první splátky na všechny tři nové bitevní lodě namísto *Tegetthoffu*, *Rudolfu* a *Stephanie*, každá měla odhadem stát 23,3 milionu, k čemuž bylo nutné připočítat ještě výzbroj po cca 14,7 milionech. Jednalo se o lodě třídy *Radetzky* o konstrukčním výtlaku 14 280 tun, maximální rychlosti 20,5 uzlu, pancérováním o mocnosti až 230 mm na bocích, až 250 mm na velitelské a těžkých dělových věžích, 50–200 mm na středně těžkých dělových věžích a 120 mm na baterii, vyzbrojené čtyřmi děly ráže 30,5 cm, osmi ráže 24 cm, dvaceti ráže 10 cm, šesti ráže 7 cm a několika ještě lehčími kusy a taktéž torpédometry; svou konstrukcí spadaly do kategorie nazývané *semidreadnought*. Měly nést jména *Erzherzog Franz Ferdinand*, *Radetzky* a *Zrinyi*, první dvě byly začaty v září, respektive v listopadu 1907, třetí až o rok později, *Franz Ferdinand* byl zařazen do služby v červnu 1910, *Radetzky* v lednu 1911 a *Zrinyi* v září téhož roku, všechny stavělo STT.⁴⁰⁵ „Sám jsem rok velel *Zrinyimu*, a mohl jsem se přesvědčit o tom, jak dobře byla stavba provedena a skvěle využít prostor. V každém případě byl tento typ tím nejlepším, který jsme měli od *Erzherzogu Albrechtu* a *Custozy*, a podle mého názoru nebyl překonán ani našimi pozdějšími *dreadnoughty*,“ hodnotil tyto lodě ve svých pamětech Koudelka⁴⁰⁶

Kromě bitevních lodí byla schválena i první splátka na „*Kreuzer F*“ za odhadem 7,7 milionu bez výzbroje. „U tohoto je tím rozhodujícím především rychlost, dělostřelectvo [je] jen vedlejší záležitostí,“⁴⁰⁷ charakterizoval jej Montecuccoli. Křižník byl stavěn v arsenálu v Pule – kýl byl položen v květnu 1908, do služby byla loď zařazena v polovině listopadu 1910 – a na počest předešlého šéfa Námořní sekce pojmenován *Admiral Spaun*. Jeho konstrukční výtlak byl 3438 tun, nejvyšší rychlost, které dosáhl, 27,07 uzle, chránil jej mimo jiné pás bočního pancíře

⁴⁰¹ Wiener Zeitung, 13. 12. 1906, 285, s. 11–12.

⁴⁰² Wiener Zeitung, 21. 12. 1906, 292, s. 13.

⁴⁰³ *Stenographische Stützungs-Protokolle der Delegation, XLI. Session*, s. 1175–1189.

⁴⁰⁴ MS/PK, XV–7/3 no. 2855 ex 1907, *Beantwortung der Resolution*, 5. 11. 1907.

⁴⁰⁵ SIECHE, die Schlachtschiffe, s. 20, 41; maximální rychlost GREGER, René, *Austro-Hungarian Warships of World War I*. London: Ian Allan Ltd., 1976, s. 23.

⁴⁰⁶ BAUMGARTNER, vyd. s 110.

⁴⁰⁷ Wiener Zeitung, 13. 12. 1906, 285, s. 11.

o tloušťce 60 mm a 20 mm pancéřová paluba, jeho hlavní výzbroj tvořilo 7 děl ráže 10 cm.⁴⁰⁸ Největším nedostatkem nového křižníku nepochybně bylo, že byl pouze jeden, Rakousko-Uhersko tak muselo dál trpět nedostatkem těchto plavidel a situace už se neměla zlepšit. Přitom ještě roku 1903, když se Námořní sekce snažila vyrovnat s vyhlídkou na roční nárůst rozpočtu o jeden milion, byla řeč o stavbě tří menších křižníků, pancéřový byl tehdy vypuštěn pro nedostatek peněz,⁴⁰⁹ Montecuccoli jeho stavbu s vyhlídkou či nadějí na lepší finanční situaci nejprve realizovat chtěl, nakonec od ní ale i on upustil právě pro napjatý rozpočet.

Co se lehkých týkalo, ještě v létě 1906 admirál rakouským delegátům tvrdil, že „křižníky třídy Zenta jsou dobré lodě, ale nemají rychlost, která je dnes od průzkumných lodí vyžadována,“ a že vedení námořnictva chce zařadit do návrhu rozpočtu pro následující rok i nové rychlé křižníky místo už víc jak čtvrtstoletí starých lodí třídy Zara.⁴¹⁰ O půl roku později, když tento rozpočet představoval v námořním výboru uherské delegace, již hovořil odlišně. „Každé loďstvo potřebuje své průzkumníky. Při omezené rozloze moře, na kterou musíme dohlížet, budeme v poměru k těm mocnostem, které by musely vést válku na oceáně, potřebovat menší počet křižníků. Proto byl předběžně zařazen tento jeden křižník.“⁴¹¹ Jeho plán přitom počítal s 8 menšími křižníky a podle jeho vlastních slov z července téhož roku nepřicházely *Franz Joseph* a *Elisabeth* kvůli malé bojové hodnotě pro operativní loďstvo v úvahu, lodě typu Zenta byly příliš pomalé a přes 20 let staré *Panther*, *Tiger* a *Leopard* už neměly bojovou hodnotu vůbec žádnou.⁴¹² Rakousko-Uhersko tak v tu chvíli nemělo žádný lehký křižník odpovídající požadavkům doby a stavět začínalo – jeden. Montecuccoli dal očividně přednost bitevním lodím.

4.1.3 Hospodářská stránka věci

Otázka rozdělování zakázek byla pochopitelně tím aktuálnější, čím větší sumy peněz byly ve hře. Čísla pro rok 1904 uherskou stranu jistě uspokojit nemohla, protože v rámci věcných výdajů znamenala oproti předešlému roku relativní pokles – třeba i proto, že uherská delegace si vyžádala započtení platů dělníků v arsenálu –, přestože hodnota výdajů připadajících na Uhry meziročně vzrostla o víc jak dva a čtvrt milionu. V Rakousku tak zůstalo 71,56 % všech výdajů, 17,65 % připadalo na Uhry, 10,53 % na zahraničí a 0,26 % na okupovaná území, což v přepočtu na věcné průmyslové výdaje v rámci monarchie znamenalo 78,52 % pro Rakousko a 21,58 % pro Uhry.⁴¹³ Roku 1905 připadalo na Uhry již 23,04 % výdajů na průmyslové výrobky, především díky kompenzacím v zakázkách na dodávky munice, které byly přislíbeny v Ujednáních z roku 1904, ale do kvóty mělo toto číslo stále ještě daleko. Zvýšení podílu bylo možné očekávat od zamýšlené stavby torpédových plavidel v Uhrách, nejprve na ni ovšem musely být uvolněny peníze z mimořádné dotace, a tak se mohlo odrazit nejdříve ve výkazu pro rok 1906. Přesně podle kvóty byly děleny například dodávky látek, oblečení nebo masových konzerv,⁴¹⁴ ty ale ani zdaleka nebyly středobodem zájmu; a zatímco

⁴⁰⁸ SIECHE, *Die Kreuzer*, s. 130.

⁴⁰⁹ MS/PK, XV-7/1 no. 1127 ex 1903, *Exposé*, nedatováno.

⁴¹⁰ *Stenographische Sitzungs-Protokolle der Delegation, XLI. Session*, s. 467–468.

⁴¹¹ *Wiener Zeitung*, 13. 12. 1906, 285, s. 11.

⁴¹² *Wiener Zeitung*, 5. 7. 1906, 151, s. 8.

⁴¹³ MS/PK, XV-7/5 no. 1610 ex 1905, *Berücksichtigung der ungarischen Industrie im Jahre 1904*, nedatováno; MS/PK, XV-7/2 no. 923 ex 1906, *Nachweisung*, nedatováno.

⁴¹⁴ MS/PK, XV-7/6 no. 2227 ex 1906, *Berücksichtigung der ungarischen Industrie im Jahre 1905*, nedatováno.

delegace se dlouho nescházely, aby mohly vyjádřit svou nespokojenost, pustily se do jednání vlády.⁴¹⁵

Jak již bylo řečeno, Ujednání z roku 1904 měla vzít na vědomí i rakouská vláda – na vědomí jí byla dána až dodatečně, když už byla pro Ministerstvo války⁴¹⁶ závazná, takže byla postavena před hotovou věc, vyjednanou za svými zády –,⁴¹⁷ v původním znění je ale nechtěla akceptovat. Zástupci vlád se nakonec dohodli, že obě budou usilovat uzavřít s ministrem války stejně znějící dohodu týkající se dodávek pro vojsko a válečné námořnictvo, která měla být totožná pro oba resorty. Navržena tedy byla nová Ujednání, která do poloviny března 1906 schválily obě vlády a jejichž definitivní podoba měla být dohodnuta začátkem dubna se zástupci válečných resortů.⁴¹⁸ Základem pro jednání bylo stanovisko uherské vlády, že v rámci průmyslových zakázek musí uherský průmysl dostat podíl odpovídající kvótě, a pokud by nebylo možné kompenzovat mezi příbuznými výrobky, musí být za ušlé zakázky odškodněn alespoň v rámci všech průmyslových zakázek. „Uherská vláda absolutně nemůže přijmout, že místo průmyslových výrobků dostane třeba oves,“ nechal se slyšet státní sekretář Josef Szterényi z uherského Ministerstva obchodu. Podle názoru rakouské strany se „uherský průmysl nemůže dožadovat odškodnění, když zájemce odmítne snížit cenu na rakouskou nabídku,“ a celou záležitost komplikoval i fakt, že Ministerstvo války chtělo nechat evidenci o dodávkách vést jednotlivá oddělení, která by se v rámci svých nákupů také starala o kompenzace, což samozřejmě snižovalo pravděpodobnost odškodnění příbuznými artikly.⁴¹⁹ Výsledkem porady z 6. dubna byla nová a poslední Ujednání, která se od předchozích lišila jen málo. Kromě toho, že změn doznaly některé formulace – například bylo výslovně řečeno, že Uhry mají dostat odpovídající podíl každý účetní rok –; bylo jednak vypuštěno ustanovení o způsobu započítání platů zaměstnanců erárních provozů, a jednak již nebyla řeč o kompenzaci příbuznými výrobky, nýbrž o kompenzaci v rámci průmyslových výrobků objednávaných pro potřeby téhož oddělení.⁴²⁰ Vyřešit zbývalo ještě speciální část dohody, respektive co z prozatím stále v původní podobě platících speciálních Ujednání zůstane v platnosti i nadále.

Kompenzace za pancíř a děla v dodávkách surovin a polotovarů jejich výrobcům nevyvolala žádný rozruch, stejně jako zajištění zakázek na 50 % všech střel, kontroverznější byl bod, v němž se Námořní sekce zavazovala dle možností kompenzovat uherský průmysl v torpédových člunech za to, že lodě byly dosud stavěny výhradně v Předlitavsku. Již roku 1905 byla presidiální kancelář Námořní sekce toho názoru, že kompenzace za minulost by neměly být Uhrám ani nepřímou přiznány, protože by nejen narazily na odpor z rakouské strany, ale také by mohly vést k přehnaným požadavkům ze strany druhé; naopak, přidělení více zakázek na

⁴¹⁵ Srov. VEGO, s. 40.

⁴¹⁶ Ujednání byla uzavřena mezi vládou, respektive vládami a Ministerstvem války jako jednotným orgánem, neboť „státově právně by nebylo vlastně ani přípustné jednat s námořnictvem jako se samostatným tělesem.“ MS/PK, XV-7/1 no. 573 ex 1907, *Protokoll... Verhandlung über den neuen Vereinbarungen*, 3. 4. 1906. Námořní sekce dohody sice přijala, popřípadě se její zástupci účastnili jednání, nelze ale říci, že Spaun nebo Montecuccoli by dohodu přímo uzavřeli či obnovili, jak se lze v odborné literatuře dočíst, např. SONDHAUS, *The Naval Policy*, s. 175. Srov. WANDRUSZKA, URBANITSCH, vyd. *Die Habsburgermonarchie*, sv. V, s. 754.

⁴¹⁷ Neue Freie Presse, 11. 12. 1906, 15197, s. 11; Deutsches Volksblatt, 11. 12. 1906, 6446, s. 3.

⁴¹⁸ MS/PK, XV-7/1 no. 859 ex 1906, *Vereinbarungen in Angelegenheit der gewerblichen Lieferungen*.

⁴¹⁹ MS/PK, XV-7/1 no. 573 ex 1907, *Protokoll... Verhandlung über den neuen Vereinbarungen*, 3. 4. 1906.

⁴²⁰ „Beschaffungsgruppe,“ takovou tvořilo například dělostřelectvo nebo námořnictvo. MS/PK, XV-7/1 no. 859 ex 1906, *Vereinbarungen in Angelegenheit der gewerblichen Lieferungen*, nedatováno.

stavbu torpédových člunů, než odpovídá kvótě, by mělo znamenat méně dodávek pro stavbu velkých lodí. Spaun se ovšem ve smyslu tohoto ustanovení vyjádřil ve výborech obou delegací a bylo součástí dohody s uherskou vládou,⁴²¹ proto je Námořní sekce nemohla jednostranně vypovědět, jakkoliv mohlo být nespravedlivé a kontroverzní. V srpnu 1906 vzalo rakouské Ministerstvo obchodu tento bod speciálních Ujednání na vědomí s tím, že musí trvat na tom, aby tato záležitost byla jednorázovou výjimkou. Zmíněné tři z původních čtyř bodů tedy zůstávaly nadále v platnosti,⁴²² a to už se do debaty vložili také delegáti.

Téhož léta ujistil Montecuccoli námořní výbor uherské delegace, že loděnice ve Fiume dostanou zakázku na šest torpédoborců a deset torpédových člunů, pokud bude možné zahájit jejich stavbu včas, a to ze stejných podmínek jako Terstské loděnice.⁴²³ Jak se o několik dní dříve nechal slyšet před rakouskými delegáty, byla polovina z plánovaných torpédoborců a torpédových člunů skutečně vyhrazena firmě Danubius (nakonec stavěla 6 z 11 torpédoborců a 10 z 23 torpédových člunů), která ale opravdu nejprve musela ve Fiume zřídit loděnici. Uhry tou dobou dostávaly na zakázkách pro námořnictvo zpět jen 17 % výdajů,⁴²⁴ nyní se tedy nabízela možnost se kvótě přiblížit – ovšem velmi pomalu. Z iniciativy uherského ministra obchodu došlo v lednu 1905 k fúzi firem Stabilimento Lazarus z Fiume, jíž patřila loděnice v Porto Ré, a budapešťskou loďařskou a strojní továrnou Danubius-Schoenichen-Hartmann A. G. právě za účelem zřízení loděnice. Uherská vláda dala k dispozici pozemek v Bergudi, severně od Fiume, který byl zvětšen navážkami, a kromě toho stát koupil a firmě pronajal další pozemek v Porto Ré. Firma 23. srpna uzavřela s uherskou vládou smlouvu o zřízení námořní loděnice, a již v září 1905 žádala Námořní sekci o zakázku na přislíbená torpédová plavidla.⁴²⁵

Jenomže ještě na právě zmíněném červnovém zasedání roku 1906 mohl rakouský delegát Steiner konstatovat, že v Uhrách žádná loděnice, která by takové loď mohla postavit, není,⁴²⁶ a na tom se do listopadu nezměnilo nic. Firma omlouvala pomalý postup stávkou a tím, že bez definitivní objednávky nemá důvod spěchat. Zakázka byla nakonec zadána 17. ledna 1907, téhož měsíce změnila společnost název na Danubius Schiffbau und Maschinenfabrik A. G., a konečně 2. března mohl uherský ministr obchodu sdělit, že loděnice zahájila provoz. „Co nám poskytnete, nevíme,“ přiznal Montecuccoli začátkem roku rakouským delegátům, „ale doufáme v nejlepší.“ Kramář okamžitě odpověděl, že nadějemi se loď stavět nedají,⁴²⁷ obával se ale zbytečně. Jak již bylo řečeno, torpédoborce třídy Huszár i torpédové čluny byly stavěny podle vzorů objednaných u Yarrow, proti nimž nicméně doznaly několika změn. Huszáry měly plně vystrojené výtlak 420 tun, jejich maximální rychlost se pohybovala mezi 28,5–29 uzly, vyzbrojeny byly osmi lehkými děly (od roku 1913 šesti) a dvěma torpédometry. Všechny loď

⁴²¹ MS/PK, XV–7/5 no. 1610 ex 1905, *Berücksichtigung der ungarischen Industrie im Jahre 1904*, nedatováno.

⁴²² MS/PK, XV–7/1 no. 2150 ex 1906, Montecuccoli uherskému ministru obchodu, 25. 8. 1906.

⁴²³ Neue Freie Presse, 20. 6. 1906, 15023, s. 5.

⁴²⁴ Wiener Zeitung, 17. 6. 1906, 137, s. 2.

⁴²⁵ BILZER, *Die Torpedoschiffe und Zerstörer*, s. 74–76; MAYER, WINKLER, *In allen Häfen war Österreich*, s. 138.

⁴²⁶ Wiener Zeitung, 17. 6. 1906, 137, s. 2.

⁴²⁷ Wiener Zeitung, 6. 1. 1907, 5, s. 12.

tohoto typu objednané u STT byly do služby zařazeny do konce roku 1907, Danubius položil kýl prvního až v červenci téhož roku a poslední byl hotov v prosinci 1909.⁴²⁸

Torpédové čluny třídy Kaiman měly plně vyzbrojené výtlak 203,3 tuny, dosahovaly maximální rychlosti 27 uzlů, vyzbrojeny byly čtyřmi 47 mm rychlopalnými kanóny a třemi torpédometry. Všechny byly zařazeny do služby do poloviny roku 1910.⁴²⁹ Původně bylo sice zamýšleno postavit 12 torpédoborců, 20 široomořských a 16 menších torpédových člunů, zkušenosti z poslední války ukázaly, že je třeba tento poměr posunout, a proto se vedení námořnictva rozhodlo postavit raději 24 široomořských a 12 menších. V mimořádné dotaci bylo na obnovu torpédové flotily vyhrazeno celkem 34 milionů korun, jenomže především kvůli růstu cen a mezd nebyly tyto prostředky dostačující. Proto se stavba prozatím omezila na 12 torpédoborců a 24 široomořských torpédových člunů, které bylo možné z mimořádné dotace i vyzbrojit, zatímco menší mohly být později postaveny z titulu VII normálního rozpočtu⁴³⁰ – první splátka ve výši jednoho milionu v něm byla schválena pro rok 1908,⁴³¹ a postaveny byly půl napůl STT a Danubiem v letech 1909–1911.⁴³²

Ujednání byla na konci listopadu 1906 byla představena Říšskému sněmu a zveřejněna, tehdy teprve mohla vzbudit pozdvižení. Szterényi při té příležitosti prohlásil, že „desetiletí dlouhý boj skočil naprostým triumfem uherského průmyslu,“ zatímco rakouský komentátor z řad průmyslové rady viděl v kompenzacích nejvýraznější znak rakouské porážky. „Uherský parlament má sílu své požadavky prosadit,“ dodal, „protože se dokáže energicky postavit na odpor, kterého se vedoucí osobnosti Ministerstva války obávají. Parlamentní tělesa v Rakousku tato záležitost od začátku zajímala jen málo, a i když hrozí, vlády přesto vědí, že u hlasování jsou povolná.“⁴³³

Schůze delegací tou dobou byla v plném proudu, polní zbrojmistr Franz svobodný pán Schönaich, který vystřídal Pitreicha jako ministr války, přislíbil uherskému vojenskému výboru ustanovení Ujednání dodržovat a Montecuccoli potvrdil před rakouským rozpočtovým výborem stavbu poloviny nových torpédových člunů u Danubia. Rakouští delegáti si přáli vysvětlení celé věci od svých ministrů, ovšem nejprve museli vyřešit otázku jejich vztahu k delegaci.⁴³⁴ Tento problém i samotná Ujednání byla projednávána v podvýboru rozpočtového výboru,⁴³⁵ který vzápětí rozhodl připustit ministry k jednáním ve výborech – nikoliv v plénu, to by znamenalo přijmout uherské stanovisko, že delegace je jen dalším parlamentním výborem –,⁴³⁶ vyslechl slova ministra obchodu Josefa Fořta a ministra zemědělství Leopolda hraběte Auersperga, načež Ujednání odsoudil, vyjádřil nedůvěru předchozí správě vojska a přinejmenším nespokojenost se současnou, a jistě v něm převládal pocit, že rakouská vláda si

⁴²⁸ Prototyp *Huszár* v prosinci 1908 během plavby podél pobřeží po nárazu na skálu potopil, místo něj byl v arsenálu postaven nový torpédoborec pojmenovaný *Huszár II* a zařazený do služby v únoru 1911. BILZER, *Die Torpedoschiffe und Zerstörer*, s. 76–81.

⁴²⁹ BILZER, *Die Tropedoboote*, s. 92.

⁴³⁰ MS/PK, XV–7/1 no. 2301 ex 1906, *Voranschlag pro 1907*.

⁴³¹ Wiener Zeitung, 17. 3. 1908, 64, s. 2.

⁴³² BILZER, *Die Torpedoboote*, s. 128.

⁴³³ Neue Freie Presse, 30. 11. 1906, 15186, s. 14–15.

⁴³⁴ Neue Freie Presse, 6. 12. 1906, 15192, s. 5.

⁴³⁵ Zřízení podvýboru pro dodávky pro vojenské resorty bylo požadováno už resolucí z 1. června 1904, na následující schůzi již zvolen skutečně byl. *Stenographische Sitzungs-Protokolle der Delegation, XL. Session*, s. 396; *XLII. Session*, s. 755.

⁴³⁶ Neue Freie Presse, 7. 12. 1906, 15193, s. 2.

mohla vybojovat lepší podmínky, i kdyby jen proto, že s ohledem na původ společných příjmů a rozdělení cel přispívalo Předlitavsko na společné výdaje více jak 70 %.

Ujednání se záhy stala tématem pro debaty v Říšské radě i tématem korespondence mezi ministry. Rakouští delegáti dávali jasně najevo, že Uhry nemají podmínky stanovovat jednostranně, kritika delegace cílila zejména na princip kompenzací nevýhodný pro rakouský průmysl a chybějící ustanovení o započítávání mezd dělníků v erárních provozech,⁴³⁷ a rozpočtový výbor 5. ledna 1907 jednohlasně přijal resoluci, v níž se nejen odrazilo stanovisko delegátů, že jejich polovina monarchie má získávat kvóte odpovídající podíl průmyslových i zemědělských zakázek, ale mimo jiné byl vznesen požadavek na konkrétní dohodu o platech dělníků, a výbor prohlašoval, že kompenzace jdoucí mimo příbuzné produkty a mimo oddělení, které kompenzovanou zakázku zadávalo, mají být výjimečné a vázané na souhlas rakouského Ministerstva obchodu⁴³⁸ – což ale nemuselo znamenat vůbec nic. „Kdo zná parlamentní poměry u nás,“ konstatovala redakce *Deutsches Volksblatt*, „ten už dlouho ví, jak vysoce, nebo, lépe řečeno, jak nízce je jakákoliv resoluce ceněna: nemá [ani] hodnotu papíru, na němž je vytištěna! ... Politickou slabost Rakouska ukazuje právě to, že jeho zastupitelské orgány nikdy nesáhnou dále než k resoluci.“⁴³⁹ Čas měl potvrdit, že tomu je přesně tak.

Ještě téhož roku nicméně došlo k jedné důležité změně související s Ujednáními, jakkoliv jejich paragrafy zůstávaly nedotčené. Hospodářské vyrovnání, které bylo dohodnuto na samém konci roku 1902, nemohlo být pro obstrukce dlouho parlamentně projednáno, celní tarif nakonec vstoupil v platnost nejprve v Rakousku, a to až roku 1906. V květnu toho roku nový uherský ministr obchodu Ferenc Kossuth prohlásil uherský celní tarif za samostatný bez dohody s rakouskou vládou, jejíž předseda princ Hohenlohe na protest odstoupil. Jeho nástupce Beck v odpověď na uherský postup stáhl v červnu toho roku všechny původní předlohy vyrovnání a následovalo nové kolo tvrdých jednání. Z nich vzešlé předlohy byly postoupeny k parlamentnímu projednání na podzim 1907, a tentokrát také přijaty. Forma nové smlouvy měla podtrhnout samostatnost uherské celní oblasti; co se kvóty týkalo, bylo zrušeno přazipium a poměr se změnil na 63,6 : 36,4 %, tedy se posunul o dvě procenta v neprospěch Uher. Je možné, že uherská vláda přijala novou kvótu poměrně ochotně jen proto, že rychlé vyřešení sporů mezi Vídní a Budapeští mělo posílit její pozici v Uhrách,⁴⁴⁰ anebo, jak rakouským delegátům vysvětlil v únoru 1908 ministr financí Korytowski, proto, že rakouská strana se rozhodla stáhnout svůj požadavek, aby příjmy z cel nebyly fakticky podle kvóty děleny. Například roku 1905 připadalo sice 76 % příjmů z cel na Předlitavsko, ovšem tento poměr byl dán i tím, že do Uher se mnoho zboží dováželo přes Terst nebo Hamburk, a tedy přes Rakousko, Korytowski tehdy na tomto základě delegáty přesvědčil vypustit z resoluce požadavek, aby byly dodávky zemědělských produktů pro válečné resorty rozdělovány podle kvóty se započtením příjmů z cel.⁴⁴¹

I na této schůzi, z přelomu let 1907 a 1908, na níž měl být projednán a schválen rozpočet pro rok 1908, byl zřízen podvýbor pro dodávky Ministerstvu války, tentokrát ale již ne

⁴³⁷ *Neue Freie Presse*, 11. 12. 1906, 15197, *Morgenblatt*, s. 11; *Abendblatt*, s. 1–2.

⁴³⁸ *Neue Freie Presse*, 5. 1. 1907, 15221, *Abendblatt*, s. 1.

⁴³⁹ *Deutsches Volksblatt*, 6. 1. 1907, 6471, s. 1.

⁴⁴⁰ MAYER, vyd., s. 99–101; WANDRUSZKA, URBANITSCH, BRUSATTI, vyd. *Die Habsburgermonarchie, sv. I*, s. 579, 591–2.

⁴⁴¹ *Wiener Zeitung*, 20. 2. 1908, 42, s. 4–5.

v rozpočtovém, nýbrž ve vojenském výboru. Přijata byla celá řada resolucí, v nichž bylo požadováno například posuzovat kvalitu surovin i výrobků podle stejných kritérií v obou částech monarchie nebo spolupráce ministerstva zemědělství na organizaci a kontrole produktů spadajících pod jeho resort, ale žádná nevolala změně Ujednání.⁴⁴² K žádné dojít ani nemělo, text z roku 1906 se tak stal argumentem i v boji o další, mnohem větší námořní zakázky o čtyři roky později.

Zakázek pro válečné námořnictvo se týkal i jiný problém. Na právě zmíněné schůzi delegací na přelomu let 1906 a 1907 Montecuccoli rozpočtovému výboru sdělil, že rakouský průmysl požaduje za železo od námořnictva o 25 % více než od soukromníků, a pokud by Námořní sekce kupovala železo v USA, dostala by za cenu, kterou musí v Rakousku zaplatit pro tři lodě, železo na stavbu čtyř.⁴⁴³ Řečí čísel, na stavbu lodí typu *Erzherzog* byl v lednu 1902 pořízen materiál za cenu 19 korun za metr, zatímco na soukromý parník stavěný taktéž STT byl metr dodán za 14 korun, a zatímco nyní stálo britské zboží 17 korun za metr plus šest korun cla, roku 1901 platilo námořnictvo za materiál pro arsenál v téže kvalitě přes 22 korun. Cena pancíře stále rostla, námořnictvo roku 1893 průměrně zaplatilo 1000 korun za tunu, a roku 1906 už 2700; naproti tomu vláda Spojených států nedlouho předtím, než Montecuccoli předstoupil s těmito svými tvrzeními před delegáty, zaplatla za tunu pancíře pro své nové bitevní lodě v přepočtu jen 1730 korun.⁴⁴⁴ „Je to tím,“ byl si jistý delegát Šusteršič, „že železářský kartel naše válečné resorty, stejně jako... správu železnic a zemědělství, vykořisťuje. Je zcela srozuměn s tím, že při státních objednávkách je domácí průmysl před zahraničním zvýhodňován; ale pokud je toto upřednostňování takovými kartely bezohledně využíváno... vyvstává otázka, zda společný zájem obyvatelstva nevyžaduje učinit tomu konec a v krajním případě se neobrátit na zahraniční konkurenci, a tím dosáhnout potřebné regulace cen.“⁴⁴⁵ Čas měl prokázat i to, že tak snadný boj s kartelem není.

V letech 1900–1907 byl pro rakousko-uherské válečné námořnictvo položen kým šesti bitevních lodí a jednoho pancéřového křižníku, Itálie ve stejném časovém rozmezí položila pro své loďstvo čtyři bitevní lodě a čtyři pancéřové křižníky a Německo jen bitevních lodí šestnáct. Z rakousko-uherské operativní floty byly naopak vyřazeny jak staré kasematové lodě – *Custoza*, *Prinz Eugen* a *Tegetthoff*, *Erzherzog Albrecht* byl škrtnut až roku 1908 –, tak i *Rudolf* a *Stephanie*, od jejichž spuštění na vodu uplynulo na jaře 1907 již třicet let.⁴⁴⁶ Malý křižník *Tiger* byl v letech 1905–06 přestavěn na admirálskou jachtu *Lacroma*,⁴⁴⁷ přestavby, úpravy či přezbrojení byly provedeny i na *Pantheru*, *Leopardu*, *Marii Theresii* a obou klounových křižnících.⁴⁴⁸ Poměr sil válečných loďstev se od Spaunova nástupu do funkce výrazně změnil, dle výpočtů Námořní sekce – ovšem bez započtení všech rozestavěných lodí – vyhlížel k 31. prosinci 1907 takto:

⁴⁴² Wiener Abendpost, 15. 2. 1908, 38, s. 3–4; 20. 2. 1908, 42, s. 5.

⁴⁴³ Neue Freie Presse, Abendblatt, 5. 12. 1906, 15191, s. 2.

⁴⁴⁴ Stenographische Sitzungs-Protokolle der Delegation, XLI. Session, s. 1216.

⁴⁴⁵ Neue Freie Presse, 6. 12. 1906, 15192, s. 6.

⁴⁴⁶ GOGG, s. 43–44.

⁴⁴⁷ BILZER, *Die Torpedoschiffe und Zerstörer*, s. 43, GOGG, s. 48.

⁴⁴⁸ BLZER, *Die Torpedoschiffe und Zerstörer*, s. 35; SIECHE, *Die Kreuzer*, s. 41–52, 69–70.

<i>stát</i>	<i>bitevní lodě</i>	<i>křižníky</i>	<i>monitory a dělové čluny</i>	<i>torpédová plavidla</i>	<i>síla</i>
<i>Velká Británie</i>	65	109	14	331	14.87
<i>Francie</i>	35	50	10	403	6.04
<i>USA</i>	25	45	45	62	5.6
<i>Německo</i>	37	51	6	159	4.98
<i>Japonsko</i>	18	30	8	189	3.54
<i>Itálie</i>	17	20	3	163	2.83
<i>Rusko</i>	13	14	14	196	2.73
<i>Rakousko-Uhersko</i>	9	10	7	57	1
<i>Švédsko</i>	12	1	7	43	0.52

Tabulka 6: Světová loďstva roku 1907

(Zdroj: *Jahresbericht 1907*, s. 106; Velká Británie bez koloniálního loďstva.)

Rakousko-Uhersko si výrazně polepšilo vůči státům, které se nepočítaly mezi velmoci, a Rusku, oslabenému po válce s Japonskem, poměr síly rakousko-uherského loďstva vůči italskému se ale téměř nezměnil; přesuny v horní polovině tabulky, popřípadě alespoň poměr sil ve Středomoří, byly z pohledu habsburské monarchie důležité jen potud, pokud uvažovala o válce mezi spojeneckými bloky, řeč o nich bude později.

Investice do loďstva byly v polovině prvního desetiletí 20. století jistě vyšší, než si o deset let dříve kdokoliv dokázal představit, a jakkoliv museli zástupci Námořní sekce dále tvrdě bojovat o peníze vlád a přízeň delegátů, už v žádném případě nemuseli bojovat za samu existenci válečného loďstva; z válečného námořnictva se dokonce stala jedna z nejpopulárnějších institucí monarchie.⁴⁴⁹ O vzrůstajícím zájmu o mořeplavbu mezi veřejností svědčí i založení Spolku pro podporu rakouské plavby (plný název zněl „Verein für Forderung der Österreichischen Schifffahrt: Österreichischer Flottenverein“), který byl založen v září 1904 z iniciativy státního úředníka Wladimira Kuka. Původní myšlenkou bylo porozumění pro obchodní loďstvo, zámořský obchod a oživení pobřežní dopravy, později začal spolek vystupovat i za budování válečného loďstva. Znamějši pod roku 1907 zkráceným názvem „Österreichischer Flottenverein“, měl spolek roku 1905 jen 195 členů, o tři roky později kolem 1800, roku 1912 již přes 26 800 a za další dva roky 43 260, mezi nimi nejednoho vysokého námořního či armádního důstojníka. Z jeho programu se k roku 1908 nepodařilo splnit zdaleka všechny body, a to zejména kvůli nedostatku finančních prostředků, za splněné se tak počítalo vydávání časopisu „Die Flagge“, který od roku 1905 vycházel na měsíční bázi, pořádání přednášek, zakládání místních sdružení v monarchii i v zahraničí nebo založení dobročinného fondu, spolek ale chtěl pořádat i instruktážní plavby, návštěvy námořních zařízení, podporovat potřebné námořníky, zřídit informační kancelář pro vše týkající se námořní plavby nebo podporovat požadavky válečného námořnictva. Protektorát nad spolkem převzal roku 1908 arcivévoda František Ferdinand, jemuž od roku 1909 příslušelo také právo jmenovat prezidenta spolku – hned následujícího roku se jednalo o prince Alfreda von und zu Liechtenstein.⁴⁵⁰

⁴⁴⁹ Neue Freie Presse, Abendblatt, 9. 6. 1906, 15012, s. 1.⁴⁵⁰ MS/PK, XV–9/8 no. 723 ex 1908, Montecucoli Rumerskirchovi, 22. 3. 1908; SOKOL, s. 205–6; SONDHAUS, *The Naval Policy*, s. 178–9; AICHELBURG, Wladimir, SKRIVANEK, Karl, ed. *100 Jahre vom*

Podpoře následníka trůnu se těšilo i válečné námořnictvo samo, ačkoliv ne vždy se projevovala tak, jak by si šéf Námořní sekce přál, ať už jím byl kdokoliv. Její základy byly poněkud chatrné, neboť jakkoliv od roku 1902 v hodnosti admirála, nedůvěřivý k Itálii, v častém kontaktu s německým císařem Vilémem II. a pravidelně k vidění na manévrech a inspekcích, byl stále pouhým následníkem trůnu, tudíž se jeho vliv zakládal především na skutečnosti, že jen málokdo si chtěl pohněvat budoucího císaře, nikoliv na pravomocích. Přeměna jeho vojenské kanceláře ve vlivné administrativní a mocenské centrum začala až poté, co byl jejím šéfem roku 1906 jmenován major generálního štábu Alexander Brosch von Aarenau, který prosazoval zásadu, že každá důležitá organizační či personální změna v armádě musí být kanceláři dána na vědomí a vyžaduje její souhlas, a trval na tom, aby jí byly dodávány písemnosti vojenských atašé, generálního štábu i ministerstev, zkrátka měla být informována o všem, co se v armádě a správě vojska dělo. Počet jejích zaměstnanců se ze dvou rozrostl na čtrnáct a její význam přesáhl rámec armády, stala se i politickým a zpravodajským centrem, mezi vojenskými kanceláři následníka trůnu a císaře přirozeně panovalo napětí a žárlivost. František Ferdinand díky této instituci získal silný vliv v armádě i ve státě, jenomže jakkoliv byl přesvědčen, že velmocenské postavení vyžaduje odpovídající loďstvo a Rakousko-Uhersko musí zacelit mezeru mezi svou námořní silou a silou ostatních velmocí, jak nejrychleji to jen půjde, aby se nakonec stalo mocenským faktorem ve Středomoří, nebyl tím, na kom záleželo.⁴⁵¹ Poslední slovo měl vždy císař, a i vliv, který měly na vojenské a námořní záležitosti vlády, parlamenty a delegace, byl všechno jen ne zanedbatelný.

Námořnictvo sice nebylo, v nejširším smyslu slova, mazlíčkem delegací, rozhodně ale zůstávalo mazlíčkem některých delegátů, mimo tuto skutečnost se na jednání v delegacích zřetelně odrážela i vnitropolitická situace. Nejenže se delegace nemohly sejít, pokud oba parlamenty nepracovaly tak, jak měly, a vlády si nemohly půjčit peníze na mimořádné dotace, pokud neměly parlamentní souhlas, ale boj proti čemukoliv, s čím nebyli poslanci či členové panských sněmoven spokojeni, se promítal i do projednávání rozpočtů válečného námořnictva. Vedle státoprávních požadavků uherských delegátů se jednalo například i o postoj mladočechů. Ještě začátkem roku 1904, jak bylo citováno, Kaftan zdůrazňoval, že ačkoliv v opozici, nikdy se od námořnictva neodvrátili, ale o půl roku později byly v rámci debaty o mimořádných dotacích slyšet zcela odlišné názory. Stránský musel odmítnout všechny požadavky válečných resortů, neboť Češi nemají na státu zájem, dokud nevyhoví jejich národním přáním, zatímco Kramář tvrdil, že je nucen tyto požadavky odmítat tak dlouho, dokud Koerber splněním přání Čechů neumožní ukončit obstrukce.⁴⁵²

Schválení Mimořádných dotací i následné navýšení rozpočtu, k nimž došlo všem vnitropolitickým bojům a nástrahám dualismu navzdory, byly nepochybným úspěchem šéfů Námořní sekce, zatímco refundace byly jen o málo více než škodolibý skřítek, který působil zmatek v rozpočtu – přesně jak Tisza a Böhm slíbili, když bylo třeba nahradit zastaralé lodě, vlády tento požadavek posoudily. Montecuccoli sice žádal podstatně víc peněz, než mu bylo

Österreichischen Flottenverein zum Österreichisch-chen Marineverband. Wien 2004, s. 29. Mezi členy spolku patřili i Spaun nebo Pitreich. Montecuccoli a jeho nástupce Anton Haus získali členství na jména svých manželů dříve, než byl na podzim 1906 zrušen zákaz členství pro aktivní námořní personál a členem byla dokonce i vojenská kancelář následníka trůnu jako taková. Počty členů spolku podle VEGO, příloha 13, s. 202.

⁴⁵¹ GALANDAUER, s. 131–2, 146–149; VEGO, s. 42–43.

⁴⁵² Neue Freie Presse, 1. 6. 1904, 14284, s. 5.

nakonec schváleno, ovšem je pravděpodobné, že se jednalo o mnohem vyšší sumu, než jakou by Böhm byl ochoten považovat za maličkost. Nejen změny v ministerských křeslech ale hrály šéfům válečných resortů do karet, a nejen na vnitropolitickou situaci bylo třeba se ohlížet.

4.2 Itálie – spojenec, soupeř, nepřítel

„Jak si dnes stojí naše branná síla v poměru k Itálii? Musím poprosit, abych směl v souvislostech a bez ohledu na oficiální ujišťování italské vlády uvést všechna data, která nechávají ve vojenských opatřeních na souši i na moři rozpoznat plánované uskutečňování agresivních sklonů Itálie,“ končil Pitreich svůj elaborát shrnující neutěšený stav vyplácení mimořádných dotací, který předložil na zasedání ministerské rady koncem listopadu 1905. „Teprve pak budeme já a pan velitel námořnictva moci nabídnout pánům možnost udělat si správný úsudek o naší současné vojenské situaci, potažmo o naléhavé nutnosti bezodkladně provést přiměřená protipatření přinejmenším ohledně válečného vystrojování vojska a námořnictva.“ Tímto ministr války zároveň uvedl další část elaborátu – jak tedy z vojenského úhlu pohledu situace vyhlížela?

4.2.1 Ponuré vyhlídky Ministerstva války

Nepřátelské smýšlení vůči Rakousku-Uhersku se v Itálii mělo začít projevovat krátce poté, co na trůn koncem července 1900 usedl Viktor Emanuel III. Do té doby, alespoň podle názoru Ministerstva války, byla Itálie spolehlivým členem Trojspolku, připravovala se na válku proti Francii, na hranici s Rakouskem-Uherskem se omezila na nutná obranná opatření a například opevnění Benátek bylo zanedbáváno. Eskadru válečných lodí udržovali Italové jen v Tyrhénském moři a o iredentismu, vládou nepodporovaném, bylo sotva slyšet. Vše se změnilo po smrti krále Umberta roku 1900 a jmenování Zanardelliho kabinetu roku následujícího – vláda usilovala o přátelské vztahy s Francií a uvedla do pohybu iredentistické hnutí zaměřené na získání Tridentska a Terstu, a to zejména prostřednictvím Společnosti Danta Alighieriho. Založená roku 1889 měla tato společnost ještě o 12 let později jen malou členkou základnu a nesledovala žádné výbojné cíle, díky Zanardelliho podpoře ale už v letech 1902–03 dosáhl počet jejích členů devatenácti tisíc a parlament jí schválil i finanční podporu. Roku 1904 vystřídal Zanardelliho vládu kabinet Giovannioho Giolittiho, který se na oficiální rovině k Rakousku-Uhersku sice choval velmi korektně, ve skutečnosti měl ale sledovat politiku svého předchůdce. Itálie se sblížovala s Francií i Černou Horou a iredentisté se stávali stále smělejšími; jejich spolky rostly jako houby po dešti, své záměry propagovaly v brožurách, při odhalování památníků i na sportovních kongresech a sympatiemi k nim se netajili ani aktivní italští politici. Z průběhu manévru v Benátsku roku 1903, jakkoliv byl předem daný, pak poloúřední tisk odvodil nutnost opevnit severní hranici této provincie a modernizovat tamní starší pevnosti, čímž byla proražena cesta prvním vojenským opatřením proti habsburské monarchii.

A tak se už roku 1904 začalo stavět, rekonstruovat a přezbrojovat; manévru, které se toho roku konaly taktéž v Benátsku, se účastnila i oddělení pluků dislokovaných u francouzských hranic – podle rakousko-uherského Ministerstva války jen proto, aby byly seznámeny s terénem poblíž železnice spojující Jižní Tyroly s vnitřním Rakouskem –, a už v roce předešlém docházelo k ničení hraničních mezníků se záměrem pozměnit průběh hranice, kromě toho se do služeb italského Ministerstva války dávaly iredentistickými spolky založené

cyklistické a automobilistické kluby. Proto muselo Rakousko-Uhersko začátkem roku 1905 posílit jednotky na hranicích, k pevnostnímu dělostřelectvu povolal muže z náhradní rezervy a poslat do Terstu stacionární loď. Dalším italským opatřením roku 1904 bylo vytvoření rezervní divize válečných lodí na Jadranu, která se skládala ze čtyř bitevních lodí, jednoho velkého křižníku a 16 torpédových plavidel. Jejimi základnami byly Tarent a dělostřelecky nově vyzbrojené Benátky, později se počítalo i s Ankonou. Kromě toho se rejdařské společnosti zavázaly zařídit pro přepravu jednotek na svých lodích, byla prováděna špionáž na rakousko-uherském území i při pobřeží, na hranicích se objevilo více karabiniérů, byly posíleny benátské železnice, a roku 1905 se samozřejmě pokračovalo v opevňovacích pracích, plánováno bylo i opevnění proti Rakousku-Uhersku na Soči, a Italové se dokonce pokusili o sabotáž stavby rakousko-uherských železnic vedoucích k italské hranici.

Ačkoliv italské loďstvo bylo mnohem silnější než rakousko-uherské,⁴⁵³ schválil roku 1905 italský parlament námořnictvu mimořádnou dotaci 150 milionů lir⁴⁵⁴ rozdělených do 12 let na stavbu nových lodí a projektovanou stavbu továrny na torpéda v La Spezie. Zároveň byla rezervní divize, která nyní trvale zůstávala na Jadranu, posílena na 7 bitevních lodí, 3 křižníky a 22 torpédových plavidel, v Ankoně byla zřízena základna torpédových člunů, zatímco další se plánovaly v přístavech Barletta a Ravenna. Na výzvědy k rakousko-uherskému pobřeží i do blízkosti Puly se vydávaly nejen soukromé parníky, ale i křižníky a torpédové čluny, přičemž testovaly i rádiové spojení s Benátkami; o rozsahu špionáže svědčily materiály nalezené u zatčeného zvěda, který ve službách italského generálního štábu podle příkazů italského vojenského ataše akreditovaného ve Vídni prozkoumal Jižní Tyroly, Istrii, Pulu, dalmatské pobřeží až ke Kotorské zátocce a opevnění v Hercegovině. Informace o situaci na hranicích s Černou Horou měly být získávány italskými důstojníky a předávány do Cetyně, za italské peníze byla zajištěna stavba rádiové stanice u černohorského města Bar zajišťující spojení s italským přístavem Bari, podporu italské vlády měla i výstavba tohoto přístavu a strategických železnic, a k tomu bylo nutné přičíst Italy dodaná a Černohorci nikdy nezaplacená děla včetně munice – podle názoru rakousko-uherského Ministerstva války Černá Hora otevřeně přiznávala, že dává své území k dispozici pro vylovení italských jednotek, které by pokračovaly proti Kotorské zátocce a jižní Hercegovině. „Toto ve spojení s italským zbrojením na souši i na moři nás dostává do situace, jejíž závažnost nelze přehlédnout.“

Ignorovat nebylo záhodno ani jiné skutečnosti. Stav rakousko-uherského dělostřeleckého parku byl alarmující – děla v opevněních na jižní hranici monarchie byla většinou ještě z 60. let 19. století, moderních kusů nebyl odpovídající počet ani v pobřežních opevněních, modernizaci vyžadovalo i polní dělostřelectvo, nedostávalo se munice –, a zatímco v italských vojenských opatřeních se projevovaly agresivní tendence, Rakousko-Uhersko přešlapovalo na místě. „V žádném případě nepřehlížím nesmírně těžkou situaci obou vlád, ale

⁴⁵³ V Pitreichově elaborátu je uvedeno, že italské loďstvo disponovalo 56 bitevními loděmi a křižníky o celkem 344 000 tunách a 179 torpédovými plavidly a ponorkami, zatímco rakousko-uherské mělo 23 bitevních lodí a křižnicích o 133 000 tunách a 61 torpédových plavidel. Jednalo se o stav „dnes“, se započtením rozestavěných lodí, a kvůli nutnému vyřazení plavidel a zahajování stavby nových se tyto počty nemohly shodovat s dále uvedenými čísly k roku 1908/09, v nichž předtivil sílu obou loďstev Montecuccoli.

⁴⁵⁴ Italská lira a rakousko-uherská koruna se k sobě tehdy měly přibližně v poměru 1 : 1, proto se také ve sledovaném období nikdo neobtěžoval liry na koruny přepočítávat. Například 23. listopadu, dva dny před tím, než se sešla ministerská rada, již bylo rozebírané memorandum určeno, bylo na vídeňské burze 100 lir ke koupi za 95 korun 90 haléřů. Wiener Zeitung, 24. 11. 1905, 269, s. 14.

už nejsem vůbec schopen nést dále zodpovědnost za to, že se neděje nic, aby bylo včas zahrnuto denně rostoucí, vážné nebezpečí ohrožující existenci monarchie.“

V rámci elaborátu Ministerstva války měl i Montecuccoli prostor vyjádřit svůj názor na celou záležitost. Zdůraznil rozmáhající se iredentismus, připomněl, že i sociální demokracie opouští svůj mezinárodní směr, jak dojde na velkoitalské zájmy, k tomu přičetl italské válečné lodě pozorující rakouské pobřeží a dospěl k závěru, že se zřejmě blíží čas, kdy se italská vláda již nebude moci držet stranou vlivu iredentistického hnutí. Bylo dokonce možné, že vláda už bere tuto možnost v potaz a připravuje se, neboť mimořádných 124,5 milionu lir⁴⁵⁵ na posílení italských námořních sil bylo roku 1905 schváleno téměř bez odporu, což bylo možné považovat za důkaz, že i lidové zastoupení je srozuměno s možnými následky iredentistických aktivit. Budování loďstva mělo být dokončeno v nápadně krátkém čase, v letech 1908–09, „což opravňuje k podezření, že se v daném případě nejedná jen o naplnění momentálního požadavku námořnictva, nýbrž o regulérní zbrojení pro případ války s naší monarchií.“ Mluvílo pro to i zřízení rezervní eskadry⁴⁵⁶ na Jadranu předešlého roku, a pokud by habsburká monarchie do obrany pobřeží co nejdříve významně neinvestovala, bylo by její válečné námořnictvo v případné válce s Itálií v beznadějně situaci.

Po dokončení plánovaného budování italského válečného loďstva, v letech 1908–09, by měla Itálie k dispozici 15 moderních pancéřových lodí o průměrném výtlaku 10 600 tun a 12 staršího typu o průměrně 11 300 tunách, 14 chráněných křižníků o průměrných 2800 tunách a šest malých o průměrných 875 tunách, 2 průzkumné lodě o 1313 tunách, jednu minovou loď o 6000 tunách⁴⁵⁷, 28 torpédoborců o 330 tunách, 42 širomořských torpédových člunů o 215 tunách a 47 menších, 12 ponorných člunů, jednu ponorku a dva lagunové dělové čluny. Za předpokladu, že by rakousko-uherské válečné námořnictvo mělo k dispozici v létě 1904 schválené mimořádné dotace, v téže době by mohlo proti Itálii postavit 8 moderních pancéřových lodí o průměrném výtlaku 8780 tun a 7 staršího typu o průměrně 5900 tunách, pět chráněných křižníků, 3 průzkumné lodě o cca 1600 tunách, 12 torpédoborců po 390 tunách a 24 širomořských torpédových člunů po 200 tunách – jednalo se o typy Huszár a Kaiman, které bylo teprve třeba postavit, všechny starší torpédoborce byly proti italským výrazně slabší, a tak nebyly započítány –, 11 menších torpédových člunů (čluny pod 80 tun nebyly započítány ani jedné straně) a šest ponorek, které bylo také třeba nejprve postavit. Poměr obou loďstev by tak byl přinejlepším 2,6 : 1, ale pravděpodobně horší. I s odhlédnutím od plánovaného posílení italského loďstva by poměr zůstal tak nevyrovnaný, že ofenzivní postup i obrana v rakousko-uherských vodách by byly, vyjma zvlášť příznivých okolností, vyloučeny.

Výklad pokračoval nastíněním válečných událostí, k nimž by na moři v případě války došlo. Pro neodpovídající železniční spojení v Dalmácii musela být v případě mobilizace část jednotek transportována po moři, slabé místo, které bylo nepříteli jistě známo, pročež by zahájil nepřátelství bezprostředně po vydání mobilizačního rozkazu v Rakousku-Uhersku. Námořní transporty by byly ihned znemožněny, což by narušilo průběh mobilizace, a díky dislokaci italské rezervní eskadry v Tarentu by se po Jadranu mohla záhy pohybovat námořní síla výrazně

⁴⁵⁵ Není jasné, čeho konkrétně se toto číslo týká, použito bylo i v červnovém referátu císaři. Rozpočet italského námořnictva pro období 1904/05 byl zpětně navýšen na 125 milionů lir a program, o němž bude řeč níže, vyžadoval navyšování rozpočtu až do roku 1916/17 o celkem 150 milionů lir.

⁴⁵⁶ Montecuccoli uvádí 6 bitevních lodí, 5 torpédoborců a 16 torpédových člunů.

⁴⁵⁷ „Minenschiff“, německé označení pro obchodní loď upravenou ke kladení námořních min.

převažující rakousko-uherskou aktivní eskadru.⁴⁵⁸ To by znamenalo brzkou blokádu Puly, usnadněnou i přirozenými dispozicemi tohoto přístavu – z Puly bylo možné vyplout jen na dvou místech, nikoliv nepozorovaně, a nepřítel nemusel střežit příliš velký prostor. Rakousko-uherské loďstvo by nemohlo bránit vylodění nepřátelských jednotek a muselo by zůstat ve vnitřním přístavu v Pule, protože kotviště u Fasany nebylo dostatečně chráněno proti útokům torpédových člunů a ponorek. Protože Pula měla jen jednoduché opevnění, které loďstvo nemohlo chránit před střelbou z moderních dalekonosných děl, ani palbu v dostatečné míře opětovat, bylo by loďstvo vystaveno nepřátelskému ostřelování a vyvstávalo nebezpečí, že by je potkal stejný osud jako ruské loďstvo v Port Arthuru. Celá obrana pobřeží by se omezila na tento jediný bod a moře by ovládal nepřítel.

Aby na tento katastrofický scénář nedošlo, bylo v první řadě třeba uvolnit příslibené finanční prostředky, a jelikož rozhodujícím faktorem obrany pobřeží bylo loďstvo, bylo třeba je rozvinout do takové síly, aby mohlo vůči nepříteli postupovat ofenzivně s nadějí na úspěch – potřebnou sílu v tomto elaborátu představoval stejný počet lodí jako v červnovém memorandu –, a „protože doba využitelnosti jednotky... může být odhadnuta na nanejvýš 20 let, bylo by každý rok třeba dát správě námořnictva k dispozici dvacetinu celkové ceny výše uvedeného loďstva výlučně pro stavbu nových plavidel a jejich vyzbrojení,“ jak bylo v memorandu rovněž vysvětleno. Montecuccoli si tedy pro rok 1907 představoval rozpočet 69,6 milionu korun, včetně oněch 30,7 na náhradu lodí. Dále bylo nutné zvýšit roční kontingent rekrutů z 2680 na předběžně odhadovaných 3400 a vylepšit současná, popřípadě zřídit nová opevnění. Nejednalo se jen o Pulu, k účinné obraně Dalmácie byla třeba ještě jedna základna – navrhován byl Šibenik –, jejíž existence by značně ztížila nepřátelskou blokádu a vlastním jednotkám usnadnila ofenzivní činnost. Potřeba byly i další opěrné body pro torpédové flotily, a také co nejrychleji opevnit přístav města Mali Lošinj, který by byl pro případného nepřítele vhodnou operační základnou, kdyby mu padl do rukou, zatímco v opačném případě z něj mohly nepřátelskou blokádu Puly narušovat rakousko-uherské torpédové flotily.⁴⁵⁹

Téhož dne byl Ministerstvem války předložen ještě jeden elaborát, a sice na téma strategických železnic Dalmácie a Hercegoviny. Poměry se už řadu let měly tak, že v případě války by tyto oblasti byly ohroženy z jihu Černou Horou, ze západu a od moře Itálií, a výše zmíněné okolnosti dávaly tušit, že oba státy by mohly být vázány vzájemnou dohodou. Vzhledem k poměru sil italského a rakousko-uherského loďstva a s přihlédnutím ke skutečnosti, že vybudování loďstva vyžaduje čas, bylo všechno jen ne jisté, že rakousko-uherské loďstvo by ovládlo moře. Zajistit jižní Dalmácii a Hercegovinu větším počtem jednotek pozemního vojska bylo vyloučeno, neboť tyto byly potřeba tam, kde se válka rozhodovala. „Kdybychom chtěli, tak jako roku 1859, kdy byl mezi francouzským a naším loďstvem podobný nepoměr, poskytnout podstatné síly k zajištění pobřeží, pravděpodobně bychom na rozhodujícím místě – jako tehdy u Magenty a Solferina – tahali za kratší konec. Tento způsob tedy nepřipadá v úvahu.“ Bylo potřeba navýšit stavy jednotek dislokovaných v prostoru Kotorské zátoky a v Hercegovině a udržovat tamní opevnění připravená, a jak k tomu, tak ke spolupráci loďstva při obraně pobřeží bylo nutné odpovídající železniční spojení. Loď

⁴⁵⁸ Tj. loď ve stavu plné připravenosti, značná část loďstva byla po většinu roku v rezervě.

⁴⁵⁹ PA XL, gmcpz 454 ex 1905, *Der Rüstungskredit*, nedatováno. Potřebu odpovídajících komunikací zmínil ve svém elaborátu i Montecuccoli, a jak kvůli mobilizaci, tak kvůli Šibeniku se pro ně vyslovil i na zasedání dříve téhož dne, kde byly železnice jediným tématem. PA XL, gmcpz 453 ex 1905

potřebovaly chráněné základny, a jelikož Pula a Kotorská zátoka od sebe byly poměrně daleko, bylo i v tomto elaborátu zmíněno, že třetí válečný přístav by měl být zřízen v Šibeniku – samozřejmě pod podmínkou dobrého železničního spojení s vnitrozemím.⁴⁶⁰

Základním problémem nicméně zůstávalo, že vše, železnice i přístavy, stálo peníze. Iniciativa, podávání návrhů ohledně pobřežního opevnění, připadala veliteli námořnictva, rozhodnutí v těchto otázkách ale bylo vázáno na dohodu s náčelníkem generálního štábu ohledně taktických a strategických a s ministrem války ohledně finančních záležitostí. Opevnění, jak už bylo zmíněno, byla stavěna z rozpočtu pozemního vojska, a jím až na výjimky obsazována; vybudovat z Šibeniku válečný přístav by i bez námořních zařízení stálo 150 milionů korun a obsadit by jej musela jedna pěší divize a prapor pevnostního dělostřelectva, už jen proto se jednalo o projekt stěží realizovatelný,⁴⁶¹ a také nerealizovaný.

Je zřejmé, že již nebylo třeba zvlášť zdůrazňovat, nakolik je loďstvo důležité k obraně pobřeží, naopak se zdá být rovnocennou součástí branné moci. Vedení vojska a námořnictva sepsáním těchto elaborátů spojila své síly v boji za uvolnění již schválených peněz a za budování strategických železnic, které byly důležité jak pro pozemní, tak pro námořní síly. Nebylo-li loďstvo dostatečně silné, pozemní vojsko a opevnění musely nést tím větší tíhu obrany pobřeží, k čemuž ovšem potřebovaly odpovídající železniční spojení, a aby se kruh uzavřel, bez dobré dopravní obsluhy nemohlo být efektivní ani námořnictvo, zde tedy připomínka roku 1859 sloužila jen jako článek v řetězci argumentů pro výstavbu železnic, nikoliv pro budování loďstva. Ministr války částečně navázal na argumenty, jimiž již roku 1904 podpořil svou žádost o mimořádné dotace, tehdy ale Itálie nebyla jediným důvodem, a i z Goluchowského komentářů na zasedání ministerské rady bylo zjevné, že nebezpečí sice existuje, ale není bezprostřední. Pitreich sám tehdy v delegacích jakýkoliv politický charakter zbrojení odmítl a poukázal na Tittoniho slova, že ani rakousko-uherská, ani italská vojenská opatření nesmějí vyvolat přesvědčení, že vztahy obou zemí se stávají méně srdečnými a mírumilovnými.⁴⁶²

Pravda, ministr války nemusel být upřímný, ale jakkoliv mohlo být Italské nebezpečí jen otázkou času, nezmnili Pitreich ani Montecuccoli ve svých o rok a půl mladších elaborátech; že by bylo bezprostřední; zbrojit bylo třeba co nejvyšším tempem, aby monarchie nemohla být překvapena v okamžiku slabosti, poučení z rusko-japonské války, jak se nechal Pitreich slyšet na téže schůzi delegací v létě 1904.⁴⁶³ S tím, jak pomalu byly, či spíše nebyly dávány peníze z mimořádných dotací k dispozici, se pochopitelně prodlužovala doba, během níž byla monarchie překvapivým útokem velmi zranitelná, za což Pitreich nemohl chtít nést zodpovědnost. A tak se a podzim roku 1905 šéfové válečných resortů rozhodli podložit nutnost dát schválené sumy peněz včas k dispozici nebezpečím takového překvapení ze strany Itálie. Z balkánských států, na něž ministr války ve svém dopise z roku 1904 upozorňoval, zůstala jen Černá Hora, v textu uvedená do souvislosti právě s Itálií.

Montecuccoli použil italské nebezpečí jako stejný argument ve prospěch stejného loďstva, které představil i ve svém dříve zmíněném memorandu; v referátu císaři, jenž je

⁴⁶⁰ PA XL, gmcpz 453 ex 1905, *Dalmatien und die Herzegovina*, nedatováno.

⁴⁶¹ CONRAD, *Aus meiner Dienstzeit, sv. I.*, s. 357, 436, 438. Samotnému Conradovi připadalo, že by bylo vhodnější investovat místo do opevnění do loďstva.

⁴⁶² Neue Freie Presse, 1. 6. 1904, 14284, s. 7.

⁴⁶³ Tamtéž.

doprovázel, prezentoval poměr sil ke konci italského rozpočtového roku 1908/1909 ve stejných číslech jako v elaborátu pro ministerskou radu. Situaci v Itálii a její jakékoliv další přípravy na válku ale v textu určeném císaři zřejmě nepovažoval za nutné rozebírat.⁴⁶⁴

Roku 1905 bylo tedy ze strany námořnictva prvně ukázáno na konkrétního nepřítele – podle všech právě zmíněných textů je zjevné, že investovat do loďstva bylo třeba v první řadě kvůli nebezpečí ze strany Itálie, skutečnost, která je mnohem důrazněji vyjádřena v elaborátu určenému ministerské radě. Jakkoliv při popisování nejhoršího scénáře a konkrétních opatření je Itálie zmíněna pouze dvakrát, mnohem častěji je používáno označení „der Feind“ nebo „der Gegner“, v úvodní části Pitreichova i Montecuccoliho elaborátu je dáno jasně najevo, koho je třeba si pod těmito pojmy představit, a že se jedná skutečně o tohoto konkrétního nepřítele, naznačuje i samo použití určitého členu. Vedení vojska i námořnictva se očividně dohodla, že se pokusí použít italské nebezpečí jako páku na vlády, což naznačuje, že ministr války a šéf Námořní sekce nemuseli být nezbytně přesvědčeni, že toto nebezpečí je tak blízko, jak by zřejmě rádi, aby vlády věřily. Na druhou stranu, Montecuccoliho memorandum, tak jako Spaunovo exposé z roku 1898, mělo být předloženo delegátům, a tedy v podstatě zveřejněno, pročež byla při jeho sestavování třeba nejvyšší opatrnost, jelikož nebylo žádoucí eventuálního nepřítele vyplašit či vyprovokovat. Ovšem zatímco ze Spaunova exposé je zřejmé, že je třeba vybudovat loďstvo připravené bránit pobřeží monarchie za všech okolností a proti jakémukoliv nepříteli – kterým byl v jeho případě „ein Gengner“ – a nedoprovodil elaborát žádným vysvětlujícím referátem⁴⁶⁵, Montecuccoli v textu předloženém ministerské radě představil flotu svým charakterem přizpůsobenou nepříteli, na kterého bylo poukázáno jako na velmi pravděpodobného. Konkrétní nepřítel je pochopitelně pádnějším argumentem než anonymní „Feind“ či „Gegner“. Referát, který Montecuccoli v červnu zaslal císaři spolu s memorandem, je nicméně psaný ve velmi podobném duchu, takže je očividné, že italské nebezpečí si vedení Námořní sekce nevymyslelo až na poslední chvíli před zasedáním ministerské rady. Aby ale bylo možné posoudit, nakolik mohl Montecuccoli opravdu věřit, že tím nejdůležitějším měřítkem pro sílu rakousko-uherského loďstva jsou počty lodí pod italskou válečnou vlajkou, je třeba si položit otázku, zda byla Itálie habsburské monarchii skutečně nebezpečná.

4.2.2 Bud' spojenci, nebo nepřátelé

V předvečer první světové války bylo Rakousko-Uhersko jedinou evropskou velmocí, jíž se Itálie mohla chtít vyrovnat, ovšem i habsburská monarchie nad ní měla v mnoha ohledech převahu. „Hrát roli velmoci bez odpovídajících prostředků byla složitá úloha, která mohla snadno vést k rozpakům, ponížení a možná i horšímu. Vzhledem k těmto okolnostem se italská zahraniční politika stala spleťou, zmatenou, komplexní, nejnespolehlivější ze všech evropských států.“ V desetiletích po sjednocení se italská diplomacie otáčela zejména kolem Rakouska a Francie, začátkem první světové války ji bylo možné shrnout tak, že pro Itálii by bylo ideálním výsledkem, kdyby byla poražena jak Francie, tak Rakousko-Uhersko. Itálie a habsburská monarchie ostatně mohly být buď spojenci, nebo nepřátelé, už podle toho, co pro Itálii znamenal v předchozí kapitole zmíněný článek VII trojspolkové smlouvy. Kompenzace

⁴⁶⁴ MS/PK, XV-7/11 no. 863 ex 1906, *Vortrag... über die Notwendigkeit von Maßnahmen zur Verstärkung der Flotte*, 6. 6. 1905.

⁴⁶⁵ Přinejmenším není přiložen k protokolům ze zasedání ministerské rady a není k nalezení ani mezi materiály MKSM.

za zájmy a odůvodněné požadavky „obsahovaly zjevnou referenci k Trentu a Terstu a činily pravděpodobným, že jakékoliv faktory působily opačným směrem, italští diplomaté nebudou ani chtít, ani jim nebude dovoleno zapomenout, že Risorgimento nebylo dokončeno a že by mohla nastat chvíle, kdy by pro Itálii bylo výhodným přestat být spojencem Rakouska, a namísto toho se stát jeho nepřitelem.“⁴⁶⁶ Pomýšlet na Trento a Terst pak bylo možné tím více, že Kálnoky netrval na písemném ujištění, že kompenzovat tyto zájmy a nároky z území monarchie nepřipadá v úvahu.⁴⁶⁷

Iredentismus, hnutí požadující přičlenění ztracených nebo s Itálií dosud nesjednocených oblastí, se ovšem neomezoval na Terst a Trento, mohlo se jednat i o Trentino, Dalmácii, Dubrovník nebo Albánii. Kořeny tohoto hnutí sahaly až do 18. století, patřilo na levou stranu politického spektra, bylo spojeno s republikánskými ideály a nepřátelské monarchii, jeho přání, ať už se jednalo o Trento a Terst nebo kterékoliv jiné území, mohla být ale splněna jen za jistých okolností, byla to otázka příležitosti, kterou určovala mezinárodní situace a italská diplomacie. Co se samotné expanze týkalo, bylo možné pomýšlet i na Tunis, Nice, Korsiku nebo Maltu, a bez nutnosti válčit se Itálie mohla zaměřit na diplomatické dobývání pozic v malé Asii, Libyi, Albánii nebo i Etiopii. Protože Itálie byla zřejmě ta poslední velmoc, která mohla pomýšlet na z vlastní iniciativy vedenou válku proti jiné velmoci, museli iredentisté čekat, nebo se upnout k jinému cíli, a tak se koncem 19. století začaly stírat rozdíly mezi spíše pravicovými nacionalisty a iredentisty. Čistý iredentismus živořil, mnoho nadšení pro něj neprojevovali ani v Terstu žijící Italové, kteří považovali Benátky za hospodářského rivala a jimž Itálie nepřipadala příliš atraktivní; nic nepomáhalo, že je Giolitti finančně podporoval.

Jinak to bylo s organizacemi, které z iredentistického hnutí sice vzešly, ale snáze se sblížily s vládnoucími liberály; postupem času se ideově posouvaly k politické pravici, a tím i k imperialismu, v němž se iredentismus rozplynul. Jednou z nich byla v elaborátu zmíněná Společnost Danta Alighieriho, původně založená, aby podporovala italský jazyk a kulturu, a tím v podstatě bránila zničení italského živlu na rakouském území. Mezi jejími sponzory byly významné osobnosti včetně jednoho ze synů Giuseppe Garibaldiho nebo někdejšího velmistra italských Svobodných zednářů a starosty Říma Ernesta Nathana. Na přelomu století, kdy byl jejím prezidentem Pasquale Villari, se Společnost rozrostla na 18 000 členů, zároveň byla potvrzena její pravicová orientace; prezident sám si byl vědom problému emigrace a doufal v nějakou cestu k imperialismu, problém pro něj představovala stejně tak Argentina jako Trentino. Společnost se neomezovala na iredentismus, spíše byla ochotná podporovat jakoukoliv zahraniční politiku, která chránila nebo rozšiřovala italskost [italianità], postupně se stávala polooficiálním orgánem, a ačkoliv roku 1911 měla kolem 50 000 členů, scházel jí silný politický impuls a roku 1914 už byla stěží něčím více než propagátorem italské kultury. Nelze prokázat, že její prezident nebo i Společnost jako celek mohli mít přímý vliv na politiku, a vzhledem ke své orientaci na kulturní záležitosti byl okruh politiky, která se jí týkala, značně omezený.⁴⁶⁸

⁴⁶⁶ BOSWORTH, Richard James Boon, *Italy, the Least of the Great Powers. Italian foreign policy before the First World War*. London-New York-New Rochelle-melbourne-Sydney: Cambridge University Press, 1979, s. 5–11.

⁴⁶⁷ BRIDGE, s. 165–166.

⁴⁶⁸ BOSWORTH, s. 47–52.

Cena Itálie v rámci Trojspolku možná nebyla velká ani podle Conrada, pro nějž bylo její členství v alianci nesmyslnou fraškou,⁴⁶⁹ ani podle Kálnokyho, ale centrum této aliance se nacházelo v Berlíně; Itálie byla německým spojencem, protože ji nikdo jiný nechtěl, a zůstávala jím, protože se ji nedařilo nikým nahradit. Bismarck ji využíval jako poslíčka k Velké Británii, a Crispi se výrazně orientoval na Trojspolek právě proto, že k němu tehdy měla Británie blízko, ne kvůli jakékoliv pomoci v Africe nabízené Berlínem.⁴⁷⁰ Crispiho nástupce ve funkci předsedy vlády Antonio markýz di Rudinì prosazoval větší nezávislost na alianci a zlepšení vztahů k Francii a Rusku. První krok tímto směrem byl učiněn v září 1896, kdy jeho ministr zahraničí, markýz Emilio Visconti-Venosta, uzavřel otázku Tuniska dohodou s Francií, a už v dubnu následujícího roku zahájil jednání o nové obchodní smlouvě, nakonec uzavřené koncem roku 1898, čímž byla formálně ukončena celní válka vypuknuvší o deset let dříve. Sbližování pokračovalo v prosinci 1900 výměnou dopisů mezi Visconti-Venostou a francouzským ambasadorem v Římě, Camillem Barrèrem, týkajících se severoafrických zájmů obou velmocí, kdy Itálie uznala právo Francie na změnu statu quo v Maroku k ochraně svých zájmů výměnou za francouzské ujištění, že Itálie může v tom případě zasáhnout v Tripolsku a Kyrenaice.⁴⁷¹

Sbližování s Francií tedy začalo ještě v době vlády Trojspolku nakloněného krále Umberta I. a pravicových kabinetů; po nástupu Viktora Emanuela III., jemuž byla sympatičtější Francie, a Zanardelliho levicové vlády roku 1901 nemohlo překvapit, že Itálie tímto směrem pokračovala. V novém kabinetu sestaveném poté, co Giolitti výzamně pomohl k pádu vlády Giuseppeho Saracca, byli klíčovými osobnostmi lídři liberálů, Giuseppe Zanardelli a právě Giovanni Giolitti. Sledovali politiku smíření extrémní levice, radikálů, republikánů a socialistů, s monarchií a buržoazními liberály, k dosažení tohoto cíle bylo nutné slibovat sociální reformy a demokratickou monarchii. Smíření s krajní levicí mohla napomoci i změna na trůně – 29. července 1900 se Umberto I. stal obětí atentátu spáchaného anarchistou Gaetanem Brescim. Zavražděný král byl v řadách levice neoblíbený zejména pro svou oddanost Trojspolku, který považovaly spíše za alianci pro účely domácího konzervatismu než obranu Itálie, a podporoval Crispiho i konzervativní, represivní vládu generála Pellouxe, zatímco Viktor Emanuel ještě jako korunní princ oponoval Crispiho politice. S jeho nástupem na trůn bylo konečně dosaženo sblížení s Francií, a tím i oslabení vztahů s německými velmocemi, což jej v řadách levice učinilo mnohem populárnějším, než kdy byl jeho otec. Zanardelliho vystřídal jako předseda vlády roku 1903 Giolitti, který rezignoval v březnu 1905, ani to ale neznamenalo obrat, naopak, čelní politici uznávali, že je nutné si krajní levici usmířit.⁴⁷² Tato skutečnost ve prospěch Trojspolku pracovat nemohla.

Co se italských vztahů s Rakouskem-Uherskem týkalo, výměna nót roku 1900 potvrdila dohodu z roku 1897 usilovat v případě rozpadu Osmanské říše o vytvoření nezávislé Albánie, nicméně už samotný fakt, že Viktor Emanuel III. měl za ženu dceru černohorského knížete Nikity, mařil Goluchowského naděje na omezování italského vlivu a zájmů na Balkáně.⁴⁷³ Itálie se chtěla angažovat třeba roku 1903 v záležitostech Makedonie, na něž si tehdy nárokovaly rozhodující vliv Rusko a Rakousko-Uhersko, od Goluchowského se jí ale dostalo ostrého

⁴⁶⁹ BOSWORTH, s. 196.

⁴⁷⁰ Tamtéž, s. 196–201.

⁴⁷¹ SALADINO, s. 121–122.

⁴⁷² Tamtéž, s. 94–108.

⁴⁷³ BRIDGE, s. 251.

odmítnutí, rakousko-uherský ministr zahraničí tehdy neměl nijak v úmyslu s Italy budoucnost Albánie konzultovat.⁴⁷⁴ Závislost na Německu nebyla překážkou žádným podstatným italským zájmům, a dokud aliance zůstávala čistě defenzivní a přátelské italsko-britské vztahy nebyly ohrožovány vzájemným odcizováním se Británie a Německa, byla pro Itálii přínosná; sbližování s Francií ale změnilo její původní význam, totiž bránit Itálii proti francouzskému útoku – nicméně, jak Visconti-Venosta připustil v lednu 1901, aliance byla i způsobem obrany proti Rakousku.⁴⁷⁵ Pro Itálii s jejími dlouhými pobřežími byl v případě jakéhokoliv konfliktu jedním z rozhodujících postoj Velké Británie, ale zatímco roku 1891 bylo ostrovní království Trojspolku blízko, a dokonce se předpokládalo jeho přistoupení k alianci,⁴⁷⁶ o deset let později už byla tato naděje mrtvá,⁴⁷⁷ a právě kvůli zhoršujícím se německo-britským vztahům žádali Italové už v druhé polovině 90. let obnovení Manciniho deklarace, která sice byla součástí původní trojspolkové smlouvy, ale nezůstala jí. Itálie kromě toho požadovala právo neválčit s Francií, bude-li podporována Velkou Británií; oba tyto požadavky byly jejími německými spojenci odmítnuty.⁴⁷⁸

Když v létě 1902 opět došlo na obnovení Trojspolku, nový ministr zahraničí markýz Giulio Prinetti usiloval o revizi stávajících ustanovení. Jeho návrh změnit preambuli, aby více odrážela defenzivní charakter aliance, i požadavek zachovat klausule podporující vývoz italského vína v rámci obnovení obchodních smluv byly zamítnuty, tak jako se Rakousko-Uhersko a Německo odmítly zavázat podporovat Itálii v případě, že by Rusko změnou statu quo na Balkáně poškodilo italské zájmy. Rakousko-Uhersko ale přistoupilo k německo-italské konvenci z roku 1891, tudíž přislíbilo podpořit italský zásah v Libyi v případě změny statu quo v severní Africe; podobně se vůči Itálii již v březnu zavázala Velké Británie, která ujistila svou podporou při ochraně italských zájmů ve Středomoří.⁴⁷⁹ Itálii se podařilo od svých spojenců získat jen jediný ústupek, zato později toho roku uzavřela další dohodu s Francií, spojenou se jmény Prinettiho a Barrèrehu. Itálie a Francie se vzájemně ujistily, že mohou svůj vliv v Tripolsku, respektive v Maroku rozšiřovat, kdykoliv uznají za vhodné, a také se shodly, že pokud se některá z nich stane terčem přímé či nepřímé agrese, nebo bude donucena válku zahájit v důsledku přímé provokace, druhá zůstane neutrální. Trojspolkové smlouvy, která zakládala defenzivní alianci proti nevyprovokovanému útoku, se tato dohoda nijak nedotkla.⁴⁸⁰

Pozornosti italských trojspolkových partnerů toto flirtování s Francií neušlo, a ačkoliv nebylo považováno za tak nevinné, jako otočka ve valčíku, o níž se v lednu 1902 zmínil v Říšském sněmu německý kancléř Bernhard von Bülow, bylo ve Vídni vítáno vše, co snižovalo pravděpodobnost italsko-francouzské války, a tím i nutnosti plnit nepřijemné povinnosti plynoucí ze smluvních závazků. Nový italský král sice záhy navštívil Berlín i Petrohrad, nikoliv ale Vídeň; od cesty do rakouského hlavního města jej podle slov italského ambasadora zrazoval Zanardelli.⁴⁸¹ To bylo vysvětlitelné tím, že František Josef I. roku 1881 neopětoval návštěvu

⁴⁷⁴ SALADINO, s. 126; BRIDGE, s. 259–260.

⁴⁷⁵ SALADINO, s. 122.

⁴⁷⁶ BRIDGE, s. 188–189.

⁴⁷⁷ RICH, s. 388–389.

⁴⁷⁸ HLAVAČKA, Milan, PEČENKA, Marek, *Trojspolek. Německá, rakousko-uherská a italská zahraniční politika před první světovou válkou*. Praha: Libri, 1999, s. 189.

⁴⁷⁹ SALADINO, s. 122–123.

⁴⁸⁰ HLAVAČKA, PEČENKA, s. 187; SALADINO, s. 123–4.

⁴⁸¹ BRIDGE, s. 251–2.

Umberta I. – jelikož papež Leo XIII. trval na tom, že touto návštěvou nesmí počít Řím, byla učiněna nabídka státní návštěvy v jiném městě, což italská vláda odmítla, a na návštěvu tak nikdy nedošlo. Další státní návštěvy nového italského krále mohly být jistou demonstrací nezávislosti, roku 1903 zavítal Viktor Emanuel do Paříže i Londýna, nejvíce německé velmoci ale znepokojilo vřelé přivítání francouzského prezidenta Émila Louberta v Římě na jaře roku 1904, když přijel návštěvu oplatit.

Další důvod ke znepokojení zavdaly potyčky mezi německy a italsky hovořícími studenty na univerzitě v Innsbrucku, které v Itálii vyvolaly demonstrace sympatizantů. Během jedné z těchto demonstrací v srpnu 1903 pobýval Viktor Emanuel v Udine, blízko hranic s Rakouskem, což jen zdůraznilo jeho antipatii k severnímu sousedovi.⁴⁸² Zástupci rakouských Italů žádali nezávislou univerzitu v Terstu, tento požadavek byl ale ve Vídni odmítnut, protože by se jednak mohla stát hnízdem iredentismu, jednak by její zřízení jen vybidlo ostatní národnosti ke vznášení podobných požadavků. Koerberova vláda proto zřídila italskou právnickou fakultu v Innsbrucku, ale když byla v listopadu 1904 otevřena, došlo ke krvavému střetu mezi rakouskými a italskými studenty, při němž byl jeden z Rakušanů zabit. Policii se situace vymkla z rukou, nepokoje se přenesly do Itálie obývaných oblastí Tyrolska, a než vojsko nastolilo pořádek, došlo k mnoha škodám na majetku, budova nové fakulty byla zdemolována a několik italských studentů mučeno. Protesty v Itálii ještě nabraly na síle, zatímco italští poslanci na tyrolském zemském sněmu se uchýlili k obstrukcím a Koerber byl v Říšské radě označen za zodpovědného za události v Innsbrucku.⁴⁸³

V souvislosti s mimořádnými dotacemi projednávanými v delegacích v květnu a červnu 1904 a italskými vojenskými opatřeními se Tittoni měl nechat slyšet, že tato nemají v žádném případě vzbudit víru ve zhoršení vzájemných vztahů,⁴⁸⁴ nicméně vzájemná antipatie alespoň v některých kruzích přetrvávala. Už roku 1905 se ve Vídni začaly ozývat hlasy volající po preventivní válce, aby Itálie nestáčila dokončit své vojenské přípravy, a po konferenci v Algecirasu dokonce i Vilém II. zmínil válku proti tomuto neužitečnému spojenci.⁴⁸⁵ Italové německého císaře vyprovokovali sami svým profrancouzským vystupováním na konferenci, a i záruky proti svému rakousko-uherskému spojenci hledali právě u Francie, jejíž cena, vystoupení z Trojspolku, ale tehdy byla pro Itálii ještě příliš vysoká.⁴⁸⁶ Goluchowski si nicméně nepřál, aby se v souvislosti s tím ještě zhoršily italsko-rakouské vztahy, sám tehdy připustil, že pokud nebudou spojenci, musejí být nepřáteli, kteří dříve či později zkříží zbraně. V červnu 1906 Rakušané sice odmítli italský návrh jednat o námořních záležitostech s tím, že rakousko-uherské loďstvo je určeno k obraně pobřeží, ne k akcím proti Francii v západním Středomoří,⁴⁸⁷ přesto v prosinci téhož roku neměl Goluchovského nástupce Aloys Lexa svobodný pán Aehrental pro delegáty ohledně vztahů s Itálií nic než dobré zprávy. „Vycházeje ze skutečnosti, že, objektivně souzeno, mezi monarchií a Itálií není žádný střet zájmů, jsem toho názoru, že s [italským] královstvím budeme moci, tak jako dosud, ve všech významných otázkách postupovat v plné harmonii.“ Okamžitě se mu ale dostalo odpovědi, že v Itálii přátelsky

⁴⁸² SALADINO, 124–5.

⁴⁸³ MAY, s. 336–7; HLAVAČKA, PEČENKA, s. 191–2.

⁴⁸⁴ Pester Lloyd, 21. 5. 1904, 116, s. 1.

⁴⁸⁵ BRIDGE, s. 282.

⁴⁸⁶ SALADINO, s. 125.

⁴⁸⁷ BRIDGE, s. 283.

k monarchii smýšlejí jen oficiální kruhy, obyvatelstvu je Rakousko-Uhersko málo sympatické a válečné přípravy u hranic a kanóny darované Černé Hoře se dají jen těžko sloučit s blízkými vztahy.⁴⁸⁸

S ohledem na změny na trůně i ve vládě nemohl být směr, jímž se po přelomu století ubírala italská zahraniční politika, nijak nečekaný, a stejně tak je zjevné, že Itálie válku proti Rakousku-Uhersku nepřipravovala – co se válčení týkalo, byla víc než kterákoliv jiná velmoc závislá na mezinárodní politické situaci. „Nemohl být předveden žádný diplomatický nebo vojenský mistrovský kousek, který by Itálii posadil ke stolu vítězů a dovolil jí naráz pozřít Trento, Terst, Albánii, Korsiku, Nice, Tunisko a části Osmanské říše. Vskutku, mnohem pravděpodobnější byla ta nepřijemnější vyhlídka, totiž že ve válce by buď Francie, nebo Rakousko využily své mocné spojence, aby okradli Itálii i o sny o velkoleposti. Proto byla italská politika komplikovaná, komplexní a závislá na míru.“⁴⁸⁹ Poté, co se Velká Británie vzdálila Trojspolku, byla Itálie v podstatě nucena vybrat si mezi Německem a právě Británií, přičemž dlouhodobým cílem italské diplomacie se stalo vyhýbání se této volbě,⁴⁹⁰ protože za nepřítel nechtěla mít žádného z nich. A tak praktikovala politiku spojenců a přátel, složité akrobacie mezi formujícími se spojeneckými bloky, využívala nabízené příležitosti a vyčkávala. Za těchto okolností nemohla válku proti Rakousku-Uhersku plánovat, ať už zbrojila jakkoliv a jakkoliv mohla její politika a nálady veřejnosti vyvolávat nedůvěru či podezření. Sama se svým severním sousedem válčit nemohla a spojenců ochotných podpořit ji v tomto dobrodružství se jí nedostávalo, proto se nanejvýš mohla připravovat na vhodnou chvíli – zda a kdy nadejde, ovšem nezáviselo na ní, nebo pouze na ní, a tak jí nic než vyčkávání nezbyvalo.

4.2.3 Regia Marina

Po francouzské okupaci Tuniska a vzniku Trojspolku se strategie italského námořnictva změnila na válku s Francií; v případě ozbrojeného konfliktu mezi ní a Trojspolkem by bylo jedním z hlavních úkolů italského loďstva přinejmenším znesnadnit, lépe ale znemožnit transport francouzských jednotek ze severní Afriky do Evropy. Cesta k jeho splnění ale nevedla přes rozhodující námořní bitvu – německé loďstvo bylo tou dobou ještě poměrně slabé a Italové by ve Středozeří čelili francouzské přesile. Pro vedení obchodní války s Francií a akce proti konvojm byly podle italského názoru třeba bitevní lodě a křižníky, z nichž každý by byl rychlejší a silnější než jakákoliv z početnějších francouzských lodí.⁴⁹¹ Toto přesvědčení se odrazilo již v konstrukci dvou barbetových lodí třídy Duilio, především ale diktovalo parametry *Italie* a *Lepanta*; plány všech vypracoval konstruktér a pozdější ministr námořnictva Benedetto Brin. *Italii* spustili na vodu roku 1880 a byla silnější a rychlejší než jakákoliv jiná dosud postavená bitevní loď; za oběť vysoké rychlosti padla pancéřová ochrana,⁴⁹² a je tedy možné říci, že se jednalo o jakýsi prototyp bitevního křižníku.⁴⁹³ Její stavba byla v arsenálu v Castellammare zahájena v lednu 1876 a loď dokončena až v říjnu 1885 – šnečí tempo, které bylo pro italské loděnice typické ještě dlouhá desetiletí.

⁴⁸⁸ Neue Freie Presse, 5. 12. 1906., 15191, s. 2–3.

⁴⁸⁹ BOSWORTH, s. 257.

⁴⁹⁰ SALADINO, s. 126.

⁴⁹¹ O'HARA, Vincent P., DICKSON, David D., WORTH, Richard, ed. *To Crown the Waves. The Great Navies of the First World War*. Annapolis: Naval Institute Press, 2013, s. 179–180.

⁴⁹² HYNEK, KLUČINA, s. 54–55.

⁴⁹³ O'HARA, DICKSON, WORTH, ed., s. 180.

Rychlé a těžce vyzbrojené byly i tři barbetové lodě třídy Re Umberto, navržené rovněž Brinem a dokončené v polovině 90. let, taktéž rychlé ale slaběji vyzbrojené byly dvě jednotky třídy Saint Bon postavené v letech 1893–1902, zatímco tři lodě třídy Ruggiero di Lauria byly o něco pomalejší, zato vyzbrojené čtyřmi 42,5cm děly. Všechno to byly lodě bitevní a všechny měly společnou velmi dlouhou dobu stavby v námořních arsenálech – v některých případech uplynulo mezi položením kýlu a dokončením lodi více jak 9 let. Rychleji postupovala stavba pancéřových křižníků, alespoň některých, například *Giuseppe Garibaldi* a *Varese* byly postaveny soukromými firmami Ansaldo v Janově, respektive Orlando v Livornu za méně jak 3 roky.⁴⁹⁴ K italskému loďstvu samozřejmě patřilo i množství lehkých jednotek, v letech 1881–1913 bylo do služby zařazeno mimo jiné 133 torpédových člunů a 15 torpédových křižníků.⁴⁹⁵ Nicméně zatímco koncem 80. let disponovala Itálie, počítáno na tonáž, třetím největším loďstvem světa, na sklonku následujícího desetiletí, poznamenaného ekonomickou depresí a politickou nestabilitou, se propadla na sedmé místo.⁴⁹⁶

Právě Benedetto Brin začal v polovině osmdesátých let podporovat domácí průmysl, zakázky za ve velké hodnotě od něj získaly například továrny v Terni vyrábějící pancíř, podařilo se mu přimět britskou strojírenskou a zbrojařskou firmu Sir W. G. Armstrong-Whitworth & Co. založit dělovku v Pozzuoli, a také podporoval spojení italských společností Ansaldo a Guppy s dalšími britskými firmami kvůli výrobě parních strojů.⁴⁹⁷ O továrně v Pozzuoli bylo roku 1904 možné říci, že je zcela nezávislá na mateřském závodě, v jejím čele stojí italští ředitelé a zaměstnanci, jichž bylo kolem 1300, byli až na výjimky rovněž Italové. Tamními děly byly vyzbrojeny lodě několika států, ale k onomu roku ještě nedodala nic pro italské vojsko.⁴⁹⁸ Začátkem 20. století se komplex předních italských metalurgických společností těšil státní podpoře i zahraniční účasti; pro posílení své konkurenceschopnosti uzavřelo Ansaldo dohodu s francouzskou Schneider et Cie. ohledně výroby děl a munice; ocelárny v Terni, s nimiž byla spojená loďařská společnost Orlando, společně s britskou firmou Vickers otevřely dělovku poblíž La Spezie, která měla na základě dohody z roku 1905 těžit ze zbrojařských zkušeností a projektů Vickers.⁴⁹⁹ Soukromé bankovníctví bylo naopak z větší části závislé na německých penězích, německé kořeny měla například na Giolittiho napojená Banca Commerciale, která financovala ocelárny v Terni.⁵⁰⁰

„K šíření propagandy pro námořnictvo v širších kruzích se přednedávnem zformoval komitét pro vytvoření námořního spolku po vzoru Navy League, ‚Lega navale italiana‘ se sídlem v Turíně,“ a v programu „byla způsobem jistě lichotivým pro c. a k. válečné námořnictvo zmíněna i ztracená nadvláda na Jadranu,“ hlásil v červnu 1897 rakousko-uherský námořní atašé v Římě fregatní kapitán Guido Courade.⁵⁰¹ Lega navale byla o rok starší než německý a o sedm let než rakouský Flottenverein. Její vznik byl bezprostřední reakcí na bitvu u Adwy a její následky, na události, které otráslы vírou veřejnosti ve vojenskou sílu Itálie. Podle

⁴⁹⁴ FRACCAROLI, Aldo, *Italian Warships of World War I*. London: Ian Allan, 1970, s. 11, 22–31.

⁴⁹⁵ O'HARA, DICKSON, WORTH, ed., s. 180.

⁴⁹⁶ HENDRICKSON, s. 25.

⁴⁹⁷ HALPERN, Paul G., *The Mediterranean Naval Situation 1908–1914*. Cambridge (Ma): Harvard University Press, 1971, s. 188–9.

⁴⁹⁸ Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv: Marinesektion/Operationskanzlei [MS/OK], X-1/1 no. 1985 ex 1904, Zucculin Beckovi, 24. 6. 1904.

⁴⁹⁹ HALPERN, *The Mediterranean Naval Situation*, s. 188–9.

⁵⁰⁰ BOSWORTH, s. 261.

⁵⁰¹ MS/OK, X-1/2 no. 1557 ex 1897.

Legy bezpředmětně; Itálie se v žádném případě neměla vzdávat myšlenek na expanzi, protože stačilo změnit prostředky, povzbudit národ a dát mu novou energii, což považovala za svůj úkol. Mezi jejími členy byla řada politických i vojenských osobností, roku 1899 ale měla jen 4000 členů a centrála v Římě byla otevřena až roku 1902. Za dalších devět let se členská základna Legy rozrostla na 15 000 duší, tehdy už byl jejím patronem Viktor Emanuel III.

Hlavním rivalem italských navalistů byla až do roku 1914 Francie, která mohla spíše mluvit o „mare nostru“, ačkoliv v předválečných letech se ke strachu z Francie přidávala i obava z Rakouska-Uherska, s nímž Itálie nakonec svedla závod v námořním zbrojení. Nicméně jakkoliv mohla být různým frakcím sympatičtější Francie, nebo naopak Rakousko, mnoho členů vládnoucí vrstvy se po roce 1910 začalo přiklánět k názoru, že Itálie musí expandovat a už tolik nezáleží, na čí účet. Lega navale refleктоvala mezi horními vrstvami společnosti silně zastoupený názorový proud, ale nikdy nebyla dostatečně silná, aby mohla výrazně ovlivňovat rozhodnutí vlády.⁵⁰² Na přelomu století každoročně před zahájením činnosti parlamentu rozbíhala tiskovou kampaň za zvětšení loďstva.⁵⁰³

V roce Spaunova nástupu do úřadu byla správa italského námořnictva terčem kritiky novinářů za neekonomické nakládání se schválenými prostředky,⁵⁰⁴ za španělsko-americké války se ale i v tisku začaly ozývat hlasy požadující pokračovat v práci někdejších ministrů námořnictva Saint Bona a Brina, které zastávaly názor, že k zajištění bezpečnosti Itálie je třeba silné loďstvo. Na veřejné mínění udělalo dojem zničení španělského loďstva a přidal se pocit, že Itálie nedrží krok s ostatními velmocemi, k čemuž přispívaly i fámy o 50milionové mimořádné dotaci pro rakousko-uherské námořnictvo – jakkoliv tyto mohly být představením oficiálního návrhu uvedeny na pravou míru, podpora veřejného mínění byla již dost silná, aby zvýšila naděje na schválení stavby dalších lodí.⁵⁰⁵ Dalekosáhlé budování loďstva, které požadovala veřejnost, ale znemožňovala už finanční situace státu, a tak prý chtěl ministr námořnictva Giuseppe Palumbo roku 1898 žádat jen o schválení stavby tří bitevních lodí a osmi pancéřových křižníků během pěti let.⁵⁰⁶ Roku 1899 se budování loďstva chopil nový ministr námořnictva kontradmirál Giovanni Bettòlo; jeho záměr svěřit stavbu čtyř nových lodí soukromým firmám narazil na politické překážky,⁵⁰⁷ a ministrovo úsilí komplikovala i skutečnost, že státní kasa nebyla bezedná. Bettòlo musel šetřit, podle programu, na němž se dohodl s ministrem financí, mělo mít italské námořnictvo v následujících 4 letech k dispozici 136,5 milionu lir, začaty měly být čtyři nové pancéřové křižníky a dokončeno všech sedm rozestavěných lodí, z nichž 4 musely být podle názoru rakousko-uherského námořního atašé Victora svobodného pána Baselliho hotovy už během roku 1900.⁵⁰⁸ Zbývaly sesterské bitevní lodě *Benedetto Brin* a *Regina Margherita* o cca 13 400 tunách a nejtěžší výzbroji čtyř děl ráže 30,5 cm, dokončené až v letech 1904–05, a pancéřový křižník *Francesco Ferruccio*, taktéž dokončený až roku 1905.⁵⁰⁹

⁵⁰² BOSWORTH, s. 55–57.

⁵⁰³ MS/OK, X–1/1 no. 2619 ex 1900, Baselli Námořní sekci, 24. 10. 1900.

⁵⁰⁴ MS/OK, X–1/2 no. 1557 ex 1897, Courade Námořní sekci, 5. 6. 1897.

⁵⁰⁵ MS/OK, X–1/2 no. 1686 ex 1898, Baselli Námořní sekci, 6. 8. 1898.

⁵⁰⁶ MS/OK, X–1/2 no. 1857 ex 1898, Baselli Námořní sekci, 29. 8. 1898.

⁵⁰⁷ MS/OK, X–1/2 no. 2180 ex 1899, Baselli Námořní sekci 6. 10. 1899.

⁵⁰⁸ MS/OK, X–1/2 no. 2780 ex 1899, Baselli Námořní sekci, 12. 12. 1899.

⁵⁰⁹ FRACCAROLI, s. 13, 31.

Bettòlo se rozhodl také k reformám, k nimž mu nescházela vůle ani energie, a pokud by se je podařilo provést, zasloužilo by si italské námořnictvo jedině gratulaci. „Stojí mimo jakoukoliv pochybnost, že správa italského námořnictva trpí na přemíru úředníků, dělníků a na nehospodárnost v královských arsenálech. Přebytek personálu má nejednu příčinu v tom, že se v zemi zabydlel nepotismus, který zřizuje místa bez potřeby; k tomu osobní politické zájmy, pro něž považuje leckterá ctižádostivá osobnost dělníky za dobré voliče, kterých nemůže mít nikdy dost.“⁵¹⁰ Taktéž roku 1899 prodiskutovala odborná komise obranu pobřeží, shodla se, že je neúčelné opevňovat příliš mnoho bodů, naopak bylo podle rakousko-uherského vzoru třeba opevnit jen ty nejdůležitější, což v italském případě měly být především Tarent, La Spezia, Benátky, Maddelena a Messina, jako opevněný bod měla být předběžně vypuštěna Ancona a zcela Palermo. Opevnění vybraných míst bylo nutné posílit a modernizovat,⁵¹¹ kromě toho bylo třeba provést určitá vylepšení v Gaetě, Neapoli a Janově, v posledním jmenovaném ale jen na pevninské straně.⁵¹²

Po pádu Pellouxovy vlády roku 1900 se novým ministrem námořnictva stal viceadmirál Constantino Enrico Morin, který tuto funkci zastával už v Crispiho vládě v letech 1893–96, a bylo mu vyčítáno, že se tehdy nechal vzít do vleku ministrem financí a přílišným šetřením škodil zájmům námořnictva; toho času vláda sice byla v obtížné finanční situaci, nicméně názor, že šetřit je třeba, Morina neopustil ani v následujících a zůstávalo otázkou, jak se postaví k Bettòlovým plánům.⁵¹³ Aby nedostal své pověsti, dal si jako podmínku převzetí úřadu zajištění 100 milionů na stavbu lodí, ministr financí ale odmítal jakémukoliv resortu meziročně výrazně navýšit rozpočet s poukazem na poměr sil ve sněmovně. Morin se nakonec zdál spokojit s programem svého předchůdce, proti němuž se v parlamentu nečekal příliš silný odpor.⁵¹⁴ Problémem italského námořnictva tehdy byl i nedostatek prostředků určených na údržbu loďstva, za kterou byly pravděpodobně utráceny peníze schválené na stavbu lodí – neduh, jemuž byla definitivně učiněna přítrž až s novým přerozdělením rozpočtových kapitol platným od roku 1905/06.⁵¹⁵ Jakkoliv ale nebylo možné vždy zahájit stavbu všech lodí tak, jak by si ministři námořnictva přáli, bojová hodnota italského loďstva podle Morinova názoru nijak významně nepoklesla, „a ti, kdo prohlašují opak s úmyslem dosáhnout tím zvýšení výdajů na válečné námořnictvo, mohou tímto přehnaným úsilím dosáhnout možná spíše opaku.“ Parlamentní vyšetřovací komisi, která se zabývala otázkou, zda sumy vydané na námořnictvo odpovídají výsledkům, také sdělil, že patentované [pancéřové] pláty vyráběné v Terni jsou kvalitnější než všechny ostatní, a také levnější než Kruppovy.⁵¹⁶

Začátkem roku 1900 bylo na seznamu operativního italského loďstva uvedeno 10 bitevních lodí první třídy, tedy určených do bojové linie, a sice starší *Italia*, *Lepanto*, *Dandolo* a *Duilio*, tři sesterské lodě *Andrea Doria*, *Francesco Morosini* a *Luggiero di Lauria*, a dále tři lodě třídy *Re Umberto* – *Sardegna*, *Sicilia*, *Re Umberto* –, jejichž pancéřová ochrana z pohledu dvacátého století už nebyla dostatečná. Koncem roku již byly téměř připraveny nové sesterské lodě *Ammiraglio di Saint Bon* a *Emanuele Filiberto* o cca 10 000 tunách a hlavní výzbroji čtyř

⁵¹⁰ MS/OK, X–1/2 no. 2780 ex 1899, Baselli Námořní sekci, 12. 12. 1899.

⁵¹¹ MS/OK, X–1/1 no. 113 ex 1900, Baselli Námořní sekci, 26. 12. 1899.

⁵¹² MS/OK, X–1/1 no. 633 ex 1901, Baselli Námořní sekci, 8. 3. 1901.

⁵¹³ MS/OK, X–1/1 no. 1319 ex 1900, Baselli Námořní sekci, 25. 6. 1900.

⁵¹⁴ MS/OK, X–1/1 no. 2619 ex 1900, Baselli Námořní sekci, 24. 10. 1900.

⁵¹⁵ MS/OK, X–1/1 no. 261 ex 1905., Michieli Námořní sekci, 31. 1. 1905.

⁵¹⁶ MS/OK, X–1/1 no. 2975 ex 1900, Baselli Námořní sekci, 13. 12. 1900.

děl ráže 25 cm a osmi ráže 15 cm – sice patřily k menším, ale odpovídaly všem požadavkům doby na rychlost, výzbroj i pancéřování. Zato s loděmi *Italia* a *Duilio*, jakkoliv stále měly své místo na seznamu, už nebylo možné do bojové linie počítat, a ani ostatních pět starších lodí již neodpovídalo všem nárokům. Proslýchalo se, že žádná nedosáhne rychlosti 16 uzlů, *Lepanto* postrádala téměř jakoukoliv pancéřovou ochranu, a stejně jako u lodí *Doria*, *Morosini* a *Lauria* byla přinejmenším její těžká dělostřelecká výzbroj již zastaralá. Itálie tedy koncem roku 1900 – nebo po dokončení *Emanuele Filiberto*, která byla nakonec hotova až na jaře 1902 – disponovala pouze dvěma zcela moderními bitevními loděmi. Mimo křižníky k loďstvu v té době patřilo ještě 5 torpédoborců a 142 torpédových člunů, z nichž 103 mělo být v dobrém stavu, s průměrnou rychlostí 18 uzlů, ale jen 44 z nich bylo postaveno v 90. letech.⁵¹⁷

Roku 1901 začala stavba dvou nových bitevních lodí, které konstruktér Vittorio Emanuele Cuniberti je navrhl pro vysokou rychlost,⁵¹⁸ která se pohybovala mezi 21–22,15 uzlu, jejich nejtěžší výzbroj sestávala ze dvou děl ráže 30,5 cm a osmi ráže 20 cm, což bylo v době, kdy byly dokončeny, již zoufale málo. Celkem byly postaveny čtyři bitevní lodě tohoto typu, tři z nich – *Vittorio Emanuele*, *Roma*, *Napoli* – byly dokončeny ale až v druhé polovině roku 1908, pouze jako první začatá *Regina Elena*, podle níž byla tato třída lodí pojmenována, byla dokončena ještě v červnu 1907.⁵¹⁹ Pro rozpočtový rok 1901/02 mělo být na stavbu těchto dvou nových lodí schváleno mimořádných 32 milionů lir,⁵²⁰ rozpočet Ministerstva námořnictva (pod tento resort spadalo obchodní i válečné loďstvo) pro rok 1900/01 ve výši 123 milionů lir a po 121 milionech pro následujících pět let byly po květnovém schválení sněmovnou přijaty v červnu roku 1901 i v senátu,⁵²¹ z těchto peněz připadalo v letech 1902–06 na válečné námořnictvo 104,75 milionu lir, z nichž bylo na stavbu lodí předběžně vyčleněno ročně 29 milionů.⁵²² Tím byla zajištěna stabilita rozpočtu, a jak řekl jeho zpravodaj, námořnictvu nebylo za tehdejší finanční situace možné dát víc. Morin se během téže debaty nechal slyšet, že „ke stanovení absolutního vzorce pro sílu loďstva musí být vysloven zamýšlený účel, tj. vzat zřetel na určitého nepřítele, neboť nikdy nebude možné připravit se proti všem – z tohoto důvodu se musí síla loďstva přizpůsobit finančním možnostem státu,“ a zazněl také názor, že „vinu na tom, že v posledních letech novostavby [lodí] tak vážnou, nesou jen a pouze ministři námořnictva, neboť všichni chtěli být konstruktéry, aniž by byli techniky.“⁵²³ Úpravy na lodích během stavby nebo po zjištění nedostatků při zkušebních plavbách pochopitelně jejich zařazení do služby oddalovaly, příkladem mohl být třeba *Saint Bon*, který měl při zkouškách příliš velký ponor.⁵²⁴ Jiný problém nastal u lodí *Regina Margherita*, jejíž stroje při zkušební plavbě roku 1904 sice vyvinuly větší výkon, než bylo smluvně stanoveno, ovšem jak bylo známo jen neoficiálně, stroj lodě musel být následně opravován kvůli přehřátí.⁵²⁵

I v Itálii bylo rozdělování zakázek propojeno s politikou; například právě roku 1901 se v tisku rozběhla polemika, zda předchozí ministr námořnictva a poslanec kontradmirál Bettòlo

⁵¹⁷ MS/OK, X–1/2 no. 77 ex 1901, Baselli Námořní sekci, 31. 12. 1900; FRACCAROLI, s. 11.

⁵¹⁸ MS/OK, X–1/2 no. 723 ex 1901, Baselli Námořní sekci, 23. 3. 1901.

⁵¹⁹ FRACCAROLI, s. 14.

⁵²⁰ MS/OK, X–1/1 no. 87 ex 1901, Baselli Námořní sekci, 18. 5. 1901.

⁵²¹ MS/OK, X–1/2 no. 1381 ex 1901, Baselli Námořní sekci, 14. 6. 1901.

⁵²² MS/OK, X–1/2 no. 871 ex 1902, zpráva evidenční kanceláře generálního štábu, nedatováno

⁵²³ MS/OK, X–1/2 no. 1381 ex 1901, Baselli Námořní sekci, 14. 6. 1901.

⁵²⁴ MS/OK, X–1/2 no. 77 ex 1901, Baselli Námořní sekci, 31. 12. 1900.

⁵²⁵ MS/OK, X–1/1 Bericht no. 74 ex 1904, Cosulich Námořní sekci, 12. 6. 1904.

neobjednával stroje pro nové lodě podle toho, kde si potřeboval naklonit voliče.⁵²⁶ Bettòlo se ostatně stal ministrem zřejmě i proto, že prokázal své kvality jako poslanec – patřil ke služebně mladším admirálům –, čímž se nechali inspirovat někteří další vysocí důstojníci.⁵²⁷ V dubnu 1903 byl nástupcem nemocného ministra zahraničí Prinettiho jmenován kontradmirál Morin a na post ministra námořnictva se vrátil Bettòlo.⁵²⁸ Rozpočet pro rok 1903/04, který byl sněmovnou schválen začátkem června, sestavoval ještě Morin, byl to ale Bettòlo, na koho bylo v tisku i ve sněmovně útočeno; byl obviňován, že během svého předešlého působení v úřadě napomohl vytvoření ocelářského trustu, který vyhnal cenu pancíře z Terni příliš vysoko. Dotyčný trust se ovšem zformoval až po Bettòlově odchodu z úřadu, podle Morinova názoru nebyla manipulace při rozdělování zakázek kvůli formálním náležitostem možná a stejně jako v Rakousku-Uhersku byl za vysokou cenu zodpovědný především nedostatek konkurence, Bettòlo přesto nezůstal ministrem dlouho. Vláda podala 13. června demisi poté, co odstoupili hned tři její členové, mezi nimi ministr vnitra Giolitti i sám Bettòlo.⁵²⁹

Stavba nových lodí mezitím vážla. roku V lednu 1899 položený *Benedetto Brin* měl být koncem roku 1904 připravený teprve ke zkušebním plavbám, v květnu téhož roku zaměstnávala stavba bitevní loď *Napoli* jen 400 dělníků a nepostupovala nijak zvlášť rychle, přípravy na spuštění sesterské *Vittorio Emanuele* na vodu vážly na technickém vybavení, na další lodi téže třídy, pojmenované *Roma*, se po devíti měsících stavby ještě nezačalo s obšívkou, jen *Regina Elena* už byla připravována ke spuštění na vodu.⁵³⁰ Návrh rozpočtu pro rok 1905/06 počítal na stavbu lodí s necelými 43 miliony lir – podobně jako pro rok předchozí a v rozporu se staršími odhady –, začít se za ně měla stavba druhého pancéřového křižníku o cca 10 000 tunách (jednalo se o loď *Pisa* a *Amalfi*, první byl tou dobou již schválen a kým měl být položen v únoru 1905), jedné minonosky, tří přistavních tahačů, čtyř torpédoborců a 12 torpédových člunů.⁵³¹ Nebyl to ale tento návrh, co mohlo v Rakousku-Uhersku vzbudit pozdvižení.

Kontradmirál Carlo Mirabello, který se stal ministrem námořnictva v prosinci 1904, žádal v květnu roku 1905 v parlamentu nové dotace pro válečné námořnictvo s tím, že prostředky schválené před pěti lety nestačí, aby se připravilo na všechny eventuality. Všechny mocnosti svá loďstva posilovaly, a pokud Itálie chtěla mít proti všem myslitelným soupeřům vyhlídku na úspěch, nesměla zůstat pozadu. Mirabello požadoval navýšit rozpočet pro běžící rok o 4 miliony, pro následující o 5, pro léta 1906/07 a 1907/08 jeho zvýšení na 133 milionů lir a v letech 1908/09 až 1916/17 jeho konsolidaci na 134 milionech lir, celkem tedy žádal 150 milionů lir navíc oproti právě končícímu programu. V následujících čtyřech letech měly být (zřejmě myšleno z *extraordinaria* kapitoly určené na stavbu a nákupy lodí a materiálů) postaveny nebo koupeny 3 pancéřové křižníky, 10 torpédoborců, 7 ponorek [Überflutungsboote], 15 širomořských torpédových člunů, továrna na torpéda v San Bartolomeu – aby se Itálie v tomto ohledu stala nezávislou na zahraničí, konkrétně na Rakousku-Uhersku – a zásoby min a munice. Kromě toho měla do rozpočtového roku 1907/08 včetně z *ordinaria* rozpočtu pokračovat stavba lodí třídy *Regina Elena*, být dokončen pancéřový

⁵²⁶ MS/OK, X–1/2 no. 723 ex 1901, Baselli Námořní sekci, 23. 3. 1901.

⁵²⁷ MS/OK, X–1/2 no. 1167 ex 1901, Baselli Námořní sekci, 17. 5. 1901.

⁵²⁸ MS/OK, X–1/1 Bericht no. 22 ex 1903, Cosulich Námořní sekci, 25. 4. 1903.

⁵²⁹ MS/OK, X–1/1 Bericht no. 46 ex 1903, Cosulich Námořní sekci, 15. 6. 1903.

⁵³⁰ MS/OK, X–1/1 no. 1218 ex 1904, Cosulich Námořní sekci, 14. 5. 1904.

⁵³¹ MS/OK, X–1/1 no. 261 ex 1905, Michieli Námořní sekci, 31. 1. 1905.

křižník *San Giorgio* a přinejmenším začat sesterský *San Marco* o cca 10 000 tunách, 4 torpédoborce, 5 ponorek, 27 širomořských torpédových člunů, 2 lagunové dělové čluny, jeden širomořský tahač, a dále tři menší tahače a plavidla pro službu v arsenálech. Ke konci rozpočtového roku 1908/09 by se tak italské loďstvo rozrostlo o 4 bitevní lodě, 4 pancéřové křižníky, pancéřovanou minonosku, 14 torpédoborců a 42 torpédových člunů; kromě toho by v letech 1908/09–1916/17 bylo na stavbu lodí k dispozici ještě přinejmenším 196 milionů lir. Po dokončení tohoto programu, který Mirabello označil za minimální, by ke konci rozpočtového roku 1908/09 měla Itálie k dispozici právě to loďstvo, které Montecuccoli představil ve svém elaborátu ministerské radě.⁵³² Poměr loďstev na Jadranu by pak podle předpokladů rakousko-uherského admirála v polovině roku 1909 vyhlížel následovně; třetí řádek tabulky uvádí sílu rakousko-uherského loďstva požadovanou v elaborátech:

	<i>bitevní lodě</i>	<i>pancéřové křižníky</i>	<i>lehké křižníky</i>	<i>torpédoborce</i>	<i>torpédové čluny</i>	<i>ponorky</i>
<i>Itálie</i>	8/9 ⁵³³	7/3 ⁵³⁴	22	28	89	13
<i>R-U 1</i>	6/6 ⁵³⁵	2/1 ⁵³⁶	8	12	35	6
<i>R-U 2</i>	12	4	8	18	84	6

Tabulka 7: Loďstva na Jadranu roku 1909
(čísla za lomítkem uávají počet plavidel staršího typu)⁵³⁷

V obou Montecuccoliho textech byly při srovnávání síly loďstev počítány jako pancéřové lodě jak lodě bitevní, tak pancéřové křižníky, možná aby poměr sil představil laikům v co nejtemnějších barvách bez nutnosti vysvětlovat specifika jednotlivých typů, tříd a lodí, jejich rychlost, výzbroj a pancíř. Výše uvedená čísla ostatně nevyjadřovala faktický poměr sil na Jadranu, oběma stranám byla započítána plavidla v bojové linii již nepoužitelná a rakousko-uherské lodě byly všeobecně slabší než italské; přestože pro Jadran mohly stačit menší lodě, si Montecuccoli jistě chtěl ušetřit vysvětlování hranice, pod níž zajít nelze. Mimoto je možné, že nechtěl přivést ministry na nápad začít vyrovnávat poměr sil stavbou levnějších křižníků a bitevní lodě prozatím odložit. Že ministři jako laikové nemuseli být schopni rozkrýt, jaká síla se za čísla skutečně skrývá, tedy nemuselo nutně hrát ve prospěch šéfa Námořní sekce, o to více záleželo, jakým způsobem ona čísla předloží.⁵³⁸ Jak již bylo řečeno, chtěl Montecuccoli vybudovat loďstvo o 12 bitevních lodích, ale pouze o 4 pancéřových a osmi menších křižnicích.

⁵³² MS/OK, X-1/1 no.1328 ex 1905, Michieli Námořní sekci, 31. 1. 1905; některé údaje uvedené v této zprávě námořním atašé v Římě Nikolaiem Michielim von Vittonim jsou odlišné a operační kanceláři Námořní sekce opravované.

⁵³³ *Ammiraglio di Saint Bon, Emanuele Filiberto, Benedetto Brin, Regina Margherita, Napoli, Regina Elena, Roma, Vittorio Emanuele/Sicilia, Sardegna, Re Umberto, Dandolo, Andrea Doria, Francesco Morosini, Ruggero di Lauria, Lepanto, Italia.*

⁵³⁴ *Francesco Ferruccio, Giuseppe Garibaldi, Varese, Amalfi, Pisa, San Giorgio, San Marco/Carlo Alberto, Vettor Pisani, Marco Polo.*

⁵³⁵ *Habsburg, Arpád, Babenberg, Erzherzog Karl, Erzherzog Friedrich, Erzherzog Ferdinand Max/Monarch, Wien, Budapest, Kronprinz Erzherzog Rudolf, Kronprinzessin Erzherzogin Stephanie, Tegetthoff.*

⁵³⁶ *Kaiser Karl VI., Sankt Georg/Kaiserin und Königin Maria Theresia.*

⁵³⁷ Zdroj: PA XL, k. z. 63 ex 1905; MS/OK, X-1/1 no. 1328 ex 1905, Michieli Námořní sekci, 5. 6. 1905; Fraccaroli s. 11–33.

⁵³⁸ V elaborátu je u výčtu lodí odkaz na přílohu, v níž ale není uvedeno nic konkrétnějšího, v podstatě se jedná jen o tentýž výčet – lodě jsou rozděleny do stejných skupin a z charakteristik jsou uvedeny pouze průměrné tonáže.

Největší nepoměr mezi oběma loďstvy se přitom netýkal bitevních lodí, ale právě křižníků a lehčích plavidel, a šéf Námořní sekce se jej zdaleka ne ve všech kategoriích chystal nějak výrazně vylepšit. Montecuccoli sice chtěl zvýšit počty torpédoborců a především torpédových člunů pro bezprostřední obranu pobřeží, právě křižníky ale zůstávaly zanedbány, což se zdá poněkud zvláštní, pokud se rakousko-uherské válečné námořnictvo mělo chystat na případný střet právě s Itálií. Jak uvedl ve svém exposé již Spaun, křižníky měly nejen zajišťovat průzkum, ale také bránit průzkumu nepřátelskému, což by při daném poměru sil byl úkol stěží splnitelný. O problematice složení loďstva bude řeč ještě v následující podkapitole.

Většina programu rozvoje italského loďstva nebyla ničím novým, z větší části se jednalo o dokončení již rozestavěných plavidel a stavbu nových lehčích plavidel a pancéřových křižníků, v elaborátech šéfů rakousko-uherských válečných resortů zdůrazňovaných 150 milionů lir bylo rozloženo na 13 let – v daný okamžik rozhodně nebylo možné říci, že by Itálie zahájila rozsáhlé budování loďstva. Pochybný je v elaborátu Námořní sekce použitý argument, že program má být dokončen v nápadně krátkém čase – zde je třeba zopakovat, že největšími nově začatými loděmi byly pancéřové křižníky o 10 000 tunách, ostatní plavidla byla buď mnohem menší, nebo začatá dříve. Bylo známo, že Italové staví své válečné lodě zpravidla velmi dlouho, a pokud plánovali jejich dokončení během tří čtyř let, nemuselo to nutně znamenat, že v této lhůtě opravdu budou hotovy. Samotný Mirabellův program stěží mohl někoho přesvědčit, že Itálie se začala chytat k válce, nepředstavoval žádný zvrat ani nečekané výrazné posílení italské válečné floty. Montecuccoli pravděpodobně chtěl využít příležitosti a vykreslit situaci rakousko-uherského loďstva v co nejhorším světle, aby přesvědčil vlády uvolnit peníze na jeho rozvoj, či dokonce přislíbit další.

Zvýšení rozpočtu italského válečného námořnictva schválila poslanecká sněmovna v polovině června 1905 velkou většinou, ta nejdůležitější diskuse se v oněch dnech ale netočila kolem tohoto plánu. Jak hlásil atašé Michieli, jeden ze socialistických poslanců tvrdil, že zbrojení může být namířeno jen proti Rakousku-Uhersku, označil je za přebytečné a prohlásil, že jeho strana návrh nepodpoří,⁵³⁹ první přitom jistě nemuselo být podmínkou druhého vzhledem k tomu, že socialisté byli sice spíše profrancouzští než prorakouští, především ale proti jakémukoliv válčení, toto prohlášení tedy nemohlo překvapit.⁵⁴⁰ Mnohem více pozornosti tak přitahovaly ocelárny v Terni, o nichž už ministr Morin prohlásil, že vyrábějí lepší a levnější pancíř než Krupp, a které dle jeho názoru sloužily ke cti domácího průmyslu,⁵⁴¹ které ale měly roku 1904 dodat pro věže lodi *Regina Elena* neodpovídající pancíř⁵⁴² a nejen to.

Efektivitu využívání schválených prostředků námořnictvem začala roku 1904 vyšetřovat další parlamentní komise, a vzhledem k závažné povaze zjištěných problémů pracovala až do konce roku 1906, a to přes názorové rozdíly ve svých řadách. Finální zpráva byla sice vydána až roku 1907, ale některá zjištění se mezitím stala tématem parlamentních diskuzí a roku 1905 byl zpravodaj komise obviněn, že dal jeden z konceptů k dispozici tisku. Jak komise zjistila, byla to především administrativa a byrokracie, co způsobovalo plýtvání penězi; při rozšiřování námořních základen a arsenálů docházelo k prodlevám a předražování, postavená zařízení často nefungovala, jak by měla, úřední stránka konstrukčních projektů byla

⁵³⁹ MS/OK, X–1/1 no. 1487 ex 1905, Michieli Námořní sekci, 22. 6. 1905.

⁵⁴⁰ SALADINO, s. 143.

⁵⁴¹ MS/OK, X–1/1 Bericht no. 46 ex 1903, Cosulich Námořní sekci, 15. 6. 1903.

⁵⁴² MS/OK, X–1/1 Bericht no. 98 ex 1904, Michieli Námořní sekci, 1. 9. 1904.

nedostatečná a rovněž předražená, špatná administrativa v kombinaci s neefektivní prací dělníků často vedly ke znehodnocení nebo plýtvání materiálem, a to všechno zpomalovalo stavbu lodí. Nápravu bylo možné sjednat odpovídajícími reformami,⁵⁴³ a také bylo možné porozhlédnout se po viníkovi.

Byl to Bettòlo, kdo se musel během debaty o Mirabellově programu bránit obviněním kvůli nedostatkům ve správě námořnictva. Na výtku, že rozvoj loďstva dříve neměl žádný pevný podklad, a proto je složeno z jednotek nejrůznějších typů, odpověděl, že byl jen brán ohled na technický pokrok a při malém množství finančních prostředků se lepší postup nenabízel. Vyjádřit se musel rovněž k otázce pancíře, neboť tehdy již vládlo přinejmenším podezření, že ocelárny v Terni neslouží cti domácího průmyslu tak, jak by si všichni přáli. Podle Bettòlova výkladu vyráběla firma dva typy plátů, jeden takzvaný speciální, snáze prorazitelný, ale méně náchylný k prasknutí, a druhý, označovaný jako patentovaný, s tvrdší povrchovou úpravou, který ovšem mohl prasknout po jediném zásahu. Námořnictvo se rozhodlo pro druhý, protože pravděpodobnost, že jeden a tentýž pancéřový plát by byl zasažen víckrát, byla velmi malá, a tento typ plátů byl také podstatně levnější.

Mirabello, který se od celé záležitosti distancoval už tím, že se rozhodl pro pancíř vyráběný po Kruppově způsobu, následně adresoval poslancům prosbu, aby konečně upustili od všeho podezřívání, protože „země, která se v tomto moři obvinění a pomluv nedokáže správně orientovat, uvěří, že italské lodě nemají vůbec žádnou vojenskou hodnotu, že loďstvo je dezorganizované a peníze daňových poplatníků rozhazovány,“ což dle ministrova názoru nebyla v žádném případě pravda. Rovněž prohlásil, že soukromý průmysl je třeba podporovat, ne jej neoprávněně obviňovat, právě když se snaží proniknout na světový trh. Terni investovala nemalou sumu, aby se zařídila pro výrobu Kruppova pancíře, což mělo tu samozřejmou a ve sněmovně ministrem taktéž zmíněnou výhodu, že peníze za zakázky pro námořnictvo zůstanou doma; výroba měla být zahájena ještě v červnu a už z ní byly objednány pancéřové pláty pro nové bitevní lodě *Napoli* a *Roma*.

Mirabello si vysloužil potlesk,⁵⁴⁴ kdo si jej ale rozhodně nezasloužil, byla ocelárna. Při pokusném ostřelování jednoho po Kruppově způsobu vyrobeného plátu v září toho roku sice odborná komise konstatovala, že je dokonce lepší, než bylo požadováno,⁵⁴⁵ ale v listopadu přišel neúspěch. Plát z harveyované oceli téhož patentovaného typu, jaký válečné námořnictvo odebíralo dosud, určený na věže lodí *Vittorio Emanuele* byl ostřelován před komisí, a po prvním zásahu tak popraskal, že komise nechala pokusy přerušit a celou dodávku odmítla. Ani pokusy, které ocelárna provedla později na vlastní náklady, nepřinesly uspokojivý výsledek, takže se vedení námořnictva rozhodlo odebírat již jen pancíř vyrobený po Kruppově způsobu a stanovilo firmě podmínku, že je musí dodat za cenu původně objednaného z harveyované oceli.⁵⁴⁶

Podobné zprávy se během podzimu objevovaly i v tisku včetně spekulací, že vláda převzetí pancéřových plátů odmítnout nemůže, protože zcela odpovídají smlouvě; a v říjnu přinesli novináři informaci, že střely vyrobené v Terni prostřelily Kruppův pancíř a zůstaly neporušené, což bylo naopak považováno za velký úspěch. Tato zpráva mohla nicméně sloužit jen jako záclona, aby vláda mohla pancíř z Terni převzít a nevzbudit tím rozruch mezi

⁵⁴³ HENDRICKSON, s. 46–47.

⁵⁴⁴ MS/OK, X–1/1 no. 1487 ex 1905, Michieli Námořní sekci, 22. 6. 1905.

⁵⁴⁵ MS/OK, X–1/1 no. 2517 ex 1905, Michieli Námořní sekci, 5. 10. 1905.

⁵⁴⁶ MS/OK, X–1/1 Bericht no. 146 ex 1905, Micielli Námořní sekci, 6. 12. 1905.

veřejností, protože odmítnutí by mohlo zasadit těžkou ránu celému italskému železářství.⁵⁴⁷ Nakonec se ukázalo, že pancíř vyráběný v Terni vlastním patentovaným způsobem byl nejen dražší, ale i méně kvalitní než Kruppův, a vyšetřovací komise dospěla k závěru, že mnozí ze správy námořnictva o tom věděli. Naopak konstruktéři to netušili, naopak byli ujišťováni, že Terni vyrábí kvalitnější pancíř než Krupp, a tak navrhovali lodě s tenčím pancířem, aby ušetřili váhu i náklady.⁵⁴⁸ Italské lodě tak byly špatně chráněny, v námořních kruzích se říkalo, že jsou pancéřované máslem.⁵⁴⁹ Ostatně ani plát vyrobený po Kruppově způsobu, testovaný v lednu 1906, neodpovídal podmínkám válečného námořnictva, přestože obstál lépe než na podzim testované patentované pláty; firma musela zlepšit proces tvrzení, aby mohla počítat s tím, že námořnictvo bude pancíř odebírat.⁵⁵⁰

Problematický pancíř sice snižoval bojovou hodnotu italského loďstva, výsledky šetření parlamentní komise, alespoň podle Michieliho hlášení, nicméně pozici námořnictva před lidovým zastoupením neotřásl. V červnu 1906 přijala sněmovna vysvětlení Mirabella i Bettola vstřícně, čímž vyjádřila námořnictvu své sympatie a nelibost komisi, která předložila sice obsáhlou, ale nikoliv vyčerpávající zprávu, v některých bodech neoproštěnou od předsudků. Jednalo se o mnohými neočekávaný obrat, který významně posílil postavení ministra námořnictva a zvýšil pravděpodobnost schválení dalšího navýšení jeho rozpočtu.⁵⁵¹ Rozvoj italského loďstva tedy mohl nerušeně pokračovat, jeho starší lodě chráněné patentovaným pancířem z Terni se nyní zdály méně hrozivé, ale hrozivý se nezdál ani Mirabellův program z roku 1905, zvláště když vyplouvaly na povrch neduhy, jimiž italské námořnictvo trpělo. Sice se jednalo o program minimální, což dávalo tušit, že pokud budou okolnosti příznivé, požádá ministr o schválení dalších lodí, nicméně na jejich počtu nezáleželo tím méně, čím méně je Itálie dokázala stavět rychle a efektivně. Nejednalo se jen o bitevní lodě, například z deseti torpédoborců třídy Soldato – kým všech byl položen roku 1905 – byly pouze čtyři hotovy za méně jak tři roky, zbývajících šest bylo dokončeno až roku 1910.⁵⁵² Pro srovnání, všech dvanáct podobně velkých rakousko-uherských torpédoborců třídy Huszár bylo do služby zařazeno za méně než dva roky od položení kýlu.⁵⁵³

Na začátku roku 1905 byla rakousko-uherská válečná flota tak slabá, že se vůbec neobjevila v dokumentu srovnávajícím sílu loďstev, který si poručila dolní sněmovna Spojeného království v březnu 1905, v němž všechny ostatní velmoci figurovaly.⁵⁵⁴ Ovšem na tom, že Rakousko-Uhersko je na moři tou nejslabší velmocí, podstatně slabší než jeho soused na Jadranu, nebylo v polovině prvního desetiletí 20. století nic nového, a také jen máloco naznačovalo, že Itálie se cíleně připravuje na válku s konkrétním nepřítelem, která by měla v dohledné době vypuknout. Jak se začátkem roku 1906 vyjádřil britský námořní atašé, akreditovaný jak ve Vídni, tak v Římě, „nic by v současné době nebylo Italům nevítanější než

⁵⁴⁷ MS/OK, X-1/1 no. 2578 ex 1905, zpráva evidenční kanceláře generálního štábu, nedatováno.

⁵⁴⁸ HENDRICKSON, s. 47.

⁵⁴⁹ MS/OK, X-1/1 no. 2578 ex 1905, zpráva evidenční kanceláře generálního štábu, nedatováno.

⁵⁵⁰ MS/OK, X-1/1 no. 318 ex 1906, Michieli Námořní sekci, 29. 1. 1906.

⁵⁵¹ MS/OK, X-1/1 no. 1813 ex 1906, Michieli Námořní sekci, 5. 7. 1906. Srov. Hendrickson, s. 47.

⁵⁵² FRACCAROLI, s. 66–67.

⁵⁵³ BILZER, *Die Torpedoschiffe und Zerstörer*, s. 81.

⁵⁵⁴ MS/OK, X-3/1 no. 883 ex 1905, Schwarz Námořní sekci, 12. 4. 1905.

válka s Rakouskem-Uherskem; že na ni italské námořnictvo momentálně není připraveno, mohu ujistit, a v případě armády bych rád věřil témuž; rakousko-uherské námořnictvo... by v případě války mohlo snadno zničit italské pobřežní železnice, a tím přerušit strategický nástup celé armády. Ke krytí tak dlouhé linie, navíc bez válečných přístavů, italské loďstvo zdaleka nestačí. Nenechte se mýlit projektovanými opevněními okolo Benátek, je to jen bezpředmětný humbuk... Vím velmi dobře, že italské torpédové čluny se každou chvílí objevují u vašeho pobřeží, ale to je jen bujnost mladých důstojníků a centrální vedení o tom často neví vůbec nic.“⁵⁵⁵

Od chvíle, kdy ministr Morin prohlásil, že bez představy konkrétního nepřítele nemůže přesně stanovit požadovanou sílu loďstva, se sice poněkud změnila politická situace, ale nikoliv tak dramaticky, aby z ní bylo možné vyvozovat válečné nebezpečí. Bylo jen pochopitelné, že liberální vlády sympatizují s Francií, ale jakkoliv si přály zajistit podporu krajní levice, nebyly ochotné se smířit zdaleka se všemi jejími požadavky – například republikanismus iredentistů jim byl zcela cizí. Itálie neměla na mezinárodní scéně ničí podporu pro jakékoliv územní ambice, proto musela sledovat cestu nejmenšího odporu, kterou válka se severním sousedem rozhodně nepředstavovala. Opevňování i výzvědy nemusely být ničím víc než přípravou na všechny eventuality či na okamžik, kdy se naskytne příležitost, a dokud na ni Itálie musela čekat, nemohla válku plánovat – a i pokud by se na ni připravovala, rozhodně ne tak, že by nápadně posilovala své válečné loďstvo. Je tedy pravděpodobné, že pro Montecuccolihovo i Pitreichovo byla Itálie v tu chvíli mnohem více argumentem v boji o miliony než bezprostředním nebezpečím.

Dokud se jednalo jen o obranu pobřeží, mohlo se rakousko-uherské válečné námořnictvo připravovat stejně dobře na válku s Itálií jako s kýmkoliv jiným, na rozdíl například právě od svého souseda na Jadranu. Pokud ale měla na vlády zapůsobit bezprostřední hrozba, byly třeba konkrétní argumenty, a ty Itálie s iredentismem, sbližováním s Francií, laikům nesrozumitelnými investicemi do loďstva, pracemi na opevňování a podezřelými aktivitami na hranicích nabízela. Kromě toho byla sousedem monarchie, úzké moře, které tyto dvě velmoci dělilo, mohla za své považovat stejně dobře jako Rakousko-Uhersko – pokud bylo třeba představit si boj o Jadran, mohla se snadno nabízet jako ten nejpředstavitelnější soupeř, a alespoň na moři se od ní bylo možné dočkat nepříjemného překvapení snáze než od kterékoliv jiné velmoci. Že Itálie je potenciální nepřítel, si ostatně uvědomoval ledaskdo. „Nemůže být pochyb,“ prohlásil roku 1906 v plénu rakouské delegace doktor Šusteršič, „že rakousko-uherské válečné námořnictvo bude mít zítra či později co dělat s italským, a tak vyvstává otázka, zda tomuto nepříteli vyrostlo.“⁵⁵⁶

Loďstvo schopné postavit se italskému bylo vhodným základem pro přípravu na všechny eventuality, protože takové, které nemělo vyhlídku na úspěch proti Itálii, mohlo tím méně uspět proti flotě kterékoliv jiné velmoci, jak bude ještě zmíněno dále. Italská politika, válečné přípravy a nálady veřejnosti nemohly nevzbuzovat nedůvěru a podezření, že Itálie je oddaná Trojspolku a přátelská k habsburské monarchii jen v určitých mezích, jakkoliv ale jednou mohla být jejím nepřítelem, sama o sobě nemohla být důvodem k překotnému zbrojení či přímo hysterii – sama nemohla nic a přinejmenším její válečné námořnictvo neposilovalo

⁵⁵⁵ MS/OK, X-1/2 no. 346 ex 1906, Lützov Ministerstvu války, 6. 2. 1906.

⁵⁵⁶ Wiener Zeitung, 17. 6. 1904, 137, s. 2–3.

nijak rychle, a to ani v porovnání s rakousko-uherským. Rakousko-Uhersko se ale muselo připravit na všechny eventuality, i na překvapení po vzoru japonského útoku na Port Arthur, a staré lodě musely být nahrazovány včas; v boji za potřebné finanční prostředky byl dobrý jakýkoliv uvěřitelný argument. Na druhou stranu je třeba říci, že Montecuccoli Itálií nikdy nepřestal ve prospěch rozvoje loďstva argumentovat, a je možné, že střet s Itálií pro představovala nejen nejpravděpodobnější, ale i tu jedinou eventualitu, protože, jak bude vysvětleno dále, ostatní možnosti a kombinace se při plánování budoucí podoby loďstva zdál brát v potaz jen velmi málo.

4.3 Ponorky, Cušima, *Invincible* – revoluce v námořním boji?

Konstrukce nových lodí šla ruku v ruce s technickým pokrokem a některé nové typy se nemohly nepodepsat nejen na taktice námořního boje, ale i na strategických koncepcích. Rakousko-Uhersko, neochotné experimentovat – ať už z nedostatku finančních prostředků, nebo po zkušenostech s klounovým křižníkem –, muselo pozorně sledovat vývoj v jiných zemích a vedení jeho námořnictva připadl nelehký úkol rozhodnout, jaká poučení si vzít z námořních bojů, pokusů a manévřů, které mohlo přinejlepším zpovzdálí pozorovat, a jak se vývoji nejlépe přizpůsobit. Začátkem 20. století rozhodně bylo z čeho se učit.

4.3.1 Podněty z Francie

Roku 1896 nechalo francouzské válečné námořnictvo položit kýl křižníku nového typu, *Jeanne d'Arc*. Jednalo se o velký pancéřový křižník schopný vyvinout vysokou rychlost, s velkým akčním rádiem, navržený pro obchodní válku na širých mořích. Nejzajímavější na něm byla právě pancéřová ochrana, neboť pokrok ve výrobě pancíře umožnil chránit loď po celé délce trupu pancéřovým pásem dostatečně silným,⁵⁵⁷ aby odolal střelám z děl střední ráže (do 15 cm), aniž by byla obětována rychlost nebo výdrž. Děla ráže 15 cm tvořila hlavní výzbroj britských křižníků dostatečně rychlých, aby nové francouzské pancéřové křižníky dohonily, které se tak vůči těmto francouzským plavidlům staly zcela bezzubými. Téhož roku přišel respektovaný francouzský admirál François Fournier s teorií, že nedávné technologické změny dovolují námořnictvům nejen stavět nové typy lodí, ale také restrukturalizovat své síly, a navrhl vybudovat nové loďstvo sestávající z rychlých pancéřových křižníků s velkým akčním rádiem, které by se vždy měly snažit využít svou rychlost, aby se vyhnuly boji se silnějšími britskými silami.

Nejednalo se o příliš drastický odklon od *jeune école*. Francouzi se podle Fournierovy teorie neměli pokoušet získat nadvládu nad mořem, ale vést „průmyslovou válku“ [*guerre industrielle*]. Potápění britských obchodních lodí by vedlo k růstu cen pojištění a úroků na politicky nepřijatelnou úroveň, což by otráslo londýnským finančním trhem. Zranitelnost britského finančního systému znamenala, že by nebylo nutné britské obchodní tepny přímo uzavřít, protože postupující rozvrat ekonomiky by nutil londýnské finančníky požadovat po vládě uzavření míru. Francouzi se sice pokusili použít podobnou strategii o sto let dříve, ovšem

⁵⁵⁷ Na čáře ponoru 3,2 m široký pás 152–76 mm zeslabující se směrem k přídi a zádi, nad ním pás 101–76 mm (taktéž mocnější na přídi), kromě toho pancéřová paluba 55–76 mm, boky přidě nad pancéřovými pásy chránil 76 mm pancíř, pancéřované byly i kasematy, dělové a velitelská věž a muniční výtahy. Plavidla pancéřovaná jen na čáře ponoru jsou nazývána obrněnými křižníky (*belted cruiser*), tento typ se ale příliš neosvědčil a jeho nástupcem se stal právě křižník pancéřový (*armoured cruiser*, *Panzerkreuzer*). HYNEK, KLUČINA, *Válečné lodě*, sv. 2, s. 106, 126–127.

tehdy byly útoky na britský obchod nekoordinované a nahodilé, zatímco britské válečné námořnictvo efektivně blokovalo francouzské přístavy, a tedy nedovolilo francouzským lodím vyplout na otevřené moře. Nyní ale byla situace zcela jiná, ekonomický systém se stal komplexnějším a tudíž zranitelnějším, Francouzi měli k dispozici síť opevněných základen ve vzdálených vodách, kde byli Britové nejzranitelnější, z nichž mohli korzáři operovat, a především, Fournier věřil, že blízká blokáda francouzských přístavů už není možná. Tato víra se zakládala na přesvědčení, že početné francouzské torpédové čluny jsou schopny zahnat britské pozorovací eskadry, kdykoliv je třeba, a pancéřové křižníky se tak mohou blokádě vyhnout, což ostatně uznávala i britská admirálie. Francouzi významně investovali do svých torpédových sil již od poloviny 80. let, ale torpédo bylo stále ještě poměrně primitivní zbraní, a torpédové flotily měly bojový potenciál pouze v noci, jak již bylo vysvětleno. Tento potenciál se nezdál být příliš užitečný, dokud Fournier nenavrhl, že pancéřové křižníky by měly opouštět a vplouvat do přístavů jen za noci; koncem 90. let tak začaly francouzské torpédové čluny noční akce cvičit.

Vybudovat loďstvo vhodné k tomuto úkolu znamenalo upustit od stavby bitevních lodí a Fournierovo schéma floty korzárů našlo povážlivou podporu ve francouzském parlamentu; roku 1898 byla stavba jedné bitevní lodi zrušena a ušetřené peníze použity uspišení programu stavby pancéřových křižníků. Použití gyroskopu zatím výrazně zvětšilo efektivní dosah torpéd, a především bylo téhož roku dokázáno, že ponorky již nejsou jen hračkami konstruktérů, ale smrtícími zbraněmi, když experimentální ponorka *Gustave-Zédé* jako první v historii ponořená úspěšně vypálila torpédo na cíl na hladině. Vývoj ponorek od té doby pokračoval rychle vpřed a aktuální se stávala nejen otázka, jak je efektivně využít v boji, ale i jak se proti nim bránit. Loďstvo mohly provázet torpédoborce a přístavy obklopit kontaktní miny, ovšem nejenže skutečně efektivní zbraň proti ponorkám se nedařilo nalézt, ale přesnost i dosah torpéd se neustále zlepšoval – už v lednu 1904 britský admirál a pozdější první námořní lord John Fisher předpokládal, že torpédová plavidla budou schopna kontrolovat úzká moře a jiné klíčové strategické vod, a předpovídal, že za několik let nebude žádné loďstvo schopné zůstat v průlivu La Manche nebo v západním Středomoří.⁵⁵⁸ Roku 1900 bylo ještě možné říci, že vývojem ponorek se zabývá především Francie a také Spojené státy, kde se do jejich stavby pustili i soukromníci, zatímco ostatní spíše vyčkávají, ale i Námořní sekce musela připustit, že pokud se zprávy o výsledcích pokusů zveřejňované v nejrůznějších časopisech potvrdí, jsou už ponorky válečnou zbraní, jakkoliv použitelnou jen v noci a nikoliv na otevřeném moři. Rakousko-uherské válečné námořnictvo se již na přelomu století zdálo uznávat, že ponorky „musejí být označeny za velmi účinný obranný prostředek proti blokádam přístavů a pobřeží.“⁵⁵⁹ Ostatně již v lednu roku 1900 se Spaun v delegacích nechal slyšet, že rakousko-uherské válečné námořnictvo pokroky ve stavbě ponorek sleduje, a „jakmile bude jejich využitelnost pro obranu pobřeží nezpochybnitelně prokázána, nebudu se zdráhat postarat se o stavbu těchto [podmořských] člunů v návrhu [rozpočtu] námořnictva.“⁵⁶⁰

Rok nato už se zdálo být všeobecně známo, že ponorkám věnují pozornost všechna velká loďstva vyjma německého, a ten další se již zdálo, že jediný, kdo stále ještě vyčkává, je

⁵⁵⁸ LAMBERT, s. 21–29, 43–53, 82–83.

⁵⁵⁹ *Jahresbericht 1900*, s. 4.

⁵⁶⁰ *Wiener Zeitung*, 13. 1. 1900, 9, s. 3.

Rakousko-Uhersko.⁵⁶¹ Vedení námořnictva této problematice pozornost věnovalo, ale nebylo snadné pořídit si ponorku pro pokusy.⁵⁶² Jak řekl Spaun delegátům v létě 1902, Amerika byla příliš daleko, a tak připadala v úvahu jen jedna britská továrna, která ale dodává ponorky jen po šesti – jedna ovšem stála 600 000 korun, s veškerou výzbrojí a výstrojí milion, čili celkem by se jednalo o šest milionů, a tak velkou sumu si rakousko-uherské válečné námořnictvo nemohlo dovolit na pokusné účely vynaložit.⁵⁶³ Neboli, jak shrnuly celou záležitost redaktor Danzer's *Armee-Zeitung*, „vůbec nemyslíme na to pořídit ponorky, vždyť nám finanční prostředky brání koupit byť jednu pro pokusné účely.“⁵⁶⁴ Začátkem roku 1904 se vedení námořnictva stavělo k ponorkám stále ještě odmítavě, alespoň jak se zdálo Kaftanovi, který v plénu rakouské delegace zmínil, že by při obraně pobřeží mohly nahradit i několik válečných lodí.⁵⁶⁵ Ponorky stále trpěly dětskými nemocemi, které vyžadovaly neustálé zlepšování konstrukcí, všeobecně se zvětšoval jejich výtlak, což souviselo se snahou zvýšit jejich rychlost a akční rádius,⁵⁶⁶ jenomže zároveň byly tyto projekty a jejich výsledky udržovány v tajnosti, vše bylo ještě v pokusném stadiu, a zatím nebylo možné udělat si na využitelnost ponorek definitivní názor. „Nebudu popírat, že ponorky by byly důležité právě pro obranu našich přístavů, aby ztížily blokádu,“ odpověděl českému delegátovi Spaun, jenomže jejich koupě by byla drahá a admirál nevěřil, že by Rakousko-Uhersko mohlo začít stavět ponorky na vlastní pěst, už jen proto, že vývoj ponorky byl velmi dlouhý proces.⁵⁶⁷

Šéfkonstruktor rakousko-uherského válečného námořnictva, nejvyšší inženýr stavby lodí Siegfried Popper, se začátkem roku 1904 vydal v doprovodu dalších inženýrů na studijní cestu do Británie a Německa, během níž měl navštívit také britské ponorky, a zpráva z těchto exkurzí se pak mohla stát základem pro pozdější rozhodnutí ohledně stavby ponorek v Rakousku-Uhersku.⁵⁶⁸ Německojazyčná dobová odborná literatura zatím nezůstávala za Fisherovými úvahami o ponorkách příliš daleko pozadu; „už jejich přítomnost přispěje k udržení i silného ofenzivního loďstva daleko od nepřátelského pobřeží, takže jeho útok podstatně ztíží,“ napsal v jedné ze svých knih rakousko-uherský fregatní kapitán Rudolf von Labrés, a dodal, že „nejdůležitějším úkolem podmořských plavidel... ať patří k ofenzivnímu loďstvu útočníka nebo k pobřežní flotě protivníka, je především útok na velké lodě... Technika se zatím ještě nesporně zabývá výlučně vylepšováním tohoto plavidla. V několika letech ale možná budou představovat zbraň, jejíž použití se žádné loďstvo nebude moci odvážit zřici.“⁵⁶⁹

O pancéřových křižnících, které hrály tak důležitou roli ve Fournierově teorii a na něž v té době kladla důraz především Francie, k jejímž lodím ale Velká Británie zatím vždy dokázala postavit silnější odpověď, a jejichž výtlak s ohledem na požadovanou vysokou rychlost a akční rádius nezřídka výrazně přesáhl deset tisíc tun,⁵⁷⁰ se Labrés nevyjádřil zdaleka tak pochvalně. „Pro obvyklé úkoly křižníků příliš silné, pro boj s bitevními loděmi příliš

⁵⁶¹ *Jahresbericht 1901*, s. 4; *Jahresbericht 1902*, s. 3.

⁵⁶² *Stenographische Sitzungs-Protokolle der Delegation, XXXV. Session*, s. 236.

⁵⁶³ *Wiener Zeitung*, 17. 5. 1902, 113, s. 9.

⁵⁶⁴ *Danzer's Armee-Zeitung*, 29. 5. 1902, 22, s. 7.

⁵⁶⁵ *Neue Freie Presse, Abendblatt*, 5. 2. 1904, 14169, s. 4–5; *Reichpost*, 6. 2. 1904, 29, s. 6.

⁵⁶⁶ *Jahresbericht 1903*, s. 3–4.

⁵⁶⁷ *Stenographische Sitzungs-Protokolle der Delegation, XXXIX Session*, s. 400; *Neue Freie Presse*, 6. 2. 1904, 14170, s. 3.

⁵⁶⁸ *Militär-Zeitung*, 8. 2. 1904, 5, s. 5.

⁵⁶⁹ LABRÉS, s. 112–118.

⁵⁷⁰ *Jahresbericht 1903*, s. 2–3.

slabé... Průzkum na velké vzdálenosti vyžaduje v první řadě jistě plující lodě a rychlost, až poté určitou vojenskou sílu. Věříme proto, že lodě jako ruský 3000tunový křižník *Nowik* se pro tyto úkoly hodí lépe než například 14 500tunový křižník *Drake*.⁵⁷¹ Lehký křižník mohl svému většímu, pomalejšímu bratranci snadno utéct, a že rychlost je u průzkumných lodí mnohem důležitější než síla, prohlásil i Montecuccoli, když delegátům představoval křižník *F*. Skutečnou cenu velkých pancéřových křižníků, ponorek a konečně i moderních bitevních lodí mohly ale prokázat až čas a zkušenosti, nejlépe pak skutečný boj – jako první tedy rusko-japonská válka.

4.3.2 Zprostředkovaná zkušenost

Z námořních velmocí byla o tomto konfliktu nejlépe informována Velká Británie, protože její spojenec, Japonsko, dokonce dovolil britským pozorovatelům plout se svým loďstvem a dal jí k dispozici množství důvěrných zpráv. Rusko-japonská válka začala v únoru 1904 překvapivým útokem na ruské loďstvo kotvící v Port Arthuru; Japonci tehdy odpálili 19 torpéd, z nichž tři zasáhla, a v průběhu celé války vypálili kolem 350 torpéd, docílili ovšem velmi malého počtu zásahů, a Rusům se nepodařilo zasáhnout torpédem cíl ani jedinkrát. V několika případech byla příčinou taktika individuálního útoku, jemuž dávali Japonci přednost před koordinovanými akcemi torpédových plavidel; na loď *Sevastopol*, kterou chránily sítě a měla podporu dělového člunu, bylo v prosinci 1904 vypáleno 104 torpéd, z nichž jen jedno zasáhlo a dvě explodovala v sítích dostatečně blízko, aby ji poškodily. Velké lodě použily své torpédometry pouze v bitvě u Cušimy, z celkem deseti pokusů nezasáhly ani jednou a čtyři z nich, pancéřového křižníku *Iwate*, byla pravděpodobně jedinými torpédy vybavenými gyroskopem použitými ve válce. Absence gyroskopu a fakt, že rychlost torpéda byla kolem 1,5 až dvojnásobku rychlosti cíle, patřily k dalším důvodům malé efektivity torpédového útoku. Věřilo se, že gyroskop a nový systém pohonu torpéda tyto problémy překoná, a strach z torpédového útoku dále ovlivňoval jak taktiku, tak konstrukci lodí. Obě strany utrpěly těžké ztráty v důsledku explozí min, což mohlo přimět námořnictva důkladněji se zabývat technikou jejich odstraňování.

Dvě hlavní námořní bitvy války, ve Žlutém moři a u Cušimy, byly vedeny za rozdílných podmínek. V první z nich byla obě loďstva téměř stejně rychlá a Japonci měli potíže s přiblížením, zatímco u Cušimy byly ruské lodě podstatně pomalejší kvůli obrůstání trupů a účasti starších plavidel. V první zmiňované bitvě zahájili Rusové střelbu na přibližně 13,7 kilometru, a když vzdálenost klesla k 11 kilometrům, byli už poměrně přesní na to, že jejich děla nebyla vybavena teleskopickými mířidly. Větší část boje se odehrála na 8,5–6 kilometrů, na tuto vzdálenost byla četnost zásahů obstojná, ale děla středního kalibru stále ještě nebyla použitelná; u Cušimy se již bojovalo na mnohem kratší vzdálenost a mnoho ruských lodí bylo vyraženo kvůli požárům. Během války neměla ještě žádná strana k dispozici zařízení k řízení střelby.⁵⁷² V britském válečném námořnictvu se po válce rozpoutala debata mezi zastánci bitevních lodí vyzbrojených pouze těžkými děly [all big gun one calibre battleship, all-big-gun ship], tedy typu dreadnought, a těmi, kdo dávali přednost salvě z většího počtu děl na kratší

⁵⁷¹ LABRÉS, s. 107–8.

⁵⁷² „Feuerleitanlage“, „Fire control system“, označení, která mohou být zavádějící. Jednalo se o přístroje, které pomáhaly s odhadem pohybu nepřítele a výpočty, zpravidla na základě měření vzdálenosti a rychlosti, poskytovaly data, podle nichž bylo třeba děla zaměřit, popřípadě dovolovala je současně odpálit.

vzdálenost, obě strany přitom tvrdily, že válka potvrdila jejich stanovisko. Zdá se zřejmé, že boj ve Žlutém moři demonstroval možnosti střelby na dlouhé vzdálenosti, pro něž byla nepostradatelná děla ráže 30,5 cm, zatímco bitva u Cušimy už tak jasné důkazy nepodal. Jistě se prokázala ničivá síla střel většího kalibru, naopak hodnota salvy z velkého počtu děl středních ráží v situaci, kdy je nutné střelbu přerušovat a řešit nejrůznější havárie či průstřely, byla často zpochybňována i zastánci 15 cm děl.

Protože japonský admirál Heihachirō Tōgō ztratil dvě ze svých šesti bitevních lodí kvůli explozím min, musel v bojové linii použít své silné pancéřové křižníky, a jelikož v ruském loďstvu bylo v bitvě u Cušimy mnoho horších či zastaralých lodí, byly pancéřové křižníky efektivní a jejich hodnota přeceňována. Při průzkumu Japonci zřejmě spoléhali na torpédoborce, a ačkoliv byly podporovány křižníky, použil Fisher tuto skutečnost pro podporu svého tvrzení, že mezi velkým torpédoborcem a bitevním křižníkem už není žádný lodní typ zapotřebí. Po zkušenostech války byl přehodnocen význam rychlosti, a to i ve smyslu, že je užitečná, ale nesmí jí být obětováno příliš mnoho, a v bojích se jasně ukázalo, že zastaralé lodě jsou jen přítěží. Z pohledu britského válečného námořnictva byla válka považována za staromódní, pročež se z ní nebylo možné příliš poučit; na rusko-japonský konflikt bylo nahlíženo jako na potvrzení mnoha stávajících názorů a válečné události byly používány k podpoře mnoha z Fisherovy revoluce, která některé lekce této války ve skutečnosti předstihla.⁵⁷³

Rakousko-uherské válečné námořnictvo dostávalo informace přinejlepším z druhé ruky, a jedno z poučení, které si vzalo, bylo to o překvapení – Japonci ostatně zaútočili na Port Arthur těsně před vyhlášením války –, o němž byla již několikrát řeč. V létě roku 1904, v čase schůze delegací a projednávání rozpočtu, už se „správa námořnictva zdá vyvodit pro naše válečné loďstvo důsledky z průběhu války ve východoasijských vodách, přinejmenším z rozhodující role, kterou hrály námořní miny a torpéda,“ a jak novináři správně podotkli, měly se tyto důsledky projevit ve vyšších finančních požadavcích Námořní sekce.⁵⁷⁴ Spaun delegátům opravdu něco z těchto poučení zmínil. Ve válečném námořnictvu prý vždy panovalo přesvědčení, že kotvící lodě musejí před přepady hlídat torpédové čluny, překážky a zábrany u Puly již ale byly 30 let staré a neodpovídaly požadavkům doby. Jak rusko-japonská válka ukázala, pokud nejsou opatření bránící přiblížení nepřítelů dostatečná, mohou se kotvící lodě stát obětmi odvážného útočníka, a proto bylo třeba provést potřebná opatření a tyto překážky zajistit. Opevnění Puly měla na starost správa vojska a podle vedení Námořní sekce se jednalo o její úkol, a plány také byly vypracovány na ženíjním ředitelství, jenomže nebylo možné očekávat, že z napjatého rozpočtu vojska budou tato opatření v přijatelném časovém horizontu také provedena, a tak se je Spaun rozhodl nově zařadit do rozpočtu válečného námořnictva⁵⁷⁵ – pro rok 1904 se jednalo o jeden a pro rok 1905 o dva miliony z mimořádné dotace.⁵⁷⁶

Co se dalších poučení týkalo, c. a k. válečné námořnictvo ve své výroční zprávě za rok 1905 uvedlo, že pod vlivem poslední námořní války je boji na velkou vzdálenost všeobecně přikládán větší význam než dříve. Boje měly prokázat převahu velkých kalibrů nad menšími, dosud běžné střední dělostřelectvo, jehož kalibr se v průběhu uplynulého roku zvětšil z 15 na

⁵⁷³ BROWN, s. 169–176. Srov. SONDHAUS, *The Great War at Sea*, s. 40–41.

⁵⁷⁴ Neue Freie Presse, 14. 5. 1904, 114267, s. 1.

⁵⁷⁵ Neue Freie Presse, 2. 6. 1904, 4285, s. 5.

⁵⁷⁶ Wiener Zwitung, 21. 6. 1904, 140, s. 5.

19 cm, nebylo v boji na větší vzdálenosti proti modernímu pancíři efektivní, a tak se začaly projevovat snahy vyzbrojit lodě co největším počtem těžkých děl a zcela upustit od používání dělostřelectva středního – jednalo se o poněkud ukvapené závěry, jimiž se ani Námořní sekce neřídila. Na obranu proti torpédovým plavidlům měla stačit lehká rychlopalná děla, jejichž ráže se většinou také zvětšovala. Konstrukteři se rovněž snažili redukovat nepancéřované plochy na minimum, a také museli zlepšit vnitřní pancéřovou ochranu lodí proti explozím min, což se v Rakousku-Uhersku odrazilo v konstrukci lodí třídy Radetzky a vynutilo si zvýšení výtlaku těchto lodí, zatímco výše uvedený směr vývoje přiměl i ty z námořních mocností, které zatím váhaly stavět lodě o výtlaku 15 000 tun nebo více, pospíšet si položit po vzoru Velké Británie, Japonska a USA bitevní lodě o výtlaku kolem 18–19 000 tun. Ve výroční zprávě bylo dále konstatováno, že válka opět prokázala důležitost a cenu torpéd, a také že na všech stranách byl uznán význam bitevní lodi jako hlavního a boj nejčastěji rozhodujícího prostředku.⁵⁷⁷

O rok později bylo možné dodat, že vzhledem k tomu, jak roste dosah torpéd, nelze než bojovat na dlouhé vzdálenosti, a protože „bitevní loď“ je považována za jediný k tomu vhodný bojový prostředek,“ očekávalo se, že jejímu zdokonalování – rychlosti a přesnosti střelby, zvyšování rychlosti i posilování obranných prostředků – bude věnováno nejvíce pozornosti. Ve výzbroji byl požadován co největší počet děl ráže 30,5 cm, menší kalibry nepřipadaly kvůli vzdálenostem, na něž se předpokládalo bojovat, v úvahu. Ráže středních děl už vystoupala k 25 cm, a tak jako těžká byla umisťována do věží – na Radetzkych tomu mělo být rovněž tak.⁵⁷⁸ Už v polovině roku 1906 mluvil Montecuccoli v rozpočtovém výboru o lodích o 20 000 tunách, a také zmínil skutečnost, že i k jejich pohonu začínají být používány parní turbíny (v Rakousku-Uhersku měl jako první tento druh pohonu *Admiral Spaun*). Poznamenal, že navzdory úvodnímu úspěšnému překvapivému útoku a „konečnému zničení již zmrzačených“ lodí v bitvě u Cušimy torpédová plavidla nedosáhla v celé válce žádných významných úspěchů, přesto musela být i nadále stavěna. Kromě toho „dokázala rusko-japonská válka důležitost silného, delším časem ve službě v bojové připravenosti udržovaného loďstva. Proto si všechny námořní státy pospíšily vyvodit z toho praktické ponaučení, a začaly horečně zvyšovat svou námořní sílu. Jako hlavní lekce je nahlíženo, že rozhodnutí v námořní válce připadá v první řadě mocným, těžce vyzbrojeným, dobře pancéřovaným lodím.“⁵⁷⁹

Cušima se zdála potvrzovat všechny Mahanovy teorie,⁵⁸⁰ z nichž mnoho se točilo kolem námořní nadvlády, která znamenala mít sílu smést nepřátelskou vlajku z moří a uzavřít cesty námořní dopravě do a z nepřátelských přístavů.⁵⁸¹ O nadvládě nad mořem sice nemusela nutně rozhodovat bitva, nicméně obrana byla nejrychleji zajištěna tím, že nepřítel byl ofenzivním postupem donucen k boji o tuto nadvládu. Tedy, defenzivu bylo možné zajistit jedine ofenzivou, a rozhodujícím objektem ofenzivy byla nepřátelská organizovaná síla, jeho bitevní loďstvo, které bylo třeba buď kontrolovat, blokádou, nebo zničit. K obojímu byla pochopitelně potřeba značná bojová síla, v tomto případě počítaná v bitevních lodích; pokud si slabší loďstvo troufalo vyplout na otevřené moře, pak jen tehdy, pokud mělo naději na vítězství, a tehdy mohlo

⁵⁷⁷ *Jahresbericht 1905*, s. 1–8.

⁵⁷⁸ *Jahresbericht 1906*, s. 1.

⁵⁷⁹ *Wiener Zeitung*, 17. 6. 1906, 137, s. 1.

⁵⁸⁰ GRUBER, *Semacht unter rot-weiß-roter Flagge*, sv. I, s. 155.

⁵⁸¹ HOBSON, s. 169; MAHAN, s. 138.

dojít k bitvě. Pokud se vyplout neodvažovalo, pak proto, že soupeř by silnější a k získání nadvlády nad mořem mu stačilo blokovat slabší loďstvo v jeho přístavech.⁵⁸²

Zmíněná hlavní lekce tedy nebyla ničím novým, ostatně i Labrés napsal, že „na moři může rozhodnutí padnout jedině v boji bitevních loďstev, tudíž je způsobeno vítězstvím jedné a porážkou druhé floty. Všechny další formy boje... nejsou k těžkému poškození soupeře, které by jej přinutilo k míru, tedy k rozhodnutí, vhodné. To se vztahuje především na kaperskou válku... již by měl být ve své námořní přepravě a obchodě těžce poškozený soupeř přinucen boj vzdát. Vždy to byla námořní bitva, která přinesla rozhodnutí ve všech válkách, a i nyní o něm může být řeč jen tehdy, když je soupeřovo loďstvo zničeno nebo tak poškozeno, že se již nemůže ukázat na otevřeném moři.“ Bylo-li tomu tak, pak platilo, co řekl Montecuccoli, totiž že rozhodnutí připadalo mocným, těžce vyzbrojeným a dobře pancéřovaným lodím, jinými slovy bitevním, protože v boji na otevřeném moři v sevřené formaci, při rozhodující bitvě, připadaly nejdůležitějším úkoly právě bitevní lodi, kterou Labrés považoval za plavidlo pro ofenzivní účely nejvyužitelnější.⁵⁸³

Události rusko-japonské války mohly potvrzovat názory mnohých, slova teoretiků a strategiů o rozhodující bitvě získávala větší váhu a poskytovala důraznější argumenty pro budování silných bitevních loďstev, a naopak, kdo po takovém loďstvu z jakéhokoliv důvodu toužil, jistě rozhodující bitvu ochotně přijal za svou. To ale neznamenalo, že kdo je měl, musel je podobnými argumenty nutně bránit – i v nejsilnějším námořnictvu světa byly slyšet hlasy volající po naprosté změně koncepce, po odklonu od bitevní lodi a rozhodující bitvy, ačkoliv se mohlo zdát hloupé „podporovat způsob války, který ti, kdo vládnu mořím, nechtějí, a který pokud by byl úspěšný, by je o tuto nadvládu připravil.“⁵⁸⁴

4.3.3 Fisherova revoluce

Tradiční loďstva, určená k boji a usilování o nadvládu nad mořem, sestávala ze tří základních kategorií plavidel – bitevních lodí, křižníků a flotil [flotilla craft], tj. torpédových plavidel, dělových člunů, ponorek, minolovek apod. V případě války by bitevní loď bojovaly s bitevními loděmi a křižníky s křižníky, jiná než torpédová plavidla nebyla zamýšlena k boji mimo svou vlastní kategorii – bojovou sílu potřebnou k rozhodující bitvě tedy nebylo možné improvizovat, klíčový byl počet bitevních lodí. Od tohoto systému se na přelomu století pokusil odbočit Fournier se svou vizí loďstva pancéřových křižníků, a přimět strategy opustit tradiční schéma mohla i existence ponorek.⁵⁸⁵ Jak už bylo zmíněno, Fisher věřil, že ponorky a torpédové čluny učiní úzká moře (široce interpretovaná) příliš nebezpečnými pro bitevní loď, aby se do nich odvážily, a navrhl svěřit úkol chránit Britské ostrovy před invazí a nájezdy nepřátel torpédovým plavidlům, místo aby spoléhal na odstrašující přítomnost bitevních lodí. Jak tvrdil, nejenže by takováto obrana byla efektivnější, ale také levnější; toto schéma ovšem neponechávalo žádné místo pro tradiční bitevní loď, zranitelnou torpédovým útokem v úzkých vodách kanálu La Manche a postrádající rychlost i vytrvalost, aby chytila pancéřové křižníky vedoucí obchodní válku.⁵⁸⁶

⁵⁸² HOBSON, s. 185–86.

⁵⁸³ LABRÉS, s. 137, 92–96.

⁵⁸⁴ MARDER, Arthur J., *The Anatomy of British Seapower, 1885–1905*. London-New York: Alfred A. Knopf Inc., 1940, s. 351; citováno v LAMBERT, s. 40.

⁵⁸⁵ LAMBERT, s. 26.

⁵⁸⁶ LAMBERT, s. 92–93.

„K čemu je bitevní loďstvo zemi nazvané A ve válce se zemí nazvanou B, která nemá žádné bitevní lodě, zato ale rychlé pancéřové křižníky a clony rychlých torpédových plavidel? Jakou škodu by způsobily bitevní lodě země A zemi B? Přála by si B pár bitevních lodí, nebo více pancéřových křižníků? Nevyměnila by A ochotně pár bitevních lodí za více rychlých pancéřových křižníků? V takovém případě žádná strana nechce bitevní lodě, což je pravděpodobně důkaz, že nemají příliš velkou cenu,“ napsal Fisher začátkem roku 1904. „Je dobrý důvod prošetřit, zda námořní nadvláda může být i dále posuzována podle počtu bitevních lodí. Stavět bitevní lodě, jen aby bojovaly s bitevními loděmi nepřítele, pokud je levnější plavidla mohou zničit a zabránit jim chránit námořní operace, je pouze křížení kilkennských koček⁵⁸⁷ neschopných chytat krysy nebo myši. Pro bojové účely by byly skvělé, ale pro získání praktických výsledků nepoužitelné.“⁵⁸⁸

Nebyl samozřejmě jediným zastáncem rychlých pancéřových křižníků, mnoho Fiseherových názorů sdílel pozdější admirál a taktéž první námořní lord princ Louis Battemberg,⁵⁸⁹ a například Fred Jane, editor známé příručky *Fighting Ships*, se nechal v polovině roku 1902 slyšet, že jakýkoliv nepřítel, kromě třetířadých mocností, „povede obchodní válku [guerre de course], jednoduše proto, že jsme silnější, a se svými pancéřovanými loděmi musí dělat to nebo nic... Naší povinností je zničit jej, když to udělá. Ale abychom ukojili svou nenávist, musíme jej chytit. Z toho logicky vyplývá, že rychlost je pro nás podstatnější než pro kterýkoliv jiný národ.“⁵⁹⁰ U pancéřovaného plavidla byla vedle rychlosti pochopitelně důležitá také síla; sám Fisher byl ještě na přelomu století zastáncem jednotné výzbroje sestávajících z děl středního kalibru, ale technický pokrok, nové metody lafetování a míření, zlepšení vnitřní balistiky, zvýšení rychlosti střelby a konečně nutnost bojovat na vzdálenost delší, než byl dosah torpéd, jej přesvědčila o tom, že ideální výzbroj je sice jednotná, ale sestávající z těžkých děl ráže 30,5 cm, a v druhé polovině roku 1904 již obhajoval konstrukci velké, rychlé lodi vyzbrojené jen těžkými děly, která neměla být o mnoho dražší, zato ale mnohem efektivnější než již existující bitevní lodě. „Rychlá loď s těžšími děly a rozvážnou střelbou by měla absolutně knokoutovat stejně rychlou loď s mnoha lehčími děly.“⁵⁹¹ Rychlost sama, jak Fisher věřil, dávala možnost nepříteli dostihnout, vnutit mu boj, vyhnout se mu, držet se z dosahu torpéd a diktovat vzdálenost, na jakou bude boj veden – a čím více těžkými a čím těžšími děly byla loď vyzbrojena, tím výhodnější pro ni bylo bojovat na dlouhé vzdálenosti, pokud byl nepřítel vyzbrojen méně nebo lehčími děly s odpovídajícím dostřelem. Jelikož těžkou výzbroj a rychlost nebylo možné zkombinovat s mocným pancířem, aniž by stejně mocně rostla i cena takových lodí, bylo třeba pancéřovou ochranu částečně obětovat – boj na dlouhou vzdálenost pak snižoval riziko zásahu nepřátelskými projektily.⁵⁹²

⁵⁸⁷ Dvě kočky z irského města Kilkenny spolu podle starého vyprávění bojovaly na smrt tak dlouho, dokud z nich nezůstaly jen ocsy.

⁵⁸⁸ KEMP Peter, *The Fisher Papers*, sv. I, s. 40; citováno v LAMBERT, s. 92–93.

⁵⁸⁹ LAMBERT, s. 108–109.

⁵⁹⁰ JANE, Fred T., Are 12-inch Guns in Battle-Ships the Best Value for the Weight entailed: A Plea for Ships Designed to Suit Our Strategical Needs. *Journal of the Royal United Services Institution*, 1993, 47, s. 174; citováno v SUMIDA, s. 44.

⁵⁹¹ KEMP, *Fisher Papers*, sv. I, s. 74; citováno tamtéž, s. 50.

⁵⁹² SUMIDA, s. 41, 330–331. I proto byly bitevní křižníky vyzbrojovány stále těžšími děly, jakkoliv v menším počtu – příkladem může být *Repulse* s 6 děly ráže 37,5 cm. Boj na dlouhé vzdálenosti nicméně narážel na realitu zcela neodpovídajících prostředků řízení střelby.

Jednotná těžká výzbroj ovšem nebyla synonymem pro bitevní loď, která pro Fishera, jenž se 20. října 1904 stal prvním námořním lordem, ostatně neměla příliš velkou cenu – byl dokonce ochoten je zcela přestat stavět. Věřil, že ponorky od základů změnily podstatu námořního boje, že za tmy loďstvo bitevních lodí už neposkytuje ochranu nikomu a ničemu a že v některých vodách tomu tak je právě díky ponorkám i za dne. „A proto, jaké je využití bitevních lodí, jak jsme je až dosud znali? ŽÁDNÉ! Jejich jedna a jediná funkce – ta naprosté záruky obrany – je pryč – ztracená!“⁵⁹³ Fisher navrhoval chránit britskou námořní nadvládu pancéřovými křižníky a torpédovými plavidly, musel si ale být vědom, že jeho radikální návrhy se nesetkají s příznivou odezvou, a tak od začátku připouštěl, že nemají být považovány za ihned proveditelné, bitevní lodě tak měly být, alespoň prozatím, i nadále stavěny. V letech 1905–06 bylo plánováno začít jednu bitevní loď a tři pancéřové křižníky, ovšem tento poměr byl dán pouze shodou okolností, s čímž Fisher spokojen nebyl a za svou vizi bojoval dál.

Před komitétem, který měl zvážit podrobnosti konstrukce nových lodí, Fisher sice nenapadl bitevní loď přímo, nicméně tvrdil, že všechny podstatné prvky bitevní lodi budou včleněny do nového all-big-gun pancéřového křižníku, tudíž by navrhovaná all-big-gun bitevní loď mohla být přebytečná, zatímco nový křižník by byl schopný zničit cokoli kromě oné nové bitevní lodi. Z čtrnáctihlavého komitétu byl jen jediný člen ochotný bitevní loď vypustit, a protože odporem nebylo co získat, podpořil rozhodnutí většiny nakonec i sám Fisher. Konečná podoba nových lodí byla v polovině května 1905 schválena Admirálem, a zatímco bitevní loď, *Dreadnought*, byla položena 2. října 1905, křižníky až na jaře 1906. Fisher zatím pokračoval ve své kampani za stavbu pouze pancéřových křižníků⁵⁹⁴, které převlékl za fúzi křižníku a bitevní lodi, ideální plavidlo s rychlostí křižníku a ofenzivní i defenzivní silou bitevní lodi. Sám ostatně už dříve prohlásil, že „nikdo nemůže nakreslit čáru, kde se pancéřový křižník stává bitevní lodí o nic lépe, než kdy se z kotěte stane kočka,“⁵⁹⁵ ovšem takovéto lodě by byly v porovnání s předchozími příliš drahé.

Komitét, který začátkem roku 1906 tento návrh posuzoval, dospěl k závěru, že vyšší cena by si vynutila redukci v počtu lodí, které by byly sice rychlejší než bitevní lodě typu dreadnought, ale disponovaly by stejnou palebnou silou, zatímco německou odpovědí by pravděpodobně byla stavba lodí o stejné tonáži, které by ale obětovaly něco z rychlosti dělostřelectvu, britské lodě by tak byly střelecky slabší. Komitét sice uznal, že tyto fúzní lodě mohou být užitečné, trval ale na tom, že Velká Británie si musí nejprve zajistit dostatečnou převahu v all-big-gun bitevních lodích, než bude možné do takového plavidla investovat, a věřil, že nové pancéřové křižníky typu Invincible, pojmenované po prvním z nich, zcela uspokojily britskou potřebu plavidel tohoto typu, a tak dospěl k závěru, že čtyři velké bojové lodě [capital ships]⁵⁹⁶ plánované pro příští rok budou *Dreadnoughtu* podobné bitevní.⁵⁹⁷

⁵⁹³ KEMP Peter, *The Fisher Papers, sv. I*, s. 30–31; citováno v SUMIDA, s.52.

⁵⁹⁴ Pro Fishera byla rozhodující vysoká rychlost a těžká výzbroj, ve prospěch pancíře odmítal rychlost obětovat, v tomto ohledu zůstával jeho ideálem křižník. Stavěl se proti stavbě rychlých bitevních lodí, které ani zdaleka neodpovídaly jeho někdy velmi radikálním představám. SUMIDA, s. 258–260.

⁵⁹⁵ Tamtéž, s. 28; citováno v SUMIDA, s. 53.

⁵⁹⁶ Pojem „capital ship“ označuje nejdůležitější loď loďstva, v dobovém kontextu mu může odpovídat německé označení „Großkampfschiff“.

⁵⁹⁷ Po válce s Japonskem byla ruská námořní síla i finance v troskách, nepřítelství mezi Francií a Německem v podstatě vylučovalo námořní alianci mezi těmito dvěma státy, zatímco Srdečná dohoda položila základ ke zlepšení britsko-francouzských vztahů. Jako jediný vážný nepřítel tak připadalo v úvahu Německo, které ale mělo vedle značného počtu bitevních lodí jen málo pancéřových křižníků, a i kdyby je mělo, chyběly mu

Dreadnought byl dokončen přibližně o dva roky dříve než *Invincible*,⁵⁹⁸ a tak byla pozornost veřejnosti od samého začátku soustředěna právě na ni, slovo *dreadnought* se časem stalo synonymem pro all-big-gun bitevní loď – a těch bylo nakonec postaveno mnohem více, roku 1914 neměla Velká Británie bitevních křižníků [battle cruiser, Schlachtkreuzer], jak začal být nový typ nazýván,⁵⁹⁹ více než třetinu celkového počtu *dreadnoughtů*. Tři bitevní křižníky pak byly zničeny v bitvě u Jutska, což tento typ v očích Britů podstatně zdiskreditovalo,⁶⁰⁰ a právě z těchto důvodů je tak často řeč o „revoluci *dreadnoughtu*“, v níž hrála hlavní roli bitevní loď, zatímco bitevní křižník byl degradován do role podpůrné – revoluce, kterou si Fisher, jakkoliv *Dreadnought* byl alespoň částečně jeho dílem, nepřál.

Bitevní loď měla být ztělesněním soustředěné síly,⁶⁰¹ což pro *Dreadnought* znamenalo 10 děl ráže 30,5 cm v pěti dvojítech věžích, větší množství lehkých a žádná střední, zatímco *Invincible* byla vyzbrojena osmi děly ráže 30,5 cm, dvanácti ráže 10,2 cm a menším počtem lehkých, obě lodě byly vybaveny také kulomety a torpédometry. Výtlak plně vyzbrojeného *Dreadnoughtu* se pohyboval kolem 20 700 tun, bitevního křižníku kolem 20 000, projektovány byly pro rychlost 21, respektive 25 uzlů (při zkouškách dosaženo průměrné rychlosti 20,95 a 26,6 uzlů, bitevní křižníky třídy *Invincible* ale byly schopné vyvinout rychlost kolem 28,5 uzlu; oba typy poháněly Parsonovy turbíny), a výrazný rozdíl byl i v pancéřové ochraně – například pás podél boků *Dreadnoughtu* měl mocnost 27,94–20,32 cm, *Invincible* jen 15,24 cm.⁶⁰² Podstatou „revoluce *dreadnoughtu*“ bylo použití parních turbín, které umožnilo dosahovat vyššího výkonu i rychlosti, a také významné zvýšení počtu těžkých děl – ještě *Lord Nelson*, položený v listopadu 1904 a dokončený roku 1908, měl jen čtyři děla ráže 30,5 cm a německá *Deutschland* dokončená roku 1906 čtyři děla ráže 28 cm, zato nesly 10, respektive 14 středních děl, jejichž konec ale *Dreadnought* přeci jen nepřinesl. Tuto sílu už nebylo možné vtěsnat na malou loď; zatímco u britských lodí nebyl skok tak výrazný, *Lord Nelson* měl normální výtlak (tj. s 2/3 zásob a munice) přibližně 16 765 tun a *Dreadnought* 18 187, je nárůst dobře patrný u lodí německých – roku 1903 položená *Deutschland* měla cca 13 412 tun, o čtyři roky mladší *dreadnought Westflaen* už 19 203. „Revoluce“ způsobila, že všechny bitevní lodě staršího typu se rázem staly zastaralými, nikoliv ale ze dne na den bezcennými – v očích britské Admirality měly začátkem roku 1912 rakousko-uherské *dreadnoughty* hodnotu 100, loď typu *Radetzky 70* a *Erzherzog 20*.⁶⁰³

„Základními rysy *Dreadnoughtu* jsou jednoduchost výzbroje, koncentrace bojové síly a nízká cena,“ psalo se v příloze *Fortnightly Review* v květnu 1906, která ještě před koncem měsíce dorazila i na Námořní sekci spolu se zprávou rakousko-uherského námořního atašé.

základny pro jejich zásobování během obchodní války a přístup německých lodí k oceánu navíc do značné míry blokovaly Britské ostrovy. Zdálo se tedy, že jakákoliv hrozba ze strany pancéřových křižníků zůstávala, mohla jí úspěšně čelit stávající plavidla, protože se stavba velkých plavidel měla zaměřit na bitevní loď. SUMIDA, s. 51–60.

⁵⁹⁸ *Dreadnought* byl válečným námořnictvem převzat v prosinci 1906, *Invincible* až roku 1908.

⁵⁹⁹ Sám Fisher toto spojení prvně písemně použil v září 1908. SUMIDA, s. 159.

⁶⁰⁰ Všechny tři, *Invincible*, *Indefatigable* a *Queen Mary* se potopily v důsledku explozí skladů munice, vinou špatné kvality korditu a absence explozi odolných dveří. Exploze muničních skladů stály v průběhu války britské námořnictvo i jiné lodě, a tak se sotva mohlo jednat o objektivní důvod na bitevní křižníky zanevřít. SONDHAUS, *The Great War*, s. 226.

⁶⁰¹ BROWN, s. 180.

⁶⁰² *Jane's Fighting Ships of World War I*. Originally published by Jane's Publishing Company 1919, London: Studio 1990, s. 41, 45. Tonáže jsou z původních dlouhých tun převedeny na běžné.

⁶⁰³ HALPERN, *The Mediterranean Naval Situation*, s. 186.

„Nese pouze dva typy děl, nejlepší a nejmenší efektivní těžké dělo pro bitvu a nejlehčí účinné lehké dělo proti torpédovým plavidlům. Nemá žádné střední zbraně. Výsledkem tohoto postupu je zvýšení účinné ničivé síly a povážlivá úspora hmotnosti, velký zisk v ochraně děl a zlepšení v organizaci řízení střelby.“ Kromě toho, že děla středních ráží byla proti pancíři bitevních lodí zcela nepoužitelná, mluvilo pro jejich odstranění i to, že bývala umístována do kasemat mezi palubami nízko nad hladinou, kde byl špatný výhled a kam pronikala voda, méně typů děl znamenalo zjednodušení dodávek munice a její snazší skladování, což mělo ušetřit prostor. Poměrně vyšší rychlost byla výsledkem jak zvoleného typu pohonu, tak linie trupu, loď neměla kloun a vodotěsné přepážky bez dveří jí měly zajistit takřka nepotopitelnost, další novinkou bylo například ubytování důstojníků přímo pod velitelským můstkem, ne tedy na zádi, a motorové místo parních člunů.⁶⁰⁴

Těžká výzbroj ale těmto lodím nemusela být za jistých okolností k ničemu, i to si Fisher uvědomoval. „Ponorka je na ponorku jedinou odpovědí, protože by měly být schopné uniknout všem ostatním plavidlům a nemůže být postavena žádná zvláštní loď, na kterou by bylo možné se spolehnout, že je zničí... Zanedlouho se plavba západním Středomořím stane za války díky ofenzivním akcím těchto člunů velmi nebezpečným podnikem,“ vysvětlil začátkem roku 1905.⁶⁰⁵ Nový první lord Admirality, hrabě Cawdor, v březnu téhož roku pokračoval v podobném duchu v memorandu vládě. „Jejich hlavní vlastností je neviditelnost, která jim dává moc vyvolat velkou nejistotu a obavu v myslích důstojníků a posádek lodí pracujících v jistých vodách... Nesmíme opomenout možnost, že určité vody budou kvůli nebezpečí útoku ponorek za dne a torpédových plavidel v noci pro velké lodě nepřístupné,“ a tím neutralizované pro ofenzivní operace.⁶⁰⁶ Fisher koncem toho měsíce připustil, že ani *Dreadnought* nebude moci křížovat průlivem La Manche, pokud se v něm budou vyskytovat ponorky. Ty, které mělo britské válečné námořnictvo roku 1905 k dispozici, byly sice ještě poměrně primitivní, ale v podstatě tatáž plavidla byla úspěšně využívána za první světové války ve východním Středomoří, na Jadranu i v Severním moři – Fisher ostatně mluvil o úzkých mořích, kde nebyly pro plavbu tak těžké podmínky.

Poté, co Fisher v říjnu 1904 převzal úřad prvního námořního lorda, začalo britské válečné námořnictvo mnohem víc investovat do flotil. Ponorky, torpédoborce a torpédové čluny byly nejen flexibilnějším a efektivnějším odstrašujícím prostředkem proti invazi, popřípadě jakékoliv akci proti pobřeží, ale také mnohem levnější na stavbu a údržbu než pancéřové lodě. Znamenalo to obrat k v podstatě „reaktivní“ formě námořního boje, idea znemožnění vplutí do určitých vod využitím ponorek a torpédových flotil neodpovídala žádné dříve uznané teorii námořní strategie, naopak byla v přímém rozporu s představou ofenzivního využití bitevního loďstva k vyhledání a zničení nepřítele na otevřeném moři, a tím k získání námořní nadvlády; silné bitevní loďstvo už by nezastražovalo slabé. Fisher samozřejmě neočekával, že by flotily v úzkých mořích potopily každou loď, pokud se pohybovala rychle, byla pro torpédo těžkým cílem, ale křižníky plující úspornou rychlostí nebo transporty bylo mnohem snazší zasáhnout. V přítomnosti torpédových flotil nemohly pancéřové lodě ani vykonávat, ani si vynutit nad mořem nadvládu.⁶⁰⁷

⁶⁰⁴ MS/OK, X-3/3 no. 1265 ex 1906, námořní atašé v Londýně Námořní sekci, 16. 5. 1906.

⁶⁰⁵ Fisher Balfourovi, 24. 1. 1905; citováno v LAMBERT, s. 122.

⁶⁰⁶ Admiralty, Submarine Boats; citováno tamtéž, s. 122–123.

⁶⁰⁷ LAMBERT, s. 121–126.

Ani tyto názory pochopitelně nesdíleli všichni; Fisherův nástupce ve funkci sir Arthur Wilson sice rovněž uznával hrozbu torpédového útku v úzkých mořích, zároveň ale nevěřil, že blízká blokáda je díky ponorkám nemožná, a myslel si, že válku s Německem může s jistotou rozhodnout jedině bitva. V té ovšem vystávalo nepřehledné množství dalších komplikací, například komunikace. Vlajkové, popřípadě světelné signály byly použitelné jen do určitého počtu lodí, někteří věřili, že maximum je deset, a pak už poslední loď signály neuvidí, pokud je admirál dává z vedoucího plavidla. Dělostřelečtí experti navrhovali, aby bitevní linie nesestávala z víc jak šesti jednotek, protože i při střelbě na poměrně krátkou vzdálenost, kolem 7,3 kilometru, by lodě dále vzadu neviděly cíl kvůli kouři ze střelby a komínů lodí před sebou, a samozřejmě bylo stále třeba vylepšovat řízení střelby a zaměřování. Kromě toho muselo být i v bitvě počítáno s torpédy, jejichž rychlost i dosah se nepřestávaly zvyšovat – v prosinci roku 1908 urazilo jedno z nich 6,8 kilometru rychlostí 30 uzlů, a proto vystávaly obavy, že jejich dosah bude nakonec větší než efektivní dostřel děl. Bitevní loď byla proti malým torpédovým plavidlům stále bezbrannější, a britští admirálové se nad touto skutečností museli zamyslet tím důkladněji, že dostali zprávu o úmyslu Němců nasadit spolu s šiřomořským loďstvem dvě torpédové flotily.

Jedním z možných řešení bylo vrátit bitevní lodi baterii středních děl, která prvním britským dreadnoughtům chyběla. Střelbou z nich bylo bez potíží možné zničit moderní torpédoborec, zatímco lehká děla byla na větší vzdálenosti proti torpédoborcům neúčinná a jejich osádky neměly žádnou ochranu. Ovšem střelba ze středních děl sice mohla nepřátelské torpédoborce držet ve větší vzdálenosti, jenomže to nutně neznamenal, že by je držela mimo dosah torpéd, a s tehdy existujícími systémy řízení střelby nebylo možné střílet po nepřátelských bitevních lodích z těžkých děl, a zároveň se manévrováním snažit vyhnout torpédům a zaútočit na torpédová plavidla. Druhou možností byla „grand fleet of battle“, koncept, o němž se v britském válečném námořnictvu začalo vážně diskutovat roku 1910, tedy přičlenit k bitevnímu loďstvu křižníky a torpédoborce, které by se s nepřátelskými torpédovými plavidly vypořádaly. Do té doby téměř žádný z britských admirálů nevěřil, že akcí loďstva by se účastnilo kromě bitevních lodí více plavidel než několik malých křižníků pro signalizační službu, jednalo se o novou, kontroverzní představu. Nasadit tak velké loďstvo v bitvě znamenalo zmatek, nebezpečí zničení vlastních torpédoborců, a i v době radiové komunikace problémy s řízením boje, britské válečné námořnictvo tento koncept ale přijalo, i kdyby jen proto, že německých taktických cvičení se torpédoborce účastnily. Britové se také začali zabývat konstrukcí ponorek použitelných spolu s loďstvem, dostatečně rychlých, aby s ním držely krok.⁶⁰⁸

Koncem října 1911 se stal prvním lordem Admirality Winston Churchill; vláda tehdy potřebovala šetřit a Fisherovi se jej podařilo přesvědčit, že potřebných úspor lze docílit využitím konceptu bitevních křižníků a flotilové obrany, aniž by byla ohrožena britská námořní nadvláda. Jednou z Fisherových rad také bylo odkládat stavbu nových lodí do poslední chvíle, nechat rivaly rozvinout své plány a začít podle nich stavět, a pak radikálně změnit konstrukci či celý program. Námořní lordové ovšem nebyli ochotni vyměnit bitevní lodě za křižníky a Admirality zamítla přesunout peníze, aby zajistila stavbu dalších ponorek, takže Churchill nakonec přijal tradičnější postoj k námořní strategii. Sám v mnoha proslovech slíbil udržet britskou námořní

⁶⁰⁸ LAMBERT, s. 203–225.

pozici, jenomže, udržet si v Severním moři převahu 60 %, položit dvě bitevní lodě na každou německou postavenou nad rámec programu a držet velké bojové lodě ve Středomoří představovalo enormní finanční zátěž. Snížit ji, upustit od politiky dvou kůlů a namísto toho investovat do ponorek ale bylo politicky nebezpečné. Skutečná revoluce, obrat od bitevních lodí k ponorkám, začala být Admirálitou připravována až v první polovině roku 1914; zatímco Churchilla vedly především finanční motivy, námořní lordové byli zcela přesvědčeni o hodnotě ponorek pro námořní boj, otázkou zůstávalo jen to, jak přesvědčit vládu a veřejnost, která si zvykla počítat námořní sílu v dreadnoughtech, že pokrok ve stavbě ponorek snižuje potřebu bitevních lodí. Co se rivalů a potenciálních nepřítel týkalo, admirálie si přála je zaskočit náhlou změnou své koncepce, Fisher by býval rád počkal, až Itálie i Rakousko-Uhersko položí další dreadnoughty (a také předpověděl, že ponorky budou bez varování potápět neozbrojené obchodní lodě), ovšem když Churchill v červenci rozhodl, že přišel čas, bylo na revoluci již pozdě.⁶⁰⁹

4.3.4 Loďstvo pro Jadran

Málokterá myšlenka tedy byla dostatečně radikální, aby se jí alespoň někdo vážně nezabýval, mnohem složitější bylo prosadit ji. Vedení rakousko-uherského válečného námořnictva mohlo stěží tušit, že revoluci neměl znamenat *Dreadnought*, nýbrž *Invincible* a ponorky; ke všem možnostem námořního boje, které se začátkem 20. století nabízely či začaly otevírat, se muselo postavit, jak samo uznalo za nejvhodnější – buď se je pokusit využít po svém, nebo se nechat inspirovat v zahraničí.

Děni v britském válečném námořnictvu pozorně sledovali rakousko-uherské atašé, a tak například v dubnu 1905 dorazila na Námořní sekci zpráva, že Admirálie zamýšlí upustit od použití min k ochraně přístavů, jejichž obranu chce přenechat pozemním opevněním a ponorkám, protože moderní lodní děla dostřelí dále, než by byla šířka minového pole, a dokud si loďstvo udržuje nadvládu nad mořem, je nepřátelský útok na přístav beztak vyloučen. MTK k tomu poznamenal, že v případě rakousko-uherského pobřeží nic takového v úvahu nepřichází. Britové používali miny odpalované pozorovateli ze břehu, jejichž účinnost byla omezená, protože ukotvení kontaktních min ve vodách se silným proudem a výrazným přílivem a odlivem ještě nebylo uspokojivě vyřešeno, na Jadranu bylo ale k jejich ukotvení podloží vhodné a proud slabý, takže jejich případné utržení bylo nepravděpodobné. Miny představovaly nejjednodušší prostředek zatarasení zátok i plavebních cest a jejich použití bylo výhodné i v dosahu pevnostních děl, k omezení manévrovacího prostoru nepřítele. Utržené kontaktní miny byly samozřejmě velmi nebezpečné, z mnoha stran se proto ozývalo volání po jejich mezinárodní regulaci,⁶¹⁰ jenomže jakkoliv nelidskou zbraní mohly být, byly i efektivní, jak prokázala rusko-japonská válka; tento příklad tedy Rakousko-Uhersko nenásledovalo.

Jinak tomu mělo být v případě nové bitevní lodě. Že se bude jmenovat *Dreadnought*, pohánět ji budou turbíny a ponese deset děl ráže 30,5 cm hlásil atašé již v červenci 1905,⁶¹¹ při příležitosti jejího spuštění na vodu v únoru 1906 se dozvěděl i o rozložení dělových věží, z *Dreadnoughtu* samotného ale mnoho neviděl.⁶¹² Podrobnosti ostatně Admirálie držela

⁶⁰⁹ LAMBERT, 245–303.

⁶¹⁰ MS/OK, X-3/1 no. 681 ex 1905, Schwarz Námořní sekci, 31. 3. 1905.

⁶¹¹ MS/OK, X-3/1 Bericht no. 663 ex 1905, Schwarz Námořní sekci, 22. 6. 1905.

⁶¹² MS/OK, X-3/3 no. 465 ex 1906, Schwarz Námořní sekci, 23. 2. 1906.

v tajnosti, což ale budilo nedůvěru a zavdávalo příčinu k interpelacím, protože se v květnu 1906 zdála rozhodnutá tento postoj změnit, a tak byly z Londýna hlášeny podrobnosti o těžkých dělech, od nichž se očekávaly dva výstřely za minutu, během níž při boční střelbě mohla zasypat soupeře 6 tunami železa. Hlášeny byly také její rozměry, typ kotlů nebo cena, která se pohybovala v přepočtu kolem 43,14 milionu korun⁶¹³ – jen o necelý milion více než *Erzherzog Franz Ferdinand*. Zkušební plavby začaly v prvních říjnových dnech téhož roku, dopadly uspokojivě a podle neoficiálních zpráv byla nejvyšší dosažená rychlost 22,6 uzle.⁶¹⁴ Dokončit *Dreadnought* ale trvalo ještě další tři měsíce,⁶¹⁵ tehdy už byly plány Radetzkych připraveny a jejich stavba předmětem jednání delegací. Ani po zařazení lodí této třídy do služby tedy nemělo Rakousko-Uhersko disponovat bitevními loděmi nejnovějšího typu, ovšem podle Montecuccoliho vlastních slov se stále jednalo o jedny z nejsilnějších ve Středomoří.⁶¹⁶ Na podzim roku 1908 už šéf Námořní sekce veřejně přiznal, že příští bitevní lodě budou mnohem větší a rozpracovány jsou projekty na plavidlo o 18 000 – 19 000 tunách.⁶¹⁷

Obojí byla pravda. Plány lodí typu Radetzky byly načrtnuty už roku 1905, žádná ze středomořských mocností tehdy lodě větší než o 14 500 tunách nestavěla.⁶¹⁸ Italské lodě třídy Regina Elena byly slabší než lodě typu Radetzky, které byly přinejmenším srovnatelné s tou dobou nejnovějšími dokončenými francouzskými bitevními loděmi tříd Démocratie a République a silnější než britské King Edward, svého času také dislokované ve Středomoří.⁶¹⁹ Další třída bitevních lodí, které začalo Rakousko-Uhersko stavět, už odpovídala typu dreadnought, zatímco pancéřové křižníky, jejichž stavba byla již dříve odsunuta na druhou kolej, byla stále ještě luxusem, který si habsburská monarchie nemohla dovolit. Válečné lodě se neobjevovaly jen tak z pěny na vlnách, k jejich stavbě byl potřeba čas a peníze, nejvíce pochopitelně ke stavbě bitevních lodí, které tvořily rozhodující část [Gros] loďstva a nedaly se ničím improvizovaně nahradit, alespoň podle Montecuccoliho názoru, který odpovídal výše zmíněné tradiční koncepci. Rychlých křižníků se zoufale nedostávalo, proto byly spolu s dreadnoughty stavěny tři další, vylepšené verze lodi *Admiral Spaun*, doplňování flotil se protahovalo, a co se ponorek týkalo, Rakousko-Uhersko se konečně odhodlalo k jakémusi experimentu.

Tři různé loděnice – arsenál v Pule, Whitehead ve Fiume a Germania v Kielu – stavěly po dvou ponorkách (Whitehead typu Holland, druhé dvě typu Lake), po jejichž vyzkoušení se

⁶¹³ MS/OK, X–3/3 no. 1265 ex 1906, námořní atašé v Londýně Námořní sekci, 16. 5. 1906.. Mnohem přísněji byly v tajnosti drženy podrobnosti konstrukce bitevních křižníků. SUMIDA, s. 58. O *Invincible* nebylo v den jejího spuštění na vodu kromě délky, šířky a ponoru oficiálně známo nic, což bylo ještě méně než v případě o měsíc dříve na vodu spuštěné *Indomitable*, a že se jedná o sesterské lodě, si rakousko-uherský námořní atašé musel domýšlet. MS/OK, X–3/1 no. 985 ex 1907, námořní atašé v Londýně Námořní sekci, 18. 4. 1907.

⁶¹⁴ MS/OK, X–3/3 no. 2615 ex 1906, námořní atašé v Londýně Námořní sekci, 12. 10. 1906.

⁶¹⁵ BROWN, s. 190.

⁶¹⁶ Wiener Zeitung, 28. 2. 1908, 49, s. 5.

⁶¹⁷ Wiener Zeitung, 1. 11. 1908, 253, s. 27.

⁶¹⁸ Wiener Abendpost, 22. 10. 1908, 244, s. 3.

⁶¹⁹ Podle údajů z *Jane's Fighting Ships*. Vzhledem k rozdílným parametrům jednotlivých tříd, odlišné výzbroji a pancéřování se názory na jejich bojovou hodnotu mohou samozřejmě lišit; Montecuccoli ve vojenském výboru rakouské delegace v říjnu 1908 prohlásil, že lodě třídy Radetzky jsou silněji ozbrojené než République. Wiener Abendpost, 22. 10. 1908, 244, s. 3. VEGO, s. 52, zprostředkovává Montecuccoliho slova velmi nepřesně.

vedení válečného námořnictva mělo rozhodnout pro konkrétní typ.⁶²⁰ *U 1* a *U 2* stavěné v arsenálu pod dohledem amerického inženýra byly sice spuštěny na vodu už v první polovině roku 1909, jenomže plány byly nedokonalé a musely být pozměňovány, komunikace s americkým konstruktérem, který byl často na cestách, obtížná, a benzínové motory dodány ze Spojených států se zpožděním. První zkušební plavba *U 1* tak byla provedena až v únoru 1910, více jak tři roky po uzavření kontraktu, a až do prosince prováděné pokusy skončily vrácením benzínových motorů – aby ale nezůstaly ponorky zcela nepoužitelné, správa námořnictva si tytéž motory prozatím pronajala. Nové, dieselové motory měla vyrobit domácí firma, tento úkol se ale ukázal velmi obtížným a první byl dodán až v prosinci 1912, zatímco druhý nebyl ještě začátkem března 1914 hotový, a tyto ponorky se přirozeně znatelně prodražily.⁶²¹ Whiteheadovy *U 5* a *U 6* byly dokončeny roku 1910, ale nedostatky a opakující se poruchy si po pár měsících vynutily jejich vrácení továrně, která na nich dále pracovala ještě téměř rok. Naopak *U 3* a *U 4* stavěné v Kielu byly zařazeny do služby už roku 1909 a jejich zkušební plavby proběhly takřka bez problémů. Právě Germania získala v konkurenci uherské firmy Whitehead v lednu 1913 kontrakt na pět dalších ponorek.⁶²²

Fisher měl nepochybně pravdu, když konstatoval, že strategie by měla diktovat typ loď, který je třeba postavit,⁶²³ a Rakousko-Uhersko se svým důrazem na rychlou stavbu bitevních lodí toho bylo z jistého úhlu pohledu důkazem. Rozhodovaly-li těžce vyzbrojené lodě válku, pak ji rozhodovaly v bitvě, nebyl-li nepřítel příliš slabý, a tomu se zdála odpovídat i strategická doktrína rakousko-uherského válečného námořnictva. Mnohem více pozornosti než strategii bylo nicméně věnováno taktice,⁶²⁴ kterou, opět podle Fisherových slov, určoval typ loď odpovídající strategii.⁶²⁵ Je ale zcela očividné, že v případě Rakouska-Uherska nebylo možné předpokládat, že rozhodující námořní bitva by byla rozhodující pro celou válku; i císař Montecuccolimu na jaře 1908 napsal, že „pokud se monarchie zaplete do války, v níž by muselo vystoupit i válečné námořnictvo – od nějž lze jistě očekávat bojovou součinnost ospravedlňující jeho slavnou tradici, a tato součinnost bude jako těžké závaží hozena na miskou vah –, hlavní rozhodnutí v kruhu válčících může nepochybně padnout jen na souši, kde také padne,“⁶²⁶ s čímž Montecuccoli podle svých slov z vojenského výboru rakouské delegace téhož roku souhlasil.⁶²⁷ Pokud se Rakousko-Uhersko připravovalo na všechny eventuality námořní války, vyvstává otázka, zda vedení námořnictva pomýšlelo na rozhodující bitvu v rámci všech těchto eventualit.

Vedení c. a k. válečného námořnictva vždy chtělo být ofenzivní, alespoň pokud to okolnosti dovolovaly. Již Spaunův plán z roku 1898 sice zcela vylučoval vyhledat loďstvo

⁶²⁰ Wiener Zeitung, 28. 2. 1908, 49, s. 5.; Wiener Zeitung, 1. 11. 1908, 253, s. 27. V podstatě se jednalo o tři typy, Holland, Lake a Germania, oba poslední měly ale dvojí trup, později přijatý jako standard, čímž se zásadně lišily od typu Holland.

⁶²¹ MS/PK, XV–7/7 nr. 849 ex 1914, Námořní sekce rakouskému Ministerstvu financí, 9. 3. 1914.

⁶²² MAYER, Horst Friedrich, WINKLER, Dieter, *Als die Schiffe tauchen lernten. Die Geschichte der k. u. k. Unterseeboot-Waffe*. 2. vyd. Wien, Verlag Österreich, 1998, s. 31–36, 55; NOVÁK, Jiří, *Austro-Hungarian Submarines in WWI*. Stratus, 2011, s. 10–11.

⁶²³ BROWN, s. 180.

⁶²⁴ V případě konfliktu s Itálií měla být bitva rozhodující zcela jistě; po vypuknutí první světové války Haus nereagoval na přítomnost francouzských bitevních lodí na Jadranu právě proto, aby rakousko-uherské loďstvo zůstalo zachováno pro střet s Itálií. O'HARA, DICKSON, WORTH, ed., s. 10, 23.

⁶²⁵ BROWN, s. 180.

⁶²⁶ MS/PK, XV–7/9 nr. 838 ex 1909, *Alerhöchste Bemerkung zum Vortrag... P. K. nr. 108 von 1908*, 31. 3. 1908.

⁶²⁷ Wiener Abendpost, 22. 10. 1908, 244, s. 3.

kterékoliv velmoci mimo Jadran a porazit je, ale jím představené mělo být přesto schopné provádět ofenzivní výpady proti nepříteli – podmínkou byla volba vhodné chvíle a dobrý průzkum.⁶²⁸ Že stavba loďstva dostatečně silného pro ideální způsob obrany, tedy vyhledání a zničení nepřítel na otevřeném moři, je vyloučená, bylo připuštěno i v memorandu z roku 1905, a protože v úvahu připadající nepřátelé disponovali mnohem větším počtem bitevních lodí, i v tomto textu bylo jasně řečeno, že podmínkou vítězství jsou pro nepřítel nepříznivé okolnosti.⁶²⁹ O rok později Montecuccoli v plénu rakouské delegace prohlásil, že loďstvo musí být dostatečně silné, aby případně mohlo postupovat ofenzivně, protože čistá defenziva se rovná v podstatě sebevraždě,⁶³⁰ a mezitím pokračovala stavba bitevních lodí, jimž ostatně připadala v námořních válkách rozhodující úloha, jak měla prokázat rusko-japonská válka.⁶³¹ Nelze pochybovat, že bitevní loď se nejlépe hodila právě k bitvě, argument, že i ty nejtěžší bitevní lodě protivníka by se mohly objevit v těsné blízkosti rakousko-uherského pobřeží, a proto je třeba se na boj s nimi připravit,⁶³² nelze v době, kdy rostl dosah i přesnost torpéd, rusko-japonská válka ukázala ničivou sílu min a Montecuccoli v rakouské delegaci prohlásil, že malé torpédové čluny „mohou mít pro naše kanály a přístavy velkou cenu“ a „v budoucnu bude muset u našeho pobřeží přidělena jistá role i ponorkám,“⁶³³ brát příliš vážně. Jakkoliv mohla být bitevní loď použitelná k ledasčemu a ofenziva není synonymem pro bitvu, je možné, že mluvit o ní se vedení válečného námořnictva zdráhalo jen proto, že pro delegáty a vlády by to mohlo být příliš, pokud nechtěli nic víc než co nejlevněji ubránit pobřeží.

Je-li vzat v potaz i další vývoj rakousko-uherského válečného loďstva, začíná tou dobou jeho skladba ztrácet logickou strukturu. Bitevní loď je zvláště vhodná k bitvě, ovšem s 12, o něž bylo usilováno, zůstávala rakousko-uherská flota stále ještě příliš slabá a musela vyčkávat vhodné příležitosti k útoku – vyčkávání, které mohlo být nekonečné. Že se taková příležitost naskytne, bylo tím pravděpodobnější, čím nesnadnější byl pro nepřítel průzkum a čím lepší byl průzkum vlastní,⁶³⁴ křižníky, které by jej zajišťovaly⁶³⁵ a zároveň v něm bránily nepříteli, ale k dispozici dlouho nebyly. Za Spauna bylo začato šest bitevních lodí, ale jen dva křižníky, a Montecuccoli příliš nespěchal tento nedostatek napravit. C. a k. válečné námořnictvo tedy vstříc svému štěstí, potažmo příhodným okolnostem pro výpad bitevních lodí, nekráčelo. Torpédové flotily byly pro ofenzivní účely využitelné pouze omezeně a křižníků bylo příliš málo, aby vedle průzkumu, ať už byl Jadran jakkoliv malý, prováděly nájezdy na nepřátelské pobřeží a námořní přepravu nebo útočily na průzkumné jednotky nepřítel. Později jim byl připsán i další úkol, „pronásledování torpédových svazů a obdržení útoků torpédových člunů [jistě myšleno i během bitvy, možná dokonce zejména]. Protože dosah torpéd se v posledních

⁶²⁸ MKSM, 51–2/2 ex 1898, *Exposé betreffend die Nothwendigkeit der Stärkung der k. u. k. Flotte*, březen 1898.

⁶²⁹ MS/PK, XV–7/11 no. 863 ex 1906, *Denkschrift über die Nothwendigkeit der Verstärkung der k. u. k. Flotte*, 6. 6. 1905.

⁶³⁰ *Stenographische Sitzungs-Protokolle der Delegation, XLI. Session*, s. 468.

⁶³¹ *Wiener Zeitung*, 17. 6. 1906, 137, s. 1.

⁶³² MS/PK, XV–7/11 no. 863 ex 1906, *Wiener Zeitung*, 13. 12. 1906, 285, s. 11–12.

⁶³³ *Wiener Zeitung*, 28. 2. 1908, 49, s. 5.

⁶³⁴ Za pozornost stojí, že na tento problém upozornilv létě 1906 i delegát Šusteršič, jak řekl, slabé loďstvo potřebovalo velmi dobrý průzkum, rychlé křižníky, které by byly neustále v kontaktu s nepřítel a mohly včas upozornit na slabinu. *Stenographische Sitzungs-Protokolle der Delegation, XLI. Session*, s. 463.

⁶³⁵ Nařízení z listopadu 1912 stanovovalo, že k průzkumu pro bitevní loďstvo mají být využívány výhradně k tomu určené křižníky, pouze pokud by nebyly k dispozici, bylo možné použít torpédoborce. *SIECHE, Die Kreuzer*, s. 22.

letech výrazně zvětšil – jeden může mluvit o 8000–10 000 metrech –, na kteroužto vzdálenost již nemohou být torpédové čluny úspěšně ostřelovány obranným dělostřelectvem, musejí na torpédové čluny útočit rychlé křižníky, které torpédovým člunům vyplují vstříc a se svým silným dělostřelectvem jsou k boji s těmito plavidly zvláště vhodné.⁶³⁶ Těsně před vypuknutím světové války byla schválena stavba tří nových křižníků, nikoliv ale jako zvýšení jejich počtu, nýbrž jako náhrada za staré – a navrch ne za ty nejstarší. Navzdory všemu ofenzivnímu duchu se tak ofenziva stávala stěží proveditelnou, přestože bojových úkolů přibývalo, počet křižníků zůstával neměnný a nedostačoval ani k plnění mírových úkolů námořnictva, především k zámořským misím.

„Revoluce *Dreadnoughtu*“ přinesla nový typ bitevní lodě, proti němuž měla plavidla starší konstrukce podstatně nižší bojovou hodnotu, a to se zdálo otevřít možnost postavit bitevní loďstvo, které by se mohlo měřit s flotou jediné velmoci, s níž se Rakousko-Uhersko v bitvě chtít měřit mohlo – Itálie. Podle rakousko-uherských výpočtů⁶³⁷ bylo její loďstvo ještě roku 1898 páté nejsilnější na světě, o rok později ji ale předstihly Spojené státy a roku 1906 i Japonsko. V letech 1907–1910 ji na sedmé pozici vystřídalo válkou s Japonskem oslabené Rusko, poté už měla až do začátku světové války zůstat sedmá, zatímco Rakousko-Uhersko se roku 1899 vyhoupllo z deváté příčky na osmou, z níž se již nemělo odlepit; všechny velmoci zůstávaly v seznamu nad ním, všechny ostatní státy pod ním. Možnost střetu mezi rakousko-uherským a japonským či ruským, tedy pátým a šestým nejilnějším loďstvem světa, byla spíše teoretická, a tak to byla Itálie, kdo se jak svou silou, tak tím, že byla po ruce, jako jediná k realističtějšímu měření sil nabízela. Co se počtu lodí typu dreadnought týkalo, oba státy začínaly od nuly, křečovitá snaha držet s Itálií krok ale mohla uspět jen tehdy, pokud tomu přála finanční situace státu a vlády s tím souhlasily, na což vedení námořnictva možná mohlo chtít, rozhodně ale nemělo spoléhat. Pokud by k válce s Itálií skutečně došlo, měla pro rakousko-uherské válečné námořnictvo začít útokem křižníkové flotily na velké italské základny a jiné pobřežní cíle nebo obchodní námořní přepravu a věřilo se, že krátce po jejím vypuknutí dojde k rozhodující bitvě. Pokud by nadvládu nad mořem získali Italové, zůstalo by bitevní loďstvo v Pule, zatímco mobilní obranu by převzala torpédová plavidla a křižníky.⁶³⁸

Držet s Itálií krok ve stavbě bitevních lodí nemuselo nutně být totéž jako postavit loďstvo připravené na všechny eventuality a odpovídající počet bitevních lodí stále ještě neznamenal vyhranou bitvu. Mimoto, slovy zástupce šéfa Námořní sekce viceadmirála Kailera z konce roku 1915, úkolem malého námořnictva bylo „být nepříteli nepřijemným rychlými výpady [durch Nadelstiche dem Gegner unangenehm zu werden]“.⁶³⁹ Pokud chtělo vedení rakousko-uherského válečného námořnictva podniknout víc než jeden překvapivý útok na italské pobřeží, pokud chtělo mít přehled o pohybech nepřítele a bránit mu v průzkumu, potřebovalo mít dostatek k tomu vhodných plavidel, v ideálním případě tolik, aby křižníková flotila mohla nepřátelské křižníky a torpédoborce z Jadranu vyhnat – což jistě lze označit za ofenzivní postup a nutno dodat, že v porovnání s tehdy moderními křižníky zoufale pomalé bitevní lodě tuto práci zastat nemohly. Jenomže zatímco Itálie měla roku 1915 šest rychlých lehkých průzkumných křižníků ve službě, další tři rozestavěné, a k tomu čtyři pancéřové

⁶³⁶ Wiener Zeitung, 12. 5. 1914, 108, s. 8.

⁶³⁷ Podle *Jahresbericht der k. u. k. Kriegsmarine*, 1898–1913.

⁶³⁸ O'HARA, DICKSON, WORTH, ed., s. 10.

⁶³⁹ MS/OK, SR 14, Flottenbau, nr. 2, Kailer Rodlerovi, 17. 12. 1915.

schopné vyvinout rychlost přes 23 uzlů, Rakousko-Uhersko disponovalo jen čtyřmi průzkumnými, všechny ostatní byly již příliš staré nebo ve srovnání s italskými pomalé – i *Sankt Georg* se svým maximem 22,01 uzle za svými italskými protějšky zaostával.⁶⁴⁰

Rakousko-uherská námořní strategická koncepce se tedy zakládala na tom, že pokud to okolnosti umožní, dojde k rozhodující bitvě, popřípadě překvapivému útoku na italské pobřeží, k důkladnému průzkumu a jakékoliv jiné ofenzivě než útoku bitevního loďstva se nedostávalo sil. Pokud by po vítězné bitvě Rakousko-Uhersko ovládlo Jadran, byla by situace samozřejmě odlišná, pokud by ji ale prohrálo, popřípadě by k ní vůbec nedošlo, zůstaly by jeho možnosti velmi omezené – v podstatě tytéž, jako kdyby žádné bitevní lodě nemělo.⁶⁴¹ Už samotný fakt, že Itálie, jak bylo naznačeno výše, sama o sobě nebezpečná nebyla a musela číhat na příležitost, zvyšoval pravděpodobnost, že by na moři nebojovala proti habsburské monarchii sama, a i pokud by se c. a k. válečné loďstvo nepřipravovalo na všechny myslitelné scénáře, ale jen proti Itálii, nelze říci, že by se připravovalo ideálně. Fisherovými slovy, chovalo kilkennské kočky, které mu mohly prokázat nejlepší službu v jedné jediné z celé řady eventualit; ostatně i jakákoliv teorie odstrašení založená na určitém poměru počtů bitevních lodí, se nutně musela zakládat na předpokladu, že v námořní válce jde v první řadě o to, aby mezi sebou tyto „kočky“ bojovaly, jinak by jejich přítomnost nijak odstrašující nebyla. Že Rakousko-Uhersko staví bitevní lodě jen proto, aby bojovaly s bitevními loděmi nepřítel, začíná být zjevné právě v éře dreadnoughtů, kdy byl několik let argumentem pro stavbu bitevní lodi fakt, že ji staví Itálie.

Obětovat stavbě bitevních lodí příliš mnoho znamenalo vybudovat loďstvo, které nemělo příliš velkou cenu, protože se nehodilo k ničemu než k bitvě, k níž vůbec nemuselo dojít, což ale zdaleka ne všechny námořní důstojníky trápilo. „Navrhl jsem žádat tři dreadnoughty se vši požadovanou drobotinou, tedy rychlými křižníky, torpédoborci, torpédovými čluny a ponorkami, přičemž drobotina byla považována za objekt ke škrtání, který by mohl být případně obětován, abychom dostali bitevní lodě,“ napsal Koudelka ve svých pamětech o vyjednávání s delegáty. Montecuccoli údajně vznesl jen tu námitku, že nevěří dreadnoughty dostat, a jakkoliv lze o pravdivosti této pasáže Koudelkových pamětí pochybovat,⁶⁴² jistě alespoň částečně vypovídá o smýšlení vedení námořnictva. Právě počty

⁶⁴⁰ Za první světové války si vedení námořnictva tento problém připouštělo. Obrana pobřeží měla být decentralizována, zajištěna odpovídajícím počtem lehkých jednotek, o nichž platilo, že jen to nejlepší je dostatečně dobré. Každý nedostatek v kvalitě lodí odsuzoval k pasivitě, i pokud byl jejich počet dostatečný; rakousko-uherské křižníky měly ničit nepřátelské torpédoborce, vlastní torpédoborce a ponorky by střežily pobřeží. Loďstvo muselo disponovat i křižníky, které by byly silnější a rychlejší než nepřátelské, vedle rychlosti byl důležitý i akční rádius. MS/OK, SR 14, Flottenbau, nr. 3, Wickerhauserovo memorandum, duben 1917; nr. 2, Accurtiho memorandum, nedatováno.

⁶⁴¹ K takové situaci za světové války došlo, šéf prezidia Námořní sekce poručík řadové lodi Viktor Wickerhause musel koncem roku 1917 konstatovat, že na bitevních lodích založená strategie zbankrotovala už kvůli velké převaze nepřátel a veškerá práce byla přenechána prostředkům malé války. MS/OK, SR 14, Flottenbau, nr. 3, Wickerhauserovo memorandum, duben 1917.

⁶⁴² BAUMGARTNER, vyd., s. 113. V této kapitole Koudelka tvrdí vyprávět o jednání delegací v Budapešti na přelomu let 1906 a 1907, ovšem zmiňuje exkurzi, která se konala až o rok později, a je velmi nepravděpodobné, že by vyjednával s delegáty a uherskou vládou o stavbě dreadnoughtů právě ve chvíli, kdy bylo po delegacích žádáno schválení Radetzských, a když Montecuccoli ještě o půl roku dříve před týmiž delegáty prohlašoval, že nevěří, že z plavidel této velikosti budou běžně tvořena loďstva. Konečně Wekerle se na podzim 1909 zdál stavbou čtyř lodí namísto tří stejně překvapen jako rakouští politici, a ani v korespondenci mezi Kossuthem, Wekerlem a Ministerstvem válkyv prosinci a lednu 1909/1910, která se stavby dreadnoughtů týkala, není jediná narážka na dohodu, kterou Koudelka na těchto stránkách naznačuje. Montecuccoli se jí také nezdál být jakkoliv vázán. Koudelkova slova o nepřijemném překvapení šéfa operační kanceláře z divize o čtyřech bitevních lodích poté, co si přečetl referát určený císaři, a návrhu, že čtvrtá by byla vlajkovou lodí floty, mají svůj protiklad

dreadnoughtů byly neustále srovnávány, jen aby měl během první světové války kapitán řadové lodi Alois Accurti, někdejší rakousko-uherský námořní atašé v Londýně, příležitost napsat, že bitevní lodě „jsou pro menší válečná námořnictva přepychovým zbožím.“⁶⁴³

Před první světovou válkou sice nebylo a ani nemohlo být prokázáno, že ponorky učiní úzká moře pro velké lodě velmi nebezpečnými až nepřístupnými, nicméně jak již bylo ukázáno, jejich potenciál byl správně odhadnut o mnoho let dříve. Kromě nich, předpokládalo se, měly činit plavbu pobřežními vodami, alespoň za tmy, nebezpečnou i torpédové čluny, důležitou roli při obraně pobřeží hrály miny, o jejichž účinnosti nemohlo být nejpozději po rusko-japonské válce pochyb, a mimoto byla noční plavba mezi dalmatskými ostrovy riskantní i bez min a ponorek, pokud chybělo mírové značení a světla majáků.⁶⁴⁴ Pro Rakousko-Uhersko by bylo jistě smysluplnější investovat své omezené prostředky do ponorek a menších hladinových plavidel než do dreadnoughtů a semidreadnoughtů; pro čistě defenzivní účely by bylo silné loďstvo obrany pobřeží více než adekvátní⁶⁴⁵ – nelze pochybovat, že vody podél Dalmatského pobřeží patřily k těm, které by přítomnost ponorek učinila pro bitevní lodě zcela nepřístupnými –,⁶⁴⁶ budováno bylo ovšem loďstvo určené k bitvě.

Jak zmínil v prosinci roku 1913 rakouským delegátům admirál Haus, Montecuccolihovo nástupce v úřadu šéfa Námořní sekce, „obranu Jadranu pouze torpédovými čluny, ponorkami a kladením min... nemůže žádný odborník považovat za možnou. Torpédové čluny a ponorky mají plnou obrannou hodnotu jen tehdy, pokud jsou přičleněny odpovídajícím bojovým loďstvům, nebo se opírají o chráněné opěrné body; stejně tak vyžadují minové bariéry odpovídající ochranu opěvnění nebo svazů lodí. Stejně tak závisí možnost velkých vylození jen na ovládnutí moře, postřeh, který lze získat ve všech válkách, kde k němu došlo. Tím osvětlený význam ovládnutí moře zpravuje nutnosti dalšího výkladu o nezbytnosti vlastnit velké bojové lodě.“⁶⁴⁷ Na plenárním zasedání řekl, že podmořské zbraně nikdo „neoceňuje nízko, ale dějiny nepochybně odhalují, že podmořské zbraně nikdy nepřinesly rozhodnutí. Pokud jeden obrátí zřetel k efektu torpéda v rusko-japonské válce, musí připustit, že přineslo zklamání,“⁶⁴⁸ konstatoval bez ohledu na to, že od rusko-japonské války již uplynuly roky a po rakousko-uherském loďstvu nikdo neřádal válku rozhodnout, mělo jen ubránit pobřeží.

Účelem námořní moci podle Hause bylo „dosáhnout námořní nadvlády, která může být nahlížena jako jediný spolehlivý prostředek k ochraně domácího obchodu,“⁶⁴⁹ a věc se měla

právě v referátu císaři, v němž stálo, že jedna z lodí bude rezervní, a divize tedy stále o třech plavidlech – koncept tohoto referátu ostatně psal Koudelka osobně, a je prvním, v němž je stavba čtyř dreadnoughtů zmiňována, ovšem napsal jej 7. ledna 1909 (MS/PK, XV–7/8 nr. 120 ex 1909), sotva tedy po svém návratu jednání v Budapešti roku 1907, jak se zdá z jeho paměti vyplývat.

⁶⁴³ MS/OK, SR 14, Flottenbau, nr. 2, Accurtiho memorandum, nedatováno. Z dalších referátů je zřejmé, že nebyl jediný s tímto názorem, podobně WANDRUSZKA, URBANITSCH, vyd. *Die Habsburgermonarchie*, sv. V, s. 715.

⁶⁴⁴ GRUBER, Karl. *Seemacht unter rot weiß roter Flagge*, sv. II. Salzburg: Österreichischer Milizverlag, 2006, s. 115.

⁶⁴⁵ VEGO, s. 194.

⁶⁴⁶ Že miny, torpédová plavidla a ponorky by v kombinaci s pobřežními bateriemi ochránily pobřeží zcela dostatečně, připouštěli ještě během první světové války i rakousko-uherský námořní důstojníci až vedení námořnictva a doporučovali mimo jiné stavbu velkých ponorek a bitevních křižníků. MS/OK, SR 14, Flottenbau, nr. 2, Accurtiho memorandum, nedatováno; OK, SR 14, Flottenbau, nr. 2, Kailer Rodlerovi, 17. 12. 1915.

⁶⁴⁷ Wiener Abendpost, 4. 12. 1913, 280, s. 5–6.

⁶⁴⁸ *Stenographische Stützungs-Protokolle der Delegation, XLVIII. Session*, s. 295.

⁶⁴⁹ Wiener Abendpost, 4. 12. 1913, 280, s. 5–6.

tak, že „nadvláda nad mořem je bezpodmínečně absolutní ochranou, pokud je úplná, a relativní, pokud je neúplná... Jeune école udržovala své teorie až do rusko-japonské války, kde učení o námořní nadvládě najednou získalo tak zářné praktické potvrzení, že se je ani ve Francii neodvážili popírat.“⁶⁵⁰ Na druhou stranu, dodal by jeho britský současník Julian Corbett, „jediné tvrzení, které nikdo nepopírá, že objektem námořního válčení je získání nadvlády nad mořem, v sobě ve skutečnosti skrývá předpoklad, že nadvláda je za obvyklých okolností sporná.“⁶⁵¹ Pro Rakousko-Uhersko měla nadvláda i zeměpisné limity, což přímo souvisí s ochranou zámořského a námořního obchodu – jeho síly by ani nemohly blokovat řecké nebo turecké loďstvo, pokud by neměly v Egejském moři základu,⁶⁵² a sice mohly ovládnout Jadran, ale v boji proti silnější velmoci sotva mohly ovládnout oceány. Proto Montecuccoli ochranu zámořského obchodu jako úkol loďstva zcela vyloučil,⁶⁵³ jakkoliv ochrana přepravy na Jadranu zůstávala.

Admirál Haus tedy věřil v nadvládu vydobytou akcí velkých bojových lodí a lze předpokládat, že nebyl jediným vysokým námořním důstojníkem zastávajícím tento názor, který zcela odpovídá výše uvedeným Mahanovým teoriím, popřípadě jejich výkladu, – ačkoliv mohl být jediným, kdo jej veřejně a oficiálně vyslovil před zástupci parlamentu. Haus žádným příznivcem ponorek nebyl, ve svém několikasetmilionovém programu stavby lodí, schváleném těsně před vypuknutím první světové války, nepočítal se stavbou ani jediné, zato v němy byly zařazeny stamiliony na čtyři superdreadnoughty, a jak se zdá, myšlenka, že transport pozemních jednotek by mohly zhatit číhající ponorky, mu byla zcela cizí. Experimentovat v tomto ohledu v žádném případě nezamýšlel – jak si po výše zmíněném plenárním zasedání poznamenal do deníku, „měli bychom teprve ke své škodě škodě zakusit, zda pro nás opravdová námořní nadvláda platí nebo ne!“⁶⁵⁴

Habsburská monarchie nebyla v podobné situaci jediná, ani Britové nebyli ochotni vzdát se bitevních lodí, pro Tirpitz bylo dosažení námořní nadvlády prvořadým úkolem námořnictva⁶⁵⁵ a evropské mocnosti se od války na moři zdály bitvu o nadvládu očekávat záhy po jejím vypuknutí.⁶⁵⁶ Nicméně existovaly i nejrůznější důvody pro přítomnost bitevní lodí nového typu tam, kde nebyla její bojová síla zapotřebí. V září roku 1913 kontradmirál Mark Kerr, hlava britské námořní mise v Řecku, doporučil bránit řecké zájmy v Egejském moři velkým počtem torpédoborců, ponorek a letadel s podporou rychlých těžkých křižníků a malé letadlové lodě. Jeho doporučení nebylo dobře přijato, neboť řečtí důstojníci jednak nevěřili

⁶⁵⁰ *Stenographische Sitzungs-Protokolle der Delegation, XLVIII. Session, s. 298.*

⁶⁵¹ CORBETT, Julian Stafford, *Some Principles of Maritime Strategy*. London: 1911, The Project Gutenberg eBook, 2005, s. 92.

⁶⁵² Podle Grégra byl akční rádius lodí třídy Erzherzog při úsporné rychlosti 10 uzlů 4500 mil, Radetzky 5000 mil a Tegetthoff 4200 mil, vale doplout k cíli ještě neznamenalo provádět blokádu a v čase války, popřípadě v akci by lodě pluly rychleji, muselo se počítat s rezervou uhlí pro samotnou akci a pro zpáteční cestu. Maximální vzdálenost, na niž se rakousko-uherské bitevní lodě mohly vzdálit od přístavů, lze odhadnout na 400–450 mil, na tuto vzdálenost je ještě mohly provázet torpédoborce, torpédové čluny už ale ne. I z Kotorské zátoky by se tak rakousko-uherské loďstvo dostalo nanejvýš na úroveň Kefalonie, pak by se muselo vrátit, pokud by nemělo kde doplnit palivo. GREGER, s. 21–23; GRUBER, *Seemacht unter rot weiß roter Flagge, sv. I, s. 192–193.*

⁶⁵³ *Stenographische Sitzungs-Protokolle der Delegation, XLI. Session, s. 468.*

⁶⁵⁴ Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv: Militärische Nachlässe [MN], Nachlass B/241, Haus: Gebundene Werke, 5/VIII, s. 57.

⁶⁵⁵ HOBSON, s. 220.

⁶⁵⁶ GRUBER, *Seemacht unter rot weiß roter Flagge, sv. I, s. 156*; podobně SONDHAUS, *The Great War*, s. 28.

v účinnost flotilové obrany proti dreadnoughtům, a jednak samotný fakt, že nemají dreadnought, by měl tak vážný negativní morální efekt, že by už kvůli němu riskovali porážku, pokud by šli do akce. Udržovat britskou prestiž na Blízkém Východě také nebylo možné bez přítomnosti bitevní eskadry na Maltě, protože malé jednotky, jakkoliv početné, nemohly nikdy vyvážit diplomatickou hodnotu mocně vyhlížejících bitevních lodí.⁶⁵⁷

Moderní bitevní lodě byly považovány za páteř loďstev všech států, které si nárokovaly velmocenský status, stavět dreadnoughty tak byla svým způsobem móda. Navalisté věřili, že nebude-li habsburská monarchie dreadnoughty stavět, bude jen druhořadou námořní mocností,⁶⁵⁸ popřípadě zcela přestane být velmocí. Navalismus znamená „požadování nebo provádění politiky námořního zbrojení, které má sloužit jako prostředek národního vzestupu a požadavky na obranu staví do kontextu domnělé nutnosti expandovat,“ a jeho kultovním objektem byla právě bitevní loď, která stála ve středu operativního i taktického plánování. I Mahanovy myšlenky – sám označoval loďstva za služby expanze – nepochybně měly navalistické aspekty⁶⁵⁹ a dobové teorie c. a k. námořním důstojníkům poskytly oba hlavní důvody ke stavbě bitevních lodí – rozhodující bitvu, popřípadě potřebu síly dostatečné k efektivní blokádě nebo naopak jejímu znemožnění, a velmocenské postavení – a třeba právě Mahanovy spisy mohly pomoci navalismu se v jejich řadách uchytit. Kdo věřil v rozhodující bitvu, toho pochopitelně nic nenutilo přemýšlet nad skutečným praktickým využitím bitevních lodí a prestiž nebyla prázdné slovo, jak dokazuje i výše uvedený příklad Velké Británie. Malá plavidla jí v éře kultu bitevní lodi poskytovala pramálo, a už proto se nezdálo možné obejít se bez velkých bojových lodí – na druhou stranu velká bojová loď není synonymem pro loď bitevní a lze-li připustit, že z prestižních důvodů není třeba kreslit čáru tam, kde končí bitevní křižník a začíná dreadnought, je zřejmé, co by býval poradil sir John Fisher.

„Pancéřové křižníky jsou pro nás prozatím luxus. V žádném případě nepředstoupím před delegaci s požadavkem na jejich stavbu,“ prohlásil Montecuccoli koncem února 1908 v plénu delegace Říšské rady,⁶⁶⁰ a ještě v lednu 1911 se ke stavbě tohoto typu lodi stavěl odmítavě. „V posledních letech prodělal takovou změnu, že je možné jej nazývat bitevní křižník. Pro velká loďstva, která potřebují ovládat oceány, bude výhodné se těmito loděmi obsloužit, pro naše poměry jsou nyní ale přebytečné,“ řekl tehdy delegátům.⁶⁶¹ „Už po návratu z letních cvičení eskadry téhož roku,“ dodal ve svých pamětech Koudelka, „litoval této odpovědi, protože změnil názor. Pomyšlení, jaký užitek by nám i jen jeden takový *Goeben* přinesl během první světové války při zdolávání síťových zábran v Otrantské úžině! Pokoušel jsem se jej přemluvit: ‚Vaše Excellence má v delegacích takovou vážnost, že můžete směle přiznat změnu názoru na základě nových zkušeností a žádat rychlé bitevní křižníky.‘ Byl tvrdohlavý: ‚Ne, to nemohu. To má udělat můj nástupce!‘“⁶⁶² Ani admirál Haus ale do svého plánu bitevní křižník nezahrnul.⁶⁶³

⁶⁵⁷ LAMBERT, s. 290–91, 256.

⁶⁵⁸ VEGO, s. 194.

⁶⁵⁹ HOBSON, s. 175–76, GRUBER, *Seemacht unter rot-weiß-roter Flagge*, sv. I, s. 156.

⁶⁶⁰ *Stenographische Sitzungs-Protokolle der Delegation, XLII. Session*, s. 952.

⁶⁶¹ *Wiener Zeitung*, 28. 1. 1911, 23, s. 6.

⁶⁶² KOUDELKA, s. 153–54.

⁶⁶³ SIECHE, *Die Kreuzer*, s. 16, uvádí, že jelikož Francie bitevní křižníky nestavěla, nepotřebovala je ani Itálie, a proto nebyly důležité ani pro Rakousko-Uhersko. Tento přístup k problému, stavět bitevní křižník jen proto, aby bojoval s bitevním křižníkem nepřítele, by měl blízko k chovu kilkennských koček, které tímto autor

V každém případě se jednalo o těžce vyzbrojené, impozantní lodě, z nichž vyzařovala síla, technickou vyspělost i finanční možnosti státu mohly reprezentovat stejně dobře jako lodě bitevní,⁶⁶⁴ jejich těžká děla byla proti pozemním cílům stejně účinná jako výzbraj leckteré bitevní lodě, a rovnocennými soupeři jim byly jen lodě jejich vlastního typu. Netroufl-li si bitevní křižník na boj s moderní bitevní lodí, mohl jí snadno utéct, a naopak málokterý průzkumný křižník si mohl být jistý, že uprchne před bitevním. Pro ofenzivu, která neznamenalala přímý střet s nepřátelskými bitevními loděmi, se mohlo jednat o ideální plavidla, a nejpozději události první světové války o jejich hodnotě vedení rakousko-uherského válečného námořnictva přesvědčily. Už v říjnu 1914 sepsal viceadmirál Franz rytíř Keil memorandum, v němž byla formulována myšlenka upustit od stavby bitevních lodí, a místo toho začít se stavbou velkých pancéřových křižníků, na něž by byly využity již objednané dělové věže a pancíř,⁶⁶⁵ a další průběh války očividně nezavdal příčinu podobné úvahy opustit. „Naše bitevní lodě, ačkoliv byly stěží použity, plně splnily svůj účel, neboť lze předpokládat, že jejich připravenost v Pule odradila nepřítele od větší a možná velmi nepříjemné činnosti a rozvinutí síly,“ stojí v jednom z referátů operační kanceláře Námořní sekce z května 1917. „Bitevní křižníky by ale tohoto úspěchu dosáhly také; a mohly by prokázat i mnoho jiných služeb, k nimž nemohou být bitevní lodě využity. Vlastnit jeden jediný bitevní křižník by tak mělo obrovskou cenu například při vyčištění Otrantské úžiny a při dobytí Drače.“ V navrženém programu stavby lodí tak figurovalo 8–10 bitevních křižníků, ale prozatím žádné bitevní lodě, ohledně nichž se mělo vyčkat vývoje v ostatních námořnictvech, který ale v žádném případě neměl být ve velkém následován.⁶⁶⁶

Zcela upustit od stavby bitevních lodí, i kdyby za ně bitevní křižníky představovaly více než adekvátní náhradou, mohla pro někoho být příliš radikální myšlenka ještě i po třech letech války, jiný návrh plánu stavby lodí z téhož roku počítal s 8 bitevními loděmi a 4 bitevními křižníky [Gefechtskreuzer], ale také s 30 širomořskými a 28 středními ponorkami.⁶⁶⁷ Začít po válce stavět bitevní křižníky bylo zjevně myšleno zcela vážně, první studii lodí tohoto typu předložil MTK už v září 1915,⁶⁶⁸ ale příležitost uvést tyto projekty ve skutečnost již c. a k. válečné námořnictvo nedostalo. Mimoto už akce osmanského křižníku *Hamidiye* během balkánského konfliktu ukázaly vysokou cenu rychlých lodí,⁶⁶⁹ a válečný půlrok 1914 jen potvrdil, že „nízký stav rychlých křižníků ztěžuje nejen průzkumnou službu takřka k nemožnosti, ale měl za následek i ztrátu malého křižníku *Zenta*, který musel být využit, protože lepší a rychlejší lodě nebyly k dispozici v dostatečném počtu... Ponorková flotila se podle počtu ukázala pro dlouhé pobřeží zcela nedostatečnou; nejsou třeba žádné důkazy, že

z bitevních křižníků dělá. Jednoznačně se jednalo o typ plavidla s širšími možnostmi využití a je třeba vzít v úvahu, zda by pro Rakousko-Uhersko bitevní křižník nebyl tím užitečnější, že Itálie žádný neměla.

⁶⁶⁴ Fakticky mohly finanční sílu státu reprezentovat i lépe než dreadnoughty, například všechny německé bitevní křižníky položené od začátku roku 1912 byly o několik milionů marek dražší než kterýkoliv dreadnought začatý od roku 1911. HERWIG, Holweg H., *Luxury Fleet. The Imperial German Navy 1888–1918*. London-Atlantic Highlands (Nj), The Ashfield Press, 1980, příloha 16, 18, 26. Na tureckou vládu učinil v prosinci roku 1912 hluboký dojem německý bitevní křižník *Goeben*, přes přítomnost válečných lodí všech předních středomořských mocností byl bezkonkurenčně nejpůsobivější lodí v Levantě. HALPERN, *The Mediterranean Naval Situation*, s. 104.

⁶⁶⁵ MS/PK, XV–7/8 no. 4993 ex 1914, KA Keil, *Promemoria*, 23. 10. 1914.

⁶⁶⁶ MS/OK, SR 14, Flottenbau, nr. 8, 2. 5. 1917, podpis nečitelný.

⁶⁶⁷ MS/OK, SR 14, Flottenbau, nr. 3, Wickerhauserovo memorandum, duben 1917.

⁶⁶⁸ SIECHE, *Die Kreuzer*, s. 175.

⁶⁶⁹ MKSM, 51–1/3–7 ex 1913, *Voranschlag pro 1914/15*.

největší část nepřátelských akcí proti našemu pobřeží by se nekonala nebo by byla zaplácena obrvskými oběťmi, kdyby válečné námořnictvo mohlo disponovat podstatně větším počtem ponorek,⁶⁷⁰ i tyto poznatky ale přišly příliš pozdě. Co se skutečně vybudovaných loďstev týče, koncem roku 1913 vyhlížel jejich poměr následovně:

	<i>dreadnoughty</i>	<i>bitevní křižníky</i>	<i>bitevní lodě⁶⁷¹</i>	<i>pancéřové křižníky</i>	<i>ostatní křižníky</i>
<i>Velká Británie</i>	24	9	41	34	104
<i>Německo</i>	16	6	30	9	50
<i>USA</i>	10		25	15	21
<i>Francie</i>	7		26	22	15
<i>Japonsko</i>	2	4	17	14	20
<i>Rusko</i>	5		11	3	19
<i>Itálie</i>	6		15	9	15
<i>Rakousko-Uhersko</i>	3		12	3	11

	<i>torpédoborce</i>	<i>torpédové čluny⁶⁷²</i>	<i>ponorky</i>	<i>vzájemný poměr⁶⁷³</i>	<i>bojová hodnota</i>
<i>Velká Británie</i>	213	45 + 19	70	74 : 138 : 213	9,2
<i>Německo</i>	141	47 + 23	22	52 : 59 : 141	4,9
<i>USA</i>	46	8 + 17	28	35 : 36 : 46	3,5
<i>Francie</i>	88	16 + 159	94	33 : 37 : 88	3,0
<i>Japonsko</i>	58	0 + 54	15	23 : 34 : 58	2,3
<i>Rusko</i>	80	28 + 39	38	16 : 22 : 80	2,1
<i>Itálie</i>	32	28 + 71	20	21 : 24 : 32	1,9
<i>Rakousko-Uhersko</i>	25	27 + 30	6	15 : 14 : 25	1

Tabulka 8: Loďstva velmocí roku 1913

(Zdroj: *Jahresbericht 1913*, s. 190. Velká Británie bez kolonií.)

Autoři tohoto přehledu započítali i některé lodě z 80. let 19. století, například oba klounové křižníky nebo *Panther* a *Leopard*, zatímco ne všechny rozestavené jednotky jsou vzaty v potaz, ovšem i tak je očividné, že Rakousko-Uhersko bylo jedinou velmocí, která měla více bitevních lodí než křižníků; vyškrtnout z tabulky beznadějně zastaralé křižníky a přidat dreadnought *Szent István* by znamenalo tento poměr ještě zhoršit. Rakousko-Uhersko bylo orientované na bitevní lodě, nejen křižníky, ale ani torpédoborce, které je mohly v některých případech nahradit, nebyly stavěny v dostatečném počtu,⁶⁷⁴ zanedbávány tedy byly oba typy pravidel připadající v úvahu pro průzkum mimo pobřežní vody. Výše uvedená čísla ovšem zkreslují situaci celkově, protože pravděpodobně zahrnují všechna plavidla stále vedená na seznamech lodí operativních loďstev. Například Francie neměla začátkem války jediný průzkumný křižník a nejnovější pancéřové, které byly ve velkém počtu stavěny v období, kdy

⁶⁷⁰ MS/PK, XV–7/8 nr. 4935 ex 1914.⁶⁷¹ Staršího typu než dreadnought.⁶⁷² Širomořské + pobřežní, I. a II. třídy.⁶⁷³ Těžké, popř. bitevní jednotky, tj. dreadnoughty, bitevní křižníky a bitevní lodě staršího typu ku pancéřovým a lehkým křižníkům ku torpédoborcům.⁶⁷⁴ O'HARA, DICKSON, WORTH, ed., s. 47–48.

se na jejich využití zakládala francouzská strategická doktrína, pocházely právě z tohoto období – poslední byl položen v létě 1906. Němci naopak od roku 1906 do začátku první světové války položili sedm lehkých, jeden pancéřový a čtyři bitevní křižníky, samo mezinárodní srovnání ale není rozhodující, každý stát se ostatně musel přizpůsobit specifickým podmínkám a strategické situaci.

Porovnání slouží pouze jako ilustrace rakousko-uherského důrazu na bitevní loď, který je jasně patrný od přelomu století, a který měl dva důvody – pokud by mělo Rakousko-Uhersko alespoň přibližně stejně silné bitevní loďstvo jako Itálie, mohlo Řím odradit od zahájení války, a pokud by už k válce došlo, mělo být dostatečně silné alespoň k tomu, aby za příhodných okolností mohlo vybojovat rozhodující bitvu. Jak ale bude ukázáno v dalších kapitolách, víra, že Rakousko-Uhersko s Itálií udrží krok, ať už z vnitropolitických, procedurálních nebo finančních důvodů, a Itálie se tak bude střežit vstoupit do války proti habsburské monarchii, měla velmi vratké základy. Nelze předpokládat, že šéfové Námořní sekce si této skutečnosti nebyli vědomi, proto loďstvo budovali spíše z druhého důvodu, k bitvě. Nepřipravovali se na žádnou jinou alternativu, proto odsouvali stavbu lehkých jednotek do pozadí, a měl-li tento stav vůbec nějaké výhody, pak jednou z nich mohlo být, že rakousko-uherskou verzi „grand fleet of battle“ bylo poněkud snazší kontrolovat než britskou.

Po rusko-japonské válce panoval v rakousko-uherském námořnictvu názor, že bitevní loďstvo by se mělo skládat z nejmodernějších bitevních lodí, rychlých křižníků, torpédoborců a širomořských torpédových člunů. Co se bitevních lodí týkalo, nejmenší taktickou jednotkou byla divize sestávající ze tří těchto plavidel – s tím, jak měly přibývat po čtyřech stavěné dreadnoughty, bylo těsně před válkou rozhodnuto přejít na divizi o čtyřech –, dvě divize tvořily eskadru [Geschwader], která nikdy neměla mít méně jak šest a více jak osm bitevních lodí, věřilo se, že větší jednotku už by bylo příliš obtížné vést do boje. Na začátku první světové války se operativní loďstvo skládalo ze dvou eskader bitevních lodí po dvou divizích, z křižníkové flotily k němu patřily první divize o šesti křižnících a dvě torpédové flotily o celkem 49 plavidlech, torpédoborcích i torpédových člunech. Celá tato síla mohla být případně vedena do rozhodující bitvy; úkolem torpédoborců bylo chránit bitevní lodě, popřípadě pancéřové křižníky nebo konvoje, před nepřátelskými torpédovými čluny a ponorkami, zatímco torpédové čluny čekaly v zákrytu vlastních bitevních lodí a pancéřových křižníků, dokud se vzdálenost mezi loďstvy nezkrátila a dým dostatečně nezakryl bojiště, aby mohly nepozorovaně zaútočit, nebo mohly číhat v krytu nějakého ostrova na příležitost provést překvapivý útok. Křižníková flotila se během té fáze bitvy, kdy probíhal hlavní dělostřelecký boj mezi bitevními loděmi, měla vyhnout boji s křižníkovou flotilou nepřítele a zůstat připravená pro fázi závěrečnou, kdy bylo třeba dorážet a pronásledovat poškozené lodě nepřítele, popřípadě už byla vzdálenost mezi loďstvy tak krátká, že bylo možné použít torpéda. Z lodě na loď byly rozkazy předávány vlajkovými, světelnými nebo i zvukovými signály, pokud byla vzdálenost delší než jejich dosah, musely být buď určeny lodě, které je opakovaly, nebo sáhnuto k použití rádia.

Křižníková flotila byla zřízena až roku 1911 a jednalo se o první jednotku rakousko-uherského válečného loďstva celoročně připravenou k nasazení. V míru byl po většinu roku ve službě pouze menší počet lodí, takzvaná zimní eskadra, která od roku 1911 sestávala z jedné dovoze bitevních lodí, a to tři nejnovějších, pancéřového křižníku a křižníkové flotily složené z jednoho malého křižníku, tří torpédoborců, tří širomořských torpédových člunů a depotní lodě pro torpédová plavidla. Od poloviny června do poloviny září byla posílena loděmi z rezervní

eskadry – jednalo se o divizi bitevních lodí a několik menších plavidel –, čímž vznikla takzvaná letní eskadra; v tomto období probíhala četná taktická cvičení a uzavíraly je velké manévry. Podle potřeby a okolností byly do služby v průběhu roku zařazovány i další lodě, ať už kvůli zámořským misím, nebo kvůli výcviku v domácích vodách.⁶⁷⁵ Rezervní eskadru tvořily lodě první rezervy, které měly na palubě jen zmenšenou posádku a ne všechny zásoby a výstroj – chyběly potraviny, mapy, zbraně, navigační přístroje a munice –, ale byly připravené být ve

velmi krátkém čase plně vystrojeny a zařazeny do služby. Plavidla v druhé rezervě neměla posádku a jejich čluny, lehčí děla a výstroj byly uloženy ve skladech.⁶⁷⁶

Rakousko-uherské válečné loďstvo bylo budováno v souhlasu s přesvědčením, které před první světovou válkou formovalo podobu všech flot, totiž že ve válce na moři je rozhodující nadvláda, kterou lze získat buď blokadou nepřátelského loďstva, anebo bitvou; v obou případech měla hlavní role připadnout bitevním lodím. Je velmi snadné říci, že dělat něco jen proto, že je to v módě a dělají to všichni ostatní, není vždy ta nejlepší cesta. Soustředit se na stavbu bitevních lodí, ale nedoplnit je dostatečným počtem lehkých jednotek, stavět je co nejrychleji, a i proto nechávat křižníky a torpédoborce čekat, a konečně přehlížet pro moc a sílu ztělesněnou bitevním lodím ostatní nabízející se možnosti lze jistě považovat za chybu. Řeč čísel se zdá hovořit stejně jasně jako prohlášení šéfů Námořní sekce v delegacích, vedení rakousko-uherského válečného námořnictva bylo přesvědčeno o rozhodující síle bitevních lodí a takřka všeřešící moci námořní nadvlády. Ve snaze získat určitý počet moderních bitevních lodí byla stavba lehkých jednotek odsouvána do pozadí, a jakkoliv se jejich počet blížil číslům uvedeným v plánech rozvoje loďstva, mnohé jednotky byly beznadějně zastaralé – v porovnání s bitevními loděmi se na jejich nahrazování spěchalo mnohem méně, jakkoliv byl jejich význam zas a znova zdůrazňován, a reakce se z rakousko-uherské strany nedočkaly ani italské investice do lehkých jednotek. Krok s oním státem, který ovládal západní břeh Jadranu, měl být, alespoň v Montecuccoliho éře, držen jen v počtu bitevních lodí.

Nelze ale pouštět ze zřetele, že čísla zdaleka nemusejí říkat vše. „Měl jsem excelentního sekretáře,“ vzpomínal sir John Fisher. „Kdykoliv jsem jej požádal o fakta, vždy se zeptal, co chci prokázat. Není pochyb, že fakta jsou nanejvýš zavádějící.“⁶⁷⁷ Rakousko-uhersští admirálové mohli mít i jiné úmysly a záměry, než pro které se zdají mluvit právě fakta, podoba loďstva, jež se jim podařilo vybudovat, argumenty pro získání podpory lidových zastoupení nebo válečné události. Ovšem za první světové války sami rakousko-uherské důstojníky věřili, že bitevní lodě jsou pro jejich loďstvo zbytečným luxusem a zdrojem zbytečných ztrát.⁶⁷⁸

⁶⁷⁵ SIECHE, *Die Kreuzer*, s. 19–23; GRUBER, *Seemacht unter rot-weiß-roter Flagge, sv. I*, s. 170–173, 201–208.

⁶⁷⁶ KOUDELKA, s. 33.

⁶⁷⁷ Cirováno v LAMBERT, s. 127.

⁶⁷⁸ MS/OK, SR 14, Flottenbau, nr. 3, Wickerhauserovo memorandum, duben 1917; nr. 2, Accurtiho memorandum, nedatováno.

5 Posedlost jménem *Dreadnought*, 1907–1911

S podezřením sledovaná politika Říma jistě nebyla zcela nevinná, nálady italské veřejnosti nemohly přispět k posílení důvěry uvnitř Trojspolku a jen málokoho nemohlo nenapadnout, že Itálie nevyčkává na příležitost. Na druhou stranu, své loďstvo budovala jen volným tempem a válku proti Rakousku-Uhersku na vlastní pěst plánovat nemohla, takže jakkoliv některé zodpovědné osoby v habsburské monarchii věřily, že tuto eventualitu nelze pustit ze zřetele, obavy z bezprostředního ohrožení ze strany Itálie mít nemusely. Ovšem ne že by mnozí Italové podobně nepřemýšleli o Rakousku-Uhersku, v jejich očích to mohla být habsburská monarchie, kdo číhá na vhodný okamžik, a pokud se vojenská opatření té či oné strany dala vykládat jako namířená proti druhé, mohla snadno vyvolat protireakci nebo přímo hysterii. Zatímco správa vojska byla italskými opevňovacími pracemi na hranicích s monarchií nucena posílit vlastní obranu, Montecuccoli prosadil stavbu bitevních lodí, které se měly stát jedněmi z nejsilnějších ve Středomoří a nejsilnějšími na Jadranu, zřejmě spíše ze svého přesvědčení, že bez bitevních lodí nelze na válku na moři ani pomýšlet než z nutnosti čelit jakékoliv konkrétní hrozbě z italské strany. Pokud doufal, že Italové budou jeho krokům nečinně a mlčky přihlížet, měl být zklamán.

5.1 Hozená rukavice

Montecuccoli chtěl mít nové lodě postavené velmi rychle, o tom nebylo nejmenších pochyb. Zařadit do návrhu normálního rozpočtu pro rok 1908 na jejich stavbu 20 milionů, které byl na zasedání ministerské rady 29. září 1906 ochoten akceptovat Wekerle, se mu zdálo málo, naopak se bezmála vrátil ke svému požadavku vyslovenému v memorandu z roku 1905 – v návrhu rozpočtu válečného námořnictva, s nímž přišel na zasedání 27. října 1907, bylo pro titul VII požadováno 30,1 milionu korun a celkem chtěl žádat o téměř 72,5 milionu, tedy o 27 milionu více než bylo schváleno pro rok 1907.⁶⁷⁹ Námořní sekce měla pro rok 1908 kontraktní závazky na stavbu lodí ve výši 22 milionů, pro rok 1909 30 milionů, pro 1910 38 milionů a pro rok 1911 26,5 milionu – jak vysvětloval již Spaun, nemohly sice být dohodnuty splátky, ale čas dokončení ano. Pro rok 1908 tedy musel dostat přinejmenším těchto 22 milionů, jinak by Námořní sekce nemohla svým závazkům dostát.

Všichni přítomní sice uznali, že stavbu lodí není možné odkládat, ale pro Wekerleho vládu připadalo v úvahu navýšit společné výdaje meziročně pouze o 20 milionů, z nichž po odečtení požadavků ostatních resortů zbývalo jen 6,1 milionu. Nakonec byl sice ochoten souhlasit s navýšením rozpočtu námořnictva o 10 milionů na stavbu lodí, jak navrhl o rok dříve, a 1,6 milionu na všechno ostatní, nemohl se ale dlouhodobě vázat – dlouhodobé závazky odmítala koalice, která měla většinu v Říšském sněmu, a to do doby, než budou vyřešeny armádní otázky. Ostatně parlamentní schválení hospodářského vyrovnání a zvýšení kvóty bylo samo o sobě těžkým úkolem, nebylo třeba je ještě komplikovat finančními závazky. Ani rakouská vláda nechtěla příliš utrácet,⁶⁸⁰ její hospodaření pro rok 1907 mělo ostatně skončit poprvé po 18 letech s deficitem,⁶⁸¹ což mohlo nabádat k tím větší opatrnosti pro rok následující.

⁶⁷⁹ MKSM, 51–1/2 ex 1907, *Voranschlag pro 1908*.

⁶⁸⁰ PA XL, gmcpz 464 ex 1907.

⁶⁸¹ WANDRUSZKA, URBANITSCH, BRUSATTI, vyd. *Die Habsburgermonarchie, sv. I*, s. 87. Delegáti naopak tvrdili, že Předlitavsko hospodařilo s přebytkem 147 milionu. *Neue Freie Presse*, 15. 2. 1908, 15620, s. 5.

Beck byl toho názoru, že stavbu lodí nelze urychlovat v žádném případě, bylo navrženo platby odsunout a Montecuccoli nakonec místo požadovaných peněz získal jen ujištění, že o potřebné prostředky bude postaráno bankovní operací, tedy půjčkou. Nepomohlo mu ani odvolání na rostoucí ceny uhlí, ani na vysoký rozpočet italského válečného námořnictva.

Aehrental po rozhovorech s Viktorem Emanuelem a Tittonim nabyl přesvědčení, že Itálie si přeje udržovat s Rakouskem-Uherskem dobré vztahy. Tittoni potvrdil dřívější prohlášení, že „Jaderské moře může být stejně málo italské jako rakousko-uherské. Je ohraňováno Rakouskem-Uherskem a Itálií, a tak nemůže být Itálií jednostranně zabráno, stejně jako nemůže nastat opačný případ.“ Pokud by na Balkáně došlo k válečným událostem, chtěly si oba státy ponechat volnou ruku k ochraně svých zájmů, ale co se tlaku veřejného mínění týkalo, byly vůči němu italské vlády ve slabší pozici, než tomu bylo v jiných státech. Finančně a hospodářsky se stala silnější a kulturně i hospodářsky se činila na Balkáně, především v Albánii a Černé Hoře.⁶⁸² Itálie se tedy nijak zvlášť nebezpečná nezdála a Montecuccoli měl po delegacích pro rok 1908 žádat schválení požadavku na rovných 57 milionů korun, což znamenalo meziroční nárůst o 11,6 milionu – zato mimořádné dotace již byly vyčerpány,⁶⁸³ a tak byly na stavbu lodí k dispozici pouze prostředky z normálního rozpočtu.

Delegace se sešly až v druhé polovině prosince, a „pokud již minulý rok poskytovala uherská delegace jiný obraz než dříve, protože v ní byl vyjádřen rostoucí význam Strany nezávislosti, je tentokrát změněna i rakouská, a to od základů. Již ji nevolil kuriový parlament, ale národnostně i sociálně velmi odlišné zastoupení, které vzešlo z všeobecného volebního práva [císař je schválil 26. ledna 1907, volby proběhly 14. května], které bude mít nyní prvně vliv na projednání společných záležitostí. Nepochybně je důležitou skutečností, že jeden z faktorů vojenského a politického vedení naší společné monarchie, ten parlamentní, nebude zapadat do výpočtů stejným způsobem jako dříve. Ministr zahraničí a ministr války vystoupí před nové fórum a proti nim budou stát nové úsudky i nové požadavky... Obsah a tón budou jiné, a tím budou i úkoly ministrů těžší, než bývaly.“⁶⁸⁴ Rozhodnutí zavést všeobecné volební právo, které učinil František Josef I. dne 3. listopadu 1905, se totiž vztahoval jak na Uhry, tak na Rakousko, a přestože ohledně Zalitavska bylo od tohoto úmyslu upuštěno, pro Předlitavsko zůstal slib v platnosti. Mezi motivy patřily jak obavy z nebezpečí zdola, které dostalo konkrétní obrysy v podobě ruské revoluce, tak víra, že větší zastoupení chudších vrstev by mohlo pomoci utlumit boj mezi národnostmi. Národní radikálové, tak jako měšťanské středové strany, utrpěli těžké ztráty, vítězi byli sociální demokraté a výrazně posílili i křesťanští socialisté.⁶⁸⁵ Delegace, před něž nyní museli společní ministři předstoupit, snad už nemohly být rozdílnější, protože sněmovna Říšského sněmu byla v podstatě oligarchickým tělesem, nezávislým na vůli lidových mas – po revizi volebního práva z roku 1874, která měla zůstat poslední až do roku 1913, bylo právo volit podmíněno tak vysokými finančními a vzdělanostními požadavky, že je mělo jen asi 6 % obyvatel.⁶⁸⁶

⁶⁸² PA XL, gmcpz 464 ex 1907.

⁶⁸³ MKSM, 51–1/2 ex 1907, *Voranschlag pro 1908*. Další 285 tisíc kryly vlastní příjmy.

⁶⁸⁴ Neue Freie Presse, 20. 12 1907, 15565, s. 2.

⁶⁸⁵ WANDRUSZKA, URBANITSCH vyd. *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*, sv. VII/1, s. 876–877, 882; MAY, s. 337, 339.

⁶⁸⁶ Podle pravidel nastavených roku 1913 se nicméně nikdy nevolilo. MAY, s. 42–43, 85–86.

V rakouské delegaci se ale změnilo ještě něco, a sice na ministerské lavici, kam si ke společným ministrům hned na úvodním zasedání přisedl předseda vlády Beck.⁶⁸⁷ Jak již bylo řečeno, ještě koncem roku 1906 podvýbor rozpočtového výboru rozhodl o právu výborů přizvat ministry k podání vysvětlení, a toto stanovisko výbor přejal, načež na něj 7. ledna 1907 přišla řeč i v plénu delegace. Dobernig ale toho dne své kolegy přesvědčil, že předlitavští ministři by se jednání delegace měli účastnit stejně jako uherští – „přece vidíme, jak se předseda uherské vlády objeví v delegaci a jak tam svým způsobem vystupuje jako poradce společných ministrů, a stěží se budeme mýlit, pokud budeme tvrdit, že vlivu uherského předsedy vlády lze připsat, že naši společnou vládu vdíme stále více přetlačovanou k uherské straně... Nevím, zda by si sami společné ministři neměli přát, aby se rakouští ministři, nebo přinejmenším předseda rakouské vlády byl v rámci delegace stálým zjevem, aby byl ihned schopen pánům společným ministrům objasnit důležité politické otázky,“ ostatně v delegacích byly debaty o vnitropolitických otázkách vedeny stále častěji. Členům rakouské vlády už nemělo být upíráno právo účastnit se zasedání a zastupovat zájmy svých zemí ani na tom jevišti, kde byly diskutovány společné záležitosti, Dobernigova řeč se setkala s mimořádným ohlasem, jen Aehrental se ohradil proti tomu, že by společná vláda byla pod uherským vlivem a rakouští ministři by jí snad měli vysvětlovat její úkoly.⁶⁸⁸

Montecuccoli se rozhodl získat delegáty obou částí monarchie pro válečné námořnictvo tím, že je na sklonku roku 1907 pozval na informační cestu po Terstu, Pule a Fiume, k návštěvě loděnic a rozestavených plavidel, prohlídce válečných lodí, nejrůznějších zařízení, námořní akademie i Whiteheadovy továrny na torpéda. Exkurze byla plánována na 13.–16. ledna 1908 a delegáti během ní nebyli šetřeni, protože Montecuccoli jim chtěl ukázat co nejvíc. „Bylo více než přirozené, že pánové delegáti, kteří každoročně schvalují pro námořnictvo tak značné sumy, chtěli vidět, zda tak velké obnosy ze státních kas potřebujeme a jak jsou využity,“ řekl admirál, když exkurzi ukončoval. „Námořnictvo je drahé, ale nezbytné pro každý stát, který si činí nároky na vážnost a úctu. Udržovat námořnictvo jen k defenzivním účelům by bylo – to vám říkám zcela otevřeně – rozhazování peněz. I když je malé, musí mít námořnictvo takovou sílu, aby případně mohlo jednat ofenzivně a poškodit životní zájmy nepřitele.“

Prezidenti obou delegací nešetřili díky a chválou, mnoho ale na oplátku slíbit nemohli. „Jsem si jistý, že jste všichni nabyli přesvědčení, že naše válečné námořnictvo... se bezpodmínečně musí dále rozvíjet,“ prohlásil Viktor von Fuchs, prezident delegace Říšské rady. „Nepochybuji, že delegace bude brát potřeby správy námořnictva v potaz, jak jen to naše finanční poměry dovolí.“ „Na základě získaných zkušeností budou delegáti ve výborech i na plenárních zasedáních pronášet své projevy s plnou upřímností a otevřeností,“ přidal se mnohem opatrněji prezident uherské delegace Béla Barabás.⁶⁸⁹

Kolik sympatií si válečné námořnictvo mezi delegáty získalo, si mohl Montecuccoli záhy ověřit. Jak se ukázalo, nejhlasitější členové námořního výboru uherské delegace, Kmety a Okolicsányi, si během exkurze všimli především toho, že válečné námořnictvo vůbec nerespektuje uherskou státnost, ani ohledně vlajky a znaku, ani co se řeči týče, a že v řadách jeho mužstva slouží málo uherských státních příslušníků. Že válečné námořnictvo je výsměchem veškeré paritě a dualismu, tak jako všechny společné instituce vzešlé z vyrovnání

⁶⁸⁷ Neue Freie Presse, Abendblatt, 20. 12. 1907, 15565, s. 1.

⁶⁸⁸ *Stenographische Stützungs-Protokolle der Delegation, XLI. Session*, s. 1474–1475, 1263–1269.

⁶⁸⁹ Wiener Zeitung, 1. 1. 1908, 1, s. 25; Neue Freie Presse, 18. 1. 1908, 15592, s. 6–7.

roku 1867, tvrdil Kmety i na plenárním zasedání, do debaty na toto téma se zapojilo vícero delegátů a resoluce, která podmiňovala schválení druhých splátek na nové lodě dodržováním práv uherského státu, byla obnovena. Zatímco hrabě Zichy se ptal, proč vedení námořnictva nepožaduje víc na budování loďstva, a Montecuccoli odpověděl, že požadovat a obdržet jsou rozdílné věci, delegát Nikolaus Szemere navrhl loďstvo alespoň z části nahradit letectvem. Byl toho názoru, že loďstvo je Rakousku-Uhersku jen pro parádu, protože mu chybí infrastruktura k vedení války v zámoří, v kontinentální válce by loďstvo nebylo k ničemu, pobřeží mohla bránit torpéda, miny a pobřežní baterie, a také měl zato, že je velkým omylem věřit, že k velmocenskému postavení patří velké loďstvo. Uherští delegáti tedy po exkurzi mluvili upřímně a otevřeně, přesně jak řekl prezident Barabás, a rozpočet válečného námořnictva sice schválili, své názory ale nijak radikálně nezměnili.⁶⁹⁰

Delegát Karl Kmety zmínil i to, že Uhry mají právo požadovat podíl na službě u námořnictva podle poměru počtu obyvatel, tedy 42 %. Postěžoval si, že Češi a Moravané mají k moři ještě dál, a přesto mají větší kontingent než Uhry, a uherský kontingent měl být organizován v samostatných odděleních a samostatných svazech lodí, aby byl v podobné pozici jako ve společné armádě. Montecuccoli odvětil, že výzvy k přihlášení se na námořní akademii jsou zveřejňovány v obou částech monarchie a důstojníků z řad uherských státních příslušníků je již poměrně dost, přestože jen málo na vyšších místech, protože mnoho z nich opouští službu v hodnosti poručíka řadové lodi a odchází do uherské státní služby. Mužstvo se přirozeně muselo doplňovat z pobřežních zemí, ale jelikož jejich obyvatelstvo nebylo tak početné, aby poskytovalo dostatek rekrutů, sahalo se po mužích z vnitrozemí, vzhledem k převážně technické povaze služby u námořnictva připadali v úvahu ti z průmyslových zemí. Mužstvo bylo rozdělováno na 18 specializací, což bylo možné na základě jejich schopností a profesních dovedností, ne podle národnostního klíče, a proto by bylo nemožné dát některým lodím či divizím výlučně uherskou posádku.⁶⁹¹ Národnostní poměry ve válečném námořnictvu ilustruje tabulka 9:

	<i>důstojníci</i>		<i>gagisté</i> ⁶⁹²	<i>mužstvo</i>		<i>obyvatelstvo</i>
	<i>1885</i>	<i>1910</i>	<i>1910</i>	<i>1885</i>	<i>1910</i>	<i>1910</i>
<i>Němci</i>	45	51	49,3	7,9	24,5	23,9
<i>Maďaři</i>	14,7	12,9	3,5	5,6	12,6	20,2
<i>Češi</i>	12,3	9,2	10,7	4,5	7,1	12,6
<i>Poláci</i>	4	2,8	1,1	0,5	1	10
<i>Italové</i>	9,7	9,8	18,2	32	18,3	2
<i>Slovinci</i>	4	4,2	6,4	4,6	3,6	2,6
<i>Chorvaté & Srbové</i>	10,3	9,8	10,7	44,9	29,8	5,3 & 3,8

Tabulka 9: Zastoupení národností v c. a k. válečném námořnictvu

(V %. Zdroj: WANDRUSZKA, URBANITSCH, vyd. *Die Habsburgermonarchie*, sv. V, s. 745.)

⁶⁹⁰ Wiener Zeitung, 29. 1. 1908, 23, s. 4–6; Neue Freie Presse, 15. 2. 1908, 15620, s. 5.

⁶⁹¹ Wiener Zeitung, 29. 1. 1908, 23, s. 4–5.

⁶⁹² Jednalo se o osoby nepříslušející k vojenskému stavu, jichž bylo téměř stejně tolik jako důstojníků – lékaři, duchovní, auditoři, komisaři, inženýři nebo strojníci.

Rakouští delegáti se postavili proti názorům některých svých zalitavských kolegů. Kramář doufal, že uherská část loďstva, o níž mluvil Kmety na této i na předchozí schůzi, se nikdy nestane skutečností, delegát rytíř Bukovič naopak zmínil oprávněný požadavek na zavedení srbochorvatštiny jako služební řeči u námořnictva, a doktor Wilhelm Exner odsoudil Szemereho řeč, která ostatně nesklidila žádný příznivý ohlas, s tím, že náklady na pobřežní opevnění by byly vyšší než výlohy na loďstvo. Zpravodaj Josef Schlegel připomněl důležité mírové úkoly námořnictva, zámořské mise, podporu a ochranu obchodněpolitických zájmů monarchie, i to, že nejlepší obranou pobřeží je mocná ofenziva. Montecuccoli na tomtéž zasedání prohlásil, že bude-li to nutné, nebude se vedení námořnictva zdráhat přikročit ke stavbě větších bitevních lodí, označil pancéřové křižníky za luxus a připomněl, že „bitevní lodě nelze ničím improvizovaně nahradit... Musíme je postavit v míru a vystrojené udržovat připravené pro válku. Jen neustále cvičené loďstvo může tváří v tvář nepříteli plně využít své bojové prostředky. To je účel, jehož chceme dosáhnout, a k tomuto účelu prosím o schválení prostředků.“

Mezi Čechy a Němci sice během debaty na okamžik zajiskřilo, ale jak řekl zpravodaj rozpočtu Schlegel, „co je nutné pro udržení státu, musí být schváleno. To by se nemělo činit závislým na politických poměrech. Nejsme-li s politickými poměry spokojeni, přejeme-li si tu či onu koalici, která již není vhod, odstranit, pak jsou k dispozici jiné prostředky než hlasovat proti námořnictvu,“ a slovy arcivévody Ferdinanda Maxmiliána „země bez pobřeží může sice být stát, nikdy ale mocnost [eine Macht].“ Kramář, který vždy choval k námořnictvu sympatie a jemuž politická situace tentokrát dovoľovala pro jeho návrh hlasovat, prohlásil, že „bud' zdatné námořnictvo, které je tak vybaveno, aby mělo šanci se bránit, a ne takové, které pro nedostatečnost prostředků, malé lodě nebo malý počet bojeschopných lodí v moderním smyslu není schopné se bránit, nebo – upřímně řečeno – raději žádné námořnictvo. Abdikujeme-li, řekneme, že k tomu nemáme prostředky, ale polovičatě vybavené námořnictvo je něčím, za co nikdo nemůže odpovídat.“⁶⁹³ Nepřekvapí, že Montecuccoli byl tím posledním, kdo by se s polovičatým řešením spokojil.

5.1.1 Rakousko-uherská výzva

Námořnictvu sice bylo schváleno jeho 57 milionů korun, ale přesně jak admirál řekl, dostat a požadovat nebylo totéž. Sotva schůze delegací skončila, měl císař na stole Montecuccoliho referát o nedostatečné výši rozpočtu válečného námořnictva tváří v tvář italskému námořnímu zbrojení, které šéf Námořní sekce označil za ohrožení rakousko-uherské pozice na Jadranu, neboť „hodnotu italských kolonií a námořního obchodu nelze vyměřit tak vysoko, aby Itálie musela vytvořit byt' jen poloviční loďstvo, které by bylo schopno ochránit oba jmenované faktory před útoky velkých námořních mocností; a ani zeměpisná poloha království, tak jako jeho dlouhé pobřeží, nemohou zvýšené zbrojení dostatečně vysvětlit, protože těmto poměrům navzdory nemůže pro italské loďstvo nikdy připadat v úvahu námořní válka se dvěma válčišti. Itálie je, tak jako Rakousko-Uhersko, v protikladu k velkým námořním mocnostem schopná své loďstvo bez roztržštění, sjednocené v jediném silném tělese, nasadit proti nepříteli. Na základě těchto věcných uvážení“ vyžadovaly zvláštní pozornost i názory italského tisku a proslovy jako vyjádření názorů zakořeněných mezi obyvatelstvem, které

⁶⁹³ *Stenographische Sitzungs-Protokolle der Delegation, XLII. Session, s. 920–966.*

spojovaly námořní zbrojení s ovládnutím Jadranu, osvobozením italských zemí pod cizí nadvládou a odvetou za Lissu. Impulzivním Italům by mohla stačit i drobná záminka, aby svými požadavky donutili vládu vydat se cestou, na kterou za tehdejších poměrů buď vůbec, nebo alespoň prozatím nepomýšlela.

Budování rakousko-uherského válečného loďstva tolik potřebnou podporu napříč zeměmi monarchie stále ještě nemělo, a kromě toho mu ministerská rada z 30,1 milionu požadovaných pro rok 1908 na náhradu zastaralých lodí škrtla 12,9.⁶⁹⁴ Na základě předchozích ujistění vlád už byly uzavřeny kontrakty, a tak byl Montecuccoli nucen žádat na stavbu lodí pro rok 1909 o to víc, tedy 38 milionů, jinak by byly bitevní lodě, jejichž dokončení se už tak o rok posunulo, hotovy ještě později. Pokud by vlády chtěly i dále bránit výraznějšímu růstu rozpočtu námořnictva, znamenalo by to zaostat za italským loďstvem, poměr síl obou flot Montecuccoli uvedl jako 1 : 2,83 s tím, že ani po dokončení právě rozestavěných lodí se nezlepší, neboť Itálie bude v téže době stavět čtyři mnohem silnější lodě o 19 000 tunách. Intenzita italského zbrojení se odrážela v rozpočtu, v němž bylo pro rok 1908/09 na stavbu lodí oproti předchozímu o 10,7 milionu lir více, na stavbu nových lodí přitom Itálie počítala celkem s asi 260 miliony a první splátky na jeden rychlý křižník a dvě bitevní lodě již byly schváleny. Naopak rakousko-uherské válečné námořnictvo nenacházelo v normálním rozpočtu prostředky na dokončení lodí typu Erzherzog ani tehdy, když v něm mělo na stavbu nových plavidel ročně zařazeno přes 22 milionů, a muselo si pomoci mimořádnou dotací. Lodě třídy Radetzky ale byly ještě dražší a na stavbu nových jednotek bylo v rozpočtu zatím jen 10 milionů roku 1907 a 17,2 pro rok 1908, jejich dokončení včas za peníze, které byly k dispozici, tedy bylo ještě nepravděpodobnější. Montecuccoli před mimořádnou dotací upřednostňoval trvalé navýšení rozpočtu, v němž už roku 1904 bylo 50 milionů, během čtyř let tedy narostl o 7 milionů korun, což ale bylo vyrovnáno zvýšením stavu personálu a růstem cen, takže v podstatě zvýšen ani nebyl, ačkoliv italské zbrojení se zdálo nutně vyžadovat protiopatření. „Další rozvoj loďstva Vašeho Veličenstva může poskytnout záruku udržení míru, protože v Itálii by politikům, velitelům armády a loďstva tak jako nepřátelům států Vašeho Veličenstva mohl vzít naději na vydobytí výhod v boji na moři, které by nabízely kompenzace za porážky na souši.“

Montecuccoli věřil, že finanční situace obou států dovoluje zvýšit válečnému námořnictvu rozpočet, aniž by jiné oblasti státních výdajů doznaly citelné újmy, a ani v této souvislosti si neodpustil srovnání s Itálií, která na námořnictvo roku 1907 dala 4,11 koruny v přepočtu na obyvatele, zatímco Rakousko-Uhersko jen jednu. Delegace, v nichž exkurze v potěšitelné míře vzbudila pochopení pro potřeby námořnictva, podle admirálova názoru neměly činit potíže, rakouská dokonce v jedné z resolucí vyzývala ke zvýšení rozpočtu námořnictva společnou vládou.⁶⁹⁵ Povážlivé bylo jen stanovisko vlád, odpor ministrů financí se Montecuccolim dosud nepodařilo zlomit. Nejenže bylo nutné co nejrychleji dokončit

⁶⁹⁴ Ministerská rada sice nejprve škrtla jen 10 milionů, ale z 20,1 milionu, které v titulu VII zůstaly, bylo následně 2,9 milionu převedeno do titulu VIII, Waffnenwesen. Jednalo se o prostředky určené na munici, miny, torpéda, ruční zbraně a děla, která neměla být použita na právě stavěných lodích – jejich výzbroj a munice byla financována z titulu VII. Celkem se tedy stále jednalo o rovných 57 milionů; celý rozpočet Wiener Zeitung, 17. 3. 1908, 64.

⁶⁹⁵ „Společná vláda je vyzývána vynaložit všechny svůj vliv, aby válečnému námořnictvu byly od příštího rozpočtu poskytovány prostředky, které potřebuje, aby v žádaném krátkém čase dosáhlo síly nutné k obraně pobřeží a pro budoucnost si ji udrželo, eventuálně v případě nutnosti požadovat zvláštní dotaci na získání potřebných lodí.“ Resoluce byla přijata na zasedání 27. února 1908. MS/PK, XV-7/3 no. 861 ex 1908, *Beantwortung der Resolution*, 4. 4. 1908.

rozestavěné lodě, ale protože Itálie obnovovala loďstvo a plánovala stavbu čtyř velkých bitevních lodí, mělo být i v Rakousku-Uhersku přistoupeno ke stavbě nové, silné divize bitevních lodí, jen co to technické možnosti dovolí; tato divize by mohla být v nejlepším případě dokončena právě tehdy, kdy loď typu Monarch překročí svou životnost. Montecuccoli císaře žádal o přímluvu za zvýšení rozpočtu válečného námořnictva u předsedů obou vlád.⁶⁹⁶

Císař admirálovi ale neposkytl podporu, jakou si představoval. Jak František Josef posledního března odpověděl, vzhledem k tomu, že ve výhledu bylo i nezanedbatelné a nevyhnutelné navyšování rozpočtu vojska, bylo mezi požadavky obou nutné nastolit vhodný poměr, a jak již bylo citováno výše, do jakékoliv války by se monarchie zapletla, rozhodnutí by padlo na souši.⁶⁹⁷ Pravdou je, že na požadavky vojska související například s platy důstojníků nebo stále ještě plánovaným zavedením dvouleté prezenční služby upozornil ministr války Schönaich a citovaný úsek byl jen s malými změnami opsán z textu, který byl císaři jeho vojenskou kanceláří připraven jako shrnutí celé záležitosti,⁶⁹⁸ nejednalo se tedy o myšleky a úvahy Františka Josefa, císař se nicméně na předsedy vlád neobrátil, jakkoliv nechtěl Montecuccoliho vývodynijak zpochybňovat.⁶⁹⁹

Montecuccoli se ale nenechal odradit a na zasedání ministerské rady 30. dubna přišel s návrhem rozpočtu požadujícím necelých 83,2 milionu korun, z toho 38,05 mělo připadat na stavbu lodí.⁷⁰⁰ Prohlásil, že delegáti mu nakázali stavbu lodí urychlit⁷⁰¹ a že v srpnu 1911 bude hotovo – během 4,5 roku, zatímco jiné státy potřebují na takovou práci 2 roky. Podobně jako v referátu císaři připomněl, že kdyby už dříve dostal větší sumy, nemusel by nyní žádat tolik, a pokud by Rakousko-Uhersko mělo o jednu divizi více a jednu rozestavěnou, byli by Italové tišší. Wekerle ale trval na svém původním návrhu, pro titul VII nemohl schválit víc než 20 milionů a věřil, že i je bude mít potíže prosadit. Aehrental požadavky Námořní sekce podpořil a připomněl, že na zasedání v říjnu 1907 Beck navrhl opatřit potřebné prostředky půjčkou, proti čemuž nebyly z uherské strany vzneseny námitky. Lodě třídy Radetzky musely být hotovy roku 1911, Montecuccoli již potřebná opatření přijal a zbývalo vyřešit jen finanční stránku věci. Celkem bylo třeba 130 milionů korun, z toho 27,2 už bylo schváleno, v letech 1909–1912 bylo možné počítat s 20 miliony, takže zůstávalo 22,8 milionu, které by byly schváleny buď pro rok 1913, nebo by se staly součástí větší mimořádné vojenské dotace. Již dříve požadované peníze, nutné, aby Námořní sekce mohla dostát kontraktním závazkům, měly vlády dát na přání správy námořnictva k dispozici formou záloh na obnosy delegacemi ještě neschválené, s čímž obě souhlasily, a Montecuccoli měl na případné dotazy delegátů odpovědět, že učinil vše pro to,

⁶⁹⁶ MS/PK, XV–7/8 nr. 416 ex 1909, *Vortrag über die unzureichende Höhe des derzeitigen Marinebudgets*, 31. 3. 1908.

⁶⁹⁷ MS/PK, XV–7/9 nr. 838 ex 1908, *Alerhöchste Bemerkung zum Vortrag... P. K. nr. 108 von 1908*, 31. 3. 1908.

⁶⁹⁸ MKSM, 51–1/3- no. 791 ex 1908, *Vortrag des Chefs der Marinesektion*, 4. 4. 1908.

⁶⁹⁹ MS/PK, XV–7/8 nr. 416 ex 1909, *Vortrag über die utzureichende Höhe des derzeitigen Marinebudgets*, 31. 3. 1908.

⁷⁰⁰ MKSM, 51–1 ex 1908, *Voranschlag pro 1909*. Mimoto výdaje za o málo více než 0,38 milinu kryté z vlastních příjmů.

⁷⁰¹ Montecuccoli zřejmě narážel na výše zmíněnou resoluci, která ale spíše nakazovala vládám toto urychlení umožnit, než Námořní sekci provést je.

aby byly lodě hotovy včas.⁷⁰² Návrh rozpočtu válečného námořnictva pro rok 1909, jak jej ministerská rada schválila, žádal necelého 63,5 milionu.⁷⁰³

Delegáti se ale měli sejít až na podzim, stavba lodí mezitím pokračovala a 30. září byl *Erzherzog Franz Ferdinand* spuštěn na vodu, událost, kterou záhy většinou zraků zastínila anekční krize. Přes léto nejenže se František Josef setkal s britským králem Eduardem VII., ale především ruský ministr zahraničí Alexandr Izvolsky navrhl Aehrentalovi výměnou za rakousko-uherskou podporu při změně pravidel Úžin v ruský prospěch podobně benevolentní postoj v případě anexe Bosny, Hercegoviny i sandžaku Novi Pazar. Během jednání se v Turecku opět probudil nacionalismus, mladoturecká revoluce nutila Rakousko-Uhersko rychle pojistit svou pozici v okupovaných provinciích, v nichž chtěli svůj vliv posílit i Turci. Zástupci Bosny a Hercegoviny mohli být buď povoláni do centrálního parlamentu Osmanské říše, nebo mohly provincie zůstat jediným územím v Evropě bez konstituční vlády, nebo jim konstituci mohl garantovat František Josef, ovšem jen pokud by k nim měl plná vladařská práva, a tak bylo rozhodnuto provincie anektovat a stáhnout se ze sandžaku, přičemž druhé se mohlo tvářit i jako kompenzace Turecku za první.

Vůči ostatním velmocím Aehrental příliš sdílný nebyl. V polovině srpna informoval ministerskou radu, že Německo, stále ve strachu z izolace, se neodvážá působit potíže a Itálie nemá žádné právo požadovat kompenzace, a i během rozhovoru s ministry zahraničí obou spojenců mluvil jen ve velmi obecné rovině. Ani oni, ani Izvolsky, s nímž se Aehrental v září sešel na zámku v Buchlovicích, kde se dohodli na vzájemném benevolentním postoji k anexi, respektive úsilí v otázce Úžin, že za anexi nemá být Srbsko ani Černá Hora nijak kompenzováno a že by měla být uspořádána konference, tehdy ještě neměli tušení, jak záhy k anexi dojde.⁷⁰⁴ Velmoci měly být postaveny před hotovou věcí; anexe byla v Konstantinopoli oznámena 6. října, Srbsko ji odsoudilo a mobilizovalo, následovala částečná mobilizace rakousko-uherské armády i válečného námořnictva, které posílilo svou aktivní eskadru, soustředilo ji v Kotorské zátocě a plně mobilizovalo dunajskou flotilu.⁷⁰⁵ Do toho všeho se 8. října sešly delegace a pro Montecuccolioho mobilizace v žádném případě nebyla omluvenkou z jednání.

Průběh debaty v námořním výboru již nemohl admirála nijak překvapit, delegát Okolicciányi zmínil, že když námořnictvo dává uherským firmám průmyslové zakázky jen na 17,43 % celkového objemu a při posledních slavnostních spouštěních na vodu, jako nedávno v případě lodi *Erzherzog Franz Ferdinand*, chybí uherská vlajka, nemůže jeho správa očekávat, že k ní uherské veřejné mínění bude chovat sympatie, řeč přišla na počty uherských námořních poddůstojníků i postavení inženýrů. Co se používání maďarštiny týkalo – podle delegáta Emila Nagyho bylo s ohledem na bojovou připravenost přímo povinností námořnictva získat si uherské mužstvo –, mohl Montecuccoli delegátům sdělit, že při výcviku na školních lodích mají uherské mužstvo na starosti uherští instruktoři, a kde je uherských námořníků dostatek, jsou maďarsky dávány i rozkazy.⁷⁰⁶

⁷⁰² PA XL, gmcpz 465 ex 1908.

⁷⁰³ MKSM, 51–1 ex 1908, *Voranschlag pro 1909*.

⁷⁰⁴ BRIDGE, s. 300–303.

⁷⁰⁵ VEGO, s. 51; GRUBER, *Seemacht unter rotweiß roter Flagge* sv. I, s. 132

⁷⁰⁶ Wiener Abendpost, 14. 10. 1908, 237, s. 1. Podobně jako v mnoha jiných případech je zcela nemožné říci, zda je pod použitým slovem „ungarisch“ myšleno maďarský nebo uherský, tedy zda byli v rámci v uhrách odvedeného mužstva rozlišováni Maďaři od ostatních národností.

Předložené výkazy o dělení zakázek pro rok 1906 uherští delegáti nepřešli mlčením – armáda ostatně v Uhrách utratila jen 32,15 % ze svých výdajů a námořnictvo 14,7 %, což po odečtení zahraničí znamenalo pro Uhry celkovou škodu 11,5 milionu korun. Co se průmyslových objednávek válečného námořnictva za rok 1907 týkalo, po odečtení zahraničí připadalo na Uhry 29,25 %, tedy o 5,15 % pod poměrem stanoveným kvótou. Řeč na tato čísla přišla ve vojenském výboru zásluhou delegáta Franze Chorina; podle jeho názoru sice docházelo ke zlepšení ukazujícím, že s dobrou vůlí je možné dosáhnout toho, aby Uhry nebyly na průmyslových zakázkách poškozovány vůbec, ale oprávněné uherské zájmy zatím nebyly uspokojeny. Státní sekretář Szterényi, který na tomtéž zasedání mluvil jménem uherského Ministerstva obchodu, také uznával, že situace ohledně námořních zakázek není ideální, ale poukázal na dobrou vůli správy námořnictva, zejména co se kompenzací týkalo; roku 1908 ostatně nebyl při objednávkách torpéd brán na kvótu ohled a v Uhrách bylo opatřeno 50 % třaskavin, takže z dvoumilionové zakázky připadlo Zalitavsku víc jak 70 %. Vláda ale samozřejmě musela trvat na kompenzacích v celém jejich rozsahu.⁷⁰⁷

Ani v plénu delegace Říšského sněmu řečníci nezpochybňovali nutnost rozvoje námořnictva, Okolicsiányi se dokonce nechal slyšet, že velmoci zajišťuje vyšší autoritu námořnictvo než armáda a pozice Rakouska-Uherska na Jadranu vyžaduje námořní moc přinejmenším „tak silnou jako toho druhého státu, který ovládá západní břeh Jadranu,“ přesto nezapomněl na diskriminaci uherského průmyslu a dodal, že bez plného uspokojení uherského národa nelze očekávat vůli k dalším obětem – podobné názory ovšem nezůstaly bez povšimnutí Chorvatů, kteří chtěli naopak hájit své národní zájmy. Jeden z nich si vzpomněl na slova hraběte Széchényiho, „na moře, Maďaři! [ans Meer, Ungarn!],“ k jejichž vyřčení dle jeho názoru chybělo jakékoliv oprávnění, protože Uhry žádné moře nemají a Chorvati nikdy uherskou invazi na moře nepřipustí. Dostalo se mu odpovědi, že Uhry zvou moře svým oprávněně a považují za svou povinnost je bránit, také neexistuje žádná chorvatská, jen uherská suverenita, a Chorvaté se dočkají ještě mnoha trpkých zkušeností, pokud neopustí své fantasmagorie.

Zástupce Námořní sekce mohl s poukazem na výkaz za rok 1907 dodat jen tolik, že uherský podíl se kvótě neustále přibližuje a až bude v Porto Ré možné stavět i velké lodě, naskytne se příležitost jí okamžitě dosáhnout, a ujistil, že chorvatština není zanedbávána ani na námořní akademii, ani v důstojnických kurzech.⁷⁰⁸ Resoluce týkající se uherských státních práv se dočkala obnovení – v nějaké formě měla být schvalována i na všech budoucích schůzích, ale po pádu koaliční vlády a odchodu nacionalistů do opozice ztratila osten, přestala být formulována jako podmínka a vyžadovala jen vyřešit otázku státních symbolů současně u pozemního vojska i námořnictva.⁷⁰⁹ Debata o rozpočtu námořnictva v plénu uherské delegace jinak byla „věcně bezvýznamná.“⁷¹⁰

Otázka vlajky nezůstala bez povšimnutí ani ve vojenském výboru Říšské rady, který byl prvně volen roku 1907 a od té doby projednával rozpočet námořnictva; Montecuccoli odpověděl, že ohledně vlajky se na vládu obrátil už před dvěma a půl roky, ale bez odezvy, a netuší, jak si záležitost dnes stojí. I zde padla slova o vyrovnání námořních sil mezi Rakouskem-

⁷⁰⁷ Wiener Zeitung, 16. 10. 1908, 239, s. 4–5.

⁷⁰⁸ Wiener Zeitung, 22. 10. 1908, 244, s. 4.

⁷⁰⁹ MS/PK, XV–7/3 nr. 5080 ex 1912, *Resolutionen auf den 23. September 1912 nach Wien einberufene Delegation des ungarischen Reichstages, nedatováno.*

⁷¹⁰ Pester Lloyd, 22. 10. 1908, 253, s. 2.

Uherskem a Itálií, zpravodaj Schlegel vyzdvihl rychlost a preciznost mobilizace dunajské flotily a jak on, tak admirál poděkovali Schönaichovi za chválu a podporu, s níž ministr války mluvil o námořnictvu ve svém exposé před týměž výborem⁷¹¹ – jak se ministr nechal slyšet, považoval intenzivní rozvoj námořní moci za jeden z nejdůležitějších faktorů vojenské politiky monarchie a její podporování mohl jen doporučit.⁷¹² Montecuccoli dále prohlásil, že Rakousko-Uhersko je nuceno následovat příklad ostatních velmocí, a tak příští bitevní lodě budou o 18–19 000 tunách, a připustil, že kvůli nedostačujícím rozpočtovým prostředkům budou koncem roku 1909 platby za kontraktní závazky vztahujícími se k titulu VII zaostávat o 18–19 milionů, nicméně ujistil, že dokončení lodí se nezpozdí.⁷¹³

V plénu rakouské delegace hrabě Traun vytkl pomalé tempo budování loďstva a chorvatský delegát Juraj Biankini měl zato, že pro slabost rakousko-uherské floty je třeba prosit Boha, aby ji ještě alespoň deset let chránil od námořní bitvy – všichni uvědomějí Italové přitom snili o ovládnutí Jadranu, a tak prosil vyrovnat síly. Resoluce z předchozího roku požadující po vládách poskytnout námořnictvu odpovídající prostředky byla obnovena, Montecuccoli prohlásil, že jak budou dokončovány rozestavěné lodě, bude žádat o prostředky na náhradu dalších zastaralých plavidel – nechal se slyšet, že o loď o 18–19 000 tunách předpokládá žádat již na příští schůzi –, tak jako přiznal, že bude muset požadovat i tři křižníky typu Admiral Spaun, dva říční monitory a depotní loď pro torpédová plavidla. Nekryté kontraktní závazky spojené se stavbou nových lodí ke konci roku 1909 zaokrouhlil na 20 milionů korun, prostředky na vyrovnání rozdílu se chtěl snažit získat buď ve formě mimořádné dotace, anebo raději jinou transakcí, která by nebudila tolik pozornosti v zahraničí – mimořádné dotace podle jeho názoru budily dojem příprav, nikdo nepomýšlel, že námořnictvo už má závazky, na něž ale nedostalo peníze.⁷¹⁴

Národnostní boj se tentokrát v obou delegacích projevil takřka totožným způsobem, s námořnictvem souvisejícím podstatně více než svého času konflikt mezi Čechy a Němci. Biankini se v plénu delegace Říšské rady nechal slyšet, že Maďaři se už nějaký čas snaží hrnout k moři, jenomže bez přirozených schopností a tradic z nich nikdy nebudou dobří námořníci, proto jej ranilo, když jim Montecuccoli jako znalec moře adresoval výzvu „tengerre magyar [na moře, Maďaři]“. Věřil, že šlo jen o diplomatický obrat, protože žádný námořník a válečník nemůže Maďary na moře vážně volat – „musí jim říci: ‚Maďare, jdi zpět do stepi, moře patří Chorvatům!‘“ Montecuccoli, který si tuto frázi půjčil od Lajose Kossutha, odpověděl, že by ji rád adresoval všem národům obou států monarchie, a nutno dodat, že uherští delegáti tato slova sice přivítali s nadšením, ale sotva se jednalo o víc než právě o diplomatickou frázi. Maďary očividně nemusel nikdo vyzívat, aby se k moři hrnuli, z jejich proslovů v delegacích je ale zřejmé, že měli pocit, že jejich nedostatečné počty u námořnictva jsou chybou Námořní sekce, nikoliv jejich vlastní, a pokud by chtěli, jistě by si tuto frázi mohli vyložit jako výsměch.

⁷¹¹ Wiener Abendpost, 22. 10. 1908, 244, s. 2–3; Wiener Zeitung, 23. 10. 1908, 245, s. 2–3.

⁷¹² Wiener Zeitung, 20. 10. 1908, 242, s. 9.

⁷¹³ Wiener Abendpost, 22. 10. 1908, 244, s. 2–3; Wiener Zeitung, 23. 10. 1908, 245, s. 2–3.

⁷¹⁴ Wiener Abendpost, 31. 10. 1908, 252, s. 1–2.; Wiener Zeitung, 1. 11. 1908, 253, s. 26–27. Námořnictvu byl schválen pro rok 1909 požadavek ve výši 63 437 860 korun, dalších 381 240 korun bylo kryto ze společných příjmů; celý rozpočet Wiener Zeitung, 25. 11. 1908, 273. SONDHHAUS, *The Naval policy*, s. 181–182 a VEGO, s. 53, uvádějí, že bylo schváleno přes 90 milionů, což by znamenalo započítat mimořádnou dotaci, která ale byla schválena až zpětně spolu s rozpočtem pro rok 1910, VEGO tamtéž rovněž mylně uvádí, že byl schválen i první dreadnought, nový křižník a torpédoborec – do rozpočtu byly ale stále zařazeny jen tři rozestavěné lodě třídy Radetzky, *Admiral Spaun* a 12 pobřežních torpédových člunů.

Biankini také mezi rakouskými delegáty – jistě zvyklými, že vyjednávat s národnostmi je čas od času třeba – příliš velkou podporu nenalezl. Hrabě Traun prohlásil, že válečné námořnictvo chrání uherské tak jako rakouské pobřeží, a navzdory Biankiniho protestu pokračoval tím, že za války hájí rakouské i uherské obchodní zájmy, a proti chorvatským nárokům na moře se vyslovil i zpravodaj Schlegel, který podotkl, že úsek pobřeží není rozhodující a bez bohatého průmyslového zázemí beztak nemá žádnou cenu.⁷¹⁵ V plénu uherské delegace vzbudil pozornost chorvatských delegátů podobný výrok hraběte Széchenyiho, a jakkoliv se skutečně mohlo jednat jen o takřka prázdné fráze, za tehdejší vnitropolitické situace bylo zcela pochopitelné, že Chorvati hlasitě protestovali.

Když koncem září odešel z Chorvatska dosavadní bán Khuen-Héderváry, aby se stal předsedou uherské vlády, začali se Chorvati a Srbové, nespokojení s maďarskou vládou, sbližovat, a tento trend byl podpořen i bojem mezi korunou a koalicí, která vyhrála volby roku 1905. Chorvatští nacionalisté nacházeli sympatie i mezi Slovany žijícími v Istrii a Dalmácii, jejichž politici se spolu se svými chorvatskými kolegy zúčastnili konference svolané do Fiume. V resolucích vzešlých z tohoto setkání byla požadována reforma volebního práva, svobodné volby, občanské svobody a dodržování uhersko-chorvatského vyrovnání z roku 1868 – výměnou za jejich splnění byli uherští Jihoslované připraveni postavit se ve sporu s korunou na stranu koalice. Místo toho koalice, jen co se dostala k moci, přišla se zákonem vyžadujícím, aby zaměstnanci drah v Chorvatsku mluvili maďarsky, což bylo přímé porušení vyrovnání, a jakékoliv pohyby k tomuto nařízení vedly, Chorvati věřili, že je to jen první krok k ničení chorvatských institucí. Následovaly obstrukce v parlamentu v Budapešti, zákon přesto vstoupil v platnost, načež rezignoval uherský bán Teodor svobodný pán Pejačević, jehož Wekerleho vláda nahradila roku 1908 Pavaoem svobodným pánem Rauchem. Novému bánovi se nepodařilo zkrotit chorvatský sněm, který nechtěl spolupracovat ani s ním, ani s Maďary, a tak byl královským dekretem rozpuštěn a Rauch vládl po dva roky absolutisticky, s pomocí cenzury tisku, omezeného práva shromažďování a bez sněmu.⁷¹⁶ Je tedy přirozené, že Maďari a Chorvati si měli mnoho co říci, na smír mezi národnostmi nebylo pomyšlení ani v delegacích, a co bylo pro Montecuccoliho horší, k Maďarům choval pramalé sympatie následník trůnu – možná i tato fráze přispěla k tomu, že admirála později označil za příliš promaďarského.

Ne že na rakouské politické scéně by byl klid. Beckova vláda předložila českému zemskému sněmu návrh na volební reformu a zřízení stálého výboru pro vyrovnání, podmínkou Němců ale bylo vymezení národnostních okrsků, které Češi odmítali. Beck slíbil přijet do Prahy a pokusit se vše urovnat, zatímco Němci reagovali na české postoje a odmítnutí jmenovat německého úředníka zapisovatelem zemského sněmu obstrukcí.⁷¹⁷ Od té chvíle bylo možné očekávat demisi ministrů Beckovy vlády, otázkou zůstávalo jen to, zda budou němečtí, nebo čeští. Pokud by byli poslanci sněmu posláni domů, byli by to němečtí, v případě jeho odročení čeští,⁷¹⁸ kteří v polovině října demisi také podali s tím, že německé obstrukce jsou namířeny ne proti Čechům, ale proti vládě, a jelikož němečtí ministři z toho důsledky nevyvodili, musejí

⁷¹⁵ Wiener Abendpost, 31. 10. 1908, 252, s. 1–2.; Wiener Zeitung, 1. 11. 1908, 253, s. 26–27, SONDHAUS, *The Naval Policy*, s. 181. Srov. tamtéž.

⁷¹⁶ MAY, s. 381–83.

⁷¹⁷ Neues Wiener Tagblatt, 24. 9. 1908, 263, s. 5; Deutsches-Volksblatt, 25. 9. 1908, 7088, s. 1; Neue Freie Presse, Abendblatt, 7. 11. 1908, 15882, s. 2.

⁷¹⁸ Neue Freie Presse, 17. 10. 1908, 15861, s. 2.

oni.⁷¹⁹ Beck přitom neměl potíže jen s Čechy, ale i s křesťanskými socialisty – dva ministři spolupracovali na usneseních křesťansko-socialistické strany, která byla namířena právě proti vládě, jíž sami byli členy. Kabinetu chyběla jednota, tři ministři byli v demisi, vláda nechtěla plnit požadavky katolické církve, a nakonec proti sobě měla blok křesťanských socialistů, katolíků a konzervativců, a ještě sociálnědemokratickou opozici, což byla pozice neudržitelná. Císař přijal demisi Beckova kabinetu 7. listopadu, k jeho rychlému pádu přispěly i intriky následníka trůnu a fakt, že nesouhlasil Aehrenthalovým a Conradovým plánem anexe a dostatečně rychle a rozhodně se během krize k politice ministra zahraničí nepřihlásil. Beckovým nástupcem se stal dosavadní ministr vnitra Richard svobodný pán Bienerth.⁷²⁰

Nespokojení Chorvaté byli jedna věc, Montecuccoli ale musel především přát štěstí Bienerthovi – jehož v úřadě předsedy vlády nejspíš viděl tím raději, že Alfred von Koudelka, který tou dobou pracoval na prezidiu Námořní sekce, byl jeho příbuzný a admirál se jej za ním nezdráhal často a v nejrůznějších záležitostech posílat.⁷²¹ Žádná vláda, podobně jako nepracující parlament, totiž znamenala rozpočtové provizorium, nikoliv desítky milionů na urychlení stavby lodí,⁷²² a Montecuccoli nepotřeboval peníze jenom na ně, protože vody rozbourené anexí Bosny a Hercegoviny se ještě dlouhé měsíce neměly uklidnit. Už 18. listopadu psal Schönaichovi, že politická situace naléhavě vyžaduje provést veškerá opatření nutná k zajištění obrany pobřeží a akceschopnosti loďstva, ať už šlo o zajištění Puly proti útoku z moře, palivo nebo ochranu proti nepřátelským námořním minám. Vedení námořnictva se až do té doby snažilo postupně přibližovat válečné připravenosti v rámci svých omezených rozpočtových prostředků, situace si nyní ale žádala mnohem rychlejší postup, a také 5,5 milionu korun, které už nebylo možné vzít ani z prostředků, které byly dosud k dispozici pro rok 1908, ani z peněz schválených pro rok následující, a tak Montecuccoli žádal ministra války, aby o tom prostřednictvím společného ministra informoval ministry financí obou vlád.⁷²³ Srbsko žádalo za anexi kompenzaci, kterou Rakousko-Uhersko odmítalo poskytnout, jak ono tak Černá hora se připravovaly na válku, a právě v listopadu obvinili Srbové habsburskou monarchii z přípravy agrese proti sobě – pravdou je, že Conrad plánoval válku na jaro následujícího roku. Nějaké odškodnění si nárokovalo také Turecko, jeho požadavky ale byly pro Aehrenthala nepřijatelné, a jelikož Turci zahájili bojkot rakousko-uherského zboží, odmítal ministr zahraničí jednat s Konstantinopolí o hospodářských koncesích. Ještě v prosinci nebyl schopen nabídnout Turecku cokoliv hmatatelného, všechno jen ne bohaté vlády odmítaly cokoliv zaplatit navzdory všem Aehrenthalovým hrozbám a přemlouvání, a tak se koncem roku 1908 zdálo skutečně i nebezpečí války s Tureckem.⁷²⁴

Co se stavby nových lodí týkalo, obrátil se Montecuccoli na společného ministra financí, jímž byl od roku 1903 István svobodný pán Burián von Rajecz, krátce před Vánoce osobně. Kontrakty byly uzavřeny tak, aby byly lodě dokončeny v přijatelném čase, jenomže

⁷¹⁹ Neues Wiener Journal, 17. 10. 1908, 5384, s. 2.

⁷²⁰ WANDRUSZKA, URBANITSCH, vyd. *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*, sv. VII/1, s. 887–88; Neues Wiener Journal, 8. 11. 1908, 5406, s. 2.

⁷²¹ BAUMGARTNER, vyd., s. 111.

⁷²² Pro úplnost je třeba dodat, že císař adresoval výzvy učinit potřebná opatření k povolání delegátů předsedům vlád, svolání delegací tedy nebylo možné, pokud parlament nebyl na jejich volbě ochoten s vládou spolupracovat.

⁷²³ MS/PK, XV–7/8 nr. 3479 ex 1908, Montecuccoli Schönaichovi, 18. 11. 1908.

⁷²⁴ BRIDGE, s. 312; SKŘIVAN, Aleš, *Císařská politika. Rakousko-Uhersko a Německo v evropské politice v letech 1906–1914*. Praha: Karolinum, 1996, s. 84–85, 94–95.

Montecuccoli musel přizpůsobit své požadavky finančním možnostem států, a to znamenalo buď stavbu zdržovat, nebo platit úroky za pozdní platby. Mimořádné dotace už byla vyčerpána, a tak musel vlády žádat o příslibené zálohy. Námořní sekce měla za stavbu Radetzkych, křižníku a 12 torpédových člunů od roku 1907 do 1909 včetně závazky za 73 milionů, schváleno bylo ale jen 51,2 milionu, ze zbývajících 21,8 milionu žádal 8,5 v lednu a zbytek ve čtvrtletních splátkách. Zároveň si vyhrazoval právo žádat zálohy i na konto v listopadu zmiňovaných 5,5 milionu. Připomněl, že delegáti jednak námořnictvo podpořili resolucí, jednak jej politická situace netí učinit všechno pro udržení připravenosti loďstva, a především nemohl admirál nést zodpovědnost za protahování stavby bitevních lodí, proto Buriána prosil popohnat vyplácení záloh vládami.⁷²⁵

Rakouská vláda ale měla koncem roku jiné starosti. České veřejné mínění anexi nepřijalo s pochopením, v Praze byly pořádány demonstrace, vykřikována prosrbská hesla, útočilo se na německé studenty, a nepokoje si nakonec vynutily vyhlášení stanného práva, které zůstalo v platnosti 12 dní. Následovaly německé obstrukce na zemském sněmu doplněné střety mezi Čechy a Němci v Říšské radě, která kvůli obstrukcím nemohla schválit rozpočet pro rok 1909, a v níž Bienerthova úřednická vláda nebyla nijak populární. Schůze Říšské rady pak byla předčasně ukončena, poslanci se rozešli za zpěvu národních písní, následovala další vlna obstrukcí vedená Slovinci a českými agrárníky, bylo nutné změnit jednacím řád, a až v únoru 1909 dostala vláda svou konečnou podobu, když byli do vlády přibráni i zástupci politických stran.⁷²⁶ Neze se tedy příliš divit, když se Montecuccoli dočkal odpovědi až po měsíci čekání.

Rakouské Ministerstvo financí tou dobou už neřídil Korytowski, který byl jednání o zálohách osobně přítomen, nýbrž Adolf svobodný pán Jorkasch-Koch, který byl pouze jeho vedoucím, nikoliv ministrem. Námořní sekce jím byla upozorněna, že je teprve začátek roku, a tak má správa námořnictva k dispozici kromě peněz, které mohly zbyť z loňska, ještě všechny prostředky schválené pro rok 1909, a ministerstvo žádalo bližší vysvětlení, proč by schválené peníze měly být hned z kraje roku považovány za nedostačující. Montecuccoli nepožadoval jen prostředky na stavbu lodí, ale také zmiňovaných 5,5 milionu a návrh dalších cca 5 milionů na trén loďstva, celkem tedy žádal 32,3 milionu – více jak 50 % rozpočtu námořnictva pro rok 1909 – nad rámec ústavně již schválených finančních prostředků. Stát měl omezené finanční možnosti, peníze požadovalo i vojsko a Montecuccoli byl žádán omezit se jen na nezbytně nutné, šetřit a zvážit, zda je skutečně nezbytné provést všechna zamýšlená opatření. Admirál nemohl než 26. ledna odepsat, že sice nepřehlídí obtížnou situaci správy financí, ale zálohy na urychlení stavby lodí byly vládami příslibeny, Námořní sekce už vyčerpala všechny peníze schválené na rok 1908 a nemá kde šetřit nebo co odložit.⁷²⁷

V odpovědi s datem 3. února Jorkasch-Koch psal, že admirálovým přáním nemůže zcela vyhovět, vojenské resorty zkrátka žádaly příliš mnoho, a ještě bylo třeba zaplatit kompenzace Turecku. Byl sice ochoten vyplatit požadovaných 10,5 milionu navíc jako zálohu na zatím neschválené rozpočtové prostředky, ale žádal, aby tyto požadavky, pokud možno, nespádaly na

⁷²⁵ MS/PK, XV–7/8 nr. 3826 ex 1908, Montecuccoli Buriánovi, 21. 12. 1908.

⁷²⁶ WANDRUSZKA, URBANITSCH, vyd. *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*, sv. VII/1, s. 888–89; MAY, s. 425–27; CZEDIK, Alois, *Zur Geschichte der k. k. österreichischen Ministerien 1861–1916*, sv. IV. *Zeitabschnitt 1908–1916*. Teschen-Wien-Leipzig: Karl Prochaska, 1920, s. 5.

⁷²⁷ MS/PK, XV–7/8 nr. 278 ex 1909, Jorkasch-Koch Montecuccolimu, 20. 1. 1909; Montecuccoli Jorkasch-Kochovi, 26. 1. 1909.

první polovinu roku 1909, a odmítl uvolnit 21,8 milionu na stavbu rozestavěných lodí bez ohledu na to, že se Montecuccoli odvolával na usnesení ministerské rady. Montecuccoli ale musel dostát svým závazkům schváleným ministerskou radou, protože již 4. února žádal o podporu Aerenthala. Zlom nepřinesla ani rozmluva mezi admirálem a vedoucím rakouského ministerstva financí a ze Zalitavska se Námořní sekce dočkala reakce až poté, co uherské ministerstvo financí uvědomila o rakouském příslibu vyplatit svou část 10,5 milionu, pokud bude uherská strana postupovat stejně.⁷²⁸ Vše bylo vyřízeno až v polovině března, a to zcela podle Montecuccoliho přání.⁷²⁹

Vlády pochopitelně nechtěly uvolnit peníze vojenským resortům o nic ochotněji, že Aehrental je začátkem roku 1909 opravdu přesvědčil zaplatit zmiňovanou finanční kompenzaci Turecku, a tak byla koncem února celá záležitost mezi Osmanskou říší a Rakouskem-Uherskem urovnána.⁷³⁰ Zbývaly Srbsko a Černá Hora, válku nebylo ještě v polovině března možné vyloučit. V reakci na požadavky Černohorců, kteří si přáli zrušení článku XXIX berlínské smlouvy,⁷³¹ a odstoupení pásu pobřeží u zálivu Spizza, který habsburská monarchie získala taktéž na berlínském kongresu,⁷³² byla 2. března nařízena mobilizace svazů rezervy operativního loďstva a jednotek obrany pobřeží, a zároveň demonstrativně prováděla aktivní eskadra vylodovací cvičení v prostoru Sutomare jižně od Kotorské zátoky;⁷³³ rezervní eskadra v Pule byla mobilizována během čtyřadvaceti hodin, zbývající jednotky během čtyř dnů od vydání rozkazu.⁷³⁴ Černá Hora se od Vídně nakonec dočkala alespoň souhlasu se změnou XXIX. článku, zatímco Srbsko nejenže nezískalo nic, ale muselo se mimo jiné zavázat vést politiku dobrého sousedství vůči monarchii a znemožnit formování nepravidelných ozbrojených jednotek na svém území. Dodržování těchto závazků už pochopitelně byla jiná otázka, v každém případě byla bosenská krize, alespoň z formálního hlediska, v dubnu ukončena⁷³⁵ a námořnictvo ke konci téhož měsíce demobilizováno.⁷³⁶ Krize pro něj znamenala zvýšené náklady, pomalé vyplácení peněz a důkaz, že jsou potřeba nové monitory; k rozvoji námořnictva snad nejvýrazněji přispěla tím, že učinila aktuální úvahy o tom, kdo ovládá či by mohl ovládnout Jadran.

5.1.2 Italská nabídka

Trojspolková smlouva byla roku 1907 automaticky prodloužena o dalších šest let, což mimo jiné znamenalo, že Itálie po tuto dobu mohla dále nerušeně zbrojit proti Rakousku-Uhersku.⁷³⁷ Aehrental ale odmítal názory o nevyhnutelnosti ozbrojeného střetu, který čím dříve

⁷²⁸ MS/PK, XV-7/8 nr. 441 ex 1909, Montecuccoli Jorkasch-Kochovi a Wekerlemu, 9. 2. 1909.

⁷²⁹ MS/PK, XV-7/8 nr. 953 ex 1909, Einsichtsakt GFM, 26. 3. 1909.

⁷³⁰ BRIDGE, s. 312–313.

⁷³¹ Mimo jiné jí zakazoval zřídít válečné loďstvo, limitoval ji v opevňování svého vlastního území, stavěl její obchodní loď pod rakousko-uherskou konzulární ochranu a nechával rakousko-uherské čluny hlídkovat u jejího pobřeží.

⁷³² VEGO, s. 54.

⁷³³ GRUBER, *Seemacht unter rot weiß roter Flagge*, sv. I, s. 133. VEGO, s. 54, uvádí jako den vyhlášení mobilizace 15. března a cvičení den nato. Oba autoři udávají odlišné počty lodí, které se cvičení zúčastnily. Srov. SOKOL, s. 217–218.

⁷³⁴ Mobilizováno bylo 10 000 rezervistů, pouze 5 % povolanych na mobilizační rozkaz nereagovalo. VEGO, s. 55.

⁷³⁵ SKŘIVAN, s. 121; BRIDGE, s. 317.

⁷³⁶ VEGO, s. 55.

⁷³⁷ SKŘIVAN, s. 24.

by přišel, tím lépe pro monarchii, jež zastávali Conrad i František Ferdinand, a zatímco italsko-německé vztahy nebyly ideální, italsko-rakouské přátelství by znamenalo o důvod méně pro vedoucí postavení Německa v Dvojspolku i Trojspolku. Volnost pohybu v každodenní diplomacii a větší nezávislost na Berlínu mohlo Rakousku–Uhersku zajistit právě i zlepšení vztahů s potenciálními nepřáteli; Aehrenthal dal svůj vstřícný postoj k Itálii jasně najevo například ve výše zmíněném proslovu k delegátům v listopadu 1906, a na jaře následujícího roku začali Italové jeho přátelské cítění opětovat, Franz princ Liechtenstein tak mohl ze své cesty po Itálii hlásit překvapivě silné prorakouské nálady, a to i v řadách levice, která se obávala, že v případě rozpadu Podunajské monarchie by k Jadranu expandovalo Německo.⁷³⁸ V červenci 1907 se Aehrenthal sešel s Tittonim v Desiu – právě o tomto setkání mluvil na zasedání ministerské rady v říjnu téhož roku –, oba ministři se shodli na zachování statu quo na Balkáně, na vzniku nezávislé Albánie v případě rozpadu Osmanské říše, oba preferovali nevměšování, došlo-li by k vnitřním nepokojům a konfliktům v Turecku, a Aehrenthal přislíbil podporu, pokud by se Itálie rozhodla prosazovat ideu reform v Tripolsku a Kyrenaice, kde měla své zájmy.⁷³⁹

Otěže italské vlády pevně třímal v rukou Giolitti, který se dostal k moci po pádu „stodenní vlády“ Sidneyho Sonnina v květnu 1906 a kontroloval parlament způsobem přirovnávaným k osobní diktatuře, což mu umožnilo provést nutné reformy, zestátnit železnice, změnit výši některých daní nebo pokračovat v programech veřejných prací.⁷⁴⁰ Co se válečného námořnictva týkalo, roku 1907 se vše zdálo držet v zaběhnutých kolejích. V dubnu byla odmítnuta dodávka jak nekvalitního pancíře, tak protipancéřových granátů, závody v Terni na několik týdnů paralyzovaly neshody mezi vedením a dělníky,⁷⁴¹ v červnu byla dokončena první z nových bitevních lodí, *Regina Elena* – po více jak šesti letech od položení kýlu –, v září spuštěna na vodu pancéřový křižník *Pisa*.⁷⁴² Itálie měla na podzim „loďstvo hodné toho jména, které se bude ale až“ po zařazení bitevních lodí třídy *Regina Elena* „a křižníků typu ‚San Giorgio‘ do služby, blížit tomu, čím italské námořnictvo být musí,“ svěřil jeden z italských poslanců tisku. Málo bylo torpédových plavidel, a především rychlých průzkumných lodí, což spolu s nutností postavit 3–4 velké, silně ozbrojené bitevní lodě představovalo problémy, které bylo třeba řešit nejnutněji, dále bylo nezbytné doplnit zásoby munice a stav mužstva. Novináři na základě toho odhadovali, že válečné námořnictvo bude pro příští rozpočtový rok žádat kolem 260 milionů lir, z toho po padesáti na čtyři bitevní lodě, po 15 na dva „průzkumníky“⁷⁴³ a 40–50 na munici a torpédové čluny.⁷⁴⁴ Příliš se nemýlili.

Začátkem roku 1908 se již proslýchalo ledacos, a 9. února mohl rakousko-uherský námořní atašé v Římě hlásit, že ministr Mirabello zamýšlí předložit sněmovně, která právě měla schůzi, program stavby loďstva, který měl zahrnovat 4 lodě o 19–20 000 tunách, 4 průzkumné křižníky a větší počet široomořských torpédových člunů, na což by bylo třeba 260 milionů lir.

⁷³⁸ BRIDGE, s. 291.

⁷³⁹ SKŘIVAN, s. 25.

⁷⁴⁰ SALADINO, s. 107–09.

⁷⁴¹ MS/OK, X–1/1 no. 1124 ex 1907, Michieli Námořní sekci, květen 1907.

⁷⁴² FRACCAROLI, s. 14, 32.

⁷⁴³ Škála pojmů používaná pro průzkumná pravidla je široká, a ne vždy se za nimi musejí skrývat křižníky – „flotila leader“ nebo „scout“, což je slovo použité v tomto případě, může být i velký torpédoborec či plavidlo na pomezí křižníku a torpédoborce, které nelze jednoduše zařadit do některé škatulky. V Rakousku-Uhersku byly běžně používány pojmy „Aufklärungskreuzer“ a „Rapidkreuzer“.

⁷⁴⁴ MS/OK, X–1/1 no. 2918 ex 1907, vojenský atašé v Římě Ministerstvu války, říjen 1907.

Náklady na jednu bitevní loď byly odhadovány na 50 milionů, první z nich měla být položena pravděpodobně v arsenálu v Castellamare, o krytí nákladů Mirabello v té době jednal s ministrem financí, zabýval se jí i rozpočtový výbor pro námořnictvo a 10 milionů lir zahrnutých v návrhu rozpočtu pro rok 08/09 mělo představovat první splátku celkových nákladů.⁷⁴⁵ Několik týdnů poté už Montecuccoli císaři psal, že první splátka na dvě z těchto bitevních lodí a jeden křižník byla právě schválena a zvýšení rozpočtu rakousko-uherského válečného námořnictva je nevyhnutelné nejen kvůli co nejrychlejšímu dokončení rozestavěných lodí, tak protože kvůli stavbě „čtyř velkých italských bitevních lodí a stále nutné regeneraci loďstva by mělo být, jakmile to bude technicky možné, přistoupeno ke stavbě další, silné divize bitevních lodí.“⁷⁴⁶

Jen o pár dní dříve v plénu rakouské delegace admirál prohlásil, že „ukáže-li se v budoucnu u novostaveb nutné přejít k většímu typu, nebude se Námořní sekce v žádném případě zdráhat předložit návrhy pro tyto nové a větší lodě,“⁷⁴⁷ ovšem podobně, jak bylo citováno v předchozí kapitole, mluvil již v létě 1906. V obou případech se nechal slyšet, že ke stavbě větších lodí bude bez váhání přikročeno, bude-li to nutné, a tato nutnost, zdá se, vyvstala v okamžik, kdy se do stavby těchto lodí pustila Itálie. Aby ji ale Rakousko-Uhersko mohlo tímto směrem následovat, popřípadě s ní srovnat krok, muselo to nejprve být technicky možné – jediné dva skluzy pro tak velká plavidla mělo v celé monarchii STT,⁷⁴⁸ na obou ležely počátkem roku 1908 lodě třídy Radetzky a kým třetí z nich položen ještě nebyl. V Pule se na zařízeních pro stavbu lodí této velikosti začalo pracovat až roku 1910,⁷⁴⁹ a v místech, kde měla později mít odpovídající dva skluzy firma Danubius, byla tou dobou ještě voda a les,⁷⁵⁰ Montecuccoli tedy neměl kam spěchat, naopak se mu naskytl čas císaře i veřejnost se svými úmysly postupně seznamovat, sledovat reakce a přizpůsobit jim své argumenty.⁷⁵¹

Dokud Itálie stavěla svým obvyklým tempem, bylo ke spěchu ještě o důvod méně. Rakousko-uherský námořní atašé Ladislaus Rémy-Berzencovich von Szillás dění kolem stavby nových lodí pochopitelně bedlivě sledoval, a již v květnu hlásil, že v Castellamare začaly přípravné práce pro stavbu bitevní lodí A, jejíž kýl měl být položen po spuštění *San Giorgia* na vodu koncem června nebo v červenci a po prodloužení skluzu o 40 metrů. Stavba (zřejmě do spuštění na vodu) měla trvat 16–18 měsíců a bylo téměř jisté, že nové bitevní lodě budou mít po 12 dělech ráže 30,5 cm a stejný počet ráže 12 cm. Zdálo se být zamýšleno umístit těžká děla po třech do čtyř věží, což s tímto kalibrem zatím nikde učiněno nebylo, a jelikož bylo požadováno, aby při bočních salvách mohla střílet všechna, musely být tyto věže umístěny v ose lodi, od čehož ale bylo podle informací atašé odhlédnuto. Zda budou mít nové lodě turbínový pohon, rozhodnuto ještě nebylo.⁷⁵²

⁷⁴⁵ MS/OK, X–1/1 no. 357 ex 1908, Rémy Námořní sekci, 9. 2. 1908.

⁷⁴⁶ MS/PK, XV–7/8 nr. 416 ex 1909, *Vortrag über die unzureichende Höhe des derzeitigen Marinebudgets*, 31. 3. 1908.

⁷⁴⁷ Wiener Zeitung, 28. 2. 1908, 49, s. 5.

⁷⁴⁸ VEGO, s. 53; MKFF, Mm/117 ex 1911, Österreichisch-ungarische Dreadnought-Bauten, leden 1911.

⁷⁴⁹ *Jahresbericht* 1910, s. 15.

⁷⁵⁰ PA XL, gmcpz 482 ex 1910.

⁷⁵¹ Koudelka ve svých pamětech uvádí, že Montecuccoli chtěl naklonit delegace stavbě velkých lodí již na schůzi koncem roku 1906, a vzpomíná, že sám s delegáty a uherskými ministry úspěšně vyjednával o stavbě dreadnoughtů. Celou tuto pasáž je třeba brát s rezervou, neboť Koudelka se zdá kombinovat události několika let do kratšího, dřívějšího období. BAUMGARTNER, vyd., s. 113–16.

⁷⁵² MS/OK, X–1/2 nr. 1118 ex 1908, Rémy Námořní sekci, 7. 5. 1908.

V květnu byl na vodu spuštěn pancéřový křižník *Amalfi*, v červenci *San Giorgio*, v srpnu dokončena bitevní loď *Vittorio Emanuele* a v září *Napoli*.⁷⁵³ Koncem léta byla otevřená nově zřízená námořní válečná škola, hojně navštěvované přednášky byly pořádány až do 24. září a jedna z nich se zabývala nejvhodnějším typem bitevní loď pro Jadran s ohledem na eventuální válku s Rakouskem-Uherskem. Někteří řečníci zastávali loď střední tonáže spolu s velkým počtem torpédoborců a ponorek, druzí byli pro loď typu dreadnought. Předseda viceadmirál Bettòlo uzavřel debatu s tím, že on sám je příznivcem těžkých, a to nejen z vojenských, ale i z finančních důvodů, protože loď o 18 000 tunách a 12 dělech ráže 30,5 cm vyjde na 50 milionů lir, zatímco „střední“ loď typu Regina Elena stojí kolem 36 milionů každá, a aby měly stejnou bojovou hodnotu, byly by třeba čtyři. Šéf generálního štábu dodal, že na Jadranu nemá Itálie odpovídající základnu, proto by pro válku s Rakouskem-Uherskem byly třeba loď o velkém akčním rádiu, ale žádal i větší počet torpédoborců a průzkumných lodí. Že posledně jmenovaných je nedostatek, ukázaly začátkem září ukončené námořní manévry, kde místo nich musely být použity torpédoborce, které tak nejen nesloužily účelům, k nimž byly původně určeny, ale kvůli rozbouřenému moři nemohly zajišťovat právě ani průzkum. Vedení námořnictva tak zamýšlelo investovat i do průzkumných plavidel.

Jak atašé soudil nálady v italských námořních kruzích, „jen a pouze vyhlídka války s naší monarchií představuje hybný motiv všeho jeho úsilí a stále více nabývám dojmu, že ne snad zajisté rozhodující italská vláda, ale italské námořnictvo jako takové tuto válku přímo chce. Jak budování loďstva pokračuje a zájem veřejnosti o tuto poslední dobu rychle se vyvíjející součást branné moci stoupá, rozmáhá se všemu politickému přikrášlování [Schönfärberei] i zmíněná tendence a je při každé příležitosti vyjadřována.“ V tisku se objevovaly fráze o pomstě za Lissu, a protože atašé psal tuto zprávu 1. října 1908, mohl zmínit i nervozitu, kterou vyvolalo spuštění lodí *Erzherzog Franz Ferdinand* na vodu, bylo „poukazováno, že naše námořnictvo bude do roku 1911 očekávaným zařazením třetí 14 000tunové bitevní loď do služby značně posíleno, zatímco správa italského námořnictva sotva může být schopná při stavbě lodí v arsenálech dosud používanou metodou průtahů [Verschleppungsmethode] dokončit k tomu datu [byť jen] jednu z projektovaných velkých bitevních lodí.“⁷⁵⁴ V návrhu rozpočtu italského válečného námořnictva pro rok 09/10 byly pochopitelně zařazeny prostředky na pokračování stavby bitevních lodí *A* a *B*, která měla trvat tři roky – jenomže zatímco na loď *A* byl v Castellamare v listopadu 1908 alespoň shromážděn materiál, ve Spezie, kde měla být stavěna loď *B*, tou dobou ještě žádné přípravy ani nezačaly. Pokračovat měla i stavba průzkumného křižníku, později pojmenovaného *Quarto*, v arsenálu v Benátkách, stavět se dále mělo šest široomořských torpédových člunů, a pokud by právě probíhající zkoušky ponorky *Foca* dopadly dobře, mělo být objednáno dalších 5 stejného typu.⁷⁵⁵

Důvody k nervozitě si mohli Italové najít snadno a nejednalo se v první řadě o fakt, že Rakousko-Uhersko staví loď, ale že je staví poměrně rychle. *Franz Ferdinand* byl na vodu spuštěn necelých 13 měsíců od položení kýlu, zatímco „my (Italové) stavíme nejpomaleji na celém světě, a i na menší loď potřebujeme třikrát až čtyřikrát víc času.“⁷⁵⁶ Pokud by, jak se

⁷⁵³ FRACCAROLI, s. 14, 32–33.

⁷⁵⁴ MS/OK, X–1/1 nr. 2686 ex 1908, Rémy Námořní sekci, 1. 10. 1908.

⁷⁵⁵ MS/OK, X–1/1 nr. 3590 ex 1908, Rémy Námořní sekci, 1. 12. 1908.

⁷⁵⁶ Tamtéž.

Italové obávali, byly lodě třídy Radetzky dokončeny dříve než kterýkoliv z jejich dreadnoughtů, poměr sil mezi nejmodernějšími bitevními loděmi obou jadranských států by se radikálně změnil. Zatímco čtyři lodě třídy Regina Elena měly kromě lehčí výzbroje po dvou dělech ráže 30,5 a dvanácti ráže 8 cm, jeden Radetzky byl vyzbrojen čtyřmi děly ráže 30,5 cm, osmi 28 cm a dvaceti ráže 10 cm. Italské lodě byly sice rychlejší, ale pokud by došlo na dělostřelecký souboj, nemohly se s rakousko-uherskými měřit.⁷⁵⁷ Montecuccoli kromě toho v listopadu delegátům oznámil svůj úmysl stavět dreadnoughty, a v tu chvíli už se Italové, vědomi si průtahů ve stavbě svých válečných lodí, mohli o svou převahu na Jadranu vážně obávat. Nové italské pancéřové křižníky byly v době bosenské krize teprve spouštěny na vodu, a moderní průzkumný křižník nebyl k dispozici žádný – nejnovějšími tehdy byly dvě lodě třídy Argonat dokončené roku 1900 s maximální rychlostí kolem 23 uzlů⁷⁵⁸, protiváhou rakousko-uherského *Spaunu* se měl stát právě *Quarto*.

Neježe Rakousko-Uhersko plánovalo po jedné divizi nových bitevních lodí začít novou, a to tempem, kterému Itálie zřejmě nemohla stačit, ale ještě anektovalo Bosnu a Hercegovinu. Dne 4. září Aehrenthal s Tittonim sice v Salzburgu o anexi jednal, ale není jisté, zda jej informoval, jak záhy ji zamýšlí provést. Tittoni uznával nutnost anexe a přihlásil se k dohodě z roku 1904, podle níž neměla Itálie požadovat žádné kompenzace, co ale žádal, bylo včasné vyrozumění, aby mohl odpovídajícím způsobem připravit italské veřejné mínění – ovšem pokud byl Aehrentalem konkrétně informován až koncem září, čas, který žádal, nedostal. Protirakouské demonstrace v Itálii ukázaly, že Aehrentalovy snahy o zlepšení vzájemných vztahů se veřejného mínění pramálo dotkly, Tittoni byl vystaven silnému tlaku jak svých politických protivníků, tak ze strany tisku a veřejnosti, musel složitě lavírovat, lhát, a samozřejmě se pokusit získat od Rakouska-Uherska jakékoliv ústupky k uklidnění veřejného mínění. Toto Aehrental odmítal, ať už z prestižních důvodů, nebo s ohledem na potíže na domácí politické scéně, které by tím mohl způsobit. Vztahy mezi Vídní a Římem se znatelně ochladily⁷⁵⁹ a oznámení Montecuccoliho úmyslu stavět dreadnoughty k jejich zlepšení v žádném případě nemohlo přispět.

V průběhu krize projevila Itálie sympatie pro srbské požadavky, Tittoni i Viktor Emanuel III. slíbili balkánskému státu diplomatickou podporu i v souvislosti s územními kompenzacemi, ačkoliv Giolitti se k této možnosti stavěl značně skepticky, a jakési pomoci v záležitosti zrušení článku XXIX berlínské smlouvy se od Itálie dočkala Černá Hora.⁷⁶⁰ Na podzim 1908 byla ustanovena komise, která měla prozkoumat úroveň italské vojenské připravenosti a v reakci na její zjištění bylo rozhodnuto zvýšit mírový stav armády z 205 na 250 tisíc mužů, parlament pak schválil 425 milionů lir na rozšíření a modernizaci pozemních i pobřežních opevnění. Téměř polovina těchto prostředků byla určena na opevnění kolem Benátek, Verony a podél jaderského pobřeží, jednotky podél italsko-rakouské hranice byly posíleny.⁷⁶¹

⁷⁵⁷ Boční pancíř třídy Regina Elena měl maximální tloušťku 250 mm proti 230 mm u Radetzkych, velitelská věž byla u obou typů pancéřována maximálně 250 mm, co se kasemat, dělových věží nebo pancéřové paluby týče, byly rakousko-uherské lodě chráněny mocnějším pancířem. FRACCAROLI, s. 14; SIECHE, *Die Schlachtschiffe*, s. 20.

⁷⁵⁸ FRACCAROLI, s. 48.

⁷⁵⁹ SKŘIVAN, s. 71–72.

⁷⁶⁰ Tamtéž, s. 83, 119.

⁷⁶¹ VEGO, s. 56–57.

Někdejší ministerský předseda Fortis se začátkem prosince nechal v poslanecké sněmovně slyšet, že Itálie se musí obávat války jen s jednou mocností, a to se spojencem, upozorňoval na rakousko-uherské zbrojení, na něž žádal patřičnou odpověď, a poznamenal, že ačkoliv sám doufal, že rakousko-italské vztahy se zlepší, v opačném případě Itálii nezbude než si ponechat svobodu jednání, což byla jasná hrozba vystoupením z Trojspolku.⁷⁶² Protirakouskou agitaci mohl živit i fakt, že do záchranných prací po zemětřesení v Messině se sice zapojily válečné lodě mnoha států, ale žádné rakousko-uherské, navrch tisk vyzdvihoval činnost ruských lodí, a tím vyvolaná nálada mohla přispět i k politickému sblížení s Ruskem.⁷⁶³ Jak se později v rozhovoru s rakousko-uherským vojenským atašé nechal slyšet italský ministr války, ukázaly útoky proti rakousko-uherské armádě a námořnictvu právě v této souvislosti bezuzdnost italského tisku; ministr doufal, že zprávy tisku jsou i v Rakousku-Uhersku posuzovány podle své pravé hodnoty, a hecu litoval.⁷⁶⁴

K vystoupení z Trojspolku se Itálie nakonec neodhodlala, ke sblížení s Ruskem ovšem ano. V říjnu 1909 došlo v Racconigi k dohodě mezi Tittonim a Izvoslkym, již se Rusko zavázalo být benevolentní v záležitostech italských zájmů v Tripolsku a Kyrenaice, Itálie souhlasila s tímtež, co se týče ruských zájmů v otázce Úžin, a obě velmoci se zavázaly spolupracovat na udržování statu quo na Balkáně a neuzavírat žádné dohody týkající se poloostrova se třetí stranou, aniž by se vzájemně informovaly, což bylo jasně zaměřeno proti Rakousku-Uhersku. Tittoni měl pocit, že habsburská monarchie nemůže být nikdy kontrolována příliš důkladně, a býval by rád uzavřel podobné dohody i s ostatními velmocemi – Britové ale zastávali názor, že by to pro Rakousko-Uhersko bylo příliš urážející, a tak musel od tohoto záměru upustit. Zato byla v prosinci 1909 konečně uzavřena již v létě zahájená jednání o právě takové rakousko-italské dohodě, a ústup monarchie z novopazarského sandžaku byl potvrzen tím, že na jeho eventuální opětovnou okupaci by se vztahoval článek VII trojspolkové smlouvy. Tehdy napětí ve vzájemných vztazích z velké části opadlo,⁷⁶⁵ Aehrenthal se ostatně nezdál být jednáním v Racconigi příliš znepokojen, a Tittoni tvrdil, že chtěl především dosáhnout předpokladů pro dohodu mezi Římem, Petrohradem a Vídní.⁷⁶⁶ Parlamentní volby mezitím ukázaly sílu katolických politických organizací, přinesly úspěch krajní levici a nepřinesly žádné posílení pozic umírněných liberálů, o něž se předseda vlády opíral, a kteří následně nepodpořili jeho návrh na progresivní zdanění příjmu a nemovitostí. Giolitti v prosinci 1909 rezignoval, vystřídala jej druhá Sonninova stodenní vláda.⁷⁶⁷

Jakkoliv byl Montecuccolimu jistě bližší názor delegáta Biankiniho, že ještě alespoň deset let by k žádné námořní bitvě dojít nemělo, než že čím dříve, tím lépe, dreadnoughty byly takřka ztělesněním námořní síly, a pokud už stavba Radetzkych potvrzovala, že rakousko-uherské válečné námořnictvo se nechce držet u vlastního pobřeží, pak po říjnovém prohlášení v plénu rakouské delegace už si bylo stěží možné představit, že Námořní sekce nepomýšlí na boj na otevřeném moři. Pokud Montecuccoli v referátu císaři tvrdil, že délka italského pobřeží ani hodota jejího námořního obchodu a kolonií neopodstatňuje stavbu tak velkého loďstva, jaké

⁷⁶² SALADINO, s. 127–28.

⁷⁶³ MS/OK, X–1/1 nr. 99 ex 1909, Rémy Námořní sekci, 5. 1. 1909.

⁷⁶⁴ MS/OK, X–1/1 nr. 984 ex 1909, vojenský atašé v Římě Ministerstvu války, 6. 3. 1909.

⁷⁶⁵ SALADINO, s. 127–28; BRIDGE, s. 328.

⁷⁶⁶ SKŘIVAN, 131–32.

⁷⁶⁷ SALADINO, 117–118.

Mirabello plánoval,⁷⁶⁸ pak mohli mít Italové stejně závažný důvod obávat se o svou pozici na Jadranu než Rakušané. Habsburská monarchie ostatně neměla ani dlouhé pobřeží, ani Eritreu, ani Somálsko.

Italskému tisku nic z toho neušlo. Floty i jednotlivé typy lodí byly srovnávány, zvedaly se hlasy požadující posílení italského loďstva, rozhodnější reakci na aktivitu rakousko-uherské strany nebo budování základen na východním pobřeží, byly vyslovovány obavy, že Rakousko-Uhersko se snaží vybudovat ofenzivní loďstvo. Editoři *Die Flagge* naopak volali po větších investicích do loďstva jako protiváze k italským investicím a tisk na obou stranách Jadranu vyjadřoval obavy ze stavby lodí druhou velmocí a její snahy moře ovládnout. Roku 1909 již měli Italové k dispozici studii, jejímž tématem byla právě válka s Rakouskem–Uherskem. Italští plánovači nicméně nevěřili v rakousko-uherskou ochotu k bitvě, spíše očekávali, že budou číhat na vhodnou chvíli, na italskou chybu, a tak museli zvážit, jak nepříteli k akci přinutit. Italy obývaný Terst ani nebezpečně blízko Puly ležící Fiume se nezdály vhodnými cíli pro bombardování, hornaté dalmatské pobřeží nenabízelo ani pláže vhodné k vylodění, ani cokoliv dostatečně atraktivního, aby se kvůli tomu Rakušané obtěžovali k akci. Nabízela se ale možnost podporovat potenciální balkánské spojence, kteří by se do války na italské straně přidali, nebo podvázat rakousko-uherský námořní obchod.⁷⁶⁹ Italské loďstvo stárla, jeho nejnovější bitevní lodě byly v porovnání s Radetzkými slabé, a jakkoliv mělo ministerstvo námořnictva plány, o efektivitě jejich provádění pochybovali i sami Italové. Pokud by Rakousko-Uhersko udrželo tempo stavby lodí, mělo jedinečnou příležitost vyrovnat poměr sil na Jadranu, kterou si Montecuccoli nechtěl nechat proklouznout mezi prsty. Vlády mu pomáhaly tím, že si přály mír, čímž poskytly pro stavbu bitevních lodí tak důležitý čas.

5.2 Neobjednané lodě

Roku 1909 měly být do služby zařazeny oba italské pancéřové křižníky třídy Pisa, *San Giorgio* a *San Marco* je měly následovat během dalších dvou let, ale podle Montecuccoliho byly pro Rakousko-Uhersko pancéřové křižníky luxusem a admirál se ani ty italské se v jeho počtech nezdají figurovat. Co se ostatních lodí týče, Italové neměli nic podobného křižníku *Admiral Spaun*, *Quarto* měl být položen až v listopadu 1909 a na dokončení čekat do roku 1913, zatímco *Spaun* byl zařazen do služby již v listopadu 1910. Do konce roku 1911 se očekávalo i dokončení všech Radetzkých, proti nimž jako nejnovější italské bitevní lodě stály podstatně slabší jednotky třídy Regina Ellena, torpédoborce Huszár měly své italské protějšky v deseti lodích třídy Soldato, rakousko-uherské loďstvo posílilo v letech 1904–09 o 24 široomořských torpédových člunů proti italským osmadvaceti a Rakousko-Uhersko už mělo i ponorky. Montecuccoli ale nesměl usnout na vavřínech. *Admiral Spaun* sám na průzkum nestačil a od italských pancéřových křižníků se musel držet dál, v únoru 1909 se očekávalo projednávání druhých splátek na Mirabellovy dreadnoughty v poslanecké sněmovně,⁷⁷⁰ a pokud měl atašé Rémy pravdu, jeden jediný měl nést tolik těžkých děl, jako celá divize Radetzkých.

⁷⁶⁸ MS/PK, XV–7/8 nr. 120 ex 1909, *Vortrag... über Mehrererfordernisse des Marinebudgets*, 25. 1. 1909.

⁷⁶⁹ HENDRICKSON, s. 63–75. Co se tiskové kampaně týče, tamtéž s. 64 je zmiňováno, že Federico di Palma argumentoval tím, že navzdory Montecuccoliho prohlášením se Rakousko-Uhersko snaží vybudovat loďstvo schopné ofenzivní akce proti jiným flotám. V souvislosti s tím je třeba připomenout, že přesně toho, jak Montecuccoli veřejně, v delegacích, nejednou řekl, mělo být rakousko-uherské loďstvo schopno.

⁷⁷⁰ MS/OK, X–1/1 nr. 3590 ex 1908, Rémy Námořní sekci, 1. 12. 1908.

5.2.1 Plánování

Své úmysly ohledně stavby nových lodí vyložil šéf Námořní sekce císaři v referátu z 25. ledna 1909 a začal tím, že za meziroční navýšení rozpočtu je sice vděčný, ale musí je označit za nedostatečné. Na stavbu Radetzkých, křižníků a 12 pobřežních torpédovek, zbývalo schválit ještě 81,5 milionu korun, a jakkoliv bylo jejich včasné dokončení zajištěno příslibenými zálohami, jednalo se jen o zálohy na prostředky ke schválení v následujících letech, námořnictvo tedy mělo v budoucnu dostat tím méně peněz. Nové lodě měly být zaplacený už v průběhu roku 1909, a 81,5 milionu, které vlády měly uvolnit navíc, by byly z titulu VII o 20 milionech spláceny čtyři roky, po které by byla stavba dalších lodí zcela vyloučena. Dále upozornil na nálady v Itálii, kde se pomsta za Lissu zdála být zaklínadlem usnadňujícím vládě prosadit výdaje na námořnictvo přesahující běžný rámec, a přidal úvahu, že jak do jisté míry zrychleně roste převaha italského loďstva, zvedá se i jeho morálka, což znesnadňovalo udržení míru a mohlo otřást morálkou c. a k. námořních důstojníků, protože podfinancování rakousko-uherského námořnictva mohlo budit dojem, že tváří v tvář italské hrozbě je od dostatečné obrany pobřeží upuštěno.

Je pochopitelné, že ve vyhrocené situaci bosenské krize a tiskové kampaně byla pomsta za Lissu heslem, na něž poslanci slyšeli, nicméně budování italského loďstva bylo opravdu urychleno jen do jisté míry – jenomže pokud Námořní sekce neměla peníze, nemohlo Rakousko-Uhersko držet krok ani s italským šnečím tempem. Kdyby nebyly stavěny další lodě, pokračoval Montecuccoli, měla by roku 1912 Itálie 29 bitevních lodí a pancéřových křižníků s 79 novějšími děly ráže 30,5 a 34 cm, kdežto Rakousko-Uhersko jen 15 bitevních lodí a pancéřových křižníků s 12 děly ráže 30,5 cm. Porovnávat absolutní sílu loďstev nebo počítat pouze modernější jednotky byl tedy obrovský rozdíl, záleželo, co bylo třeba dokázat – zmíněná děla ráže 34 cm patřila lodím třídy *Re Umberto* položeným v letech 1884–86 a novější byla v porovnání s jak čím. Šéf Námořní sekce zároveň připouštěl, že starší italské lodě rok od roku rychle ztrácejí bojovou hodnotu a rakousko-uherský průmysl je výkonnější než italský; tím se otevírala možnost za vynaložení poměrně malých prostředků italskou námořní převahu omezit. Stavba čtyř bitevních lodí o 20 000 tunách, náhrady za fregaty *Schwarzenberg*, *Adria*, *Donau* a korvetu *Erzherzog Friedrich*, by na Jadranu jistě nastolila „morální rovnováhu“; hotovy mohly snadno být ve stejnou dobu jako čtyři italské, a tím by se rozplynula pravděpodobnost ovládnutí Jadranu Italy – ovšem nejednalo se jen o ně, do svého loďstva se chytalo investovat také Turecko.⁷⁷¹

Z fregaty *Schwarzenberg* se stal školní hulk již roku 1869, *Adria* byla sešrotována roku 1888, *Erzherzog Friedrich* v letech 1897–99 a *Donau* škrtnuta roku 1872.⁷⁷² Všechny tyto lodě se účastnily bitvy u Lissy, nová plavidla místo nich dosud postavena nebyla; pro předválečný vývoj rakousko-uherského válečného námořnictva je symbolické, že fregaty a korvety byly nahrazovány bitevnými loděmi, ale pokud se z finančních, principiálních či jakýchkoliv jiných důvodů jednalo o náhradu neadekvátní, pro rozbourené emoce let 1908 a 1909 bylo nepravděpodobné, že by se nad tím kdokoliv pozastavil, nebo že by slovo „náhrada“ mohlo kohokoliv naopak upokojit – v každém případě se totiž jednalo o rozmnožení bitevního loďstva. Ze tří nových bitevních lodí zamýšlel Montecuccoli vytvořit divizi, čtvrtá by byla v rezervě.

⁷⁷¹ MS/PK, XV–7/8 nr. 120 ex 1909, *Vortrag... über Mehrerefordernisse des Marinebudgets*, 25. 1. 1909.

⁷⁷² GOGG, s. 46.

Od třídy Monarch přitom byly rakousko-uherské bitevní lodě stavěny po třech, a když Montecucoli ve svém referátu císaři z 31. března 1908 psal o stavbě nové divize bitevních lodí, dalo se předpokládat, že uvažuje rovněž o třech. V lednu 1909 již ale přiznal, že plánuje čtyři, a pravděpodobně nikoliv proto, aby tři byly postaveny rychle, zatímco čtvrtou by mohl stavět svým pochybným tempem Danubius, jak tvrdí ve stejné pochybné kapitole svých pamětí Koudelka.⁷⁷³

V právě zmíněném referátu z roku 1908, nedlouho po schválení prvních italských dreadnoughtů, vyjádřil Montecucoli své rozhodnutí začít stavět lodě tohoto typu, jen co to bude možné, a to kvůli nutné regeneraci loďstva a stavbě čtyř italských bitevních lodí. Spojení „morální rovnováha“, použité v referátu z ledna 1909, se pak zdá mluvit za vše; admirál stále zamýšlel vytvořit z dreadnoughtů jen jednu divizi o třech lodích, ovšem morálně by působil především fakt, že má k dispozici čtyři, pro něž se rozhodl očividně z velmi prostého důvodu – stavět čtyři zamýšlela Itálie.⁷⁷⁴ V celém referátu pro stavbu nových bitevních lodí ostatně není kromě činnosti státu ovládajícího západní břeh Jadranu uveden jediný další důvod, a jelikož na ministerské radě konané v září 1909 se někteří podívovali, proč jsou najednou žádány čtyři lodě, když původně byla řeč jen o třech, není nepravděpodobné, že svou roli sehrálo výše popsané napětí v italsko-rakouských vztazích a burčující tisk.

Nutnost stavět větší lodě vysvětloval Montecucoli tím, že nové bitevní lodě jiných loďstev nesou po 10–12 dělech ráže 30,5 a proti této výzbroji soupeře odpovídající pancéřovou ochranu, využití těchto prvků nebylo možné na lodích o menším výtlaku než 18 000 tun, takové lodě by nemohly proti nejnovějšímu typu efektivně bojovat, naopak by byly snadno zničeny, a kromě toho se velká loď jako koncentrace ofenzivní i defenzivní síly zdála výhodnější i z finančního hlediska. V tomto všem spatřoval admirál důvody pro navýšení titulu VII a mimořádnou dotaci ve výši 150 milionů korun, z níž by 81,5 milionu bylo použito na doplacení Radetzkých, zbývající peníze na zahájení stavby čtyř nových bitevních lodí po cca 50 milionech, tři křižníků typu Admiral Spaun, čtyř monitorů zesíleného typu Temes, šesti torpédoborců, 12 širomořských torpédových člunů a šesti ponorek. Pokud by byl titul VII zároveň navýšen na 50 milionů korun, mohly by být nové lodě dokončeny zároveň s italskými, a v dohledné době bylo třeba žádat i o stálý růst rozpočtu v souvislosti s růstem cen i počtu personálu. Toto navýšení titulu VII by po dokončení zmiňovaných lodí dovolilo i dokončit budování torpédové flotily a postavit chybějící křižníky pro zámořské mise i novou divizi bitevních lodí z normálního rozpočtu, aniž by bylo třeba žádat o další peníze navíc.

Loďstvo, které by bylo připraveno na každou válečnou eventualitu na Jadranu, mělo mít podle Montecucoliho názoru 16 bitevních lodí, 12 křižníků, 24 torpédoborců, 72 torpédových člunů a 12 ponorek, oproti roku 1905 tedy o 4 bitevní lodě, 6 torpédoborců a 6 ponorek více. Co se torpédových člunů týče, jak již bylo zmíněno, rusko-japonská válka měla ukázat, že je třeba stavět podstatně více širomořských než malých, pobřežních, a je tedy možné, že vedení námořnictva nemělo o vhodném poměru přesnou představu či zvažovalo malé čluny zcela

⁷⁷³ BAUMGARTNER, vyd. s. 114–115.

⁷⁷⁴ Srov. RAMOSER, Christopher, K. u. k. *Schlachtschiffe in der Adria. Österreich-Ungarns Tegetthoff-Klasse*. Wien: ÖBV Pädagogischer Verlag, 1998, s. 139; PRASKY s. 178 píše, že námořnictvo stavbou čtyř lodí následovalo mezinárodní trend – pravdou je, že kromě Itálie stavěly svou první třídu dreadnoughtů po čtyřech lodích i Francie (třída Courbet, 1910) a Německo (třída Nassau, 1908), Velká Británie postavila po *Dreadnoughtu* čtyři třídy o 1–3 lodích, čtyři měla až třída Orion (1909). Spojené státy stavěly dreadnoughty po dvou, Rusko i Japonsko nechaly v sérii po čtyřech postavit jen bitevní křižníky. *Jane's Fighting Ships*.

vypustit; čtyři roky starý plán ještě počítal s 36 širomořskými a 48 malými. Zajistit volnost akce mělo zřízení základny ve střední Dalmácii, tím spíš, že Italové zamýšleli zřídit základnu v Manfredonské zátocce.⁷⁷⁵

Závěrem admirál dodal, že nálady v Rakousku i Uhrách jsou rozvoji loďstva stále příznivější, a to jak díky zahraničněpolitickým událostem, tak pro všeobecně rostoucí zájem o námořní vývoz, průmysl, pobřeží a mořeplavbu a díky Schönaichově podpoře v delegacích. Císaře žádal otevřít toto téma u předsedů vlád⁷⁷⁶ a toto přání bylo vyslyšeno, císařova vojenská kancelář vypracovala koncept rychle a vlastnoruční dopis Františka Josefa byl Bienerthovi i Wekerlemu odeslán 31. ledna. Stálo v něm, že kvůli mocnému vývoji v oblasti námořního válčení si správa námořnictva, které má k dispozici v porovnání s ostatními velmocemi jen skrovné prostředky, dělá starosti o budoucnost loďstva a setrvávat na místě se jí zdá být na pováženou. Proto předložila žádosti o mimořádnou dotaci na dokončení rozestavěných a stavbu nových lodí, a o navýšení titulu VII pro zajištění udržení loďstva na odpovídající úrovni. František Josef považoval realizaci těchto návrhů za nutnou a maximální vstřícnost vlád za žádoucí. Od jejich předsedů očekával důraznou podporu těchto předloh, ostatně monarchie měla být schopná uhájit své postavení na moři, aby se její zájmy na průmyslu a námořním vývozu, pobřeží a mořeplavba mohly nerušeně rozvíjet pro blaho státu.⁷⁷⁷

Stavbu nových lodí ale nemohly zajistit jen přímluvy z míst nejvyšších, admirál za ni musel bojovat především osobně. „Protože Vaši Excelenci a oběma vládám jsou tyto návrhy, které jsem omezil na to naprosto nezbytné, stejně neznámé jako mně záměry vážených vlád, věřím, že bych se měl na Vaši Excelenci obrátit s nejdvořilejší žádostí o svolání ministerské rady ve společných záležitostech,“ psal 2. března Aehrentalovi s poukazem na císařovy dopisy vládám, které ministr zahraničí také viděl. Usnesení konference by poskytla základ pro sestavení rozpočtu pro příští rok, jednání s fabrikami a ekonomického vynaložení přidělených prostředků. Kromě toho bylo sice možné označit průmysl monarchie za velmi výkonný, zatím ale zařízený jen na velmi skrovné požadavky c. a k. válečného námořnictva, takže i malé požadavky navíc by si vyžádaly přípravy, k nimž bylo třeba dát včas podnět – k tomu patřila i otázka zřízení velké uherské loděnice, zatím stále otevřená, alespoň co Montecuccoli věděl. „V tomto smyslu věřím, že bych měl označit zasedání ministerské rady za poměrně naléhavé, protože schůze delegací se může konat na podzim, ale správa námořnictva se musí již začátkem roku orientovat.“⁷⁷⁸ Ministerská rada se v březnu skutečně sešla, ovšem zabývala se obchodem s dobytkem,⁷⁷⁹ zatímco tématem debaty v polovině dubna byla obchodní smlouva s Rumunskem,⁷⁸⁰ a když pak 26. oznámila Wekerleho vláda oběma komorám parlamentu demisi,⁷⁸¹ bylo jasné, že admirálova žádost hned tak vyslyšena nebude; Montecuccoli tak alespoň dal vládám k dispozici kopie svého memoranda.⁷⁸²

⁷⁷⁵ Tuto skutečnost hlásil námořní atašé z Říma již 29. prosince 1908. MS/OK, X–1/1 nr. 9, Rémy Námořní sekci, 29. 12. 1908.

⁷⁷⁶ MS/PK, XV–7/8 nr. 120 ex 1909, *Vortrag... über Mehrererfordernisse des Marinebudgets*, 25. 1. 1909.

⁷⁷⁷ MKSM, 51–1/3 no. 278 ex 1909, František Josef předsedům obou vlád, 30. 1. 1909.

⁷⁷⁸ MS/PK, XV–7/8 nr. 2924 ex 1909.

⁷⁷⁹ PA XL, gmcpz 471 ex 1909, Montecuccoli Aehrentalovi, 2. 3. 1909.

⁷⁸⁰ PA XL, gmcpz 472 ex 1909.

⁷⁸¹ Neue Freie Presse, 27. 4. 1909, 16050, s. 6.

⁷⁸² Kopie byla zaslána 10. března 1909 Bienerthovi, MS/PK, XV–7/8 nr. 824 ex 1909 Montecuccoli Bienerthovi, 10. 3. 1909; opomenut nezůstal ani Wekerle, Sondhaus, 183; ministr války je musel tak jako tak vidovat, Wagner, s. 67. Je tedy pravděpodobné, že o celé záležitosti byli informováni, alespoň v rozsahu tohoto

Za stavbu velkých bitevních lodí se mezitím přimlouval i Flottenverein. Na petici za co nejrychlejší zahájení stavby tří bitevních lodí o 18–19 000 tunách, kterou podal panské sněmovně Říšské rady již koncem roku 1908,⁷⁸³ přišla znovu řeč na zasedání sněmovní komise 22. března 1909, kde se tomuto požadavku dostalo podpory ze všech stran. Co se týkalo vysílání válečných lodí na zámořské mise, které bylo v petici rovněž zmíněno, byla si Námořní sekce vědoma jak hodnoty těchto podniků, tak nedostatečného počtu i kvality vhodných křižníků – důvody bylo třeba hledat u odedávna omezených finančních prostředků. Za postoj panské sněmovny bylo vedení námořnictva vděčné o to více, že mohl přispět ke schválení naléhavě potřebné stavby nových lodí delegacemi.⁷⁸⁴

Poslanecké sněmovně byla Flottenvereinem taktéž předána petice, zřejmě velmi podobná, datovaná 20. března 1909. Bylo v ní upozorňováno, že loďstvo je budováno příliš pomalu, což stěží stačí k nahrazování starého materiálu, nerozrůstá se, jen zůstává na místě, zatímco pokrok prochází kolem. Spolek podpořil delegacím oznámenou stavbu lodí o 18–19 000 tunách – zaměření na obranu pobřeží dovolovalo i podle jeho názoru stavět v porovnání se zahraničím menší jednotky – a žádal i zřízení ministerstva námořnictva. Petice prosila sněmovnu pracovat jak v tomto směru, tak pro co nejrychlejší stavbu nových bitevních lodí a vysílání více plavidel do zahraničí, poslanci ale žádné jí se týkající usnesení nepřijali.⁷⁸⁵

Rakouskému Ministerstvu zemské obrany, které jí nedlouho po projednání pře poslalo první ze zmíněných petic, Námořní sekce ve své odpovědi z konce dubna tvrdila, že plány nových bitevních lodí jsou již vypracovány a stavba může být zahájena hned po schválení příslušných předloh⁷⁸⁶ – přinejmenším to první ale byla bohapustá lež. Práce na plánech začala nedlouho poté, co Montecuccoli zmínil v referátu z března 1908 nutnost novou divizi bitevních lodí stavět. Už 7. května se v Pule sešli vlajkoví důstojníci, někteří další důstojníci a zástupci MTK; na základě jejich rozhovorů byly MTK sděleny základní informace pro konstrukci nových lodí – výtlak 20 000 tun, rychlost 20 uzlů, 8 děl ráže 30,5 cm v ose lodi, k tomu nanejvýš 19 cm a 10 cm střední dělostřelectvo, boční pancíř 230 mm a pancéřování věží 250 mm. Komitét chtěl nejprve navrhováním zaměstnat všechny inženýry, to ale odmítla Námořní sekce, která 5. října požadovala, aby MTK předložil dva návrhy. Specifikace nových lodí byly rozšířeny o zásobu 2000 tun uhlí, čtyři torpédometry a kapacitu zásob munice, ovšem zatímco až dosud si námořnictvo navrhovalo všechny bitevní lodě a křižníky samo, nyní oslovilo i soukromé firmy. Dne 5. listopadu 1908 se Námořní sekce obrátila na STT a Danubia s otázkou, zda se chtějí na návrzích podílet – zatím bez jakýchkoliv závazků ze strany námořnictva. Firma z Fiume 24. listopadu odpověděla, že pro stavbu takových lodí nemá odpovídající skluz ani železniční spojení, aby takový projekt mohla také realizovat, stavba patřičných zařízení byla zvažována. Naopak STT již o týden dříve projeвило zájem.⁷⁸⁷

memoranda, všichni členové vlád, popřípadě společní ministři, kteří museli k celé záležitosti zaujmout stanovisko. Ministerská rada včetně zástupců obou vlád byla s tímto výkladem v každém případě seznámena na zářijovém zasedání téhož roku.

⁷⁸³ *Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Herrenhauses des Reichsrates 1907–1909. XVIII Session.* Wien: Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1909, s. 475.

⁷⁸⁴ MS/PK, XV–7/4 nr. 1155 ex 1909, rakouské Ministerstvo zemské obrany Námořní sekci, 30. 3. 1909; Námořní sekce rakouskému Ministerstvu zemské obrany, 27. 4. 1909.

⁷⁸⁵ MS/PK, XV–7/4 nr. 1377 ex 1910, rakouské Ministerstvo zemské obrany Námořní sekci, 7. 4. 1910.

⁷⁸⁶ MS/PK, XV–7/4 nr. 1155 ex 1909, Námořní sekce rakouskému Ministerstvu zemské obrany, 27. 4. 1909.

⁷⁸⁷ RAMOSER, s. 53–57.

Všechny moderní bitevní lodě Rakouska-Uherska, počínající třídou Monarch, navrhl inženýr Siegfried Popper, který byl ve službách válečného námořnictva od roku 1869. Kvůli nedoslýchavosti a zhoršenému zraku odešel 1. dubna 1907 do penze a nastoupil jako konzultant právě ke STT, nové dreadnoughty měly nakonec být stavěny právě podle jeho plánů,⁷⁸⁸ a Námořní sekce možná oslovila soukromé společnosti právě proto, aby Popper na projektu mohl pracovat.⁷⁸⁹ Že byl k účasti na projektu zároveň vyzván i Danubius, je sotva překvapivé, protože jak je očividné z jednání delegací, většina uherských zástupců neměla proti námořnictvu v zásadě nic, pokud dostatečně zohledňovalo národnostní a státoprávní zájmy Uher, respektive Maďarů, neznevýhodňovalo jejich průmysl a nežádalo nic nad finanční možnosti státu. Koudelkovo tvrzení, že uherský ministr obchodu Ferenc Kossuth podmínil souhlas zalitavské vlády s plánem budování loďstva stavbou jednoho z dreadnoughtů u Danubia ve Fiume,⁷⁹⁰ tak může vypovídat o názorech nejednoho uherského politika; s průtahy stavby uherského dreadnoughtu námořnictvo zřejmě předem počítalo. Firma ostatně nejenže neměla technickou kapacitu, ale ani konstruktéry, plány nakonec koupila od STT,⁷⁹¹ ale jelikož Montecuccoli chtěl, aby byla vytvořena jedna divize o třech lodích a čtvrtý dreadnought zůstal jako rezervní, v podstatě se dosavadní praxe nijak neměnila, celou divizi muselo postavit STT, které jediné disponovalo odpovídajícím technickým vybavením, a jak rychle bude připravená, záleželo na terstské, nikoliv na uherské loděnici.

Námořní sekce 1. ledna 1909 připustila, že střední dělostřelectvo nových bitevních lodí se může skládat i z 15 cm nebo 12 cm děl na obranu proti torpédovým plavidlům, výtlak 20 000 tun jako horní limit ale zůstával. Vedení námořnictva se ovšem nechtělo spoléhat pouze na domácí konstruktéry, chtělo těžit i ze zkušeností jiných, v tomto případě Němců. V dubnu 1909 mohl vojenský atašé v Berlíně Karl svobodný pán Bienerth Námořní sekci sdělit, že velkoadmirál Alfred von Tirpitz i císař Vilém II. souhlasí s její žádostí prohlédnout si nejnovější plány německých bitevních lodí, vše pochopitelně pod podmínkou nejprísnějšího utajení; některá data měla sloužit výhradně osobní potřebě šéfa Námořní sekce, který musel jejich původ při eventuálním využití zamlčet.⁷⁹²

Do Berlína odjel fregatní kapitán Koudelka, během svého krátkého pobytu na konci dubna 1909⁷⁹³ měl jak příležitost promluvit si s Tirpitzem, tak získat všechny informace, které si přál, protože, jak měl říci německý admirál, „je vždy možné, že povedeme válku proti Rakousku, ale na moři je to vyloučeno. Bez opěrných bodů za námi do Severního moře nepříjete a my se budeme střežit připlout na Jadran s Angličany v zádech.“⁷⁹⁴ Tirpitz se také vyjádřil k projektu VI konstrukce bitevní lodí z dílny STT; podle jeho názoru kombinace deseti těžkých děl, středního dělostřelectva a omezení na 20 000 tun nutila konstruktéra šetřit na pancíři na čáře ponoru, radil vypustit jednu dělovou věž, ztenčit boční pancíř u horního okraje, a naopak posílit u spodního. Zmínil rozestavení dělových věží i zkušenosti získané pokusy s dělostřelbou i s torpédy a s ohledem na ně i na bitvu u Cušimy radil ponechat 15 cm střední

⁷⁸⁸ PRASKY, s. 176–180.

⁷⁸⁹ RAMOSER, s. 56.

⁷⁹⁰ BAUMGARTNER, vyd., s. 114.

⁷⁹¹ PRASKY, 178–180.

⁷⁹² BAUMGRATNER, vyd., s. 116; RAMOSER, s. 57.

⁷⁹³ Ve svých pamětech, s. 117, Koudelka tvrdí, že pobyt trval týden, v hlášení Námořní sekci ale píše, že v Berlíně hlásil svůj příjezd 29. dubna, a již 30. se rozloučil, hlášení psal 1. května už ve Vídni.

⁷⁹⁴ BAUMGRATNER, vyd., s. 117.

dělostřelectvo a věnovat zvláštní pozornost ochraně lodí proti potopení. „Nejsrdečněji gratuluje současnému c. a k. veliteli námořnictva,“ psal Koudelka ve svém hlášení, „ke skoncování s heslem ‚čistá obrana pobřeží‘, které je nesmyslné a v dřívějších letech c. a k. loďstvo zajisté silně brzdilo v rozvoji. Jakmile bude mít Rakousko plánované široomořské loďstvo, může spoluvyslovit rozhodující slovo ve všech středomořských otázkách. Silné pobřežní opevnění je jistě nutné, i Německo se o ně stará; nejdůležitějším faktorem obrany pobřeží ale je a bude silné loďstvo.“⁷⁹⁵

Mezitím byly diskutovány návrhy, které byly Námořní sekci předkládány již od února. Základní koncept byl několikrát změněn, začátkem srpna bylo rozhodnuto o minimální tloušťce hlavního pancéřování 280 mm, maximální hmotnost neměla překročit 21 000 tun a loď měla nést 12 děl ráže 30,5 ve čtyřech trojčitých věžích; základ byl tímto dán, a aby mohl začít s detailním plánováním, jednal Popper i přímo s Montecuccolim.⁷⁹⁶ Na Tirpitz už si vedení námořnictva nevzpomnělo, což může být vzhledem k práci na projektech i ostatním jednáním, o nichž bude řeč dále, pochopitelné. Až když se atašé Bienerth v dopise ze 4. listopadu zmínil, že německý velkoadmirál by zřejmě rád věděl, nakolik byly jeho rady k užitku, napsal mu Montecuccoli, že výtlak byl zvýšen na 21 500 tun a boční pancíř zesílen z původních 230 na 280 mm⁷⁹⁷ – rada z Berlína ovšem zněla 300 mm. Co se těžkých děl týče, šéf Námořní sekce si původně přál rozestavit dělové věže en échelon, jak navrhoval i Tirpitz, a zřejmě nepodporoval ani nápad umístit do nich děla po třech,⁷⁹⁸ nicméně nakonec mělo být dvanáct děl ráže 30,5 cm právě v trojčitých věžích, ty umístěny ose lodi, vnitřní převyšující vnější. Dále bylo zamýšleno, na základě Tirpitzových rad, ozbrojit lodě 12 děly ráže 15 cm a čtrnácti 7 cm děly na obranu proti torpédovým plavidlům.⁷⁹⁹ „Nemohu než Vaší Excelenci a c. a k. námořnictvu upřímně blahopřát k volbě tak podařeného typu řadové lodě,“ odpověděl Tirpitz.⁸⁰⁰

Itálie mezitím nemohla přešlapovat na místě. Zpráva, že i Rakousko-Uhersko zamýšlí přejít k bitevním lodím velké tonáže, vyvolala týdny trvající vzruch ve veřejném mínění a dala podnět k rozmanitým diskusím na toto téma, což mohl námořní atašé z Říma hlásit ještě 29. dubna 1909. Zatímco habsburské monarchii z principu nepřátelský tisk mluvil o novém italské zájmy ohrožujícím úderu, využívalo vedení italského námořnictva příležitosti vytvořit s pomocí vládního tisku příznivou atmosféru k nadcházejícímu projednávání rozpočtu poslaneckou sněmovnou.⁸⁰¹ Na jaře 1909 bylo tedy možné konstatovat, že veškerý italský tisk podporuje zvýšení počtu lodí, potažmo schválení dotací, o něž musel žádat Mirabello, ačkoliv žádný jasný návrh, jak loďstvo rozšířit, ještě nebyl k dispozici. Vláda tehdy možná vyčkávala, aby plány námořnictva nějak neovlivnily parlamentní osud naléhavých armádních požadavků, v každém případě se námořnictvo těšilo v zemi sympatiím a nálada jeho požadavkům příznivá byla. O slovo se hlásila i Lega Navale, jejímiž členy bylo několik poslanců, a pravděpodobně z jejího

⁷⁹⁵ MS/PK, I–4/9 nr. 1632 ex 1909, Koudelka, *Bericht über Mission in Berlin*, 1. 5. 1909.

⁷⁹⁶ RMOSER, s. 60, 70.

⁷⁹⁷ MS/PK, I–4/9 nr. 4289 ex 1909, Montecuccoli Tirpitzovi, 11. 11. 1909.

⁷⁹⁸ MN, Nachlass B/241, Haus: Gebundene Werke, 5/VII, s. 35–36.

⁷⁹⁹ MS/PK, I–4/9 nr. 4289 ex 1909, Montecuccoli Tirpitzovi, 11. 11. 1909.

⁸⁰⁰ MS/PK, I–4/9 nr. 4596 ex 1909, Tirpitz Montecuccolimu, 26. 11. 1909.

⁸⁰¹ MS/OK, X–1/1 nr. 1589 ex 1909, Rémy Námořní sekci, 28. 4 1909.

popudu vzešel nápad vytvořit v parlamentu zvláštní skupinu intenzivně se zabývající problémy loďstva.⁸⁰²

V každém případě byly v rozpočtu pro rok 09/10 schváleny prostředky na stavbu již všech čtyř bitevních lodí avizovaných roku 1908, tři průzkumných křižníků, vyprošťovací loď pro ponorky a 12 ponorek, dále údajně 12 torpédoborců a kolem 40 torpédových člunů.⁸⁰³ Stavbu bitevních lodí *C* a *D* bylo plánováno předat soukromému průmyslu, zatímco kýl *A*, která měla nést jméno *Dante Alighieri*, byl položen 6. června v arsenálu v Castellamare a Mirabello v poslanecké sněmovně prohlásil, že na vodu bude spuštěna na podzim příštího roku. Přípravy k položení lodí *B*, *Leonardo da Vinci*, v arsenálu v La Spezie v polovině roku 1909 ještě nebyly dokončeny, a tak mohl být její kýl položen až s koncem roku. Dělostřelecká výzbroj lodí *A* a *B* se v červnu zdála být již definitivně stanovena na 12 dělech ráže 30,5 cm, šestnácti ráže 12 cm a stejného počtu 7,6 cm děl, pouze o tom, zda umístit těžká děla do věží po dvou či po třech, ještě rozhodnuto nebylo. Atašé Rémy ale z různých náznaků odhadoval, že se Italové přiklánějí spíše ke dvojitém věžím. Z popudu vlády měly firmy Ansaldo, Terni a Vickers zřídit ve Spezie novou dělovku, proslýchalo se, že tímto má být vytvořena konkurence firmě Armstrong, která poslední dobou zcela bezdůvodně zvyšovala ceny.⁸⁰⁴ Ministerstvo námořnictva se také muselo vypořádat se skandálem s nepovedenými změnami palubních nástaveb na nových bitevních lodích *Napoli* a *Roma*, způsobily deformace trupu, a zároveň se stále jasněji ukazovalo, že mezi úmysly vedení italského válečného námořnictva a jejich realizací stále zeje hluboká propast, lhостejno, zda burcuje tisk a co podniká Rakousko-Uhersko. Peníze na bitevní loď *B* byly sice schváleny již ve dvou rozpočtech, pro 1908/09 a 1909/10, jenomže v srpnu 1909 ještě nebyly uzavřeny ani projektové studie, pouze bylo stanoveno, že bude mít o 2700–3000 tun větší výtlak než *Dante*, tedy 21 400–21 700 tun.

Podle toho, co řekl Mirabello poslancům, měl být čas stavby všech čtyř dreadnoughtů snížen na 3 roky, aby mohly být hotovy roku 1912, ovšem podle všech předpokladů mohl být tento termín dodržen pouze u *Danteho*. Komunikace vedoucích míst námořnictva s loděnicemi byla těžkopádná, průtahy chronické, a i v parlamentu se ozval hlas, že pokud bude ministrův slib splněn, bude to důvod ke gratulaci. I co se taktéž již dva roky schváleného průzkumného křižníku týkalo, zdálo se, že panuje jistá nerozhodnost ohledně stanovení typu.⁸⁰⁵ S ohledem na množství práce a její naléhavost požadoval Mirabello zapojení soukromého průmyslu v nezvykle velké míře.⁸⁰⁶ Bitevní loď *C* měla stavět firma Odero v Janově, ale nejprve bylo třeba upravit skluz, a tak mohla stavba sotva začít dříve než v březnu 1910, a podle zkušeností s italským loďářským průmyslem bylo možné její zařazení do služby očekávat nejdříve roku 1913. Loď *D*, stavěná Ansaldem taktéž v Janově, také mohla být položena nejdříve začátkem

⁸⁰² MS/OK, X–1/2 nr. 1792 ex 1909, vojenský atašé v Římě generálnímu štábu, 3. 5. 1909. V britském tisku se informace o předloze příštího rozpočtu rakousko-uherského válečného námořnictva rozšířila rychlostí blesku, zamýšlené posílení loďstva bylo použito jako další důkaz o nedostatečnosti rozpočtu britského válečného námořnictva a jako prostředek k agitaci za urychlené dokončení čtvrtého dreadnoughtu (zřejmě míněn *Superb*). MS/OK, X–3/11 nr. 1406 ex 19090.

⁸⁰³ MS/OK, X–1/1 nr. 3130 ex 1909, Rémy Námořní sekci, 10. 9. 1909.

⁸⁰⁴ MS/OK, X–1/1 nr. 2444 ex 1909, Rémy Námořní sekci, 1. 7. 1909.

⁸⁰⁵ MS/OK, X–1/1 nr. 3051 ex 1909, Rémy Námořní sekci, září 1909.

⁸⁰⁶ Ze schválených plavidel měly státní arsenály stavět kromě bitevních lodí *A* a *B* ještě 3 průzkumné křižníky – stroje pro tyto lodě měl ale dodat soukromý průmysl – a 4 ponorky. MS/OK, X–1/1 nr. 3130 ex 1909, Rémy Námořní sekci, 10. 9. 1909.

roku 1910, loď *B* vpak v prosinci 1909 – o jejích plánech se v říjnu ale nezdálo být rozhodnuto o nic definitivněji než v srpnu.⁸⁰⁷

Konečnou podobu italských bitevních lodí mělo, alespoň podle podezření Námořní sekce, ovlivnit i rakousko-uherské plánování. V listopadovém dopise Tirpitzovi si Montecuccoli postěžoval, že pozastavení stavby *Danteho* a rostoucí pravděpodobnosti, že Itálie zadá firmě Armstrong stavbu jedné dvou bitevních lodí s trojčitými věžemi, má zřejmě ten důvod, že informace o plánovaných rakousko-uherských lodích se ze STT dostaly do Itálie. V italských novinách se současně bylo možné dočíst, že italské dreadnoughty mají dostat i 15 cm děla, ačkoliv původně byla plánována jen 12 cm,⁸⁰⁸ a německý velkoadmirál ve své odpovědi zmínil, že mu přednedávnem bylo taktéž hlášeno použití trojčitých dělových věží na nejnovějších italských bitevních lodích.⁸⁰⁹ Rémy v každém případě ve svém hlášení za listopad psal, že rozložení těžkých děl na *Dantem* je již s konečnou platností stanoveno na čtyři trojčité věže v ose lodí, zbývající tři dreadnoughty se měly poněkud lišit – nakonec nesly 13 děl ráže 30,5 cm ve dvou dvojitých a třech trojčitých věžích umístěných rovněž v ose lodí. Práce na *Dantem* tou dobou již tak pokročily, že bylo možné očekávat jeho spuštění na vodu v červnu nebo červenci roku 1910, kým byl ostatně položen až poté, co již bylo shromážděno kolem 2600 tun stavebního materiálu.⁸¹⁰

„Sem došlé zprávy o programu stavby lodí a pokroku staveb, tak jako plány lodí italského válečného námořnictva, které vykazují zcela neobyčejnou souvislost s [našimi] vlastními záměry,“ psala Námořní sekce 22. prosince 1909 na velitelství námořního okrsku Terst, „vedou k oprávněnému předpokladu, že tamní úřady,“ dostaly informace o stavu věcí týkajících se stavby nových rakousko-uherských lodí, plánech a projektech, možná od STT. Námořní sekce nařizovala vše ve spojení s policií vyšetřit a učinit přítrž další špionáži.⁸¹¹ Giolittiho rezignace mezitím znamenala i změnu na postu ministra námořnictva, jímž se opět stal Giovanni Bettolo, který popřel eventuální použití 34 cm děl na lodích *B*, *C* a *D*, a také se s uznáním vyjádřil o Popperem vypracovaných projektech – rakousko-uherskému válečnému námořnictvu by podle jeho názoru bylo možné jen gratulovat, pokud by i zamýšlené nové lodě byly stavěny podle plánů navržených tímto odborníkem.⁸¹² Jakkoliv se nové lodě ale měly stavět právě podle Popperových plánů, na všechny gratulace bylo příliš brzy, dokud nebyla stavba alespoň schválena.

5.2.2 Mimořádné poměry, mimořádná opatření

Jak říkala hlášení z Říma, Italové se do stavby nových lodí nepustili žádným překotným tempem, držet s nimi krok bylo jistě možné – tím méně vítaný musel být pro Montecuccoliho fakt, že ministerská rada se nesešla, jak žádal, a on neměl představu, ky a zda vůbec bude moci s penězi na stavbu nových lodí počítat. Šéf Námořní sekce se tak musel rozhodnout buď vyčkávat zasedání, nebo se pokusit vše urychlit jiným způsobem. Na rozdíl od Itálie bylo

⁸⁰⁷ MS/OK, X–1/1 nr. 3396 ex 1909, Rémy Námořní sekci, 10. 10. 1909.

⁸⁰⁸ MS/PK, I–4/9 nr. 4289 ex 1909, Montecuccoli Tirpitzovi, 11. 11. 1909.

⁸⁰⁹ MS/PK, I–4/9 nr. 4596 ex 1909.

⁸¹⁰ MS/OK, X–1/1 nr. 3828 ex 1909.

⁸¹¹ MS/PK, I–4/9 nr. 4767 ex 1909. K úniku informací ze STT v minulosti přinejmenším jednou došlo, jak přiznal Spaun delegátům začátkem roku 1904. *Stenographische Sitzungs-Protokolle der Delegation, XL. Session, s. XXXIX. Session, s. 399.*

⁸¹² MS/OK, X–1/1 nr. 3932 ex 1909.

rakousko-uherské válečné námořnictvo odkázáno na soukromý průmysl zcela, ať už kvůli jeho kapacitám, nebo kvůli kvótě. Je proto pochopitelné, že pokud vedení námořnictva pospíchalo, obrátilo se právě na firmy, které mu mohly, jak doufalo, cestu k vládám otevřít, když to svoláním ministerské rady neučinil ministr zahraničí.

Dubnová demise Wekerleho vlády – příčinou byla mimo jiné vleklá bezvýsledná jednání s rakouskou vládou o novém projektu společné banky,⁸¹³ a nutno dodat, že jak kvůli nim, tak kvůli situaci na Balkáně měly obě vlády zřejmě jiné starosti než Montecuccoliho lodě – způsobila námořnictvu i jiné komplikace, například nebylo možné vyřídit otázku železničního spojení do Porto Ré a srovnání terénu na státní náklady, aby tam mohla být zřízena loděnice. Jak ale sdělil Námořní sekci předseda správní rady Danubia Manfred von Weiß, znovujemnování Wekerleho vlády – došlo k němu 7. července,⁸¹⁴ v týž den, kdy se prezidium Námořní sekce telefonicky spojilo s Weißem, aby se informovala o stavu celé záležitosti uherských loděnic – ale znamenalo, že bylo možné začít s ní tyto problémy opět řešit, Weiß a společníci se na vládu chtěli obrátit hned následující týden. Předseda správní rady, který přijel do Vídně 8. července vysvětlit vše osobně, měl zato, že vláda by společností vyšla vstříc tím spíše, kdyby celou záležitost podpořila i Námořní sekce, obrátila se na uherské ministerstvo obchodu – ministrem byl stále ještě Ferenc Kossuth – a urgovala stavbu loděnice. Pro ni samotnou by zřízení loděnice znamenalo jednak možnost stavět větší počet lodí, a jednak by se mohla při příštím zasedání delegací, během debaty o nedodržení kvóty, odvolávat na korespondenci, v níž se o založení velké uherské loděnice zasazovala.

Weiß doufal, že pokud Námořní sekce na Ministerstvo obchodu napíše, bude uherská vláda záhy souhlasit s vyřízením obou otevřených otázek, Danubius by pak vedení námořnictva oznámil založení nové loděnice a požádal o zakázky. Námořní sekce by odmítla, protože před schválením finančních prostředků nemohla zakázky zadávat, zato ale mohla napsat uherskému ministru obchodu a zmínit, že s ohledem na naléhavost celé záležitosti by bylo žádoucí, kdyby Kossuth firmu vybídl zahájit stavbu z vlastní iniciativy. Weiß doufal, že se uherskou vládu podaří tímto způsobem angažovat, aby později podpořila schválení dotací, a prezidiální kancelář, v jejímž čele stál od června 1908 kapitán řadové lodi Eugen rytíř Chmelarž, dodala, že by bylo vhodné zkusit stejný postup ohledně STT a rakouské vlády.⁸¹⁵

Dvanáctého července si přišel do vídeňského sídla Námořní sekce promluvit s šéfem presidia i státní sekretář Szterényi, stále působící na Ministerstvu obchodu, který byl velkým zastáncem stavby loděnice s velkými skluzy v Porto Ré, jejíž zřízení ale bylo pro uherský stát spojeno s velkými investicemi – 3 miliony na železniční spojení a čtvrt až třetinu milionu na terénní úpravy. Ty podmiňoval ujištěním, že námořnictvo bude loděnici po 6 let od jejího vzniku zaměstnávat – v této souvislosti se odvolával na kvótu a mluvil o stavbě dvou dreadnoughtů – a nákupem 100 000 tun uhlí z dolů v Komló v Šibeniku – důvodem tohoto požadavku bylo i zřízení železnice vedoucí přes dotýčnou oblast, které mohla být výdělečnost zajištěna právě jen přepravou uhlí. To z Komló ovšem nemělo odpovídající výhřevnost, a skladovat 100 000 tun v Šibeniku se Montecuccolimu nezdálo vhodné, dokud se z něj nestane opevněná základna.⁸¹⁶

⁸¹³ Pester Lloyd, Abendblatt, 26. 4. 1909, 96, s. 1.

⁸¹⁴ Neue Freie Presse, 8. 7. 1909, 16120, s. 6.

⁸¹⁵ MS/PK, I–4/9 nr. 2689 ex 1909, *Unterredung mit Manfred von Weiß*, 8. 7. 1909.

⁸¹⁶ MS/PK, I–4/9 nr. 2754 ex 1909, *Unterredung mit Staatssekretär von Szterényi*, 12. 7. 1909.

Šéf Námořní sekce 13. července potvrdil, že je srozuměn se všemi návrhy vztahujícími se k rozmluvě s Weißem, a tak mohl být dopis Kossuthovi 18. července odeslán. Stálo v něm, že jelikož i druhořadé námořní mocnosti přešly ke stavbě velkých bitevních lodí a lodě nového typu snadno zničí starší i nové menší lodě, nemůže admirál než předložit příštím delegacím ke schválení dotace na stavbu takovýchto lodí. „Jž delší čas vřele doporučuji stavbu uherské loděnice, která by byla schopná stavět i velké lodě, protože pouze v tomto případě by bylo válečnému námořnictvu umožněno dosáhnout při rozdělování zakázek kvóty. Nyní považuji zřízení takovéto loděnice za zvlášť naléhavé, aby tak výkonný uherský železářský průmysl v žádném případě nebyl znevýhodněn při rozdělování stavby příštích nových lodí.“ Montecuccoli chtěl vyjít vstříc požadavkům delegací, ale kvótu nemohl bez zřízení loděnice naplnit, zároveň se jednalo o podporu uherského průmyslu, na níž tak záleželo Kossuthovi; rentabilita loděnice se zdála stát mimo pochybnost a Montecuccoli doufal, že se ministři podaří překonat všechny překážky k jejímu eventuálnímu založení.⁸¹⁷ Čtrnáctého července už byl admirál seznámen i se vším, co se rozhovoru se Szterényim týkalo, včetně jeho žádosti o poradu v Budapešti,⁸¹⁸ kam zástupci Námořní sekce, Koudelka a vrchní inženýr Wagner, dorazili 23. července. První, s nímž se měli setkat, byl předseda uherské vlády.

Námořnictvo ročně potřebovalo asi jen 80 000 tun uhlí,⁸¹⁹ už jen proto nemohlo odebírat ročně 100 000 tun z Uher, nehledě na to, že jakkoliv by rádo bylo nezávislé na anglickém, to z Komló se mu nevyrovnalo v žádném případě. Wekerle přiznal, že stavba dotyčné železnice vedoucí přes oblast Liky, k níž se uherská vláda zavázala, stojí 100 milionů, mnohem více, než se předpokládalo, a je vyloučeno, že by kdy vydělávala – proto měla být zaměstnaná dopravou uhlí pro válečné námořnictvo –, Koudelka mu ale nemohl slíbit víc, než že uhlí bude vyzkoušeno. Zástupci Danubia uvedli, že jednu loď by jejich loděnice stavěla čtyři roky, při současném objednání dvou by na druhou potřebovala pět let, a byli ochotni dát i písemné ujištění, že firma učiní vše, aby vyhověla požadavkům námořnictva, jehož spokojenost je i v jejím vlastním zájmu.⁸²⁰ Na schůzce na Ministerstvu obchodu Koudelka prohlásil, že loděnici bude nejprve zajištěna stavba jedné bitevní lodě, vše další záviselo na dokončení loděnice a rozpočtu námořnictva, bylo vyloučeno, aby dostala zakázku rovnou na dvě, protože dokončení druhé by se příliš opozdilo. Stanoviskem uherské vlády nicméně bylo, že Uhry by od nynějška měly dostávat zakázky na stavbu poloviny lodí, a to jednak jako kompenzaci za dodávky pancíře a děl z Rakouska, a jednak za dříve ušlé zakázky. Rekompence ovšem vyvolaly na rakouské straně odpor už před lety, a ani tentokrát by tomu jistě nebylo jinak, Koudelka kromě toho prohlásil, že Námořní sekce nevěří, že Ujednání lze tímto způsobem vyložit, a uherský průmysl by ostatně vyšel na prázdno, ať už by potíže dělala rakouská nebo uherská delegace.

Nakonec zástupci uherské vlády souhlasili se stavbou železnice, nebo alespoň s pokusem nechat si na ni schválit peníze, a shodli se, že pravděpodobně dají firmě k dispozici čtvrt milionu na terénní úpravy. Stavba železnice z Buccari do Porto Ré ale měla trvat v nejlepším případě jeden a půl roku, během nějž byl Danubius odkázán na námořní přepravu,

⁸¹⁷ MS/PK, I–4/9 nr. 2689 ex 1909, Montecuccoli Kossuthovi, 16. 7. 1909.

⁸¹⁸ MS/PK, I–4/9 nr. 2754 ex 1909, *Unterredung mit Staatssekretär von Szterényi*, 12. 7. 1909.

⁸¹⁹ Roku 1907 spotřebovalo 89 485 tun a následujícího roku 91 580 tun. *Jahresbericht 1908*, s. 77.

⁸²⁰ Zástupci Námořní sekce při tomto rozhovoru vyjádřili pochybnosti o projektu loděnice a připomněly problémy s centrováním lodí postavených u Danubia.

pro niž byl Szterényi ochoten zapůjčit některou techniku.⁸²¹ Je mimo veškerou pochybnost, že vedení Danubia bylo motivováno vidinou zisku, ve finančních kruzích bylo známo, že může být i vyšší než 50 %, ⁸²² a k akci bylo jistě tím ochotnější, že si mohlo být jisto jak zakázkami, tak podporou vlády, a to i materiální – vše samozřejmě za předpokladu, že na stavbu nových lodí budou schváleny peníze. Pokud by firmu vláda vybídla začít stavět lodě dříve, tedy bez objednávky a alespoň formálně z vlastní iniciativy, pramálo by tím podpořila domácí průmysl, kdyby pak neučinila vše proto, aby byly finanční prostředky schváleny – Weiß i vedení námořnictva se ale dívali přes růžové brýle.

Jak již bylo zmíněno, považovalo presidium Námořní sekce za vhodné postupovat na rakouské straně stejně, a Montecuccoli s tím byl srozuměn. Krok urgovat zřízení loděnice odpadl, a tak byl kontradmirálovi Courademu (témuž, který roku 1900 vyjednával trojspolkovou námořní dohodu), který velel námořnímu okrsku Terst, odeslán 16. července dopis, v němž mu bylo dáno za úkol důvěrně si promluvit s předsedou správní rady STT, jímž byl Johann Georg rytíř Hütterott. Námořní sekce hledala cestu, jak co nejrychleji začít stavět 20 000tunové bitevní lodě, ovšem politická situace v obou částech monarchie zdržovala schválení rozpočtu, a tak navrhovala, aby jí STT zaslalo žádost o zakázku na stavbu dvou takových lodí s poukazem na to, že jeden skluz je právě volný a druhý bude ke konci roku rovněž. Námořní sekce z výše uvedeného důvodu odmítne, ale vyprosí si zásah rakouské vlády, aby STT mohlo se stavbou lodí začít prozatím z vlastní iniciativy. Takto angažovaná vláda by pochopitelně podpořila schválení rozpočtu námořnictva; námořnictvo by na stavbu obvyklým způsobem dohlíželo, aby po schválení prostředků mohla pokračovat již oficiálně pro ně. Úroky z půjčky, jíž by si firma zajistila peníze na stavbu lodí, by byly přičteny k celkové ceně plavidel, a očekávalo se, že plány by mohly být již v říjnu v natolik pokročilém stadiu, že by bylo možné začít objednávat stavební materiál.⁸²³

Firma se nerozhodovala dlouho, na Námořní sekci psala už 22. července. Byla by poctěna, kdyby mohla stavět alespoň tři z nových bitevních lodí, na jejichž projektování se podílela, a jako vždy ji vedlo úsilí vyhovět válečnému námořnictvu v každém ohledu. Po spuštění lodě *Radetzky* na vodu – došlo k němu 3. července – byl jeden z velkých skluzů volný, druhý se měl uvolnit v několika měsících; firma považovala za svou povinnost dát své služby k dispozici a nerada by ztrácela čas. Proto by začala ihned připravovat svá provozní zařízení, aby bylo možné položit tři nové bitevní lodě nejpozději čtyři měsíce po konečném stanovení plánů, a stavba by probíhala tak rychle, že první loď by byla dodána za 30 měsíců ode dne objednávky, druhá za 36 a třetí za 42. Firma žádala o zadání zakázky a byla připravena začít ihned stavět i tehdy, pokud by Námořní sekce ještě nemohla platit. Odpověď měla Námořní sekce připravenou během pár dní, ovšem odeslána byla až 18. srpna, mezitím ji vzaly na vědomí vojenská kancelář císaře, následníka trůnu i presidium ministerstva války. Zadat objednávku před schválením finančních prostředků sice nemohla, ale jelikož STT nabídlo rychlou stavbu a bitevní lodě byly nutně potřeba, chtěla se obrátit na rakouskou vládu, která by firmu autorizovala zahájit stavbu dvou takových lodí na vlastní riziko s ujištěním, že po schválení

⁸²¹ MS/PK, I–4/9 nr. 2935 ex 1909, Koudelka, *Bericht über Mission nach Budapest*, 25. 6. 1909.

⁸²² PRASKY, s. 177.

⁸²³ MS/PK, I–4/9 nr. 2689 ex 1909, Námořní sekce Courademu, 16. 7. 1909.

peněz budou převzaty, potažmo bude jejich stavba pokračovat z peněz námořnictva a pod jeho dozorem, jakmile budou prostředky k dispozici.⁸²⁴

Montecuccoli měl plné právo poukazovat na neutěšenou vnitropolitickou situaci v obou částech monarchie, protože začátkem července sice byla znovujmenována Wekerleho vláda (což samo o sobě nemuselo znamenat mnoho), ale zato v Rakousku se rýsovala parlamentní krize; proti vládě, podporované křesťansko-socialistickým svazem, stáli sociální demokraté i strany národností, a protože projednávání naléhavých záležitostí, ať už finančních nebo souvisejících s anexí, ne a ne být vyřízeno ve výborech, zbývala ve sněmovně spousta prostoru pro národnostní problémy. Kromě toho si, slovy Viktora Adlera, „tato vláda škodí nejvíce sama. Kompromituje se v očích všech stran, všech kruhů a vrstev Rakouska tím, že nemá žádný jiný účel než být na světě. Je, ale nemá žádnou vůli, a pokud už něco chce, je připravena se toho hned vzdát a chtít něco jiného.“⁸²⁵ Bienerth ostatně „chtěl být jen úředník, který se střeží dát svému jednání [Geschäftsführung] osobní barvu nebo být politicky nápadný.“⁸²⁶ Admirál ale musel být vděčný za jakoukoliv alespoň trochu funkční kombinaci vlády a parlamentních poměrů, a jelikož schůze sněmovny byla ukončena, krize se nemohla plně rozvinout, kabinet zůstal u moci a Montecuccoli zatím měl s kým jednat.

V dopise Bienerthovi, taktéž z 18. srpna, šéf Námořní sekce konstatoval, že nabídku STT musel odmítnout, a žádal, aby rakouská vláda vybídla firmu co nejdříve začít stavbu dvou bitevních lodí – prozatím na vlastní účet, ale s ujistěním o pozdějším převzetí válečným námořnictvem –; dodal, že v zahraničí byl tento postup nejednou použit a nejasná politická situace v Uhrách může velmi zdržet projednání rozpočtu námořnictva i požadovaných mimořádných dotací.⁸²⁷ Protože STT čas byl drahý, obrátila se Námořní sekce už 6. srpna na generální ředitelství Škodových závodů s žádostí zahájit výrobu děl, prozatím také bez oficiální objednávky a plateb,⁸²⁸ a 13. září také na Vítkovice, v osobách Maxe rytíře Gutmanna a Alfreda svobodného pána Rotschilda, a to s žádostí o rozšíření výroby, aby od následujícího léta mohlo být dodáváno 7000 tun pancíře ročně. Teprve pak mohla být plně využita kapacita loděnic, včasné rozšíření výroby by pak mohlo znamenat, že cena pancíře by zůstala v přijatelných mezích, a Námořní sekce předpokládala, že i po dokončení čtyř nyní projektovaných bitevních lodí by námořnictvo ještě roky odebíralo podstatně více pancíře než dosud. Rotschild odpověděl, že otázce rozšíření výroby tak, aby pancéřové pláty pro nové bitevní lodě byly hotovy v požadovaném termínu, je právě z Montecuccoliho podnětu věnována pozornost již delší čas, ovšem jednalo se o vysokou a riskantní investici, protože se vždy mohlo stát, že kapacita zůstane nevyužita; žádost vyslyšel jen z ohledu na Montecuccoliho pohnutky.⁸²⁹

Motivy šéfa Námořní sekce ale zdaleka nebyly tím rozhodujícím – byl to Bienerth, kdo měl STT vybídnout ke stavbě lodí na vlastní účet, a zda tento krok učinit, nemínil rozhodnout

⁸²⁴ MS/PK, I-4/9 nr. 2926 ex 1909. STT Námořní sekci, 22. 7. 1909; Námořní sekce STT, 18. 8. 1909.

⁸²⁵ CZEDIK, *Zur Geschichete*, sv. IV, s. 27–28.

⁸²⁶ Neue Freie Presse, 7. 11. 1908, 15882, s. 1.

⁸²⁷ MS/PK, I-4/9 nr. 2926 ex 1909, Montecuccoli Bienerthovi, 18. 8. 1909.

⁸²⁸ MS/PK, I-4/9 nr. 2926ad ex 1909, Námořní sekce generálnímu ředitelství Škodovky, 6. 8. 1909.

⁸²⁹ Ze svých motivů uvedl admirál v dopise Rotschildovi jen námořní zbrojení ostatních mocností, je ale zřejmé, že se nejednalo o jejich první kontakt, proto nelze říci, co konkrétně na Rotschilda učinilo dojem. MS/PK, I-4/9 nr. 2926ad2 ex 1909, Montecuccoli Rotschildovi a Gutmannovi, 13. 4. 1909; Rotschild Montecuccolimu, 21. 9. 1909. Bylo třeba cca 20 000 tun pancéřového materiálu; k dodržení požadovaných termínů bylo potřeba tak rozšířit výrobu, že tehdejší tovární zařízení by byla zdvojnásobena. MS/PK, I-4/7 nr. 225 ex 1910, Vítkovice Námořní sekci, 18. 9. 1910.

sám. Kopii Montecuccoliho dopisu přeposlal ministru financí ve své vládě, jímž se 10. února po více jak deseti letech opět stal Leon von Biliński, s žádostí „co nejdříve mi poskytnout vyjádření o tom, jaké stanovisko by c. k. vláda měla k podnětu správy námořnictva zaujmout. Dovoluji si dodat, že, dle mého mínění, připadá přistoupení na tento podnět v úvahu jen za předpokladu analogického postupu ze strany královské uherské vlády.“

„Jelikož se zde jedná o *společnou* záležitost, není z mého pohledu možné především, aby zde vláda jednoho státu činila jednostranná opatření, a ještě méně by tato vláda mohla poskytnout jakékoliv ujištění ohledně pozdějšího [seinerzeitig] převzetí loďářským podnikem na jednostranné nařízení zhotovených bitevních lodí do společného loďstva nebo sjednat v tomto směru nějaký závazek,“ odpověděl Biliński 7. září. „Vláda by tím na sebe vzala odpovědnost, kterou vůbec není s to nést.“ Postup navrhovaný Námořní sekci by tak byl možný jen v plné shodě s uherskou vládou a společnými ministry. Bilińskému dále připadalo nepřipustné zahájit program, o jehož nákladech, ať už celkových, nebo na jednotlivé objekty, nebylo učiněno žádné oficiální sdělení, bez ústavního schválení, a dokonce i bez předložení návrhu. Vlády o něm ještě ani nejednaly, takže by neměl vyčíslené hranice – finanční situace obou států důkladné přezkoumání celého programu vyžadovala –, a tedy „se nachází v tak málo zralém stadiu, že jeho uskutečnění by v současném okamžiku prakticky beztak nebylo možné.“ Co se nákladů týče, zaslechl ministr financí 300 milionů, a pochyboval, že v dohledné době by bylo možné dát prostředky k dispozici – alespoň co se Rakouska týkalo, byl přesvědčen, že předlitavský podíl by překračoval finanční možnosti státu, a to i kdyby se mělo jednat o mimořádnou dotaci, a tedy by se peníze půjčovaly. Vzhledem k tomu, kolik bylo nutné vyplatit v právě probíhajícím roce, vylučoval jakékoliv platby jak ještě roku 1909, tak v první polovině roku následujícího; nepřipustné bylo celý program rozdrobit, což se Námořní sekce zdála činit, naopak s ním bylo třeba jednat jako s celkem, protože správa financí musela plánovat dopředu – k požadavkům na nově zamýšlené se ostatně přidávalo ještě krytí nákladů na urychlené dokončení rozestavěných lodí. Než by se přikročilo k něčemu tak dalekosáhlému, bylo zkrátka třeba prohovorit celou řadu otázek jak se společnou vládou, tak ve shodě s vládou uherskou, dříve nebylo možné za žádných okolností přistoupení k jakékoliv objednávce.⁸³⁰

Bienierth odpověděl Montecuccolimu až 17. září a nemohl než napsat, že jakkoliv nepřehlíží důvody pro další rozvoj loďstva, dává navržený postup ve vícero ohledech důvod k pochybnostem, celý dopis byl v podstatě jen přeformulováním textu, který poslalo Ministerstvo financí. Než ale toto psaní 20. září dorazilo na presidium Námořní sekce,⁸³¹ 14. září se konečně sešla ministerská rada, kde si admirál mohl promluvit jak s Bilińskim a Bienierthem, tak s Wekerlem. V návrhu rozpočtu pro rok 1910, který válečné námořnictvo předkládalo, bylo žádáno přes 88 milionů korun, což by znamenalo meziroční nárůst o více jak 24,5 milionu;⁸³² ale zatímco Montecuccoli byl přesvědčen, že peníze na stavbu lodí do návrhu normálního rozpočtu patří, Wekerle byl toho názoru, že prostředky na urychlení stavby mohou být docela dobře převedeny do mimořádné dotace. Biliński následně navrhl stanovit maximum, pak jednání konference odložit a nechat referenty se poradit, načež Montecuccoli vyjádřil vlastní názor, totiž nejprve stanovit, co je třeba, a až poté jednat o shánění peněz.⁸³³ Pro tento

⁸³⁰ KKFM, Präs. z. 2809 ex 1909, Bienierth Bilińskému, 20. 8. 1909; Biliński Bienierthovi, 7. 9. 1909.

⁸³¹ MS/PK, I–4/9 nr. 3626 ex 1909, Bienierth Montecuccolimu, 17. 9. 1909.

⁸³² MKSM, 51–1/3–5 ex 1909, *Voranschlag pro 1910*.

⁸³³ PA XL, gmc pz 473 ex 1909.

způsob uvažování vlády mnoho pochopení mít nemohly – ostatně i první lord britské Admirality se roku 1903 nechal slyšet, že námořní lordové musejí obrátit svůj způsob přemýšlení. „Musejí přestat říkat ‚toto je ideální plán; jak můžeme získat dostatek peněz k jeho provedení?‘ Namísto toho musejí říci ‚tady je zlaták; kolik toho, co skutečně přispěje k vítězství v námořní válce, z něj můžeme vyždímat?‘“⁸³⁴ Pro habsburskou monarchii to neplatilo o nic méně; vlády sice byly z vlastenectví ochotny dát všechny požadované prostředky k dispozici, nejprve ale bylo třeba rozhodnout o formě, aby deficit nenarůstal do nekonečna.

Válečnému námořnictvu bylo z návrhu rozpočtu nakonec škrtnuto téměř 21,3 milionu, z toho 18 bylo převedeno do mimořádné dotace, která byla původně požadována ve výši pouze cca 14,8 milionu korun, ale po přičtení 21,8 milionu záloh se její výše vyšplhala na 54,6 milionu, následně zaokrouhlených na 54. Měla krýt jak náklady na opatření spojená s anexí Bosny, výdaje spojené s loděmi a mužstvem ve službě a nákupem materiálu, tak především na rychlejší dokončení rozestavěných lodí, ale také na plovoucí dok, opevňovací práce v Pule, výstavbu signálních stanic, zřizování telegrafních spojení nebo nákup a adaptaci lodí pro trén floty. Rozdělena byla na tři roky, zpětně na 1908 (necelých 2,2 milionu) a 1909 (přes 33,8 milionu), a pak na 1910 (18 milionů), z toho šlo celkem 38,8 milionu na rozestavěné lodě, válečné námořnictvo ale muselo zpět vládám odvést cca 21,2 milionu vyplacených na zálohách. Ministerská rada se shodla na návrhu normálního rozpočtu námořnictva pro rok 1910 v celkové výši necelých 67,1 milionu korun, což znamenalo meziroční nárůst o 3,3 milionu, v titulu VII bylo na rozestavěné lodě opět zařazeno rovných 20 milionů.⁸³⁵ Tím bylo projednávání rozpočtu ukončeno, načež mohl Montecuccoli vyložit svůj plán budování loďstva.

Admirál začal tím, že jelikož loďstva se posilují na všech stranách, zdá se rakousko-uherská činnost v tomto směru nedostatečná, a podobně jako v referátu císaři uvedl, že díky výkonnosti domácího průmyslu by bylo stále ještě možné čelit italské převaze s vynaložením poměrně malých prostředků, a pokud by stavba čtyř velkých bitevních lodí byla zahájena koncem roku 1909 nebo začátkem 1910, mohla by snadno být dokončena ve stejnou dobu jako ty ze čtyř italských lodí téhož typu, které byly začaty již roku 1908. Nové bitevní lodě byly nakonec zamýšleny jako náhrady za korvety *Dandolo* (sešrotována 1900–01), *Saida* (škrtnuta roku 1906), *Donau* (od 1906 ubytovací loď v Šibeniku) a *Erzherzog Friedrich*,⁸³⁶ jejich stavba by ubrala na pravděpodobnosti ovládnutí Jadranu Italy. Montecuccoli zmínil, že dotace 309,5 milionu – z toho 100 milionů si představoval využít již do konce roku 1910 – by umožnila jak stavbu těchto 4 bitevních lodí, tak 3 průzkumných křižníků, 6 torpédoborců, 12 široomořských torpédových člunů, 6 ponorek a 4 říční monitory, 6 milionů by bylo použito na ochrannou hráz v Pule; navyšování titulu VII by pak umožnilo nahrazovat zastaralé lodě z normálního rozpočtu.

Na Montecuccoliho stranu se postavil Aehrental, který jednak upozornil, že je všeobecně známo, že je vypracován plán, a počítá se s ním – například v britském parlamentu bylo řečeno, že kvůli nastávajícímu posílení italského a rakousko-uherského loďstva nemohou

⁸³⁴ Selborne stálému sekretáři Admirality, 16. února 1903. Citováno v SUMIDA, s. 26.

⁸³⁵ MKSM, 51–1/3–5 ex 1909, *Voranschlag pro 1910*. V celkové výši rozpočtu bylo zahrnuto 340 240 korun vlastních příjmů.

⁸³⁶ Křižníky z téhož programu měly nahrazovat korvety *Fruntsberg* (škrtnuta 1904), *Aurora* (ubytovací hulk od 1902) a *Zrinyi* (hulk od 1905). Rakouská delegace roku 1911 při schvalování prostředků na tyto lodě rozhodla frází „náhrada za S. M. Schiff. XY“ vypustit, protože „se vlastně nejedná o nahrazující stavby, ale o plnohodnotné novostavby.“ *Stenographische Sitzungs-Protokolle der Delegation*, s. XLV. Session, s. 534, 929.

být britské lodě staženy ze Středomoří –, a kromě toho Itálie nebyla zcela spolehlivá, jak se zdálo být také všeobecně známo. Alianční smlouva, která ji vázala do roku 1914, mohla být během roku 1913 buď vypovězena, nebo automaticky prodloužena. Osobně věřil, že pokud bude Rakousko-Uhersko pokračovat v dosavadní smířlivé politice a zůstane silné, Itálie Trojspolek neopustí, jinak ovšem dojde ke konfliktu. Neradil k příliš překotnému postupu, protože by tím k témuž nutil právě i Itálii, bylo nutné postupovat systematicky a mít na zřeteli rok 1913. Prosil shodnout se na tom, aby většina lodí byla hotova ke konci roku 1912. Nato Wekerle namítl, že dříve se mluvilo jen o třech lodích a 200 milionech, a přestože souhlasil s Aehrentalem, dal ke zvážení, že účelem námořnictva je úspěšná obrana, a jakkoliv nemohl soudit, zda tento rámeček už nepřekračuje, nebylo možné zapomínat, že rakousko-uherská armáda je silnější než italská. Proto by možná mohlo být ohledně námořnictva postupováno volnějším tempem, a pokud mělo italské válečné námořnictvo vyšší rozpočet⁸³⁷ – Montecuccoli uváděl 2,1krát⁸³⁸, byla, na rozdíl od Rakouska-Uherska, námořní mocností. V každém případě nemohl v tu chvíli zaujmout žádné stanovisko. Biliński zapochyboval o předložení těchto požadavků příštím delegacím a dodal, že případně je nutné převzít riziko bez schválení.

Celá záležitost se neměla uspěchat, jak připomínal Aehrental, jinak by monarchii mohly být připisovány agresivní záměry v Orientu nebo vůči Itálii. Proto by tyto požadavky neměly být předloženy příštím, ale až následujícím delegacím, které by možná už začátkem roku 1910 schvalovaly rozpočet pro rok 1911, pokračoval ministr zahraničí a kladl důraz na to, že pokud ne dnes, pak ještě letos musí dojít k usnesení, aby mohlo vedení námořnictva provést technické přípravy, ministerskou radu, která měla dojít k závazným závěrům, zamýšlel svolat do měsíce. Wekerle odpověděl, že Uhry mají na projektovaných opatřeních zájem jen z hlediska pospolitosti, protože mají jen málo obchodních lodí⁸³⁹ a žádné dlouhé pobřeží, zdůraznil nutnost kompenzací pro uherský průmysl a přešel k uhlí. Za Stavbu železnice přes Liku, která sloužila jen strategickým účelům, mělo být podle projektu zapláceno 62 milionů, z nichž se nakonec mělo stát 220, a pokud by se po ní přepravovalo uhlí do Šibeniku, byly by pokryty alespoň provozní náklady, proto prosil nedělat kolem zkoušek uherského uhlí žádné zbytečné potíže, Aehrental jej podpořil, vše uzavřel s tím, že by bylo záhodno domácí uhlí využívat, a požádal Montecuccoliho zůstat v kontaktu s oběma vládami ohledně proveditelnosti svého plánu. Jednání o něm mělo být dovedeno do konce na tom zasedání ministerské rady, jehož tématem by byl termín svolání delegací, které se jím naopak opravdu zabývat neměly.⁸⁴⁰

Nedlouho poté, 24. září, informoval admirál o stavu projektu stavby 4 velkých bitevních lodí v referátu císaře. Uvedl, že vlády si představují jiný způsob financování, než navrhl (mimořádná dotace 150 milionů využita na pokrytí zbývajících nákladů na rozestavěné lodě a zahájení stavby nových, k tomu navýšení titulu VII řádného rozpočtu na 50 milionů), a tak měly být rozestavěné lodě dokončeny z normálního rozpočtu, zatímco na projektované měla být použita mimořádná dotace ve výši 309,5 milionu korun – na čtyři bitevní lodě po 57 milionech, tři křižníky po 10, na 6 torpédoborců celkem 18 milionů, na 12 široomořských torpédových člunů

⁸³⁷ PA XL, gmcpz 473 ex 1909.

⁸³⁸ MKSM, 51–1/3 ex 1909, *Verhältnis des Budgets der k. u. k. Kriegsmarine zum italienischen Marinebudget*, říjen 1909.

⁸³⁹ Co se lodí schopných vyplout na otevřené moře týkalo, v březnu 1914 jich Uhry měly 121 o celkem 231 653 BRT, zatímco Rakousko 193 o 713 550 BRT. Jen Rakouský Lloyd vlastnil 61 takových lodí o 231 384 BRT. VEGO, příloha 9, s. 200.

⁸⁴⁰ PA XL, gmcpz 473 ex 1909.

10, na 4 monitory 7,5 a na ochrannou hráz 6 milionů – rozdělená do let 1909–1913. Následně zrekapituloval nabídku STT, kterou firma učinila bezprostředně po spuštění bitevní lodí *Radetzky* na vodu, pokračoval tím, že kvůli nejisté politická situace v Uhrách a energii, s níž se do námořního zbrojení pustila Itálie, adresoval rakouské vládě žádost, z formálních a rozpočtově-technických důvodů odmítnutou, k níž se vyjádřil také náčelník generálního štábu Conrad von Hötzendorf. Dle jeho názoru bylo zřejmé, že Itálie činí vše proto, aby byla kolem roku 1912 připravena k válce, ať už ke skutečné, nebo k podpoře své politiky. Rakousko-Uhersko muselo být schopné této situaci čelit, a to vyžadovalo i divizi těžkých bitevních lodí; pokud ji STT mohlo spolehlivě dokončit roku 1912, mělo proto být učiněno vše. Stavbě bitevních lodí by Conrad dal přednost přede vším ostatním a upozorňoval, že „mimořádné poměry vyžadují mimořádná opatření.“

Na zasedání ministerské rady všichni uznali nutnost loďstvo posílit, psal dále Montecuccoli, třebaže jím navržené financování se souhlasu nedočkalo. Zdůraznil naléhavost zahájení stavby bitevních lodí, navzdory níž se rada rozhodla jeho návrhy delegacím nepředložit; ministr zahraničí je naopak předal předsedům vlád s tím, aby se s admirálem dohodli a výsledek oznámili na tom zasedání, které se bude zabývat termínem svolání delegací, což byl neúspěch [negativer Erfolg] tím povážlivější, že Itálie zvýšila tempo svého ze všech stran podporovaného zbrojení, například již zmíněným dalekosáhlým zapojením soukromého průmyslu. Admirál zrekapituloval program stavby italských lodí, k němuž dodal, že „podle všeho zdání budou všechny ke stavbě projektované lodě připraveny roku 1912, zatímco loďstvo Vašeho Veličenstva by toho času nemohlo zařadit do služby žádnou bitevní loď I. třídy, pokud by stavba velkých bitevních lodí měla být předložena k usnesení až příštím, a nikoliv nastávajícím delegacím.“ S ohledem na to, co hlásil o reálnosti rychlého dokončení lodí z Říma Rémy, Montecuccoli přeháněl, je ale pochopitelné, že pokud chtěl zahájit stavbu bitevních lodí co nejdříve, nebylo v jeho zájmu se o italské metodě průtahů šířit. Závěrem prohlásil, že na příštím zasedání ministerské rady bude požadovat předložení mimořádné dotace pro válečné námořnictvo již nadcházejícím delegacím, a prosil císaře nařídít svolání společné ministerské rady, která by zahájení stavby nových lodí znovu probírala.⁸⁴¹

Události ale nabraly jiný směr, a na vině nebylo nic jiného než neutěšená vnitropolitická situace. Rakousko-Uhersko totiž nemělo jednu vládu, nýbrž dvě, a pokud v Předlitavsku krize nevypukla, neznamenalo to, že nevypukne krize žádná. Už v červenci, když byl v Budapešti, se Koudelka od jednoho novináře dozvěděl, že Wekerleho vláda podá 27. září demisi a parlament, který se sejde den nato, bude bez jednání odročen. Nový kabinet mělo pravděpodobně být možné jmenovat v polovině října, takže by se delegace sešly o měsíc později; že by vláda podala demisi krátce po zasedání ministerské rady by nevadilo, protože nový kabinet musel převzít závazky učiněné odstoupivším.⁸⁴² Vláda zmíněného dne demisi králi skutečně podala a den nato oznámila sněmovně, načež bylo zasedání odročeno na 5. října. Podstatnější ale bylo, že koalice, která, jakkoliv nepřirozená a složená ze stran nejrůznějších názorů, držela pohromadě tři a půl roku, byla nyní mrtvá,⁸⁴³ a přestože plány na vyřešení krize se objevovaly – Kossuth

⁸⁴¹ MKSM, 51–51/1–3 ex 1909, *Vortrag... über den Stand des Projektes, vier große Schlachtschiffe zu bauen*, 24. 9. 1909.

⁸⁴² MS/PK, I–4/9 nr. 2935 ex 1909, Koudelka, *Bericht über Mission nach Budapest*, 25. 6. 1909.

⁸⁴³ Pester Lloyd, *Abendblatt*, 28. 9. 1909, 222, s.1–4.

svůj předložil již v létě a Wekerleho byl korunou právě zamítnut –, vyřešena nebyla.⁸⁴⁴ Znamenalo to, že nebylo možné sestavit vládu, na níž by se koaliční strany podílely, ani jmenovat nějakou, kterou by v koalici spojené strany podpořily; Strana nezávislosti chtěla sestavovat vládu sama a byl důvod se obávat, že nadešel čas experimentů.⁸⁴⁵ Přestože panovník demisi dlouho nechtěl přijmout, o brzkém svolání delegací nebo o zasedání ministerské rady v plném složení tak nemohla být ani řeč.

Alespoň společní ministři se ale 6. října sešli a dospěli k závěru, že s ohledem na krizi v Uhrách bude vyčkáno do začátku listopadu, zda se naskytne příležitost svolat společnou ministerskou radu v plném složení. Pro případ, že by to možné nebylo, vyslovili se pro to, aby Námořní sekce přijala opatření k okamžitému zahájení stavby dvou bitevních lodí, respektive ji zmocnili ihned rozdat zakázky, pokud budou dodavatelé ochotni pracovat prozatím bez plateb a za ujištění o pozdějším převzetí. Vše bylo samozřejmě tajné, pro veřejnost, a především pro tisk měly být lodě stavěny z vlastní iniciativy firem, ve víře v pozdější převzetí válečným námořnictvem, kvůli němuž si vyžádaly dozor z jeho strany. Námořní sekce rozeslala 14. října dopisy, jimiž zvala zástupce STT, Vítkovic a Škodových závodů na schůzky týkající se smluv o smlouvách budoucích [Vorkontrakt],⁸⁴⁶ a sice na 20.–22. října. Firmy, zvláště Vítkovice, které musely do výroby nejvíce investovat, nabídly tak vysoké ceny, že na ně nebylo možné přistoupit, a na zvážení protinávru Námořní sekce si vyžádaly čas do konce října; jednání měla začátkem listopadu začít nanovo. Vedení námořnictva si zatím zjistilo ceny pancíře v USA, Británii a Německu, od Vítkovic chtěla dostat podle možností srovnatelné; peníze měl poskytnout Credit Anstalt, a ve hře tedy byla i výše úroků. Cena jednoho dreadnoughtu byla původně počítána na 55–57 milionů, ale podle prvních nabídek by se vyšplhala na 65–70 milionů korun. Rakouští ani uherští ministři zasvěceni nebyli.⁸⁴⁷

Vzhledem k tomu, že Námořní sekce nemohla zadávat zakázky před schválením finančních prostředků delegacemi, nebyla uzavřena žádná smlouva, pouze závěrečné nóty [Schlussbrief], jimiž se v tu chvíli vázaly pouze firmy – ze strany Námořní sekce se v podstatě stále jednalo o ústní dohodu. Njeprve se vedení námořnictva dohodlo se STT, jeho závěrečná nóta byla vyhotovena 29. listopadu, a následně zaslána Námořní sekci; firma se zavazovala postavit dvě bitevní lodě podle na vlastní náklady vypracovaných plánů, zaměstnat na jejich

⁸⁴⁴ Neue Freie Presse, 28. 9. 1909, 16202, s. 2.

⁸⁴⁵ Pester Lloyd, Abendblatt, 28. 9. 1909, 222, s.1; Pester Lloyd 29. 9. 1909, 230, s. 1–2.

⁸⁴⁶ MS/PK, I–4/9 nr. 3896 ex 1909; nedatovaný přípis; Námořní sekce Hütterotovi, Schusterovi a Škodovi, 14. 10. 1909. Koncepty vidovali jak všichni společní ministři, tak císařova vojenská kancelář, s plánem byl tedy seznámen i František Josef a nic proti němu nenamítal, o čemž svědčí i zmínka Biliňského na zasedání ministerské rady pro společné záležitosti v květnu 1910. PA XL, gmcpz 480 ex 1910. RAMOSER, s. 80, s odkazem na tentýž dokument tvrdí, že rakouská vláda svého zástupce na zasedání 6. října měla, v dotčeném dokumentu pro to ale není žádný důkaz. Mimoto je na něm poznámka tužkou „září“, že se zasedání uskutečnilo 6. října, vyplývá pouze z kontextu.

⁸⁴⁷ MKFF, M/192res ex 1910, *Beratung der Vorkontrakte für den Bau großer Schlachtschiffe*, 24. 10. 1909. Podle legendy žádali Rotschildové a jejich banka kvůli svým zájmům a podílům v daných firmách ujištění od vyšší autority, než byl Montecuccoli, že jim nakonec rozestavěné, nezaplacené lodě nezůstanou, což mělo vést k osobní schůzce Alberta Rotschilda s Františkem Ferdinandem, který měl přislíbit koupi lodí výměnou za ujištění, že Rotschildové budou celý podnik financovat, dokud nebudou prostředky delegacemi schváleny. SONDHAUS, s. 193. Je otázkou, zda mohl následník trůnu cokoliv v tomto ohledu garantovat, a mimoto Credit Anstalt nebyl jedinou zainteresovanou bankou. Sice je možné, že František Ferdinand s Rotschildem mluvil, ovšem za celou záležitostí není jeho ruka vidět, na rozdíl od podobného pozdějšího plánu ohledně „Ersatz Monarch“, mimoto přišel s nápadem stavět na vlastní riziko zástupce Danubia, který jako uherská firma mohl sotva čekat podobnou záruku od následníka trůnu; firmy a banky mohly jednoduše věřit v kouzlo fráze „podpora domácího průmyslu“.

stavbě pouze státní příslušníky monarchie, využívat domácí materiál, pokud bude dostupný a v odpovídající kvalitě, a přitom pod podmínkou odpovídající kvality a ceny dodržovat uherskou kvótu. Za začátek stavby byl považován 1. leden 1910, první z lodí, *IV*, měla být připravena po 30 měsících od tohoto data, druhá, *V*, po 36 – nikoliv ale k zařazení do služby, nýbrž k oficiální „předzkušební“ plavbě. Za loď *IV* včetně strojů mělo být zapláceno 21,1 milionu, za *V* 20,9 milionu korun rozdělených do 11 splátek; Námořní sekce si vyhradila právo zaplatit později, nejpozději ale při převzetí, a tak bylo třeba připočítat úroky ve výši 0,5 % nad úrokovou mírou Rakousko-uherské banky za pozdní platby. Jako záruka respektování všech požadavků uvedených v nótě sloužila firmou složená kauce 4,2 milionu.⁸⁴⁸ Závěrečná nóta vyjednaná se Škodovými závody vstoupila v platnost 16. ledna – jejich cena byla necelých 25,7 milionu za loď –,⁸⁴⁹ s Vítkovicemi pak 14. února 1910 – v té se mluvilo už i o křižnicích z téhož programu.⁸⁵⁰

Jak bylo dohodnuto, požádal 9. listopadu o zakázky také Danubius,⁸⁵¹ a taktéž dostal odpověď, že Námořní sekce v tuto chvíli nemůže zakázky zadávat, ale firma může začít stavět na vlastní riziko;⁸⁵² jak žádost, tak odpověď Námořní sekce byla v kopii zaslána ke vzetí na vědomí také Wekerlemu, který stále ještě byl předsedou vlády a který celou záležitost, jak stála a ležela, na vědomí vzít nezamýšlel. Jak odpověděl 23. prosince v dopise Schönaichovi, vyrozuměl, že Námořní sekce je nakloněna uzavřít s Danubiem dohodu, podle níž by firma bez formální objednávky a plateb začala stavět menší plavidla. Jakkoliv mohl být tento záměr motivován podporou uherského loďářského průmyslu, považoval Wekerle za nepřijatelné, „aby bylo o zakázkách pro c. a k. válečné námořnictvo rozhodováno, aniž by pro ně bylo k dispozici legislativní schválení potřebných dotací, protože tímto by byla vytvořena tíseň, která by zákonodárným sborům neumožnila rozhodnout ohledně dotací pro c. a k. válečné námořnictvo dle [vlastního] mínění.“ Žádal proto od dohody odhlédnout, a nakonec musel zmínit ještě „zcela neuvěřitelné zprávy, které ke mně přišly ze strany pana královského uherského ministra obchodu.“

Podle těchto informací měla správa námořnictva v dohodě s finanční skupinou sestávající z Länderbank a Rotschildů zahájit stavbu čtyř dreadnoughtů, z nichž 2 mělo stavět STT, třetí firma Fratelli-Cossulich⁸⁵³ a čtvrtý arsenál v Pule, dále mělo být u Škodovky objednáno 30 děl, z nich již 11 hotových. Wekerle by býval rád slyšel, že tyto zprávy jsou neopodstatněné, a to tím více, že ministerská rada o objednávání dreadnoughtů nečinila žádné usnesení.⁸⁵⁴ Týmž pověstem se na Námořní sekci – rovněž prostřednictvím ministra války – obrátil i Kossuth osobně. Ze zcela důvěryhodného zdroje se dozvěděl, že správa námořnictva ve spojení s jednou firmou Rotschildů a Länderbankou nechala zahájit stavbu 4 dreadnoughtů,

⁸⁴⁸ MS/PK, I-4/9 nr. 4550 ex 1909, STT Námořní sekci, 29. 11. 1909. Kauce byla u dodávek pro námořnictvo běžnou praxí a měla formu hypotéky na nemovitý majetek STT. RAMOSER, s. 83. Pro úplnost je vhodné dodat, že lodě *I*, *II* a *III* byla třída Radetzky.

⁸⁴⁹ RAMOSER, s. 84.

⁸⁵⁰ Tamtéž, s. 83, 332 n. 219.

⁸⁵¹ MS/PK, XV-7/8 nr. 2153 ex 1910, *Promemoria*, 30. 5. 1910.

⁸⁵² Odpověď Námořní sekce je datovaná 13. prosince; Aehrental měl Wekerlemu v přísně tajném dopise sdělit, že pokud nemá námitek, lze postupovat stejně jako v případě STT. RAMOSER, s. 81.

⁸⁵³ Myšleno je zřejmě CNT – bylo založeno z iniciativy provozovatelů Austro-Americany, jejíž celý název zněl „Die Vereinigte österreichische Schiffahrtsgesellschaft Austro-Americana & Fratelli Cosulich (Unione Austriaca)“. SIECHE, Die Kreuzer, s. 140.

⁸⁵⁴ MS/PK, I-4/9 nr. 4805 ex 1909, Wekerle Montecuccolimu, 23. 12. 1909.

z nichž dva STT již položilo, pro třetí Fratelli-Cosulich právě staví odpovídající skluz a čtvrtá je stavěna v Pule, kam je již tři týdny dopravován materiál, a kromě toho, přesně jak zmínil i Wekerle, je objednáno 30 děl. Byla-li by to pravda, musely uherská vláda a parlament přijmout patřičná opatření k ochraně ústavních práv země i jejího hospodářství. Kossuth měl informace i o tom, že se jedná na stavbu bez formální objednávky, ale s příslibem převzetí včetně termínu, a taktéž žádal vysvětlení.

Námořní sekce odpověděla, že dotace na zahájení stavby nových lodí v rozpočtu pro rok 1910, který beztak musel začít provizoriem, nejsou zařazeny, a tak nemůže rozdělovat zakázky, což se ale výrazně dotýká ekonomických zájmů Danubia a STT, které rozestavěné lodě již dokončovaly. Zrekapitulovala, že červencová nabídka STT vedla k tou dobou ještě neuzavřeným jednáním o stavbě 2 lodí na vlastní účet a riziko, s ujištěním převzetí, jakmile budou dotace ústavně schváleny, a předpokládala, že Kossuthovi může být známa podobná nabídka ze strany Danubia. I další ministry informace měly do pravdy podobně daleko; firma Fratelli–Cosulich nebyla schopná stavět velké bitevní lodě a nestavěla pro ně skluz, arsenál v Pule jako státní instituce nemohl nic podnikat na vlastní riziko, 11 hotových děl vyrobených Škodovkou patřilo k objednavce 12 kusů pro lodě třídy Radetzky, a co se týkalo termínu převzetí, zmínil Kossuth 1,5–2 roky, stavět tak rychle byl ale schopný jen vysoce vyvinutý britský průmysl.⁸⁵⁵ Ovšem zatímco odpověď Kossuthovi byla datovaná 23. prosince, Wekerlemu Námořní sekce dlouho neodpovídala, protože věřila, že se může odvolat na nótu ministři obchodu, a v tomto smyslu nakonec předsedovi uherské vlády odpověděla až v polovině ledna.

Firmě byla celá záležitost velmi nepříjemná. Vedení námořnictva chtělo vyčkávat podnětů z Budapešti, kde vše slíbil popohánět ředitel Danubia,⁸⁵⁶ který osobně u šéfa presidia Námořní sekce žádal, aby mu byl ponechán čas přivést pod novou vládou vše na lepší cestu. Zatím byl ale ministrem stále Kossuth, a ten 15. ledna 1910 na předvánoční vysvětlení Námořní sekce odpověděl, že jej nemůže upokojit. STT ostatně stavělo 2 dreadnoughty sice na vlastní náklady a riziko, ovšem za ujištění převzetí, což podle něj bylo totéž co objednávka. Upozorňoval na možné politické důsledky a bylo jeho povinností vznést námitku, protože se jedná o obehnutí zákonného okruhu působnosti delegací.⁸⁵⁷

Na jeho námitkách již ale příliš nezáleželo, protože už více jak osm měsíců trávající vládní krize v Uhrách měla skončit. Zatímco jedna část poslanecké sněmovny požadovala samostatnou uherskou [národní] banku, což koruna vetovala, druhá část, aby mohla čelit hnutí za rozdělení Rakousko-uherské banky, požadovala ústupky na poli vojenství, což také naráželo na odpor panovníka. Koruna dlouho vyčkávala, aby umožnila parlamentní většině slevit ze svých požadavků, marně, a kromě toho by každé řešení založené na spolupráci s touto většinou vyvolalo obstrukce Strany nezávislosti, a tím zablokovalo vyřešení krize. Druhou možností bylo obtížné skloubení postoje koruny, která nechtěla o rozdělení banky nic slyšet, a názorů Strany nezávislosti, jejímž hlavním zájmem byl koncem roku 1909 pravý opak. Nezdálo se to nemožné, vláda založená na dohodě koruny s Kossuthovou stranou by nepochybně měla ve

⁸⁵⁵ MKFF, M/192res ex 1910, Kossuth Námořní sekci, Námořní sekce Kossuthovi, prosinec 1909.

⁸⁵⁶ Pravděpodobně míněn generální ředitel Baumgarten, který měl podle jednoho z referátů v Uhrách špatnou obchodnickou pověst a jemuž záleželo více na osobním prospěchu než na firmě. MKFF, Mm/2res ex 1910, *Aukünfte der marine-Sektion über die geplante Vergrößerung der Werfte Bergudi*, leden 1910.

⁸⁵⁷ MKFF, Mm/2res ex 1910, hlášení k Wekerleho nótě, leden 1910.

sněmovně většinu,⁸⁵⁸ ačkoliv se v listopadu 1909 rozštěpila a většina poslanců přešla do nově zformované Justhovy strany, jejímž předsedou byl Gyulia Justh, přesvědčený zastánce všeobecného volebního práva,⁸⁵⁹ jehož reformu Wekerleho koaliční vláda zůstala dlužná.⁸⁶⁰ Kabinet byl konečně uvolněn z úřadu 17. ledna 1910, novým předsedou vlády se stal Károly hrabě Khuen-Héderváry,⁸⁶¹ jímž v únoru spoluzaložená Strana národní práce následně vyhrála květnové volby.⁸⁶²

Konečně 18. února zaslal Danubius vedení námořnictva novou žádost, aby mu byly dány na vědomí „ty objekty, které vážená Námořní sekce potřebuje,“ firma byla ochotna stavět jen za principiální příslib, a přitom splnit všechny podmínky, jako by se jednalo o objednávku. Odpověď byla odeslána až o měsíc později a nabízela jednání za stejných podmínek jako v případě předlitavských firem; které objekty by loděnice stavěla, mělo být předmětem jednání. Zároveň zaslala Námořní sekce opis žádosti i odpovědi Khuenovi a dodala, že podobný postup není ojedinělý ani v zahraničí, že je v zájmu vlády i námořnictva nenechat loděnici bez práce, dodržet kvótu a podporovat uherský průmysl, a proto Montecuccoli doufal, že vláda podpoří jak tuto akci, tak schválení příslušných dotací. „Věřím, že proti způsobu, jímž nyní může být akciové společnosti Danubius nabídnuta práce, nelze ani z ústavního hlediska vznést námitky, protože válečné námořnictvo vystoupí jako zadavatel, potažmo přebírající, až po ústavním schválení odpovídajících dotací,“ stálo v dopise všem předchozím zkušenostem navzdory.⁸⁶³ Vedení námořnictva tak byla nabídnuta další příležitost poučit se.

Na stavbu bitevních lodí nemohla firma pomýšlet, pokud neměla podporu vlády, kterou k vybudování odpovídajících zařízení nutně potřebovala, uherskému státu ostatně patřily i pozemky, na nichž měla stát, a pokud si Námořní sekce přála, aby se výstavba loděnice pohnula kupředu, nemohla korespondenci s Danubiem před vládou tajit, přestože vláda jakoukoliv stavbu na vlastní riziko vytrvale odmítala. Stavební práce mohly konečně začít až v květnu, to už byl i terén srovnaný,⁸⁶⁴ a v červnu se vedení firmy pokusilo o opačný postup, požádalo uherského ministra obchodu přimluvit se u Námořní sekce, aby s ní začala jednat o bitevních lodích. Toto přání ovšem – takřka samozřejmě – nemohlo být vyslyšeno, protože uherská vláda ještě neschválila náklady na rozvoj loďstva, ministr Karl von Hieronymi ve svém dopise na Ministerstvo války nicméně upozornil, že díky zřízení fabriky je nyní možné rozdělovat zakázky na stavbu lodí podle kvóty.⁸⁶⁵

Zatímco v létě předchozího roku uherská vláda přislíbila usplnit vše, co po ní bylo žádáno pro vybudování loděnice, jednání Montecuccoliho s Hieronymim začátkem roku 1910 měla vyznít v tom smyslu, že vláda zahájí s využitím nezanedbatelných státních prostředků výstavbu loděnice ve Fiume pod podmínkou stavby velké bitevní lodi tamtéž, a tato podmínka byla znovu stanovena na zasedání ministerské rady, které bude přiblíženo níže. Bez jejího splnění, upozorňoval Khuen v telegramu z 13. prosince 1910, by uherská delegace neschválila žádané prostředky a za požadavky Námořní sekce by se nemohla postavit ani vláda. Vedení

⁸⁵⁸ Neue Freie Presse, 29. 12. 1909, 16291, s. 2–3.

⁸⁵⁹ OKEY, s. 357–258.

⁸⁶⁰ Pester Lloyd 29. 9. 1909, 230, s. 1.

⁸⁶¹ Neue Freie Presse, 18. 1. 1910, 16310, s. 4.

⁸⁶² OKEY, s. 358.

⁸⁶³ MS/PK, I–4/6 nr. 627 ex 1910.

⁸⁶⁴ RAMOSER, s. 143.

⁸⁶⁵ MS/PK, I–4/6 nr. 3090 ex 1910, Hieronymi Schönaichovi, 16. 7. 1910; srov. RAMOSER, s. 144.

námořnictva obratem telegrafovalo zpět, že začátkem roku dostalo ujištění o připravenosti loděnice pro stavbu největších objektů v polovině roku 1911, a přálo si vědět, zda bude termín dodržen, nebo k jakému termínu může uherská vláda garantovat zahájení stavby bitevní lodě.⁸⁶⁶ Je tedy zřejmé, proč firma dostala na svou únorovou nabídku od námořní sekce odpověď, že námořnictvo potřebuje i menší plavidla, a konkrétní objekty by byly předmětem dohody⁸⁶⁷ – stavba křižníků nebo torpédoborců by mohla být zahájena podstatně dříve. Celou záležitost s průčesností a výkonností loděnice měla podle Montecuccoliho návrhu probrat komise; tento záměr se šéfovi Námořní sekce snažil Hieronymi vymluvit s tím, že stát pozemky nutné k rozšíření provozu koupil a loděnici přenechal, a Danubius již zadává zakázky. Ministr se chtěl dohodnout, které lodě by Danubius stavěl, a jakkoliv Montecuccoli byl ochoten s ním v Budapešti celou záležitost probrat,⁸⁶⁸ komise v čele s viceadmirálem Antonem Hausem stav loděnice přesto prošetřila.

Podle Montecuccoliho návrhu komise sice měla být smíšená, ovšem na jednání 19. a 20. prosince se neukázal žádný zástupce uherské vlády, a tak byli jejími členy kromě Hause jen tři inženýři, kteří zkoumali stav věcí přímo v Bergudi a Porto Ré. Podle jejích závěrů mohly být dva křižníky typu Spaun a 6 torpédoborců o cca 800 tunách položeny hned a dokončeny během 33, respektive 26 měsíců, musely by ale být odpovídajícím způsobem rozděleny mezi loděnice v Bergudi a Porto Ré, i stroje by pro ně Danubius mohl zajistit v termínu. Zakázky na práce spojené se stavbou dvou skluzů pro těžké lodě probíhaly nezávisle na jakýchkoliv objednávkách (zřejmě myšleno ze strany válečného námořnictva, které je tou dobou beztak stále ještě zadávat nesmělo), stavební firma se zavázala dokončit první skluz do konce prosince 1911 a druhý o tři měsíce později, i provoz ostatních dílen mohl být zahájen k 1. ledu 1912 – už to ale znamenalo půlroční zpoždění oproti ujištění ze začátku roku 1910. Termín udal generální ředitel Baumgarten, byl velmi těsně vymezený a podle názoru komise splnitelný pouze při bezproblémovém průběhu prací, rozkreslování nové bitevní lodě ale mohlo začít již v říjnu 1911. Čas stavby bitevní lodi 30 měsíců byl podle názoru komise nereálný, Danubius musel stavět déle než mnohem zkušenější STT, které mohlo 30 měsíců nabídnout právě jen na základě zkušeností a s velmi uspíšeným provozem. V případě Danubia odhadovala komise stavbu bitevní lodi přibližně na 42 měsíců, takže při zadání objednávky 1. ledna 1911 by loď byla hotova v nejlepší případě začátkem roku 1915.⁸⁶⁹

Když už ne technický stav, alespoň technické vedení uspokojivé být mělo, ředitel loděnice a současně šéf oddělení stavby lodí byl dříve zaměstnán u STT, šéfem oddělení stavby parních strojů byl někdejší vrchní inženýr válečného námořnictva a penzionovaný nejvyšší inženýr c. a k. válečného námořnictva Heinrich Zweig zastupoval firmu ve Vídni.⁸⁷⁰ Vzhledem k tomu, že na vysokých školách existovala katedra stavby lodí teprve od roku 1910, byli na ni

⁸⁶⁶ MS/PK, I–4/6 nr. 5072 ex 1910, Khuen Montecuccolimu, 13. 12. 1910; Montecuccoli Khuenovi, 14. 12. 1910.

⁸⁶⁷ MS/PK, I–4/6 nr. 627 ex 1910, Montecuccoli Danubiovi a Khuenovi, 18. 3. 1910.

⁸⁶⁸ MS/PK, I–4/6 nr. 5096 ex 1910, Hieronymi Montecuccolimu, 15. 12. 1910.

⁸⁶⁹ MS/PK, I–4/6 nr. 5170 ex 1910. VA Haus, *Kommissionelen Erhebungen bezüglich Neubauten*, 20. 12. 1910.

⁸⁷⁰ MKFF, Mm/2res ex 1910, *Aukünfte der marine-Sektion über die geplante Vergrößerung der Werfte Bergudi*, leden 1910.

odborníky jen inženýři válečného námořnictva, a tak soukromé firmy – nejen Danubius, ale i STT – zaměstnávaly pouze ty, kteří u něj dříve pracovali.⁸⁷¹

Zatímco uherská vláda o stavbě nových lodí předlitavskými firmami na vlastní riziko informována byla, zůstává otázkou, co věděla vláda rakouská a co se proslýchalo. Elektrizitäts-Aktien-Gesellschaft, někdejší Kolbenka, žádala již 20. ledna 1910 o povolení předložit nabídku na silnoproudou elektroinstalaci na lodích, které budou nově stavěny,⁸⁷² ale pokud tato společnost tehdy ještě jednala naslepo, na jaře už mohl o stavbě nových bitevních lodí pochybovat málokdo. Vše pochopitelně zahalovala opona tajemství, námořní atašé ve Vídni nedostávali nic než velmi nekonkrétní informace, vydávání povolení k návštěvě námořních zařízení vázlo ve spleti byrokracie, a tak mohly vznikat nejrůznější pověsti a teorie, například o existenci dohody mezi Vilémem II. a Františkem Ferdinandem o koupi rakousko-uherských dreadnoughtů Německem v případě, že na ně c. a k. válečnému námořnictvu nebudou parlamentně schváleny prostředky.⁸⁷³ V dolní sněmovně parlamentu Spojeného království byl na dreadnoughty habsburské monarchie několikrát dotazován i první lord Admirality Reginald McKenna, který o stavbě těchto lodí dle svých slov neměl žádné oficiální zprávy.⁸⁷⁴ Britové v rakousko-uherských dreadnoughtech – či zatím jen jejich přízracích – viděli skrytou posilu německého loďstva, platbu za podporu během bosenské krize, teorie, která byla dle Aehrentalových slov k smíchu.⁸⁷⁵

Celá záležitost byla veřejnosti odhalena německými Vossische Zeitung, kterým měl informace – v některých ohledech velmi přesné – poskytnout jeden příležitostný spolupracovník z Terstu. Zprávu přebrali mnozí další, a tak se v polovině dubna 1910 bylo v leckterých novinách monarchie možné dočíst, že STT před asi půl rokem nabídlo zahájit stavbu dvou dreadnoughtů, k žádosti se připojil průmysl dodávající děla a pancíř, ale Námořní sekce odmítla oficiálně zaujmout stanovisko a přenechala soukromé iniciativě zahájit přípravy na zákonně nezajištěnou stavbu prozatím dvou dreadnoughtů. Psalo se, že kým první z lodí byl již několik měsíců položen – ve skutečnosti se tak stalo až 24. července –, druhý bude položen na skluz uvolněný 12. dubna lodí *Zrinyi* (druhý dreadnought byl položen 24. září) a na těžkých dělech a pancíři mezitím pracují firmy dosud se podílející na takovýchto dodávkách. Dokončení divize čtyř lodí, z nichž dvě měl stavět Danubius, bylo podle těchto zpráv plánováno na rok 1913.⁸⁷⁶

„Nikdo, doufejme, není tak naivní – ačkoliv Bienerthovu stádu strojená naivita nechybí –, aby věřil, že soukromý průmysl stavbu dvou dreadnoughtů, které budou dohromady stát přes sto milionů, podniká na vlastní riziko, a že ostatní průmysl podílející se na objednávce tohoto vražedného nástroje podniká tuto záležitost z vlastenecké obětavosti,“ komentovaly problém Arbeiter Zeitung v souvislosti s 16. dubna zahájenou debatou rozpočtového výboru poslanecké sněmovny Říšské rady. „Naopak je jasné, že výrobci dreadnoughtů musejí mít od rakousko-

⁸⁷¹ Wiener Zeitung, 2. 10. 1912, 226, s. 8–9; Pester Lloyd, 2. 10. 1912, 232, s. 6.

⁸⁷² MS/PK, I–4/7 nr. 261 ex 1910, Elektrizitäts-Aktien-Gesellschaft Námořní sekci, 20. 1. 1910.

⁸⁷³ HALPERN, *The Mediterranean Naval Situation*, s. 160–161. Na tuto teorii byl v poslanecké sněmovně parlamentu Spojeného království 27. 4. tázán i první lord Admirality McKenna, který odpověděl, že o této záležitosti oficiálně nic neví. Wiener Zeitung, 28. 4. 1910, 96, s. 14.

⁸⁷⁴ Linzer Volksblatt, 84/1910, 14. 4. 1910, s. 3–4; Wiener Zeitung, 19. 4. 1910, 88, s. 19.

⁸⁷⁵ BRIDGE, s. 330.

⁸⁷⁶ Neues Wiener Tagblatt, 15. 4. 1910, 102, s. 16; SIECHE, *Die Schlachtschiffe*, s. 41. Že vše odhalily Arbeiter Zeitung, jak uvádí na základě nepřesných informací HALPERN, *The Mediterranean Naval Situation*, s. 160, a přebírá například SONDHAUS, *The Naval Policy*, s. 194, tedy není pravda.

uherské vlády tajnou objednávku, vlastnit závaznou smlouvu, že od nich budou dreadnoughty po dokončení převzaty a zaplacený. Není tedy pochyb, že nyní jsou dreadnoughty stavěny na státní účet bez ústavního schválení... Taktéž je ale jisté, že Bienerthova vláda je s tímto porušením ústavy... spolčená, přičemž jsme, navzdory všemu Biliínského zapírání, přesvědčení, že dal na stavbu peníze k dispozici, byť jsme přirozeně přesvědčeni, že to bude nějakým podfukem zamaskováno.“⁸⁷⁷

Spekulace novinářů mohly nechat veřejnost i politiky chlanými tím méně, že k dispozici nebyly žádné oficiální informace. Na zasedání finančního výboru poslanecké sněmovny Říšské rady 19. května sociální demokrat Karl Renner s ohledem na novinové zprávy o 400milionových požadavcích námořnictva a stavbě dvou dreadnoughtů bez návrhu a finančního krytí navrhl, aby výbor pozastavil svou činnost, dokud vláda požadavky námořnictva pravdivě nevysvětlí, což bylo odmítnuto, přijat byl ale návrh doktora Lichta požadující po vládě co nejpřesněji se informovat o potřebách vojenských resortů pro příští roky a výbor o nich zpravit. Jeden z členů výboru, někdejší ministr veřejných prací v Beckově vládě Albert Geßman, mohl dokonce na základě soukromých, autentických informací sdělit, že STT loď skutečně staví, ale ze soukromé iniciativy a bez dohody s vládou. Rozpoutala se živá debata a Biliínski prohlásil, že úředně není vládě o stavbě dreadnoughtů nic známo, loď se nestaví na účet státu a rakouská finanční správa za ně nic nezaplátila, a to ani formou záloh. Správa financí podle jeho slov nic neskrývala, vláda se o plánech správy vojska a námořnictva něco dozvěděla teprve nyní v Budapešti a ministr věřil, že jednání o celé záležitosti budou velmi dlouhá, ovlivněná finančními poměry – v rakouském rozpočtu právě chybělo 70 milionů korun.⁸⁷⁸

Málokdo ovšem věřil Biliínskému jedině slovo. „Ministr financí o dreadnoughtech nic neví. Nic o nich neslyšel, nic za ně nezaplátil, neměl s nimi nic, ale vůbec nic, co dočinění... Nyní opravdu patří k již zcela obehnané metodě politiky mluvit proti pravděpodobnosti tak, jako jeden ministr financí, který tvrdí, že se o plánech správy námořnictva něco dozvěděl až teď v Budapešti. První lord Admirality byl v Londýně třikrát tázán, zda jsou dreadnoughty v rakouských loděnicích v Terstu stavěny. Zmíněné interpelace v anglickém parlamentu vzbudí rozruch a pan von Biliínski zůstává nic netušící. Státní hovory nejsou zpoplatněny, přesto se ministr financí neobtěžuje k telefonu, aby se úřadů v Terstu zeptal, co si myslet o hlášeních a pověstech o dreadnoughtech. Rakouský parlament prosí o hodnověrná vysvětlení a ministr financí uteče do státoprávních a rozpočtových pravd, které ovšem všechnu pravděpodobnost bijí do tváře... Pro kramaření s tajemstvím chybí jakékoliv vysvětlení. Velké zájmy obrany země nemohou sloužit jako omluva mlčenlivosti, protože stavbu dreadnoughtů lze skrýt stejně málo jako existenci věže Svatého Štěpána... Poslanci, od nichž jsou nyní požadovány zlé válečné daně ve výši kolem sedmdesáti milionů korun, nemohou ministra financí přimět upřímně mluvit o dreadnoughtech, které se staví před očima celého světa... Rozumný důvod k tajnostkárství kolem již rozestavěných dreadnoughtů je stěží k nalezení. Státoprávní prohřešky, kterých se bylo proti liteře zákona navzdory formálnímu ošetření dopuštěno, váháním, čekáním a tutláním jistě nezmizí ze světa,“ konstatovala redakce Neue Freie Presse.⁸⁷⁹

⁸⁷⁷ Arbeiter Zeitung, 17. 4. 1910, 104, s. 2.

⁸⁷⁸ Neue Freie Presse, Abendblatt, 19. 5. 1910, 16428, s. 3; Wiener Abendpost, 19. 5. 1910, 112, s. 3.

⁸⁷⁹ Neue Freie Presse, 20. 5. 1910, 16429, s. 1.

Sice to byl právě Biliński, kdo na zasedání ministerské rady v září předchozího roku připustil, že může být nutné převzít riziko bez schválení, o celé záležitosti ovšem oficiálně nic vědět nesměl z toho prostého důvodu, že na ni mohlo být nahlíženo jako na neústavní, a tudíž by se vláda, pokud by se nepostavila proti, mohla vůči parlamentu i uherské vládě dostat do obtížné situace. Jak bylo uvedeno výše, ještě na podzim rakouská vláda do ničeho zasvěcena nebyla, a i kdyby jí oficiálně ani později skutečně nebylo sděleno nic, na jaře už ale musela něco alespoň tušit. Státoprávní prohřešky sice nemohly zmizet ze světa, bylo ale možné doufat, že se zapíráním půjdou zamést pod koberec snáže, než pokud by vláda připustila, že byla o počínání soukromých firem i Námořní sekce informovaná a dění sledovala bez mrknutí oka, bez výhrad a námitek – a nejednalo se jen o schválení či neschválení a nátlak na delegáty, ale i o to, že, přesně jak sám Biliński v létě předchozího roku napsal, byl navzdory tíživé finanční situaci zahájen rozsáhlý program bez pevně daného stropu. Vláda i tak byla v nepříjemné situaci, musela snášet útoky tisku a vypořádat se s otázkami v parlamentě a snažit se neuvést sebe sama do ještě horšího světla, což jistě byl důvod snažit se podobnému jednání ze strany Námořní sekce propříště předejít.

5.2.3 Legalizovat, schválit, zaplatit

Biliński se v Budapešti o plánech námořnictva skutečně něco dozvěděl – přinejmenším tolik, kolik na zasedání ministerské rady 17. května řekl Montecuccoli. Šéf Námořní sekce nejprve zrekapituloval, že všeobecné námořní zbrojení, italské především, nutí c. a k. válečné námořnictvo stavět lodě odpovídající nejnovějším požadavkům, a dodal, že situace se pro Rakousko-Uhersko od minulého roku zhoršila, protože kvůli zprávám v tisku ostatní mocnosti se stavbou rakousko-uherských lodí počítaly a přizpůsobovaly jí své plány. Itálie schválila stavbu čtyř bitevních lodí, tří průzkumných křižníků, 13 torpédoborců, 50 široomořských torpédovek a 6 ponorek; tato italská finanční námaha, věřil Montecuccoli, bude mít za následek, že Itálie, opřená o svou převahu na moři, získá politické a hospodářské výhody na rakousko-uherský účet – v poměru k nim nebyla suma požadovaná námořnictvem velká. Jeden vysoký italský důstojník v Londýně dokonce na veřejnosti řekl, že Itálie čeká jen na vhodnou příležitost k útoku⁸⁸⁰ – jednalo se o plukovníka generálního štábu Eugenia Caputa, italského zástupce na kartografické konferenci, který měl podle důvěrné a spolehlivé zprávy v rozhovoru s jednou známou anglickou osobností říci, že „mezi oběma zeměmi musí k válce dojít a dojde k ní, a všichni mohou být přesvědčeni, že Itálie využije první příležitosti, aby Rakousko-Uhersko přepadla.“⁸⁸¹ Měla-li by být italská flota posílena dříve než dokončeny projektované rakousko-uherské lodě, musela by být odmítnuta veškerá odpovědnost i jen za obranu pobřeží, a pokud pro rok 1910 ještě nebudou peníze schváleny, bude Námořní sekce muset žádat o 50 milionů záloh. Admirál nezapomněl upozornit, že společní ministři s jeho postupem souhlasili.

Jelikož hrozilo nebezpečí z prodlení, bylo třeba začít stavět co nejdříve, ovšem STT a Škoda si za pozdní platby účtovaly úroky 0,5, respektive 1 % nad úrokovou mírou národní banky, jen Vítkovice až do ústavního schválení prostředků úroky nežádaly; objednávky nově přijímaly i Danubius a CNT v Monfalcone. Montecuccoli si představoval mimořádnou dotaci pro roky 1911–14 tak, aby po první tři dostalo námořnictvo 80, čtvrtý 90 milionů korun, a kromě toho 20 milionů ročně v řádném rozpočtu. Biliński odpověděl, že s ohledem na

⁸⁸⁰ PA XL, gmcpz 480 ex 1910.

⁸⁸¹ MS/OK, X–1/1 nr. 3923 ex 1909, Einsichtsstück des k. u. k. Reichskriegsministeriums, 6. 12. 1909.

Aehrentalův výklad o vypršení trojspolkové smlouvy je těžké odmítnout, přesto je třeba vzít finanční situaci v potaz. Před schválením nemohl poskytnout žádné zálohy, požadovaných 330 milionů ve čtyřech letech bylo nutné půjčit, ale zároveň byly zamýšleny i další vojenské výdaje, trvalá zátěž, na niž si půjčovat možné nebylo. Bylo třeba se přesně orientovat, jinak stáli před bankrotem, s čímž souhlasil i Lukács, který upozornil, že požadavky od poslední vzrostly, původně byla řeč o 309,5 milionu. Sám musel sehnat 200 milionů na krytí deficitu, zavázat se převzít závazek vyplatit uherskou kvótu z 330 milionů se mu nezdálo správné; to mu ale nebránilo připomenout nutnost brát ohled na kvótu při rozdělování prací, jinak by celá věc nebyla vůbec proveditelná. Na to admirál nemohl než odpovědět, že neustále volá po zřízení loděnic v Uhrách – loděnici, která neexistuje, nelze předat stavbu válečných lodí. Prosil uherskou vládu přičinit se, aby se u Danubia pracovalo s větším nasazením, upozornil, že ve firmě dohází k lajdáctvím a jde jí jen o obchod, potřeby válečného námořnictva jsou pro ni až na posledním místě a nemá ani odpovídající personál.

Aehrental vysvětlil postoj společné vlády, která chtěla umožnit šéfovi Námořní sekce vysvětlit svůj program delegacím na podzim 1909, které se ale nesešly, a tak stála před rozhodnutím buď postupovat neústavně, nebo prováhat rok. Khuen potvrdil, že na dodržení kvóty závisí souhlas uherské delegace, a prohlásil, že loděnice ve Fiume bude postavena v poměrně krátkém čase. Jelikož se jednalo pouze o informační schůzi, na níž neměla být přijímána žádná závazná usnesení, žádné rozhodnutí – kromě toho, že rozhodnuto bude až v září či říjnu – učiněno nebylo.⁸⁸² Montecuccoli tak stále neměl jistotu, že se peněz na nové lodě dočká, a aby své požadavky podpořil a dal politikům námět k letnímu přemýšlení, nechal 30. května předsedům obou vlád zaslat memorandum, v němž byla záležitost stavby dreadnoughtů podrobně vysvětlena, a doprovodil je žádostí využít všechny vlivy, aby válečnému námořnictvu byly co nejdříve dány k dispozici prostředky nutné k rozvoji loďstva.

V memorandu byly poměrně věrně zrekapitulovány události uplynulého roku – mimo přiznání, že vedení námořnictva STT samo vyzvalo požádat o zakázky, ale včetně Montecuccoliho motivů, z nichž některé uvedl již v předchozích referátech císaři nebo na zasedání ministerské rady. „Vzdát se loďstva téměř rovnocenného rivalovu dnes neodvolatelně znamená ztrátu vlastního loďstva a zřeknutí se pobřeží,“ s tálo v memorandu s odkazem na Kubu, Port Arthur, a samozřejmě Itálii. Budování základen loďstva a opěrných bodů na jaderském pobřeží a zřizování stanovišť torpédových plavidel těsně u hranice s Rakouskem ukazovalo na cílevědomé italské přípravy, což v kombinaci s již dříve uvedenými či uváděnými důvody znamenalo, že „za těchto okolností se mohu odvolat na svou zodpovědnost za ochranu našeho pobřeží loďstvem a vyslovit naléhavý požadavek, aby i pro naše loďstvo byla zahájena a co nejrychleji do konce dovedena nevyhnutelná stavba lodí. V opačném případě mohu zaručit, že c. a k. loďstvo nejoddaněji dostojí svým povinnostem, což je nezpochybnitelné, musím ale odmítnout veškerou zodpovědnost za efektivní obranu byť jen pobřeží.“

Nabídka stavět na vlastní riziko byla přijata pro časovou tíseň a Montecuccoli připouštěl, že se nejedná o ideální cestu, protože stavba se tím prodražovala a protahovala, včasné dokončení programu bylo vyloučeno. Připomněl, že nebudou-li dotace schváleny pro probíhající rok, bude nucen žádat o zálohy k rychlému zahájení stavby ostatních lodí. „Pokud vážená ministerská rada a obě vážené vlády shledají požadavky válečného námořnictva

⁸⁸² PA XL, gmcpz 480 ex 1910.

schválně, mohou to učinit s vědomím, že velmi prospěly zachování míru a národy monarchie ušetřily těžké oběti,“ končilo memorandum. „Nemohl-li by tím – vši pravděpodobnosti navzdory – být mír v době po vypršení trojspolkové smlouvy přesto zajištěn, pak stojí námořnictvu k rozkazu prostředky, které pro obranu pobřeží již dále nemůže postrádat.“⁸⁸³

Montecuccoli měl všechny důvody snažit se zapůsobit, neboť prostředky byly omezené a námořnictvo nebylo jediné, kdo si je nárokovalo. Bylo třeba určit priority, o kterých měl pochopitelně jasno i Conrad, a to navzdory podpoře, kterou projektu stavby dreadnoughtů v srpnu 1909 vyjádřil. Jak napsal 20. října téhož roku Schönaichovi, velmocenské postavení monarchie nutně vyžadovalo rozvoj pozemních i námořních sil, musel ale vznést otázku, kde vzít posádky, pokud bude program budování loďstva uskutečněn dříve, než budou námořnictvu přímo zajištěni rekruti novým branným zákonem. Pochyboval, že pokud bude v budoucnu ve službě větší počet lodí zároveň, bude námořnictvu stačit těch asi 1000 mužů, které ročně dostává na úkor pěchoty, přepustit mu tímto způsobem další bylo nepřípustné a Conrad odmítal kvůli posílení námořnictva rozpustit jakoukoliv jednotku. Bylo potřeba co nejrychleji realizovat nový branný zákon a zároveň se zamyslet co dělat, pokud se to nepodaří včas – Conrad viděl východisko jen v omezení počtu lodí ve službě.⁸⁸⁴

O nic méně zásadní a komplikované bylo rozdělování jak peněz, tak zakázek. Na zářijové schůzi ministerské rady Khuen zopakoval, že u objednávek musí být bezpodmínečně dodržena kvóta, na což Montecuccoli odpověděl v tom smyslu, že „Danubius chce zřídit loděnici a dva skluzy, na místě prvního je ale ještě nyní les, na místě druhého voda... Přesto poukázal Danubiovi, co jen bylo možné.“ Také připustil, že program námořnictva je krátký a nelze říci, zda bude dodržen. Nato si Biliński vzpomněl na svá slova v Říšské radě. Před poslanci prohlásil, že žádné peníze neuvolnil a před schválením žádné k dispozici ani nedá; za této situace mohla rakouská vláda stěží poskytnout zálohy, což ostatně odmítl i Lukács, když v květnu odmítl převzít jakýkoliv závazek, a tak stavba musela pokračovat na náklady firem.

S ohledem na okolnosti bylo sice těžké klást stavbě čtyř bitevních lodí překážky, jenomže zaplatit ji znamenalo šetřit na kultuře a průmyslu. Vzhledem k tomu, že na květnové poradě vyšlo najevo, že ony a ostatní plavidla nemusejí být dokončeny ve stejném termínu,⁸⁸⁵ navrhl stavbu menších plavidel odložit a dokončit je až v letech 1915–16, aby bylo odlehčeno velmi zatíženému roku 1911. Rovněž navrhl spokojit se i nadále se stávajícími monitory, a to tím spíš, že když potřeba byly, bylo nutné se s nimi taktéž spokojit – Montecuccoli se přitom pro stavbu 4 nových rozhodl právě na základě zkušeností ze zimy 1908/09⁸⁸⁶ – a zaplatit zátarasy a ochrannou hráz v Pule z normálního rozpočtu, zvláště kdyby došlo na zamýšlené navýšení. Technická vylepšení, úroky a růst cen si musely vynutit zvýšení finančních požadavků námořnictva, takto by si ale mohlo vystačit s původně požadovanými 330 miliony, v rozpočtu ostatně bude mít na stavbu lodí ještě 20 dalších ročně. Admirál ovšem považoval svůj program za minimální, jakkoliv slíbil vše ještě překontrolovat. Žádné zásadní námítky proti

⁸⁸³ MS/PK, XV–7/8 nr. 2153 ex 1910, *Promemoria*, 30. 5. 1910. Celé memorandum je otištěno také v RAMOSER, s. 125–131.

⁸⁸⁴ MKFF, M/233res ex 1909, Conrad Schönaichovi, 20. 10. 1909.

⁸⁸⁵ Biliński měl původně dojem, že bitevní loď je bezcenná, pokud k ní není určitý počet menších plavidel. PA XL, gmc pz 480 ex 1910.

⁸⁸⁶ MS/PK, XV–7/8 nr. 2153 ex 1910, *Promemoria*, 30. 5. 1910.

programu sice vzneseny nebyly, jeho definitivní časové rozvržení ale mělo být určeno až na říjnovém zasedání.⁸⁸⁷

Na něm zahájil Montecuccoli svůj výklad opětovným konstatováním, že jeho požadavky představují minimum. Monitory už bylo možné označit za prámy, rumunská dunajská flotila byla v tu chvíli silnější než rakousko-uherská a co se zátarasů a hráze týkalo, bylo mu lhostejno, zda se peníze objeví v mimořádné dotaci nebo v rozpočtu, jen když budou schváleny, aniž by přitom byly seškrtnuty ostatní položky – třeba dvacet milionů v titulu VII muselo zůstat nedotčeno, byly potřeba v první řadě na lodě třídy Radetzky, za něž zbývalo zaplatit ještě 37,5 milionu. S odsouváním stavby lodí souhlasit nemohl, protože ostatní plavidla byla potřeba stejně nutně, jako bitevní lodě, a nemohl „připustit, že na námořnictvo bude dáno jen to, co zbude.“ Mimoto čím byla plavidla větší, tím vyšší byly náklady na jejich provoz – do roku 1914 předpokládalo námořnictvo potřebovat dalších 84 milionů nad rámec toho, co žádalo nyní, a Montecuccoli by je rád viděl postupně zařazené do normálního rozpočtu.

Vysvětlit šéfovi Námořní sekce, že i budování loďstva je především uměním možného, se pokusil Bienerth. Montecuccolim zamítnuté návrhy byly založeny na finanční výkonnosti, už jen proto musely být zmíněny, a admirálovy důvody nebyly tak pádné, aby se tyto podněty daly jen tak přejít. Nevylučoval začít i další plavidla před schválením nákladů – tak jako tak by byla dražší, než odhadováno (měl zřejmě na mysli, že na případných úrocích nezáleží) –, jednalo se především o pozdější zaplacení, respektive o rozdělení mimořádné dotace na více let. V rakouském rozpočtu byl veškerý rozvoj postaven do pozadí, nenakupovaly se ani dopravní prostředky, a tak věřil, „že pokud jsou tyto významné výdaje přesto připuštěny, je velitelem námořnictva učiněná výtka neoprávněná.“ Obranná opatření a monitory by z programu vyřadil, a „pokud velitel námořnictva zohlední, co všechno je mu slíbeno, přičemž je požadováno jen jisté dálejdoucí stupňování, může snad na návrhy přistoupit. Je třeba mít na zřeteli úsloví, že člověk nesmí zabít krávu, kterou chce dojit.“

Aehrental jeho slova podpořil, zato Montecuccoli mnoho pochopení pro situaci vlád neměl. Poukázal na to, že i Německo mělo ve svém námořním programu miliony na opevnění, to k námořnictvu, které muselo mít zajištěný vnější přístav, patřilo, a že k němu patří monitory, o tom nemohlo být pochyb. Biliński navrhl využít něco z peněz, které byly určeny pro rok 1911 na stavbu velkých lodí, v zájmu jejich efektivního využití na křižníky,⁸⁸⁸ načež Montecuccoli přiznal, že zadávání stavby lodí je velmi nemilá záležitost. Třetí dreadnought měl podle jeho slov být položen v Pule, čtvrtý začatý hned po dokončení prvního, a pokud měl Danubius dostat práci, musel stavět křižníky. Na to Lukács namítl, že uherská delegace bude bezpodmínečně požadovat stavbu jedné z velkých lodí v Uhrách, jenomže „to nelze uskutečnit, protože Danubius [roku] 1911 a možná dokonce ani [roku] 1912 nebude moci stavět, jelikož na dotyčných místech se dnes ještě nachází les, potažmo voda. V peněžním obnose nepřijde Danubius příliš zkrátka. Pancíř, děla a stroje vyrábět nemůže, proto je pro něj totéž, když dostane stavět křižníky. Hrabě Montecuccoli označuje svůj rozpočet za příliš nízký. Ten

⁸⁸⁷ PA XL, gmcpz 481 ex 1910.

⁸⁸⁸ Pro rok 1911 byly do mimořádné dotace zařazeny splátky na všechny čtyři bitevní lodě a všechny tři křižníky, přitom položit bylo toho roku možné jen dvě bitevní lodě u STT, s jistou dávkou optimismu i třetí u Danubia, čtvrtou ale nikoliv. Pětimilionová splátka určená pro rok 1911 na čtvrtý dreadnought se tedy zdála volná, a eventuálně mohla být využita na stavbu jiného plavidla v zájmu co nejrychlejšího dokončení všech lodí. Mimořádná dotace například v *Stenographische Sitzungs-Protokolle der Delegation, s. XLV. Session, s. 534.*

správný požadavek by byl 150 milionů. Poukazuje na Itálii, která bude mít [roku] 1917 námořní rozpočet přes 200 milionů.“ Nato musel Bienenrth admirála požádat, „aby jen podobným způsobem nemluvil s žádným poslancem, jinak je celá věc kompromitována.“

S Bienenrthem opět souhlasil Aehrental, dobrá vůle obou vlád musela být uznána, cokoliv mělo námořnictvo potřebovat po roce 1915, mohlo být vyřešeno později, a pro ochrannou hráz mohl být použit jiný způsob financování než mimořádná dotace. A protože vlády byly s celou záležitostí v principu srozuměny, bylo delegacím možné říci, že ministerská rada program námořnictva přijala – podrobnosti měly být ovšem sděleny až těm projednávajícím rozpočet pro rok 1911. Bylo tedy rozhodnuto, že Montecuccoli by měl mimořádnou dotaci znovu přerozdělit, ale jen kvůli vnějšímu zdání a finančně-zákonným oprávněním, zatímco praktické využití peněz by zůstalo interní záležitostí.⁸⁸⁹

Delegace, které zasedaly od 12. října, projednávaly rozpočet pro rok 1910, který přijala ministerská rada již o rok dříve – požadoval necelých 66,76 milionu korun a mimořádnou dotaci 54 milionů, která měla být rozdělena nyní už zcela zpětně mezi roky 1908–1910.⁸⁹⁰ Jako již tolikrát byl rozpočet námořnictva projednáván nejprve v námořním výboru uherské delegace, zpravodajem byl tentokrát Rosenberg, jemuž bylo námořnictvo mnohem sympatičtější od chvíle, kdy byl jmenován členem představenstva plavební společnosti Adria⁸⁹¹. V předloženém návrhu rozpočtu nebyla ani stopa po stavbě nových lodí, přesto bylo veřejným tajemstvím, že se vedení námořnictva zabývá stavbou nové divize bitevních lodí zcela vážně, a Rosenberg prosil alespoň o vysvětlení právních poměrů ohledně v Terstu stavěných dreadnoughtů. Montecuccoli v odpověď ve svém exposé přiznal, že STT nabídlo stavět lodě na vlastní účet podle plánů schválených Námořní sekci, a bylo jen přirozené, že firma počítala s jejich pozdějším převzetím. „Zodpovědný za bojovou sílu námořnictva, přistoupil jsem po důkladném zvážení ke kompetentním osobnostem při vylíčení všech okolností s prosbou souhlasit s návrhem Stabilimenta tecnica. Tyto a já jsme po důkladném prodiskutování a pečlivém zvážení poměrů, které se s ohledem na bojovou připravenost loďstva nezdály radit k dalšímu posečkání, nabídku Stabilimenta tecnica přijali.“

Montecuccoli zmínil také trén, z parníku *Moskwa* koupeného od jedné ruské plavební společnosti se po nutných úpravách stala depotní loď pro torpédová plavidla *Gaa*, k tomuto účelu dosud používaná loď *Pelikan* byla přeřazena k ponorkám, a zakázku na stavbu nové vyprošťovací lodi⁸⁹² dostal Danubius. Pokud by vstoupil v platnost nový branný zákon, byl by zvýšen prezenční stav mužstva, prozatím se plánovalo na 14 000, s čímž by byly pochopitelně spojeny další výdaje, ale co bylo samozřejmě pro admirála, nebylo ani zdaleka tak snadno pochopitelné pro ty, kdo jej toho dne poslouchali. Rakousko-Uhersko nemělo kolonie, jeho zámořský obchod byl nevýznamný, zeměpisná poloha příznivá a bylo třeba brát ohled na hospodářské poměry. Pak tu byly ústavní pochybnosti. „Potvrdí-li se, že lodě jsou stavěny na pobídku a podle plánů velení námořnictva, pak se vláda dostává pod tlak a kontrolní právo

⁸⁸⁹ PA XL, gmcpcz 482 ex 1910.

⁸⁹⁰ Další 0,4 milionu bylo kryto z vlastních příjmů a následující rok taktéž. Celý rozpočet Wiener Zeitung, 27. 11. 1910, 271, s. 1–11.

⁸⁹¹ SONDHAUS, *The Naval Policy*, s. 195. Akciová společnost Adria byla založena začátkem roku 1882, po reorganizaci roku 1891 se nazývala „königlich ungarische Schifffahrts A. G. Adria“; jejím domovským přístavem byla Fiume a v letech 1913–14 disponovala 33 námořními obchodními parníky. MAYER, Horst Friedrich, WINKLER, Dieter, *In allen Häfen war Österreich*, s. 138–40.

⁸⁹² Jednalo se o *Herkules*; původně bylo zamýšleno ji koupit, nikoliv nechat stavět.

delegace se stává iluzorním. Velitel námořnictva prohlásil, že si pro objednání dvou obřích lodí opatřil souhlas rozhodujících faktorů.“ Řečník, doktor Chorin, se tedy ptal, „zda mezi těmito faktory byla i uherská vláda. Ale i pokud by tomu tak bylo, musela by věc budít pochybnosti, neboť tímto způsobem by se kontrolní právo delegace stalo iluzorním.“⁸⁹³ Na tuto otázku odpověděl sám Khuen-Héderváry, když přiznal, že jeho vláda se o stavu věcí dozvěděla až tehdy, když se na ni s žádostí o podporu v záležitosti zřízení loděnice obrátil Danubius, a prohlásil, že vláda odmítla jak převzít odpovědnost, tak souhlasit s jakoukoliv objednávkou, k níž chybějí ústavní předpoklady.

V průběhu debaty byla věnována velká pozornost i právě uherské loděnici a dodržování kvóty. „Nikdo si nepřeje,“ shrnul tento problém Rosenberg, „aby ve Fiume mohly být stavěny všechny lodě. Pokud se ale v Terstu už staví dva dreadnoughty, měla by Fiume dostat taktéž dva, pokud je to v tamních podmínkách možné,“ ovšem souhlasil s admirálem, že k žádné objednávce nedošlo. Přesto celá záležitost nebyla formálně v pořádku, a tak navrhl resoluci, v níž bylo po vojenských resortech žádáno nezahajovat nic, nač nebyly schváleny peníze, bez předchozího souhlasu obou vlád, a kterou výbor následně přijal,⁸⁹⁴ aby ji pak plénum povýšilo na usnesení. Na plenárním zasedání Rosenberg zopakoval, že neexistuje závazek lodě převzít – a pokud snad existuje, pak pro válečné námořnictvo, nikoliv pro delegace –, přesto byl vyřčen názor, že objednání dreadnoughtů učinilo rozpočtové právo přebytečným. Nejhlasitější námitky nebyly vzneseny proti stavbě bitevních lodí jako takové, nýbrž právě proti způsobu, jakým byla celá akce provedena. Navzdory tomu se slova zástupce Námořní sekce, jímž byl nyní už korvetní kapitán Karl Lucich, že „by bylo zanedbáním povinnosti, pokud by nebyla využita nabízející se příležitost, která vedení námořnictva umožnila bez porušení rozpočtového práva [samozřejmě záleželo na úhlu pohledu, zda se jednalo o objednávku, či nikoliv] přijít o přibližně dva roky dříve ke dvěma bitevním lodím,“ a že jí pro tuto starost nemohou být činěny žádné výtky, dočkala od delegátů souhlasu a rozpočet schválení.⁸⁹⁵

Několik dní před tím, než začal rozpočet námořnictva projednávat vojenský výbor (na programu jej měl 24. října) předlitavské delegace, se na titulní straně deníku Reichspost, blízkém křesťanským socialistům i následníkovi trůnu, objevil delegátům adresovaný článek pensionovaného viceadmirála Arthura svobodného pána Chiariho, v němž autor vyzýval ke schválení všech požadavků válečného námořnictva.⁸⁹⁶ Mezi delegáty skutečně vyvolal živou diskusi a někteří pro tytéž noviny přiznali, že na ně učinil hluboký dojem, či že s jeho názory souhlasí.⁸⁹⁷ Zpravodajem rozpočtu námořnictva byl opět doktor Schlegel a nejvíce pozornosti si pochopitelně vysloužily dreadnoughty, k nimž zpravodaj mimo jiné poznamenal, že „pokud už jsou do loďstva potřeba nové jednotky, má se to otevřeně říci,“ ovšem jakkoliv jemu osobně by byla otevřenost milejší, nemyslel to jako výtku veliteli námořnictva, který přednesl takřka tentýž proslov jako ve výboru námořním. Delegáti uznávali jak to, že bylo správné využít příležitost a nechat STT stavět, tak skutečnost, že jsou pod tlakem, popřípadě „jistým způsobem morálně zavázáni,“ dát souhlas k odkoupení lodí, diskutovali o tom, nakolik byla dotčena či

⁸⁹³ Wiener Abendpost, 20. 10. 1910, 240, s. 4–5.

⁸⁹⁴ Wiener Zeitung, 21. 10. 1910, 241, s. 1–2.

⁸⁹⁵ Wiener Zeitung, 12. 11. 1910, 259, s. 6; Neue Freie Presse, 12. 11. 1910, 16604, s. 6.

⁸⁹⁶ *Liquidierung unserer Flotte? Ein Wort an die Delegationen*. Reichspost, 21. 10. 1910, 290, s. 1–2.

⁸⁹⁷ Reichspost, 25. 10. 1910, 294, s. 1.

bagatelizována jejich práva, a padla i námitka, že se nelze vymlouvat na komplikace v Uhrách, protože pokud by byla vůle, mohly se delegace sejít už v první polovině roku 1909.

Přítomen byl i Bienerth, který před zasedáním poprosil Montecuccoliho vyměnit matoucí „kompetentní osobnosti“ za „společné ministry“ – přesto se delegát Karl Seitz, očividně dobře informován o tom, co bylo řečeno v uherské delegaci, zeptal, kdo kompetentní osobnosti jsou –, a když admirál zmínil, že obě vlády se vším seznámil až 17. května 1910, využil předseda vlády příležitosti a vrátil se k dubnovému zasedání rozpočtového výboru a potvrdil, že vláda o celé záležitosti tehdy nic nevěděla, stále ještě nic nezaplatila, vyčkává souhlasu delegací a nedala ani zpětný souhlas.⁸⁹⁸ Věřit mu nechtěl třeba delegát Tomáš Masaryk, který neměl dojem, že „se ministři financí obou států necítili nuceni udělat si ohledně tohoto programu jasno.“⁸⁹⁹

Delegát Kozłowski si vzpomněl na londýnské interpelace a poznamenal, že „angličtí [míněno britští] poslanci jsou velmi zvědaví: požadují, aby anglická [britská] vláda věděla více jak rakouská a uherská, které byly postaveny před fait accompli. Anglické [britské] znepokojení je zcela neoprávněné, protože politické účely našeho loďstva se omezují na obranu pobřeží.“⁹⁰⁰ Na otázku, proč nebyly první splátky na nové lodě zařazeny už do rozpočtu pro rok 1910, odpověděl Montecuccoli, že jednání o dreadnoughtech probíhala až v říjnu a listopadu 1909, kdy už byl rozpočet pro následující rok stanoven, a ohledně navyšování personálního stavu, které pořízení nových lodí vyžadovalo, odhadl, že počty důstojníků, úředníků nebo inženýrů by mohly vzrůst o 10 procent a stav mužstva být v průběhu 6–8 let zvýšen ze 14 na 20 tisíc. Prezenční služba měla kvůli náročnému výcviku zůstat čtyřletá, ačkoliv prosadit tento záměr muselo být spojeno s velkými těžkostmi, když u vojska se služba o rok zkracovala a všeobecně bylo zkrácení služby také žádáno. Středobodem debaty ale zůstala stavba neschválených lodí, od níž se odvinula i výměna názorů o volbě a legalitě stávající delegace,⁹⁰¹ nicméně toto téma se zdálo být ve výboru už alespoň částečně vyčerpáno.

V plénu, které návrh rozpočtu rovněž schválilo, se tak dostalo i na obvyklé přetřásání situace dělníků v arsenálu nebo postavení inženýrů. Montecuccoli prohlásil, že se vynasnaží předložit příští delegaci plán stavby lodí, a na nejrůznější poznámky týkající se nutnosti a práva námořnictva na existenci, které během schůze slyšel (Kramář zašel tak daleko, že, jak naznačil, „zbývá jen jeden důvod k vytvoření silného námořnictva, vzít Německo pod svá křídla a moci lépe zastupovat jeho zájmy.“) odpověděl, že je třeba zastupovat své vlastní zájmy, k čemuž je zvláště ve vzdálených mořích námořnictvo třeba. K hospodářskému rozkvětu byl nutný přístup k otevřenému moři – jednalo se o nezbytnost pro všechny státy, které chtěly být hospodářsky nezávislémi –, a to vyžadovalo nejen mít pobřeží, ale také do něj investovat a bránit je. Lodě, aby byly plně připraveny pro válku, zopakoval, musejí být stavěny v míru, což, pravda, právě činilo STT. „Co se týče dvou dreadnoughtů, které jsou stavěny,“ uzavřel admirál nejkontroverznější záležitost, „už jsem vysvětlil, že nebyly objednány; že ale došlo k jednáním, je zcela přirozené. Neboť když se nám nabídne postavit lodě, které eventuálně převezmeme, musíme vědět, za jakých podmínek.“⁹⁰²

⁸⁹⁸ Wiener Zeitung, 25. 10. 1910, 244, s. 5.

⁸⁹⁹ Wiener Zeitung, 26. 10. 1910, 245, s. 1–5.

⁹⁰⁰ Wiener Abendpost, 25. 10. 1910, 244, s. 3–4.

⁹⁰¹ Wiener Zeitung, 26. 10. 1910, 245, s. 1–5.

⁹⁰² *Stenographische Stizungs-Protokolle der Delegation, s. XLIV. Session, s. 776–802.*

To byl ovšem Montecuccoliho názor, který zdaleka ne všichni sdíleli. „Když dala správa námořnictva Stabilimentu k dispozici plány, podle nichž mají být dreadnoughty postaveny, a dojednala cenu nových lodí, sotva může tvrdit, že je to soukromá věc Stabilimenta, která se správy námořnictva vůbec netýká,“ napsaly 14. listopadu – o tři dny dříve, než byl rozpočet námořnictva předmětem jednání pléna delegace – *Neue Freie Presse*. „Během debaty ve výboru sám velitel námořnictva připustil, že velení námořnictva je více nebo méně morálně zavázáno lodě převzít. Pak lze sotva tvrdit, že nic není předjímáno a že delegáti mohou svobodně rozhodnout o schválení či neschválení dreadnoughtů. Fakticky stojí věc tak, že správa námořnictva dreadnoughty objednala, aniž k tomu dostala souhlas delegací. Okamžitá nouze a státní zájem mohly opravdu nutit, aby [společná] vláda ve své zodpovědnosti postupovala s takovým odhodláním. V takovém případě ale musí být ze stanoviska ústavnosti požadováno, aby vláda hned sjednala zákonnou nápravu. Ta spočívá v tom, že vláda využije příští příležitost, aby delegace o dění otevřeně zpravila a žádala zpětnou legalizaci. Jen tak může protiústavní jednání obrátit na ústavní dráhu. Správa námořnictva by tedy měla předložit už této delegaci předlohu zpětného uzákonění [Indemnitätsvorlage] nebo dodatečnou dotaci, aby zajistila dodatečný souhlas se stavbou dreadnoughtů. Že společný rozpočet pro [rok] 1910 byl stanoven už v květnu 1909 není absolutně žádný důvod nedodržet v říjnu a listopadu 1910 ústavní postup a hlasování delegací odkládat až na rok 1911.“⁹⁰³ Že alespoň formální první splátky měly být zařazeny již do právě schvalovaného rozpočtu, prohlásil v plénu rakouské delegace i hrabě Vinzenz Latour, ostatně od jeho stanovení v září 1909 uplynul rok a byla jmenována nová uherská vláda, která jej jistě nepřijala, aniž by jej podrobila revizi. Dle jeho názoru to bylo možné vysvětlit jen jediným způsobem, a sice že „s rozpočtem námořnictva bylo opět jednou zacházeno, jak se mezi veřejností říká, jako s ‚vyrovnávacím rozpočtem‘ [Ausgleichsbudget] a námořnictvo dostalo jen to, co zbylo po ostatních ministerstvech.“⁹⁰⁴

Není pochyb, že původní důvod, který na zasedání ministerské rady v září 1909 uvedl Aehrental, totiž že není záhodno se uspěchat, a tak by měly být požadavky válečného námořnictva předloženy nikoliv hned příštím delegacím, které se očekávaly zasedat ještě toho podzimu, ale až těm následujícím, které by se bývaly mohly sejít už začátkem roku 1910,⁹⁰⁵ neměl v říjnu 1910 už žádné opodstatnění, ale ať už bylo skutečnou příčinou odkládání cokoliv, nyní konečně nastal čas definitivně připravit rozpočet pro rok 1911, včetně několikasetmilionového programu stavby lodí. Ministerská rada se sešla, sotva se delegace rozešly, 20. listopadu, a Montecuccoli na ní předložil jiné rozdělení mimořádné dotace – podle svých slov to chtěl učinit již na schůzi minulé, kdy se k tomu ovšem nedostal. Původních 330 milionů bylo sníženo na 321,2, byly škrtnuty zátarasy, dva ze čtyř monitorů a milion z ochranné hráze v Pule, a dotace byla rozdělena mezi roky 1911–15 (67–78–71,4–68–36,8 milionu). Závazky námořní sekce vyžadovaly už koncem roku 1910 30 milionů a roku následujícího dalších 52, monitorů se vzdát nemohl, protože čtyřicetileté lodě bylo nutné nahradit, a ze tří pětina hotová hráz stála již 4,5 milionu a bylo třeba ji dokončit.

Jenomže vlády nebyly před přijetím finančních závazků tázány a nebyly schopny dát k dispozici víc jak 55 milionů, nicméně souhlasily vzít na sebe úroky, takže peníze určené

⁹⁰³ *Neue Freie Presse*, 14. 11. 1910, 16606, s. 3.

⁹⁰⁴ *Stenographische Stützungs-Protokolle der Delegation*, s. XLIV. Session, s. 778.

⁹⁰⁵ PA XL, gmcpz 473 ex 1909.

námořnictvu neměly být kráceny,⁹⁰⁶ jakkoliv to bylo z pohledu státních financí povážlivé. Vlády zašly tak daleko, jak jen mohly, a Montecuccoli byl Bienerthem upozorněn, že objednávky se musejí krýt s formálním schválením, jistou svobodu pohybu tak dávaly pouze přesuny v tomto rámci. Stále bylo požadováno vyřadit z programu položky nesouvisející s budováním jadranského loďstva, a tak musel admirál prosit, aby bylo vzato do protokolu, že jeho následující rozpočet musí být navýšen o sumu na ochrannou hráz a monitory. „C. k. ministr financí odpověděl, že i ‚muset‘ má své hranice, to platí pro každý resort. Pokud ministři financí nemohou, ‚muset‘ zanikne. Je třeba bez zvýšení daní s enormním napětím příjmů pokrýt loňský deficit i výdaje roku 1911. Co bychom měli z toho, že bychom zbankrotovali.“ Po revizi zbylo v mimořádné dotaci 312,4 milionu korun, monitory i hráz byly škrtnuty a splátky rozděleny mezi roky 1911–1916 (55–67–68,4–68–49–5 milionů).⁹⁰⁷ Splátky na křižníky a torpédoborce byly zařazeny do roku 1911 na přání Montecuccoliho, který chtěl zaměstnat uherské loděnice.

Nato Lukács spočítal, že vojsko i námořnictvo budou pro rok 1911 žádat o celkem 125 milionů navíc, ty se pro následující rok zvýší na 152, pro rok 1913 na 181,4 a pro rok 1914 na 209, k tomu bylo třeba přičíst 70 milionů pro landvér a honvéd, což spolu s navyšováním ostatních rozpočtů znamenalo ročně 570 milionů, a ministr se musel pozastavit nad otázkou, kde je vzít. Na schůzi 14. října 1909 Wekerle ohledně stavby lodí, branné reformy a dalšího rozvoje branné moci prohlásil, že na řadu let dopředu je přípustné nanejvýš roční navýšení o 20 milionů pro vojsko i loďstvo dohromady. Tato hranice byla překročena už souhlasem s programem budování loďstva, přesto se Lukács nechtěl stavět na odpor dalším požadavkům, ovšem jen pokud byly podloženy naprostou nebytností a nepřekračovaly finanční možnosti státu, a tak i pro něj bylo nejzazší hranicí 20 milionů navíc pro vojsko i námořnictvo dohromady. Jen vojsko ale požadovalo pro rok 1911 navýšení rozpočtu o 38 milionů, a mimořádná dotace pro budování loďstva představovala tak velkou zátěž, že víc peněz už možné dát nebylo. V první řadě navrhoval škrtnout 19 milionů požadovaných kvůli reformě branného zákona, která beztak nemohla vstoupit v platnost dříve než roku 1912, a s ohledem na vysokou mimořádnou dotaci také škrtnout 5,6 z 6,6 milionů, o něž požadovalo svůj rozpočet navýšit válečné námořnictvo.⁹⁰⁸

Pro vojsko bylo původně požadováno celkem 475 milionů rozložených dle charakteru výdajů do 8–10 let, z toho bylo 155 milionů na opevňovací opatření odmítnuto už na zářijové schůzi,⁹⁰⁹ a na listopadové schůzi se ministerská rada usnesla na meziročním nárůstu rozpočtu Ministerstva války, tedy obou vojenských resortů dohromady, o 20 milionů po pět let, a k tomu na 100milionové mimořádné dotaci taktéž na pět let. K dispozici tedy bylo 400 milionů korun, jejichž rozdělení peněz mezi vojsko a námořnictvo zůstávalo vnitřní záležitostí ministerstva. Poskytnutí těchto prostředků bylo vázáno na několik podmínek, v první řadě bylo nutné zlepšit účetnictví, zároveň mělo skončit vyplácení záloh na obnosy neschválené pro probíhající rok, a od roku 1911 už nebylo přípustné překračovat schválený rozpočet a žádat o dodatečné dotace, které nicméně měly být pro předcházející roky ve výši cca 70 milionů ještě schváleny, a

⁹⁰⁶ Referát vojenské kanceláře následníka trůnu „Über die Finanzlage der Kriegsmarine“ mylně tvrdí opak. MKFF, Mm/32 ex 1912.

⁹⁰⁷ Čtyři bitevní lodě po 60,6 milionu, tři křižníky po 10 milionech, 6 torpédoborců za celkem 18 milionů, 12 široomořských torpédovek za 12 milionů a 6 ponorek za celkem 10 milionů korun.

⁹⁰⁸ PA XL, gmcpz 483 ex 1910.

⁹⁰⁹ MKSM, 51–1/6 ex 1910, nedatováno.

konečně předjímací opatření neměla být – zjevně v reakci na rozestavěné dreadnoughty – zahajována bez souhlasů resortů financí. Nebylo pochopitelně nutné vyčerpat celou částku během pěti let, zvláště když vojsko počítalo s osmi, a co víc, nebylo vyloučeno, že při zlepšení finanční situace dostane Ministerstvo války navíc ještě další peníze.

Vojsko i námořnictvo si muselo s těmito 400 miliony v pěti letech – odhlédnuto od mimořádné dotace na budování loďstva – vystačit, ať už by se mělo stát cokoli. Především z nich měly být kryty náklady na reformu branného zákona, sanovány ty posty rozpočtu, které dosud nebyly dotovány dostatečně⁹¹⁰, vyřešení nejružnějších nedoplatků a nedodělků, opevňovací opatření a zvýšené poplatky. Ministr války se v nótě musel oběma ministerstvům financí zavázat plnit jejich podmínky,⁹¹¹ jenomže vysoké ceny činily překročení rozpočtu vojska s jistotou očekávatelným, jednalo se o cca 30 milionů, které z 20milionového růstu rozpočtu nebylo možné pokrýt. „Požadavek referentů civilních ministerstev“ na poradě 1. prosince „sehnat chybějící obnos šetřením, jen ukazuje, jak těmto pánům chybí jakékoliv pochopení pro vojenské poměry.“ Sáhnutí na válečné zásoby by bylo nezodpovědné, a tak se Schönaich obrátil s žádostí o podporu na Aehrentala, který jej ovšem odkázal na ministry financí.⁹¹²

Lze si snadno představit, že jak tato, tak předchozí schůze ministerské rady byly velmi emotivní, tím snáze, že Montecucoli byl podle Koudelky velmi impulzivní⁹¹³ a podle Hausova názoru neotesaný⁹¹⁴ – a krotit jej musel Bienert vděčící za své jmenování předsedou vlády i Františku Ferdinandovi,⁹¹⁵ jenž měl pro námořnictvo slabost. Vojenské i finanční resorty se snažily odpovídajícím způsobem reagovat na události předchozích let, ať už zvyšováním bojové připravenosti branné moci, nebo snahou lépe kontrolovat výdaje, které se národohospodářům díky anekční krizi takřka vymkly z rukou. Pokud byli vojáci přesvědčeni, že civilisté je nechápou, opačně jistě platilo totéž, a Schönaich nebyl jediný nespokojený. V rozpočtu válečného námořnictva pro rok 1911 byl původně navržen požadavek 73,3 milionu,⁹¹⁶ jenomže Montecucoli žádal více, než mu ministr války mohl z 20 + 20 milionů přepustit. Konkrétně Schönaich přislíbil 4 miliony v ordinariu a 450 tisíc v extraordinariu, s čímž šéf Námořní sekce sice souhlasil, ale znamenalo to pro něj snížit požadavek na 71,2 milionu a 25. listopadu požádat ministry financí o dodatečnou dotaci na stavbu ochranné hráze, která se za těchto podmínek do rozpočtu už nevešla.⁹¹⁷ Rozdělení prostředků, které dostalo Ministerstvo války navíc, bylo předmětem výše zmíněného prosincového jednání referentů; skutečnost, že delegátům měly být výtisky definitivního návrhu rozdány už v prvních lednových týdnech, a tudíž vše spěchalo, je neusnadnila.⁹¹⁸

⁹¹⁰ PA XL, gmcpz 483 ex 1910. Ministr války se rozhodl vyčlenit na tyto účely 30 milionů; nejednalo se o částku započtenou do 70milionového překročení rozpočtu z let 1908. 1909 a 1910. MKSM, 51–1/6 ex 1910.

⁹¹¹ PA XL, gmcpz 483 ex 1910.

⁹¹² MKSM, 51–1/6 ex 1910, nedatováno.

⁹¹³ BAUMGARTNER, vyd., s. 111.

⁹¹⁴ HALPERN, Paul G., *Anton Haus. Österreich-Ungarns Großadmiral*. Graz-Wien-Köln: Styria 1998, s. 35.

⁹¹⁵ MAY, s. 425.

⁹¹⁶ MKSM, 51–1/3 ex 1910, *Voranschlag pro 1911*.

⁹¹⁷ V této nótě žádal na dokončení hráze i mimořádnou dotaci, která byla jednoznačně zamítnuta, protože mezi podmínkami zvýšení rozpočtů vojenských resortů bylo, že si s přislíbenými prostředky vystačí. MS/PK, XV–7/7 nr. 4785 ex 1910, Montecucoli Biliňskému a Lukácsovi, 25. 11. 1910; MS/PK, XV–7/7 nr. 4996 ex 1910, Lukács Montecucolimu, 20. 11. 1910.

⁹¹⁸ PA XL, gmcpz 483 ex 1910.

Protože zástupci ministrů financí trvali na tom, že rozpočet od roku 1911 už nesmí být překračován, a zároveň muselo Ministerstvo války svůj rozpočet do roku 1915 sanovat, nemohl zástupce ministra války říci nic jiného, než že nemůže přepustit námořnictvu původně přislíbených 4,45 milionu, ale jen 1–1,5 milionu. Zástupci civilních resortů jej podpořili s tím, že velká vstřícnost byla námořnictvu prokázána už schválením mimořádné dotace 312,4 milionu a potřebné peníze, například na ochrannou hráz, lze získat přesuny v normálním rozpočtu,⁹¹⁹ zvláště z titulu VII po dokončení Radetzských. Zástupce námořnictva, námořní generální komisař Jaroslav Helleparth šlechtic z Hellneku, vysvětlil, do jaké míry jsou tyto peníze až do roku 1912 vázány, načež dostal od pozdějšího rakouského ministra financí svobodného pána Engela odpověď, že námořnictvo může za stavbu lodí zůstat dlužné. „Z toho, jaké názory pánové z civilu zastupují, se ježí vlasy, a za takových podmínek je shoda velmi těžká,“ povzdechl si Helleparth ve svém hlášení. Ministr byl téhož odpoledne na audienci, na níž měl Františka Josefa zpravit o stavu jednání, ovšem i on rozhodl, že normální rozpočet válečného námořnictva má roku 1911 narůst jen o 1,5 milionu. Nedohodnout se by ale znamenalo zpochybnit usnesení ministerské rady, a tomu se bylo třeba za každou cenu vyhnout, aby nebyly ohroženy ministry financí přiřčené prostředky. Zástupci finančních resortů učinili vedení námořnictva jen ten ústupek, že byli ochotní zahrnout 3,3 milionu na ochrannou hráz do předlohy o dodatečných dotacích pro rok 1910, zbytek ovšem musel být zaplacen z normálního rozpočtu.

Protože rozpočet pro rok 1911 bylo třeba vyřešit už velmi naléhavě, o rozdělení peněz v dalších letech se nejednalo vůbec, a všichni kromě zástupce námořnictva se shodli, že je třeba sanovat v první řadě rozpočet vojska; námořnictvu byla přislíbena vysoká mimořádná dotace, a proto se navýšení jeho normálního rozpočtu mělo omezit na Schönaichem připuštěných 1,5 milionu, což znamenalo snížení rozpočtových požadavků na 68,26 milionu. Ministr války převzal zodpovědnost i za nepřekračování rozpočtu námořnictva, a pokud by došlo k nějakým mimořádným událostem, vyhrazoval si jednat o vyšších peněžních požadavcích s ministry financí. Ovšem zatímco dříve ujednaných 4,45 milionu stačilo právě jen na zvýšené průběžné výdaje, například náklady spojené s navýšením stavu personálu a údržbou lodí, a to v nejskromnější možné míře, jeden a půl milionu už nestačilo ani k tomu. Montecuccoli se tak zabýval myšlenkou pokusit se najít podporu u císaře, ale šéf vojenské kanceláře Františka Josefa, nyní již generál pěchoty Arthur von Bolfras, nabyt v rozmluvě s ministrem války dojmu, že Schönaich není zcela rozhodnutý stát v cestě kompromisu, a radil admirálovi pokusit se vše vyřešit s ministrem války, který měl sám velké potíže s ministry financí, osobně.⁹²⁰

Příležitost dostal i 6. ledna 1911, kdy se ministerská rada sešla výhradně kvůli finančním prostředkům pro vojenské resorty. Montecuccolimu byly potvrzeny 3,3 milionu na ochrannou hráz, které už byly vynaloženy a které mohl vykázat jako překročení rozpočtu, zbytek ale musel najít krytí ve schválených dotacích. Admirál zdůraznil, že s 1,5 milionem navíc nemůže při navýšení stavu o 800 mužů a u přibývajících větších jednotek vyšší spotřebě munice, paliva a

⁹¹⁹ Myšleno je učinit takové přesuny už v návrhu, přesuny mezi ordinariem, extraordinarium a mimořádnými dotacemi možné nebyly, tak jako nebylo možné přesouvat peníze mezi již schválenými tituly ordinaria a tituly a posty extraordinaria nebo mimořádných dotací. MS/PK, XV–7/7 nr. 997 ex 1912. Pokud k tomu dojít muselo, bylo třeba si zpětně vyžádat souhlas delegací.

⁹²⁰ MS/PK, XV–7/1 nr. 4985 ex 1910, Montecuccoli MKSM, 7. 12. 1910; Bolfras Montecuccolimu, 8. 12. 1910.

dalšího materiálu vyjít, jenomže Schönaich stále nemohl dát víc. Nakonec bylo dohodnuto navýšit rozpočet vojenských resortů v pěti letech celkem o 345,3 milionu korun oproti 300 příslíbeným v listopadu předchozího roku, a stále platilo, že z této sumy je třeba nejen pokrýt náklady spojené s reformou branného zákona, ale i definitivně vyřešit všechny nedoplatky. Na stomilionové mimořádné dotaci se nezměnilo nic, pozměněny ale byly formulace podmínek i některé jednotlivosti, přibyl závazek nepřijímat bez souhlasu obou správ financí žádná opatření, která by od roku 1916 znamenala novou nebo vyšší finanční zátěž. Předsedové vlád i ministr války souhlasili, Montecuccoli upozornil, že u stavby křižníku *Admiral Spaun* je už teď rozpočet o více jak milion překročen a ani u Radetzkyých zřejmě dodržen nebude, načež mohl Aehrental vyjádřit svou radost a zadostiučinění z toho, že byla nalezena shoda.⁹²¹

Kdo radost v žádném případě neměl, byl šéf Námořní sekce, kterému bylo stále slíbeno meziroční navýšení jen o 1,5 milionu a jehož protesty byly sice vyslyšeny, ale „v důsledku mého postavení se přes ně bez další diskuse přešlo.“ Věřil, že změnu ve prospěch námořnictva by zamenalo, kdyby se nejen samotné rozpočty, ale i přírážky projednávaly odděleně. Přijatá usnesení ale mohla změnit již jen taková ministerská rada, která by se sešla za předsednictví císaře;⁹²² řešení nemohl nabídnout ani Schönaichův dopis z 11. ledna, v němž byl námořnictvu přiznán nejen meziroční nárůst rozpočtu o 1,5 milionu, ale v letech 1912–15 i po milionu ročně na hráz v Pule.⁹²³ Podle informací vojenské kanceláře byl Montecuccoli odhodlán rezignovat, pokud budou odepřené tři miliony definitivně odmítnuty.⁹²⁴

Snaha vyřešit celou záležitost co nejrychleji byla pochopitelná, neboť schůze delegací byla zahájena již – pro rok 1911 přesto pozdě – 29. prosince 1910. „V životopise nynějšího následníka trůnu bude nepochybně zaznamenáno, že dnes prvně zastupoval císaře při slavnostním zahájení [schůze] parlamentních těles,⁹²⁵ a co při této příležitosti řekl, zaznamenali přinejmenším novináři. „Zahraniční poměry jsou uspořádány zcela uspokojivě. Opřena o své aliance a díky dobrým vztahům ke všem mocnostem bude monarchie i v budoucnu důrazně pokračovat ve svém dosavadním úspěšném úsilí o uchování a upevnění míru,“ prohlásil, načež přešel k vysokým finančním požadavkům vojenských resortů.⁹²⁶ „Bohužel má tento mír svou druhou stranu,“ konstatovali při rozebírání řeči Františka Ferdinanda redaktoři *Neue Freie Presse*. Jakkoliv se v rozpočtu pro rok 1911 ještě neměly objevit výdaje spojené s novým branným zákonem, který musely nejprve schválit parlamenty, velkou zátěž představovala už jen stavba ke schválení předkládaných dreadnoughtů „V každém případě stojí monarchie před obdobím velkých vojenských výdajů a obtížných finančně-politických problémů, které naléhají na vyřešení vnitřní krize.“⁹²⁷

Ještě než přišla ve výborech na námořnictvo řeč, nechala Námořní sekce v nově založeném *Tiszově* časopise *Magyar Figyelő* otisknout fiktivní rozhovor s admirálem Montecuccolim. Účelem bylo rozptýlit pochybnosti vzdělaných laiků ohledně drahého rozvoje válečného námořnictva; v poměrně dlouhém textu bylo vysvětleno, proč by i Uhrám mělo na

⁹²¹ PA XL, gmpcz 484 ex 1911. Celou dohodu viz příloha 1.

⁹²² MS/PK, XV–7/1 nr. 91 ex 1911, Montecuccoli MKSM, 7. 1. 1911.

⁹²³ MS/PK, XV–7/1 nr. 147 ex 1911, Schönaich Montecuccolimu, 11. 1. 1911.

⁹²⁴ MKFF, Mm/101 ex 1911, Hlášení, prosinec 1911. V podstatě totéž říká Koudelka; BAUMGARTNER, vyd., s. 155.

⁹²⁵ *Neue Freie Presse*, *Abendblatt*, 29. 12. 1910, 16650, s. 1.

⁹²⁶ *Reichspost*, *Nachmittagsausgabe*, 29. 12. 1910, 366, s. 1.

⁹²⁷ *Neue Freie Presse*, *Abendblatt*, 29. 12. 1910, 16650, s. 1–2.

námořnictvu záležet.⁹²⁸ Nezdá se ale, že by zapůsobil na delegáty, a tak nejhmatatelnějším výsledkem dost možná bylo, že jedna, bohužel necitovaná, z kontextu vytržená věta vzbudila neklid a nemilé komentáře v Itálii, jak admirál přiznal uherským delegátům.⁹²⁹

Montecuccoli představil své záměry výborům obou delegací v rozsáhlém exposé. „Předložený rozpočet nemůže být nazván normálním,“ řekl hned v úvodu, „neboť celkové zvýšení o 1,5 milionu korun je nedostatečné... Je přímo vyloučeno, aby vedení námořnictva v budoucích letech vyšlo se stejně malým celkovým navýšením.“ Nato představil finanční požadavky Námořní sekce, požádal o svolení převzít rozestavěné dreadnoughty a ujistil, že bude usilovat o rozdělení savby lodí podle kvóty a Danubiovi bude svěřena jedna bitevní, jen co to stav loděnice dovolí. Pokračoval rekapitulací dosavadních plánů budování loďstva a porovnáním nyní předkládaného se svým předešlým, z roku 1905, s nímž delegáti nebyli nikdy seznámeni. Starší program žádal čtyři pancéřové křižníky, 12 bitevních lodí a jednu vlajkovou loď⁹³⁰, celkem 17 velkých lodí, nyní Montecuccoli představoval loďstvo o 16 bitevních lodích bez pancéřových křižníků, čítající oproti roku 1905 o 4 malé křižníky, 6 torpédoborců a 6 ponorek více a naopak o 12 torpédovek méně.

„Naše válečné námořnictvo musí být schopno udržet nadvládu v monarchii zajímavých částech jaderského moře. K tomuto účelu musí odpovídat požadavkům ofenzivní obrany pobřeží,“ navázal na výklad šéfa Námořní sekce v námořním výboru zpravodaj Rosenberg. „Mimoto musí loďstvo i v časech míru vyřídit celou řadu úkolů. Nedostatečná flota není schopná tyto úkoly plnit. Jaký truchlivý dojem učinilo, když jsme nebyli schopni poskytnout našim obchodním lodím dostatečnou ochranu během tureckého bojkotu. Měli-li bychom válečné námořnictvo jakž takž vhodné k rozhodující akci, nikdo by proti nám nemohl takový bojkot použít... Teze, že se marně namáháme, protože v soutěži nemůžeme obstát, nemůže být akceptována. Úkol našeho loďstva neleží na světových mořích, ale na Jadranu a ve východní části Středozemního moře. Tam nebudeme stát proti světovým loďstvům, jen proti flotě skromného měřítka.“

Delegáti oboje poslouchali se zájmem, nato začali žádat nejrůznější výkazy a tištěné informace,⁹³¹ zajímalo je, zda opravdu budou dostatečně zohledněny zájmy uherského průmyslu, zda po roce 1916 bude válečné námořnictvo požadovat další stamiliony, upozorňovali na rozruch, který zbrojení vyvolávalo, a zpochybňovali svou kompetenci schválit několikaletý program. „Vláda nepřisuzuje loďstvu jiný charakter než ochranu pobřeží. Zda se má tato ochrana udát ofenzivní nebo defenzivní formou, je otázka strategie a taktiky,“ vysvětlil své stanovisko Khuen. Co se pochybností delegátů o vlastních kompetencích týkalo, „nejedná se o změnu branného systému, která by v každém případě patřila před Říšský sněm,“ řekl k nim předseda vlády, „ale o schválení nákladů na nákup obranných prostředků, což tak jako nákup

⁹²⁸ MS/PK, XV–7/3 nr. 47 ex 1911, nedatováno.

⁹²⁹ Wiener Zeitung, 1. 2. 1911, 26, s. 13.

⁹³⁰ V memorandu představujícím program z roku 1905 Montecuccoli vlajkovou loď nezmínil, a zmínka o ní není ani ve výkladu určeném ministerské radě, tehdy byla řeč pouze o 12 bitevních lodích a 4 pancéřových křižnících. MS/PK, XV–7/11 nr. 863 ex 1906, *Denkschrift über die Nothwendigkeit der Verstärkung der k. u. k. Flotte*, 6. 6. 1905; PA XL, gmcpz 454 ex 1905. Lze pochybovat, že vlajková loď byla chápána za něco tak samozřejmého, že nebylo třeba ji v memorandu uvádět, naopak je možné, že si ji admirál z nějakého důvodu vymyslel dodatečně.

⁹³¹ Wiener Zeitung, 28. 1. 1911, 23, s. 5–7. Exposé otištěno taktéž v *Stenographische Stizungs-Protokolle der Delegation*, s. XLV. Session, s. 1/15.

děl a munice patří do kompetence delegací.“⁹³² Ozvaly se hlasy žádající pomalejší tempo, delegát Géza Gzüllö „vidí, že je vůle rozvíjet loďstvo, přitom se ale nepočítá s tím, co národ unese. Bytí uherského národa je zajištěno jen tehdy, pokud tvoří součást všeobecně uznávané velmoci, vojsko a válečné námořnictvo jsou ale považovány jen za prostředek, nikoliv samy o sobě za cíl,“ zatímco Franz Nagy nepochyboval, že kvalitativně je rakousko-uherské válečné námořnictvo zaostalé tak očividně, že výrazné zlepšení jeho stavu je nezbytně nutné.⁹³³ Se souhlasem se setkala Khuenovo prohlášení, že vláda se pokusí i mimořádné výdaje kryt z řádných státních příjmů, komitét, který se zabýval rozdělováním zakázek, se přesvědčil o odpovídajícím podílu uherského průmyslu na stavbě lodí z mimořádné dotace,⁹³⁴ a hladký průběh jednání námořního výboru nedával v nejmenším tušit rozměry, jichž debata nebyde v plénu.

Opoziční delegáti se drželi svých nesouhlasných stanovisek, jak hrabě Theodor Batthyáni, tak Béla Mezössy se nechtěli vzdát přesvědčení, že program budování loďstva je prováděn v první řadě na přání a v zájmu Německa, zvláště druhý jmenovaný se zaobíral myšlenkou, že monarchie musí přinést tyto velké oběti, protože patří k Trojspolku a v každé chvíli musí být připravena Německu pomoci v boji proti Británii. Hrabě Tisza mu musel učinit přednášku o spojenecké věrnosti a povinnostech a připomenout, v jakém stavu nynější opozice zanechala brannou moc, nechal se slyšet, že jen díky Německu nepřerostla anekční krize ve válku, a že aby bylo Rakousko-Uhersko něco platné jako člen aliance, musí budovat svou brannou moc – ovšem nebylo-li by členem Trojspolku, muselo by do ní investovat ještě víc. Lukács podrobně vyložil finanční stránku věci; z jeho řeči získali delegáti dojem, že vláda nebude muset zvyšovat daně ani sáhnout k mimořádným prostředkům, aby pokryla výdaje na mimořádnou dotaci,⁹³⁵ a debata o rozpočtu námořnictva byla na pořadu jednání po čtyři dny. Dlouhý proslov měl i Khuen-Héderváry, jehož těšilo, že delegáti věnují pozornost i širšímu okruhu motivů investic do loďstva, které i podle jeho názoru bylo jedním z prvků velmocenského postavení,⁹³⁶ a zatímco uherští politici si pevně stáli za svými stanovisky v otázce rozdělování zakázek, vyjádření ze strany Námořní sekce v osobách Montecuccolih a Lucicha byla tak opatrná a mnohoznačná, že nemohla nikoho uklidnit. Obnovena byla rezoluce vyzývající nepodnikat nic bez souhlasu vlád i ta o vlajkách a znacích, a rozpočet konečně 28. února schválen.⁹³⁷

Diskuze ve vojenském výboru rakouské delegace ukázala, že jednohlasná podpora, jíž se námořnictvo těšilo roku 1904 je dávno, dávno pryč. Hned na prvním zasedání, 3. února, se členové stran, které obecně platily za státní, respektive vládní, vyjadřovali o požadavcích námořnictva ostře a kriticky; zatímco výdaje na brannou noc rostly, šetřilo se na potřebách lidu, a nejlepším argumentem proti programu budování loďstva se stal britský „Überdreadnought“ *Thunderer*⁹³⁸ o 25 400 tunách a deseti dělech ráže 34 cm.⁹³⁹ Montecuccoli před delegáty odmítl,

⁹³² Wiener Zeitung, 1. 2. 1911, 26, s. 12–13.

⁹³³ Pester Lloyd, 2. 2. 1911, 28, s. 7.

⁹³⁴ Pester Lloyd, 21. 2. 1911, 44, s. 2–3.

⁹³⁵ Pester Lloyd, 25. 2. 1911, 48, s. 3–5.

⁹³⁶ Pester Lloyd, 26. 2. 1911, 49, s. 5.

⁹³⁷ Pester Lloyd, Morgenblatt, 28. 2. 1911, 50, s. 2–5; Abendblatt, 28. 2. 1911, 48, s. 1–3.

⁹³⁸ Neue Freie Presse, 4. 2. 1911, 16687, s. 2–5. Jednalo se o loď třídy Orion, tyto byly prvními označovanými jako superdreadnoughty.

⁹³⁹ *Jane's Fighting Ships*, s. 39.

že rakousko-uherské dreadnoughty by mohly rychle zastarat, a zmínil přednášku inženýra britského námořnictva Whitea, který neměl další zvětšování kalibru a výtlaku za nutné. Šéf Námořní sekce s ním souhlasil, protože u děl ráže 30,5 cm bylo za bojovou vzdálenost přijato 6–7 km, větší nepřipadala v úvahu už jen kvůli omezenému zornému poli.⁹⁴⁰ Britská bitevní loď se zdála natolik pádným argumentem, že si admirál vysloužil i podporu v tisku. „V delegacích bylo některými řečníky... jako argument použito, že nyní požadované těžké bitevní lodě možná budou ve dvou až třech letech po svém dokončení kvůli mezitím nutně proběhnuvšímu pokroku techniky zbraní a změnách názorů na námořní boj téměř bezcenné,“ stálo v článku napsaném anonymním admirálem v penzi otištěném 5. února v Neue Freie Presse, a v tomtéž textu bylo vyloženo, že „i *Dreadnought* byl jen článkem v řetězu stále kolísajícího vývoje,“ a jelikož se nejednalo o tak dramatický převrat, aby se starší lodě staly bezcennými, ani další vývoj neměl bezcennými učinit ke schválení nyní předkládané loď.⁹⁴¹ Téhož dne hned v následujícím článku stálo, že „dnešní [4. 2.] zasedání vojenského výboru [debtovalo se o vojsku i námořnictvu zároveň] bylo pro monarchii velmi důležitou událostí. Možná po desetiletí, možná snad dokonce nikdy se nestalo, že na jednom zasedání byly předneseny čtyři tak důležité projevy společných a rakouských ministrů: každý [byl] svým způsobem prohlášením, které sahá daleko do budoucnosti.“

Montecuccoli mluvil o nutnosti navyšovat námořnictvu rozpočet a včas nahrazovat zastaralé lodě, Schönauich se představoval jako ten, „kdo požaduje jen dvě stě milionů, zatímco se ze všech sil snažil přesvědčit zlého šéfa generálního štábu, že jen pro vojsko není nutná skoro půlmiliarda,“ nový ministr financí Robert Meyer připustil, že mimořádné požadavky vojska ani námořnictva nelze krýt z pravidelných státních příjmů, je třeba si půjčit a splácet z ražebného, kolků a poplatků, a Bienert podpořil volání po ministerské zodpovědnosti společných ministrů.⁹⁴² I toto jednání se tedy vymklo ze svého rámce, a to ještě dříve, než začala hlavní část debaty, na kterou přišla řada až po přestávce na jednání poslanecké sněmovny Říšské rady.⁹⁴³ Zasedání 13. února zahájila Bienertova řeč, v níž předseda vlády jak zmínil dohodu mezi vládami a Ministerstvem války, tak rozebral finanční stránku věci; toto téma delegáty velmi zajímalo, podobně jako dělení zakázek a fakt, že lodě se zdály předražené.⁹⁴⁴ Co se důvodu stavby dreadnoughtů na vlastní riziko týkalo, Kozłowski se nechal slyšet, že „objednávka nemohla být v žádném spojení s válečným nebezpečím, protože taková loď potřebuje k dokončení přinejmenším dva roky, takže by byla hotova až poté, co by válka možná už skončila,“ a chtěl vědět, zda stát nedělá nevýhodné a Stabilimento naopak příliš výhodné obchody – což by ovšem nebyla vina firmy, nýbrž státu. Motivovat předčasnou stavbu lodí nutností zaměstnat STT mu připadalo nesmyslné, jelikož „je všeobecně známo, že Stabilimento Tecnicu se daří dobře.“⁹⁴⁵

⁹⁴⁰ Neue Freie Presse, 5. 2. 1911, 16688, s. 3.

⁹⁴¹ *Die Kriegsmarine in den Delegationen. Von einem k. u. k. Admiral des Ruhestandes.* Neue Freie Presse, 16688/1911, 5. 2. 1911, s. 2. S největší pravděpodobností byl autorem viceadmirál v penzi Leopoldsvobodný pán Jedina-Plombini, který takřka totožný text publikoval spolu s dalšími svými úvahami i následujícího roku. JEDINA-PLOMBINI, Lepold Freiherr von, Für Österreich-Ungarns Seegeltung. Beiträge zur Klarlegung der Marine-Verhältnisse. Wien: L. W. Seidler & Sohn, 1912, s. 26–29.

⁹⁴² Neue Freie Presse, 5. 2. 1911, 16688, s. 2–5.

⁹⁴³ Neue Freie Presse, 4. 2. 1911, 16687, s. 2.

⁹⁴⁴ Neue Freie Presse, 14. 2. 1911, 16697, s. 5–7.

⁹⁴⁵ Neue Freie Presse, 15. 2. 1911, 16698, s. 3–6.

I na plenárním zasedání, prvního březnového dne, se delegáti dočkali zajímavého proslovu; přednesl jej svobodný pán Gautsch, tou dobou delegát a prezident rakouského nejvyššího účetního dvora. Zmínil se, že účetnictví státu je mnohem důležitější než návrhy – poslední vyřízené závěrky byly z let 1892 a 1893, ostatní stále ležely v parlamentu a Neue Freie Presse nezapomněly dodat, že pro parlament jistě není výhodou vzdávat se jejich přezkoumání –,⁹⁴⁶ a mohl „s plným uklidněním říci, že podle účetních závěrek se finanční situace státu přinejmenším – abych užil slovo, které bylo v delegaci použito ministrem financí – nejeví skrzskrz nemocná, jistě ale velmi schopná růstu.“ Sám hlasoval pro požadavky námořnictva především proto, že přál vlasti „vítězství na cestě intenzivní a odvážné podpory národního hospodářství.“⁹⁴⁷ Kramářova řeč byla pozoruhodná pro svůj umírněný a obezřetný tón; byla takřka „rakouská“ a „zvlášť charakteristické je, že naznačil, že Češi by byli velmi ochotní státu vše schválit, jen kdyby vládní politika byla jiná.“ Ostatně to byla „vína vládní politiky, že umírněné strany nemohou hlasovat pro náklady správy vojska.“ Požadavky námořnictva jej nepřekvapily, protože bylo třeba držet krok s ostatními státy, zavedl řeč na poměry u vojska a mezi delegáty nezůstalo nezmněno ani české vyrovnání, tím méně pak rozdělování zakázek. V této souvislosti se řeč delegáta Geßmanna změnila na ódu na ministra obchodu, jehož zvláštní zásluhou mělo být, že se již v prosinci na Námořní sekci informoval, co a zda je plánováno s dodávkami plánováno.⁹⁴⁸

Zpravodaj Schlegel prohlásil, že vláda předložením mimořádné dotace učinila přesně to, k čemu ji vyzývala resoluce z roku 1908, tedy uplatnila všechn svůj vliv, aby námořnictvo dostalo prostředky potřebné k dosažení síly nutné k obraně pobřeží v žádaně krátkém čase.⁹⁴⁹ Sociálnědemokratický delegát Wilhelm Ellenbogen navrhl resoluci vyslovující nedůvěru šefovi Námořní sekce kvůli opakovanému nerespektování dohod s delegací a jejich usnesení, v debatě to ale byl jediný moment, kdy byla nedůvěra vyslovena, a tak tento návrh neuspěl.⁹⁵⁰ Schváleny byly naopak Dobernigovy resoluce, v nichž delegace brala na vědomí dohodu vlády s vojenskými resorty o na pět let rozdělených mimořádných dotacích a vyvarování se překračování rozpočtu a očekávala, že ujištění vlády vyrovnat požadavky vojenských resortů výdaji na posílení národního hospodářství se obrátí ve skutečnost na nejbližším zasedání rozpočtového výboru.⁹⁵¹ Achválen byl také samotný rozpočet, a tak byl „tento den pro rakousko-uherskou monarchii hodný zapamatování. Dnešním dnem vstupuje do počtu ‚den Dreadnoughtstaaten‘... Čtyři dreadnoughty jsou nyní konečně ‚ústavně‘ stavěny, a za těmito čtyřmi už se rýsují stíny dvanácti dalších, které velitel námořnictva ostatně považuje pro Rakousko za nutné. Velké břímě tlačí na ramena obyvatelstva a rok za rokem bude Rakousko muset přinášet oběti pro budování loďstva,“⁹⁵² komentovaly výsledek jednání, jistě ne neočekávaný, nepřilíš nadšeně liberální Neue Freie Presse. V konzervativní Reichspost téhož dne stálo, že „oprávněno hlasováním vstupuje Rakousko-Uhersko do okruhu mocností, které jsou s to na moři na váhu mezinárodních vztahů a mezinárodního obchodního styku položit

⁹⁴⁶ Neue Freie Presse, 2. 3. 1911, 16713, s. 5.

⁹⁴⁷ *Stenographische Stizungs-Protokolle der Delegation*, s. XLV. Session, s. 472–473.

⁹⁴⁸ Neue Freie Presse, 2. 3. 1911, 16713, s. 5–6.

⁹⁴⁹ *Stenographische Stizungs-Protokolle der Delegation*, s. XLV. Session, s. 457.

⁹⁵⁰ Neue Freie Presse, 3. 3. 1911, 16714, s. 4–5.

⁹⁵¹ *Stenographische Stizungs-Protokolle der Delegation*, s. XLV. Session, s. 503, 931–932.

⁹⁵² Neue Freie Presse, 3. 3. 1911, 16714, s. 4.

závaží. V zájmu oživení našeho národohospodářství většina delegátů tuto těžkou obět' schválila navzdory hořké příchuti, která se vmísila uherským provokováním hádky o dodávkách."⁹⁵³

Rozdíly v názorech vyslovených v obou delegacích už nebyly zdaleka tak velké, jako když Montecuccoli přebíral úřad šéfa Námořní sekce, naopak, jak požadavky rostly a problémy se stávaly komplexnějšími, lze podle názorů vyřčených v delegacích soudit, že obě tělesa se stávala rozvážnějšími a byla nucena zabývat se v první řadě těmi nejpodstatnějšími záležitostmi, jimiž pro ně bylo finanční krytí a rozdělování zakázek, na něž se v průběhu diskuse nabalovaly další otázky, mnohé specifické pro tu kterou část monarchie. Nikdy ovšem nebylo možné říci, že některá z delegací byla z toho či onoho důvodu rozhodně pro nebo proti, protože zatímco řečníci mluvili, většina mlčela,⁹⁵⁴ a nakonec zvedla ruku – od prvního rozebíraného roku, 1897, vždy pro. Jak se ale ukázalo i během debaty v létě 1904, kdy se jednalo o refundacích, čím osudovější mohlo rozhodnutí být, tím obezřetněji volili podporovatelé slova, a tím nevýraznější byla prohlášení zpochybňující nutnost rozvíjet válečné námořnictvo, čím spleťtější byla síť otázek, k nimž bylo třeba zaujmout stanovisko.

Poslední roky také ukázaly, jak rozdílně mohly probíhat vládní krize. Svými postoji v otázce provádění zákona o vodních cestách z roku 1901, projektu, který byl označován za bez velkých změn neproveditelný, si rakouská vláda znepřátelila Poláky, což vzbudilo obavy z jejich možného připojení se k opozici slovanské unie. Kromě toho se v Říšské radě nepodařilo kvůli neschopnosti usnášení se dovést do konce ani projednání otázky společné banky, a tak Bienerthův kabinet podal 11. prosince 1910 demisi, kterou císař následujícího dne přijal a pověřil vládu vést státní záležitosti dál do jmenování nové. Protože bylo třeba projednat velmi naléhavé záležitosti jako provizorní rozpočet, nebo zvolit delegáty, ani sněmovna včetně opozice, ani Bienerth nechtěli přerušit činnost parlamentu, a tak se delegace sešly a lednové zasedání ministerské rady uskutečnilo, přestože rakouská vláda, jakkoliv ji Bienerth označil za ústavně zodpovědnou, byla v demisi – ostrý protiklad k tomu, co se dělo o rok dříve v Uhrách. Sestavováním nového předlitavského kabinetu byl dotřetice pověřen dosavadní předseda vlády a od 9. ledna stála v čele Předlitavska vláda nová, ale ne na dlouho. Parlament zcela selhal ve vyřizování nutných záležitostí, v prvním čtvrtletí nebyl schválen ani rozpočet, ani kontingent rekrutů, bylo nutné sáhnout k paragrafu 14. Sněmovna byla rozpuštěna a nařízeny nové volby, které proběhly v červnu 1911, a nejenže jejich výsledek vládu nepotěšil, ale také odstoupili dva ministři příslušející k velkým skupinám dosavadní většiny, Polákům a křesťanským socialistům,⁹⁵⁵ což znamenalo s nimi vyjednávat v rámci všeobecných kontroverzí mezi vládou a stranami, k čemuž už se Bienerth necítil povolán. Dne 26. června podal za svou osobu demisi, téhož dne ji císař přijal a jmenoval předsedou vlády svobodného pána Gautsche, který ponechal její personální složení nezměněné.⁹⁵⁶

Krátce předtím, 24. června, byl na vodu spuštěn první rakousko-uherský dreadnought, *Viribus Unitis*, uvolnil se tak skluz pro položení třetího, k němuž došlo 16. ledna 1912. Přidělení stavby čtvrtého se dočkal Danubius, jakkoliv se z časových důvodů zdálo výhodnější nechat jej

⁹⁵³ Reichspost, 3. 3. 1911, 130, s. 3.

⁹⁵⁴ Výbory nepředstavovaly většinu delegace, v rakouské měl největší, zahraniční, 24 členů, vojenský 21 a finanční 15, v plénu rakouské delegace při této konkrétní debatě mluvilo kromě řídicího schůze, zpravodaje Schlegela a Montecuccoliho 19 řečníků, k rozpočtu námořnictva se pak celkem v plénu i vojenském výboru vyjádřilo 24 různých řečníků mimo předsedu vlády, ministry, Montecuccoliho, zpravodaje a řídicího schůze.

⁹⁵⁵ CZEDIK, *Zum Geschichte*, sv. IV, s. 44–45, 75–78.

⁹⁵⁶ Neue Freie Presse, 27. 6. 1910, 16826, s. 2.

postavit taktéž u STT; jeho kýl byl položen až 29. ledna 1912.⁹⁵⁷ Spekulace a obavy, že jedna z bitevních lodí se bude stavět v arsenálu v Pule, se nakonec ukázaly liché, tak jako tvrzení, že by tam měl být namísto dreadnoughtu položen kýl jednoho z nových křižníků zesíleného typu Admiral Spaun.⁹⁵⁸ První z nich, *Saïda*, byl položen u CNT v Monfalcone 9. září, druhý, *Helgoland*, 28. října 1911 u Danubia a třetí, *Novara*, 9. února 1912 tamtéž.⁹⁵⁹ Zatím byl v polovině roku 1910 do služby zařazen *Erzherzog Franz Ferdinand*, v lednu 1911 *Radetzky* a v září téhož roku měl být dokončen i *Zrinyi*.⁹⁶⁰

Ani Itálie nechtěla čas prováhat, jak je zřejmé z Bettòlova prohlášení, že chce stavbu dreadnoughtů urychlit, zveřejněného 22. prosince 1909 v novinách.⁹⁶¹ V lednu 1910 už bylo jasné, že lodě *B*, *C* a *D* budou mít 21 500–22 000 tun a třináct těžkých děl v pěti věžích v ose lodi, zatímco na *Danteho* již bylo spotřebováno 6 000 tun materiálu a spuštění na vodu se dalo s jistotou očekávat téhož léta. V tu chvíli bylo ještě možné odhadovat, že loď *B*, *Conte di Cavour*, bude ve Spezie začata v dubnu 1910, kdy mělo být dokončeno prodlužování skluzy; část materiálu již byla na místě. Co se druhých dvou lodí týkalo, práce v dotýčných loděnicích tou dobou ještě dokončeny nebyly, k položení dreadnoughtů *Giulio Cesare* a *Leonardo da Vinci* tak mohlo dojít nejdříve v létě.⁹⁶² S pádem Sonniny vlády opustil svůj úřad poslední března i Bettòlo, aby jej v Giolittimu blízké vládě Luigiho Luzattiho⁹⁶³ vystřídal kontradmirál Pasquale Leonardi Cattolica, a pramálo překvapivě byly k 1. dubnu stále ještě rozestavěny jen *Dante* a *Quarto* – navzdory všem slibům nebyly prodlouženy skluzy, a nebyly uzavřeny ani příslušné kontrakty, ačkoliv od schválení rozpočtu uběhlo již 9 měsíců. „Tato přímo nepochopitelná průtahová metoda byla poslední dobou podpořena ještě tím, že veškerá činnost... [bývalého] ministra námořnictva byla využita“ k řešení akutních problémů obchodního námořnictva, hlásil Rémy z Říma prvního dubna.⁹⁶⁴ V květnu ještě nebyla zahájena ani stavba torpédoborců, pracovat se začalo jen na pobřežních torpédových člunech a hotova byla dvě těžká děla pro *Danteho*.⁹⁶⁵ Smlouvy o stavbě dreadnoughtů s Ansaldoem a Oderem byly uzavřeny až v polovině června,⁹⁶⁶ a zatímco tyto firmy položily kýly svých lodí ještě v červnu, respektive v červenci, *Cavour* byl v arsenálu ve Spezie položen až 10. srpna; mezitím byl k 1. červenci dokončen pancéřový křižník *San Giorgio*.⁹⁶⁷

Rakousko-uherský námořní atašé měl začátkem dubna 1910 možnost s novým šéfem námořního resortu hovořit. „Nyní k vám nemluvím jako politik, ale jako ministr námořnictva,“ řekl při té příležitosti Cattolica, když se hovor stočil k přítomnosti loďstev na Jadranu, „a prohlašuji, že dle mého názoru by bylo nanejvýš žádoucí konečně zavést styk mezi rakousko-uherským a italským námořnictvem. Protože jedni s druhými přece žijeme v míru, nemá toto vytrvalé oboustranné vyhýbání se žádný smysl. Nestačí jen se slovy ujistit o spojenectví. Toto musí být nějak konkrétně vyjádřeno.“ Mému opáčení, že přátelský styk obou sousedících

⁹⁵⁷ SIECHE, *Die Schlachtschiffe*, s. 41.

⁹⁵⁸ MKFF, Mm/55res ex 1910.

⁹⁵⁹ SIECHE, *Die Kreuzer*, s. 143, 152, 158.

⁹⁶⁰ SIECHE, *Die Schlachtschiffe*, s. 41.

⁹⁶¹ MS/OK, X–1/2 nr. 84 ex 1910, *Einsichtsstück des k. u. k. Chefs des Generalstabes*, 30. 12. 1909.

⁹⁶² MS/OK, X–1/1 nr. 423 ex 1910, Rémy Námořní sekci, 9. 4. 1910.

⁹⁶³ SALADINO, s. 118.

⁹⁶⁴ MS/OK, X–1/1 nr. 1025 ex 1910, Rémy Námořní sekci, 1. 4. 1910.

⁹⁶⁵ MS/OK, X–1/1 nr. 1583 ex 1910, Rémy Námořní sekci, 21. 5. 1910.

⁹⁶⁶ MS/OK, X–1/2 nr. 2297 ex 1910, *Einsichtsstück des k. u. k. Chefs des Generalstabes*, 26. 7. 1910.

⁹⁶⁷ FRACCAROLI, s. 17, 33.

námořnictev je, bohužel, velmi ztížený nenávislným postupem politicky netolerantních živlů, přimělo kontradmirála Cattolicu poznamenat, že politický hec je zajisté k nalezení všude, ale jeden se jeho výmysly nesmí nechat ovlivnit.“⁹⁶⁸ Háček byl v tom, že „nikoliv vlády, ale lid potřebuje sblížení a porozumění,“ jak připustil Aehrental o necelý rok později.⁹⁶⁹ Sám chtěl s Itálií přátelské vztahy udržovat, jenomže nežil v monarchii sám – kromě lidu potřebovaly sblížení třeba i vojenské špičky.

Pozornost v Rakousku-Uhersku vzbudily 8. září 1910 ukončené italské manévry kombinující vylodování i akce loďstev, kdy jedna strana byla početně silnější, ale sotva se připravila, zatímco početně slabší již delší dobu kroužila po Jadranu a zamýšlela provádět překvapivé útoky na italské pobřeží. Jednalo se o první skutečné námořní manévry na Jadranu, symbolické mohlo být i jejich pojetí a poměr sil, což sobě vlastním způsobem vykládal tisk zastupující agresivní politiku vůči Rakousku-Uhersku, zatímco umírněné listy prohlašovaly, že manévrum nesmí být podsouván osten mířící proti spojeneckému sousedovi. Manévry měly přesvědčit veřejnost o nedostatečnosti opevnění Ancony a nutnosti pořízení dalších ponorek jako důležitého prvku moderní obrany pobřeží, a především ji získat pro nacházející požadavky námořnictva a obrany pobřeží.

Italský ministr zahraničí Antonio di San Giuliano informoval Vídeň již v srpnu, že u Benátek se budou konat námořní manévry a že vláda učiní vše, aby zabránila demonstracím proti habsburské monarchii.⁹⁷⁰ I ledaskdo v Rakousku-Uhersku si tyto manévry nicméně vykládal podobně jako část italského tisku; Conrad psal už 15. září 1910 Montecuccolimu s žádostí o posudek, zvláště co se týkalo úkolů útočící strany. Podle mínění operační kanceláře se manévry odehrály na Jadranu jen pod tlakem veřejného mínění, což nicméně jistě nebylo na nejvyšších místech nevídané; italské jaderské pobřeží totiž nenabízelo pro námořní manévry nic zajímavého, ani ostrovy, ani přístavy dostatečně velké pro větší svazy lodí, a poukázat na tuto skutečnost mohlo být jedním z účelů. Vylodění u Ancony, k němuž nakonec pro nepřízeň počasí nedošlo, mělo představovat akci možnou ve válce mezi habsburskou monarchií a Itálií, Montecuccoli ale nevěřil, že taková expedice by měla smysl, protože Italové by určitě nepoužívali k transportům pobřežní železnici. Cokoliv bylo plánováno s přístavy, po manévrech se přinejmenším italské loďstvo mělo na Jadranu objevovat častěji, Italové si na něm měli být jistější a jejich přehmaty nemohly než ještě vystupňovat napětí. Nebezpečí, kterému bylo třeba čelit ofenzivně, stavbou lodí, i defenzivně, vybudováním základny ve střední Dalmácii.⁹⁷¹

Zatímco Conrad ani vedení námořnictva nechtěli vyslyšet přání italského ministra námořnictva, povznést se nad hec a zavést přátelské styky, objevila se jiná iniciativa. „Obvyklá záminka pro námořní zbrojení, vlastnictví kolonií, neplatí,“ řekl v zahraničním výboru rakouské delegace 27. října sociální demokrat Karl Renner. „Jak málo se ale na tuto námořní ochranu mohly spolehnout naše obchodní kolonie v Orientu, dokázal turecký bojkot. Při našich, bohužel, jen málo rozsáhlých obchodních zájmech jsme se mohli jen odvolat a spolehnout na obvyklé občanskoprávní zvyklosti... Požadujeme dorozumění s Itálií a postupné odzbrojení na

⁹⁶⁸ MS/OK, X–1/1 nr. 1106 ex 1910, Rémy Námořní sekci, 9. 4. 1910.

⁹⁶⁹ *Stenographische Sitzungs-Protokolle der Delegation, XLV. Session*, s. 209.

⁹⁷⁰ BOSWORTH, s. 207.

⁹⁷¹ MS/OK, X–1/2 nr. 2650 ex 1910, Conrad Montecuccolimu, 15. 9. 1910; Montecuccoli Conradovi, 1. 10. 1910.

Jadranu. Víme, že s tímto návrhem ještě neuspějeme, ale budeme jej v zájmu míru a národů tak dlouho opakovat, dokud mu přibývající rozum nezajistí většinu.“⁹⁷² Této myšlenky se chopil vůdce italských socialistických poslanců Leonida Bissolati a pokusil se pro ni vytvořit příznivou náladu. V tisku i veřejnosti byla ale přijata skepticky, přičemž bylo zas a znova zdůrazňováno, že pro Itálii je velmi důležité udržet si nad rakousko-uherským loďstvem převahu 2 : 1. Tato nutnost byla podložena tím, že italské jaderské pobřeží, na rozdíl od dalmatského, nebylo přírodou pro potřeby námořnictva ideálně utvořeno, a zatím na něm nebyla žádná odpovídající základna, což nutilo stavět velké lodě s větším akčním rádiem. Argumentace pokračovala tím, že stavba Radetzkych by zajistila Rakousku-Uhersku převahu, a proto musela Itálie odpovědět stavbou 4 dreadnoughtů, a protože habsburská monarchie se se stavem věcí nespokojila, bylo nevyhnutelné, aby ministr námořnictva možná už v návrhu příštího rozpočtu požadoval stavbu dalších velkých lodí, a to tím spíš, že již bylo nutné nahradit třídu Re Umberto. Zda budou tyto náhrady požadovány již v nejbližším rozpočtu, nebo ponechány na později, záleželo v první řadě na programu předloženém Montecuccolim v delegacích začátkem roku 1911. Taktéž bylo podotýkáno, že italská politika a úmysly nejsou agresivní, zároveň se ale na Jadranu musí z výše zmíněných důvodů odehrát stejný závod jako mezi Británií a Německem. Vlivné listy varovaly socialisty nepodnikat nic, co by ovlivnilo vlastenecké pocity směrem k omezení námořní branné moci, a neškodit tím italské politice; takový postup by se jednal sebevraždě spáchané ze strachu ze smrti.⁹⁷³

Na rakouské straně se v únoru 1911 jal uvést věci na pravou míru Aehrenthal. Mylný byl předpoklad, že kdyby Rakousko-Uhersko a Itálie společně regulovaly své námořní zbrojení, „mohlo by to vést k idylickému bytí [Dasein]. Věřím, že oba by se z tohoto idylického bytí rychle probraly.“⁹⁷⁴ Regulace zbrojení a porozumění byly dvě rozdílné věci, a co se netolerantních živlů týkalo, italskému ministrovi se o jejich ignorování jistě mluvilo náze než komukoliv z rakousko-uherských politiků, protože ty italské se zdály být slyšitelnější.

Zatímco italský tisk poukazoval na nedostatky ve vlastní připravenosti na válku, vysvětloval širokým kruhům obyvatelstva potřeby branné moci a připravoval půdu pro požadavky, jejichž splnění vděčila italská obrana za svůj vzestup v posledních letech, sledoval každý krok rakousko-uherské strany, povzbuzoval vlastní vojenská opatření a varoval před každým opomenutím či průtahem, rakousko-uherská publicistika byla takřka bezpříkladně lhostejná k nápadným italským válečným přípravám namířeným proti monarchii, alespoň jak připadalo Conradovi. Šéf generálního štábu tak byl v červnu roku 1911 nucen napsat Schönaichovi, že je nejvyšší čas v plné míře uznat hodnotu cílevědomě ovlivňovaného tisku, a prosil ministra války jak tento vliv vykonávat, tak se postavit protikladným vlivům jiných.⁹⁷⁵

Tisk v oné zemi ovládající západní břeh Jadranu nebyl jen aktivní, ale také dobře informovaný, protože jak se v prosinci 1911 proslýchalo, italská vláda se opravdu chystala do rozpočtu pro rok 1911/12 nebo pro 1912/13 zařadit stavbu 2–3 dalších velkých bitevních lodí, které mohly mít kolem 23 000 tun a 8 děl ráže 34,5 cm. S jistotou měly být do návrhu

⁹⁷² Wiener Zeitung, 28. 10. 1910, 247, s. 4. Resoluce navržená sociálním demokratem Karlem Seitzem požadující mezivládní jednání o zastavení zbrojení byla odmítnuta. *Stenographische Sitzungs-Protokolle der Delegation, XLIV. Session*, s. 277.

⁹⁷³ MS/OK, X–1/1 nr. 3120 ex 1910, Rémy Námořní sekci, 10. 11. 1910.

⁹⁷⁴ *Stenographische Sitzungs-Protokolle der Delegation, XLV. Session*, s. 209.

⁹⁷⁵ MKFF, Mf/143 nr. 212 ex 1911, Conrad Schönaichovi, 11. 7. 1911.

příštího rozpočtu zařazeny 2–3 nové průzkumné křižníky a také torpédoborce. Janovské loděnice pilně pracovaly, spuštění lodí *Leonardo* a *Cesare* na vodu bylo očekáváno na podzim 1911, *Cavour* mohl být v tomto stadiu již v létě. Opožděné dodávky pancíře pro *Danteho* z Terni znamenaly, že loď bude do služby zařazena pravděpodobně začátkem roku 1912.⁹⁷⁶ Nic se ale neobešlo bez dalších potíží. Třidvacátého prosince Rémy hlásil, že opoziční noviny přinesly zprávu o konstrukční chybě v plánech *Danteho*, která by znamenala o 1400–1600 tun vyšší výtlak a podstatně hlubší ponor, opakovala by se chyba učiněná už u lodí *Emanuele Filiberto* a *Saint Bon*, které také měly povážlivě hlubší ponor, než bylo plánováno. Polooficiální noviny pak přišly s tvrzením, že tyto zprávy jsou přehnané, jedná se jen o rozdíly v rozložení zátěže a všechny neduhy budou nepochybně alespoň z větší části odstraněny redukováním některých za přebytečné považovaných konstrukčních prvků.⁹⁷⁷ Cattolicovo tvrzení, že se jedná pouze o překročení hmotnosti, nikoliv o konstrukční chybu, se nezdálo cokoliv vysvětlovat.⁹⁷⁸ Příčinou problému měl být alespoň z části fakt, že trojčité věže byly podstatně těžší, než plánováno, což vyvolalo pochybnosti o pevnosti trupu a vedlo k zesílení konstrukce; ministr námořnictva ještě před koncem roku jmenoval komisi, která se měla zabývat úsporami hmotnosti, ale jen na pohyblivé zátěži, tedy zásobách včetně paliva a munice.⁹⁷⁹

V březnu 1911 už byla aktuální otázka, kdo bude stavět pátou bitevní loď, rozsah Montecuccoliho programu očividně nenechal vedení italského námořnictva na pochybách, že pro udržení námořní převahy je třeba stavět, a to nejen odpovídající počet lodí, ale také rychle. Na lodi *Conte di Cavour* se tak pracovalo každý den až do půlnoci, aby loď mohla být spuštěna na vodu k zamýšlenému 10. srpnu,⁹⁸⁰ což se nakonec podařilo. Nedlouho poté, 19. srpna, byl na vodu spuštěn také průzkumný křižník *Quarto*, jehož kýl byl položen již v listopadu 1909; stavba pokračovala tak pomalu zejména kvůli po technické stránce několikrát změněným plánům.⁹⁸¹ Do služby byl nakonec zařazen 31. března 1913, s 3275 tunami konstrukčního výtlaku, šesti děly ráže 12 cm a parními turbínami zajišťujícími rychlost přes 28 uzlů se stal možná nejúspěšnější loď italského válečného námořnictva vůbec.⁹⁸²

Spěch na italské straně dokládá fakt, že Cattolica v zájmu včasného zařazení *Danteho* do služby upustil od všech změn, jimiž měly být odstraněny konstrukční chyby, které ale nebyly tak závažné, aby ospravedlňovaly zdoluhavé změny konstrukce.⁹⁸³ V září už mohl Rémy na základě oficiálních i důvěrných informací hlásit, že *Conte di Cavour* bude mít nakonec výtlak 22 700 tun, o 1700 tun více, než bylo původně projektováno, protože až v průběhu stavby bylo rozhodnuto, že loď ponese 13 místo 12 těžkých děl, mimoto měla být vyzbrojena 18 děly ráže 12 cm a 14 ráže 7,6 cm.⁹⁸⁴ Poplach z podzimu roku 1909, kdy se vedení Námořní sekce strachovalo o únik informací ze STT, který měl vést ke změnám ve výzbroji italských dreadnoughtů, včetně jejich vyzbrojení děly ráže 15 cm, byl tak alespoň ohledně středního dělostřelectva planý, a co se trojčítých věží týče, připomeňme, že i Italové si pohrávali

⁹⁷⁶ MS/OK, X–1/1 nr. 3399 ex 1910, Rémy Námořní sekci, 13. 10. 1910.

⁹⁷⁷ MS/OK, X–1/2 nr. 3465 ex 1910, Rémy Námořní sekci, 23. 12. 1910.

⁹⁷⁸ MS/OK, X–1/2 nr. 3467 ex 1910, Rémy Námořní sekci, 26. 12. 1910.

⁹⁷⁹ MS/OK, X–1/1 nr. 51 ex 1911, Rémy Námořní sekci, 31. 12. 1910.

⁹⁸⁰ MS/OK, X–1/1 nr. 570 ex 1911, Rémy Námořní sekci, 3. 3. 1911.

⁹⁸¹ MS/OK, X–1/2 nr. 2211 ex 1911, Rémy Námořní sekci, 25. 8. 1911.

⁹⁸² FRACCAROLI, s. 49.

⁹⁸³ MS/OK, X–1/1 nr. 1496 ex 1911, Rémy Námořní sekci, 13. 6. 1911.

⁹⁸⁴ MS/OK, X–1/2 nr. 2329 ex 1911, Rémy Námořní sekci, 2. 9. 1911.

s myšlenkou na toto rozložení výzbroje už v první polovině roku 1908, a pokud se k nim podrobnosti o rakousko-uherských dreadnoughtech donesly, pravděpodobně se alespoň částečně vrátili ke svému původnímu nápadu, aby vyrovnali poměr sil, než že by pro ně jedinou inspirací byl Popperův projekt.

Pokračovaly také práce na *Dantem*, který byl už povážlivě hluboko ve vodě na to, že měl být ještě výrazně zatížen – chyběla jak část pancíře, tak veškeré dělostřelectvo –, a zdálo se vyloučeno, že loď by byla připravena ke službě dříve než koncem podzimu roku 1912. Netrpělivost se zpožděními už několikrát projevil jak parlament, tak veřejné mínění,⁹⁸⁵ které se nakonec dočkaly alespoň říjnového spuštění *Giulia Cesare* a *Leonarda* na vodu. Už tehdy ale muselo být zřejmé, že ani ony nebudou dokončeny včas – závaody v Terni pro ně od března měly měsíčně dodávat 550 tun pancíře, ale koncem roku byly o 1700 tun pozadu.⁹⁸⁶ Kvůli nízké produktivitě domácí továrny musely část pancíře dodat zahraniční společnosti, a sice ze Spojených států. Od konsorcia zformovaného z Carnegie a Bethlehem Steel bylo do 10. prosince 1911 objednáno 9180 tun pancíře, levněji než od Terni.

Návrh rozpočtu italského válečného námořnictva pro finanční rok 1912/13 byl o víc jak 15 milionů lir vyšší než pro rok předchozí, bitevní lodě *V* a *VI* dostaly ke konci roku 1911 jména *Andrea Doria* a *Caio Duilio*, velká část materiálu na jejich stavbu již byla připravena a položení kýlu v prosinci téhož roku na spadnutí. Tyto lodě již ovšem měly být děly ráže 15 cm vyzbrojeny, hlavní výzbroj nicméně zůstávala na ráži 30,5 cm (prvních bylo nakonec 16 a druhých 13), a stavět je měly státní arsenály, zatímco lodě *VII* a *VIII* měly být položeny začátkem roku 1912 u Ansaldo v Janově a Orlanda v Livornu, a takřka jistě měly být ozbrojeny děly těžšími než 30,5 cm. Zrychlení stavby lodí měl urgovat italský ministr zahraničí, Antonio di Saint Giuliano, který si přál mít pro rok 1913 zajištěno zařazení alespoň tří nových bitevních lodí do služby, a pokud by práce pokračovala tím nejrychlejším tempem, do konce roku 1913 – a podle poznámky operační kanceláře Námořní sekce možná už 1912 – by Itálie měla k dispozici 3, do konce roku 1914 ale už 8 dreadnoughtů.⁹⁸⁷ Pokud by STT opravdu stavělo 30, 36 a 42 měsíců, počítáno od 1. ledna 1910, mělo by Rakousko-Uhersko koncem roku 1913 taktéž tři připravené dreadnoughty, ale vedení Námořní sekce zatím zaměstnávaly i jiné, v tu chvíli důležitější počty – třeba jak rozdělit čtyři bitevní lodě na třetiny.

5.2.4 Soukromý průmysl a platební morálka

„Je však nemožné, aby jeden dreadnought byl postaven ze 36,4 procent v Uhrách a ze 63,6 procent v Rakousku. Když to není možné a kvóta má být přesto naplněna, dojde zkrátka znovu k tomu, že Uhrám se musí dát na úkor rakouských fabrik dodávky, které mohou převzít.“⁹⁸⁸ Novináři použité slovo „musí“ bylo v případě posledního Montecuccoliho programu skutečně na místě; ostatně bylo zaneseno i do protokolu ze zasedání ministerské rady v září 1909, kde Wekerle zastával názor, že „pokud budou lodě nebo jejich větší část stavěny v Rakousku, musí Uhry obdržet kompenzaci při rozdělování pro ostatní průmysl.“⁹⁸⁹

⁹⁸⁵ MS/OK, X-1/2 nr. 2329 ex 1911, Rémy Námořní sekci, 2. 9. 1911.

⁹⁸⁶ HALPERN, *The Mediterranean Naval Situation*, s. 191.

⁹⁸⁷ MS/OK, X-1/2 nr. 3308 ex 1911, Rémy Námořní sekci, 10. 12. 1911.

⁹⁸⁸ Neue Freie Presse, 3. 3. 1910, 16714, s. 4.

⁹⁸⁹ PA XL, gmcpz 473 ex 1909.

Do dodržování kvóty bylo navzdory vši snaze stále ještě daleko. Roku 1907 připadalo na Uhry 27,13 % výdajů na průmyslové zboží, 19,21 % na zemědělské produkty a 5,81 % ostatních, tedy celkem 17,88 %, a bylo-li započítáno zahraničí a okupované území, kleslo toto číslo na 15,86 % v porovnání s předlitavskými 72,84 %;⁹⁹⁰ způsobenou škodu bylo možné vyčslit na asi 6,2 milionu. Podle údajů uherského Ministerstva obchodu byl roku 1909 podíl Uher na průmyslových objednávkách námořnictva 17,81 %, což bylo vysvětlitelné tím, že z obrovských výdajů na děla, pancíř a bitevní lodě nebyl v Zalitavsku utracen jediný halér a nebylo postaráno ani o kompenzaci.⁹⁹¹ Montecuccoli nicméně doufal, že „otázka kvótě odpovídající účasti uherského průmyslu, i když ne přes noc, bude moci být zdárně vyřešena, a poznamenal, že roku 1908, v kterémžto roce byly Danubiuvy vyplaceny značné sumy, bylo výše kvóty téměř dosaženo.“ Ostatně jak se Khuen, který na téže schůzi delegací na podzim 1910 mluvil krátce před šéfem Námořní sekce, nechal slyšet, „nutné kroky ke stavbě loděnice jsme ve skutečnosti učinili proto, aby jednou... byla příležitost stavět lodě i na uherském teritoriu, a tím aby měl uherský průmysl podíl na prospěchu, který, pramenící z těchto výdajů, Uhrám náleží.“⁹⁹² Během debaty o 312,4milioé dotaci si delegát Edmund Miklóspřál stavbu čtyř bitevních lodí poněkud odložit, aby i uherská loděnice mohla podat nabídku,⁹⁹³ a dělení zakázek se týkala i tímtež námořním výborem přijatá resoluce.⁹⁹⁴ Montecuccoli sice již ve svém exposé potvrdil stavbu jedné bitevní lodě v Uhrách, ale protože stavbu čtvrté nebylo možné odkládat, museli se uherští delegáti vzdát přání, aby Danubius stavěl dva dreadnoughty – tím spíš ale museli trvat na kompenzacích.⁹⁹⁵

Absolutní, a především i vysoká čísla měla i svou stinnou stránku, již si všímali i ti, ve prospěch jejichž části monarchie měly být tyto sumy utraceny. Jen o pár dní později zmínil delegát Ignaz Petelenz, že zatímco v Británii stojí dreadnought 48 milionů, v Rakousku-Uhersku 60 milionů, a všeobecně panuje názor, že vinen je železářský kartel.⁹⁹⁶ Jeden sice možná nemohl jednoduše říci, že „lod' v Rakousku stojí o tolik a tolik více než v Anglii, je tu tedy lichva. Nelze přehlížet, že v Rakousku má velkou váhu nejen clo na surové železo, ale i daňová politika, kvalita dělníků a jejich platy... Ve velké míře kartelu přirozeně prospívá skutečnost, že ze strany parlamentu je s velkou žárlivostí dohlíženo na vyloučení každé zahraniční konkurence.“ Podle jiného názoru „je nejvyšší čas popadnout zlo u kořenů. Právě strany a vlády, které svou celní politikou vytvoření kartelu umožnily, nesou největší vinu na tom, že válečné námořnictvo i správa vojska musejí své lodě a kanóny platit tak draze.“⁹⁹⁷

Pochopitelně se jednalo o téma, které delegáty nepřestalo zajímat ani o několik měsíců později, tím spíše, že začátkem roku 1911 měli rozhodnout o stamilionech. „Je takřka pobuřující,“ stěžoval si 3. února Dobernig, „když především při zadávání zakázek na dodávky železa mají být z peněz daňových poplatníků vypláceny vysoké dividendy akcií železářského kartelu. Daňoví poplatníci očekávají, že správa vojska využije své právo dovézt potřebné železo

⁹⁹⁰ MS/PK, XV–7/2 nr. 758, *Nachweisung*, nedatováno.

⁹⁹¹ Wiener Abendpost, 20. 10. 1910, 240, s. 4–5.

⁹⁹² Wiener Zeitung, 21. 10. 1910, 241, s. 1.

⁹⁹³ Wiener Zeitung, 1. 2. 1911, 26, s. 12.

⁹⁹⁴ Pester Lloyd, 2. 2. 1911, 28, s. 7.

⁹⁹⁵ Pester Lloyd, 28. 1. 1911, 24, s. 2–4.

⁹⁹⁶ Wiener Abendpost, 25. 10. 1910, 244, s. 3.

⁹⁹⁷ Wiener Zeitung, 26. 10. 1910, 245, s. 2–3.

bezcelně ze zahraničí, pokud by měly požadavky kartelu ještě stoupat.“⁹⁹⁸ „Je pravda, že celkově stavíme dražší než Británie, Německo a Amerika. Příčinu odhalil velitel námořnictva již před čtyřmi roky, když mluvil proti kartelu. Přirozeně je to velká zátěž... Že bylo učiněno vše ke snížení cen vyplývá i z okolnosti, že nyní je pancír podstatně levnější než před čtyřmi lety. V každém případě vítá návrh delegáta Doberniga nakupovat eventuálně i v zahraničí. Správě námořnictva by jistě bylo velmi příjemné, kdyby v této záležitosti měla o něco větší volnost pohybu, a velitel námořnictva předložil již před čtyřmi roky návrh, který správě námořnictva vyhrazoval právo objednávat ve výjimečných případech ze zahraničí.“⁹⁹⁹

Montecuccoli prohlásil, že Rakousko-Uhersko staví lodě o 10 % dražší než zahraničí, ale na pancíři se mělo oproti rokům 1902 a 1903 ušetřit 350 korun za tunu a otázkou se zdálo zůstat, na čem přesně stát tratí nejvíc – alespoň delegáti se toho nedokázali dopočítat, a spokojenost se stavem věcí mezi nimi rozhodně nevládla.¹⁰⁰⁰ V delegacích vzbudila tato záležitost již na podzim 1910 – Montecuccoli tehdy předložil data srovnávající ceny dodávek od firem sdružených v železářském kartelu s nabídkami britských firem.¹⁰⁰¹ Objevovaly se názory, že ve skutečnosti firmy vydělávají až 25 %, sám Montecuccoli toto číslo zmínil již roku 1906. Komise, která měla vše vyšetřit, byla zvolena velmi nešťastně, protože v ní zasedali právě úředníci a akcionáři kartelu, a přinejmenším podle některých názorů bylo třeba zahájit jednání se zahraničními firmami, aby byli domácí výrobci nuceni snížit ceny na jejich úroveň.

Výše zmíněná komise odborníků z železářského průmyslu byla přizvána podvýborem pro vojenské dodávky předlitavské delegace na podzim 1910, aby odpověděla na otázky týkající se kartelu, jejími členy byli mimo jiné ředitel STT, generální ředitel Vítkovic a ředitel První pražské strojírny. Tako komise připustila, že kartel má dohody o cenách i rozdělení trhu, jako jakákoliv jiná struktura tohoto druhu, a srovnávání s cenami britského vývozu označila za nesprávné, protože kartel vyvážel za nižší ceny, než za které prodával na domácím trhu. Konstrukční materiál pro stavbu lodí sice dodával dražší, ale ačkoliv byla jeho cena oproti nejlevnější zahraniční alternativě o 12 % vyšší, stále tvořila jen třetinu procenta z celkové ceny jednoho dreadnoughtu. Generální ředitel Vítkovického závodu tvrdil, že pancéřové pláty jsou už jen v Německu levnější než v Rakousku, a ani s nimi, ani s děly, municí, elektroinstalací nebo stroji neměl kartel nic co dočínění. I mezi samotnými experty došlo k neshodám, ale cenové rozdíly v datech předložených velitelem námořnictva byly vysvětleny tím, že je srovnáván nesrovnatelný materiál, a návrh takový, u něž nelze absolutní hodnotu doložit; největší cenový rozdíl mezi materiálem dodávaným závody kartelu a materiálem jiné provenience byl v nýtech.¹⁰⁰² Delegát Schlegel k výsledku šetření dodal, že během něj nikdo nepopřel, že lodě lze stavět levněji, ale nikdo také neřekl, jak. Nebylo možné, aby 25% rozdíl v ceně britského a rakousko-uherského dreadnoughtu připadal na trup, a tedy za něj byl zodpovědný kartel, ale zatímco v Británii údajně tvořily mzdy 70 % ceny dreadnoughtu, v Rakousku podle nejvyššího odhadu jen 52 %, z čehož se zdálo vyplývat, že materiál musí být mnohem dražší než v Británii. Pancír, děla a munice měla stát celkem asi 30 milionů korun, tedy téměř polovinu ceny dreadnoughtu, a pokud stroje za 5,5 milionu, které vyrábělo STT samo,

⁹⁹⁸ Wiener Zeitung. 4. 2. 1911, 28, s. 8.

⁹⁹⁹ Wiener Zeitung. 5. 2. 1911, 29, s. 10.

¹⁰⁰⁰ Wiener Abendpost, 14. 2. 1911, 36, s. 2–4; Wiener Zeitung, 15. 2. 1911, 37, s. 6–9.

¹⁰⁰¹ *Stenographische Stützungs-Protokolle der Delegation, XLIV. Session*, s. 1030.

¹⁰⁰² Wiener Zeitung, 15. 2. 1911, 37, s. 6–9; Wiener Abendpost, 10. 11. 1910, 257, s. 4–5.

nepřicházely v úvahu a pancíř byl údajně levný, zbývala děla a munice, které sice mohly mít na cenu velký vliv, nikoliv ale 25 %.¹⁰⁰³

Šetření „bylo přinejmenším pokusem dosáhnout úspěchu,“ shrnul Dobernig, „když už o úspěchu nemůže být řeč.“¹⁰⁰⁴ Najevo zato vyšlo, že není vůbec jisté, zda STT staví na vlastní účet a riziko. Stavělo podle plánů námořnictva a, „není pravda, že Stabilimento může v ostatním (ohledně pancíře a dělostřelectva) postupovat tak samostatně, aby byl eventuálně možný volný prodej těchto lodí. Neboť bitevní loď, která musí mít zcela konkrétní šrouby, pancíř, motory apod., není žádný volně prodejní obchodní artikl.“¹⁰⁰⁵

Zda první dva rakousko-uherské dreadnoughty byly či nebyly stavěny na vlastní riziko, bylo možná spíše věcí názoru a výkladu než fakt, jímž na druhou stranu bylo, že nebyly nejlevnější. „Ohledně posuzování nabídek na stavbu nových lodí jsem tu ve velmi obtížné situaci, neboť Rakousko-Uhersko v této oblasti nemá žádné navzájem si konkurující firmy,“ posteskli si Montecuccoli 18. ledna 1910 Tirpitzovi. „Co se týče stavby lodí, stojím jen proti STT, ohledně dělostřelectva Škodovým závodům a ohledně pancíře Vítkovickým hutím. Podle mého názoru se správná cena vykryštalizuje jen tam, kde vystoupí vícero konkurentů, kteří kvůli soutěži sestoupí na správnou míru.“ Žádal proto sdělit, kolik platí německé válečné námořnictvo,¹⁰⁰⁶ a dozvěděl se, že plně vstrojenou bitevní loď o 22 8000 tunách, 12 dělech ráže 30,5 a 25 000 HP pořídí Němci za 56 milionů korun, tedy 2458 korun za tunu. Montecuccoli uvedl, že za loď o cca 20 000 tunách výtlaku ke zkušebním plavbám a též těžké výzbroji a výkonu platí válečné námořnictvo 60,8 milionu korun, tedy 3040 za tunu, rozdíl tak činil přibližně 19,15 %, a přestože každý admirál uváděl data pro poněkud odlišnou loď, jedná se o číslo povážlivě vysoké. Tirpitz taktéž připouštěl, že za nižší ceny nepochybně vděčí konkurenčnímu prostředí.¹⁰⁰⁷

Že obětavost obyvatelstva je zneužívána armádními dodavateli bylo všeobecně známo, z novinových článků bylo možné vyčíst, že jen slévárna děl ve Škodovce měla roku 1911 čistý zisk 4,6 milionu korun a STT 1,5 milionu. Nejržejší byl železářský kartel, v jehož důvěrných, neveřejných prodejních podmínkách mělo stát, že ocelové odlitky pro lodě válečného námořnictva se mají účtovat o 15 % výše a k tomu ještě u všech dodávek pro válečné námořnictvo přidat 2 koruny na každých 100 kg. Podle informací Námořní sekce si Škodovka účtovala 16 % navíc a STT 5 %, přírážku firmy ospravedlňovaly přísnými podmínkami převzetí stanovenými námořnictvem, které proti její výši často a stále neúspěšně bojovalo. Nejenže zástupci lidu nebyli příliš ochotní platit zisky soukromých firem ze státního rozpočtu,¹⁰⁰⁸ s průmyslovými podniky byly i jiné problémy, pozornost budilo třeba porušování občanských práv dělníků ve Škodovce.¹⁰⁰⁹

Námořní sekce ale neměla v otázce dodávek svobodu pohybu, naopak měla ruce svázané – co se nové mimořádné dotace týkalo, nejpozději od 31. ledna 1911. Tehdy se na konferenci v Budapešti za předsednictví uherského ministra obchodu Karla Hieronymiho sešli

¹⁰⁰³ Wiener Zeitung, 12. 11. 1910, 259, s. 5–6; Wiener Zeitung, 19. 11. 1910, 264, s. 5–6.

¹⁰⁰⁴ *Stenographische Sitzungs-Protokolle der Delegation, XLIV. Session*, s. 1043.

¹⁰⁰⁵ Wiener Zeitung, 12. 11. 1910, 259, s. 5.

¹⁰⁰⁶ MS/PK, I-4/7 nr. 201 ex 1910, Montecuccoli Tirpitzovi, 18. 1. 1910.

¹⁰⁰⁷ MS/PK, I-4/7 nr. 481 ex 1910, Tirpitz Montecuccolimu, 5. 2. 1910.

¹⁰⁰⁸ MS/PK, XV-7/4 nr. 4394 ex 1912, *Interpelation des delegierten Huber*, září 1912.

¹⁰⁰⁹ MS/PK, XV-7/4 nr. 4469 ex 1913, *Interpelation des Abgeordneten Pik, Haberman, Jaros sund Genossen*, červen 1913.

zástupci Námořní sekce v čele s šéfem prezidia Chmelaržem, zástupci uherského ministerstva obchodu a zpravodaj námořního výboru uherské delegace Rosenberg. Zástupci námořnictva předložili svůj návrh rozdělení zakázek mezi obě části monarchie, ten byl přezkoumán, a poté, co se ukázalo, že kvóta není zcela naplněna, požádal ministr zajistit Uhrám ještě chybějících 3,3 milionu na železných polotovarech. Zástupci Námořní sekce v principu souhlasili, načež byly vypracovány detailnější výkazy a Uhrám přislíbeny zakázky za takřka plných 36,4 %, konkrétně 113,67 milionu korun.¹⁰¹⁰ Čtyřicátého února požádal o předložení dohody s uherskou stranou v plénu rakouské delegace křesťansko-socialistický delegát Leopold Steiner, načež Montecuccoli odpověděl, že jak známo, byla z uherské strany položena podmínka odpovídajícího podílu na zakázkách, bude v Uhrách stavěna jedna bitevní loď, dva křižníky a 6 torpédoborců, k tomu bylo třeba přičíst kompenzace na střelách, střelném prachu a municí; protokol z jednání slíbil předložit příslušnému podvýboru.¹⁰¹¹

Téhož večera jej ale otiskl Pester Lloyd¹⁰¹² a celá záležitost vzbudila mezi rakouskými delegáty nemalé pozdvižení, ačkoliv, z jistého úhlu pohledu, se nestalo nic, než že byla dodržena kvóta. Nevoli muselo nicméně vyvolat už to, že jak rakouští delegáti, tak ministr obchodu, tak průmyslníci se o všem dozvěděli až ze slov zpravodaje Rosenberga. Především křesťanští socialisté v dohodě viděli velké znevýhodnění výroby munice v Rakousku a zdáli se odhodlaní proti dohodě energicky bojovat;¹⁰¹³ mezi delegáty byli zejména oni a zástupci panské sněmovny velmi rozladěni tím, že společná vláda se o dohodě nezmínila ani během jednání vojenského výboru, ani v podvýboru pro dodávky. Rakouský ministr obchodu Richard Weiskirchner tak už 26. února předsedal konferenci zástupců svého ministerstva a Námořní sekce a zpravodaje vojenského výboru Exnera i podvýboru pro dodávky Schlegela, která měla věc probrat, a na závěr prohlásil, že dohodu nemůže uznat, protože je v rozporu s Ujednáními z roku 1906. Byl připraven v souvislosti s programem budování loďstva přistoupit k revizi Ujednání, nestavěl se proti dodržení kvóty, ale vyhrazoval si přesuny v rozdělení navrženém v dohodě námořnictva a uherského ministerstva, aby hájil zájmy rakouského průmyslu, a nechal se slyšet, že pokud bude v Uhrách skutečně stavěna jedna z bitevních lodí, bude trvat na zrušení ustanovení o 50% podílu Uher na dodávkách střel a nábojnic. „Jak známe uherského ministra obchodu,“ komentoval závěry konference Pester Lloyd, „a pokud nám jsou známy úmysly uherské vlády, především ale uherské delegace, narazí tyto požadavky na tuhý odpor,“ Zrušení polovičního podílu na střelách „je tím nespravedlivější požadavek, že z protokolu o dohodě se správou námořnictva z 31. ledna 1911 nad slunce jasněji vyplývá, že nebylo na té konferenci ujednáno nic víc, než že z výdaje 312,4 milionu nemají Uhry dostat ani o haléř více než 36,4% podíl... Pánové by měli vzít na vědomí, že uherská delegace učinila svůj souhlas s programem loďstva závislý na naplnění podílu na dodávkách ve výši kvóty. Jeden tedy stojí před volbou buď dohodu z 31. ledna ratifikovat, jak stojí, nebo se vzdát programu loďstva.“¹⁰¹⁴

Zatímco až do té doby pracovaly obě delegace v Budapešti v klidu vedle sebe, 27. února se situace zdramatizovala. Dopoledne zasedal vojenský výbor rakouské delegace, odpoledne plénum uherské delegace, obě tělesa měla k dispozici protokoly z obou výše zmíněných

¹⁰¹⁰ Pester Lloyd, Abendblatt, 24. 2. 1911, 45, s. 4.

¹⁰¹¹ Neue Freie Presse, Abendblatt, 24. 2. 1911, 16707, s. 1.

¹⁰¹² Pester Lloyd, Abendblatt, 24. 2. 1911, 45, s. 4.

¹⁰¹³ Pester Lloyd, Abendblatt, 25. 2. 1911, 46, s. 3.

¹⁰¹⁴ Pester Lloyd, 27. 2. 1911, 47, s. 1.

konferencí, a protože uherským delegátům již bylo známo, co říkali jejich rakouští kolegové, odpovídali na jejich prohlášení a vraceli úder. Dopoledne Exner kritizoval jak obsah dohody tak fakt, že byla uzavřena jednostranně, a dospěl k závěru, že v čase mezi ukončením této schůze delegací a začátkem následující musí společná vláda podniknout něco, aby se vlády podílely na jednání o rozdělení zakázek stejnou měrou, odpoledne Rosenberg jménem ministra obchodu prohlásil, že uherská vláda stojí za protokolem z 31. ledna a je toho názoru, že rakouské vládě do její dohody se správou námořnictva nic není. Rychle za sebou jdoucí vyjádření a protivyjádření ovšem máloco vyjasnila, zvlášť když jasno, jak se zdálo, neměla ani sama Námořní sekce.

Ve vojenském výboru prohlásil jménem šéfa Námořní sekce Chmelarž, že lednová dohoda je především principiální povahy a jejím účelem je stanovit, zda je možné uherskou kvótu naplnit; protokolární shrnutí nemělo mít v žádném případě závazný charakter, mimoto vyjádřil lítost, že o ní rakouská delegace nebyla včas zpravena. Lucich odpoledne před uherskými delegáty taktéž Montecuccoliho jménem prohlásil, že námořnictvo podle téže dohody podělí uherský průmysl v poměru odpovídajícímu kvótě, a navrch budou jednotlivá odvětví zohledněna podle své výkonnosti a úrovně, z čehož si delegáti odvodili, že Námořní sekce stojí za dohodou. Během debaty se ale dozvěděli, co dopoledne řekl Chmelarž, a tak po veliteli námořnictva znovu žádali jasné vyjádření. Po poradě s Montecuccolim přišel Lucich s prohlášením, které vůbec nešlo skloubit s Chmelaržovým dopoledním, totiž že principiální stanovení mělo znamenat, že ceny ještě nejsou s konečnou platností stanoveny a mohou doznat změn, což se ale nedotkne protokolárních ustanovení. Tím byl lednový protokol Námořní sekcí přece jen uznán jako definitivní dohoda. Ve sporu o dodávky tak byly k dispozici dva odporující si protokoly, dvě protirečící si prohlášení zpravodajů a tři protichůdná prohlášení správy námořnictva.¹⁰¹⁵

„Co by to bylo za ‚pospolitost‘, kdyby společné faktory mohly podle pěkné zásady ‚kdo dřív přijde, ten dřív mele‘ libovolně uzavírat jednostranné dohody, které jsou v rozporu se zájmy a nároky druhé části? To by se jednoho dne mohla parita mávnutím ruky změnit v opak, aniž by se znevýhodněná část mohla bránit!“ nechala se slyšet Reichspost¹⁰¹⁶ poněkud odlišným tónem, než si povzdechla redakce Neue Freie Presse. „Nejhezčí na tom je, že nyní jsou obě delegace spokojeny. Rakouská delegace dělá, jako by vyhrála námořní bitvu, a uherská má plnou jistotu, že tuto bitvu neztratila. K této komedii nesmí parlamentarismus klesnout. Nechtít slyšet, když bezohledné protimluvy ječí do uší, podává důkaz, že zástupci lidu už nemají správný cit pro to, jak publikum znechucují a nakolik podceňují úsudek veřejného mínění.“¹⁰¹⁷ Kdo bitvu jistojistě nevyhrál, bylo rakouské ministerstvo obchodu, lednová dohoda, jak bude ještě přiblíženo dále, se Ujednání opravdu nezdála držet. Od skutečnosti, že Weiskirchner nedokázal jejímu uzavření předejít, museli jeho křesťansko-sociální straničtí kolegové odpoutávat pozornost křikem o bezpráví, které se Rakousku přihodilo, a v protokolu, který vzešel z jeho konference, se Námořní sekce k ničemu nezavázala.¹⁰¹⁸

¹⁰¹⁵ Neue Freie Presse, 28. 2. 1911, 16711, s. 4; Pester Lloyd, 28. 2. 1911, 50, s. 1–2.

¹⁰¹⁶ Reichspost, 3. 3. 1911, 103, s. 2.

¹⁰¹⁷ Neue Freie Presse, Abendblatt 28. 2. 1911, 16711, s. 1.

¹⁰¹⁸ Tamtéž. Ke křesťanským socialistům se, alespoň v některých otázkách, přidaly všechny strany zastoupené v delegaci, neboť žádná nechtěla vyhlížet méně proprůmyslová než ostatní. Pester Lloyd, 28. 2. 1911, 50, s. 1.

Jak tvrdil ministrův stranický kolega Geßman, poslal Weiskirchner už v prosinci předchozího roku, jakmile program budování loďstva získal pevnější obrysy, své referenty na velení námořnictva zeptat se, co je plánováno ohledně zadávání zakázek. Mělo se jim dostat odpovědi, že není pomýšleno na změnu podmínek z roku 1906, a tím měly pro Ministerstvo obchodu odpadnout všechny důvody k jakýmkoliv dalším krokům. Jak delegát řekl, poměry se od zavedení všeobecného volebního práva změnilly a takový postup při rozdělování zakázek jako dříve či jako tentokrát už v budoucnu nebyl možný. „Právě státoporným stranám a stranám tvořícím většinu v rakouském zastupitelstvu by bylo v důsledku nemožným hlasovat pro oprávněné požadavky na obranu země... kdyby v budoucnu bylo postupováno stejným způsobem, jako tomu fakticky je v tomto případě.“ S těmito slovy ostatní delegáti souhlasili a tleskali jim.¹⁰¹⁹ Když Montecuccoli odpovídal, mohl se odvolat na Hieronymiho řeč z 28. února,¹⁰²⁰ v níž zaznělo, že protokol z 31. ledna je jen základem, dohoda je postavena na předběžných návrzích, a čísla tedy nejsou definitivní. Co se ale práva té či oné části monarchie dostat svůj podíl týkalo, „mezi delegacemi žádný rozpor být nemůže a nesmí,“ prohlásil tehdy ministr.¹⁰²¹ „Kvóty pro Uhry musí být dosaženo, a tomu jste přece všichni dali zapravdu,“ dodal Montecuccoli před rakouskými delegáty.¹⁰²²

Weiskirchner začal jedna, jen co schůze delegací skončila. V dopise z 7. března zrekapituloval, že už během předchozího roku jeho ministerstvo podporovalo nároky výrobců patron, že již 31. prosince 1910 poslal na Námořní sekci šéfa kompetentního oddělení a že o dohodě se dozvěděl až 20. února ze zveřejněné zprávy o zasedání námořního výboru. Ministerstvo zastávalo názor, že Námořní sekce měla postupovat ve shodě s ním, a ke svým postojům, které byly dány zástupcům námořnictva na vědomí 26. února, se resort nyní vracel podrobněji. Vzhledem k tomu, že se nejednalo o rozdělení zakázek na jeden účetní rok, o němž mluvila Ujednání, a v Uhrách již bylo možné objednat lodě, nejednalo se o jednoduchou aplikaci Ujednání na celý program, ale o jejich částečnou revizi. Na ministerstvu bylo třeba vše prohodit, k čemuž si žádalo vyslat zástupce Námořní sekce i potřebné informace – Námořní sekce ovšem stále nemohla poskytnout víc než jen odhady.¹⁰²³ Až 2. června mohlo vedení námořnictva psát do Budapešti, že jednání s c. k. ministerstvem obchodu byla úspěšně dovedena do konce; dohoda zasílaná k laskavému odsouhlasení se od předběžné lednové lišila jak kvůli mezitím umožněnému podrobnému propočítání cen, tak přerozdělením v rámci jednotlivých skupin, a obsahovala i ustanovení pro případ, že by byla v Uhrách v průběhu čerpání mimořádné dotace zřízena dělovka schopná dodávat lehká a střední děla.¹⁰²⁴

Podle tohoto návrhu měla být uherská kvóta dodržena dokonale, přesných 36,4 % znamenalo 113,714 milionu korun objemu zakázek. Byla to „kolosální dodávka munice za 30 milionů,“¹⁰²⁵ která po zveřejnění lednové dohody vzbudila rozruch a která zřejmě vedla rakouského ministra obchodu poukázat na to, že ustanovení Ujednání o kompenzacích za

¹⁰¹⁹ *Stenographische Sitzungs-Protokolle der Delegation, s. XLV. Session, s. 488–489.*

¹⁰²⁰ Tamtéž, s. 918.

¹⁰²¹ Pester Lloyd, 28. 2. 1911, 50, Abendblatt, s. 2–3.

¹⁰²² *Stenographische Sitzungs-Protokolle der Delegation, s. XLV. Session, s. 918.*

¹⁰²³ MS/PK, XV–7/6 nr. 951 ex 1911, Weiskirchner Námořní sekci, 7. 3. 1911, Námořní sekce rakouskému Ministerstvu obchodu, 22. 3. 1911.

¹⁰²⁴ MS/PK, XV–7/5 nr. 960 ex 1911, Námořní sekce Hieronymimu, 22. 3. 1911. Dvě třetiny z celkové sumy by byly 29,55 milionu, zatímco 75 %, hodnota, která se objevovala v tisku a argumentovali jí delegáti, by odpovídalo 33,24 milionu.

¹⁰²⁵ Neue Freie Presse, Abendblatt, 28. 2. 1911, 16711, s. 1.

dodávky děl a pancíře se nemění, tedy je to stále 50 % střel – zřejmě myšleno jako jen 50 % střel, protože v protokolu opravdu stálo, že v Uhrách bude pořízena munice za 30,06 milionu korun, více jak dvě třetiny z celkových 44,32 milionů,¹⁰²⁶ a i podle finální dohody se stále ještě jednalo o 29,113 milionu. Znepokojení bylo ale zbytečné, způsobené nepřesnou formulací, neboť lednová dohoda se vší pravděpodobností počítala mezi municí i střelný prach – jenomže v Rakousku žádná fabrika vyrábějící moderní střelný prach nebyla, takže veškerý byl objednávan z Uher.¹⁰²⁷ Zatímco zápalky byly rozděleny mezi obě části monarchie v poměru kvóty, střely i nábojnice přesně na polovinu – jak Montecucoli přiznal delegátům, ustanovení o tomto dělení bylo chybou, kterou se do roku 1909 zdráhal uznat, ale jednalo se o nutný krok k naplnění kvóty. Toto padesátiprocentní dělení bylo dle jeho slov přesně podle Ujednání,¹⁰²⁸ ovšem jak podotkl rakouský ministr obchodu, názory na to, zda pod střely zahrnovat nábojnice, se lišily i v rámci vyjádření samotné Námořní sekce,¹⁰²⁹ ačkoliv i samo ministerstvo se zdálo uznávat, že pod střely nábojnice zahrnovat lze.¹⁰³⁰

Uherskému průmyslu dále připadla stavba jedné bitevní lodě, dvou křižníků, šesti ponorek a šesti torpédoborců.¹⁰³¹ Na torpédoborce přitom bylo v dubnu předchozího roku vypsáno výběrové řízení, a Námořní sekce vyzvala k účasti všechny tři domácí loděnice i štetínskou firmu Vulcan. Jednání byla ale zahájena jen s Danubiem, vedení námořnictva očividně – a nikoliv překvapivě – mělo kvótu už tehdy na zřeteli. Šlo o velké torpédoborce třídy Tátra, plně vycvičené o výtlačku 1050 tun, stavěné od října 1911 do srpna 1914, které se sice dobře držely i na rozbouraném moři, ale byly dodány s netěsnícími dveřmi a okny, nedostatečně izolovanými elektrickými rozvody a jinými nedostatky.¹⁰³² V předstihu ale nebylo možné loděnici za nekvalitně odvedenou práci odsuzovat, jako to činil František Ferdinand. Ostatně i Montecucoli se v jednom soukromém rozhovoru měl vyjádřit, že „loděnice Danubius už postavila i jiné lodě, a i ony plavou na vodě.“¹⁰³³

Zřejmě na podzim roku 1912 dal následník trůnu rozkaz k akci, která měla mezi širší veřejností rozšířit povědomí o nedostatečnosti Danubiovy loděnice ke stavbě válečných lodí. Jenomže dělníci k této firmě přešli z námořního arsenálu a od STT, většina inženýrů od válečného námořnictva a dozorců rovněž z arsenálu, takže personál za nedostatečný označen být nemohl. Firma odebírala materiál téměř zcela od týchž firem jako STT, stavba strojů byla

¹⁰²⁶ MS/PK, XV–7/5 nr. 960 ex 1911, Námořní sekce Hieronymimu, 22. 3. 1911.

¹⁰²⁷ *Stenographische Stützungs-Protokolle der Delegation*, s. XLV. Session, s. 918. Podle Montecucoliho slov se tak dělo podle dohod z roku 1906. Ujednání žádné konkrétní ustanovení v tomto smyslu neobsahují, ale v úvahu připadá například interpretace bodu 8, v němž je řeč o nákupu výrobních surovin přednostně v druhé části monarchie, pokud už nejsou k dostání v té, jejíž firmě byla zakázka zadána. Ještě v polovině roku 1914 byla v Uhrách pouze jediná továrna na prach, a sice firmy Dynamit Nobel v Bratislavě, zatímco v Rakousku prach vyráběla jen erární fabrika v Blumau; nic vyráběného erárem se do kvóty nezapočítávalo. Uherská továrna byla plně vytížená zakázkami pro námořnictvo a také podstatně dražší než erár, vedení námořnictva ale nemohlo uherskou kvótu naplnit, aniž by z Uher všechn prach neobjednávalo. MKFF Mm/98 ex 1911; MS/PK, XV–7/7 nr. 1035 ex 1914.

¹⁰²⁸ Tamtéž, s. 918. Srov. VEGO, s. 77–78.

¹⁰²⁹ MS/PK, XV–7/6 nr. 951 ex 1911, Weiskirchner Námořní sekci, 7. 3. 1911. Ministr v notě poukazuje na Montecucoliho vyjádření v plénu delegace 3. března, kdy admirál ale nemluvil, zřejmě se jedná o datum vydání novin, které zprávu otiskly, například Wiener Zeitung, 3. 3. 1911, 51, s. 9.

¹⁰³⁰ Neue Freie Presse, 28. 2. 1911, 16711, s. 5.

¹⁰³¹ Na Rakousko tedy zbyly tři bitevní lodě, jeden křižník a 12 torpédových člunů. MS/PK, XV–7/5 nr. 960 ex 1911.

¹⁰³² BILZER, *Die Torpedoschiffe und Zerstörer*, s. 108–115.

¹⁰³³ Neue Freie Presse, 29. 12. 1910, 16650, s. 4.

pod dozorem námořnictva, jehož inženýři před přebráním pečlivě kontrolovali i materiál, a tak lodě stavěné u Danubia neměly kvalitativně zaostávat. Na druhou stranu byly dražší, a to pro vyšší platy zaměstnanců, díky nimž firma personál ostatně získala, ale ne na účet námořnictva, nýbrž uherské vlády, která je dotovala. Kvůli silným protiargumentům – patřila mezi ně i ochota uherských představitelů schválit druhou divizi dreadnoughtů – byla kampaň proti Danubiovi odvolána.¹⁰³⁴

Zpoždění staveb – v první polovině následujícího roku proběhla u firmy několikátýdenní stávk a vynořily se pověsti, že ji vyprovokovala sama firma, aby měla na co svádět zpoždění stavby dreadnoughtu, což se ale nepotvrdilo – nebylo výsadou jen uherské loděnice, a často za ně bývali z velké míry zodpovědní dodavatelé, na uherské straně zejména zpracovatelé železa. V létě roku 1913 bylo odhadováno, že rakouskými loděnicemi stavěná bitevní loď *Prinz Eugen* bude dodána o 4 a křižník *Saida* o 7 měsíců později, zatímco zpoždění u torpédových člunů se pohybovalo mezi 1–3 měsíci. U Danubia stavěný *Szent István*, dva křižníky a dva z šesti torpédoborců měly být podle odhadu dodány s půlročním zpožděním a zbývající čtyři torpédoborce o 7–9 měsíců později, než bylo dohodnuto¹⁰³⁵ František Ferdinand Danubiovi ovšem nevěřil ani nadále a neváhal v rámci korespondence s šéfem Námořní sekce začátkem dubna 1913 zmínit, že pro potíže při stavbě válečných lodí, jako bylo zaměstnávání zahraničních dělníků nebo zpoždění dodávek, by vedení námořnictva nemělo spěchat přidělit této firmě další zakázky, jakkoliv uznával, že jeden dreadnought další divize bude muset stavět Danubius. Mimoto si přál, aby bylo při kolaudaci jednotek postavených v této loděnici postupováno co nejpřísněji.¹⁰³⁶

Námořní sekce slovo dané Uhrám dodržela. Když komitét vojenského a námořního výboru uherské delegace na podzim roku 1912 rozdělování zakázek a podíl uherského průmyslu na dodávkách financovaných z této mimořádné dotace přezkoumal, zjistil, že lednová dohoda je dodržována do posledního haléře. Námořnictvo kontrolovalo i to, zda jsou dodávky skutečně plněny uherskými dodavateli uvedenými ve smlouvě, a kontrola z jeho strany byla efektivnější než ze strany uherského Ministerstva obchodu.¹⁰³⁷

Zatímco Danubius se měl při přebírání zakázky zavázat odebírat materiál z Uher, pokud tam byl vyráběn v odpovídající kvalitě, a z Rakouska pouze v případě, že uherský nebude k dispozici,¹⁰³⁸ předlitavské firmy musely přijmout závazek odebírat z Uher surový materiál, polotovary a další v hodnotě odpovídající dohodě Námořní sekce s uherským ministerstvem obchodu.¹⁰³⁹ Firmy ovšem neměly při výběru dodavatelů zcela volnou ruku, kromě kvóty musely dodržovat i kvalitativní předpisy a dodací termíny, a přirozeně usilovaly uvolnit se právě ze závazků pramenících z dohod o rozdělování zakázek; pokud to nebylo možné, přijímaly je jen s výhradami.¹⁰⁴⁰

Námořní sekce si nepřipravovala zbytečné komplikace jen svým neohrabaným postupem v záležitosti rozdělování zakázek. Poté, co panovník 10. března 1911 podepsal

¹⁰³⁴ MKFF, Mm/110 ex 1912, *Untertänigste Meldung (ungarischer Dreadnought)*, prosinec 1912.

¹⁰³⁵ MKFF, 41–31/3 nr. 3272 ex 1913, *Einsichtsakt des k. u. k Kriegsministeriums, Marinesektion, Streik bei Danubius*, duben 1913; MKFF, 41–31/6 ex 1913, *Lieferterminüberschreitungen*, červenec 1913.

¹⁰³⁶ MKFF, 41–2/4–4 nr. 3098 ex 1913, MKFF Hausovi, 13. 4. 1913.

¹⁰³⁷ Pester Lloyd, 12. 10. 1912, 241, s. 6.

¹⁰³⁸ MS/PK, I–4/7 nr. 729 ex 1911, Námořní sekce Danubiovi, 6. 3. 1911.

¹⁰³⁹ MS/PK, I–4/7 nr. 2971 ex 1911, Škodovka Námořní sekci, 30. 9. 1911.

¹⁰⁴⁰ MS/PK, XV–7/5 nr. 2325 ex 1911, Námořní sekce Hieronymimu, 10. 6. 1911.

usnesení delegací,¹⁰⁴¹ bylo načase, aby c. a k. válečné námořnictvo lodě stavěné soukromými firmami na vlastní riziko převzalo a začalo splácet. Firmy ale nebyly jedinými, kdo žádaly po Námořní sekci peníze.

Už na zasedání ministerské rady 17. května 1910 prosil Bienert Montecucoliho o vysvětlení, jak je to s pověstí, že už nyní platí Länderbank půl milionu měsíčně. Šéf Námořní sekce odpověděl, že podle závěrečné nóty Škodových závodů měla firma při uzavření obdržet 3 miliony, a poté 0,5 milionu měsíčně od Länderbank. Námořnictvo neplatilo nic, také k tomu nemělo peníze¹⁰⁴² – a nemělo je ani o rok později, kdy situace začínala být vážná. Námořnictvo nemělo kde brát a vlády nic neplatily, protože musely platit banky, kromě Škodovky také Vítkovicím nebo akciové společnosti Dynamit Nobel. S peněžními ústavami vyjednávala Námořní sekce, která za úvěry také ručila, respektive byly poskytovány na její účet.¹⁰⁴³ Finanční prostředky byly firmám převáděny od prvních měsíců roku 1910 – Länderbank byla vyzvána platit Škodovce půlmilión měsíčně a tři miliony ihned, přesně podle pověsti, v žádosti z 28. ledna, a to za úrok ve výši 1 % nad sazbou národní banky, minimálně ale pětiprocentní, který Námořní sekce taktéž garantovala.¹⁰⁴⁴ Přestože dotace byly v březnu 1911 schváleny, platily banky i nadále – Länderbank vyplatila Škodovce poslední půlmilión koncem října –,¹⁰⁴⁵ ale kvůli velké poptávce po kapitálu během sklizně neměla již v srpnu toho roku velký zájem o další závazky,¹⁰⁴⁶ a tak byl do hry přibrán i Credit-Anstalt,¹⁰⁴⁷ jehož první nabídka z ledna 1910 byla odmítnuta kvůli vyšším úrokům.¹⁰⁴⁸ K 31. prosinci 1911 tak vykazovalo konto Námořní sekce u Kaiserlich-königliche Privilegierte Länderbank pasivní saldo přes 19,64 milionu korun, z toho 1,135 milionu úroků,¹⁰⁴⁹ a u Credit-Anstaltu téměř 13,9 milionu, z toho 173 tisíc na úrocích.¹⁰⁵⁰

V říjnu téhož roku ale vedení Länderbank sdělilo, že peněžní ústav toho měsíce již není schopen peníze vyplatit, a upozornilo, že v původní dohodě byla řeč o sumě v maximální výši 8,5 milionu s ujištěním, že budou po schválení dotací delegacemi splaceny – jenomže pohledávky banky v tu chvíli překračovaly 19 milionů a na žádné refundace ještě nedošlo. Banka už nemohla nechat tuto poměrně vysokou částku nechat čekat, a žádala o splacení, nebo o dlužní úpis – v případě jeho vystavení by byla ochotna uvolnit ještě dalších 4–5 milionů. Montecuccolimu v tu chvíli nezbývalo než se obrátit na vládu.¹⁰⁵¹

I ponecháme-li stranou úvahy, co by tyto závazky znamenaly v případě, že by dotace schváleny nebyly – především zda a jakou by měla Námořní sekce naději převést své garance a své účty na dotyčné firmy –, a s tím související, taktéž nezodpověditelnou otázku, zda účet otevřený u Länderbank neznamenal pro stát větší závazek lodě převzít než jakkoliv špatně

¹⁰⁴¹ Wiener Zeitung, 14. 3. 1911, 60, s. 1–10.

¹⁰⁴² PA XL, gmcpz 480 ex 1910.

¹⁰⁴³ MS/PK, I–4/7 nr. 3629 ex 1911 Credit-Anstalt Montecuccolimu, 25. 8 1911; nr. 3811, Montecuccoli Credit-Anstaltu, 15. 9. 1911, a 384, Credit Anstalt Montecuccolimu, 4. 9. 1911.

¹⁰⁴⁴ MS/PK, I–4/7 nr. 345 ex 1910, Námořní sekce Länderbank, 8. 1. 1910.

¹⁰⁴⁵ RAMOSER, s. 148–149.

¹⁰⁴⁶ MS/PK, I–4/7 nr. 3471 ex 1911, Länderbank Námořní sekci, 17. 8. 1911.

¹⁰⁴⁷ MS/PK, I–4/7 nr. 3629, Credit-Anstalt Montecuccolimu, 25. 8 1911; nr. 3811 ex 1911, Montecuccoli Credit-Anstaltu, 15. 9. 1911.

¹⁰⁴⁸ RAMOSER, s. 148–149.

¹⁰⁴⁹ MS/PK, I–4/7 nr. 5077 ex 1911, Länderbank Námořní sekci, 11. 12. 1911.

¹⁰⁵⁰ MS/PK, I–4/7 nr. 5081 ex 1911, Credit-Anstalt Montecuccolimu, 11. 12. 1911.

¹⁰⁵¹ Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv: k. u. k. Gemeinsames Finanzministerium [GFM], Präsidium z. 474 ex 1911.

kamuflovaná objednávka, byl Montecuccoliho přístup k celé záležitosti přinejmenším povážlivý. Ať už bylo fakticky možné, aby si Námořní sekce brala půjčky, či nikoliv, skutečností zůstává, že její dluhy byly dluhy státu či států, které o nich nevěděly. Admirál sice na výše zmíněném zasedání ministerské rady přiznal, že banka Škodovým závodům platí, ale jakkoliv protokol nezachycuje diskuzi doslovně, téměř jistě se velitel válečného námořnictva nezmínil, že se nejedná o dohodu mezi bankou a Škodovkou, ale o úvěr garantovaný Námořní sekcí.

Dopis Länderbank je datován 28. října a přivést řeč na tento problém měl Montecuccoli příležitost hned den nato, na zasedání ministerské rady, která měla předběžně projednat návrh rozpočtu pro rok 1912 – válečné námořnictvo žádalo 72,8 milionu korun –,¹⁰⁵² nepřešel ale hned k věci. Začal tím, že jak již dříve vyložil, nemůže vyjít s 1,5 milionem ročně navíc, a tak požadoval pro rok 1912 původně slíbený meziroční nárůst o 4,5 milionu; bylo třeba zohlednit stavbu velkých lodí, potřebu velké zásoby uhlí i enormně stoupající ceny potravin, Zdůraznil, že šetří, jak jen lze, například lodě byly ve službě kratší dobu. Ohledně mimořádné dotace svého času předložil návrh rozdělení, které odpovídalo závazkům, ten ale nebyl schválen, a tak musel využít zmocnění ministerské rady přičíst k ceně lodí úroky a snažil se, aby byly co nejnižší. Credit-Anstalt požadoval původně 1,5 % nad úroveň národní banky, Länderbank se spokojila s 1 %, STT požadovalo pro první dvě lodě 0,5 %, pro třetí 1 %, Škodovka 1,5 % a jen Vítkovice úroky v mezidobí do schválení peněz delegacemi nežádaly¹⁰⁵³. Credit-Anstalt později slevil na 0,75 %, později ale zdražil na 1 %. Montecuccoli přiznal, že Länderbank dluží asi 20,5 milionu, Credit-Anstaltu 15 milionů, STT 24,6 milionu, tedy včetně úroků asi 62,5 milionu, a prvního listopadu potřebuje milion pro Škodovy závody, které ovšem Länderbank výše zmíněným dopisem poskytnout odmítla, a dalších 2,5 milionu, které dostane od Credit-Anstaltu.

Pro rok 1912 potřeboval na stavbu lodí 96 milionů, z toho 87 měl dostat z mimořádné dotace a 17 mohl vzít z peněz na Radetzské v řádném rozpočtu, zbývající 2 miliony a to, co nyní dlužil, zůstávalo prozatím nekryto; začít splácet se mohlo, jak věřil, nejdříve roku 1913 a rovnováhy dosáhnout během roku 1915. Už dříve sice dlužil, a to 46 milionů, jenomže tehdy vše počkalo a bylo splaceno ze 120milionové mimořádné dotace. V závěru svého výkladu poznamenal, že lodě jsou přeze všechno stavěny pomalu, zatímco především Itálie postupuje rychle. Meyer k tomu řekl, že oficiálně se o dlužích dozvídá teprve teď, v tu chvíli nechtěl zkoumat zákonné a ústavní pochybnosti, jen prohlásil, že Námořní sekce v žádném případě nesmí úpis vystavit. Lukács připomněl, že rozdělení meziročního nárůstu rozpočtů je interní záležitostí Ministerstva války a vlády ani teď nemohou hrát roli arbitra. Ohledně ústavních pochybností kolem dluhové aféry dodal, že přinejmenším on by si položil otázku, zda za celou záležitost vůbec lze nést další zodpovědnost. Ministři financí žádali bližší informace, oba označili věc za velmi obtížnou; jak řekl Lukács, s vědomím delegací a parlamentů byl přijat pětiletý program a on osobně toto prohlášení poskytl finančnímu výboru teprve před třemi dny – a teď by měl říci, že bez svolení bylo učiněno 60 milionů dluhů. Východisko neviděl, a i Meyer věřil, že názor parlamentu je předem jasný.

Montecuccoliho se zastal Aehrental s tím, že admirál již dříve poukazoval na fakt, že si nevystačí, protože vlády mohly počítat s úroky i s možností překročení rozpočtu, a šéf Námořní

¹⁰⁵² MKSM, 51–3/2 ex 1911, *Voranschlag pro 1912*.

¹⁰⁵³ Ze zbývajících firem žádaly CNT i Danubius 1 % a Vítkovice případně taktéž. MKFF, Mm/32 ex 1912.

sekce zopakoval, že požaduje jen to nejnútnejší, ačkoliv nedostatků je nepřeborně. Lukács odpověděl, že vlády poskytly o 45 milionů více, než bylo koncem roku 1910 stanoveno, a těchto 45 milionů muselo nároky námořnictva uspokojit. K tomu admirál mohl dodat jen to, že pokud vezme v potaz i zvýšení o 45 milionů, přísluší mu ještě větší podíl, než který mu Schönaich slíbil a který beztak nedostal.¹⁰⁵⁴ Mnohem důležitější než ony 3 miliony ale byl již tolikrát zdůrazňovaný nesoulad mezi mimořádnou dotací a závazky Námořní sekce spojenými se stavbou nových lodí:

	1911	1912	1913	1914
Závazky	92 milionů K	87 milionů K	36 milionů K	14 milionů K
Dotace	55 milionů K	67 milionů K	68 milionů K	68 milionů K

Tabulka 10: Závazky a dotace Námořní sekce
(Zdroj: MKFF, Mm/32 ex 1912.)

Šéf Námořní sekce se vše pokusil ministrům financí vysvětlit v dopise ze 4. listopadu. Zdůraznil fakt, že banky nabízely výhodnější úroky, než si některé firmy účtovaly za opožděné platby, a tak bylo rozhodnutí opatřit peníze u bank i v zájmu financí obou států, a také upozornil na překročení rozpočtu z let 1909–1910 ve výši přibližně 20,7 milionu korun, která také ještě nebyla pokryta a počítala se do celkového dluhu. Ministry financí žádal o potřebné prostředky, včetně úroků, formou záloh na mimořádnou dotaci.¹⁰⁵⁵ Řeč na tento problém přišla taktéž na zasedání ministerské rady 6. prosince, kde Lukács zopakoval svá stanoviska – bez vědomí a souhlasu vlád bylo přikročeno k objednávkám takových rozměrů, že za normálních poměrů a normálními prostředky nemohly být tyto výdaje pokryty; kdyby se rozkřiklo, že tolik milionů bylo utraceno bez schválení, vyvolalo by to kolosální rozruch. Uhry nemohly dát obnosy k dispozici, zaplacený mohly být až tehdy, kdy na ně v programu přijde řada, banky i firmy tedy musely být trpělivé. Po delší diskusi společný ministr financí Burián konstatoval, že banky nežádají garanci kapitálu, jen úroků, které by možná, podle návrhu rakouského ministra financí, bylo roku 1916 možné schválit jako dodatečnou dotaci, a vzal na sebe úkol ve shodě s vedením námořnictva a oběma ministry financí vše vyjasnit. Také uložil Montecuccolimu povinnost nepřebírat žádné nové závazky, striktně se držet dohod a v případě nutnosti se obrátit na Aehrentala, který by svolal ministerskou radu.¹⁰⁵⁶

Byl to právě Burián, kdo v polovině prosince vyzval ministry financí k vyplacení zmíněných 20,7 milionu, a to z toho prostého důvodu, že dělaly nepořádek v účetnictví. Patřily do mimořádné dotace, ale byly použity na krytí výdajů normálního rozpočtu, což jednak bylo v rozporu s finančním zákonem, rozpočtem, a tedy zakázáno, jednak bylo v podstatě nutné platit úroky proto, že se nepodařilo sehnat peníze pro normální rozpočet, což bylo méně přijatelné než platit úroky za stavbu lodí. Podobný postup byl použit již v minulosti jak v případě vojska, tak v případě námořnictva, které ale na rozdíl od pozemních sil nemělo žádný provozní fond, a i proto – nebo možná tím spíše – mu bylo třeba vyjít vstříc.¹⁰⁵⁷

V Rakousku se mezitím změnila vláda. Svobodný pán Gautsch doufal vládnout s Čechy, bez jejichž účasti na vládě nevěřil ve zdárnou parlamentní práci, jejichž požadavky ale odmítal

¹⁰⁵⁴ PA XL, gmc pz 489 ex 1911.

¹⁰⁵⁵ GFM, Präs. z. 474 ex 1911, Montecuccoli Meyerovi a Lukácsovi, 4. 11. 1911.

¹⁰⁵⁶ PA XL, gmc pz 490 ex 1911.

¹⁰⁵⁷ GFM, Präs. z. 474 ex 1911, Burián Zaleskému a Lukácsovi, 16. 12. 1911.

Německý národní svaz, bez jehož podpory Gautsch nemohl mít ve sněmovně většinu. Svaz vládu ale svrhnout nechtěl, a tak nepadla poté, co toto politické uskupení odmítlo akceptovat dva české ministry, ale až poté, co se ukázalo, že nemá podporu Poláků, a co byl její předseda na audienci u císaře, který jej zřejmě nijak nepodpořil. Gautsch podal za celou vládu 31. října demisi, obratem přijatou, sestavením nové vlády byl následujícího dne pověřen dosavadní ministr školství Karl hrabě Stürgkh,¹⁰⁵⁸ a v ní vystřídal Meyera, který odstoupil 19. listopadu, když výbor odmítl jeho finanční plán, Wenzel rytíř Zaleski.¹⁰⁵⁹ Zatímco on s Buriánovým návrhem souhlasil, Lukács z požadavků tvořících požadovaných 20,7 milionu jeden odmítl; ministři financí tak byli ochotni zvážit jen cca 15,4 milionu korun, využitých mimo jiné na stavbu Radetzkých a *Spaunu*.¹⁰⁶⁰ Kromě toho využili příležitosti, aby zdůraznili nutnost mít v rozpočtu pořádek a věnovat pozornost řádnému účetnictví ve všech odvětvích správy vojenských resortů, a vyzdvihli skutečnost, že Námořní sekce využila peníze schválené v rámci mimořádné výslovně dotace na stavbu dreadnoughtů k zaplacení jiných lodí, zařazených v ordinariu, což neodpovídalo finančnímu zákonu. Za tato opatření odmítali jakoukoliv odpovědnost, neboť bylo povinností vojenských resortů dorozumět se před jejich přijetím se s ministerstvy financí. Ministři vážali svou spolupráci na splácení této části dluhu na podmínku závazných ujistění, že účetnictví, využívání schválených prostředků a kontrola předepsaných postupů budou u správy námořnictva zařízeny tak, že bude možné očekávat bezvadné fungování tohoto pro každou správu důležitého odboru.

Své nóty, takřka stejně znějící, adresovali ministru války, který byl za všechny záležitosti společné branné moci zodpovědný parlamentním tělesům, toho času jím byl generál pěchoty Moritz svobodný pán Auffenberg von Komarow, a ten se rozhodl nejn nařídít, aby mu bylo předloženo ke schválení každé opatření správy námořnictva, na něž nebyly delegacemi schváleny peníze, znamenalo překročení schválených prostředků nebo mělo za následek jakýkoliv zvláštní finanční závazek státní správy, ale aby bylo Ministerstvo války šéfem VIII. oddělení Námořní sekce pravidelně referováno o nakládání s prostředky k dispozici¹⁰⁶¹. Ministři financí byli o přijetí opatření vedoucímch využívání rozpočtu dle předpisů stručně informováni, a Montecuccoli tedy nařídil, aby se každého 20. v měsíci šéf VIII. oddělení, které mělo účetnictví a kontrolu na starosti, s příslušným výkazem na příslušné oddělení Ministerstva války dostavil.

Auffenbergova nóta byla ještě před odesláním Námořní sekci čtena v obou vojenských kancelářích, a vzhledem k tomu, že Montecuccoli jednal s nejlepšími úmysly, podotkl František Ferdinand, že mohla být mírnější a postup, jímž měl být ministr války spravován o finančních opatřeních správy námořnictva, měl určit admirál. Císař toho názoru ale nebyl, a tak nóta zůstala, jak byla, a Auffenberg se mohl odvolávat na nejvyšší rozkaz.¹⁰⁶² Zvolený postup se nicméně přičil všem hodnostním poměrům, neboť ředitel VIII. oddělení, generální komisař

¹⁰⁵⁸ Neue Freie Presse, 1. 11. 1911, 16953, s. 2–3.

¹⁰⁵⁹ CZEDIK, *Zum Geschichte*, sv. IV, s. 335–336.

¹⁰⁶⁰ GFM, Präs. z. 474 ex 1911, Burián Zaleskému a Lukácsovi, 16. 12. 1911, poznámka ke koneptu.

¹⁰⁶¹ „zur Verfügung stehenden Präliminarbeträgen“, myšleno s prostředky zahrnutými do návrhu rozpočtu.

¹⁰⁶² MKSM, 51–1–1/3–1 ex 1912, *Referat... Mehrausgaben der Marineverwaltung*, 2. 3. 1912; MKFF, Mm/32 ex 1912, *Referat über die Finanzlage der Kriegsmarine*, únor 1912. Montecuccoliho celá záležitost donutila vydat o nakládání s rozpočtovými prostředky interní cirkulář. MS/PK, XV–7/7 nr. 997 ex 1912, *Grundsätze für die Budgetgebarung*, duben 1912. Srov. SONDHAUS, *The Naval Policy*, s. 219.

Helleparth, byl již 10 let v generálské hodnosti, a referovat musel chodit mnohem mladšímu vrchními intendantovi, a rovněž Montecucoli byl v hodnosti admirála o 5 let déle než Auffenberg generálem pěchoty. Proto si ministr války mohl odpustit ostrý tón, a mimoto neměl žádné výslovné právo šéfovi Námořní sekce cokoli nařizovat.¹⁰⁶³

Nelze zpochybňovat, že Montecucoli jednal s nejlepšími úmysly, když chtěl lodě postavit co nejrychleji s co nejnižšími úroky, ani že výtky ministrů financí byly z pohledu zákonů oprávněné. Jinou otázkou je, proč admirál zvolil právě tento postup. Autor jednoho až úsměvně tendenčního referátu ve vojenské kanceláři vše vysvětloval tím, že Montecucoli si uvědomoval své protizákonné jednání, ale pokud by se obrátil na vlády s žádostí o rychlejší krytí dřívějších překročení rozpočtu, zálohy nebo o povolení půjčit si u bank, nedostal by nic, respektive by byl odmítnut, a tím by byla pozdržena stavba lodí.¹⁰⁶⁴ Pravda se ale zdá být poněkud jiná. Pokud by Montecucoli nedostal povolení jednat s bankami, musel by nechat lodě stavět za vyšší úroky, což by mu vlády nemohly vyčítat, protože by o všem věděly. Vzhledem k tomu, že úroky vlády slíbily vzít na sebe, výsledkem by nejspíše bylo méně peněz ve státních kasách a méně starostí pro Montecucoliho.

Dluhy Námořní sekce přislíbilo v lednu 1912 bankám splácet Společné ministerstvo financí, a to až do jara 1913, pochopitelně z prostředků určených na dotace pro válečné námořnictvo;¹⁰⁶⁵ vlády tedy byly na podzim vyplašené zbytečně, dložnou částku nemusely nikde překotně shánět, a tudíž nemusely celou nepříjemnou záležitost rozebírat před zastupitelskými orgány. Co se vzorného vedení účetnictví a nakládání s rozpočtovými týkalo, ministři financí si ani v následujících letech nepřestali myslet, že vše by mohlo být ještě přehlednější a ještě průhlednější. Na podzim roku 1913 tak přišla řeč na roku 1894 oběma delegacemi přijatou resoluci, která povolovala automaticky převádět přebytky a závazky učiněné jednoho účetního roku na účet víceleté dotace na rok následující, pokud se jednalo o tentýž výdaj; souhlas delegací si stačilo vyžádat zpětně v rámci účetní závěrky.¹⁰⁶⁶ Už na mezivládní konferenci konané koncem dubna v Budapešti byl oběma ministry financí vyjádřen úmysl ji zrušit, protože by tím měly odpadnout všechny dodatečné platby, a admirál Haus, nový šéf Námořní sekce, proti tomu v listopadu vznesl protest. Její zrušení by jednak znamenalo povinnost pokaždé žádat delegace o přesun toho či onoho obnosu na následující rok, kromě toho nebylo zvláště u dotací dělených na splátky prakticky možné odečíst cenu konkrétní položky, a nakonec bylo třeba počítat s nejrůznějšími nepředvídatelnými událostmi, kvůli nimž nebylo možné využít v daném období celou splátku do posledního haléře.¹⁰⁶⁷

August svobodný pán Engel, vedoucí rakouského ministerstva financí, se ale nenechal přesvědčit. Pokud Námořní sekce nemohla odpočítávat jednotlivé části objektů, zdálo se z toho vyplývat, že před dokončením těchto objektů nic neplatí, což se ale zdálo vyloučeno, a tak při

¹⁰⁶³ Podle statutu Námořní sekce z března 1901.

¹⁰⁶⁴ Že pisatel zřejmě neměl o celé věci příliš velký přehled, dokazují jeho slova o tom, že úroky by musely být započítány do mimořádné dotace, a zcela zarážející je tvrzení jiného referátu, že posílat šéfa VIII. oddělení referovat na Ministerstvo války není k ničemu, protože ministru války nestačí vědět, jak peníze počítat, ale musí vědět, proč a za co jsou vydávány. V tom případě by ale těmi posledními, kdo by měli právo se o nakládání s rozpočtovými prostředky zajímat, byli ministři financí; celé toho se týkající pasáže zřejmě nejsou ničím více než uměle vytvořenými argumenty pro zřízení ministerstva námořnictva. MKFF, Mm/32 ex 1912, *Referat über die Finanzgebarung der Kriegsmarine*, nedatováno.

¹⁰⁶⁵ GFM, Präs. z. 28 ex 1912, Společné ministerstvo financí Länderbank a Credit-Anstaltu, 13. 1. 1912.

¹⁰⁶⁶ *Stenographische Stützungs-Protokolle der Delegation*, s. XXX. Session, s. 95.

¹⁰⁶⁷ GFM, Präs. z. 591 ex 1913, Haus Bilińskému, 15. 11. 1913.

správném vedení účetnictví musely být platby zaznamenávány. Buď se jednalo o nedorozumění, nebo o podezřelý postup ze strany správy námořnictva. „Základem musí zůstat, že všechny platby, které jsou v jednom účetním roce fakticky provedeny, se v účetnictví tohoto roku musejí jako platby objevit, a fakticky vydané obnosy, které správa námořnictva musí znát, nesmějí být převáděny.“ Námořní sekce obratem vysvětlila, že za objekty platí podle pokroku stavby, který ovlivňují nejrůznější faktory, ať už změny vynucené technickým pokrokem nebo dodávky materiálu; systém zavedený resolucí fungoval bez problémů dvacet let a jeho zrušení by znamenalo komplikace i větší zatížení administrativního personálu.¹⁰⁶⁸ Bez ohledu na tato vysvětlení ale obě ministerstva financí trvala na svém.¹⁰⁶⁹

Nastolit morální rovnováhu na Jadranu vyžadovalo postavit plánované čtyři dreadnoughty co nejrychleji a co nejlevněji, takřka bez ohledu na prostředky. Poté, co se ministerská rada na jaře roku 1909 nesešla, se ale začala vyhlídka na včasné dokončení lodí rozplývat, a nutno dodat, že by se pravděpodobně rozplynula i tehdy, pokud by se na uherské politické scéně nerozvinula krize. Aehrental ani vlády nespěchaly a spěchat nechtěly, a tak bylo v září 1909 nepředložit program budování loďstva delegacím dříve než během první poloviny roku 1910, a k tomu pouze tehdy, pokud by se na něm vlády dokázaly dostatečně rychle shodnout, což, soudě dle Wekerleho rezervovaného postoje v září 1909, nebylo možné automaticky předpokládat. Nedlouho po demisi Wekerleho vlády ale Aehrental změnil názor a společná vláda rozhodla nechat stavbu bitevních lodí zahájit dříve, ačkoliv pověsti a spekulace mohly Itálii vyburcovat k vyšším investicím do svého námořnictva než oficiálně oznámený program. Postoj společných ministrů vysvětlil tím, že by byl ztracen rok, ačkoliv nezáleželo na tom, co by Montecuccoli delegacím na podzim 1909 vyložil, ale co by začátkem následujícího roku předložil – a původní záměr čekat s předložením programu na delegace pro rok 1911 znamenalo samo o sobě ztrátu půl roku. Bylo také možné dohodnout se s vládami a před schválením prostředků učiněnou objednávkou otevřeně přiznat, což by přinejmenším vládám bývalo mohlo ušetřit některé nepříjemnosti, ale společní ministři se rozhodli pro tajnůstkářství. Jako vysvětlení se nabízí, že chtěli obejít uherskou vládu, protože nevěřili, že by stavbu dreadnoughtů akceptovala. Aehrental byl ostatně přesvědčen, že Itálie zůstane v Trojspolku, pokud monarchie povede smířlivou politiku a bude silná,¹⁰⁷⁰ stavba nových bitevních lodí nepochybně byl krok směrem k síle, ale jak motivy tohoto rozhodnutí, tak důvod, proč nebyla nová mimořádná dotace předložena už spolu s rozpočtem pro rok 1910, zůstávají neobjasněny.

Celá záležitost se stavbou na vlastní riziko se neměla tak, jak je často uváděno na základě Montecuccoliho prohlášení v delegacích a memorand z roku 1910, totiž že STT se obrátilo na Námořní sekci s žádostí o zakázky.¹⁰⁷¹ Iniciativa naopak vzešla od vedení námořnictva, které STT vyzvalo o zakázky zažádat, a aby toho nebylo málo, nápad stavět na vlastní riziko vnukl vedení presidia Námořní sekce předseda správní rady Danubia. Co se týče stamilionů, které byli ministři financí ochotni dát v následujících letech k dispozici, a sporu

¹⁰⁶⁸ MS/PK, XV–7/1 nr. 5960 ex 1913, Haus Bilińskému, 5. 1. 1914.

¹⁰⁶⁹ GFM, Präs. z. 119 ex 1914, Biliński Námořní sekci, 6. 3. 1914. Podobný postup jako resoluce zaváděl například britský Naval Defence Act z roku 1889. SUMIDA, s. 13–15.

¹⁰⁷⁰ PA XL, gmc pz 473 ex 1909.

¹⁰⁷¹ HALPERN, *The Mediterranean Naval Situation*, s. 161; VEGO, s. 69; SONDHAUS, *The Naval Policy*, s. 191–192.

vojska a námořnictva o tři miliony, hodnotit, na čí straně byla pravda, pochopitelně nelze. Schönaich je mohl potřebovat stejně nezbytně jako Montecuccoli a z jistého úhlu pohledu se ministrům financí nelze divit, že se do sporu o investice do řady životně důležitých věcí, jimž příliš nerozuměli, nechtěli míchat, natož jej rozhodovat. Pokud měl Montecuccoli pocit, že mu vlády nenaslouchají, opačně mohlo platit totéž; šéf námořní sekce tvrdil, že si se schválenými splátkami mimořádné dotace vystačit nemůže, vládám ale nebylo lhostejno, jak bude který rok finančně zatížen. Nemohly roku 1911 poskytnout více než 55 milionů, ale přislíbily vzít úroky na sebe, aby bylo možné stavět lodě na dluh – a protože peníze nemohly dát k dispozici, samozřejmě se chtěly vyhnout situaci, kdy by po nich dlužník žádal okamžité splacení dluhu, jako to učinila Länderbank. To soukromé společnosti si měly brát úvěry, což by jistě udělaly, kdyby lodě skutečně stavěly na vlastní riziko.

Námořní sekce o projektu stavby lodí na vlastní riziko informovala uherskou vládu jen mimochodem a rakouskou zřejmě vůbec ne, což zejména druhou jmenovanou dostalo vůči veřejnosti do trapné pozice – i to jistě byl jeden z důvodů, proč se ministr války musel zavázat, že nic podobného se již opakovat nebude. Za primární důvod lze považovat starost ministrů o státní finance či vlastní rozpočty, které nakonec musely zátěž nést; v každém případě příště už neměl nikdo podnikat nic, co by bylo nutné platit ze státních kas, bez vědomí vlád. Postup Námořní sekce v otázkách rozdělování zakázek a spolupráce s bankami přinejmenším naznačuje, že politika živlem námořních důstojníků nebyla. Pokud nebylo vedení námořnictva donuceno, s vládami nejednalo a neposkytovalo informace, vše řešilo tak, jak přišlo, bez ohledu na dlouhodobější než bezprostřední následky a zřejmě bez jakéhokoliv plánu. „Očividně se jednalo o to,“ věřil zpravodaj pro vojenské dodávky Exner, „vzbudit v uherské delegaci jistou ochotu hlasovat pro program námořnictva, úsilí, které samo o sobě může být schváleno.“¹⁰⁷² Jednání vedení námořnictva ale mohlo být v tomto smyslu schváleno jen těmi, kdo si v tu chvíli dokázali připustit, že vyššímu zájmu, posílení loďstva je třeba obětovat zájem přízemnější, zakázky pro výrobce patron. Nejednalo se ale jen o to, zda a do jaké míry účel světí prostředky, nýbrž i o to, za jak dlouho se ucho utrhne – i Ujednání z roku 1906 byla ostatně uzavřena poněkud potutelně a s jejich zveřejněním nikdo nespáchal. Trpělivost předlitavských politiků nebyla a nemohla být nekonečná.

Správa námořnictva svými kroky budila nedůvěru a sama vlády nutila přísněji na své postupy dohlížet. Vše přestát a všemi potížemi projít jí pomáhala skutečnost, že, jak novináři lamentovali už během debaty o Ujednání z roku 1906 – rakouské zastupitelské orgány, a tím i celá předlitavská politická scéna, byly v porovnání se svými uherskými protějšky slabé a povolné. Pokud uherská strana něco požadovala či si vynutila, vedení námořnictva jí mohlo vyjít vstříc právě proto, že z rakouské strany se nemuselo ničeho obávat. Zda s tím počítalo, je jiná otázka, ale komplikace, které si svými postupy působilo, nebo i fakt, že příliš pečlivě nebyla připravena ani prohlášení pro delegace týkající se protokolu z 31. ledna 1909, naznačují, že jednalo spíše nahodile. Sotva lze najít důvod, proč předlitavské delegáty a vládu úmyslně přehlížet nebo proč popouzet oba ministry financí, proto je mnohem pravděpodobnější, že vedení námořnictva působilo potíže sobě i ostatním jen vlastní neohrabaností – což je stěží omlouvat, přestože námořníkům lze sotva vyčítat, že nebyli politiky. I rakouští delegáti se jednoho dne mohli postavit na rozhodný odpor, a jak se množily podivné, protiústavní či nějak

¹⁰⁷² Neue Freie Presse, /, 28. 2. 1911, 16711, s. 4–5.

nespravedlivé praktiky a požadované sumy rostly, začínali být i oni ve své podpoře námořnictva opatrnější, zatímco Bienerth s Bilińskim opět jednou ukázali, že i podpora předlitavské vlády má své jasně dané limity. Pro závod v námořním zbrojení Rakousko-Uhersko zdaleka nebylo v nejlepší kondici.

6 Neuskutečněné úmysly, 1911–1914

Rakousko-uherské válečné námořnictvo vstupovalo do éry dreadnoughtů, s vypětím všech sil a využitím všech prostředků. Sled událostí, postup, jímž bylo dosaženou vytoženého cíle, zahájení a rychlého dokončení stavby divize nových bitevních lodí, byl nepřírozený a nutil položit si otázku, co bude příště. Nezůstat pro daný okamžik příliš pozadu za technickým pokrokem byla jedna věc, jinou bylo si tuto pozici udržet. Vedení námořnictva přitom bylo na nejlepší cestě poštvat proti sobě všechno a všechny. Vnitropolitické krize a časté personální změny možná bránily vládám mít neustále na zřeteli veškeré přehmaty a spory s vedením námořnictva, a delegáti si sice pamatovali mnohé, ale většina z nich nakonec vždy zvedla ruku pro, jenomže na nic z toho správa námořnictva nemohla spoléhat a štěstí nesměla pokoušet příliš dlouho. Podle Montecuccoliho exposé přitom bylo třeba nahradit ještě všechny lodě typu Monarch, a nahradit či nově postavit bylo dále nutné tři křižníky, 6 torpédoborců, 6 monitorů, 24 torpédovek, 5 dunajských hlídkových člunů a několik lodí trénu. Mimoto bylo nutné loďstvo obnovovat pravidelně, a sotva se mohlo zdát nejlepším způsobem pokračovat tak jako dosud – ještě méně se pak mohlo zdát pravděpodobné, že loďstvo by se tímto způsobem dařilo udržovat na požadované úrovni celá desetiletí. První dreadnoughty byly jen prvním krokem.

6.1 Systémové řešení?

Německý zákon o flotě či o loďstvu, „Flottengesetz“,¹⁰⁷³ z roku 1900, byl podruhé novelizován začátkem roku 1908, protože jeho finanční rámec ani po první novele z roku 1906 nestačil pro stavbu stále dražších lodí v dostatečném počtu; přestože představoval pro státní finance stěžejní únosnou zátěž, byla novela v březnu 1908 schválena Říšským sněmem velkou většinou.¹⁰⁷⁴ Tato událost nezbudila pozornost jen ve Velké Británii, bez povšimnutí nezůstala ani v Rakousku-Uhersku. „Dokud nebude předložen pevný program, nějaký druh zákona o flotě, v němž by bylo pevně stanoveno, že v tom a tom roce musí být tolik a tolik lodí této a této třídy nahrazeno novými a provedena stavba těchto a těchto lodí, dokud jsou oba vojenští ministři vydání svévoli maďarských revolucionářů, tak dlouho zůstane naše válečné loďstvo drahou hračkou,“ napsala redakce Salzburger Chronik k rozpočtu pro rok 1909,¹⁰⁷⁵ a toto téma nezaujalo jen novináře.

„Ze strany jednotlivých delegátů je tu a tam položena otázka programu budování loďstva [Flottenprogramm] a vybídnuo k přijetí zákona o flotě,“ psalo se v Montecuccoliho referátu císaři z ledna 1909, v tomtéž, který požadoval stavbu čtyř dreadnoughtů a předestíral novou číselnou sílu loďstva. „Rád bych poprosil nevyvozovat z těchto podnětů žádné důsledky. Neboť na jednu stranu jsou delegace povolány jen pokaždé schválit státní rozpočet pro následující rok, na druhou stranu, jak nejponíženěji zdůrazňuji, byl zatím každý program budování loďstva, lhostejno, kterého státu, brzy překonán či modifikován pokroky ostatních loďstev nebo techniky. Tak mohu i já nutnou sílu loďstva, která by vyrostla každé válečné eventualitě na Jadranu, vyčíslit jen na základě současných poměrů.“¹⁰⁷⁶ Admirál se již tehdy nezdál být žádným zastáncem podobného zákona, což potvrdil i ve vojenském výboru rakouské

¹⁰⁷³ V češtině někdy používané označení „námořní předloha“ je tedy značně nepřesné. Rakousko-uherským zákonem o flotě se stručně zabývá i VEGO, s. 78–81.

¹⁰⁷⁴ HERWIG, s. 58–59, 62–63.

¹⁰⁷⁵ Salzburger Chronik, 21. 8. 1908, 190, s. 1.

¹⁰⁷⁶ MS/PK, XV–7/8 nr. 120 ex 1909, *Vortrag... über Mehrerfordernisse des Marinebudgets*, 25. 1. 1909.

delegace na podzim následujícího roku. „Při rychlých pokrocích techniky nepovažují dlouhodobé programy za správné,“ řekl tehdy. „Ze zkušeností plyne, že takové programy musejí být stále měněny.“¹⁰⁷⁷

„Pravda, to se stává, pokud je postupováno příliš podrobně,“ odpověděl admirálovi v plénu hrabě Latour. „V žádném případě ale, pokud jsou stanoveny jen jednotky patřící k různým taktickým třídám lodí, jako v německém zákonu o flotě. Je tudíž zcela možné vytyčit program, krátkodobý pro opatření, která jsou ihned nutná, dlouhodobý pro vše, co s sebou rozvoj námořnictva v dohledné době, třeba během životnosti jedné bitevní lodi, automaticky přinese.“¹⁰⁷⁸ Jednoduchost německého zákona ale mohla snadno mást. S ohledem na Británii a ve snaze zamaskovat své plány se Tirpitz dožadoval co největšího utajení. Cenové stropy pro bitevní lodě a bitevní křižníky měly být považovány za důvěrné a technická vylepšení, která byla snadno odhalitelná ve vyšších cenách, ukrývaná zveřejňováním pouze jednotných sazeb za stavbu. Novelizaci si vynutil právě technický pokrok,¹⁰⁷⁹ a stojí mimo jakoukoliv pochybnost, že finanční situace státu by si změny mohla vyžádat rovněž.

Mezitím začalo být toto téma rozebíráno ze všech stran i na veřejnosti. Některé názory byly poněkud radikálnější a tvrdily, že bez zákona nelze loďstvo budovat; takový zákon by musel jak pamatovat na automatické nahrazování zastaralých jednotek, tak stanovit maximální čas stavby jednotlivých lodí, aby již zastaralé nebyly spouštěny na vodu,¹⁰⁸⁰ a co se prvního Montecuccoliho argumentu týkalo, *Militär-Zeitung* jej již v červenci zamítly podobnými slovy jako hrabě Latour o několik měsíců později.¹⁰⁸¹ Výhod zákona se zkrátka zdálo být příliš, aby je bylo možné přehlížet. „Vývoj branné moci, a především té námořní, také probíhá podle určitých [vlastních] zákonů, to znamená, že nesmí být svévolnými zásahy, ať už jakéhokoliv druhu, rušen, naopak musí být budována jednotně podle určitých stanovisek v jisté, válečnými zkušenostmi předepsané, lhůtě. Takový vývoj může být proveden jedině pomocí zákona o flotě, který je se svými požadavky rozdělen na více let... Velká výhoda takového zákona spočívá v tom, že schvalování [peněz] pro stavbu lodí, pro rozmnožení, obsazení a získání nutného nahrazujícího materiálu je zajištěno na několik let dopředu, protože v zákoně je stanoveno, stavba kolika jednotek různých tříd lodí je ročně zahájena. Tímto by bylo možné vyjmout námořnictvo z vnitropolitických bojů, a už by nebylo předmětem směny za vnitropolitické ústupky... [Tím] je zajištěn klidný, stálý a organický vývoj loďstva.“¹⁰⁸²

Stále je opakováno, že každý zákon o flotě musí narazit na odpor ministra financí, protože se nemůže na trvalo vázat velkými sumami. Pro ministra financí je totiž mnohem

¹⁰⁷⁷ *Wiener Zeitung*, 25. 10. 1910, 244, s. 4.

¹⁰⁷⁸ *Stenographische Stützungs-Protokolle der Delegation*, s. XLIV. Session, s. 779.

¹⁰⁷⁹ HERWIG, s. 62–63.

¹⁰⁸⁰ *Militär-Zeitung*, 4. 11. 1910, 37, s. 2.

¹⁰⁸¹ *Militär-Zeitung*, 9. 7. 1910, 23, s. 2.

¹⁰⁸² Stojí za povšimnutí, co napsal ve svých pamětech ohledně důvodů, proč zákon potřeboval, Tirpitz. Mimo to, že lodě byly výměnnými objekty politických stran, bylo také třeba čelit chaosu uvnitř námořnictva samého. Názory se různily, a tak bylo německé loďstvo „sbírkou modelů“, již bylo do jisté míry ovšem i britské loďstvo, kde se nicméně nehledělo na peníze, a pokud byla některá série postavena „chybně“, byla odsunuta a postavena nová, což si Německo dovolit nemohlo. V Británii ale vládlo větší pochopení pro to, že názory se mění, zatímco Němci by za chybný postup zatratili. Byl-li ale Němcům předložen systém, spíše v něj věřili, a tak Tirpitz zřejmě předpokládal, že zákonem o flotě bude jak vytvořen právě tento systém, tak že poskytne prostor měnit názory, proto nebyly jednotlivé typy lodí úžeji vymezeny – to ale stále ponechávalo otevřenou možnost, aby loďstvo zůstalo sbírkou nejrůznějších modelů. TIRPITZ, Alfred von, *Erinnerungen*. Leipzig: K. F. Koehler, 1920, s. 85–86.

výhodnější, když na léta dopředu zná potřeby jakéhokoliv resortu, a tedy musí po tuto dobu počítat s určitými sumami, než když stojí každý rok náhle před překvapením, překvapením způsobeným politickou situací a vojenskými požadavky... Takový zákon o flotě, který odpovídá našim politickým poměrům a komerčnímu a expanzivnímu úsilí domácího zámořského obchodu a obchodní plavby, nás nejen zbaví nervozity vůči našemu jižnímu sousedovi, nejen nám umožní mocně zasáhnout ve východním Středomoří, ale dá nám i nutný pocit jistoty a propůjčí nám zajištění, jakmile to bude nutné, kdekoliv na světě politicky rázně zasáhnout,¹⁰⁸³ psaly Danzer's Arme-Zeitung, které tak přišly s jediním z mála tvrzení, která v nadcházející debatě nikdo nezpochybnil, totiž že ministři financí rádi vidí na roky dopředu.

Mimoto se nejpozději v květnu 1910 v předlitavských novinách objevila zpráva – opět zprostředkovaná německým tiskem – o mínění některých vídeňských kruhů, že nadcházejícím delegacím bude takovýto zákon, podobný německému, předložen.¹⁰⁸⁴ Anonymní vysoký námořní důstojník k tomu dodal, že při přesvědčení o potřebě respektováníhodného loďstva lze tento záměr „přivítat se zadostiučiněním... Nemůže být dostatečně zdůrazněno, že důkladné a racionální řešení otázky válečného námořnictva v Rakousku-Uhersku – zvláště s ohledem na naše parlamentní poměry – je možné jen prostřednictvím zákonně stanoveného plánu.“¹⁰⁸⁵ Flottenverein pochopitelně nemohl zůstat pozadu a nepřekvapí, že jeho petici, v níž bylo, mimo jiné, předloženo zákonu o flotě požadováno, přinesl na zahajovací zasedání rakouské delegace 28. prosince právě hrabě Latour – s celým jejím obsahem se podle svých slov identifikoval.¹⁰⁸⁶

Ledacos, co v petici stálo, se již objevilo na stránkách novin. Snad nejodvážnějším tvrzením bylo, že „státoprávní těžkosti, které by mohly mluvit proti zřízení takového zákona, mohou být při odpovídajících stanoviscích vážených delegací a dobré vůli vlád snadno překonány, aniž by tím bylo dotčeno právo parlamentních zastupitelských orgánů každoročně schvalovat rozpočet. Umírněný, potřebám odpovídající, otevřeně vyložený a poctivě prováděný zákon o flotě je také nejjistějším prostředkem k předcházení periodicky se opakujícího zneklidnění v zahraničí nebo přinejmenším vzetí mu všeho opodstatnění. Nestal by se tedy rušivým živlem, ale spíše oporou naší zahraniční politiky, a i z tohoto pohledu by představoval čin vyšší státnické prozíravosti,“ tvrdil dále Flottenverein.¹⁰⁸⁷ Ovšem i Tirpitzův zákon se tvářil mírumilovně a defenzivně – ostatně znamenal konec „nekonečných“ plánů –,¹⁰⁸⁸ přesto nelze říci, že stavba lodí v jeho rámci by nebudila rozruch. Pozoruhodným argumentem bylo, že průmysl by mohl včas učinit potřebné investice a s jistotou posoudit jejich návratnost, zaměstnanci by měli na roky dopředu zajištěnou práci, a dokonce by se naskytla příležitost účinně vystoupit proti kartelům a monopolům – jak, petice nepřibližovala, ovšem pokud měla být zajištěna práce domácím dělníkům a inženýrům, stěží tím pravděpodobně nejefektivnějším způsobem, totiž přizváním zahraniční konkurence. Potížím, které mohl činit technický pokrok, bylo údajně možné čelit tím, že zákonu „zůstane zajištěna nutná pružnost.“

„Co může být zákonné jinde, musí být možné i u nás, zvláště tehdy, pokud se – jako zde – nejedná o nic méně než o obranu vlasti, ochranu zájmů všeho jejího lidu a o čest monarchie,“

¹⁰⁸³ Danzer's Arme-Zeitung, 14. 4. 1910, 15, s. 4–5.

¹⁰⁸⁴ Grazer Tagblatt, 18. 5. 1910, 135, s. 2.

¹⁰⁸⁵ Neue Freie Presse, 18. 6. 1910, 16458, s. 24–25.

¹⁰⁸⁶ *Stenographische Sitzungs-Protokolle der Delegation*, s. XLV. Session, s. 8.

¹⁰⁸⁷ Tamtéž, s. 11–13.

¹⁰⁸⁸ STEINBERG, s. 146–148.

konstatovali autoři petice a žádali, aby delegace se vši rozhodnutí za zákon vystoupila.¹⁰⁸⁹ Celý text, vzato kolem a kolem, neříkal nic víc, že budovat loďstvo je důležité, a protože je bylo možné smysluplně budovat jen s pomocí zákona, byly výhody plynoucí z existence odpovídajícího loďstva použity rovněž jako argumenty pro přijetí zákona o flotě. Petice byla přidělena vojenskému výboru,¹⁰⁹⁰ kde se Montecucoli musel s tímto tématem vypořádat. Dříve jej ale čekal výbor námořní, a šéf Námořní sekce se pokusil odradit členy obou výborů od vážného se zvažování zákona už svým úvodním exposé.

„Vedení námořnictva může být takový zákon jen žádoucí, neboť jednou zastupitelskými tělesy schválen, docházelo by ke schvalování [předloh rozpočtu] v delegacích během jeho platnosti snáze. Když by ale zákon musel být kvůli významným změnám v typech lodí, které jsou v tomto chvátajícím a naléhavém čase pokroku jen přirozené, změněn, musel by být znovu převeden na vlády. Páni delegáti znají lépe než já těžkosti, s nimiž by se setkal, jaké průtahy a překážky mohou vyvstat.“ Ostatně již admirál Pöck „se pokusil vydobýt zákon o flotě, o němž mluvil již Tegetthoff. Ztroskotal vedle jiných důvodů také na tom, že předložen v Říšské radě a Říšském sněmu příslušnými vládami, mohl být zastupován jen ministrem landvéru, respektive honvédu, a nikoliv tím nejpovolanějším, velitelem námořnictva.“ Mimoto „jsem již sedmým rokem v úřadě, a ještě jsem nezažil žádnou schůzi delegací v pro ni kdysi stanoveném termínu květen až červen. Pokud by došlo například k tomu, že nějaká nutná změna zákona by nemohla být projednána v parlamentech, bylo by nemžné odpovídající návrh rozpočtu váženým delegacím [předložit]. Lze vytvořit i pružný zákon o flotě,“ dodal se zjevnou narážkou na petici Flottenvereinu, „ale pružné zákony jsou dvojsečné meče.“

Jak rychle postupuje pokrok a k jakým změnám může dojít, ukázal Montecucoli na příkladu svého vlastního plánu z roku 1905. „Ještě před pěti lety jsem do svého programu zahrnul pancéřový křižník, zatímco už [k] váženým delegacím, které se sešly v Budapešti na přelomu let 1906 a 1907, jsem mohl prohlásit, že jej mám za pro naše účely přebytečný... Ze zmíněných důvodů neusilovalo vedení námořnictva o zákon o flotě, sestavilo ale program, o nějž usiluje a který vám předkládá, a jehož [naplnění] usiluje docílit prostřednictvím krátkodobých stavebních programů, které nikdy nemají přesáhnout pět let. Pokud by ale vážený výbor formou resoluce požadoval předlohu zákona o flotě, je vedení námořnictva připraveno takový návrh zákona předložit.“¹⁰⁹¹ Zpravodaj Rosenberg, jemuž příměst a otevřenost byla sympatická, jej podpořil vyložením svého pohledu na věc. Delegace se již před lety usnesly schvalovat náklady na stavbu nových lodí, jen pokud tyto byly náhradami za staré, „každá takzvaná náhrada nicméně nebyla de facto ničím jiným než prázdnou formalitou,“ s čímž Montecucoli možná nemusel zcela souhlasit, nicméně jím „předestřený program [budování] loďstva oproti tomu znamená systémovou změnu,“ zřejmě k lepšímu, protože „jeden se konečně dozví, kam velení námořnictva míří,“ jak Rosenberg řekl.¹⁰⁹²

Protože výbor měl v následujících dnech přestávku, mezi prvními mohl na Montecucoliho slova reagovat „námořní spisovatel“ [Marineschriftsteller] Max Schloss, jehož byl zákon o flotě oblíbeným tématem „Čím podrobněji člověk program velitele námořnictva posuzuje, tím méně s ním může být spokojen. Nedostačuje totiž ani v organizačním, ani

¹⁰⁸⁹ *Stenographische Sitzungs-Protokolle der Delegation, s. XLV. Session, s. 11–13.*

¹⁰⁹⁰ Tamtéž, s. 8.

¹⁰⁹¹ Tamtéž, Exposé des Marinekommandanten.

¹⁰⁹² *Wiener Zeitung*, 28. 1. 1911, 23, s. 7; *Neue Freie Presse*, 28. 1. 1911, 16680, s. 4.

v číselném ohledu... Pro to, kam se jeden s pouhými programy dostane, nám poskytuje francouzské válečné námořnictvo typický obrázek. Tam byl sněmovně předkládán program po programu, jí schválen, a poté ovšem jen částečně proveden, protože každý ministr námořnictva chtěl pomoci k provedení vlastního programu. Následkem tohoto nedostatku klesalo francouzské loďstvo stále hlouběji. Je to jen výsledek krátkodobé politiky. I naše monarchie zakusila podobné osudy, ačkoliv dlouhá funkční období velitelů námořnictva zabránila, aby došlo k takové zkáze, než za jakou jediné lze označit [stav] francouzského válečného námořnictva.“¹⁰⁹³

Co se uherských delegátů týkalo, „jeden shledá zcela pochopitelným, že řečníci opozice, delegáti hrabě Theodor Batthyány a Béla Meszössy, zcela nový požadavek pro loďstvo naprosto odmítli a toto zamítnutí podložili politickými, státoprávními a finančními motivy. Opět dominoval státoprávní moment. Opozice náhle zahořela láskou k zákonu o flotě a rezolutně jej požaduje. Obrací se proti programu [budování] loďstva, protože jeho provedením byla by práva uherského Říšského sněmu týkající se této části armádních potřeb údajně učiněna iluzorními.“ Batthyány, z Justhovy strany, „projevil veliteli námořnictva uznání za nabídku zákon o flotě předložit a prosí výbor tuto myšlenku nezamítnout,“ a navrhl resoluci, v níž by delegace prohlašovala očekávat neprodlené předložení návrhu zákona Říšskému sněmu; zatímco Meszössy z Kossuthovy strany vysvětlil svůj postoj tím, že „když svážeme správu vojska ruce vhodným zákonem o flotě, vzejdou dva následky. Jednak by válečné námořnictvo bylo osvobozeno vést každý rok stále nové boje s vládami a lidovými zastoupeními, které nemohou být příjemné žádné straně... Kdyby byl vytvořen takový zákon zohledňující výkonnost obou států, tak by i národ věděl, že od něj nemůže být více požadováno a že eventuální změny ministrů by současně neznamenaly i nové reformy.“ Mimoto by pevně stanovený rámec uklidnil Itálii i Británii, a návrh by nehrozilo, že delegace, z uherského úhlu pohledu jen parlamentní výbor, by se schvalováním víceletých programů stala mocnější než parlament.¹⁰⁹⁴ Delegát Gža Gzüllö se na rozdíl od něj nechal slyšet, že nemá zákon na nutný, a podobný názor měli mnozí jeho kolegové; výbor Batthyányiho resoluci odmítl.¹⁰⁹⁵

Podobně jako uherský nacionalista přemýšlel i sociálnědemokratický delegát předlitavského vojenského výboru Wilhelm Ellenbogen, který uvažoval nad ústavností schválení celého programu a chtěl navrhnout druhou resoluci, podle níž by „by si delegace od ceny programu měla držet odstup a požadovat po vládě předložení zákona o flotě Říšské radě. Při takovém zákoně by byla schvalována podstata věci analogicky brannému zákonu v obou sněmovnách Říšské rady, náklady v delegacích.“¹⁰⁹⁶

Na dalším zasedání výboru se k problému zákona vyjádřil také předseda vlády Bienert. „Podle mého názoru je sjednání takového zákona v našich ohledně společných záležitostí poněkud komplikovaných ústavních poměrech méně praktické,“ nechal se slyšet, a dodal, že témuž účelu může posloužit, když delegace k dodržování dohody mezi vládami a správou válečných resortů o dlouhodobější vyšší finanční zátěži odpovědné faktory formálně zaváže v resoluci, pokud dohoda sama o sobě nebyla dostatečnou zárukou, že pro příští roky je třeba počítat s určitým finančním plánem. „Předseda vlády jistě připustí, že resoluce a zákon nejsou

¹⁰⁹³ Der Morgen, 30. 1. 1911, 5, s. 1–2.

¹⁰⁹⁴ Pester Lloyd, 1. 2. 1911, 27, s. 5–6.

¹⁰⁹⁵ Pester Lloyd, /2. 2. 1911, 28, s. 7.

¹⁰⁹⁶ Arbeiter Zeitung, 4. 2. 1911, 35, s. 3.

rovnocenné,“ odpověděl delegát Ellenbogen, který v resoluci pojistku proti překročením rozpočtu nespatořoval. „Zákon o flotě,“ souhlasil František Staněk, „může být správou vojska obejit méně snadno než resoluce nebo dohoda.“¹⁰⁹⁷ Bienerth nepřesvědčil ani Zázvorku, který „vzhledem ke zkušenostem, které jeden poslední dobou s vládami má, příslibům vlády nevěří. Usnesené resoluce byly odsunuty, schválené zákony nerespektovány. Tváří v tvář těmto zkušenostem nemůže řečník dát k požadované velké oběti svůj souhlas. Myslet si něco o zákonu o flotě může řečník stejně málo jako o zákoně o stavbě [říčních] kanálů. Chybí mu víra, pročej jej nemůže uklidnit ani zákon o loďstvu, natož resoluce, jak ji předseda vlády naznačil.“¹⁰⁹⁸

Montecuccoli s Bienerthem souhlasil – zákon by byl sice příjemný, ale „jeho prosazení v parlamentních zastupitelských orgánech by nepochybně trvalo delší čas. Do schválení takového zákona o flotě ale nemůže program stavby [lodí] ponechán in suspenso,“ což nepotěšilo Ellenboga. „Není možné, aby delegace nejprve schválila program, a až poté požadovala zákon o flotě,“ bylo stanovisko sociálnědemokratického delegáta.¹⁰⁹⁹ Jak později řekl, zákon bylo třeba požadovat i proto, že delegaci, která nechá vládu ignorovat dohody, jejíž resoluce jsou zas a znova překračovány, která nemá žádný kredit před veřejností a vláda si s ní může dělat, co chce, „nemohu přiznat právo rozhodovat o miliardách pro válečné lodě.“¹¹⁰⁰ Jisý úspěch měl. Proti jeho návrhu se sice postavil delegát Petelenz, protože delegace sice neměla zákonodárnou moc, ale nemohlo jí „být upřeno právo zaujmout stanovisko k předlohám o stavbě lodí nebo zákonu o flotě a vyjádřit své názory,“¹¹⁰¹ a i zpravodaj Schlegel uznal, že cesta k zákonu by byla velmi nelehká,¹¹⁰² výbor přesto přijal resoluci požadující po vládě předstoupit s návrhem zákona o loďstvu před Říšskou radu,¹¹⁰³ která vzešla z Ellenbogenovy iniciativy.¹¹⁰⁴

Zástupci Námořní sekce neměli na této schůzi delegací s volbou slov právě štěstí, a to jak v záležitosti rozdělování zakázek, tak právě zákona o flotě. „Hrabě Montecuccoli tu vyslovil neuvěřitelná slova,“ hřímal během debaty o rozpočtu ministerstva zahraničí o několik dní později delegát Soukup. „Řekl, že zákon o flotě nebyl předložen zákonodárným sborům jen proto, že těžkopádný rakousko-uherský zákonodárný aparát nemůže změny vynucené technickým pokrokem provést dostatečně rychle. Věřím, že to je přímá urážka celého rakouského parlamentu, která nemůže a nezůstane bez odpovědi. Tady v delegacích se zkouší porušit zákon, tady se na ústavu nebere ohled, a pak se odváží jeden velitel námořnictva vystoupit a prohlásit, že se tak stalo, protože parlamenty by ty stamiliony nedodaly tak rychle, jak si společná vláda přeje. Vážení pánové, takový zástupce vlády by se v rakouském parlamentu nemohl už ani na okamžik objevit, a já věřím, že již najdeme prostředek vstřípit tomuto pánovi od námořnictva více respektu k zákonům, ústavě a výsadám parlamentu.“¹¹⁰⁵ Samozřejmě to neznamenal, že by Montecuccoli neměl pravdu, ovšem vzhledem k tomu, jak se vedení Námořní sekce v posledních letech chovalo či jak vystupovalo, je pochopitelné, že

¹⁰⁹⁷ Wiener Abendpost, 14. 2. 1911, 36, s. 4.

¹⁰⁹⁸ Pester Lloyd, 15. 2. 1911, 39, s. 5.

¹⁰⁹⁹ Wiener Zeitung, 2. 3. 1911, 50, s. 12.

¹¹⁰⁰ *Stenographische Stizungs-Protokolle der Delegation, s. XLV. Session, s. 469.*

¹¹⁰¹ Wiener Zeitung, 2. 3. 1911, 50, s. 12.

¹¹⁰² Pester Lloyd, 15. 2. 1911, 39, s. 5–6.

¹¹⁰³ *Stenographische Stizungs-Protokolle der Delegation, s. XLV. Session, s. 620.*

¹¹⁰⁴ Wiener Zeitung, 19. 2. 1911, 41, s. 9.

¹¹⁰⁵ *Stenographische Stizungs-Protokolle der Delegation, s. XLV. Session, s. 81–82.*

některým politikům přestávalo být sympatické. Jednalo se o varování, které si admirál musel vzít k srdi.

V plénu uherské delegace se za zákon postavil Ludwig Halló, jednak proto, že výpočty exposé šéfa Námořní sekce by se mohly stát bezcennými, kdyby provedení programu podle nich nezaručoval zákon, jednak proto, že s novým programem přicházela organická reforma námořnictva, zvyšovaly se náklady i nutný počet rekrutů, což muselo být ústavně, tedy parlamentem, schváleno.¹¹⁰⁶ Názory řečníků ale nebyly názory většiny, a tak zatímco uherský námořní výbor odmítl resoluci požadující předložení návrhu zákona, delegace Říšské rady ji přijala,¹¹⁰⁷ ačkoliv kritiku si neodpustil ani například Kozłowski. „Podle naší ústavy je delegace oprávněna jen ke schválení rozpočtu na jeden rok. K přijetí společné půjčky je kompetentní jen poslanecká sněmovna. Když tedy jeden po vládě požaduje předložit zákon o flotě, nesmí předjímat rozhodnutí poslanecké sněmovny ohledně programu stavby lodí,“¹¹⁰⁸ neboli „pokud by nyní měl být předložen zákon o flotě poslanecké sněmovně, nemůžeme s ohledem na tuto skutečnost předjímat výši výdajů [zařazených do] tohoto zákona.“¹¹⁰⁹

Rakouská vláda tentokrát nechtěla dostát své pověsti, že nebere ohledy na schválené resoluce, a tak se Bienerth dopisem z 18. května obrátil na Montecuccoliho, aby mu jak sdělil svůj názor, tak poskytl potřebné informace včetně německého zákona o flotě, který se zdál být vzorem. Měl v úmyslu se poté spojit s uherskou vládou, protože povaha věci podle jeho názoru vyžadovala současný postup obou kabinetů. Presidium Námořní sekce se návrhem zákona sice zabývalo ještě téhož měsíce, ale jak Montecuccoli sdělil delegátům, vedení námořnictva o něj neusilovalo, a tak nikam nespěchalo; odpověď byl odeslána až 23. května. Předsedovi vlády bylo připomenuto, že uherští delegáti se k otázce zákona postavili odmítavě už ve výboru, a protože se nezdálo žádoucí předložit zákon v Říšské radě, pokud se uherská vláda nechystala udělat totéž v Říšském sněmu, žádal Montecuccoli Bienertha nejprve se informovat o postojích Budapešti, než jej zaneprázdní svým výkladem o zákoně.¹¹¹⁰

Rakouskou vládou bylo sice možné vinit z ledasčeho, ne ale z neochoty komunikovat s Námořní sekcí; předseda vlády takřka obratem odpověděl, že je připraven se nejprve dohodnout s uherskou vládou, ovšem k tomu přeci jen potřebuje alespoň nějaké podrobnější informace.¹¹¹¹ Námořní sekce je zaslala po ještě delším váhání, až 7. srpna,¹¹¹² tedy už k rukám svobodného pána Gautsche. Předseda vlády se o týden později obrátil na Meyera s žádostí o posouzení,¹¹¹³ a pak se celá věc zdá být ve vládních kruzích odsunuta stranou či zapomenuta v běhu dalších událostí.

Poté, co byl zákon v tisku i v delegacích rozebrán zprava i zleva, nemohl předseda vlády nalézt v materiálech zaslaných Námořní sekci mnoho nového. „Zákon o flotě by možná zajistil stálý rozvoj c. a k. loďstva a připravil konec současnému stavu, který nutí válečné námořnictvo kvůli nedostatečnému dotování rozpočtového titulu VII příležitostně žádat o mimořádné dotace.

¹¹⁰⁶ Pester Lloyd, 28. 2. 1911, 50, s. 3.

¹¹⁰⁷ *Stenographische Stützungs-Protokolle der Delegation*, s. XLV. Session, s. 931.

¹¹⁰⁸ Wiener Zeitung, 3. 3. 1911, 51, s. 9.

¹¹⁰⁹ *Stenographische Stützungs-Protokolle der Delegation*, s. XLV. Session, s. 914.

¹¹¹⁰ MS/PK, X/V–7/9 nr. 1571 ex 1911, Bienerth Montecuccolimu, 18. 4. 1911.

¹¹¹¹ Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv: Inneres, Ministerratspräsidium [MRP], z. 2365 ex 1911, Bienerth Montecuccolimu, 30. 5. 1911.

¹¹¹² MS/PK, XV–7/9 nr. 2248 ex 1911, Montecuccoli Bienerthovi, 7. 8. 1911.

¹¹¹³ MRP, z. 3690 ex 1911, Gautsch Meyerovi, 14. 8. 1911.

Také by bylo zamezeno, aby náhrada vyřazených lodí byla zařazena do loďstva až několik let po vyloučení ve válce nepoužitelných jednotek. Proti těmto velmi podstatným výhodám, které zákon o flotě nabízí, ale stojí velmi závažné pochybnosti. Především nevidím žádnou neotřesitelnou jistotu, že zákon bude proveden dle svého plného znění,“ psal Montecuccoli a opatrně poukázal na zákon o vodních cestách,¹¹¹⁴ který jako zákon o kanálech zmínil delegát Zázvorka. Jednalo se o zákon z roku 1901, který kvůli svému rozsahu, technickým komplikacím a finanční náročnosti nebylo možné v plném rozsahu provést; spory kvůli němu byly jednou z příčin pádu Bienerthovy vlády koncem roku 1910.¹¹¹⁵ „Také bych chtěl pozornost Vaší Excellence přivést ke skutečnosti, že zákon o flotě nemohl nikde a nikdy zůstat po delší čas beze změn, protože síla loďstva a relativní počet lodí jednotlivých typů vždy záleží na způsobu složení ostatních loďstev. Zákon o flotě proto znamená pouto, které je pro loďstvo tím povážlivější, čím nesnadněji jsou v zastupitelských tělesech prosazovány změny.“

Montecuccoli se tedy mimo jiné obával přijít o možnost pružné reakce, kterou, vzato kolem a kolem, nikdy neměl zajištěnou, ale spoléhat se na jedny delegace bylo z tohoto úhlu pohledu jistě lepší než být závislý na dvou parlamentech, a ještě na delegacích.

Zákon¹¹¹⁶ musel obsahovat v první řadě nutný počet lodí [Sollbestand], který v tomto případě odpovídal počtu lodí obsaženým v programu představeném toho roku delegacím – bitevní loďstvo o 16 bitevních lodích, 12 křižnicích, 24 torpédoborcích, 72 torpédových člunech, 12 ponorkách, 8 říčních monitorech a 12 hlídkových člunech na Dunaj. Počty musely být zvýšeny, pokud by některá ze středomořských velmocí výrazně posílila loďstvo. Trén, z nějž byly v exposé jmenovány jen čtyři typy lodí – minonoska, vyprošťovací loď, uhlák a depotní loď pro torpédová plavidla –, z nichž od každého byly potřeba dvě lodě, a speciální lodě, které jednak rozpočet podstatně nezatěžovaly a jednak jejich typ a počet závisel na jiných skutečnostech, nebylo považováno za vhodné do zákona zahrnout. Pak byla třeba ještě materiální rezerva, a to 2 bitevní lodě, 3 křižníky a 6 torpédoborců.¹¹¹⁷ Že je kvůli pravidelným opravám nutná, bylo v tisku upozorňováno již o rok dříve,¹¹¹⁸ zavedena byla podle německého vzoru.¹¹¹⁹ Toto loďstvo mělo dostačovat k ochraně pobřeží monarchie proti ofenzivním operacím, nikoliv ale k útočné válce ve vzdálených mořích nebo k válce křižníkové. Zvláštní skupina lodí pro zahraničí [Auslandsflotte] nebyla pro nedostatek kolonií zavedena, pro plavby do zahraničí mohly připadat v úvahu křižníky z materiální rezervy. Prostý výčet těchto počtů lodí jednotlivých typů tvořil první paragraf návrhu zákona, který Montecuccoli ke svým vysvětlením přiložil.

Nebylo zacházeno do podrobností, přesně jak doporučovali všichni, kdo argumentovali proti Montecuccoliho obavám z nutných změn. Toto pojetí šéfovi Námořní sekce dávalo možnost nechat laiky schválit ledacos, co se při bližším pohledu nedalo snadno zařadit do některé z kategorií, problém by ale vyvstal v okamžik, kdy by delegáti začali porovnávat ceny lodí a vyptávat se na detaily. Bitevní křižníky, vedoucí lodě torpédových flotil nebo jakákoliv

¹¹¹⁴ MS/PK, XV–7/9 nr. 2248 ex 1911, Montecuccoli Bienerthovi, 7. 8. 1911.

¹¹¹⁵ CZEDIK, *Zum Geschichte*, sv IV, s. 43–44, 75–76

¹¹¹⁶ Plné znění viz Příloha 2.

¹¹¹⁷ MS/PK, XV–7/9 nr. 2248 ex 1911, Montecuccoli Bienerthovi, 7. 8. 1911.

¹¹¹⁸ Neue Freie Presse, 18. 6. 1910, 16458, s.25.

¹¹¹⁹ MS/PK, X/V–7/9 nr. 1571 ex 1911, *Referat der P. K. zur Note des k. k. Ministerpräsidenten*, 25. 4. 1911. Autor či autoři referátu, mezi něž zřejmě patřil Koudelka, pravděpodobně netušili, že s materiální rezervou počítal již Spau.

jiná hybridní či hraniční plavidla pak mohla zavdat podnět k debatám o tom, zda si námořníci myslí, že zákonodárci se nechají vodit za nos a budou schvalovat stavbu křižníků, za níž se ve skutečnosti skrývá protizákonné a drahé zvýšení počtu bitevních lodí, což mohlo snadno vést k nutnosti přesnější definice toho kterého typu plavidel, definice, kterou by bylo nutno velmi často měnit a již se původně všichni doufali vyhnout. To byl tedy dvojsečný meč; měnit zákon by ale bylo nutné měnit i tehdy, pokud by bylo třeba změnit počet lodí v jednotlivých kategoriích, zde by žádná pružnost nepomohla.

Druhý paragraf se týkal nahrazování zastaralých plavidel. Jejich životnost byla stanovena v souladu s názory v jiných námořnictvech a měla se počítat od roku spuštění staré lodi na vodu do roku spuštění nahrazující lodi na vodu. Německý zákon měřil životnost od roku schválení první splátky staré lodi do schválení první splátky na novou loď, což „se mi nezdá doporučeníhodné, protože jednotlivé lodě by mohly zůstat příliš dlouho na skluzu a předčasně zastarat.“ Životnost bitevních lodí, křižníků a monitorů byla stanovena na 20 let,¹¹²⁰ torpédoborců a ponorek na 15 a torpédovek a hlídkových člunů na 12 let; trén by byl nahrazován dle potřeby a ztráty okamžitě. Německý zákon, který neznal menší plavidla než křižníky – křižníky nicméně dělil na malé a velké –, počítal po novele z roku 1908 pro bitevní lodě a křižníky také s 20 lety. V německém zákoně obsažená ustanovení o zařazování lodí do služby a o mužstvu k dispozici, tedy paragrafy 3 a 4, do rakousko-uherského návrhu zahrnuté nebyly, protože „zařazování do služby nemají být žádnou pevnou normou, nýbrž přizpůsobeny daným požadavkům výcviku a politickým poměrům; mužstvo k dispozici je u nás limitováno ustanoveními branného zákona.“ Třetí paragraf návrhu, týkající se nákladů, se zdá být německým pátým s několika vyměněnými slovy, ovšem velmi podstatnými. Říkal, že schválení prostředků požadovaných k provedení zákona podléhá ročnímu stanovení delegací – v tomto případě Říšské rady, záleželo, v kterém státě byl návrh předkládán. Zřejmě je možné jej vykládat tak, že schválily-li by delegace splátky na stavbu lodí, parlament by nemohl než schválit na ně prostředky v rámci státního rozpočtu, tedy by se nic podstatného neměnilo. Poslední, čtvrtý, paragraf říkal, že zákon vstupuje v platnost dnem zveřejnění.

V závěru Montecuccoli dodal, že požadovaného stavu lodí v některých kategoriích ještě není dosaženo a materiální rezerva vůbec neexistuje; na doplnění stavu požadoval lhůtu pěti let od chvíle, kdy se z návrhu stane zákon – poté měl být požadovaný stav automaticky udržován, dokud si okolnosti nevytvoří změnu zákona –, a žádal předsedu vlády informovat jej o jednáních s uherskou vládou.¹¹²¹

Přestože Montecuccoli ideu zákona nepodporoval, návrh byl připraven pečlivě, z německého vzoru nebylo přebráno nic, co nebylo pro monarchii vhodné, a pro Rakousko-Uhersko navržené ustanovení o měření životnosti lodí od roku spuštění na vodu bylo nepochybně lepší než německé počítání od schválení první splátky. Návrh zákona se ovšem vůbec nezabýval tím, co by zřejmě velmi rádi viděli někteří delegáti, totiž cenovými stropy.¹¹²²

¹¹²⁰ Ještě 4. února Montecuccoli před delegáty mluvil o životnosti křižníků 15 let. Wiener Zeitung, 5. 2. 1911, 29, s. 9.

¹¹²¹ MS/PK, XV–7/9 nr. 2248 ex 1911, Montecuccoli Bienertovi, 7. 8. 1911, příloha 3. Německé zákony otištěny v: UHLE-WETTLER, s. 480–486.

¹¹²² Německý zákon z roku 1898 stropy obsahoval, zákon z roku 1900 již obsahoval jen ustanovení, že po překročení určité sumy výdělku na kolkovním nesmí být zbývající požadavek kryt zvýšením či rozšířením daní na zboží masové spotřeby.

Šéf Námořní sekce by samozřejmě byl sám proti sobě, kdyby něco takového navrhl, svazoval by si ruce podobně, jako kdyby blíže technicky specifikoval jednotlivé kategorie lodí. Poslanci by tak schválili poměrně vágní zákon, který neříkla více, než kdy je potřeba nahradit kterou loď a kolik jich má dohromady být; ruce správě námořnictva by vázal jen polovičatě. Mimoto by zákon sice nařizovat postavit toho a toho roku ty a ty lodě, ale otázkou zůstávalo, zda by bylo možné si jeho dodržení vynutit. Ostatně jak se nechal slyšet Biliński, „pokud ministři financí nemohou, ‚muset‘ zanikne,“¹¹²³ delegáti si mohli klást podmínky ve formě maximálních nákladů nebo zakázek na to či ono z té které části monarchie. Pokud by nemohli vyjednávat přímo, pokud by schválení nákladů mělo být pouhou formalitou, měli možnost postavit se všemu v parlamentu, obstruovat, neschválit státní rozpočet či odmítnout zvolit delegace, popřípadě mohli zařídit, aby parlament nebyl práce schopný vůbec. V tomto ohledu byly Říšský sněm i Říšská rada stejně nespolehlivé; jak prohlašoval Soukup, jistě by našly cestu naučit pány od námořnictva respektu, a Montecuccolimu se nelze divit, že právě tomu se učit nechtěl a nechtěl být na parlamentech závislý víc, než musel. V případě přijetí zákona mohly vyvstat situace, kdy by bylo třeba schválit jak jeho změnu, tak náklady během jednoho roku, a to ve dvou parlamentech a v delegacích – i pokud by v delegacích schvalování pouhou formalitou bylo, stále by zbývaly dva parlamenty, což mohlo být povážlivě mnoho. Šéf Námořní sekce se v žádném z nich nesměl ukázat, a u žádného z nich nemohlo být jisté, zda bude pracovat, když bude třeba. Vedení námořnictva nejenže by si zákone vůbec nepomohlo, ale ještě by mu vyvstaly nové starosti.

Vzhledem k tomu, že zákon se zdál ze scény zmizet, nemuselo si vedení námořnictva z možných následků jeho zavedení dělat těžkou hlavu. Ještě v březnu chtěl jeho předložením sociální demokrat Němec podmiňovat naléhavě nutné projednávání rozpočtového provizoria,¹¹²⁴ v Říšském sněmu na něj byla zavedena řeč během debaty o rozpočtu, kdy někteří poslanci prohlašovali, že reforma či budování námořnictva nepatří před delegaci a lze je zajistit jen zákonem, který by rozpínavosti jeho vedení dal jasné hranice,¹¹²⁵ ale otázka zákona se přes léto zdála přestat být aktuální. Max Schloss v říjnu zveřejnil v týdeníku *Armeeblatt* sérii článků „Ungarn und die Kriegsmarine“, v nichž dychtil po zákoně o flotě a vyzdvihoval výhody, které by Uhry – dle jeho názoru největší nepřítel zákona – mohly mít ze silného loďstva.¹¹²⁶ O rok později se k tomuto problému v plénu delegace vrátil hrabě Latour; podle jeho názoru bylo třeba zajistit kontinuitu stavby lodí přesunutím prostředků do ordinaria, tedy do titulu VII, a jako jediný prostředek k tomu viděl zákon, který nemusel být dlouhodobý, ale především elastický. Montecuccoli odpověděl, že je ochoten znovu se v této otázce obrátit na vlády vládám. V tu chvíli, 19. listopadu 1912, již ale Montecuccoli věděl své, a jeho slova „doufám, že se na té i oné straně přece dokážeme shodnout,“ byla prázdná.¹¹²⁷

¹¹²³ PA XL, gmcpz 483 ex 1910.

¹¹²⁴ Prager Tagblatt, 22. 3. 1911, 81, s. 1.

¹¹²⁵ Pester Lloyd, 28. 3. 1911, 71, s. 3; Abendblatt, s. 1.

¹¹²⁶ MKFF, Mm/63 ex 1911, prosinec 1911.

¹¹²⁷ *Stenographische Sitzungs-Protokolle der Delegation, s. XLIVII. Session, s. 195–197.* Že doporučuje fixovat plány námořnictva zákonem zmínil Latour již ve vojenském výboru 25. 9. 1912, zatímco prezident uherského námořního výboru Ernst svobodný pán Dániel se 11. 10., během téže schůze, vslovil pro nahrazování zastaralých lodí z norálního rozpočtu. *Wiener Zeitung*, 26. 10. 1912, 221, s. 4; *Pester Lloyd*, 12. 10. 1912, 241, s. 6.

Již 5. listopadu totiž psal Stürgkhovi dotaz, jaký je stav jednání s uherskou vládou s poukazem na podklady zaslané předešlého léta,¹¹²⁸ a předseda vlády 11. listopadu odpověděl, že žádná jednání zahájena nebyla. Prvořadým důvodem byl fakt, že Montecuccoli zákon nijak rozhodně nepodpořil a i na rakouské straně o něm přetrvávaly závažné pochybnosti, a pak, 312milionový program již běžel a nový se zdál sestavený. Vzhledem k těmto dalekosáhlým opatřením by „nebylo možné předstoupit před rozhodující parlamentní faktory s požadavky, které by byly spojeny se zřízením zákona o flotě.“¹¹²⁹

Jakkoliv si ale Montecuccoli nepřál být vázán zákonem, přál si automaticky nahrazovat lodě, a debata o automatickém nahrazování zastaralých lodí tak tímto nekončila a ani nezačínala. Už ve Spaunovu exposé stálo, že ročně je třeba mít k dispozici 4–5 % celkové hodnoty loďstva a vyšší rozpočet by lodě tedy umožnil nahrazovat bez nutnosti vznášet další požadavky.¹¹³⁰ Podobně v Montecuccoliho memorandu z roku 1905 bylo pro titul VII ordinaria žádáno 30,7 milionu, které měly představovat dvacetinu celkové hodnoty loďstva,¹¹³¹ tento princip zdůraznil v přednášce císaři z března roku 1908¹¹³² i na zasedání ministerské rady v září 1909.¹¹³³ Roku 1911, kdy Montecuccoli před výbory delegací prohlásil, že nepovažuje „za vhodné neustále si vypomáhat mimořádnými dotacemi; neboť vyvolávají jak doma tak v zahraničí neklid. Navýšení ordinaria odpovídající potřebám konkrétního okamžiku by bylo lepší,“¹¹³⁴ už byla řeč o 60 milionech,¹¹³⁵ o rok později vojenská kancelář následníka trůnu vypočítala, že k automatické obnově loďstva by bylo ročně třeba přibližně 75 milionů,¹¹³⁶ a sám Montecuccoli téhož roku společnými ministrům zmínil postupné navýšení na 80 milionů,¹¹³⁷ a ani tato suma nebyla konečná. Nicméně, jak řekl rakouským delegátům v prosinci roku 1913 admirál Haus, „tento ideál nebyl dosažitelný, protože dle vysvětlení obou ministrů financí by bylo nemožné zařadit do titulu VII takovou sumu, která byla podle výkazů admirála Montecuccoliho nutná k udržení loďstva na stejné úrovni. Držet titul VII na jakékoliv výši je možné stejně málo, jako předem říci, jaké sumy budou pro námořnictvo potřeba za deset let.“¹¹³⁸

„Vedoucí ministerstva financí [August svobodný pán Engel] má bázeň z toho, že by mu bylo připisováno umístění takového obnosu na stavbu lodí do ordinaria,“ domýšlel se o půl roku později zpravodaj Schlegel. „Tento postup by ale byl racionální, protože dlouhodobě je zcela nemožné zařídit všechny náhrady cestou dotací. Pokud vedoucí ministerstva financí není za daných poměrů schopen tuto sumu do průběžných výdajů zařadit, a má proto za nutné úvěrové

¹¹²⁸ MS/PK, XV–7/9 nr. 4737 ex 1912, Montecuccoli Stürgkhovi, 5. 11. 1912.

¹¹²⁹ MS/PK, XV–7/9 nr. 5012 ex 1913, Stürgkh Montecuccolimu, 11. 11. 1912.

¹¹³⁰ MKSM, 51–2/2 ex 1898, *Exposé betreffend die Nothwendigkeit der Stärkung der k. u. k. Flotte*, březen 1898.

¹¹³¹ MS/PK, XV–7–11 no. 863 ex 1906, *Denkschrift über die Nothwendigkeit der Verstärkung der k. u. k. Flotte*, 6. 6. 1905.

¹¹³² MS/PK, XV–7/8 nr. 416 ex 1909, *Vortrag über die unzureichende Höhe des derzeitigen Marinebudgets*, 31. 3. 1908.

¹¹³³ PA XL, gmcpz 473 ex 1909.

¹¹³⁴ Podle admirálových slov by byly lodě zbývající do požadovaného počtu nebo nahrazující v tu chvíli již nepoužitelná plavidla, o něž nebylo postaráno v 312,4milionové dotaci, dokončeny do roku 1920 z normálního rozpočtu, pokud by byl titul VII od roku 1916 odpovídajícím způsobem navyšován. *Stenographische Sitzungs-Protokolle der Delegation, s. XLIV. Session, Exposé des Marinekommandanten*, s. 4.

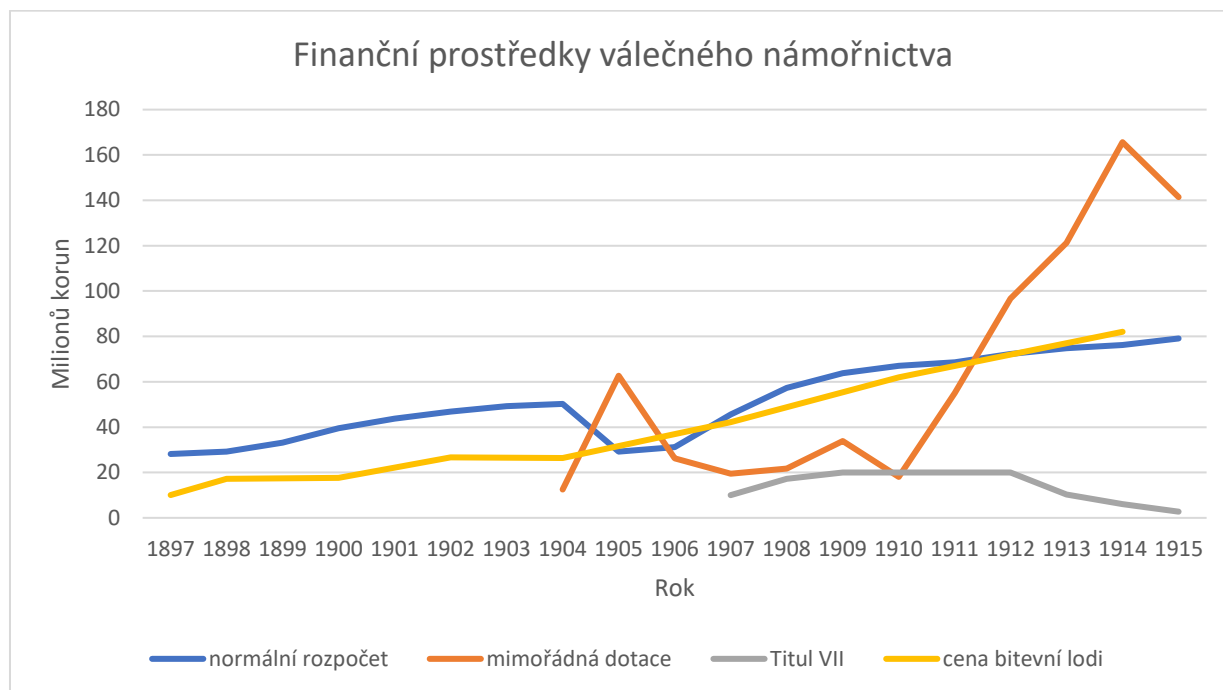
¹¹³⁵ MKFF, Mm/99 ex 1911; MKFF, Mm/63 ex 1911.

¹¹³⁶ MKFF, Mm/45 ex 1912.

¹¹³⁷ PA XL, *Besprechung der gemeinsamen Minister und des Marinekommandanten*, 21. 5. ex 1912.

¹¹³⁸ Wiener Abendpost, 3. 12. 1913, 278, s. 3.

operace, je to také možné, aniž by jeden každých pět let vyrukoval s vysokým číslem,“ protože ať už by bylo pravidelně, každoročně dáváno k dispozici 70 nebo 100 milionů na nové lodě v ordinariu, extraordinariu nebo formou dotace, poslanci by měli snazší práci a v zahraničí by bylo vyvoláváno méně vzruchu.¹¹³⁹ Nedostatečnou výši titulu VII a naprostou závislost válečného námořnictva na mimořádných dotacích ilustruje Graf 1:

Graf 1: Finanční prostředky c. a k. válečného námořnictva
(Zdroj: *Jahresbericht der k. u. k. Kriegsmarine.*)¹¹⁴⁰

Přes volání po odpovídajícím navýšení titulu VII neupadl zákon o flotě do zapomnění. Podle toho, co Montecuccoli sdělil v lednu roku 1913 vojenské kanceláři následníka trůnu, chtěl jako základ pro zákon o flotě použít svůj nový program, protože ale zamýšlel po svých sedmdesátých narozeninách odstoupit a výše zmíněná opatření nepodporoval, zůstává otázkou, jak bylo toto prohlášení myšleno.¹¹⁴¹ Kdo si ještě téhož roku na flottengesetz vzpomněl, byl v plénu uherské delegace Albert hrabě Apponyi, jemuž předseda vlády Tisza odpověděl přesně v duchu Montecuccoliho přesvědčení. „Idea zákona o flotě se nikde neosvědčila jako šťastná, ani v jednotných státech, kde modifikace a přizpůsobení zákona změněným poměrům mohou být uskutečněny snáze než u nás. Takový zákon by u nás vedl k přebytečným komplikacím,“ byl jeho názor, a „možná lze i z principiálního úhlu pohledu pochybovat, zda je možné převzít závazek přesahující rozpočet běžícího roku.“¹¹⁴² Ani ne o půl roku později Haus taktéž před uherskými delegáty zmínil, že zákon by věci prospěl, vzpomněl si, že Montecuccoli se k němu nestavěl veskrze odmítavě a byl připraven jej akceptovat, pokud by se vlády usnesly, že v něm bude stanoven počet lodí, zatímco cena, odvíjející se od pokroku techniky, nikoliv. „Vývoj by

¹¹³⁹ Wiener Zeitung, 12. 5. 1914, 108, s. 7–8.

¹¹⁴⁰ Mimoto MKSM, 51–3/5–7 a PA XL, gmpcz 947 ex 1912; pro rok 1905 jsou zohledněny refundace, pro roky 1914 a 15 se jedná pouze o návrhy či odhady, přičemž rok 1914 se kvůli přechodnému období zdá být nejméně směrodatný.

¹¹⁴¹ MS/PK, XV—7/8 nr. 5372 ex 1912.

¹¹⁴² Pester Lloyd, 11. 12. 1913, 292, s. 4.

tím byl postaven na pevný základ a mohl by i probíhat ekonomičtěji, protože loděnice by přesně věděly, s čím mají počítat, a mohly se podle toho zařídit. Vedení námořnictva je ale v této záležitosti odkázáno na iniciativu obou vlád,¹¹⁴³ které ovšem odmítaly být iniciativní. Rakousko-Uhersko se zákona o flotě dočkat nikdy nemělo a jeho válečné námořnictvo dostatečně dotovaného titulu VII také ne, a tak byly tyto záležitosti předmětem úvah ještě během válečných let.¹¹⁴⁴

6.2 Čtvrté společné ministerstvo?

Že rozvoj válečného námořnictva nebyl dlouhodobě ničím zajištěn, komplikovalo šéfům Námořní sekce práci tím více, že při jednání o rozpočtu se ne vždy cítili a ne vždy byli rovnoprávnými partnery ministrů. Stačí připomenout Monteciccolioho povzdech, že „mé protesty byly sice vyslyšeny, ale v důsledku mého postavení se přes ně bez další diskuse přešlo,¹¹⁴⁵ aby byl tento rozdíl zřejmý, a boj o Schöanichem přislíbené tři miliony nebyl prvním ani jediným sporem, který šéfové Námořní sekce s ministry války vedli. Roku 1899 panovník nařídil, aby námořnictvo vedlo veškerou komunikaci s Ministerstvem zahraničí ohledně zámořských misích přes Ministerstvo války; hned následujícího roku adresoval Spaun Františku Josefovi memorandum, v němž žádal změnu postavení správy námořnictva, zřízení Ministerstvu války formálně přidělené Admirality, která by fakticky ale byla plně samostatná. Její šéf by měl ohledně námořnictva stejné postavení jako ministr války ohledně vojska, byl by přímo podřízený panovníkovi, osobně zodpovědný za připravenost loďstva i výcvik a disciplínu mužstva, její šéf by vystupoval před delegacemi jako zástupce ministra a zodpovídal za rozpočet. Spoluzodpovědnost i spolupodpis ministra by zůstaly zachovány a šéf admirality by se při komunikaci s ministerstvy a ministerstvu války podřízenými úřady podepisoval za ministra války. Rozhodnutím panovníka z 31. října 1900 ale nebylo na statutu Námořní sekce nic změněno; do stanov Námořní sekce, do pasáže o povinnostech jejího šéfa, bylo ale nově zařazeno, že ohledně delších zámořských misí nebo odesílání vojensky silných lodí do zahraničí, pokud na ně nebylo pamatováno v programu zařazování lodí do služby, se musí dorozumět s ministrem války i šéfem generálního štábu, v případě nutnosti jim takový počín musí dát na vědomí dodatečně.¹¹⁴⁶ Komunikace mezi Námořní sekcí a ostatními úřady byla komplikovaná i z opačné strany – Uhry znaly jen ministra války a veškerou korespondenci týkající se námořnictva posílaly jemu, na ministerstvu bylo třeba vše přeložit, vidovat, a až poté předat, což často znamenalo zdržení.¹¹⁴⁷ Naopak rakouští ministři, jak se zdá, se přímé komunikaci nevyhýbali.

Že vztah těchto dvou funkcionářů, tak jako postavení šéfa Námořní sekce, není ideální, se znovu ukázalo nejpozději během aféry s bankovními půjčkami, obsah i tón Auffenbergovy nóty přinutily k zamyšlení i personál vojenské kanceláře Františka Ferdinanda. „Je-li ministr války de facto odpovědný za rozpočet námořnictva, pak nestačí, že ví, jak jsou peníze vyúčtovány; musí také vědět, proč a za co jsou vydány. Protože jako neodborník nemůže tuto látku ovládat, je nyní nutné ustanovit zastupování námořního rozpočtu velitelem

¹¹⁴³ Pester Lloyd, Abendblatt, 13. 5. 1914, 108, s. 2.

¹¹⁴⁴ MS/OK, SR 14, Flottenbau, no. 9, 16. 5. 1917, podpis nečitelný.

¹¹⁴⁵ MS/PK, XV-7/1 nr. 91 ex 1911, Montecuccoli MKSM, 7. 1. 1911.

¹¹⁴⁶ WAGNER, s. 86–87.

¹¹⁴⁷ MKFF, Mm/38 ex 1912, *Regelung der Kommando-Verhältnisse bei der Kriegsmarine*, únor 1912.

námořnictva.“¹¹⁴⁸ Jakkoliv je tato formulace poněkud nepřesná – doslova vzato nebyl problém v zastupování rozpočtu, ale v odpovědnosti –, a ani v kontextu se nezdá příliš smysluplná (viz předchozí kapitola), jasně naznačuje, kterým směrem se měl vývoj ubírat.

„Válečné námořnictvo je vůči delegacím zastupováno neodborníkem a takzvaná ministerská odpovědnost je v předloženém případě vlastně švindl,“ psalo se v jednom z dalších referátů následníkovi trnu, „neboť vůči delegacím odpovědný funkcionář vlastně nesmí do provozu válečného námořnictva mluvit; smí jen kontrolovat, zda velitel námořnictva neutráčí víc peněz, než mu bylo schváleno.“ S tím bylo možné se smířit, dokud námořnictvo pracovalo s 30–40 miliony ročně, jak ale nabývalo na významu a požadovalo stále vyšší sumy, musela přijít chvíle, kdy je ministr už nebude chtít zastupovat, protože by svým růstem ohrožovalo rozvoj pozemních sil. Nakonec se také mohlo stát, že by delegace žádaly, aby všechny ty miliony poskytované námořnictvu zastupoval funkcionář, který je utrácí. Spolupráce pozemních a námořních sil při obraně říše by tak jako dosud byla zajištěna náčelníkem generálního štábu. Ministr námořnictva by byl ve výhodnějším postavení než pouhý šéf sekce, a i Montecuccoli zřízení ministerstva považoval za „velmi užitečné opatření“.¹¹⁴⁹

Že ministr války nebyl za svou zodpovědnost za rozpočet námořnictva přinejmenším v některých chvílích příliš vděčný, ukazuje i situace, kdy v rakouské delegaci začátkem března 1911 přišla řeč na dohodu Námořní sekce s uherským ministrem obchodu ohledně dělení zakázek, z níž se vyvinula diskuse právě o této zodpovědnosti. „Nechat odpovědného ministra války stranou a přivolat jej jako obětího beránka, jen když se něco zdá jít s kopce, nejde,“ dal se tehdy slyšet Schönaich.¹¹⁵⁰

Zřízení ministerstva námořnictva by tedy potěšilo jak vojáky, tak námořníky, nicméně bylo třeba se zamyslet ještě nad politickou stránkou věci. Nikde nebylo stanoveno, kolik má být společných ministerstev, pouze pro co; uherský zákon o vyrovnání mluvil o společném nakládání s válečnými záležitostmi, rakouský o branné moci včetně válečného námořnictva, což se dalo vykládat jak pozitivně, tak negativně. Zatímco v Rakousku by se sotva proti zřízení čtvrtého ministerstva sotva protestovalo, v Uhrách by tomu zřejmě bylo naopak – více společných ministerstev by znamenalo posílení pospolitosti, proti čemuž se Uhry vždy stavěly. Čtyři ministři by se také těžko dělili mezi státy. Dva a dva by narazili na odpor Rakouska, které by se odvolávalo na svou „kvótu“, tři ku jednomu by se Uhrám zdáli příliš málo – ministra námořnictva by si ale mohly sotva nárokovat, protože toho času¹¹⁵¹ v něm nesloužil žádný vlajkový důstojník „uherské národnosti“; vznesena mohla být i otázka sídel ministrů. Kvůli těžkostem z uherské strany tak bylo radno se zřízením ministerstva vyčkat, než se vyřeší zatím nerozhodnuté vojenské otázky, například branný zákon.

Protože nikdo nemohl být na dvou místech zároveň, vyžadovala v této souvislosti arcivévodovu pozornost i jiná záležitost. „Úspěšná činnost velitele loďstva podmiňuje stálá přítomnost velitele námořnictva u floty; jeho povinnosti šéfa námořnictva jej ale po větší část

¹¹⁴⁸ MKFF, Mm/32 ex 1912, *Referat über die Finanzgebarung bei der Kriegsmarine*, nedatováno.

¹¹⁴⁹ MKFF, Mm/38 ex 1912, *Referat über die Schaffung eines Marineministeriums*. 4. 4. 1912.

¹¹⁵⁰ MS/PK, XV–7/1 nr. 5184 ex 1911, *Antwort des Kriegsministers*, březen 1911.

¹¹⁵¹ Tento referát vojenská kanceláře je sice datován únorem 1912, ovšem takřka totožný je mezi materiálními Námořní sekce, ten podle poznámky tužkou pochází z května 1911. Zdá se, že byl taktéž sepsán vojenskou kanceláří následníka trůnu a na Námořní sekci měl být upraven pro císaře, jemuž ale nebyl odeslán. MS/PK, XV–7/1 nr. 5184 ex 1911, *Referat über Umgestaltung des k. u. k. Kriegsministeriums, Marinesektion, in ein k. u. k. Marineministerium*, květen 1911.

roku poutají k psacímu stolu ve Vídni,“ psalo se v dalším referátu. Moderní loďstvo totiž bylo tak komplikovaným nástrojem, že jistotu v jeho vedení nebylo možné získat jinak než právě v kontaktu s ním, a proto se ozývaly hlasy volající po oddělení obou funkcí. Velitel loďstva měl mít nepřerušovaný, mnohaletý kontakt s flotou, po celou dobu by byl v čele té části loďstva, která byla v míru ve službě, a byl by jím ten admirál, o němž se předpokládalo, že by loďstvu velel za války. Zároveň by mohl být podřízený či přidělený (podle vzájemného poměru hodnot) šéfovi Námořní sekce, který by i nadále nesl veškerou zodpovědnost, protože by kvůli tomuto opatření nebylo třeba měnit stanovy Námořní sekce.¹¹⁵² „Dokud bude současný velitel admirál hrabě Montecuccoli stát v čele námořnictva, nemělo by k takovému rozdělení současné agendy velení námořnictva dojít,“ soudila následníková vojenská kancelář. „Hrabě Montecuccoli by to nepochybně bral jako urážku a tu si tvůrce moderního rakouského loďstva nezaslouží.“ Příležitost k úplnému oddělení velení a správy by tak poskytl až admirálův odchod do penze,¹¹⁵³ do té doby bylo třeba se spokojit s méně ideálním řešením.

Už začátkem roku 1911 byl Montecuccoli údajně rozhodnut zažádat o odchod do penze, až mu bude sedmdesát let, tedy koncem února 1913. Po spuštění *Viribus Unitis* na vodu ale měl následník trůnu zmínit, že nastal čas jak k jeho odchodu, tak k odchodu o čtyři roky mladšího viceadmirála Julia von Rippera, a jakkoliv se nechal přemluvit nechat Montecuccoliho odejít na vlastní žádost, zůstaly mu výhrady – velitel námořnictva se zdál příliš pohodlný, aby se častěji objevoval na audiencích u císaře, a nepatřil v první řadě k psacímu stolu, nýbrž především k loďstvu. Admirál se nezdál být ochotný vyjít Františku Ferdinandovi vstříc,¹¹⁵⁴ nicméně si s následníkem trůnu začal o nadcházejících změnách ve vedení námořnictva psát.

Dosavadní Montecuccoliho zástupce admirál Leodegar Kneißler von Maixdorf měl v létě odejít do penze, a šéf Námořní sekce zamýšlel navrhnout na tuto pozici viceadmirála Antona Johanna Hause, zatímco Ripper by zůstal na svém postu přístavního admirála v Pule¹¹⁵⁵. V lednu se císaři zmínil o svém brzkém odchodu, o němž sice podle Františka Josefa zatím nemohla být řeč, otevřel tím ale otázku svého nástupce. František Josef podotkl, že jmenovat Hause zástupcem nevyklučuje učinit Rippera nástupcem, který Montecuccoliho dokonce prosil, aby byl na tuto pozici navržen. Jenomže podle Montecuccoliho názoru byl pro svůj post v Pule Ripper vhodnější než Haus, a přestože šéf Námořní sekce by jej kvůli osobnímu kontaktu měl za svého zástupce raději, nepřál jej námořnictvu jako svého nástupce, protože by se choval autokraticky, vlastnost, pro niž nebyl oblíbený. Naopak Haus byl velmi oblíben, ovšem neměl takovou lásku k „nejvyšší službě“ jako Ripper, jehož nicméně překonával ve všech námořnických dovednostech. Haus byl první volbou pro velení loďstvu, jímž by jako admirál v Pule pověřen být nemohl, a Montecuccoli se rozhodl učinit svým zástupcem právě jeho.¹¹⁵⁶

Podle Koudelkových vzpomínek myslel následník trůnu na viceadmirála Luziana von Zieglera jako na Montecuccoliho nástupce, ale námořní důstojníci přidělení jeho vojenské

¹¹⁵² MKFF, Mm/38 ex 1912, *Referat über Schaffung eines ständigen Flottenkommandos*, nedatováno.

¹¹⁵³ MKFF, Mm/38 ex 1912, *Regelung der Kommando-Verhältnisse bei der Kriegsmarine*, únor 1912.

¹¹⁵⁴ BAUMGARTNER, vyd., s. 154–155.

¹¹⁵⁵ V míru byl přístavní admirál v Pule nezpochybnitelně mužem číslo dvě válečného námořnictva, pod jeho úřad spadal arsenál, pevnost, lodě v rezervě a stacionární plavidla v Dalmácii i Konstantinopoli, dunajská flotila, ústavy, instituce a veškerá námořní služba v zeměpisně vymezené správní oblasti admirálatu včetně, a to možná především, výcviku mužstva; přidělen mu byl velitel arsenálu a velitel válečného přístavu. KOUDELKA, s. 409–410; WANDRUSZKA, URBANITSCH, vyd. *Die Habsburgermonarchie*, sv. V, s. 733–734.

¹¹⁵⁶ MKFF, Mm/33 ex 1911. Montecuccoli Františku Ferdinandovi, 17. 5. 1911.

kanceláři se nechali zaslepit Hausovou genialitou a obhajovali jej tak dlouho, až se s tímto návrhem František Ferdinand spřátelil.¹¹⁵⁷ Vojenská kancelář Montecuccolimu tedy odpověděla, že arcivévoda by nerad, kdyby Haus, povolán jako zástupce šéfa Námořní sekce, ztratil kontakt s loďstvem, proto by raději viděl, aby se na svou budoucí roli velitele námořnictva připravoval cvičením se ve velení a přípravou instrukcí, zatímco zástupcem šéfa by se stal Ripper. Montecuccolimu se podařilo zajistit materiální rozvoj loďstva, nyní bylo třeba dát mu odpovídající velitele a František Ferdinand by rád viděl nějaké řešení, které by Hausovi už nyní umožnilo přiblížit se svému budoucímu postavení velitele loďstva – třeba učinit Rippera Montecuccoliho zástupcem pro vedení Námořní sekce a Hause pro velení loďstvu.

Montecuccoli souhlasil; v okruhu působnosti nové funkce by bylo jak přispívat k připravenosti aktivní i rezervní eskadry, domácích stacionárních plavidel i plavidel ze stanovišť torpédových člunů, inspekce, možnost velet zvětšené eskadře v rámci manévrů nebo řídit válečné hry v Pule, kde by také sídlil. Zřízení této funkce by odlehčilo přístavnímu admirálovi, Ripper ale viděl v Hausovi rivala a Montecuccoli věřil, že mu bude ztrpčovat život či je dokonce přinutí k odchodu, což by pro námořnictvo byla velká ztráta. Pokud František Ferdinand souhlasil, měl dát Montecuccolimu vědět, aby ten mohl žádat císaře o rozhodnutí,¹¹⁵⁸ ovšem ještě rok se v tomto směru nemělo nic změnit a věci se zdají dát opět do pohybu s již zmíněnou aférou kolem Auffenbergovy nóty.

Nově vytvořená funkce se měla nazývat inspektor loďstva; František Ferdinand měl příležitost prohodit tuto záležitost s Montecuccolim začátkem roku 1912, a už na přelomu dubna a května se nechal slyšet, že je nejvyšší čas obrátit úmysly ve skutečnost. Inspektor se měl podílet už na cvičeních letní eskadry toho roku, v úvahu připadal jen Haus, a mimoto byl následník trůnu toho názoru, že někteří vysocí námořní důstojníci by měli být zbaveni úřadů, aby čínorodí, zasloužilí štábní důstojníci dostali příležitost dosáhnout vyšších služebních míst v nižším věku – myslel především na Rippera, jehož odchod se nicméně měl udát automaticky po jmenování Hause šéfem Námořní sekce.¹¹⁵⁹ O statutech nové funkce jednala vojenská kancelář s Námořní sekcí na přelomu května a června, na jejich konečné posobě se odrazila i přání následníka trůnu. František Josef zřízení inspektorátu 29. června schválil a 7. července¹¹⁶⁰ byl inspektorem jmenován Haus,¹¹⁶¹ který do té doby působil na MTK. Jakkoliv jej ale měl za svého vhodného nástupce, Montecuccoli z jeho jmenování inspektorem zřejmě příliš velkou radost neměl. „Když tam nejsem,“ měl podle Koudelky říci, „potřebuji jako zástupce někoho, kdo dělá, co já chci, a ne toho, kdo chce prosadit [své] vlastní nápady.“ Že Haus byl velmi inteligentní, nebylo popíráno, ale objevovaly se i názory, že sám sebe přeceňuje a uznával jen své vlastní myšlenky a nápady.¹¹⁶²

¹¹⁵⁷ BAUMGARTNER, vyd., s. 161. Sám Koudelka nepopírá, že Haus byl inteligentní, nezdá se ale, že by jej měl za geniálního; z kontextu se zdá spíše vyplývat, že Koudelka mluví o „údajné genialitě“.

¹¹⁵⁸ MKFF, Mm/33 ex 1911, Montecuccoli Františku Ferdinandovi, 27. 3. 1911.

¹¹⁵⁹ MKFF, Mm/38 ex 1912, MKFF Montecuccolimu, 4. 5. 1912. Haus byl stále ještě jen viceadmirálem, zatímco Ripper od 1. 11. 1911 admirálem; tradice – vykládaná ovšem různě – velela nejen, aby na moři nikdo s vyšší hodností nebyl podřízen důstojníkovi s nižší hodností (výjimkou mohli být například ministři), ale ani aby nikdo nebyl podřízen důstojníkovi, který sice má stejnou hodnost, ale po kratší čas než dotýčný. Nejedná se o prosté služební stáří, tedy o dobu služby u námořnictva, ale o „Rangalter“. Ripper ovšem nesloužil na moři; v každém případě odešel do penze 1. března 1913.

¹¹⁶⁰ Podle novin 1. července. Wiener Zeitung, 1. 3. 1913, 51, s. 3.

¹¹⁶¹ WAGNER, s. 90–91.

¹¹⁶² BAUMGARTNER, vyd., s. 107, 161; HALPERN, *Anton Haus*, s. 69–71.

Podle statut, prozatím provizorních, byl inspektor pomocným orgánem šéfa Námořní sekce se sídlem v Pule – pokud právě nebyl u loďstva –, dohlížel na výcvik posádek lodí operativního loďstva a na školních lodích, podřízena mu byla aktivní i rezervní eskadra a měl právo inspekce námořní akademie, školních a stacionárních lodí, lodí navrátilivších se ze zámořských misí, stanovišť ponorek a torpédových člunů nebo leteckých základen kvůli průběhu výcviku a služby a lodí v první rezervě kvůli stavu připravenosti. Podával zprávy Námořní sekci, vznášel návrhy ohledně zlepšení výcviku, a kromě toho například řídil velké manévry, pokud si tuto činnost velitel námořnictva nevyhradil pro sebe. František Ferdinand tento stav považoval za provizorium, které mělo při příští příležitosti umožnit další rozvoj instituce inspektora – Haus měl na základě svých zkušeností vypracovat definitivní status, ne ale vytvořit nový úřad, jednalo se jen o agendu, kterou by on osobně převzal; byl to Montecuccoli, kdo si nepřál postavení inspektora nějak výrazně zlepšit.¹¹⁶³

Jak se chvíle Montecuccoliho odchodu blížila, stávala se otázka reorganizace vedoucích míst námořnictva stále aktuálnější. Podle přání následníka trůnu mělo být těžiště přesunuto k loďstvu, z inspektora by se stal velitel loďstva, zatímco šéf Námořní sekce by jako administrativní vedoucí resortu v jeho dosavadní podobě nadále sídlil ve Vídni. Bez ohledu na hodnost by si byly rovnocenní; velitel by byl zodpovědný za připravenost loďstva ohledně výcviku, šéf Námořní sekce za jeho materiální vytvoření, první měl vést loďstvo do boje, druhý bojovat s delegacemi, a měli spolu být v těsném kontaktu v kvůli stavbě lodí, jejich zařazování do služby a obsazování míst velitelů svazů i větších jednotek. Pro post velitele byl zamýšlen Haus, zatímco šéfem Námořní sekce se po Montecuccoliho odchodu měl stát tehdejší zástupce viceadmirál Alois von Kunsti, který by, provedl reorganizaci, načež by funkci předal – František Ferdinand si pro tento post vyhlédl kontradmirála Wilhelma Richarda von Barryho – , a sám v květnu nebo červnu roku 1913 rovněž odešel do penze.¹¹⁶⁴

„Veliteli námořnictva přejeme ještě velmi dlouhé pozeňané žití s dreadnoughty,“ pronesl za potlesku v plénu rakouské delegace 2. března 1911 zpravodaj Schlegel,¹¹⁶⁵ a ještě 22. února 1913 Montecuccolimu Tirpitz spolu s přáním k 70. narozeninám psal: „budiž Vám dopřáno svěží a zdravý sledovat a podporovat vývoj rakousko-uherského loďstva, pro něž jste tolik učinil,“¹¹⁶⁶ nicméně 25. února František Josef vyslyšel žádost šéfa Námořní sekce o uvolnění z úřadu; zároveň byl jeho nástupcem jmenován 13. července 1851 narozený Haus, jemuž zůstala i funkce inspektora loďstva.¹¹⁶⁷ Jeho zástupcem ve funkci šéfa Námořní sekce (jako inspektor žádného zástupce neměl) se v březnu stal kontradmirál Karl Kailer von Kaltenfels, takže původní přání následníka trůnu ohledně personálu vyslyšena nebyla. S Montecuccoliho odchodem v každém řípadě přišel čas přetavit přechodné stadium inspektora ve velitele. Tomu měla být podřízena dosud ve Vídni sídlící operační kancelář, zřízeno by bylo nové oddělení Námořní sekce, které by se zabývalo návrhy velitele, a provedení reorganizace mělo být Hausovým prvořadým úkolem – podle názoru vojenské kanceláře mohlo být vše provedeno do května 1913. Principy této reorganizace zaslala vojenská kancelář Hausovi 26.

¹¹⁶³ WAGNER, s. 90–92.

¹¹⁶⁴ Tamtéž, s. 63; MKFF, Mm/67 ex 1912.

¹¹⁶⁵ *Stenographische Stizungs-Protokolle der Delegation*, s. XLV. Session, s. 926.

¹¹⁶⁶ Wiener Zeitung, 23. 2. 1913, 46, s. 4.

¹¹⁶⁷ Wiener Abendpost, 25. 2. 1913, 46, s. 1.

března,¹¹⁶⁸ a šéf Námořní sekce dostal záhy příležitost se k nim v osobním rozhovoru vyjádřit. František Ferdinand totiž i s doprovodem personálu své vojenské kanceláře přijel do Puly, strávil „dva dny na palubě, neustále překypoval laskavostí. Jeden od něj opravdu nemůže víc požadovat.“¹¹⁶⁹

Haus dostal dopis s principy reorganizace o půlnoci před příjezdem návštěvy, a obsah jej očividně příliš nepotěšil, v první řadě věta, že „v operativních záležitostech, které se týkají celé branné moci, je velitel námořnictva odkázán na náčelníka generálního štábu.“¹¹⁷⁰ Pokud opravdu uznával jen své vlastní nápady, je snadno pochopitelné, že si od náčelníka generálního štábu nechtěl nechat nic diktovat, tím spíše, že na něj mohl nahlížet jako na laika. Byl toho toho názoru, že přidělit operační kanceláři generálního štábu námořního štábního důstojníka, aby byl udržován vzájemný kontakt, rozhodně neznamena, že by generální štáb byl v tu chvíli schopen samostatně vypracovat operační dispozice pro loďstvo, a „odvozovat kompetence náčelníka generálního štábu z jeho titulu [Chef des Generalstabes für die gesamte bewaffnete Macht] by bylo totéž, jako německého císaře, který je tou či onou univerzitou jmenován doktorem (honoris causa), udělat ředitelem kliniky. Než dá podnět k loďstvu se týkajícímu nejvyššímu rozkazu, musí se náčelník generálního štábu dohodnout se mnou nebo s Tebou,“ psal posledního března 1913 Kailerovi. S plukovníkem Carlem svobodným pánem Bardolffem, šéfem vojenské kanceláře následníka trůnu, vedl při té příležitosti více jak dvouhodinový rozhovor, a jelikož principy „jsou sepsány s tak nedostačující znalostí naší současné organizace a pracovních postupů na NS,“ nebylo „žádné umění je rozcupovat [über den Haufen zu werfen].“ Haus učinil protinávrh, s nímž se Bardolff prohlásil srozuměn a o němž informoval následníka trůnu, jehož šéf Námořní sekce potkal následujícího rána. „Von Bardolff mi o všem referoval,“ měl říci arcivévoda, „máte úplnou pravdu, tak to půjde velmi dobře, já jsem vždy byl téhož mínění (!) [Hausovy vykřičníky], ale *oni* [Hausovo zdůraznění] teď ve Vídni vymysleli tento druhý projekt. A jen si nenechte nic líbit od náčelníka generálního štábu a generálů, kteří nemají zdání, co námořnictvo je,“ což Haus rozhodně neměl v úmyslu, jak se František Ferdinand mohl přesvědčit při čtení jedno depeše Conradovi týkající se opatření ohledně průzkumu a zajištění základny v Kotorské zátocce. Jen další příslušník vojenské kanceláře, poručík řadové lodi Ottokar Uhliř, měl poznamenat, že „teď je vše zmařeno. Bylo to tak pěkně připraveno pro ministra námořnictva!“ Haus k tomu poznamenal tři otazníky,¹¹⁷¹ zjevně si nebyl zcela jistý, jak s celou reorganizací souvisela příprava zřízení ministerstva, jež sama následníkovou vojenskou kancelář beztak odsunula na neurčito.

Svůj návrh, nyní již podrobně rozpracovaný, zaslal Haus vojenské kanceláři následníka trůnu 11. dubna. V úvodu stálo, že správa je od velení oddělena ve všech státech, které mají ministerstvo námořnictva, nikde ovšem zcela uspokojivě; čisté oddělení bylo i teoreticky stěží proveditelné, vždy se muselo jednat o kompromis, který by vyžadoval zvýšit počty personálu – ve skutečnosti se jednalo o nutné zlo a v zahraničí byla centralizace vedení rakousko-uherského válečného námořnictva záviděna.¹¹⁷² Pravděpodobně nepřeháněl. „Závidím mu

¹¹⁶⁸ MKFF, 41–3/1 nr. 3029 ex 1913, MKFF Hausovi, 26. 3. 1911.

¹¹⁶⁹ KA, Nachla B/242, Viceadmiral Carl v. Kailer. Haus Kailerovi, 31. 3. 1913.

¹¹⁷⁰ MKFF, 41–3/1 nr. 3029 ex. 1913, *Grundzüge für die künftige Gestlltung der Zentralleitung der Kriegsmarine*, březen 1913.

¹¹⁷¹ MN, Nachlass B/242, Viceadmiral Carl v. Kailer. Haus Kailerovi, 31. 3. 1913.

¹¹⁷² MKFF, 41–3/1 ex 1913, Haus MKFF, 11. 1. 1913.

[Montecuccolimu],“ měl Koudelkovi přiznat Tirpitz, „chtěl bych jako on být zároveň šéfem Říšského námořního úřadu a velitelem loďstva; v tomto dvojím postavení může všechno potřebné rozpoznat a prosadit.“¹¹⁷³ Námořní sekce fungovala po desetiletí bez jakékoliv závažné či většího množství drobnějších změn a „čím více nahlížím do činnosti ostatních ministerstev,“ psal Haus, „tím víc sílí mé přesvědčení, že nikde jinde nejsou záležitosti vyřizovány tak hladce a rychle jako na Námořní sekci.“ V současném zřízení spatřoval jen dvě nevýhody, totiž nesamostatnost vedení námořnictva přivěšeného k Ministerstvu války a nedostatek kontaktu kancelářskými i jinými pracemi přetíženého šéfa s loďstvem. Pokud by první bylo vyřešeno zřízením ministerstva, zmizelo by druhé, ale to by znamenalo zmiňovaný nevyhovující kompromis.

Cokoliv bylo podle principů připravených vojenskou kanceláří v kompetenci velitele loďstva, takřka nic z toho nemohlo být vyřešeno v Pule, naopak bylo z velké části nebo zcela takové povahy, že muselo být vyřizováno Námořní sekcí ve Vídni, která disponovala kompetentními odděleními a pomocnými orgány. Mimoto by velitel po většinu roku, kdy byla ve službě jen zimní eskadra, neměl téměř nic na práci. Pokud by si dva navrhovaní funkcionáři byli rovnocenní, bylo by nutné vymezit jejich kompetence tak, aby se nepřekrývaly, což byla značně komplikovaná záležitost, kterou by ale nebylo třeba řešit, byl-li by jeden podřízen druhému. Pokud by byl velitel pořízen šéfovi Námořní sekce, opakovala by se situace z druhé poloviny roku 1912, jen inspektor by se nazýval velitelem, a stalo-li by se opačně, jen by přetrvávala situace vzniklá po Montecuccolihovo odchodu, kdy byl Haus sice šéfem Námořní sekce, ale většinu času trávil v Pule, podobně jako když se šéf Námořní sekce v minulých letech vydával na dvou až tříměsíční inspekce. Císaři by byl odpovědný velitel sídlící v Pule, jeho zástupce ve Vídni by řídil chod Námořní sekce podle jeho instrukcí, za tuto činnost by byl veliteli odpovědný a konzultoval by jej jen v nejdůležitějších záležitostech. Velitel by se do Vídně vydal jen v případě nutnosti a jeho zástupce by přirozeně získal mnohem větší nezávislost, než měl dosud; podmínkou zdárné spolupráce byla vzájemná důvěra. Konečně nemohl být velitel ve všech operativních záležitostech odkázán na náčelníka generálního štábu,¹¹⁷⁴ už jen proto, že oba byli přímo podřízeni císaři a v okruhu působnosti náčelníka generálního štábu stálo jen, že má být s velitelem námořnictva v kontaktu – mimoto všechny ostatní státy již dlouho uznávaly, že námořní a pozemní strategické plánování nelze sloučit v jedné osobě.

Arcivévoda k tomu poznamenal, že pak se velitelem námořnictva stane vždy v nejvyšší hodnosti nejdéle sloužící admirál, i pokud je pouze dobrým úředníkem. Těžiště sice bylo předsunuto k loďstvu, ale nedošlo k oddělení správy od velení nové zřízení bylo Hausovi ušito na míru – za pozornost stojí, že tehdy stále ještě viceadmirál se nezmínil, proč je lepší podřídit šéfa Námořní sekce veliteli námořnictva než opačně, Haus zřejmě zkrátka prosazoval to, co se jemu osobně více zamlouvalo –, změna velení nebo zřízení ministerstva by tedy pravděpodobně vyžadovaly změnu nově navrhovaného statutu. Vojenská kancelář 27. dubna informovala Námořní sekci, že František Ferdinand změny schválil, ovšem s výhradami proti

¹¹⁷³ BAUMGARTNER, vyd., s. 117. Že Tirpitz takto smýšlel, je zřejmé i z jeho pamětí. TIRPITZ, s. 122–126.

¹¹⁷⁴ Conrad si nezdál žádný dalekosáhlý vliv na námořní plánování nárokovat. Úkoly námořnictva ve válce byly podle jeho slov stanoveny velmi obecně a velitel měl velkou volnost rozhodování. CONRAD, *Aus meiner Dienstzeit, sv. I*, s. 357.

výši navrhovaných příplatků pro nejvyšší funkcionáře,¹¹⁷⁵ Haus na ně ale ohled nevzal, a císař vše schválil 6. srpna 1913.¹¹⁷⁶ Zřízení ministerstva námořnictva tak bylo nadobro odloženo na neurčito.

6.3 Počítání děl

Jakýkoliv mohl být původní politický impuls, závody ve zbrojení se vyvíjely v proces poháněný vlastními, nezávislými silami. Svou roli jistě hrálo prosté porovnání vojenských kapacit, rostoucí význam připadal hospodářským faktorům, a pravděpodobně nejdůležitější součástí vnitřní dynamiky závodů ve zbrojení bylo veřejné mínění, které činilo jejich rozhodujícím faktorem vnitřní politiku.¹¹⁷⁷ Jakkoliv korektní nebo i přátelské diplomatické vztahy mezi sebou mohly Itálie a Rakousko-Uhersko mít, veřejné mínění, zejména na italské straně, tlačilo na zachování námořní převahy, a rakousko-uherské vojenské špičky nemohly než se snažit, aby Itálie nezískala příliš velký náskok. Její námořní zbrojení, sice extenzivní, ale pomalé, provázené chybami a skandály, nedávalo žádný důvod k bezprostředním obavám, natož k panice či hysterii, a to tím méně, že tak jako tak musela vyčkat na vhodnou příležitost svou sílu využít, ať už jako argument, nebo jako smrtící zbraň. Na druhou stranu „vystupňované zbrojení vedlo k válce jen tehdy, pokud se jedna strana cítila mnohem silnější než druhá... Stupňované vyzbrojovací úsilí obsahovalo spíše vůli po udržení míru než pokus rozpoutat válku. Odzbrojení je to, co zvyšuje nebezpečí války, mocné zbrojení udržuje mír.“¹¹⁷⁸ Ostatně „jen slabí jsou napadáni, silní zůstávají nedotčeni,“ jak stálo v jednom z motivačních dopisů k petici Flottenverein pro rakouskou delegaci.¹¹⁷⁹ Vše ale mohlo být i naopak, protože některá ze zúčastněných stran mohla být vystavena rostoucímu pokušení zahájit preventivní válku v okamžik, kdy věřila mít dočasnou převahu, aby si zajistila vítězství, dokud nebude příliš pozdě.

Zatímco u pozemních sil byli počítáni vojáci a porovnávány železnice, v protikladu v takřka výlučně početním zbrojním závodům na souši byla klíčovým prvkem námořního soupeření technologie – rozhodující nebyl samotný počet lodí, ale počet toho kterého konkrétního typu, s tou či onou výzbrojí, rychlostí nebo akčním rádiem. V přepočtu na jednoho muže byla investice do námořních sil mnohem vyšší, než tomu bylo u pozemního vojska, a protože se investovalo přímo do technologií a systémů určených k boji, byly tyto investice tím vyšší, že technický pokrok hrozil těmto zbraňovým systémům, ať už se jednalo o zátarasy, hydroplány, torpéda, lodě nebo ponorky, stále rychlejším zastaráváním. Jak již bylo naznačeno v jedné z předchozích kapitol, přizpůsobit se technickým změnám mohlo znamenat udržet si převahu, která nemusela být v žádném případě počítána jen v bitevních lodích. V porovnání s padlými vojáky byly lodě velmi těžko nahraditelné, a tak v situaci, kdy ztráta lodí byla ranou bezpečnosti sáto, byla pokračování rivality ve většině případů pravděpodobně dávana přednost před nejistotou konfliktu a hranice závodů posunuty dříve, než musely být překročeny.¹¹⁸⁰

Rakousko-Uhersko a Itálie spolu ovšem soupeřily jak na moři, tak na souši, a jak zřejmě věřili mnozí, toto soupeření jednou ve válku přerůst muselo. „Nemohu si pomoci nevidět v Itálii

¹¹⁷⁵ MKFF, 41–3/1 ex 1913, *Bemerkung zum Einsichtsakt PK/MS no. 1803 ex 1913*, 27. 6. 1913.

¹¹⁷⁶ WAGNER, s. 96.

¹¹⁷⁷ HOBSON, s. 48.

¹¹⁷⁸ HOBSON, s. 50–51.

¹¹⁷⁹ MS/PK, XV–9/8 nr. 4588 ex 1912, petice Flottenverein, 2. 5. 1912.

¹¹⁸⁰ HOBSON, s. 58–62.

nepochybného protivníka monarchie, který ve vhodném okamžiku odhodí masku a bude jednat v otevřeném nepřátelství,“ napsal v jednom ze svých referátů císaři koncem roku 1911 Conrad. „I pokud jeden Itálii nechce podsouvat, že náhle zcela sama přikročí k útočné válce proti monarchii, musí být připraven přinejmenším na to, že Itálie tuto útočnou válku povede, jakmile bude monarchie stížena komplikacemi vnitřní nebo vnější povahy, ať už jakýmikoliv.“¹¹⁸¹ Tuto možnost nakonec nevyklučoval ani sám císař, ačkoliv odmítal preventivní úder. „Je možné, ba pravděpodobné, že k této válce dojde,“ řekl v listopadu 1911 Conradovi. „Bude ale vedena teprve tehdy, až Itálie napadne nás.“¹¹⁸²

V závodě ve zbrojení, tak jako v ledasjakém jiném, hrál důležitou roli čas „Nemohu to opakovat dostatečně často,“ řekl Montecuccoli na podzim roku 1910 rakouským delegátům, „ke stavbě lodí jsou potřeba roky, a když už jsou hotové, potřebují ještě několik měsíců pro intenzivní dril, aby získaly bojovou hodnotu. Proto je třeba tyto lodě stavět v míru, aby byly ve válce plnohodnotné.“¹¹⁸³ „Žijeme ve strašlivých časech,“ potvrzoval Flottenverein, „Až dojde k velkému účtování, musíme stát vyzbrojeni.“¹¹⁸⁴ Je pochopitelné, že Italové si mysleli totéž.

6.3.1 Rovnováha na Jadranu

Na podzim 1911 měla Itálie na vodě už všechny čtyři rozestavěné dreadnoughty a položení dvou dalších bylo na spadnutí, zatímco Rakousko-Uhersko spustilo na vodu jen *Viribus Unitis*. Montecuccoli se tedy pokusil vyjednat s vedením STT, aby byla do konce roku spuštěna i bitevní loď *V*, která měla později nést jméno *Tegetthoff*, ovšem firma nebyla s to dovést ji do tohoto stadia tak brzy. Nakonec byla na vodu spuštěna 21. března 1912, a podle této lodi byla nakonec celá třída rakousko-uherských dreadnoughtů nazvána *Tegetthoff*.¹¹⁸⁵ Ovšem zatímco předchozí třída lodí byla nazývána podle druhé v pořadí, tedy *Radetzky*, proto, že třídu *Erzherzog* již námořnictvo mělo, v tomto případě šlo spíše o to, že heslo Františka Josefa „*viribus unitis*“ nemohlo být mezi Maďary příliš populární.¹¹⁸⁶ Po spuštění *Tegetthoffu* na vodu musel jeden skluz u STT zůstat déle jak půl roku nevyužit, neboť dříve než 1. ledna 1913 nebyly v titulu VII rozpočtu námořnictva volné prostředky na stavbu další bitevní lodi, tedy pátého dreadnoughtu. Na jeho plánech již roku 1911 pracoval MTK, a kromě skluzu v Terstu byl volný i ten v Pule a koncem roku 1912 měl být připravený i druhý u Danubia, v průběhu roku 1913 by spuštění lodi *VI* na vodu uvolnilo i druhý skluz u STT. Zdálo se, že kapacita držet krok ve stavbě dreadnoughtů s Itálií, která mohla tyto lodě – s využitím metody průtahů – stavět u tří soukromých firem a ve dvou arsenálech, je k dispozici.

Ti podezřívavější nechtěli položit u Danubia další loď, dokud se neukáže, jak výkonná jeho loděnice je. Podle jednoho z referátů vojenské kanceláře následníka trůnu z podzimu 1911 by zato možná bylo možné přimět STT začít pátý dreadnought hned po spuštění *Tegetthoffu* na vodu, ale dva skluzy by stále zůstávaly nevyužity. Pokud by byl od prvního ledna 1913 položen každý rok kýl jednoho dreadnoughtu, byla by při době stavby 2,5 roku celá divize o čtyřech lodích postavena nejdříve v polovině roku 1918, a bylo by k tomu nutné nejpozději od roku 1915 navýšit titul VII na 60 milionů – pak by již nebylo nutné žádat na stavbu nové divize

¹¹⁸¹ MKFF, Mb/11–241 ex 1912, Conrad, *Denkschrift über di Militärpolitische Lage*, 1911.

¹¹⁸² CONRAD, *Aus meiner Dienstzeit*, sv. II, s. 282.

¹¹⁸³ *Stenographische Stützungs-Protokolle der Delegation*, s. XLIV. Session, s. 794.

¹¹⁸⁴ MS/PK, XV–9/8 nr. 4588 ex 1912, petice Flottenvereinu, 2. 5. 1912.

¹¹⁸⁵ MS/PK, I–4/4 nr. 1032 ex 1912, Námořní sekce úřadům a institucím námořnictva, 21.3. 1912.

¹¹⁸⁶ PRASKY, s. 182.

dreadnoughtů mimořádnou dotaci. Bylo-li by ale nutné stavět rychleji, musely by být využity všechny volné skluzy, jen co by byly k dispozici – pak by mohla být nová divize připravena už roku 1915, nejpozději ale v polovině roku 1916. Na zahájení stavby těchto lodí by byla sice třeba mimořádná dotace, ale pokud by byl titul VII ordinaria už pro rok 1915 skutečně navýšen na 60 milionů, byla by potřeba mimořádná dotace jen v řádu desítek milionů, podstatně nižší než ta poslední. Ovšem první čtyři italské dreadnoughty mohly být, alespoň podle jednoho odhadu, hotovy již koncem roku 1912, nejpozději pak v polovině roku 1913, zatímco čtyři rakousko-uherské při bezproblémovém průběhu stavby v polovině roku 1914. Koncem toho roku, nebo v polovině roku následujícího už by byly hotovy dva další italské dreadnoughty, *Duilio* a *Doria*, jejich rakousko-uherské protějšky, za předpokladu financování ze 60milionového titulu VII a stavbě od ledna 1913, až o rok později. Itálie by tak měla rok dva náskok dvou bitevních lodí. Naopak pokud by byly ihned využity všechny volné skluzy, mohly by být dvě rakousko-uherské lodě nové divize, pátý a šestý dreadnought, dokončeny současně s italskými, tedy nejpozději v polovině roku 1915. „Se začátkem stavby dreadnoughtů se naskytlá příležitost držet s Itálií... krok, abychom od tohoto období, přinejmenším co se bitevního loďstva týče, zůstali stejně silní, jako Itálie.“ Pokud by příležitost zůstala nevyužita, „jednou vzniklý rozdíl v bitevních lodích připravených k akci už nikdy nebude vyrovnán.“ Závěrem autor referátu dodal, že mimořádnou dotaci 20–30 milionů by bylo účelnější využít právě k urychlení stavby nových bitevních lodí než k budování základny v Šibeniku, kterou velitel námořnictva požadoval v podobném časovém horizontu.¹¹⁸⁷

Jednou z věcí nápadných na tomto referátu je optimismus, ať už laický, nebo pramenící z neúmyslného přehlížení některých skutečností v usilovné snaze nalézt cestu k dostižení Itálie. Během dvou a půl roku STT sotva stačilo připravit loď ke zkušebním plavbám, v tu chvíli nemusela být ani skutečně hotová – což často mohl potvrdit jediný pohled přes Jadran k západu –, natož aby byla připravená k akci. Montecucoli tuto skutečnost očividně nemohl zdůrazňovat dostatečně často. Kromě toho arsenál v Pule sotva mohl začít stavět jeden z nových dreadnoughtů už roku 1912, jak navrhoval referát, protože tou dobou by na jeho stavbu ještě nebyly k dispozici žádné finanční prostředky a státní provoz pochopitelně nemohl cokoliv podnikat na vlastní riziko. Pisatel hledal cestu, aby monarchie mohla držet s Itálií ve stavbě bitevních lodí krok – ovšem pouze ve stavbě bitevních lodí. Zmínka „přinejmenším co se bitevního loďstva týče“ může sice znamenat, že si byl vědom, že bitevní lodě musejí doplňovat jednotky jiných typů, ale také ledacos jiného, a rozhodně se nezdá, že by autor přikládal jiným typům lodí nějakou důležitost. Ostatně navýšit rozpočtový titul VII od roku 1915 včetně na 60 milionů, přidat 20–30 milionů mimořádné dotace a k tomu přičíst po 20 milionech titulu VII z let 1913–14 znamenalo mít v letech 1913–1917 taktak dost peněz právě na čtyři dreadnoughty¹¹⁸⁸ a je možné, že pro autora byla potřeba stavět jiné lodě tak druhořadá, že mohla být zcela odsunuta na tak dlouho, dokud budou potřeba peníze na bitevní lodě.

Pokud šlo o dreadnoughty, byli Italové opravdu napřed, protože nejen plánovali, ale už měli i schválené peníze a položené kýly. Lodě *VII* a *VIII* měly být o 26 500 tunách, v únoru 1912 Rémy do Vídně hlásil, že téměř jistě ponese 8–10 děl ráže 35,6 cm a 16 děl ráže 15 cm, položení kýlů bylo plánováno na červen téhož roku. Na *Dantem* tou dobou ještě nebyla

¹¹⁸⁷ MKFF, Mm/99 ex 1911, *Referat zum Stapellauf des zweiten Dreadnoughts*, říjen 1911.

¹¹⁸⁸ Referát počítá s cenou 240–250 milionů za čtyři bitevní lodě celkem a jejich financováním v letech 1913–1917.

instalována těžká děla, sotva mohl být do služby zařazen dříve než v srpnu,¹¹⁸⁹ na druhou stranu v únoru byla položena *Duilio* a v březnu *Doria*. Italové se ale v žádném případě nesoustředili jen na bitevní loď. V letech 1910–1912 bylo položeno deset torpédoborců o cca 700 tunách – třídy Indomito, Ardito, Animoso u Pattisona v Neapoli a Orlanda v Livornu –, třináct ponorek – z toho jedna v Kielu –, průzkumné křižníky *Nino Bixio* a *Marsala*, a také torpédové čluny; do února 1911 byly dokončeny oba pancéřové křižníky, *San Marco* byl první italskou válečnou lodí poháněnou turbínami. *Ciao Duilio* byla stavěna v nejefektivnější státní loděnici, v Castellamare, a spuštění na vodu se očekávalo v březnu 1913,¹¹⁹⁰ stavba loď *Andrea Doria* měla držet krok, zatímco v novinách byla vedena diskuse o tom, jakého kalibru budou těžká děla bitevních lodí, jejichž položení se teprve chystalo.¹¹⁹¹ V srpnu 1912 Cattolica rakousko-uherskému námořnímu atašé – Rémyho mezitím vystřídal princ Johannes von und zum Liechtenstein – poskytl alespoň částečně uklidňující informaci, že toho roku už žádné nové bitevní lodě položeny nebudou, a co se jejich výzbroje týče, mohou nést děla ráže 34 cm.¹¹⁹² Lodě *VII* a *VIII*, jichž se toto sdělení týkalo, měly být jedněmi ze čtyř superdreadnoughtů třídy Caracciolo, podle projektu nakonec o 34 000 tunách, rychlosti 28 uzlů a osmi dělech ráže 37,5 cm, první byla ale položena až na podzim 1914 a žádná nebyla nikdy dokončena.¹¹⁹³

Ani Itálie ale nemohla stavět tak rychle, jak by si veřejné mínění nebo vedení jejího válečného námořnictva nejspíš přálo, protože válka s Tureckem byla dražší, než ledaskdo věřil, a i to dávalo Rakousku-Uhersku možnost alespoň v této fázi závodu držet krok, ostatně *Dante* všem slibům navzdory v létě 1912 stále nebyl ve službě. „Tady jsou samozřejmě na odklady v datu zařazení do služby zvyklí,“ konstatoval Liechtenstein.¹¹⁹⁴ Na podzim už probíhaly zkušební plavby prvního italského dreadnoughtu,¹¹⁹⁵ jenomže ještě 29. října bylo do Vídně evidenční kanceláři hlášeno, že dělostřelecké zkoušky byly opět odsunuty, neboť připraveny jsou teprve dvě věže, a i práce na *Cesare* a *Leonardu* se protahovaly, takže už se nepočítalo s jejich dokončením dříve než v první polovině roku 1914.¹¹⁹⁶

Dělostřelecké zkoušky *Danteho* pokračovaly po delším přerušení na přelomu listopadu a prosince, prý s uspokojivým výsledkem,¹¹⁹⁷ zdržení v jeho dokončení kvůli potížím s opatřováním těžkého dělostřelectva a pancéřového materiálu bylo kolem jednoho roku, jak si v tisku stěžovala Lega Navale, u *Leonarda* a *Cesare* pak bylo předpokládáno půlroční zdržení a u *Cavoura* předběžně 18 měsíců. *Duilio* a *Doria* mohly být sice díky intenzivní práci státních loděnic připravené ke spuštění na vodu už v únoru nebo březnu 1913, jenomže panovaly obavy z velmi pomalého tempa jejich vystrojování, neboť to mohlo proběhnout jen ve Spezie – tamní arsenál měl ale plno práce s loděmi navrátilšími se z lybijského tažení. Soukromé firmy přebíraly lodě stavěné ve státních loděnicích k vystrojení velmi nerady, jako důvod byla uváděna rozsáhlá administrativa. Lega Navale si dále stěžovala, že u lodí *VII* a *VIII* byly už dva roky ztraceny projektovými studii a Rakousko-Uhersko i Francie staví rychleji.¹¹⁹⁸ *Dante*

¹¹⁸⁹ MS/OK, X–1/2 nr. 658 ex 1912, Rémy Námořní sekci, 20. 2. 1912.

¹¹⁹⁰ MS/OK, X–1/1 nr. 2367 ex 1912, Liechtenstein Námořní sekci, 24. 6. 1911.

¹¹⁹¹ MS/OK, X–1/2 nr. 2799 ex 1912, Liechtenstein Námořní sekci, 31. 7. 1912.

¹¹⁹² MS/OK, X–1/2 nr. 2877 ex 1912, Liechtenstein Námořní sekci, 6. 8. 1912.

¹¹⁹³ FRACCAROLI, s. 20–21.

¹¹⁹⁴ MS/OK, X–1/1 nr. 3162 ex 1912, Liechtenstein Námořní sekci, 29. 8. 1912.

¹¹⁹⁵ MS/OK, X–1/2 nr. 3703 ex 1912, k. u. k. Marineevidenzbureau Námořní sekci, 15. 10. 1912.

¹¹⁹⁶ MS/OK, X–1/2 nr. 3908 ex 1912, k. u. k. Marineevidenzbureau Námořní sekci, 29. 10. 1912.

¹¹⁹⁷ MS/OK, X–1/2 nr. 4734 ex 1912, Liechtenstein Námořní sekci, 3. 12. 1912.

¹¹⁹⁸ MS/OK, X–1/2 nr. 4581 ex 1912, k. u. k. Marineevidenzbureau Námořní sekci, 30. 11. 1912.

byl válečným námořnictvem konečně převzat 15. ledna 1913, a kdo byl zvyklý na italské metody, nemohl být překvapen, když prvním dreadnoughtem na Jadranu se stala *Viribus Unitis*, převzatá 5. a do služby zařazená 6. října 1912 jako první loď s trojčitými věžemi vůbec.¹¹⁹⁹

Co se jejich střeleckých zkoušek týkalo, měsíc poté Montecuccoli vojenskému výboru sdělil, že dopadly zcela uspokojivě, byla vypálena boční salva s plnou náloží ze všech děl současně, aniž došlo k nějaké nehodě,¹²⁰⁰ ale ani *Viribus Unitis* nebyla dokonalá. Kromě toho, že lodě jejího typu byly nestabilní, přetížené dvanácti těžkými děly a v baterii umístěná střední děla použitelná jen při klidném moři¹²⁰¹ – u italských lodí typu Cavour byla střední děla umístěna v pancéřované redutě na horní palubě,¹²⁰² tento problém u nich tedy nevystával –, a i u rakousko-uherského dreadnoughtu došlo k jistým chybám. Začátkem léta 1912 kolovaly pověsti o závažných konstrukčních chybách, které se 3. června rozhodl zveřejnit Neues Wiener Journal v článku s podtitulem říkajícím, že *Viribus Unitis* je zcela nepoužitelná. Chyby měly být odhaleny až při vyzbrojování lodí a být v této fázi již neodstranitelné; jednak měly být dělové věže těžší, než se plánovalo, a jednak měly být při výpočtech opomenuty lafety těžkých děl, což by znamenalo přetížení o 240 tun, hlubší ponor a horší manévrovatelnost. Do souvislosti s těmito chybami bylo dávano i odstoupení viceadmirála Rippera.¹²⁰³

Námořní sekce k tomu uvedla, že i kdyby se stala chyba ve výpočtech, musela by být odhalena při kontrolách před začátkem stavby, a i pokud by došlo k vyššímu zatížení lodě, neměla by tato skutečnost vliv na její použitelnost, jak obratem napsal Pester Lloyd. Kvůli článku ve vídeňském deníku interpelovali ještě téhož dne poslanci Říšské rady ministra zemské obrany, který neměl jinou možnost než si vyžádat informace od vedení námořnictva. Podle sdělení Námořní sekce se jednalo o tendenční zveličení skutečnosti, že na dělových věžích opravdu došlo k překročení hmotnosti, ale v povolených hranicích. Jednalo se o 223 tun, jenomže jednak došlo k úsporám hmotnosti na jiných místech, jednak byl k dispozici ještě rezervní výtlak, a tak vlastnosti lodě neměly být dotčeny. Za 130 tun byla zodpovědná Škodovka, která dala do věží silnější výztuhy, což Námořní sekce považovala za nedodržení smluvních podmínek a zamýšlela požadovat penále; zveřejnění článku bylo burzovním manévrem, který přivodil dočasný pokles akcií plzeňské zbrojovky.¹²⁰⁴

Dante měl slabší pancéřování věží, boků i kasemat než *Viribus Unitis*, byl štíhlejší a projektován pro rychlost 23 uzlů, při zkouškách v říjnu 1912 jí ale nedosáhl, ačkoliv v Itálii, alespoň co se v monarchii vědělo, nebyly zkušební plavby prováděny s plnou zátěží – plné zatížení lodě pak znamenalo pokles rychlosti oproti zkouškám o 2–3 uzly –,¹²⁰⁵ zatímco

¹¹⁹⁹ AICHELBURG, Wladimir, *Register der k. (u.) k. Kriegsschiffe. Von Abbondanza bis Zrinyi*. Wien: Neuer Wissenschaftlicher Verlag, 2002, s. 524.

¹²⁰⁰ Wiener Zeitung, 8. 11. 1912, 257, s. 9.

¹²⁰¹ PRASKY, s. 239. „Vždy jsme chtěli – kvůli chronickému nedostatku peněz – vykonat více a nést více dělostřelectva než současné lodě jiných loďstev, což mělo být osudem i naší třídy Tegetthoff,“ souhlasil Koudelka. BAUMGARTNER, vyd, s. 60.

¹²⁰² MS/OK, X–1/2 nr. 2329 ex 1911, Rémy Námořní sekci, 2. 9. 1911.

¹²⁰³ Neues Wiener Journal, 3. 6. 1912, 6684, s. 2.

¹²⁰⁴ MS/PK, XV–7/4 nr. 2549 ex 1912, Námořní sekce rakouskému Ministerstvu zemské obrany, 17. 6. 1912; MKFF, Mm/27 ex 1912, *Meldung betreffend Gerüchte über S. M. S. Viribus Unitis*, 17. 6. 1912.

¹²⁰⁵ MKFF, Mf/139 ex 1912, *Viribus Unitis und Dante Alighieri*, nedatováno; MS/OK, X–1/2 nr. 3703 ex 1912, . u. k. Marineevidenzbureau Námořní sekci, 15. 10. 1912.

rakousko-uherské dreadnoughty byly projektovány pro 20 uzlů, a tuto rychlost byly schopny vyvinout.¹²⁰⁶

Pokud mělo rakousko-uherské válečné námořnictvo k dispozici finanční prostředky, nebyl na jeho straně díky tomu, že Italové stále neopustili svou metodu průtahů, důvod k panice. V takovém případě byl spěch třeba proto, aby byla rovnováha nastolena co nejdříve, ne proto, že Itálie by brzy mohla získat nedostižný náskok. Ovšem námořnictvo peníze nemělo, respektive nemělo jich dost, což byl jeden z důvodů, proč Montecuccoli adresoval v březnu roku 1912 císaři i následníku trůnu obsáhlé memorandum o italských a rakousko-uherských vojensko-námořních přípravách na Jadranu. V úvodu stálo, že pro Itálii, poloostrov s pohořím uprostřed a dlouhým pobřežím, je silné loďstvo nezbytností, a jejím přirozeným, energicky sledovaným cílem je ovládnutí Jadranu, na němž její zájmy kolidují s rakousko-uherskými. Pro monarchii byl Jadran mnohem důležitější než pro Itálii, protože jiné pobřeží neměla a bez něj by byla závislá na jiných státech, které přístup k mořím měly. „Latentní střet zájmů na Jadranu může přes noc vést k válce,“ a to tím spíš, že třecích ploch kvůli iredentě přibývalo. Pokud by se italské loďstvo stalo významně silnějším než rakousko-uherské, vláda už by nemohla odolávat tlaku tisku, národa a ozbrojené moci a musela by zahájit nepřátelství. Tomu tedy bylo možné se vyhnout vybudováním loďstva téměř stejně silného, jako bylo italské. Že by rozhodnutí ve válce bylo vybojováno pozemními silami, nebylo možné s předstihem s absolutní jistotou říci, protože italská hranice byla opevněná, postup rakousko-uherského vojska by tak byl pomalý, a mezitím by mohlo dojít k rozhodnutí na moři. Pokud by je ovládli Italové, byl by velmi ztížen postup pozemních sil a ani jejich úspěchy, jakkoliv velké, by nemusely znamenat víc než mír za statu quo. Rakousko-uherské loďstvo by v takovém případě bylo zničeno bez jakékoliv kompenzace.

Itálie budovala a opevňovala základny loďstva – od roku 1908 byla věnována zvláštní pozornost Brindisi, zatímco v Benátkách byly soustředěny všechny ponorky, které mohly spolu s dalšími lehkými jednotkami rychle vyrazit proti mobilizujícímu rakousko-uherskému loďstvu. Rakousko-Uhersko věnovalo svému hlavnímu válečnému přístavu, který byl pro loďstvo již příliš malý, méně pozornosti než Italové Benátkám, stěžoval si v memorandu Montecuccoli, a Kotorská zátoka se svým částečně zastaralým opevněním jako válečný přístav odpovídala tím méně, že hora Lovčen, která jí dominovala, byla v černohorských rukou. Obě země také realizovaly programy stavby loďstev, a výsledný poměr sil měl vyhlížet následovně:

¹²⁰⁶ GREGER, s. 23.

<i>Itálie</i>			<i>ke konci 1912</i>	<i>Rakousko-Uhersko</i>		
<i>počet</i>	<i>celkový výtlak</i>	<i>děla</i>	<i>typ</i>	<i>počet</i>	<i>celkový výtlak</i>	<i>děla</i>
16	198 971	12/34 cm	<i>bitevní loď</i>	13	137 000	24/ 30,5 cm
5	35 050	28/30,5 cm	<i>pancéřový křižník</i>	3	18 800	61/24 cm
14	38 173	29/25 cm	<i>malý křižník</i>	8	21 560	43/19 cm
31	15 385	62/20 cm	<i>torpédoborec</i>	19	7 950	102/15 cm
124	19 019	32/19 cm	<i>torpédový člun</i>	60	8 211	24/12 cm
15	3 395	146/15 cm	<i>ponorka</i>	6	1 412	67/10 cm
		158/12 cm				
205	309 993	467 kusů	<i>celkem</i>	109	194 933	321 kusů

<i>Itálie¹²⁰⁷</i>			<i>ke konci 1914</i>	<i>Rakousko-Uhersko</i>		
<i>počet</i>	<i>celkový výtlak</i>	<i>děla</i>	<i>typ</i>	<i>počet</i>	<i>celkový výtlak</i>	<i>děla</i>
23	366 071	24/35 cm	<i>bitevní loď</i>	16	197 000	60/ 30,5 cm
5	35 050	12/34 cm	<i>pancéřový křižník</i>	3	18 800	61/24 cm
15	41 748	103/30,5 cm	<i>malý křižník</i>	11	32 060	43/19 cm
53	28 185	29/25 cm	<i>torpédoborec</i>	25	12 750	138/15 cm
146	21 549	62/20 cm	<i>Torpédový člun</i>	72	11 211	24/12 cm
20	4 945	32/19 cm	<i>ponorka</i>	12	3 812	94/10 cm
		218/15 cm				
		218/12 cm				
262	497 548	698 kusů	<i>celkem</i>	141	275 633	420 kusů

Tabulka 11: Loďstva na Jadranu 1912–1914

(Zdroj: MKFF, Mm/45 ex 1912.)

„Tato čísla ukazují, že bez brzkého posílení vlastního loďstva získá Itálie takovou převahu nad našimi bojovými silami, aby mohla bez zvláštního rizika začít válku na Jadranu.“ Rakousko-uherské loďstvo bylo tedy třeba posílit stavbou nových plavidel, a to 4 bitevních lodí, 5 malých křižníků, 12 torpédoborců, 24 torpédovek, 6 ponorek, 3 uhláků a plovoucího doku celkem za odhadem 464 milionů korun. Dále bylo nutné zvýšit počet lodí ve službě na eskadru o dvou divizích a křižníkovou flotilu a k tomu rezervní eskadru o jedné těžké divizi a torpédové flotile. Itálie totiž v říjnu roku 1911 zvýšila počet lodí ve službě, a to nikoliv kvůli válce s Tureckem, na dvě eskadry o dvou divizích po čtyřech lodích a jedné torpédové flotile, a dále jednu školní divizi o čtyřech bitevních lodích. Naproti tomu rakousko-uherské námořnictvo při mírovém stavu 14 000 mužů mohlo mít ve službě jen jednu divizi o třech bitevních lodí s částí křižníkové flotily a rezervní eskadru o jedné divizi a třech torpédových jednotkách. Při útočné válce by tak Itálie mohla zasadit loďstvu monarchie silný úder dříve, než by Rakousko-Uhersko své loďstvo mobilizovalo. Bylo třeba počítat s přepadením, a tedy s alarmem, nikoliv s klidnou mobilizací, a než by narukovalo rezervní mužstvo – ke zdržení by

¹²⁰⁷ Včetně dvou zatím nezačatých superdreadnoughtů VII a VIII a několika torpédových plavidel a ponorek, o nichž Námořní sekce tehdy neměla takřka žádné bližší informace.

došlo nejen kvůli italským akcím, ale i proto, že železnice vedoucí na jih monarchie by využívala také armáda –, italské loďstvo už by bylo aktivní a možná by došlo i k hlavnímu úderu. Ovšem i pokud by nový branný zákon vstoupil roku 1912 v platnost, námořnictvo by dosáhlo prezenčního stavu 21 000 mužů až roku 1918, do té doby by mužstvo nestačilo pro takový počet lodí ve službě, jaký byl uznán za nutný, a i poté by stěží stačil, a proto bylo třeba zvýšit námořnictvu přiděl rekrutů. Do třetice bylo nutné vybudovat válečný přístav v Šibeniku.

Memorandum pokračovalo výkladem o zahajovací fázi eventuálního konfliktu; tento výklad byl sice podrobnější, ale nijak zásadně se nelišil od toho určeného ministerské radě roku 1905, nyní ale italové drželi neustále ve službě více lodí než tehdy. Ty by okamžitě zahájily akci a italské loďstvo by bylo mobilizováno rychleji než rakousko-uherské, které by si muselo poradit v lidmi i materiálem přetížené Pule. Zřízení druhého válečného přístavu ve střední Dalmácii by vše zcela změnilo, protože cokoliv by nepřítel chtěl podnikat v severním Jadranu, musel by počítat s útoky do zad. Druhá základna byla důležitá i proto, že mohlo být nutné vést boj kromě Itálie i s Černou Horou, tak kvůli snazšímu průzkumu směrem na jih nebo předávání informací. Navrch byl v celé Evropě právě severní Jadran nejvhodnější oblastí pro kladení min, které by výrazně omezovaly svobodu pohybu loďstva soustředěného v některém z tamních přístavů, a tak se zdálo být vhodnější držet operativní loďstvo ve střední Dalmácii.¹²⁰⁸

Názor Františka Josefa byl nicméně ten, že především z finančních důvodů není v tu chvíli možné přistoupit k realizaci v memorandu navrhovaných opatření, Montecuccoli by se podle jeho názoru mohl ve vhodný okamžik obrátit na „kompetentní faktory“ a zahájit o těchto otázkách diskusi.¹²⁰⁹ Přesto se Montecuccoli chtěl ohledně základny v Dalmácii se v listopadu téhož roku obrátit na císaře znovu. V referátu, který mu zamýšlel zaslat, upozorňoval jak na nedostatky v opevnění Puly, tak na její neodpovídající kapacitu; v prostoru zajištěném základnou ve střední Dalmácii si přál zřídit i loděnice, jelikož stavba lodí zatím nebyla pro krizový případ dostatečně zajištěná. Rozestavěné lodě z Terstu, Monfalcone a Fiume musely být v případě války odvečeny do Puly, což samo o sobě bylo nebezpečné, a takové, které ještě nemohly být spuštěné na vodu, musely být ponechány osudu. Montecuccoli žádal o zmocnění začít tyto záležitosti ve shodě s ostatními zúčastněnými rychle řešit. Dříve než k císaři se referát ale dostal do rukou František Ferdinand, jehož vojenská kancelář referát vidovala. Podle jeho mínění by vznést tyto požadavky nyní, ve chvíli, kdy ještě nebyly zajištěny prostředky na stavbu druhé divize dreadnoughtů, mohlo právě stavbu bitevních lodí ohrozit, a tak si přál raději vyčkat a zatím vše studovat interně ve shodě s šéfem generálního štábu. K tomu nebyl potřeba souhlas císaře, a tak referát Františku Josefovi odeslán nebyl.¹²¹⁰ Co říci mělo k této záležitosti i Ministerstvo války; Auffenberg již v lednu 1912 napsal, že jakkoliv důležité, z finančních důvodů, a také proto, že opevnění by vyžadovalo osádku a dělostřelectvo, které armáda nemohla postrádat, nepřichází zřízení základny ve střední Dalmácii v úvahu.¹²¹¹

Alespoň nový branný zákon, který měl pro námořnictvo znamenat navýšení ročního kontingentu branců od 1. října 1912 o 1500, tedy na 5500, v platnost skutečně vstoupil, a nebylo

¹²⁰⁸ MKFF, Mm/45 ex 1912, Montecuccoli MKFF, 13. 3. 1912, *Promemoria über die militärisch-maritime Vorsorgen... in der Adria*.

¹²⁰⁹ MS/OK, VI–1/3 nr. 1344 ex 1912, Bolfras Montecuccolim, 11. 4. 1912.

¹²¹⁰ MS/OK, VI–1/2 nr. 4065 ex 1912, *Vortrag... über Dringlichkeit eine zweite Flottenbasis zu schaffen*, 14. 11. 1912.

¹²¹¹ MS/OK, VI–3 nr. 169 ex 1912.

s ním spojeno ani zkrácení prezenční služby. Montecuccolimu to bylo stále málo a chtěl po Auffenbergovi žádat kontingent ještě o 1000 mužů početnější. Ovšem jednak nebylo možné žádat nic na úkor vojska, které nemohlo postrádat jediného muže, a jednak by zastupitelské orgány jednostranné zvýšení kontingentu námořnictva neschválily.¹²¹²

Podle jednoho z dalších referátů vojenské kanceláře následníka trůnu nebyla k roku 1914 důležitá ani tak početní převaha italských lodí, jako možná převaha čtyř dreadnoughtů, v jejichž počtu muselo být co nejrychleji dosaženo rovnováhy, jelikož „tento typ představuje jádro moderního bitevního loďstva;“ stavba čtyř nových bitevních lodí by neznamenalala loďstvo rozšířit, neboť již bylo třeba nahradit zastaralé jednotky. „U ostatních typů lodí není o dosažení italské početní síly vůbec uvažováno,“ pouze měl být udržován současný počet, představující minimum, v použitelném stavu – kvůli stáří už bylo třeba nahradit 5 křižníků, 7 torpédoborců a 25 torpédových člunů. Byly-li přičteny ponorky a 4 bitevní lodě, bylo třeba kolem 420 milionů korun, a tak se i tento referát zabíral možnostmi financování, prostřednictvím mimořádných dotací i navýšením příslušného titulu řádného rozpočtu, aby dreadnoughty mohly být dokončeny již roku 1916 a celý program kolem roku 1918, úvahy, které měly ve stadiu úvah již také zůstat.¹²¹³

Když Montecuccoli argumentoval pro budování základny ve střední Dalmácii, zmínil, že tam dislokované lehké jednotky by proti nepříteli mohly využívat taktiku nočních přeпадů, udeř a uteč, a také fakt, že v Itálii nebyli žádní rakousko-uherští agenti, takže ohledně zpráv o pohybech italských lodí by bylo Rakousko-Uhersko odkázáno na křižníky a signalizační stanice.¹²¹⁴ „Bylo řečeno, že křižníky, torpédoborce a torpédové čluny nejsou tak nutné,“ bránil Montecuccoli v únoru 1911 ve vojenském výboru předlitavské delegace svůj program. „Ze seznamů se lze přesvědčit, jak vysoký počet těchto plavidel je u námořnictev různých mocností.“ Prosil požadavky na torpédová plavidla akceptovat v plné míře a „co se křižníků týče, počítá se u různých loďstev přibližně s jedním na každou bitevní loď. Nyní máme bitevní lodě, které plují dvaceti uzly. Křižníky jako průzkumníci musejí být schopny vyvinout přinejmenším o 15 až 20 procent vyšší rychlost... Zatím máme jen jeden takový křižník... I u požadavků na moderní křižníky se jedná o naléhavou nutnost.“¹²¹⁵

Vzhledem k tomu, že, jak již bylo naznačeno v jedné z předchozích kapitol, nebyla blízká blokáda možná, nebyla druhá základna pro využívání taktiky udeř a uteč podmínkou, ačkoliv by takové akce velmi usnadnila. Nezdá se příliš pravděpodobné, že by kdokoliv znalý poměrů mohl věřit v takovou přízeň ministrů financí, parlamentních těles či osudu, aby mohl brát vážně myšlenku na trvalé vyrovnání námořních sil s Itálií, které by ji eventuálně odradilo od zahájení války, snazší je věřit, že vedení válečného námořnictva se pouze snažilo co nejlépe připravit na bitvu za pro sebe výhodných podmínek. Křižníky nebyly nutné tak naléhavě, jako bitevní lodě, bez ohledu na to, co stavěli Italové. Šéfové Námořní sekce poslední předválečná léta marně bojovali za co nejčasnější zahájení stavby jednoho jediného nového dreadnoughtu, zatímco Italové nepřestali pokládat kýly nových lodí nejrůznějších typů.

¹²¹² MKFF, Mm/114 ex 1911, Referat zu dem Einsichtsakt der Marinesektion, 23. 12. 1911; WANDRUSZKA, URBANITSCH, vyd. *Die Habsburgermonarchie*, sv. V, s. 493.

¹²¹³ MKFF, Mm/45 ex 1912, Montecuccoli MKFF, 13. 3. 1912, *Promemoria über die militärisch-maritime Vorsorgen... in der Adria*.

¹²¹⁴ Tamtéž.

¹²¹⁵ Wiener Zeitung, 5. 2. 1911, 29, s. 10.

Ne že by v Itálii šlo roku 1913 všechno rychle a hladce. Na *Giulio Cesare* měly být potíže s trojčitými věžemi,¹²¹⁶ už začátkem roku nastaly nesnáze se sháněním peněz na zahájení stavby budoucích bitevních lodí, jasné se nezdály ještě ani parametry již schválených křižníků – spekulovalo se, že od jejich stavby by se mohlo zcela upustit a namísto toho zvětšit torpédoborce;¹²¹⁷ výsledkem nakonec byly tři průzkumné lodě třídy Poerio o cca 1000 tunách položené v létě u Ansaldo 1913 a po válce reklasifikované jako torpédoborce.¹²¹⁸ Začátkem roku mělo být také rozhodnuto, že druhé dva superdreadnoughty neponesou 38,1 cm děla, ale jen deset ráže 35,6 cm v dvojítech věžích,¹²¹⁹ propaganda za těžší kalibr přesto pokračovala¹²²⁰ a rozhodnutí se nakonec ukázalo nebýt definitivní – superdreadnoughty opravdu patnáctipalcová děla dostat měly.

Na přelomu února a března se metoda průtahů dočkala nového zdokonalení, když firma Ansaldo na protest proti už sedmimilionovému nedoplatku uzavřela své provozy. *Cavour* mohl být v aktivní službě nejdříve v létě 1914, *Leonardo* a *Cesare* koncem 1913, *Bixio* v březnu a *Marsala* v srpnu 1914; průtahy vysvětloval ministr námořnictva opožděnými dodávkami pancíře, ale opožděné platby jistě také hrály svou roli.¹²²¹ Během březnové debaty je Cattolica vysvětloval i roztržštěností italského průmyslu v protikladu ke spolupráci rakousko-uherských závodů, v poslanecké lavici opět sedící Bettòlo poukázal na ve srovnání s habsburskou monarchií špatné využití peněz a staronový premiér Giolitti přislíbil usilovat o odpovídající navýšení rozpočtu námořnictva, aby z něj bez pomoci mimořádných dotací bylo možné zahájit stavbu nových lodí.¹²²² Koncem března byla na vodu spuštěna *Doria*, v dubnu pak *Duilio*, a začátkem roku byl také vytvořen štáb admirality, jímž se po Carolu Rocca Reyovi stal viceadmirál Paolo Thaon di Revel, který v létě 1913 označil za absolutní nutnost udržovat italské loďstvo na 60 % síly francouzského a 175 % rakousko-uherského.¹²²³

Tisk samozřejmě přinášel nejrůznější poplašné zprávy, třeba že Rakousko-Uhersko se na podzim 1913 chystá položit 4 bitevní lodě o 26 000 tunách, které by byly během 2,5 roku dokončeny, což by znamenalo, že Itálie by na habsburskou monarchii jeden dreadnought ztrácela. Cattolica se přitom nestyděl udat jako pravděpodobný čas stavby budoucích lodí 5 let, ačkoliv národ byl připraven námořnictvu schválit jakékoliv požadavky, psalo se v časopise *Legy Navale*. „Ať je to jakkoliv,“ dodával Liechtenstein, „je nutné připustit, že Itálie nemá žádný důvod být se svým současným ministrem námořnictva spokojena. Zatímco správy ostatních námořnictev bojují [za to] učinit lidová zastoupení povolná k nezbytným požadavkům námořnictva, zdá se admirál Leonardi odkoukat lít na plamen námořního nadšení parlamentu studenou vodu. Zvláštní taktika pro ministra námořnictva!“ Cattolica neměl štěstí ani s organizačními opatřeními,¹²²⁴ k jeho demisi 28. června ale mohly přispět i nenávistné osobní

¹²¹⁶ MS/OK, X–1/2 nr. 323 ex 1913, Liechtenstein Námořní sekci, 12. 1. 1913.

¹²¹⁷ MS/OK, X–1/2 nr. 423 ex 1913, Liechtenstein Námořní sekci, 21. 1. 1913.

¹²¹⁸ FRACCAROLI, s. 51. Tyto lodě byly také označovány jako „flotilla leaders“, k tomuto účelu byly v Rakousku-Uhersku používány křižníky. Postaveny byly jako eskorta pro německé bitevní křižníky, které by prováděly nezávislé akce v západním Středomoří. O'HARA, DICKSON, WORTH, ed., s. 181.

¹²¹⁹ MS/OK, X–1/2 nr. 614 ex 1913, k. u. k. Marineevidenzbureau Námořní sekci, 4. 2. 1913.

¹²²⁰ MS/OK, X–1/2 nr. 661 ex 1913, k. u. k. Marineevidenzbureau Námořní sekci, 7. 2. 1913.

¹²²¹ MS/OK, X–1/2 nr. 1081 ex 1913, Liechtenstein Námořní sekci, 3. 3. 1913.

¹²²² MS/OK, X–1/1 nr. 1338 ex 1913, Liechtenstein Námořní sekci, 15. 3. 1913.

¹²²³ HALPERN, *The Mediterranean naval Situation*, s. 202.

¹²²⁴ MS/OK, X–1/2 nr. 3155 ex 1913, Liechtenstein Námořní sekci, 1. 7. 1913.

útoky a nepřátelství ze strany většiny senátorů. Nahradil jej Enrico Millo, který se musel vypořádat s nevděčným úkolem realizace programu stavby lodí i s nutnými reformami.¹²²⁵

Na *Cesare* způsobil problémy způsob montování dělových věží, na *Nino Bixio* velké vibrace vznikající při využití všech strojů. Zdálo se, že je rozhodnuto přistoupit ke stavbě větších průzkumných křižníků o cca 4500 tunách a 6 dělech ráže 152 mm, první z nich měl být pojmenován po v březnu 1910 zesnulém Carlu Mirabellovi.¹²²⁶ Tři křižníky třídy Mirabello nakonec měly jen kolem 2000 tun, jedno dělo ráže 15 cm a sedm ráže 10 cm, i tak ale nebyly o nic hůře vyzbrojené než *Admiral Spaun*; sice nebyly pancéřované, ale chránila je vysoká rychlost, přes 33,5 uzlu. První dva byly položeny až koncem roku 1914.¹²²⁷ Dotace na stavbu nových lodí mohl ale schválit až parlament, který se měl sejít po říjnových volbách, a tak se položení nových jednotek dále odkládalo,¹²²⁸ ovšem vláda si tváří v tvář neutichající kritice pochopitelně dala po volbách za úkol stavbu urychlit. Také slíbila dávat zakázky na veškeré dodávky vojsku a námořnictvu domácímu průmyslu – s výhradou, že od tohoto principu upustí, pokud by firmy měly stát vydírat.¹²²⁹

Začátek roku 1914 v každém případě nepřinesl žádnou radikální změnu. Co se průtahů týkalo, plány nových bitevních lodí byly opět změněny, a tak byl prodloužen termín pro zaslání nabídek na jejich stavbu; soukromé firmy ale měly přemrštěné požadavky, ministerstvo hrozilo stavět dvě z bitevních lodí ve svých arsenálech a vše komplikoval fakt, že dělníci ve Spezie se dožadovali další práce a soukromníci investovali do svých zařízení, pročež také chtěli zakázky. Liechtensteinovi se zdálo pravděpodobné, že lodě typu *Cavour* budou do služby zařazeny koncem roku 1914, *Duilio* a *Doria* koncem roku 1915 a čtyři stále ještě plánované bitevní lodě až začátkem roku 1918.¹²³⁰ Již v únoru ale bylo do Vídně hlášeno, že na lodích typu *Cesare* se pracuje s nevšedním nasazením, dvě směny pracovaly ve dne v noci, o nedělích i svátcích.¹²³¹ Tři z nových bitevních lodí měly být podle dubnových informací hotovy do konce roku 1917, cena každé byla vypočítána na 95 milionů lir, a ani na jaře 1914 neustávaly stížnosti na průtahy ve stavbě nových lodí v porovnání s Rakouskem-Uherskem.¹²³²

Habsburská monarchie zařadila svůj druhý dreadnought do služby v červenci 1913, třetí, *Prinz Eugen*, následoval o rok později, čtvrtý, u Danubia stavěný *Szent István*, si ale vyžádal ještě téměř sedmáct měsíců¹²³³ – zato *Leonardo* a *Cesare* byly dokončeny až v květnu 1914 a *Cavour* o téměř rok později. Co se ale lehkých jednotek týkalo, byla situace zcela jiná. Po Huszárech bylo v Rakousku-Uhersku před začátkem války položeno už jen šest torpédoborců třídy *Tátra* o 1050 tunách a cca 32 uzlech, a to postupně v letech 1911–12, Italové položili od roku 1910 do ledna 1914 osmnáct torpédoborců o 770–850 tunách a 30–36 uzlech a získali i

¹²²⁵ MS/OK, X–1/1 nr. 3628 ex 1913, Liechtenstein Námořní sekci, 30. 7. 1913.

¹²²⁶ MS/OK, X–1/1 nr. 3406 ex 1913, Liechtenstein ámořní sekci, 12. 7. 1913.

¹²²⁷ FRACCAROLI, s. 51.

¹²²⁸ MS/OK, X–1/1 nr. 3433 ex 1913, Liechtenstein Námořní sekci, 18. 7. 1913.

¹²²⁹ MS/OK, X–1/1 nr. 5305 ex 1913, Evidenzbureau des k. u. k. Generalstabes Ministerstvu války, 17. 12. 1913.

¹²³⁰ MS/OK, X–1/2 nr. 253 ex 1914, Liechtenstein Námořní sekci, 15. 1. 1914; MS/OK, X–1/2 nr. 436 ex 1914, Liechtenstein Námořní sekci, 20. 1. 1914.

¹²³¹ MS/OK, X–1/2 nr. 719 ex 1914, k. u. k. Marinevidenzbureau Námořní sekci, 21. 2. 1914.

¹²³² MS/OK, X–1/1 nr. 1591 ex 1914, Liechtenstein Námořní sekci, 25. 4. 1914; MS/OK, X–1/1 nr. 1770 ex 1914, Liechtenstein Námořní sekci, 5. 5. 1914

¹²³³ Ještě na podzim 1912 zmínil Montecuccoli delegátům, že *Tegetthoff* by mohl být zařazen do služby začátkem roku 1913 a *Szent István* spuštěn na vodu v červenci téhož roku. Wiener Abendpost, 25. 9. 1912, 221, s 4; Pester Lloyd, Abendblatt, 1. 10. 1912, 223, s. 2.

jeden menší stavěný u Ansaldo pro čínskou vládu. Z průzkumných křižníků byly *Helgoland* a *Saida* zařazeny do služby v srpnu 1914 a *Novara* v lednu 1915, pro italské válečné loďstvo byly do poloviny srpna 1914 dokončeny *Quarto*, *Nino Bixio* i *Marsala*, k nimž se do roka přidaly tři průzkumné lodě třídy Poerio, a ještě před vstupem Itálie do války byly položeny tři křižníky typu Mirabello. Zatímco novější italské průzkumné lodě byly menší, první tři křižníky snesly srovnání s rakousko-uherskými. Typ Bixio měl plně naložený výtlak málo přes 4100 tun, *Helgoland* 4010 tun, rychlost obou typů byla srovnatelná, rakousko-uherské křižníky ale měly na rozdíl od italských, které chránila jen pancéřová paluba, 6 cm boční pancíř; hlavním nedostatkem křižníků typu *Helgoland* byla slabá výzbroj – kromě kulometu a torpédometů byly vyzbrojeny 9 děl ráže 10 cm a jedním protiletectvým 7 cm. Typ Bixio nesl 6 děl ráže 12 cm, 6 ráže 7,5 cm a několik kulometů, *Quarto* nesl stejnou dělostřeleckou výzbroj a byl rychlejší, zatímco *Spaun* nesl jen 7 děl ráže 10 cm a maximální výtlak *Saidy* se sice pohyboval jen kolem 3500 tun, ovšem z rakousko-uherských křižníků byla nejpomalejší. Širomořských torpédových člunů položilo Rakousko-Uhersko v letech 1913–14 sedmadvacet, Itálie devětatřicet pobřežních, a zatímco pro c. a k. válečné námořnictvo bylo roku 1913 u Germanie objednáno 5 ponorek o 695 tunách, Italové po roce 1910 tamtéž objednali jednu a sami stavěli 12 o 300–400 tunách.¹²³⁴

Tempo, jímž Italové své válečné lodě stavěli, znamenalo, že vedení rakousko-uherského válečného námořnictva nemuselo panikařit, pokud na nově ohlášené italské plány nemohlo reagovat hned, je ale snadné představit si pocit zmaru, který ve vedoucích námořních kruzích habsburské monarchie panoval, když jim příležitost nastolit „morální rovnováhu“ – absolutní rovnováha ostatně dosažitelná nebyla – v počtu bitevních lodí unikala mezi prsty. Loďstvo nebylo budováno dostatečně rychle, přestože výrobní kapacity vyšší tempo umožňovaly a nutnost spěchat byla neustále zdůrazňována, proto se nelze divit poznámce, kterou připsal následník trůnu k hlášení námořního atašé z Říma, v němž byla řeč o pozdním zařazení italských dreadnoughtů do služby: „Doufám, že N. Sekce nenechala tuto zprávu kolovat po všech ministerstvech, to bychom opravdu žádné prostředky na své lodě nedostali.“¹²³⁵

6.3.2 Rovnováha ve Středomoří

Soupeření na Jadranu znamenalo, že rostla námořní síla Trojspolku ve Středomoří. Do svého loďstva investovalo stále více také Německo, kde byl roku 1912 novelizován zákon o flotě, a jakkoliv by na německé plány odpověděla Británie, potřebovala v domácích vodách větší počet personálu, kterého se zoufale nedostávalo. Churchill se rozhodl odmítnout možnost nechat flotily zajistit strategickou obranu v Severním moři a bitevní lodi měla být vrácena její primární role – jeho poradci jej přesvědčili, že jedinou záslužnou odpovědí na růst německého širomořského loďstva je zvýšení počtu lodí britské domácí floty, nejlépe tak, aby zastrašila Němce. Admiralita se nakonec dohodla na 33 bitevních lodích ve službě a 8 v rychle aktivovatelné rezervě, rozhodnutí, které výrazně omezilo britské možnosti promítat svou námořní moc do vzdálenějších oblastí. Admiralita chtěla mít nad Němci 50 % převahu

¹²³⁴ Itálie položila také dva koloniální křižníky třídy Campania, jednalo se o pomalé lodě později reklasifikované jako dělové čluny. FRACCAROLI, s. 42, 49–52, 68–72, 78–89; BILZER, *Die Torpedofahrzeuge und Zerstörer*, s. 115; TÝŽ, *Die Torpedoboote*, s. 106–107, 117, 124; SIECHE, *Die Kreuzer*, s. 143, 152, 158; O'HARA, DICKSON, WORTH, ed., s. 26–29.

¹²³⁵ MKFF, 40–2/22 nr. 4217 ex 1913, Einsichtsakt der Marinesektion betreffend italienischen Marinebudget, 17. 5. 1913, poznámka Františka Ferdinanda.

v moderních lodích ve službě, problém ovšem nebyl v trupech – jednak bylo k dispozici množství lodí staršího typu, stále vhodných ke službě, jednak roku 1912 mělo do služby vstoupit deset nových dreadnoughtů. Problémem bylo najít posádky.

Plán, který Churchill v březnu oznámil, počítal s přesunutím atlantického loďstva z Gibraltarů do Portlandu, středomořského z Malty do Gibraltarů a ponechání jen čtyř starých pancéřových křižníků na Maltě; v téže řeči představil i nové měřítko, a sice 60 % převahu ve velkých bojových lodích typu dreadnought (tj. bitevních lodích a bitevních křižnících) nad Německem. To vyvolalo vlnu stížností a kritiky, stáhnout lodě ze Středomoří znamenalo nutnost posílit pozemní jednotky na Maltě i v Egyptě, zužovat britský strategický rozhled a vzdát se globální námořní převahy. Síly navrhované chránit britské zájmy ve Středomoří nebyly dostatečné a řešení se nenabízelo mnoho. Buď vybudovat za velké peníze moderní loďstvo pro Středomoří, nebo se dohodnout s Francií; bitevní loďstvo na Maltě v každém případě zajišťovalo Británii prestiž a mohlo odrazovat Itálii nebo i Španělsko od přílišného sblížení s Trojspolkem, a tak Churchill během květnové konference na Maltě navrhl ponechat ve Středomoří novější pancéřové křižníky a také dva bitevní. Tento kompromis se nesetkal s příznivým ohlasem, jenomže Rakousko-Uhersko a Itálie stavěly dreadnoughty, pro něž by bitevní lodě staršího typu byly snadnou kořistí, a Británie si už kvůli nedostatku personálu nemohla dovolit držet na Maltě více než právě dvě velké bojové lodě. Další možností byla flotilová obrana Středomoří, tedy učinit z Malty hnízdo ponorek a torpédových plavidel a další dislokovat v Alexandrii, čímž by byly britské námořní základny chráněny před obsazením nepřitelem.

Churchill ale nebyl připravený navrhnout, že flotily by se měly stát základem britské námořní strategie ve Středomoří, a konečné rozhodnutí beztak neleželo na něm, nýbrž na vládě, která v červenci schválila, že ve Středomoří má být drženo bitevní loďstvo rovné druhému nejsilnějšímu v regionu, s výjimkou Francie. Churchillovi se podařilo od svých ministerských kolegů získat jediný ústupek, totiž že Admiralita nebude nucena odeslat více jak čtyři moderní těžké jednotky, dokud nebude postaven dostatek dreadnoughtů pro Severní moře. I čtyři bitevní křižníky ale znamenaly vážný problém s mužstvem a Admiralita souhlasila s těmito podmínkami až poté, co Churchill zmínil slib předsedy kanadské vlády zaplatit tři další dreadnoughty.¹²³⁶

Francouzi se mezitím přestali soustředit na pancéřové křižníky a torpédové čluny, a také se vzdali cíle udržet krok s německým loďstvem ve prospěch převahy nad spojeným italským a rakousko-uherským loďstvem. Podle programu z roku 1910 tak mělo mít francouzské loďstvo roku 1920 osmadvacet bitevních lodí, 10 průzkumných křižníků, 52 torpédoborců, 94 ponorek a deset lodí pro službu v koloniích. Následujícího roku se ministrem námořnictva stal Théophile Delcassé, a pod jeho vedením bylo francouzské loďstvo na cestě stát s impozantní silou, která se hlásila o nadvládu nad Středomořím. Do služby bylo zařazeno šest bitevních lodí třídy Danton a poslední dva pancéřové křižníky, první, ačkoliv položené až poté, co byl do služby zařazen *Dreadnought*, byly ještě staršího typu, a křižníky, jakkoliv velké a drahé, příliš slabé. Než Francouzi položili svůj první dreadnought, Italové i Rakušané začali po dvou, a francouzské loďstvo provázely také problémy s nestabilním střelným prachem.

¹²³⁶ LAMBERT, s. 252–261.

Už od 90. let 19. století byla francouzskou strategií defenziva v průlivu La Manche a ofenziva ve Středomoří, a Francouzi ji nemínili opustit. V případě války s Německem znamenalo koncentrovat nové bitevní lodě v Brestu vystavit je nebezpečí nerovného střetu s německými jednotkami, zatímco přítomnost loďstva ve Středomoří mohla přispět k zabezpečení transportu jednotek ze severní Afriky, a než by se připravilo plout na sever, už mohlo být jasno také o postojích ostatních velmocí; italsko-rakouská kombinace se ještě roku 1908 nezdála nebezpečná. Ačkoliv se v následujících letech objevily plány na koncentraci sil na severu, kam se na podzim 1909 dočasně přesunula druhá eskadra, a bitvu s Němci, aktivita na Jadranu si na podzim 1912 vynutila přesun třetí eskadry bitevních lodí z Brestu do Toulonu, takže na severu zůstala jen druhá křižníková eskadra. Ne všichni s tímto krokem souhlasili a nasazení loďstva se stalo tématem živé polemiky; tyto diskuse ale neměly příliš reálný základ, protože v jejich středu obvykle stála hypotéza, že Francie bude muset čelit Německu nebo celému Trojspolku sama.¹²³⁷

V Rakousku-Uhersku byly tyto pohyby pozorně sledovány, a zatímco sociálnědemokratický poslanec a delegát Karl Leuthner konstatoval, že „Francouzi zcela nepokrytě přiznávají, že jejich flota je stavěna, aby vzdorovala rakousko-italskému budování loďstev... Svou politikou dreadnoughtů jsme si naopak vytvořili nepřítel, jehož jsme nikdy neměli, Francii; také Británie je drážděna, a my tím neprokazujeme službu ani Itálii a už vůbec ne Německu, jehož vztahy k Británii nyní začaly získávat rozumný základ,“¹²³⁸ vojenská kancelář následníka trůnu se zabývala konkrétními důsledky. „Početní poměr obou loďstev, která bylo třeba už dříve považovat za úzce spřízněná, se tím podstatně nezměnil; 8 britských bitevních lodí se přesunulo z Malty do Gibraltaru a 6 francouzských bitevních lodí z Brestu do Bizesrty. Naproti tomu bylo přeskupení obou loďstev přizpůsobeno poměrům velení; britské námořní těžiště leží dnes v severním moři, kde musí být obávaný německý pokus o vylodění odražen všemi prostředky; hlavním úkolem francouzského loďstva je a zůstává zajištění transport alžírských armádních sborů a později také v severní Africe soustředěné černé armády na německé válčiště. Koncentrací britského loďstva v Severním moři a francouzské floty ve Středozemním moři budou námořní síly každého z obou států soustředěny na svůj nejdůležitější úkol... v Severním moři jsou jen britské bitevní lodě pod britským admirálem, ve Středozemním moři jen francouzské bitevní lodě pod francouzským admirálem.

Z Britů zůstávají na Maltě jen křižníky a flotily, totéž ze strany Francouzů v Průlivu. Že tímto seskupením převezme alespoň na začátku válečných operací britské loďstvo ochranu francouzského severomořského pobřeží a francouzské loďstvo zajištění britských spojení s Egyptem a Indií, je samozřejmé; stejně tak jisté ale je, že určující pro toto seskupení mohou být jen výše zmíněné důležité námořní úkoly obou západních mocností. Špice zvláště koncentrace francouzského loďstva ve Středozemním moři je nezakrytě namířena proti Trojspolku... Politické působení této nové francouzské námořní politiky se může odrazit zejména na budoucím chování Itálie, která od Francie obdržela důrazné varování... Itálie bude

¹²³⁷ HALPERN, *The Mediterranean Naval Situation*, s. 54–85.

¹²³⁸ Wiener Zeitung, 4. 12. 1913, 280, s.4. Německo s Velkou Británií spolupracovalo například v souvislosti s krizí na Balkáně a londýnskou konferencí velvyslanců, před vypuknutím první světové války se pak britsko-německé vztahy skutečně zdály zlepšovat – obě velmoci byly na cestě k urovnání sporů ohledně bagdádské dráhy i k nové dohodě o portugalských koloniích. Co konkrétně měl Leuthner na mysli a co vůbec mohl vědět, ale zůstává otázkou.

v každém případě vůči Francii obezřetná. Ale změna hlavních linií velké italské politiky tím v žádném případě nebude přivolána; tak jako předtím bude mít Itálie v ohni dvě železa: svou příslušnost k Trojspolku a své sympatie pro Trojdohodu, tj. tak jako dosud pro nás zůstane pochybným spojencem.“ Proto nevyvstával z rakousko-uherské strany žádný důvod cokoliv měnit na své už nějaký čas praktikované politice vůči Itálii. „Pro spojení nepřinášet žádné oběti ani nebrat ohledy, ledaže by za ně Itálie nabídla zcela konkrétní protislužby se spolehlivými zárukami.“¹²³⁹

Jednání o britsko-francouzské námořní spolupráci se začala rozvíjet v létě 1912, neměla je zařítovat žádná formální aliance a jakákoliv dosažená dohoda záležela na rozhodnutí vlády ji ve chvíli krize realizovat. Spolupráce v samotném Středomoří měla být pokud možno strategická, nikoliv taktická; Francouzi by se starali o jeho západní, Britové o východní část, a ani pokud by se italské a rakousko-uherské námořní síly spojily, a tím učinily tento koncept neproveditelným, neměly francouzské a britské lodě bojovat v jediné linii. Britové si ovšem vyhrazovali právo soustředit v Severním moři takové síly, jaké jen budou nutné, tedy v případě potřeby stáhnout ze Středomoří vše do posledního torpédoborce (roku 1914 měli na Maltě držet čtyři bitevní křižníky, čtyři moderní lehké křižníky a šestnáct torpédoborců, stále jako přechodné opatření). Na jaře 1913 bylo dosaženo série dohod, které měly sloužit jako základ pro případ války, ale zatímco dohoda týkající se průlivu La Manche byla specifická v rozdělení konkrétních povinností, Středomořská byla v taktickém ohledu velmi vágní. Během první poloviny roku 1914 se Francouzi opakovaně pokoušeli posílit i rozšířit dohody s královským námořnictvem, a ohledně signálů, kódů a obrany Průlivu dosáhli mnoha, obav, že budou ve Středomoří čelit Trojspolku sami, se ale nezbavili.

Co se boje proti italským a rakousko-uherským loďstvům týkalo, zastával velitel francouzského středomořského loďstva viceadmirál Boué de Lapeyrère cestu energické ofenzivy, nikdy ale nebylo zcela vyřešeno, jak tuto doktrínu skloubit s přepravou devatenáctého armádního sboru z Alžírsko do Francie, což byla velmi komplikovaná záležitost sama o sobě. Francouzi plánovali boj se spojenými rakousko-italskými silami se sebedůvěrou, která se ovšem zakládala méně na materiální převaze – která byla roku 1913 sotva rovná potenciálním nepřátelům a brzy měla klesnout pod jejich úroveň – než na výhodách francouzské koncentrace, soudržnosti, výcviku a ofenzivním duchu. Transportům měla nepřímo zajistit bezpečnost právě ofenziva, přímo je měly před nebezpečím, které představovala středomořská divize německých válečných lodí v čele s bitevním křižníkem *Goeben*, chránit starší bitevní lodě a křižníky.¹²⁴⁰ Transporty musely vyplout za všech okolností, protože v Evropě byl třeba každý muž, a před Francouzi tak stál drahý, nelehký úkol vybudovat loďstvo, které by zajistilo jejich bezpečnost, což znamenalo především stavbu průzkumných křižníků – od roku 1903 nebyl postaven žádný –, ale také torpédoborců a bitevních lodí,¹²⁴¹ které, zcela příznačně, zajímaly Vídeň nejvíce. Byly-li moderní velké bojové lodě rozhodující, roku 1913 se situace ve Středomoří, bez ohledu na zatím neschválené plány, ani z rakousko-uherského ani z trojspolkového úhlu pohledu nezdála vyhlížet nijak růžově:

¹²³⁹ MKFF, Mm/97 ex 1912, *Referat über die Konzentrierung der französischen Flotte im Mittelmeer*, září 1912.

¹²⁴⁰ HALPERN, *The Mediterranean Naval Situation*, 86–147.

¹²⁴¹ HENDRICKSON, s. 169–173.

1914				1915			
<i>stát</i>	<i>počet</i>	<i>stát</i>	<i>počet</i>	<i>stát</i>	<i>počet</i>	<i>stát</i>	<i>počet</i>
<i>Británie</i>	4	<i>R-U</i>	3	<i>Británie</i>	4	<i>R-U</i>	4
<i>Francie</i>	10	<i>Itálie</i>	4	<i>Francie</i>	13	<i>Itálie</i>	6
<i>Rusko</i>	–			<i>Rusko</i>	3		
<i>Španělsko</i>	2			<i>Španělsko</i>	3		
<i>Řecko</i>	–			<i>Řecko</i>	–		
<i>Turecko</i>	1			<i>Turecko</i>	1		
<i>Celkem</i>	17		7	<i>Celkem</i>	24		10

1916				1917			
<i>stát</i>	<i>počet</i>	<i>stát</i>	<i>počet</i>	<i>stát</i>	<i>počet</i>	<i>stát</i>	<i>počet</i>
<i>Británie</i>	4	<i>R-U</i>	4	<i>Británie</i>	4	<i>R-U</i>	4
<i>Francie</i>	18	<i>Itálie</i>	10	<i>Francie</i>	20	<i>Itálie</i>	10
<i>Rusko</i>	3			<i>Rusko</i>	3		
<i>Španělsko</i>	3			<i>Španělsko</i>	3		
<i>Řecko</i>	1			<i>Řecko</i>	1		
<i>Turecko</i>	1			<i>Turecko</i>	1		
<i>Celkem</i>	30		14	<i>Celkem</i>	24		14

Tabulka 12: Velké bojové lodě ve Středomoří 1914–1917
(Zdoj: MS/OK, X–3/1 nr. 3766 ex 1913.)

Není třeba zdůrazňovat, že se jednalo o představení situace v co nejčernějších brvách – ostatně bylo určeno pro delegace –, které sice počítalo s ruským černomořským loďstvem,¹²⁴² ale už ne s německou středomořskou divizí tvořenou bitevním a lehkým křižníkem, a zatímco Francii se zdá být započteno 6 lodí třídy Danton, třída Radetzky byla vypuštěna.¹²⁴³ V každém případě nebyl stav věcí tak beznadějný, aby trojspolkové námořní špičky odradil od plánování v ofenzivním duchu.

6.3.3 Trojspolek ve Středomoří

Ze států Trojspolku byla ve Středomoří přirozeně nejaktivnější – samozřejmě pod bedlivým dohledem Vídně – Itálie. Během Aehrentalova působení v úřadě se vztahy těchto dvou zemí zlepšily, což bylo i téměř nevyhnutelným důsledkem snahy obou velmocí potvrdit svou nezávislost na Berlínu, v Italském případě i demonstrovat nezávislost na Londýně a Paříži, a Trojspolek tak stále držel pohromadě. Po zformování Trojdhody mohla Itálie doufat v obnovení své původní role prostředníka k Británii, ideálně placeného; pro Německo byl i nespolehlivý italský spojenec lepší než žádný, a pokud chtělo být Rakousko-Uhersko po anekční krizi něčím více než německou loutkou, byla Itálie na Balkáně logickým spojencem. San Giuliano, který se stal na jaře 1910 italským ministrem zahraničí, měl pověst člověka nakloněného Trojspolku a nijak nespěchal se angažovat na Balkáně, ale jeho využívání aliance v běžné diplomacii bylo více než čímkoliv jiným předvídatelným výsledkem pasivnější a

¹²⁴² MS/OK, X–3/1 nr. 3766 ex 1913, k. u. k. Marineevidenzbureau Námořní sekci, 14. 8. 1913.

¹²⁴³ Lze pochybovat, že lodě třídy Danton vyzbrojené 4 děly ráže 30,5 cm a 12 ráže 24 cm byly tak výrazně silnější než Radetzky s taktéž 4 děly ráže 30,5 cm a 8 děly ráže 24 cm, že rakousko-uherské lodě přes menší výtlač a slabší pancíř nebylo možné do přehledu zařadit.

profrancouzské politiky během anekční krize. Staré ani možné budoucí neshody na sebe nenechávaly zapomenout, iredentismus, jakkoliv ignorovaný, nezmizel, a připravovány byly i plány soupeření na Balkáně – přesto se Itálie rozhodla expandovat do Středomoří, než aby usilovala o oblasti žádané iredentisty.

Aliance nakonec neměla být automaticky prodloužena. Prvním podstatným diplomatickým impulsem pro libyjskou válku sice byla agadirská krize a možnost, že Francie si zajistí své zájmy v Maroku, výsledkem čehož by už dohoda Prinetti-Barrère nebyla pro Libyi platná, nicméně bezprostřední pobídkou k akci byly pověsti, které dorazily do Říma na přelomu srpna a září 1911, že její spojenci by rádi brzké obnovení Trojspolku. Ze strachu, že tyto diskuse by znamenaly nutnost kompenzovat italské zisky v Africe rakouskými na Balkáně,¹²⁴⁴ San Giuliano a Giolitti, který se vrátil do úřadu předsedy vlády po Luzzatiho rezignaci v březnu 1911¹²⁴⁵, spěchali s přípravami pro válku s Tureckem. Ačkoliv v průběhu léta Italové mohli ohledně obnovy aliance něco naznačovat, aby zmírnili německé a rakouské námitky proti svým válečným přípravám, první jasný návrh obnovit alianci přišel právě od německých velmocí jako pokus zamezit italské akci v Libyi. San Giuliano přitom nepochyboval, že Itálie by měla jednat v Africe dříve, než začnou diskuse o obnově aliance, během nichž by mohla být žádána poskytnout nové garance statu quo ve Středomoří, a kromě toho by úspěšné africké tažení, zlepšilo italskou reputaci, a tím větší respekt během vyjednávání.

Itálii aliance stále byla užitečná – pokud chtěla být diplomaticky aktivní, měla v té chvíli lepší vyhlídky v rámci Trojspolku, než kdyby jej opustila, pokud chtěla oddálit poslední válku Risorgimenta proti Rakousku-Uhersku, byla bezpečnější v Trojspolku, než kdyby učinila nejistý pohyb směrem k Trojdohodě.¹²⁴⁶ Aehrenala italské rozhodnutí sáhnout k násilným prostředkům netěšilo, válka mohla vést ke kolapsu Osmanské říše, což ostatně uznávali i sami Italové.¹²⁴⁷ Rakousko-uherský ministr zahraničí si ale přál vztahy Podunajské monarchie a Itálie zlepšovat, a tak se od něj Turci nedočkali žádné podpory proti italskému ultimátu.¹²⁴⁸ Na samém začátku války Aehrenal nicméně Italy varoval, že nebude tolerovat akci na Jadranu, zatímco Conrad volal po využití příležitosti a preventivní válce. Roztržka mezi nimi vedla k odvolání šéfa generálního štábu, Aehrenal ostatně prováděl politiku Františka Josefa, který takový krok odmítal.¹²⁴⁹ Nakonec to byla Francie, ne italská alianční partneri, kdo oddaloval uznání italského vítězství nad Tureckem, a Berchtold, který nahradil v únoru zesnulého Aehrenala, se dočkal v Itálii údajně vřelejšího přijetí, než jakýkoliv rakousko-uherský ministr zahraničí za posledních pětadvacet let. Trojspolek byl obnoven v prosinci 1912, ale to už vypukly i balkánské války a vyvstala možnost, že eventuální srbské zisky přinutí habsburskou monarchii k akci, a samo obnovení aliance nijak neobrousilo třecí plochy mezi oběma velmocemi. Pouhý týden po něm se do funkce vrátil Conrad, nyní ovšem štvoucí více proti Srbsku než Itálii.¹²⁵⁰

¹²⁴⁴ BOSWORTH, s. 196–211.

¹²⁴⁵ SALADINO, s. 119.

¹²⁴⁶ BOSWORTH, s. 211–212.

¹²⁴⁷ CLARK, Christopher, *The Sleepwalkers. How Europe went to War in 1914*. HarperCollins eBook, 2013, s. 178.

¹²⁴⁸ BRIDGE, s. 335.

¹²⁴⁹ SKŘIVAN, s. 157.

¹²⁵⁰ BOSWORTH, s. 214–216.

Itálii se stále žádná alternativa nenabízela. Z britského úhlu pohledu bylo nejlepší, zůstávala-li v Trojspolku, protože jinak by ji mohlo nahradit Rusko, a tak Britové až do roku 1911 oponovali Barrèrehu snahám ji z aliance formálně vyvázat. Stažení britských námořních sil z Malty jednak nechalo větší prostor italsko-francouzskému nepřátelství vyvolaném italsko-tureckou válkou, a jednak měli Britové na Itálii menší vliv. Jakkoliv právě nezávislost si San Giuliano přál, nechtěl pouta s Londýnem a Paříží zprerhat, ostatně Itálie rozhodně nechtěla v jakékoliv válce bojovat na opačné straně než Británie, zvláště když jí nyní patřila už i Libye. Dohoda mezi těmito třemi velmocemi, která by zajišťovala udržování statu quo ve Středomoří, ale musela vyčkat konce války s Tureckem, a nakonec z ní nebylo nic. San Giuliano neměl zájem o vágní dohody ani neutralizační schémata navrhovaná Brity, kteří zase neměli zájem na dohodě mezi všemi třemi státy a nechtěli předbíhat Francouze, kteří začátkem roku 1913 žádné bezprostřední obavy z Trojspolku neměli. Italsko-francouzské vztahy se nicméně stávaly stále horšími, a to zcela otevřeně, navíc Francie byla odhodlána mít silnější loďstvo než Itálie a Rakousko-Uhersko dohromady. Když 22. února 1913 San Giuliano v poslanecké sněmovně oznamoval triumf v libyjské válce, prohlásil, že nikdo jiný nemá a nikdy mít nebude mít právo nazývat Středozemní moře svým. Itálie se stala „středomořskou velmocí“ a musela hrát tím danou roli, zvláště došlo-li by k rozpadu Turecka. Po invazi do Libye věnovala italská politika, alespoň krátkodobě, větší pozornost Středomoří než čemukoliv jinému, a chránit toto italské moře mohlo pomoci právě Rakousko-Uhersko, které mohlo být ke Středozemnímu moři blíže připoutáno třeba dohodou o sférách vlivu v Malé Asii.

Hohenloheho dekrety, jimiž byli v srpnu 1913 italští občané vykázáni z veřejné služby,¹²⁵¹ ale měly podle San Giulianových slov učinit skutečné přátelství mezi Itálií a habsburskou monarchií nemožným, a jelikož Italové si nemohli dovolit být ve vážném sporu s oběma svými sousedy, na podzim roku 1913 byla znovu ve hře dohoda o Středomoří se západními velmocemi, která se ani tentokrát nestala skutečností. Italsko-francouzské vztahy se vrátily do běžných kolejí úzkostné nedůvěry; italská politika spojenců a přátel i manévry jejího ministra zahraničí ale byly určeny jen pro mír. Pokud by vypukla mezi velmocemi válka, bylo pro Itálii rozhodující silou britské válečné námořnictvo.¹²⁵²

Z Aehrentalova úhlu pohledu, alespoň jak se nechal slyšet v prosinci 1911, musela být monarchie, zvláště ve světle rostoucího britsko-německého napětí, které muselo během několika let nutně vést k evropské válce, rozvíjet své vztahy s Itálií, což mimo jiné znamenalo žádné rozsáhlé zbrojní programy, které by mohly Řím popudit – nejednalo se tedy jen o z nouze ctnost kvůli nedostatku finančních prostředků. Vlády za to byly rády, a i Itálii byly jeho snahy sympatické. V libyjské válce projevovali Itálii větší náklonnost spojenci, či jí alespoň činili méně potíží než její přátelé; pro Rakousko-Uhersko pak bylo sblížení s Itálií částečnou kompenzací za velmi pošramocené vztahy s Ruskem. Poté, co úřad ministra zahraničí přebral Berchtold, začaly se na Ministerstvu ozývat mnohé hlasy, o slovo se hlásil i následník trůnu, a to vztahům s Itálií nemohlo prospět. Na druhou stranu sama činila málo pro to, aby ji ostatní měli rádi; neschopná porazit Turky v Libyi přenesla své akce příliš blízko Konstantinopoli, načež Turci k nelibosti velmocí uzavřeli Úžiny veškeré dopravě, a okupace Dodekanů byla ve

¹²⁵¹ MAY, s. 426–427.

¹²⁵² BOSWORTH, s. 255–297.

Vídni považována za nebezpečné narušení blízkovýchodní rovnováhy.¹²⁵³ K Tureckým problémům se v červnu přidalo povstání v Albánii, a záhy i první balkánská válka.

Již koncem října 1912 bylo jasné, že výsledkem této války bude definitivní rozpad statu quo na Balkáně; Rakousku-Uhersku v této souvislosti činilo největší starosti rozšíření Srbska, které si Berchtold přál vázat na garance jeho budoucího chování, a které především nesmělo znamenat, že by Srbsko získalo jaderský přístav. Jednak by se jednalo o zvýšení prestiže Srbska, což by muselo mít vliv na chování Slovanů v monarchii, jednak by tento přístav musel být v Albánii – Berchtold přitom žádal vytvoření životaschopné Albánie –, a jednak by se jednou mohl stát ruským, nebo, jak se obával František Ferdinand, italským. Zatímco Rusko se zdálo odhodlané Srby podporovat, Itálie byla rovněž proti, z obavy, že srbský přístav by se jednoho dne mohl stát rakousko-uherským. Mezi vojenská opatření monarchie, která nemířila jen k Balkánu, ale i proti Rusku,¹²⁵⁴ jehož jednotky postoupily k Rakouským hranicím,¹²⁵⁵ patřila listopadová mobilizace loďstva a dunajské flotily. Rusům nepodařilo vzbudit mnoho nadšení pro Srbsko v Paříži ani v Londýně a snahu zajistit mu jaderský přístav v listopadu 1912 vzdali, Srbové sami na něj rezignovali o měsíc později.

Srbové nicméně měli mít volný přístup k obchodnímu přístavu v Albánii, jejíž hranice se staly jedním z dalších komplikovaných problémů, zvláště když se jednalo o území, které by si rády přivlastnily Srbsko i Černá Hora, která si nárokovala a byla odhodlána dobýt Skadar. Jen hrozba samostatnou rakousko-uherskou akcí přiměla velmoci souhlasit s námořní demonstrací, z níž se ale Francouzi brzy stáhli, Rusové vůbec neúčastnili a již se Černohorci i San Giuliano smáli. Skadar v dubnu 1913 padl do jejich rukou, ale co nedokázala námořní demonstrace a nóty velmocí, zařídila mobilizace rakousko-uherských jednotek v Dalmácii, Bosně a Hercegovině. Co se týkalo nezávislé Albánie, Itálie a Rakousko-Uhersko spolupracovaly, jejich návrhy na konstituční zřízení byly akceptovány, ale s vymezením jejich hranic se nechtěli smířit Srbové a Řekové, Albánie se v předválečných měsících stala takřka nekonečným zdrojem potíží,¹²⁵⁶ které zaměstnávaly i rakousko-uherské válečné námořnictvo, zejména v rámci ochrany albánského knížete Wilhelma zu Wied.¹²⁵⁷

Jeho hlavním oponentem byl Essad Paša, který nacházel sympatie naopak v Itálii, a ta s Rakouskem-Uherskem soupeřila o kulturní i hospodářský vliv v zemi, přestože z obavy, aby habsburská monarchie nejednala v Albánii samostatně, zůstávala na diplomatickém poli jeho spojencem.¹²⁵⁸ S touto spoluprací souhlasila i většina vlivného italského tisku, s výjimkou tradičně radikálního,¹²⁵⁹ nadšení pro Černou Horu vyprchalo, když se ukázalo, že dobytí Skadaru bylo jen podivným obchodem s Essadem Pašou. V květnu roku 1913 se v Itálii začaly vynořovat obavy, že Rakousko-Uhersko by si mohlo válkou s Černou Horou zajistit lepší hranici u Kotorské zátoky, a tím zvýšit hodnotu svého tamního přístavu.¹²⁶⁰ Jednalo se především o horu Lovčen, která zátocce dominovala, a ať už by měla být získána koupí nebo bojem, podle názoru novinářů by taková regulace hranic a zajištěná základna v zátocce narušily

¹²⁵³ BRIDGE, 337–342.

¹²⁵⁴ BRIDGE, s. 346–348.

¹²⁵⁵ CLARK, s. 191.

¹²⁵⁶ BRIDGE, s. 350–365.

¹²⁵⁷ SOKOL, s. 258–266.

¹²⁵⁸ BOSWORTH, s. 245.

¹²⁵⁹ MS/OK, X–1/2 nr. 767 ex 1913, Liechtenstein Námořní sekci, 12. 2. 1913.

¹²⁶⁰ MS/OK, X–1/1 nr. 2180 ex 1913, Liechtenstein Námořní sekci, 4. 5. 1913.

rovnováhu na Jadranu způsobem, který by italské vláda nemohla trpět.¹²⁶¹ Italové chtěli zdržet Rakousko-Uhersko od jednostranné akce proti Černé Hoře a Srbsku, a to za použití všech prostředků včetně mobilizace, ale nikdy nezamýšleli válku,¹²⁶² zatímco monarchie vážně nepomýšlela válčit na Balkáně, ať už pro minimální nadšení na straně spojenců, tak proto, že válka by mohla znamenat její ekonomický kolaps.¹²⁶³

Jak později Haus vysvětlil, loďstvo nebyloběhem krize na Balkáně mobilizováno v pravém slova smyslu, pouze byla celá operativní flota postavena do služby – poprvé po 47 letech. Povolány byly jen tři ročníky rezervistů, kteří začali být povolávání v prosinci 1912, aby se koncem dubna následujícího roku začalo s jejich propouštěním; rezervní důstojníci a lékaři ale nebyli povoláni vůbec a válečné přístavy nebyly uvedeny do stavu obrany. Námořnictvo získalo cenné zkušenosti, co se týkalo mobilizačního procesu, a vedení mohlo s uspokojením konstatovat, že vše proběhlo na čas a bez nesnází, které by stály za zmínku, rezervisté se rychle vžili do svých nekdějších úkolů, odhalené nedostatky v zařízení přístavu, arsenálu i přípravách mobilizace mohly být napraveny. Vedení námořnictva tedy zjistilo, že lepší důstojníky si nemůže přát a rezervisté jsou téměř rovnocenní aktivnímu mužstvu,¹²⁶⁴ co se ale důvodů této akce týkalo, „musím přímo říci, že jako velitel loďstva jsem se nedozvěděl nic víc než kdokoliv jiný, kdo kdo sledoval politické dění... Protože ale naše politika nebyla v žádném případě propočítána k útočné válce, nemohl nám vytanout ani určitý cíl pro akci, tudíž jsme museli jen být připraveni na všechny eventuality,“ svěřil Haus koncem roku 1913 rakouským delegátům.¹²⁶⁵

Zatímco na diplomatickém poli jednala Itálie nezávisle, její vojenské špičky měly pochopení pro německé vojenské ambce. Náčelník generálního štábu, Alberto Pollio, přezkoumal při příležitosti prodloužení Trojspolku italské vojenské a námořní závazky vůči spojencům a musel přiznat, že kvůli Libyi nemůže poslat jednotky na Rýn, jak počítala konvence z roku 1888. Moltkemu ale stále soukromě sliboval okamžitou mobilizaci ve chvíli, kdy mobilizuje Německo, a energický postup podél Alp.¹²⁶⁶ Conrada o tomtéž informoval italský vojenský atašé už před 20. zářím 1912, a Conrad vzápětí napsal Moltkemu, aby se zeptal na důsledky. V odpovědi náčelníka německého generálního štábu bylo zmíněno i přání štábu admirálského revidovat trojspolkovou námořní dohodu z roku 1900. Conrad v principu nebyl proti odstranit nebezpečí, že loďstva budou poražena každé zvlášť, což měl být hlavní motiv revize, ale jen potud, pokud by ro neohrozilo vlastní zájmy monarchie. Montecuccoli byl téhož názoru a Bardolff, který o celé záležitosti připravil hlášení pro následníka trůnu, dodal, že do uspokojivého vyřešení situace na Balkáně a dokud nebude klid na jižních a východních hranicích, je nutné se s Itálií paktovat, pokud tím netrpí životní zájmy monarchie, a drobný závazek spojení s Itálií v námořní válce by mohl být dalším důvodem budovat loďstvo. „Papír člověk roztrhne, když se mu nehodí. Lodě má.“¹²⁶⁷ Zatímco Pollio považoval za vhodné revidovat trojspolkovou námořní konvenci, protože jednak rakousko-uherské loďstvo výrazně

¹²⁶¹ MS/OK, X–1/1 nr. 1337 ex 1914, Liechtenstein Námořní sekci, 6. 4. 1914.

¹²⁶² BOSWORTH, s. 231

¹²⁶³ BERIDGE, s. 350.

¹²⁶⁴ Wiener Abendpost, 2. 12. 1914, 277, s. 6; *Stenographische Stizungs-Protokolle der Delegation, XLVIII. Session*, s. 299.

¹²⁶⁵ *Stenographische Stizungs-Protokolle der Delegation, XLVIII. Session*, s. 299.

¹²⁶⁶ BOSWORTH, s. 216.

¹²⁶⁷ MKFF, Mb/11–240 ex 1912, Bardolfovo hlášení, 20. 9. 1912.

posílilo, jednak se pro Itálii držením Libye výrazně změnila poměry, šéf německého admirálského štábu viceadmirál August von Heeringen se 11. ledna 1913 v rozhovoru s rakousko-uherským námořním atašé v Berlíně, jímž byl Hieronymus hrabě Colloredo-Mansfeld, nic takového nepovažoval za nutné a německá strana byla odhodlána zůstat v této záležitosti pasivní, dokud Italové nepřijdou s konkrétními návrhy.¹²⁶⁸

Německý generální štáb v každém případě považoval za nanejvýš důležité zabránit, aby Francie v případné evropské válce transportovala své jednotky z Afriky na válčiště, přičemž dislokace francouzského loďstva a manévry naznačovaly, že přesně to je jeho hlavním úkolem. Zabránit tomu mohla jen akce spojeného italského a rakousko-uherského loďstva, protože německé by bylo vázáno Brity, a pro habsburskou monarchii bylo toto opatření tím důležitější, že méně francouzských jednotek na Rýně znamenalo možnost využít více německých vojáků na východní frontě. Bylo tedy žádoucí sjednotit italské a rakousko-uherské námořní strategické plány, Heeringen vyložil, že z německého pohledu je třeba považovat obě loďstva za součást jednoho, v případě války je spojit a za každou cenu zabránit, aby bylo každé zvlášť napadeno silnějšími silami. Ke spojení by mohlo dojít někde v Sicilských vodách, pak by byl podniknut výpad podél afrického pobřeží, transporty znemožněny a francouzské loďstvo pravděpodobně donuceno k boji daleko od vlastní základny v Toulonu. Poměr sil považoval za příznivý Trojspolku, který mohl ovládnout Středomoří. Heeringen naznačil i jiný scénář, ale například pro křížníkovou válku se zdála být Francie lépe vybavená. Při této zmínce Colloredo poznamenal, že *Goeben* by byl v takovém případě ve Středomoří nesmírně užitečný, ovšem Heeringen odvětil, že by stěží mohl být postrádán na severním válčišti.¹²⁶⁹

Podle toho, co taktéž v lednu sdělil hrabě Waldersee, generálmajor německého generálního štábu, o svém rozhovoru s Polliem koncem ledna, byla Itálie velmi ochotná k akci, a prvořadým úkolem spojených loďstev mělo být jak podle Pollionva, tak podle rakousko-uherského názoru dosáhnout rozhodnutí, bitvy s francouzským loďstvem.¹²⁷⁰ Waldersee si ze své návštěvy v Itálii odnesl dojem, že Itálie bude zcela věrně stát při svých spojencích, a ohledně spolupráce loďstev chce Rakousko-Uhersko kontaktovat, jen co bude vyřešena změna velení loďstva.¹²⁷¹ I německý princ Jindřich, s nímž měl Colloredo příležitost mluvit 25. ledna, věřil, že poměry ve Středomoří jsou Trojspolku mnohem příznivější než na severu, kde mohli Britové nasadit tak početné síly, že bylo velmi těžké říci, co by proti nim mohli Němci pořídit. Zato zničit francouzské loďstvo a tím výrazně ovlivnit běh války dle jeho názoru možné bylo.¹²⁷² Začátkem února hlásil Liechtenstein z Říma, že i Millovi se diskuse o spolupráci v případě války zdá žádoucí, a na zahájení jednání velením námořnictva měl naléhat i Pollio – celá záležitost mohla dokonce mít souvislost se změnou na postu šéfa admirálského štábu. Liechtenstein z rozhovorů s důstojníky soudil, že přátelské sblížení obou námořnictev by bylo populární. V každém případě bylo třeba vyčkat ještě uzavření jednání admirálského

¹²⁶⁸ Že je očekávána italská iniciativa byla přesvědčena i Vídeň, a v polovině února o tom informovala své atašé v Římě i v Berlíně. HALPERN, *The Mediterranean Naval Situation*, s. 235.

¹²⁶⁹ MKFF, 41–25/2 ex 1913, Colloredo-Mansfeld Námořní sekci, 11. 1. 1913.

¹²⁷⁰ MS/OK, 1/GV ex 1913, *Besprechung srov. Exz. Marinekommandantem mit Graf Waldersee am 25. 1. 4. 2. 1913.*

¹²⁷¹ MKFF, 41–25 ex 1913, *Besuch des General Grafen Waldersee beim Chefs des Generalstabes am 24. Jänner 1913*, leden 1913.

¹²⁷² MS/OK, 1/GV ex 1913, Colloredo-Mansfeld Námořní sekci, 26. 1. 1913.

komitétu,¹²⁷³ který se ale až do začátku března zabýval otázkou obnovy kádru, načež přešel k návrhům bitevních lodí.¹²⁷⁴ V italském válečném námořnictvu šlo očividně jen máloco rychle.

Zdaleka ne všichni ale novou či revidovanou dohodu vítali. Rakousko-uherský vojenský atašé podplukovník Stanislaus hrabě Szeptycki z Říma 29. března hlásil, že Italové dlouho hrozili, že jen kvůli Trojspolku nebudou sdílet rakousko-uherskou dobrodružnou politiku na Balkáně. Všechnu vinu chtěli svést na habsburskou monarchii, z čehož doufali na Balkáně získat přinejmenším ekonomické výhody, a až když se k monarchii přiklonily i ostatní státy, dala jí Itálie oficiálně zapravdu. „Tato epizoda spojenecké věrnosti je zcela příznačná pro naše přátele, kteří jsou chladnokrevnými reálnými politiky... Trojspolek jimi byl tak rychle přijat jen proto, že se momentálně cítí příliš slabí, že pro svůj rozvoj musejí mít po šest let záruku, že námi nebudou napadeni... Znovu proto varuji před námořní úmluvou s Itálií, která jí může odhalit mnoho neznámého.“ Námořní sekce s jeho názorem nesouhlasila, protože kvůli strategickým poměrům – zejména základnám, které poskytne – odhalí Itálie více.¹²⁷⁵

Téměř o měsíc později, 21. dubna, hlásil z Říma tentokrát Liechtenstein, že radikální tisk agituje proti Trojspolku a za svou přemíru přátelství k sesterskému národu je odměňován z francouzského velvyslanectví, o čemž se vědělo i mezi poslanci. Francouzská vláda touto agitací, která přišla nedlouho po obnově Trojspolku, prý chtěla učinit vojenskou podporu Německa v případné evropské válce co nejnepopulárnější. Atašé byl s ohledem na množící se francouzské hlasy o snadném zničení trojspolkových loďstev každého zvlášť nebo na italské ohledy na Libyi přesvědčený, že Itálie získá námořní dohodou očividné výhody a nelze jí podsouvat žádné machiavelistické plány. Dle jeho názoru byly její vládnoucí kruhy přesvědčenými přáteli Trojspolku.¹²⁷⁶

Diskutovat konkrétní problémy začala Námořní sekce již v lednu 1913, poté, co dal František Josef 18. toho měsíce souhlas okamžitě se pustit do předběžných jednání o otázkách zmíněných ve zprávě Colloredo-Mansfelda s kompetentními c. a k. funkcionáři.¹²⁷⁷ Montecuccoli neměl o francouzském loďstvu příliš vysoké mínění,¹²⁷⁸ Conrad měl své pochybnosti o italské loajalitě a František Ferdinand souhlasil s úmluvou jen pod podmínkou, že bude platná jen pro válku Trojspolku, nikoliv pro jednostranný italsko-francouzský konflikt. Stále se ale čekalo na iniciativu, které se měli Italové chopit, jen co bude Thaon di Revel jmenován do funkce,¹²⁷⁹ což se stalo 1. dubna. Hlavním cílem Italů bylo přesvědčit své spojence riskovat větší část svého loďstva mimo Jadran, a podle pravidla, že spojenému loďstvu bude velet velitel většího svazu, pod italským velením. Základem pro jakékoliv plánování bylo znát charakter podpory poskytnuté rakousko-uherským loďstvem, podstatné bylo ale třeba i to, zda bylo v trojspolkové smlouvě uvažováno o vojenské konvenci – San Giuliano se ale neobtěžoval Revelovi, který tuto otázku položil prostřednictvím ministra Cattolicy, odpovědět nijak konkrétně.

¹²⁷³ MS/OK, 2/GV ex 1913, Liechtenstein Námořní sekci, 25. 2. 1913.

¹²⁷⁴ MS/OK, X-1/2 nr. 1081 ex 1913, Liechtenstein Námořní sekci, 3. 3. 1913.

¹²⁷⁵ MS/OK, 5/GV ex 1913, Einsichtsakt des k. u. k. Chefs des Generalstabes, vom 8. April 1913.

¹²⁷⁶ MS/OK, IX-9/3 nr. 2007 ex 1913, Liechtenstein Námořní sekci, 21. 4. 1913.

¹²⁷⁷ MS/OK, IX-9/3 nr. 327 ex 1913, MKSM Montecuccolimu, 18. 1. 1913.

¹²⁷⁸ HALPERN, *The Mediterranean Naval Situation*, s. 231–233.

¹²⁷⁹ CONRAD, *Aus meiner Dienstzeit, sv. III. 1913 und das erste Halbjahr 1914*. Wien-Leipzig-München: Rikola-Verlag, 1922, s. 81, 87.

Jednáním byl na italské straně pověřen fregatní kapitán Angelo Ugo Conz, který se koncem dubna nejprve zastavil v Berlíně, než v prvních květnových dnech dorazil do Vídně. Haus jej přijal velmi chladně a informoval, že rozhodnutí o nasazení loďstva mimo Jadran leží mimo jeho působnost a může je učinit jen Conrad, a to se souhlasem císaře i následníka trůnu. Conz si tedy promluvil i s šéfem generálního štábu,¹²⁸⁰ který pak 9. května celou záležitost představil Františku Josefu I., jenž všeobecné zásady konvence schválil.¹²⁸¹ Podrobnosti měla dojednat konference konaná ve Vídni koncem měsíce. František Ferdinand si přál instruovat všechny rakousko-uherské důstojníky účastníci se konference nevyzradit příliš mnoho; Námořní sekce slíbila jeho přání vyslyšet a zamýšlela přenechat iniciativu během jednání Italům.¹²⁸²

Ohledně samotné revize původní dohody rakousko-uherská strana sice připouštěla, že by bylo nejvhodnější, pokud by byly operační zóny zcela zrušeny, kvůli regulaci velení ale musely zůstat, a předpokládalo se, že Itálie bude žádat jejich úpravu kvůli svým nově nabytým severoafrickým územím. Cílem operací mělo být ovládnuté Středozemního moře porážkou francouzského loďstva a jeho spojenců za účelem znemožnit transporty jednotek, umožnit italské armádě nerušeně postupovat kolem Alp a podvázat obchod proudící Suezem. Základem byl rychlý ofenzivní postup a vše mělo být provedeno dříve, než by dorazily ruské síly. Otázku vrchního velení a poměrů mezi společně operujícími loďstvy či jejich částmi, tedy body 3 a 4 původní dohody, které roku 1900 způsobily nejvíce obtíže, nebylo, alespoň předběžně, zamýšleno měnit.¹²⁸³ Jednáním byl pověřen kapitán řadové lodi Alfred Cicoli, který se měl ještě v květnu stát šéfem operační kanceláře, všichni Rakušané, kteří se měli jednání účastnit, byli instruováni říci co nejméně technických podrobností; o otázce bezdrátových technologií bylo Cicolimu řečeno nevyzradit nic, a naopak zjistit něco o zařízeních spojenců. Výměna služebních publikací měla být limitována a v žádném případě se neměla týkat vnitřních tajných záležitostí, z rakousko-uherského úhlu pohledu se také zdálo vhodné přidělit přípravu společné signální knihy Německu nebo Itálii, protože se dalo očekávat, že tato zdlouhavá práce bude spíše přidělena jednomu námořnictvu než zvládnuta krátkou konferencí, a komukoliv by byla uložena, mohl by bezděčně prozradit něco z vlastních předpisů. „Triplecodex“ nakonec vypracovali Němci; tato činnost zabrala zimu 1913/14 a většinu následujícího jara, aby se téhož léta ukázala zbytečnou, protože kód byl znám Italům spolupracujícím na jeho vytvoření.

Kritickou se již předem zdála být otázka vrchního velení. Rakousko-Uhersko mělo riskovat své loďstvo daleko od pobřeží, které mělo bránit, a jediná výhoda, pomoc proti Rusku, měla být až výsledkem úspěšné námořní operace; Rakušané na moři riskovali všechno a nikdo je nemohl vinit, kdyby chtěli svěřit tu hazardní hru vlastnímu muži. Italové dávali k dispozici větší loďstvo. Revel nicméně byl připraven nabídnout z italské iniciativy vrchní velení Hausovi, jakkoliv se jej Itálie neměla vzdát zcela a za všech okolností; tato nabídka mohla tato nabídka lepší vyhlídky na ústupky v jiných záležitostech. Když ale den před zahájením konference, které připadalo na 3. června, Haus mluvil soukromě s Conzem, naznačil, že kandidatura velitele italského námořnictva, jímž byl Luigi Amedeo di Savoia-Aosta, vévoda abruzzský, by byla přijatelná, a Conz si vše vyložil tak, že jen a pouze dotyčný vévoda nenarazí na žádný odpor

¹²⁸⁰ HALPERN, *The Mediterranean Naval Situation*, s. 231–246.

¹²⁸¹ MS/OK, 6/GV ex 1913, Conrad Hausovi, 10. 5. 1913.

¹²⁸² HALPERN, *The Mediterranean Naval Situation*, s. 246–247.

¹²⁸³ MS/OK, 1/GV ex 1913, *Entwurf*, 20. 5. 1913.

z rakousko-uherské strany. Vévoda se zdá být jedním z mála italských důstojníků s dobrou reputací i mezi vládnoucími kruhy Rakouska-Uherska; z neznámého důvodu byla jeho kandidatura ale nepřijatelná právě pro Italy. Následujícího dne, před samým začátkem jednání, mluvil s Conzem o této otázce i viceadmirál Karl Kailer von Kaltenfels, zástupce šéfa Námořní sekce a předseda konference, který tak tlačil na vévodovu kandidaturu, až to bylo Italovi nepříjemné.¹²⁸⁴

Jednání se kromě Conze, Cicolioho a Kailera účastnili ještě dva němečtí zástupci, korvetní kapitán Erich Köhler z admirálského štábu a kapitán-poručík Alfred Saalwachter, odborník na signalizaci. Hned na prvním zasedání byla otázka vrchního velení otevřena, Conz zmínil, že podle operačních zón bylo udělováno, když byla základním principem defenziva – nyní jím ovšem byla ofenziva, kterou musel vést jeden a jediný admirál, jehož bylo nutné jmenovat již v míru, aby se mohl se vším odpovídajícím způsobem seznámit. Ve prospěch italského mluvil jak fakt, že Italové dávali k dispozici větší síly, tak znalost prostředí – očekávalo se, že hlavní operace budou probíhat v Tyrhénském moři –, ovšem neměla nikoho v hodnosti admirála. Haus nemohl být z ohledu na hodnost viceadmirálovi podřízen a neznalost poměrů bylo možné vyřešit přidělením někoho znalého do jeho štábu.¹²⁸⁵ Conz byl přesvědčený, že stojí před volbou buď vévoda abruzzský, nebo Haus, nebo velení podle zón, a tak se rozhodl, jakkoliv nepřímo, akceptovat rakousko-uherského admirála.¹²⁸⁶ Prohlásil že bez plné důvěry, otevřenosti a disciplinovanosti nelze všechny obtíže překonat, načež svěřil řešení otázky vrchního velení vedení rakousko-uherského válečného námořnictva. Měl-li by ale být zvolen Haus, nemělo to znamenat, že vrchní velení mají Rakušané zajištěno navždy, naopak dohoda měla dávat stejnou možnost velení jedné i druhé straně.¹²⁸⁷ Hned následujícího dne zaslal Haus zprávu, v níž vrchní velení akceptoval.¹²⁸⁸

Úkolem konference pochopitelně nebylo vytvořit podrobný plán operací, přesto musely být zmíněny kvůli opatřením, která bylo třeba učinit již v míru. Zásah ruských sil bylo možné očekávat nejdříve za 10–12 dní od vypuknutí války, proto se jím konference nezabývala vůbec. akce proti Maltě nepřipadala v úvahu, protože by trojspolkové loďstvo odvedla od jeho cíle, jímž byly transporty francouzských jednotek z Afriky, a pokud by se Britové spojili západně od Sardinie s Francouzi, měli by přesilu, proti které a tak daleko od základen byla akce také vyloučena. Nebylo třeba se obávat, že Britové by vyrazili z Malty dříve, než by se trojspolková loďstva sjednotila, protože jejich síly byly slabší než jak italské, tak rakousko-uherské loďstvo, zato se muselo počítat s francouzskými útoky na italské pobřeží, zmíněna byla i možnost, že se k Francii přidá Španělsko, nebo že francouzské loďstvo bude při vypuknutí války v Bizertě. Nejpravděpodobnější zůstával postup trojspolkových sil k severu, do bitvy proti francouzskému loďstvu. I Italové uznávali nutnost bránit vstup na Jadran, nejlepší obranou ale podle Conze byla porážka nepřítele, kterému se kromě toho nabízely bližší a zajímavější cíle, proto nebylo možné očekávat na Jadranu rozsáhlejší operace; bránit jej měly především starší lodě.

¹²⁸⁴ HALPERN, *The Mediterranean Naval Situation*, s. 248–250, 261.

¹²⁸⁵ MS/OK, 2/GV ex 1913, Protokol z prvního zasedání, 3. 6. 1913.

¹²⁸⁶ Velení podle zón se Conzovi zdálo obsahovat možnost dělení Tyrhénského moře, s nimž by bylo spojeno mnoho komplikací a zmatků. HALPERN, *The Mediterranean Naval Situation*, s. 250.

¹²⁸⁷ MS/OK, 2/GV ex 1913, Protokol z prvního zasedání, 3. 6. 1913.

¹²⁸⁸ HALPERN, *The Mediterranean Naval Situation*, s. 250.

Dohodu, zatím označovanou jako návrh, podepsali Köhler, Conz a Cicoli 23. června, jejím vstupem v platnost měla být zrušena dohoda z prosince 1900. Plán operací ve Středomoří měl být vypracován jako dodatek k dohodě a taktéž schválen suverény; dodatek, který byl podepsán spolu se smlouvou byl jen velmi stručným náčrtem. Loďstva se v každém případě měla spojit v prostoru Messiny, na Jadranu měla být rakousko-uherskou základnou Kotorská zátoka, italskou Brindisi. Francouzské transporty bylo možné očekávat už během prvních tří dnů mobilizace, Italům tedy připadal úkol vše sledovat od samého začátku, operace pak proti nim měly být vedeny v první řadě z Cagliari. V druhé fázi války se počítalo s podvázáním nepřátelského obchodu, Suez a Dardanely ale bylo záhodno pozorovat od samého začátku, dohoda zmiňovala vzájemné předávání informací a velení mimo Středomoří, využívání spojeneckých přístavů a obchodních lodí, podobně jako ta z roku 1900, a v platnost vstoupila 1. listopadu 1913.¹²⁸⁹

Podrobnosti měli Haus a Revel, z Itality iniciativy, dojednat sami osobně, co nejtajněji, aby nezbudili mezinárodní pozornost, a tak se setkali těsně před Vánocemi roku 1913v Curychu. Debata se točila kolem nejrůznějších záležitostí, jednalo se o scénářích postupu francouzských a britských sil, rozdělení torpédovek a ponorek, uhlí, použití německého bitevního křižníku *Goeben* – rozhodnuto bylo využít jej proti konvojům s podporou italských lehkých jednotek z Cagliari –, blokáde, taktice nebo britských postojích; Revel odjížděl s nápadem otestovat něco z toho, co bylo zmíněno, během námořních manévrů.¹²⁹⁰ Sám zůstával poněkud skeptický ohledně relevance strategického plánování ztělesněného dohodou, ale nakolik bylo reálně, že kdy budou využita, si zřejmě představit nemohl. V Itálii neexistovala jednota diplomatického a vojenského plánování, Pollio, který i na základě nové námořní dohody plánoval vylovení v Provence, neznal ani podmínky trojspolkové smlouvy, netušil, co je *casus foederis*,¹²⁹¹ a znění trojspolkové smlouvy neznal ani Conrad¹²⁹². Haus sice bral jednání o námořní spolupráci velmi vážně,¹²⁹³ přesto zůstává otázkou, zda jednání šla tak hladce z oddanosti obou stran společné věci, nebo proto, že ani jedna v ně ve svém srdci nevěřila.¹²⁹⁴ Conrad měl uzavření dohody v situaci, kdy se počítalo s italským nepřátelstvím, za anomálii¹²⁹⁵ a sám Revel viděl vyhlídky na úspěch trojspolkových loďtev proti Trojdohodě ve Středomoří bledě.¹²⁹⁶ Italští politici tak neměli ani o důvod více přehodnotit svůj názor, že rozhodující je postoj Velké Británie.

6.4 Ersatz Monarch

Koncem roku 1911 měla Námořní sekce šedesát milionů dluhů a Schönaichův zrušený slib, zákon o flotě, který její šéf beztak nepodporoval, spadl pod stůl, a zatímco Danubius svůj dreadnought ještě nepoložil, čtyři italské už plavaly na vodě. Na poli zahraniční politiky bylo velmi živo, ve státech monarchie čekaly na schválení jak stamiliony, v něž Montecuccoli pro

¹²⁸⁹ MS/OK, 7/GV ex 1913, *Marineübereinkommen*, 29. 6. 1913.

¹²⁹⁰ HALPERN, *The Mediterranean Naval Situation*, s.256–263; MN, Nachlass B/241, Haus: Gebundene Werke, 5/VIII, s. 59.

¹²⁹¹ HALPERN, *The Mediterranean Naval Situation*, s.268–270.

¹²⁹² CONRAD, *Aus meiner Dienstzeit*, sv. I, s. 43.

¹²⁹³ HALPERN, *Anton Hau*, .s. 131.

¹²⁹⁴ BOSWORTH, s. 218–219;

¹²⁹⁵ CONRAD, *Aus meiner Dienstzeit*, sv. I, s. 358.

¹²⁹⁶ BOSWORTH, s. 266.

splnění všech svých plánů a cílů doufal, tek branný zákon, a nic se nezdálo nasvědčovat, že Rakousko-Uhersko by s Itálií mohlo v námořním zbrojení udržet krok. Přestože průmysl monarchie byl výkonnější, nebyl to ani on, ani sám šéf Námořní sekce, kdo o výsledku závodu rozhodoval.

6.4.1 Rok provizoria

Koncem roku 1911 nebyly Montecuccoliho problémem jen dluhy, nýbrž i schválení rozpočtu pro rok 1912 a s ním související Schönaichem slíbené tři miliony, které admirál do návrhu svého rozpočtu také zařadil. S meziročním nárůstem o pouhých 1,5 milionu nemohl vyjít roku 1911 – námořnictvo svůj rozpočet o 3 miliony překročilo –, a nemohl s ním vyjít ani rok následující; řádný rozpočet musel vzrůst odpovídajícím způsobem s každým jednorázovými mimořádným výdajem, a to podle velikosti stavěné lodi o 6 až 8 %. Jeden a půl milionu ročně znamenalo muset odstavit nové lodě v arsenálu, a tak prosil, aby mu je poskytly buď vlády, nebo ministr války. Ministři financí se ovšem nechtěli odchýlit od původní dohody, a na rozdělení peněz mezi vojsko a námořnictvo nemohli a nechtěli mít vliv; předsedové vlád dodali, že delegáti berou dodržení dohody za samozřejmé, dokud panují normální poměry, její porušení by vyvolalo rozruch, který by nepřispěl k hladkému průběhu schůze, a konečně to ministr války byl za rozpočty vojenských resortů zodpovědný a jemu byly peníze schvalovány. Aehrental navrhl požádat ministra války dohodnout se s admirálem, Montecuccoli prohlásil, že budou-li jeho požadavky odmítnuty, požádá o uvolnění z úřadu, a Auffenberg nechtěl působit žádné komplikace, byl ochotný spolupracovat, ovšem nevěděl, kde peníze vzít, ačkoliv situace byla ministerstvu již přes rok známa a mělo na ni vzít ohled, jak podotkl ministr zahraničí.

Odsunout sanace možné nebylo, jelikož tvořily součást dohody, a tak byl rozpočet námořnictva přijat jen pod podmínkou, že v rozpočtu vojska se podaří ušetřit – a šetřit bylo záhodno tím více, že, jak upozornil Lukács, požadavky založené na možnosti války s Itálií postrádaly jakoukoliv aktuálnost, výdaje se množily na všech stranách a Uhry se nacházely v obtížné finanční situaci.¹²⁹⁷ Normální námořní rozpočet pro rok 1912 tak měl vzrůst oproti roku předchozímu o 3,5 milionu – Auffenberg nakonc přepustil 2 miliony –¹²⁹⁸, na necelých 72,2 milionu korun, k tomu se přidala slíbená mimořádná dotace na ochrannou hráz v Pule – po milionu po čtyři roky – a 67 milionů jako druhá splátka z mimořádné dotace na budování loďstva.¹²⁹⁹

Nic ovšem nemělo probíhat ideálně, jakkoliv alespoň prozatím probíhalo podle plánu. Už koncem října se vědělo, že delegace se sejdou poslední prosincový týden, ovšem pouze k několikadenní předběžné schůzi, aby schválily krátkodobé rozpočtové provizorium; s hlavní schůzí se počítalo na leden.¹³⁰⁰ Nakonec byla schůze jen dvoudení, přesto se očekávalo mnoho zajímavého, protože od poslední se událo nemálo. Na poli zahraniční politiky se jednalo o marockou krizi, povstání v Albánii nebo italsko-tureckou válku, na domácím jevišti o krizi ve vedení vojska, protože příčinou Schönaichova pádu měl být odpor vysoko postavených vojenských osobností, konkrétně z okolí následníka trůnu, k ministrovu návrhu branného

¹²⁹⁷ PA XL, gmcpz 490 ex 1911.

¹²⁹⁸ PA XL, gmcpz 494 ex 1912.

¹²⁹⁹ Rozpočet včetně 450 tisíc z vlastních příjmů. MKSM, 51–1/3–2 ex 1911, Voranschlag pro 1912.

¹³⁰⁰ Das Vaterland, 31. 10. 1911, 499, s. 3.

zákona a dohodě o růstu rozpočtu vojenských resortů.¹³⁰¹ Aehrental před delegáty prohlásil, že monarchie je a bude oporou konzervativního směru v Evropě i Orientu, a že „pozvednutí naší branné moci [na vyšší úroveň] se uskutečňuje výlučně k ochraně našeho vlastního bezpečí a aby nám umožnilo vystoupit se svými spojenci za všeobecný mír. To bylo hybnou silou, která váženou delegaci minulou zimu pohnula schválit materiální požadavky [válečných resortů] s velkou vlasteneckou obětavostí a bez ohledu na nepříznivou finanční situaci;“ slova, s nimiž i uherští delegáti souhlasili.

Auffenberg, který v rámci provizoria nemohl nic požadovat, se přimlouval za nový branný zákon, který tou dobou projednávala poslanecká sněmovna Říšského sněmu již šest měsíců – chybělo přes 30 000 mužů, a kromě toho dávalo Rakousko-Uhersko na armádu jen kolem 12 % svých příjmů, což bylo nejen méně než Německo nebo Itálie, ale i než Srbsko nebo Švýcarsko. „Jistě, jsme mírumilovní, mírumilovní až do morku kostí, avšak nesmíme zapomenout, že jsme stát ležící ve středu Evropy. I když zcela jistě nechceme nic od ostatních, může přece nastat případ, že ostatní budou chtít něco od nás, co jim nebudeme moci laskavě dát. A proto, vážení pánové, by jeden vždy měl mít na zřeteli v každém směru zlepšovat stav vojska.“ Provizorium mělo být čtyřměsíční, založené na odpovídajícím podílu řádných výdajů pro rok 1911,¹³⁰² což delegát Korytowski navrhl propříště změnit a použít jako základ nikoliv návrh rozpočtu uplynulého nýbrž následujícího roku; Aehrental slíbil jeho návrh sdělit vládám.¹³⁰³ Jakkoliv nápadný byl rozpor mezi rozpočtovou politikou obou vlád a ministra války, delegáti svůj úkol, schválení provizoria, splnili.¹³⁰⁴

Z toho, že nic nešlo tak, jak mělo, bylo nakonec možné vinit právě Auffenberga a branný zákon. Už od prosincové schůze delegací na něj útočili členové uherské vládní Strany národní práce, která trvala na tom, že než bude svolána plnohodnotná schůze delegací, musí ministr svůj úřad opustit, Auffenberg odmítal uherské požadavky a jak se vyřízení zákona stávalo stále naléhavější, poměr uherské veřejnosti k armádě se zhoršoval.¹³⁰⁵ Ve hře byl také roční kontingent rekrutů – armádní velení požadovalo povolat rezervisty a nepropustit ty, kdo již byli ve službě, pokud kontingent nebude schválen,¹³⁰⁶ zatímco uherská vláda i parlament bojovaly za svou interpretaci práva jej schválit. Krize se zdála být na vrcholu koncem března 1912,¹³⁰⁷ a pokud Auffenberg dělal jen to, co jako voják dělat musel, Khuen nedokázal včas změnit jednací řád sněmovny a zahájit boj s obstrukcemi, o které se zasloužila třeba Justhova strana, dokud vláda ještě měla většinu a sílu, nedokázal se usmířit s opozicí a jeho spolupráce s Auffenbergem se zdála zcela vyloučená. Během několika málo týdnů podala uherská vláda dvakrát demisi, podruhé 17. dubna – ta byla téhož dne přijata a novým předsedou vlády se stal dosavadní ministr financí Lukács, který byl zastáncem reformy volebního práva, v čemž měl důvěru Justhovy strany a zdálo se, že v tomto ohledu by s ním mohl spolupracovat i Tisza a Stana národní práce. Po Khuenově pádu se tak zdálo jisté, že parlament začne pracovat a cesta k vyřízení branného zákona je volná.¹³⁰⁸

¹³⁰¹ Neue Freie Presse, 27. 12. 1911, 17007, s. 1.

¹³⁰² Neue Freie Presse, Abendblatt, 28. 12. 1911, 17008, s. 1–5.

¹³⁰³ Neue Freie Presse, 29. 12. 1911, 17009, s. 2.

¹³⁰⁴ Neue Freie Presse, 30. 12. 1911, 17010, s. 1.

¹³⁰⁵ Neue Freie Presse, 16. 4. 1912, 17114, s. 2.

¹³⁰⁶ MAY, s. 440.

¹³⁰⁷ Pester Lloyd, 30. 3. 1912, 77, s. 1–2; Abendblatt, 30. 3. 1912, 74, s. 1.

¹³⁰⁸ Neue Freie Presse, 17. 4. 1912, 17117, s. 1–2; Abendblatt, s. 1.

Tou dobou ještě ministerská rada nerozhodla, zda se delegáti 23. dubna sejdou k plnohodnotné nebo jen ke zkrácené schůzi, jisté ovšem bylo, že budou schvalovat další rozpočtové provizorium.¹³⁰⁹ Lukács potřeboval uklidnit situaci a rozhodně si nepřál, aby útoky na ministra války v delegacích vyvolaly další komplikace při projednání branného zákona,¹³¹⁰ ale Auffenberg udělal na schůzi, k níž se delegace sešli posledního dubna, na Stranu národní práce dobrý dojem.¹³¹¹ V několika dnech delegáti vyslechli společné ministry a schválili půlroční provizorium,¹³¹² a už v prvních květnových dnech se proslýchalo, že k plnohodnotné schůzi se sejdou v polovině září – a vlastně hned ke dvěma, nejprve ve Vídni kvůli rozpočtu pro rok 1912, aby se vzápětí přesunuli do Budapešti k projednání návrhu pro rok 1913.¹³¹³

Delegace tedy rozpočet ne a ne schválit, ovšem v dubnu se naskytla příležitost získat peníze jinak, když už ne pro Námořní sekci, tak alespoň do společné kasy. Zástupce jednoho hamburského rejdářství byl pověřen koupí dvou starších válečných lodí pro Nikaraguu a Rakousko-Uhersko mohlo odpovídající plavidla nabídnout, v úvahu přicházely *Rudolf* a *Mars* – svého času kasematová loď *Tegetthoff*, po pokřtění stejnojmenného dreadnoughtu přejmenovaná. Obě byly nabízeny za pět milionů, jednání ale nebyla dovedena do konce, když hamburčan odjel z Vídně a již se nevrátil.¹³¹⁴ Neúspěchem skončila i jednání o prodeji starších bitevních lodí Nizozemsku a o čtyři roky dříve Uruguayi.¹³¹⁵

Jak bylo již v létě avizováno,¹³¹⁶ delegáti se k plnohodnotnému jednání konečně sešli 23. září – tou dobou už byl braný zákon schválen –, schůzi zahájila trůnní řeč, po níž nikdo nemohl pochybovat, že Rakousko-Uhersko bude tak jako dosud přispívat k udržení míru, ovšem pouze „při ochraně zájmů monarchie“.¹³¹⁷ Berchtold ještě téhož dne v zahraničním výboru uherské delegace konstatoval, že „navzdory souladu vlád velmocí v úsilí udržet mír není současná situace v žádném případě uspokojivé povahy. Neustálé blýskání na Balkáně dává svědectví o zvýšeném elektrickém napětí v politické atmosféře, aniž by zaplašilo temnotu nevyřešených problémů,“¹³¹⁸ a už 25. se sešel vojenský výbor, v němž hned z kraje zpravodaj Schlegel zalitoval, že námořnictvo šetří omezením zámořských misí na Středomoří. Sociální demokraté se stavěli proti jakémukoliv válčení a zbrojení, zato za zlepšení podmínek dělníků v arsenálu, a mnozí se zdáli shodovat, že úkolem loďstva je obrana pobřeží, popřípadě ochrana obchonní plavby. Montecuccoli musel dát k dobru informace o zkušebních plavbách *Viribus Unitis* a o postupu stavby ostatních plavidel,¹³¹⁹ což učinil i prvního října v námořním výboru. Ten námořnictvu projevil jisté sympatie, řečníci se v různých souvislostech zabývali soustředěním francouzského loďstva ve Středomoří, stále nedodrženou kvótou a povážlivě vysokou cenou lodí i stále ještě nedostatečným zastoupením uherského živlu v námořnictvu. Téměř všichni řečníci se vyjádřili v tom smyslu, že poslední události učinily rozvoj loďstva nezbytným, ačkoliv někteří jej podporovali více a jiní méně, a debata se dotkla i další divize

¹³⁰⁹ Neue Freie Presse, 16. 4. 1912, 17114, s. 2.

¹³¹⁰ Neue Freie Presse, Abendblatt, 18. 4. 1912, 17116, s. 1.

¹³¹¹ Neue Freie Presse, 1. 5. 1912, 17129, s. 3.

¹³¹² Neue Freie Presse, Abendblatt, 30. 4. 1912, 17128, s. 3.

¹³¹³ Neue Freie Presse, Abendblatt, 3. 5. 1912, 17131, s. 2.

¹³¹⁴ MKFF, Mm/88 ex 1912, Uhlířovo hlášení z 10. 4. 1913; Bardolffovo hlášení z 22. 4. a 25. 4. 1912.

¹³¹⁵ SONDHAUS, *The Naval Policy*, s. 219.

¹³¹⁶ PA XL, gmcpz 494 ex 1912.

¹³¹⁷ Neue Freie Presse, Abendblatt, 24. 9. 1912, 17273, s. 1.

¹³¹⁸ Wiener Zeitung, 25. 9. 1912, 220, s. 2.

¹³¹⁹ Wiener Abendpost, 25. 9. 1912, 221, s. 3–4; Wiener Zeitung, 26. 9. 1912, 221, s. 3–4.

dreadnoughtů, jejíž stín se od začátku roku 1911 rýsoval za již schváleným programem. Montecuccoli přiznal, že se snaží vlády přesvědčit o nutnosti nahradit lodě třídy Monarch.¹³²⁰

Rozpočet námořnictva prošel plénem obou delegací hladce; schůze končila 16. října, kdy už se hovořilo o míru mezi Itálií a Tureckem, a byla tou v historii zatím nejdelší – ale také jednou z mála, která proběhla na pozadí tak důležitých událostí, jejichž dějištěm bylo poslední rok východní Středomoří a Balkán. „Podle ústavy jsou delegace tribunou, na níž jsou v monarchii vedena parlamentní jednání o zahraniční politice. Většinou mají tyto debaty charakter pohledů do minulosti nebo všeobecných úvah o liniích naší zahraniční politiky,“ toho roku tomu ale bylo zcela jinak.¹³²¹ Delegacím „nesmí být upřeno uznání, že státnickou vážností, již byla jejich jednání v tak obtížné světové situaci, obětavostí, s níž daly státu k dispozici prostředky, které potřebuje, aby uprostřed bouřlivého vlnobití na našich hrancích mohla zjednat platnost svým úmyslům na udržení míru, příkladně prokázaly svůj pocit zodpovědnosti a daly světu důkaz víry Rakouska-Uherska ve [své] vlastní historické poslání.“¹³²² Jak bude vysvětleno dále, těmito potřebnými prostředky nebyly normální rozpočty vojenských resortů.

6.4.2 Montecuccoli a pátý dreadnought

Jedenáctého března byl Námořní sekci zaslán všem třem domácím loděnicím a MTK dopis vyzývající k účasti na projektování bitevních lodí zvětšeného typu Tegetthoff. Vedení námořnictva od každého žádalo dva, prozatím informativní, návrhy; zadání k prvnímu limitovalo výtlak na 23 400 tun, hlavní výzbroj určovalo na 8 děl ráže 34,5 nebo 35,5 cm ve dvojitých věžích, dále měla loď mít 18 děl ráže 15 cm a větší počet děl lehkých, maximální tloušťku bočního pancíře byla dána na minimálně 300 mm. U druhého návrhu nebyl výtlak omezen, 10 děl ráže 35,5 cm mělo být umístěno v dvojitých nebo trijčitých věžích, lehčí výzbroj zůstávala totožná s prvním, maximální tloušťka hlavního bočního pancíře byla daná na 340 mm; oba projekty měly společnou podmínku akčního rádiu při úsporné rychlosti 12 uzlů 6000 námořních mil a rychlost 21 uzlů a stanoveny byly i další podmínky. Zároveň byly Škodovka a Whitehead žádány poskytnout loděnicím potřebné nákresy dělostřeleckých a torpédových zařízení. Projekty byly k dodání do 15. května,¹³²³ v létě už se o nich živě diskutovalo, a již začátkem června bylo rozhodnuto, že hlavní výzbroj budou tvořit děla ráže 35 cm.¹³²⁴ Montecuccoli hájil přechod k většímu kalibru poněkud zvláště, téměř jako by mu přišel zbytečný, když toho podzimu před delegáty připoměl své tvrzení z února předchozího roku, že 30,5 cm děla dostačují, jelikož „už atmosférické poměry činí většinou nemožným střílet na vzdálenosti 11–12 kilometrů a delší. Ale poté, co všechny ostatní státy přecházejí na větší

¹³²⁰ Pester Lloyd, Ahrndblatt, 1. 10. 1912, 223, s. 2; Pester Lloyd, 2. 10. 1912, 232, s. 5–6; Wiener Zeitung, 2. 10. 1912, 226, s. 8–9.

¹³²¹ Neue Freie Presse, 17. 10. 1912, 17296, s. 6.

¹³²² Pester Lloyd, 17. 10. 1912, 245, s. 6.

¹³²³ MS/PK, I-4/12 nr. 890 ex 1912, Námořní sekce STT, Danubiovi a CNT, 11. 3. 1912.

¹³²⁴ MS/PK, I-4/12 nr. 2388 ex 1912. V dubnu roku 1913 bylo rozhodnuto, že lodě třídy „Ersatz Monarch“ ponosou deset děl ráže 35 cm ve čtyřech věžích, dvou dvojitých, vnitřních, převyšujících vnější trojčité. Z 18 děl ráže 15 cm mělo být 14 umístěno v kasematě a čtyři zbývající v redutě na horní palubě, 18–20 děl ráže 9cm mělo být rozmístěno dle prostorových možností a polovina z nich měla být protiletcká. Výtlak s polovinou zásob neměl překročit 24 500 tun. Pancéřování kasemat a nástavby bylo z 180–200 mm požadovaných v původním projektu sníženo na 150 mm, tato úspora váhy měla být využita k posílení bočního pancíře. MS/PK, I-4/11 nr. 176 ex 1913, *Protokoll über die Ratssitzung*, 19. 4. 1913.

kalibr, musí k tomu dojít i u našich příštích lodí. Výtlak lodí musí být odpovídajícím způsobem zvýšen z 20 000 na 24 000 tun.“¹³²⁵

Ano, ráže děl se zvětšovala, ale „chtěli-li bychom mít děla ráže 38 cm, museli bychom pro deset takových děl postavit loď o 30 000 tunách nebo i více, jejíž cena by odpovídajícím způsobem přesáhla 100 milionů,“ vysvětlil více jak rok poté Haus „Rozdíl mezi 35 cm a 38 děly je ostatně spíše teoretický než praktický a dojde vyjádření jen v průraznosti pancíře na vzdálenosti 10 až 12 kilometrů, na něž rozhodnutí v dělostřeleckém boji nepadne, přičemž není brán ohled na vyšší rychlost střelby 35 cm děla oproti 38 cm dělu.“¹³²⁶ Za to, že lodě třídy Monarch musejí být nahrazeny, agitoval Flottenverein již od roku 1910, právě proto se mezi veřejností vžilo pro tuto budoucí třídu dreadnoughtů označení Ersatz Monarch,¹³²⁷ a ani Montecuccoli neměl jiný názor. Jenomže, jak se prokázalo naposledy v létě 1909, projekt byl jedna věc, finanční prostředky druhá.

Koudelka tvrdí, že někdy pravděpodobně během první poloviny roku 1912 zorganizoval z vlastní iniciativy a bez vědomí Šéfa Námořní sekce tajnou schůzku se zástupci STT a Credit-Anstaltu, kteří měli souhlasit stavět bitevní lodě na vlastní riziko pod zástěrkou stavby pro cizí stát, a na níž se jakoby náhodou objevil Bardolff, který byl očividně taktéž čistou náhodou autorizován sdělit, že František Ferdinand tento nápad vítá, nikdy nedovolí přenechat lodě jinému státu a plnou vahou se zasadí o převzetí rakousko-uherským loďstvem. Celá historka působí, zejména kvůli Bardolffovu vystoupení, značně uměle, ale není vyloučeno, že něco podobného se udát mohlo, a není tolik podstatné, nakolik jsou pravdivé jednotlivosti. Když jej Koudelka s výsledkem schůzky seznámil, měl Montecuccoli celou akci odmítnout s odkazem na své sliby, a ještě se zatvářit vztekle, když slyšel o intervenci následníka trůnu.¹³²⁸ Přinejmenším podle Koudelkových pamětí se zdá, že Montecuccoli, podobně jako později Haus, by byl raději, kdyby arcivévoda žádná přání ani názory neměl.¹³²⁹

V čem má Koudelka nepochybně pravdu, je skutečnost, že František Ferdinand a jeho vojenská kancelář se k podobným kličkám nestavěli odmítavě, a STT se s nabídkou, že ve spolupráci s Credit-Anstaltem a dalšími peněžními ústavami by převzalo stavbu budoucích válečných lodí na vlastní riziko, obrátilo na velitele námořnictva zřejmě v lednu roku 1912. Pověst, která se vynořila kolem 10. ledna, o tom, že finanční konsorcium s kapitálem 200 milionů korun položilo několik lodí, jež mělo válečné námořnictvo později převzít či koupit, Námořní sekce v tisku dementovala, což mělo podle vojenské kanceláře tu značně pochybnou výhodu, že pokud by kdy byly služby konsorcia využity, zůstal by velitel námořnictva z jednání vyloučen a později by mohl tvrdit, že s celou věcí nemá nic společného. Celá pověst byla zřejmě bezpředmětná, možná rozšířená guvernérem Pozemkového úvěrového ústavu v rámci burzovního manévru, nebo třeba s úmyslem námořnictvu škodit. Námořní sekce se o všem dozvěděla až od redaktora deníku Die Zeit; podobná akce byla ale považována za proveditelnou a byl vyřčen i názor, že vlivné Vídeňské banky, ovšem mimo Pozemkového úvěrového ústavu,

¹³²⁵ Wiener Zeitung, 26. 9. 1912, 221, s. 4.

¹³²⁶ Wiener Zeitung, 12. 5. 1914, 108, s. 8.

¹³²⁷ SIECHE, *Die Schlachtschiffe*, s. 34.

¹³²⁸ BAUMGARTNER, vyd., s. 165.

¹³²⁹ Mimo výše uvedeného příkladu je velmi výmluvná příhoda z roku 1906. Když měl Koudelka zmínit, že František Ferdinand řekl „jako v hodnosti nejdéle sloužící admirál na tom mám zájem,“ skočil mu velitel námořnictva do řeči s tím, že „v hodnosti nejdéle sloužící admirál jsem já, arcivévoda jen stojí na začátku seznamu, co dělám, se jej vůbec netýká!“ BAUMGARTNER, vyd., s. 107.

by na arcivévodovo přání mohly tuto otázku prostudovat. Jenomže takový postup by znamenal provize nejen pro loděnici – některou ze stávajících, zřízení nové v zájmu námořnictva nebylo, protože by jen zhoršilo problémy s dělníky, o něž se podniky už tak přetahovaly –, ale i pro konsorcium. Montecuccoli by prý sice rád rychle nahradil zastaralé lodě, ale cesta přes konsorcium se mu zdála pramálo shůdná¹³³⁰ – je ale pravděpodobné, že šéfovi Námořní sekce by se nezdála přijatelná žádná cesta stavby na vlastní riziko, a možná tím méně, pokud by byla vymyšlena v okolí následníka trůnu.

Možná také ne nejschůdnější, zato ale zcela legální cesta ke stavbě nových lodí vedla přes rozpočet, a to nejprve přes ten pro rok 1913, který začala ministerská rada – značně obměněná, ministrem zahraničí byl nyní Berchtold a společným ministrem financí Biliński, za uherskou vládu se účastnil Lukács tentokrát jako její předseda a ministrem financí byl János Teleszky – projednávat 8. června 1912. Montecuccoli již takřka tradičně začal nesplněným Schönaichovým slibem a tím, že Auffenberg mu pro rok 1912 přepustil 2 miliony, ale pro rok následující už nechce učinit ani to, a kromě toho by admirál nyní nevyšel už ani s onehdy slíbeným 4,5 milionem. Podrobně rozebral všeobecný růst cen a nákupy uhlí a nafty, zásob tím důležitějších, že v případě mobilizace by železnice okupovalo vojsko, materiálně na tom bylo námořnictvo stejně špatně jako pozemní síly.¹³³¹ Do návrhu svého rozpočtu zařadil v titulu VII 30 milionů, z toho 24,271 milionu na „Schlachtschiff VIII“, která měla být náhradou za loď *Monarch*, mít výtlak cca 24 000 tun a bez výzbroje a výstroje stát kolem 44,5 milionu, její dělostřelecká výzbroj pak dalších 28,5 milionu.¹³³²

Přistoupit na tento požadavek by ale znamenalo zajít nad rámec vymezený pětiletou dohodou, který byl delegáty schválen jen a právě proto, že jim bylo slíbeno jej nepřekročit. Stavba pátého dreadnoughtu mohla vyvolat výčitky, že není dodržován 312,4 milionový program, a bylo třeba zvážit, co si státy mohou dovolit. Teleszky viděl všechny potíže ve špatně navržených rozpočtech námořnictva, což se týkalo především nákladů spojených s větším kontingentem rekrutů, a poukázal na stavbu lodí tempem rychlejším, než bylo předpokládáno. Jak již bylo uvedeno, vlády se koncem roku 1910 shodly na placení úroků a s tím související, jakkoliv schválením prvních splátek omezené, svobodě pohybu, a jak měl Teleszky vysvětlit během následujícího roku a půl, zřejmě neměl v tu chvíli na mysli úroky ani tehdy již principiálně vyřešené dluhy Námořní sekce, nýbrž jejich důsledky sahající dost možná dále, než si Montecuccoli byl schopen představit. „Hospodářská situace velmoci je stejně důležitá jako připravenost k válce, a zachází-li druhá příliš daleko, je ohrožena i hospodářská situace,“ byl jeho názor, a Zaleskiho „musíme se na čas nebezpečí vystrojít nejen vojensky, ale i finančně,“ nezůstával pozadu. Vojsko požadovalo 250 milionů na letectvo, dělostřelectvo a opevnění, jenomže nerostly jen ceny, ale i úroky, a finanční situace se za dva roky od dohody nezlepšila.

Dohoda představovala tíživý závazek pro všechny strany. Zaleski byl pro co nejliberálnější výklad; Teleszky sice chápal, že námořnictvo si nemůže s 1,5 milionem navíc vystačit, jenomže tu byla právě ona dohoda, a návrh byl toho názoru, že před dokončením nynějšího programu, před rokem 1916, nelze schválit žádnou novou mimořádnou dotaci na

¹³³⁰ MKFF, Mm/10 ex 1912, *Mittheilung der Marinesektion*, nedatováno; *Meldung bezüglich neue Dreadnoughtbauten*, červenec 1912.

¹³³¹ PA XL, gmc pz 494 ex 1912.

¹³³² MKSM, 51–1/3–2 ex 1912, *Voranschlag pro 1913*.

stavbu lodí – jak vysvětlil jeho rakouský kolega, bylo třeba se vyvarovat přímému porušení dohody a jakoukoliv dřívější mimořádnou dotaci představit jako něco, co vnutily okolnosti, jenomže pro něco takového nebyl ve výkladu ministra zahraničí k nalezení žádný důvod. V každém případě dreadnought i k němu patřící suchý dok bylo třeba z normálního rozpočtu škrtnout, ať už kvůli dohodnutým stropům, nebo proto, že tak vysoké výdaje nebylo možné touto cestou při tehdejší finanční situaci krýt. Mimořádná dotace nepřicházela pro Uhry v úvahu už z principu, zatímco Zaleski ji zvažoval jen potud, pokud odhlédl od pro vojenské účely nedávno schválených stamilionů, nepomohla ani Berchtoldova připomínka, že Trojspolek ve dvou letech vyprší a italské válečné námořnictvo se rychle rozvíjí. Montecuccoli odpověděl, že bude muset na nejvyšším místě hlásit svůj nesouhlas, ovšem pokud bude císař s usnesením rady souhlasit, přirozeně se podřídí. A tak namísto bitevní lodi dostal první splátky na dva uhláky a titul VII rázem spadl na 10,3 milionu, zatímco celý rozpočet narostl, po přičtení milionu pro poddůstojníky, o 2,5 milionu na 74,76 milionu.¹³³³

Montecuccoli by se býval spokojil s 6,5 milionem ročně navíc, jenomže byl opět tam kde před půl rokem, a tak učinil přesně to, co mu v prosinci předešlého roku radil Burián, obrátil se na ministra zahraničí, a to už den po zasedání ministerské rady, 10. července. Jen navýšení prezenčního stavu mužstva o 2000 hlav mělo námořnictvo přijít na 1,6 milionu, k tomu bylo třeba připočíst náklady na vyšší počet důstojníků a větší lodě ve službě – loď třídy Erzherzog stála ročně 1,138 milionu, Radetzky 1,411 a Tegetthoff 2,04 milionu. Mimoto byly peníze ušetřené na titulu VII, který představoval život a sílu námořnictva, přidané vojsku, jehož rozpočet tak mohl narůst o 19,5 milionu, zatímco rozpočet námořnictva zůstal zmrzačený, a když se Montecuccoli ministrů financí na zasedání rady zeptal, co bude příště, zůstali mu odpověď dlužni. Berchtolda žádal zjistit, co na to panovník.¹³³⁴ Ani tento krok ale válečnému námořnictvu k vyššímu rozpočtu nepomohl, císař totiž s usneseními rady souhlasil, a neuspěla ani Montecuccoliho žádost zanést do protokolu, že se škrty souhlasil pouze na rozkaz císaře.¹³³⁵ Berchtold si svou podporou požadavků vojenských resortů sice vysloužil osobní díky Františka Ferdinanda, ale ani on nemohl více než Montecuccolimu naznačit, že jeho požadavky mohou stále ještě být uspokojeny, i kdyby až začátkem následujícího roku.¹³³⁶

Zároveň se admirál obrátil na následníka trůnu. „Naléhavá nutnost nahradit téměř zcela zastaralé lodě typu Monarch mne pohnula na společné ministerské radě prohlásit, že nemohu nést zodpovědnost bránit před delegacemi takové torzo rozpočtu a učiním to pouze na rozkaz Jeho Veličenstva císaře a krále. Musím dodat, že takovéto zkrácení titulu VII, v němž se odráží budoucí námořní branná moc, se z politického úhlu pohledu zdá velmi nevýhodná.“ Montecuccoli prosil o podporu svých snah o navýšení titulu VII až na 30 milionů, protože už jen zásah Františka Ferdinanda mohl vést k záchraně rozpočtu, pokud by byl ještě před schůzí delegací probírán na ministerské radě.¹³³⁷ Následník trůnu byl ochoten jej podpořit, nicméně vyzval šéfa Námořní sekce učinit první krok, zaslat referát císaři.¹³³⁸ Montecuccoli výzvu uposlechl; referát byl napsán v podobném duchu jako žádost arcivévodovi a odeslán o necelé

¹³³³ PA XL, gmc pz 494 ex 1912. Včetně 0,5 milionu krytých z vlastních příjmů.

¹³³⁴ MS/PK, XV–7/8 nr. 3016 ex 1912, Montecuccoli Berchtoldovi, 10. 7. 1912.

¹³³⁵ MS/PK, XV–7/8 nr. 3231 ex 1912, Montecuccoli Berchtoldovi, Berchtold Montecuccolimu, červenec 1912.

¹³³⁶ HALPERN, *The Mediterranean Naval Situation*, s. 168.

¹³³⁷ MS/PK, XV–7/8 nr. 3037 ex 1912, Montecuccoli MKFF, 14. 7. 1912.

¹³³⁸ HALPERN, *The Mediterranean Naval Situation*, s. 168.

dva týdny později. Nechyběl v něm poukaz na skutečnost, že nečinnost by znamenala nejen zůstat pozadu, ale měla by i nepříznivý vliv na průmysl a vedla ke zdražení lodí – pasáž zmiňující prázdné skluzy u STT byla vypuštěna poté, co Montecuccoli poznamenal, že Námořní sekce se nemůže dělat agentem firmy. „Už jsme to, bohužel, jednou učinili,“ připsal ke konceptu admirál,¹³³⁹ který si už jistě nechtěl zopakovat všechny starosti a slovní souboje spojené se stavbou takzvaně na vlastní riziko, kromě toho zneprátelel si delegace a vlády, o jejichž názorech nyní mohl mít sotva nějaké pochybnosti, nebylo ani v nejmenším v jeho zájmu. V rámci jedenáctibodové dohody ze začátku roku 1911 se správa válečných resortů ostatně zavázala nepřijímat ani panovníkovi navrhopvat žádná nová „pro finance dále předjímací opatření,“ nebo taková znamenající od roku 1916 vyšší či novou finanční zátěž bez souhlasu ministerstev financí,¹³⁴⁰ a tak pokud Montecuccoli chtěl stavět nové lodě, musel se vládami dohodnout.

Císaře Montecuccoli žádal zapůsobit na vlády v tom smyslu, aby bylo rozdělení finančních prostředků znovu projednáno a námořnictvu přiděleno více peněz, takže by titul VII zůstal ve své původní výši.¹³⁴¹ Příležitost bojovat o peníze ještě před budapešťskou schůzí delegací admirál skutečně dostal, a okolnosti tentokrát stály více na jeho straně. Přišel s pro vlády zcela novým programem, a jelikož pro vojsko bylo požadováno 250 milionů formou mimořádné dotace, s níž vlády pod podmínkou dodání podrobných materiálů a s vyloučením překročení této sumy souhlasily, rozhodl se vzdát ordinaium a také zkusit štěstí s mimořádnou dotací. Zahrnuty by v ní byly prostředky na stavbu dvou bitevních lodí o 24–25 000 tunách a 10 dělech ráže 35,5 cm ve dvou trojčítých a dvojítých věžích po odhadem 72 milionech, jednu stavěnou v Rakousku, druhou v Uhrách; dále požadoval dalších 6,5 milionu na ponorky, jejichž velikost a cena od schválení 312,4milionové dotace stoupla; 40 000tunový plovoucí dok, jehož cenu nastavil podle nabídky Kielské firmy na 8,46 milionu; peníze šest torpédových člunů, dva monitory a dva hlídkové čluny na Dunaj; a půl milionu na letectvo. Celkem se jednalo o 170 milionů, které by rád viděl rozdělené do tří let, a nakonec admirál upozornil na zlořád, že lodě jsou stavěny na skluzech na otevřených rejdách, kde by za války mohly být zničeny – ale aby nemusel ještě zvyšovat své požadavky, nevyvodil z toho žádné důsledky.

Lukács osobně netušil, kde budou v příštích letech peníze brány – pokud by v návrhu rozpočtu byl post určený na refundace, nepochybně by na něj poklepal prstem a připomněl, kolik stát ještě splácí za uplynulé roky –; hospodářství obou států trpělo ovedením hotovosti vázané požadavky státu na půjčky a přes ekonomický rozmach nebylo Rakousko-Uhersko stále schopné se s ostatními velmocemi finančně měřit. Rakouská vláda byla na základě výkladu ministrů války a zahraničí ochotná požadavky vojska těžké finanční situaci navzdory akceptovat, ohledně námořnictva se tak jako uherská ještě musela poradit. Válka na Balkáně se v tu chvíli už zdála nevyhnutelnou a bylo možné očekávat, že i kdyby ne hned, přijde chvíle, kdy monarchie bude muset hodit na misku vah svou vojenskou sílu, a tehdy bude důležité, aby s její připraveností počítala celá Evropa. Nyní započaté zbrojení by zvýšilo politickou prestiž Rakouska-Uherska, část peněz bylo vhodné zařadit ještě do rozpočtu pro rok 1912 a z pohledu

¹³³⁹ MS/PK, XV–7/8 nr. 3037 ex 1912, *Vortrag... wegen des Budget-Voranschlages für das Jahr 1913*, 27. 7. 1912.

¹³⁴⁰ PA XL, gmcpz 484 ex 1911.

¹³⁴¹ MS/PK, XV–7/8 nr. 3037 ex 1912, *Vortrag... wegen des Budget-Voranschlages für das Jahr 1913*, 27. 7. 1912.

politické taktiky a psychologie parlamentů se Stürgkhovi zdál tento okamžik nejvhodnější pro zajištění již roky potřebných dotací správě vojska i námořnictva, jejichž předložení, jak věřil, bylo přímo očekáváno – nežadat dotace na zbrojení by mohli vládám mnozí vyčítat.¹³⁴²

Další zasedání se konalo 8. října, v den, kdy Černá Hora vyhlásila válku Turecku. Pokud ale Montecuccolimu dala předcházející rozmluva nějakou naději, Lukács mu ji rychle vzal – podle uherské vlády musela stavba nových dreadnoughtů i dok počkat, dokud nebude dokončena první divize, ochotná byla schválit jen dotaci na menší plavidla a letadla, celkem 17,5 milionu, a přesunout splátky 312,4milionové dotace na roky 1913 a 1914 – výhodou by nebylo časnější dokončení lodí, které bylo beztak urychlováno, jak jen to šlo, ale vyčerpání dotace, na niž by ihned mohla navázat nová, další divize by tak mohla být začata už roku 1915. Rakouská vláda by návrh šéfa Námořní sekce neproškrtila tak drasticky, předlitavská delegace by podle jejího názoru námořnictvu snadno schválila cokoliv, ale Teleszky nebyl ochoten akceptovat stavbu ani jednoho nového dreadnoughtu – nikdo by nevěřil, že by v příštích letech zůstalo u jednoho, a vládě by bylo vyčítáno klamání, protože by nyní souhlasila s rozsáhlejším programem, než jaký v červenci odmítla. Berchtold připomněl, že francouzské loďstvo se předunulo do Středomoří, a pokud má být Itálie udržena v Trojspolku, musí být Rakousko-Uhersko schopné hájit její zájmy, jinak by mohla přeběhnout k silnější straně, za námořnictvo se přimlouval i Biliński, jemuž se zdálo, že politické poměry mluví pro rozvoj loďstva více než kdy dříve.

Uherská vláda ale musela z politických důvodů stát na svém, a zatímco byla ochotná schválit 250milionovou mimořádnou dotaci pro vojsko, námořnictvu byla ochotná přidat ke zmíněnému 17,5 milionu už jen 8,5 milionu na dok. Dohody bylo nakonec dosaženo právě na základě uherského návrhu. Pro námořnictvo to znamenalo 26 milionů na menší lodě a dok rozdělených na dvě dvouleté splátky po 13 milionech,¹³⁴³ pro rok 1914 mělo být ze strany vojenských resortů žádáno o druhé splátky, a 54 milionů mimořádné dotace připadajících původně na roky 1915 a 1916 mělo být po 27 milionech rozděleno mezi roky 1912/13 a 1914, Montecuccoli podotkl, že bude-li dok stavěn v monarchii, bude o asi 3 miliony dražší, což vlády vzaly na vědomí, a byl zmocněn v delegacích prohlásit, že včas požádá o novou mimořádnou dotaci k nahrazení lodí třídy Monarch, aby po vypršení 312,4milionové dotace mohlo být začato se stavbou nové divize a vlády tento úmysl vzaly na vědomí.¹³⁴⁴ O povolení předložit příslušné předlohy delegacím požádal Biliński hned 10. října císaře,¹³⁴⁵ a ještě téhož dne Lukács uherským delegátům vyložil, že se monarchie dostává do situace, která bude vyžadovat jak obezřetnost, tak rychlý a cílevědomý postup, a tak uherská vláda považovala za svou povinnost dohodnout se na dotacích s vládou rakouskou a společnou, ačkoliv dříve pevně stála za dohodou uzavřenou za Schönaicha odhodlaná nevyhovět žádným požadavkům, kterým bylo možné se vyhnout bez ohrožení zájmů státu.¹³⁴⁶

Ještě před začátkem samotného projednávání ve vojenském výboru mluvil s delegáty své části monarchie také Stürgkh, pochybnosti a starosti o hospodářské a kulturní zájmy

¹³⁴² PA XL, gmcpz 496 ex 1912.

¹³⁴³ Tyto prostředky měly mít dvouletou dobu využitelnosti, první splátka tedy připadala na roky 1912 a 1913; jedná se o novinku, zatím byla běžná doba využití a zaúčtování finančních prostředků shodná s 18měsíčním účtovacím obdobím vázaným k jednomu kalendářnímu roku. Od rozpočtového roku 1914/15 se veškeré finanční prostředky dělily na ty s jednoletou a dvouletou dobou využití a zaúčtování.

¹³⁴⁴ PA XL, gmcpz 947 ex 1912.

¹³⁴⁵ MS/PK, XV–7/8 nr. 4556 ex 1912, Biliński Františku Josefovi, 10. 10. 1912.

¹³⁴⁶ Pester Lloyd, 11. 10. 1912, 240, s. 4.

obyvatelstva, které delegáti tváří v tvář nové finanční zátěži měli, se mu zřejmě podařilo rozptýlit; peníze měly být opatřeny půjčkou.¹³⁴⁷ Na zasedání výboru konaném 12. října se do vysvětlování finančních záležitostí pustil Zaleski osobně, zatímco Montecuccoli vyložil, že dotace požadovaná pro námořnictvo je jen doplňkem předchozí, která nepamatovala na dunajskou flotilu a stačila jen na čtyři z šesti plánovaných ponorek. Požádal o zmocnění dovézt materiál na stavbu doku ze zahraničí, čímž by ušetřil kolem čtyř milionů, a ohledně Monarchů prohlásil, k čemu jej zmocnila ministerská rada. Sociální demokrat Němec měl dojem, že panuje-li názor, „že proti balkánským událostem stojíme nedostatečně vyzbrojeni,“ přicházelo by se „s nyní plánovaným opevněním a objednávaním kanónů příliš pozdě.“ Alespoň formálně ale dotace žádnou takovou souvislost s děním a Balkáně neměla, protože byla určena na rozvoj, ne na zbrojení, jak neváhal připomenout Auffenberg. Předlohy o mimořádných dotacích byly schváleny, ačkoliv i řečníci mluvící pro zmiňovali vážnost finanční situace – ta ale musela ustoupit nutnosti vybudovat odpovídající brannou sílu. Dle názoru zpravodaje rozpočtu vojska Heinrich hrabě Clam-Martinice, „je to neobvyklé postavení referenta zastupovat předlohu, která dělá škrt přes dohodu, která byla svého času uzavřena mezi delegací a správou vojska. Ale zbytek světa se o pakt z roku 1910 nestaral... Může správa vojska, můžeme my na sebe vzít zodpovědnost odvolávat se po případné nešťastné válce na pakt z [roku] 1910, který nám nedovoľoval svou branou moc vybavit tak, abychom byli přichystáni na všechny případy?“¹³⁴⁸

Montecuccoli poskytl příslušné prohlášení o náhradě třídy Monarch i před spojeným uerským vojenským a námořním výborem, kde se podrobného vysvětlení celé záležitosti chopil zpravodaj Rosenberg. „Lodě schválené z 312,4milionové dotace jsou s výjimkou torpédových člunů a pponorek již objednány, termíny stavby a předání objednaných lodí přesně stanoveny. Tím, že budou dány k dispozici nové dotace, budou tyto termíny stěží změněny a zejména zvláště důležité čtyři bitevní lodě nebudou s urychlením dotace hotové ani o den dříve, než by se tomu stalo tak jako tak. Je opravdu správné, že vedení námořnictva přijde urychlením dotace do stále více žádoucí situace, kdy bude dbáno o včasné platby a lodě budou při převzetí zcela zaplacený.“ Velké pozornosti se těšily hospodářské záležitosti, zejména zřízení dělovky a továrny na výrobu pancéřových plátů v Uhrách.¹³⁴⁹

Co se delegací pro rok 1913 týkalo, „už krátký mezičas bude jaksi pracovat pro vnitřní splynutí obou schůzí, proslovy v Budapešti budou svým způsobem pokračováním vídeňské debaty. Vnitřní stejnorodost obou schůzí bude posílena velkými událostmi na Balkáně.“¹³⁵⁰ Vojenský výbor přijal návrh námořnictva takřka bez diskuze; Montecuccoli mu mimo jiné sdělil, že vedení námořnictva má v úmyslu zvýšit své zásoby paliva – pro vysokou spotřebu nových jednotek vzrostla za rok 1912 celková spotřeba uhlí o 50 000 tun. Pro rok 1913 byl příslušný post sice zvýšen o 3,3 milionu, což znamenalo možnost mít zásobu až 150 000 tun uhlí, námořnictvo ale potřebovalo minimálně dvojnásobek, aby bylo připraveno na všechny případy – tím více, že drtivou většinu uhlí dováželo ze zahraničí.¹³⁵¹ V titulu VII už nebyly třeba peníze na Radetzké, a tak byly na jeho úkor posíleny ostatní tituly, admirál si ale přál, aby nebyl snižován, naopak měl být navyšován, aby z něj bylo možné krýt náhradu třídy Monarch,

¹³⁴⁷ Neue Freie Presse, 12. 10. 1912, 17291, s. 5–6.

¹³⁴⁸ Wiener Abendpost, 12. 10. 1912, 236, s. 2–5; Wiener Zeitung, 13. 10. 1912, 236, s. 1–2.

¹³⁴⁹ Neue Freie Presse, 15. 10. 1912, 17294, s. 9–10; Pester Lloyd, 14. 10. 1912, 234, s. 7.

¹³⁵⁰ Neue Freie Presse, 5. 11. 1912, 17315, s. 8.

¹³⁵¹ Pester Lloyd, Abendblatt, 16. 11. 1912, 262, s. 2

s nímž nebylo možné spěchat dost.¹³⁵² Námořní výbor, kde mluvil takřka stejně, opět zajímala zejména kvóta a v této souvislosti také stavba ponorek – vedení námořnictva bylo zmocněno objednat je v zahraničí jen pod podmínkou, že Uhry nebudou nijak poškozeny, že poměr objemů zakázek zůstane zachován.¹³⁵³

Kratičké debatě v plénu rakouské delegace dne 19. listopadu dominoval zmrzačený Titul VII. Hrabě Latour rozebíral kontinuitu stavby lodí, která rozhodně nebyla zajištěna tím, že vlády vzaly na vědomí úmysl vedení námořnictva žádat o další mimořádnou dotaci, což muselo znamenat jak zdražení, tak propouštění. „Že bychom rádi viděli kontinuitu práce stejně tak v loděnicích, jako ve vnitrozemských provozech, ať už dělovkách nebo továren na pancéřové pláty, je zcela přirozené,“ odpověděl Montecuccoli. „Jen prostředky k tomu vyměřené jsou tak chudé, že je to zcela nemožné. Třída Monarch, o níž jsem se v posledním rozpočtu malou splátkou pokusil požádat, nám sice byla slíbena, ale byla odložena až na mnohem pozdější okamžik, a je mým plným přesvědčením, že bychom tyto lodě měli položit dříve.“ Latour zmínil i to, že sice nedokáže říci, jak kontinuální stavbu lodí zajistit, ale prohlásil vědět alespoň to, že stavba lodí musí být přes všechn odpor přeložena do ordinaria, do titulu VII, a jak již bylo řečeno výše, za nejvhodnější a možná jediný prostředek považoval zákon o flotě. „Titul VII v každém případě musí být zvýšen,“ souhlasil Montecuccoli. „Je ústředním nervem rozpočtu námořnictva, musí v něm být udržován, a sice v takové výši, že přirozené odcházení a přirozenou náhradu jednotek loďstva lze pořídit ze samotného rozpočtu bez mimořádných dotací. Mimořádné poměry vyžadují mimořádné dotace.“¹³⁵⁴

Je nepochybné, že události na Balkáně výrazně mluvily ve prospěch válečného námořnictva, jak bylo patrné z jednání obou těles. „V jednom jediném zasedání dnes [21. 11.] plénum uherské delegace vyřídilo rozpočet vojska a námořnictva. Vážnost situace v Evropě toto počínání bohatě ospravedlňuje. Navenek projevují delegace plné ztotožnění se zahraniční politikou monarchie s okázalostí, která, abychom se vrátili ke sloům hraběte Berchtolda... mají slovu monarchie v nastávajících důležitých rozhodnutích propůjčit požadovanou váhu. V debatě... jasně vystoupilo na světlo úsilí nechat monarchii vyhlížet na venek jednotně a konsolidovaně,“ psal Pester Lloyd.¹³⁵⁵ Uherští delegáti se tak nechali slyšet, že „loďstvo je nutné budovat rychlejším tempem než dosud,“ jak řekl Franz Heltaí, s větším souhlasem kolegů se ale setkal jiný jeho názor, totiž že „Uhry musejí disponovat plně vybaveným arsenálem, který bude schopný pro válečné námořnictvo vyrábět potřebné kanóny velkého kalibru, neboť tím získáme další záruku toho, že oběť, kterou námořnictvu přinášíme, bude uherskému hospodářství v plném objemu splacena.“ Ladislaus Okolicssányi, jemuž dříve budování loďstva příliš sympatické nebylo, se vyjádřil v tom smyslu, že „je třeba konečně rozbít starou a zastaralou teorii, podle níž je naše loďstvo určeno jen k obraně pobřeží“ – role, do níž je před lety sám odkazoval. „Jak dokázaly nejnovější události, má i další důležité úkoly, jímž doroste jen tehdy, pokud se bude moci postavit každému útoku.“ Dle jeho slov Uhry byly a zůstávaly věrným stoupencem Trojspolku a „oběť, kterou rozvoji našeho loďstva přinášíme a – protože

¹³⁵² Wiener Zeitung, 8. 11. 1912, 257, s. 9–10.

¹³⁵³ Pester Lloyd, Abendblatt, 16. 11. 1912, 262, s. 2; Wiener Zeitung, 17. 11. 1912, 264, s. 11–12.

¹³⁵⁴ *Stenographische Stizungs-Protokolle der Delegation, XLVII. Session*, s. 195–197.

¹³⁵⁵ Pester Lloyd, 22. 11. 1912, 276, s. 2.

musíme – i dále si přejeme přinášet, neposiluje jen naši mezinárodní pozici, ale i Trojspolku.“¹³⁵⁶

„Bylo povoleno do roku 1915 požádat o náhradu třídy Monarch. V současných neklidných časech ale znamenají dva roky velmi mnoho,“ postěžoval si předlitavským delegátům Montecuccoli. „Co se nyní odehrává na našich hranicích, nejlépe ukazuje honotu připravené branné moci, ať už na souši nebo na vodě. Tudíž musíme zbrojit, než bude příliš pozdě. Je mým plným přesvědčením, že se v Egejském moři vytvoří silnější námořní mocnosti, pročez je i naší povinností odpovídajícím způsobem zbrojit. Znovu se vracím k tomu, co jsem řekl ve výboru, že s náhradou třídy Monarch nemůžeme začít dostatečně brzy.“¹³⁵⁷

V nové mimořádné dotaci ale bylo zařazeno jen 5 milionů jako první splátka na plovoucí dok a nižší první splátky na monitory, ponorky a hlídkové čluny, všechny po dvou jednotkách, a šest torpédových člunů, k tomu půl milionu na rozvoj letectví.¹³⁵⁸ Pro rok 1913 byly v proškrtaném titulu VII zařazeny první splátky na zmiňované dva uhláky a devět torpédových člunů o 250 tunách, mimo ně už jen druhé splátky na stavbu a výzbroj minonosky.¹³⁵⁹ Stavba bitevních lodí byla odložena, přestože, přesně jak tvrdila rakouská vláda, přinejmenším předlitavsk delegace by schválila takřka cokoliv. Opatrnost, která v obou delegacích převládala při schvalování rozpočtu pro rok 1911, kdy byl předestřen stamilionový program stavby lodí a z něj žádána první splátka, musela pod tlakem událostí ustoupit. „Námořnictvo ve vážené delegaci vždy našlo vřelé přátele,“ konstatoval při zahájení debaty v plénu zpravodál Schlegel. „V posledních letech mohlo být téměř vzbuzováno zdání, že toto přátelství utrpělo nějaké škody, nebo, řekněme, v zástupu poněkud ochladlo, jak budování námořnictva vyžadovalo větší peněžní prostředky. Věřím, že jediný pohled na současnou zahraniční situaci zcela stačí, aby oživilo staré sympatie, jimž se válečné námořnictvo v delegaci vždy těšilo.“¹³⁶⁰

Sympatie delegátů nicméně nebyly tím rozhodujícím. Z tohoto úhlu pohledu se zdá takřka bezpředmětnou petice Flottenverein, datovaná sice druhého května, ale na zasedání předlitavské delegace předaná zřejmě až v listopadu Dobernigem.¹³⁶¹ Vojenský výbor ji v každém případě postoupil 7. listopadu Námořní sekci;¹³⁶² žádala, aby byly v ordinariu rozpočtu námořnictva dány k dispozici prostředky na nutnou pravidelnou obnovu loďstva, zatímco v extraordinariu by byla případně zařazena stavba lodí zcela nových.¹³⁶³ Apelovat ovšem nebylo třeba na delegáty, nýbrž a vlády a zejména na tu uherskou. Jakkoliv rakouská vláda oprávněně měla situaci za vhodnou předložit delegátům ke chválení vyšší požadavky válečného námořnictva, neumožňovala finanční situace každoročně financovat vysoký titul VII a na přirozenou, plynulou náhradu zastaralých lodí nebylo možné si půjčovat. Tedy musela být zvolena cesta mimořádné dotace, pro Montecuccoliho stále přijatelnější než nic, ale uherská vláda spěch odmítla. Ve světle jednání následujícího roku se zdá, že za Schönaicha uzavřená dohoda byla argumentem jen potud, pokud se jednalo o to dokázat, že dohody nejsou uzavírány proto, aby se porušovaly, a slova vyřčená před delegáty mají svou hodnotu. Co se finanční

¹³⁵⁶ Pester Lloyd, Abendblatt, 21. 11. 1912, 266, s. 3.

¹³⁵⁷ *Stenographische Stützungs-Protokolle der Delegation, XLVII. Session*, s. 197

¹³⁵⁸ Celý rozpočet Wiener Zeitung, 23. 10. 1912, 244.

¹³⁵⁹ Celý rozpočet Wiener Zeitung, 6. 12. 1912, 280.

¹³⁶⁰ *Stenographische Stützungs-Protokolle der Delegation, XLVII. Session*, s. 193.

¹³⁶¹ Tamtéž, s. 15.

¹³⁶² Wiener Zeitung, 8. 11. 1912, 257, s. 10.

¹³⁶³ MS/PK, XV–9/8 r. 4588 ex 1912, Petice Flottenverein, 5. 2. 1912.

stránky věci týče, neusela být pro odmítnutí mimořádné dotace na stavbu bojových bitevních lodí rozhodující ani tak momentální hospodářská situace, jako snaha o dlouhodobě udržitelný postup.

Pro Montecuccoliho ale znamenaly více jeho vlastní motivy než pohnutky budapeštského kabinetu. Přestože červencová prosba k náležedníkovi trůnu příliš nepomohla, neváhal se na něj admirál na podzim opět obrátit. Po téměř nicneříkajícím ústním sdělení psal 30. října jeho vojenské kanceláři o tom, jak se ministerská rada postavila k náhradě lodí třídy Monarch a že usiluje vyhnout se přestávce v budování loďstva způsobené odsunutím svých požadavků na rok 1915. „Protože jen mimořádné události by nabídly možnost změnit stávající usnesení, plně využít takovou příležitost ale není mnou samsamotným v mém okruhu působnosti možné,“ žádal Františka Ferdinanda o přímluvu, která by umožnila převést jeho úsili ve skutečnost.

Ve vojenské kanceláři si z této nóty vyvodili, že Montecuccoli zaujal vyčkávané stanovisko a s pokusem změnit usnesení ministerské rady čeká na nějakou mimořádnou událost – jenomže náhrada za třídu Monarch již čekat nesměla a musely být využity všechny prostředky, aby nová třída lodí byla položena už roku 1913. Buď mohlo námořnictvo dostat první splátku nové mimořádné dotace už roku 1914, nebo mohlo začít stavět už roku 1913, a to buď na úvěr, nebo z peněz schválených pro roky 1913 a 1914 na jiné lodě. Aby ale Montecuccoli dosáhl změny usnesení v tomto směru, musel by se nejprve obrátit na císaře, což mohl zároveň učinit i následník trůnu. Autor referátu – podepsán je Bardolff – ale neradil, aby se František Ferdinand angažoval, „neboť k čemu je odpovědný velitel námořnictva, když by za něj Vaše císařská výsot měla tahat kaštiny z ohně, místo aby všemi ze své odpovědnosti plynoucími prostředky zápasil a bojoval, dokud nedosáhne úspěchu – nebo nevyvodí důsledky, své odstoupení ale nezakryje – jak se zdá zamýšlet – svým sedmdesátým rokem života, nýbrž nejostřeji demonstruje nemožnost dále zastupovat takové zanedbávání námořnictva.“ Jen tak mohl „monarchii ještě prokázat poslední efektivní službu, kdyby položení divize Ersatz Monarch roku 1913 přece nevynutil.“

Následníku trůnu bylo doporučeno dát toto Montecuccolimu při audienci jasně najevo v tom smyslu, že admirál by se měl co nejdříve obrátit na císaře, vyložit, proč není možné s nahrazováním Monarchů dále čekat, a předestřít konkrétní návrhy, jak umožnit zahájení stavby nových lodí ještě roku 1913.¹³⁶⁴ Podle dohody z ledna 1911 to Montecuccoli ale nemohl učinit bez souhlasu správ financí obou států, a Bardolff očividně přehlížel tu zásadní skutečnost, že zneprátelel si vlády pro válečné námořnictvo znamenalo ještě větší pohromu než čekat se zahájením stavby nové divize bitevních lodí další dva roky. Dodržovat dohodu a nepouštět se do ničeho, nač nebyly chváleny finanční prostředky, bez souhlasu obou vlád, požadovaly také resoluce delegací z podzimu 1910, a alespoň delegace Říšského sněmu tu svou stále obnovovala. Mimoto v cirkuláři, který byl připraven po aféře s úvěry, stálo, že „schválené prostředky mohou být využity pouze k v Nejvýše schválenými usneseními delegací uvedeným účelům, tedy jen ‚widmungsgemäß‘. Využití prostředků k jinému než zákonně vyjádřenému účelu je přípustné pouze se souhlasem delegací.“¹³⁶⁵ Pravidla byla daná jasně, Montecuccoli

¹³⁶⁴ MKFF, Mm/100 ex 1912, Montecuccoli MKFF, 30. 12. 1912; *Referat zu zuliiegenden Bitte des Marinekommandanten*, 3. 11. 1912.

¹³⁶⁵ Pro finanční prostředky a dostace je v originálních textech často používáno poněkud zavádějící slovo „Kredit“. MS/PK, XV-7/7 nr. 997 ex 1912, *Grundsätze für die Budgetgebarung*, duben 1912.

musel nejprve jednat s vládami, pokud si chtěl být jistý výsledkem, a situace nebyla tak kritická, aby šéfa Námořní sekce donutila na tuto skutečnost zapomenout. Než aby se obrátil na císaře, poslal následníkovi trůnu zprávu o průběhu schůze delegací, která Františka Ferdinanda pohnula navrhnout Bardolffovým prostřednictvím odlišný postup.

Jelikož Montecuccoliho výklad ve prospěch brzké náhrady třídy Monarch nenarazil v delegacích na odpor, naopak byl tento požadavek všemi klíčovými osobnostmi shledán oprávněným, nadešla pro položení nových bitevních lodí správná chvíle. Ministerská rada měla být pod vlivem nálad v delegacích tím více, čím byly zkušenosti čerstvější, a tak bylo třeba obrátit se na Berchtolta kvůli co nejčasnějšímu svolání rady, která buď měla schválit navýšení titulu VII na 90 milionů korun, nebo předběhnout všechny ostatní záležitosti rozpočtu pro rok 1914 a povolit admirálovi nové lodě ihned položit. Vše se dle názoru arcivévodý mělo odehrát co nejrychleji, čekat na příští schůzi delegací, jak Montecuccoli navrhl, by znamenalo ztrátu celého roku 1913 a propouštění zkušených dělníků.¹³⁶⁶

Ministerská rada se nakonec sešla 4. ledna 1913, a to nikoliv kvůli dreadnoughtům, které po ní Montecuccoli ani nežádal, ale kvůli výdajům spojeným s mimořádnou politickou situací. V té se mnoho točilo kolem abánských hranic a Skadaru, o jehož získání usilovala Ruskem podporovaná Černá Hora, který si ale Berchtold představoval v Albánii. Z britské strany bylo naznačeno, že když Rusové ustoupili v otázce srbského přístavu, Rakušané by měli ustoupit v případě Skadaru; v druhé polovině prosince 1912 se sešla londýnská konference, která měla řešit i tento problém, ale vše uvázlo na mrtvém bodě. Rusko-rakouská jednání nevedla nikam, pokud je přímo neznemožňovaly oboustranné vojenské přípravy; Biliński toho dne prohlásil, že válka by mohla znamenat hospodářské zhroutilí monarchie,¹³⁶⁷ přesto bylo vojsku schváleno 170 a námořnictvu 25 milionů korun, z Montecuccoliho požadavků bylo 6 milionů škrtnuto. Oba resorty musely vypracovat podrobné výkazy o tom, na co peníze využijí, a ministerská rada se usnesla, že jsou povinny opatřit si pro všechna překročení rozpočtu, každý nepředvídaný výdaj a všechny převody předem přes společného ministra financí souhlas ministrů financí obou států¹³⁶⁸ – ale nikoliv kvůli nějakému hříchu Námořní sekce, nýbrž správy vojska, na jejíž hlavu, kterou již byl polní zbrojmistr Alexandr svobodný pán Krobotin, padaly stížnosti, že „si s penězi schválenými pro účely vyzbrojování svévolně hospodaří.“¹³⁶⁹ Montecuccoli na zasedání prosil o souhlas začít se stavbou jistých jednotek zamýšlených pro rok 1915 již roku 1914, načež se konference usnesla mluvit o tom během jednání o rozpočtu pro následující rok.¹³⁷⁰

Po tomto zasedání mohl Montecuccoli arcivévodovu vojenskou kancelář informovat, že po obdržení prosincové nóty nemeškal a obrátil se na Berchtolda, jehož uvědomil, že zamýšlí nejen přimět vlády spolupracovat na položení náhrad za třídu Monarch, ale i projednat základy zákona o flotě. Požadavky již měl rozmyšlené, měly se v každém případě odrazit v návrhu rozpočtu pro rok 1914 a stát se základem pro program budování loďstva do roku 1917 – toho roku by byla návržná mimořádná dotace vyčerpaná, zatímco mezitím uskutečněné navýšení titulu

¹³⁶⁶ MS/PK, XV–7/8 nr. 5372 ex 1912, MKFF Montecuccolimu, 6. 12. 1912.

¹³⁶⁷ SKŘIVAN, s. 193–196; Bridge, s. 349–350.

¹³⁶⁸ PA XL, gmcpz 502 rx 1913. Námořní sekce nezasílala výkazy hned od začátku tak, jak by si bývaly přály vlády, které se ovšem neváhaly ozvat a které v tomto směru podpořil i Biliński. MS/PK. XV–7/7, nr. 473, Stürgkh Námořní sekci, 2. 2. 1913; 1704 ex 1913, Biliński Námořní sekci, 17. 4. 1913.

¹³⁶⁹ MN, Nachlass B/241, Haus: Gebundene Werke, 5/VIII, s. 1–2.

¹³⁷⁰ PA XL, gmcpz 502 rx 1913.

VII by další učinilo zbytečnou. Jeho úsilí o položení nových lodí podpořil jak Berchtold, tak nejnovější události a zbrojní horečka, která zasáhla všechny mocnosti,¹³⁷¹ ale jediným výsledkem byl příslib pokusit se dohodnout při jiné příležitosti, a vzhledem k Montecuccoliho odchodu do penze již mohlo být lhostejno, co konkrétně admirál plánoval.

6.4.3 Haus a pátý dreadnought

Následníkovi trůnu se na co nejdřívějším zahájení stavby nové divize bitevních lodí zdálo záležet více než vedení námořnictva; zda bude nový šéf Námořní sekce postupovat odhodlaněji a energičtěji, si František Ferdinand chtěl udělat jasno již krátce po Hausově nástupu do úřadu. Jak šéf Námořní sekce zamýšlí položení těchto lodí dosáhnout, se vojenská kancelář ptala v nótě z 13. března s tím, že arcivévoda se nebude zdráhat toto úsilí ze všech sil podporovat a klade zvláštní důraz na to, aby byla stavba lodí zahájena co nejdřív, protože delší prodleva by přinesla vojenské i hospodářské nevýhody.¹³⁷² Haus 20. března odpověděl, že již byly učiněny kroky směrem, který nabízel řešení, totiž pohnout STT ke stavbě na spekulaci, když zadat objednávky přímo nebylo možné.

Cílem probíhajících jednání bylo, aby STT písemně požádalo o sdělení podmínek, jimž musejí dreadnoughty odpovídat, aby existovala možnost, že by je válečné námořnictvo později, pokud budou schváleny prostředky, převzalo; z vlastenectví by firma chtěla spekulativně stavěné lodě nabídnout nejprve Rakousku-Uhersku, a tak by nic nebránilo dát jí nahlédnout do vlastních projektů. Lodě by byly dodány již vyzbrojené a pancéřované, takže Námořní sekce by jednala přímo jen se STT, které by si výzbroj a pancíř zajistilo samo. Cena lodí by byla oproti přímé objednávce vyšší a bylo třeba se postarat o její redukci v případě schválení rozpočtových prostředků. Vzhledem k tomu, že Námořní sekce firmě stále ještě dlužila za první dreadnoughty, nemělo STT ke spekulaci vlastní kapitál, muselo si jej nějak opatřit, a v tomto bodě vyvstávaly jisté potíže překonatelné pouze tím, že by následníková vojenská kancelář uplatnila svůj vliv u zástupců velkých bank, či by se akci dostalo podpory z místa nejvyššího. Na základě dosavadních jednání bylo možné soudit, že „zahájení stavby bitevních lodí by bylo garančním psaním z nejvyššího místa ihned posunuto do okruhu možného.“ Jakmile by celá záležitost dospěla do stadia slibujícího úspěch, tedy STT by přeložilo žádost, chtěl se Haus obrátit na obě vlády a postupovat s nimi ve shodě, aby později mohl počítat s jejich podporou. Mimoto by uherské mohlo být líto, že Danubius vyjde na prázdno, a tak by mohla dát popud položit jednu bitevní loď ve Fiume.¹³⁷³

Jednalo se o stejně chatrnou kamufláž jako roku 1909 a Námořní sekce se chystala přikročit k tomu, čeho Montecuccoli litoval, totiž dělat loděnici agenta. Tentokrát si ale vedení námořnictva mělo ušetřit mnoho starostí tím, že vše předem projedná s vládami – na druhou stranu František Ferdinand „je toho názoru, že je přebytečné a nešťastné zasvětit obě vlády, potažmo ministry financí, do zahájené akce se Stabilimentem tecnicem, protože tato akce 1. si má prozatím udržet charakter soukromého obchodu STT; 2. obě vlády, i když zasvěcené, přece nemohou podnik podporovat nebo dát žádoucí garanci, nýbrž mohou jen jako nezúčastnění svědkové radit v nouzových situacích.“¹³⁷⁴ Jinak vzal arcivévoda plán na vědomí s obzvláštním

¹³⁷¹ MS/PK, XV–7/8 nr. 5372 ex 1912, Montecuccoli MKFF, 6. 1. 1913.

¹³⁷² MKFF, 41–2/4, nr. 1956 ex 1913, MKFF Hausovi, 13. 3. 1913.

¹³⁷³ MKFF, 41–2/4–2 nr. 2843 ex 1913, Haus MKFF, 20. 3. 1913.

¹³⁷⁴ MKFF, 41–2/4–3 nr. 2972 ex 1913, MKFF Hausovi, 8. 4. 1913.

uspokojením, a nechal si na Miramar, kde právě pobýval, zavolat předsedu ředitelství Credit-Anstaltu Alexandra Spitzmüllera, který prohlásil, že banka je ochotná financovat ihned začatou spekulativní stavbu jednoho dreadnoughtu u STT. O znění garanční listiny se měl postarat Spitzmüller,¹³⁷⁵ protože ale vlády, alespoň podle názoru vojenské kanceláře, garanci poskytnout nemohly, neměla se jich žádná klasule týkat.¹³⁷⁶ To vše se událo, respektive bylo napsáno, do 8. dubna.

Haus mezitím názor sice zřejmě změnil, ale ne tak, jak by si následník trůnu přál. V jeho březnové nótě stálo, že s vládami se spojí přísně důvěrně písemně, ale začátkem dubna už zamýšlel s nimi jednat ústně, na zasedání ministerské rady, aby mohl naléhavost položení nové lodě důkladně vysvětlit a aby zástupci rakouské vlády mohli vyvinout tlak na své uherské kolegy, kteří by písemné sdělení jednoduše odmítli.¹³⁷⁷ Jak si 9. dubna postěžoval Kailerovi, trávil všechn čas buď v posteli nebo za stolem a „arcivévoda také pouští [loslassen] jeden dopis za druhým, dnes jeden s Nejvyšším názorem, že je přebytečné a nešťastné ministrům o zahájené akci spekulativní stavby u STT cokoliv říci. Už jsem opravdu dost ztuhlý, muset na všechno, co by chtěl mít, už počtvrté odpovídat rozhodným ‚ne!‘.

1. Protože už jsem nějakým ministrům přislíbil projednávat podobné věci otevřeně.
2. Protože to opravdu bude hned známo a jeden se dostane do velmi trapné situace vis á vis vládám a zastupitelstvům.
3. Protože mimoto není vyloučeno, že pak i Danubius Stab. tecn. napodobí...

Souhlas J[eho] V[eliceňstva] mám za první, pak ministra války, ministra zahraničí... Zda ministerská rada nebo jen písemně, nezávisí na mé vůli, ale věřím, [že] když to Teleszky dostane jen písemně, řekne on a s ním Lukács jednoduše ‚ne‘ a záležitost je pro mě vyřízena. Proti námitkám vlád nebo i jen jedné z nich nebudu moci St. T. odpovědět nic jiného, než že kvůli odporu vlád(y) nemohu dát žádná prohlášení; mohou dělat, co chtějí, stavět nebo nechat stát. Když pak St. T. nechce stavět a najde se jiný M. Kdt. [Marinekommandant] (Barry – Koud¹³⁷⁸), který žádané prohlášení dá, udělám mu přirozeně místo.“¹³⁷⁹

Už když Haus navštěvoval ministry při příležitosti svého nástupu do úřadu, sami zavedli řeč na stavbu nových lodí, a šéf Námořní sekce přislíbil informovat je i o zcela nezávazných jednáních s loděnicemi; arcivévodovi výše zmíněné důvody sdělil pochopitelně jiným tónem a s prosbou odhlédnout od toho, aby byla celá akce dovedena do konce bez vědomí vlád.¹³⁸⁰ Opis proškrtaného konceptu odpovědi vojenské kanceláře zaslal zřejmě kanceláři velitele loďstva v Pule Uhliř, a nejspíš s ní nebylo zacházeno tak důvěrně, jak by si býval přál. František Ferdinand nebyl srozuměn se zasvěcením ministrů, obával se, že by tím mohl být celý plán zmařen. Podle Uhliřova názoru bylo motivem dopisu zklamání, neboť František Ferdinand se na celé akci osobně angažoval, „ale jeho [zdůr. aut.] nejlépe míněné plány nejsou plně následovány.“ Osobně doufal, že arcivévodovo přání nakonec bude zohledněno, „neboť tím je čert vypuštěn a ta samá historie, jako tomu bylo s dřívějším velitelem námořnictva – tj. myšlenka ‚není zohledňována‘ – začne znovu... Celá věc mrzí i mne, neboť vidím, že... u

¹³⁷⁵ MKFF, 41–2/4–2 nr. 2843 ex 1913, MKFF Hausovi, 6. 4. 1913.

¹³⁷⁶ MKFF, 41–2/4–3 nr. 2972 ex 1913, MKFF Hausovi, 8. 4. 1913.

¹³⁷⁷ MS/PK, I–4/11 nr. 1696 ex 1913, Seidensacher Keilovi, 7. 4. 1913.

¹³⁷⁸ Haus velmi rád používal zkratky, kdo se skrývá za touto, není zřejmé. Koudelka, který se může zdát nejochvěvidnější, byl povýšen na kontradmirála až o půl roku později.

¹³⁷⁹ MN, Nachlass B/242, Viceadmiral Carl v. Kailer. Haus Kailerovi, 9. 4. 1913.

¹³⁸⁰ MKFF, 41–2–4/4 nr. 2977, Haus MKFF, 10. 4. 1913.

nového velitele shnije stejně, jako tomu bylo u přednášky¹³⁸¹ starého. – Vždyť ‚jak bůh dá‘ je této věci nedůstojné.“¹³⁸²

Takto smýšlel námořní důstojník přidělený následníkově vojenské kanceláři, v níž jistě platil za experta na námořnictvo, a František Ferdinand neměl odlišný názor, alespoň pokud lze soudit z oné nóty, datované 13. dubna. Následník trůnu vzal Hausův postoj na vědomí, zůstal ale u svého názoru a „ponechává Vaší Excelenci na vůli dokončit dotýčnou záležitost tak, jak uzná na vlastní zodpovědnost za účelné... Nicméně s plnou jistotou počítá a ráčil prohlásit za neodsunutelný cíl, že ohledně ředitelem Spitzmüllerem daného příslibu a ohledně Stabilimentem tecnicem a ostatními účastníci se továrnami prohlášenou ochotu bude stavba první lodi nové divize bitevních lodí zahájena ihned po co nejkratším vyjednávacím čase, tj. koncem tohoto měsíce, i pokud vlády odeprou souhlas nebo [jej] odloží na pozější okamžik.“ Škrtnuto, v čistopise zaslaném Hausovi neuvedeno, bylo, že pokud by tohoto arcivévodou určeného cíle „kvůli Vaší Excelenci planované domluvě s vládami nemělo být dosaženo či jej bylo dosaženo opožděně, musel by“ arcivévoda „i s ohledem na ze své strany v záležitosti podniknuté kroky připsat zodpovědnost Vaší Excelenci.“¹³⁸³

Haus si byl vědom, že štváním vlád a delegací proti sobě ztratí více než urychlenou stavbou jednoho dreadnoughtu získá – co se Itálie týče, bylo jistě snazší držet s ní krok neuspěchaným, zato ale jistým postupem v budování loďstva, než se kvůli jejímu šnečímu tempu zbytečným spěchem připravit o vyhlídky do budoucna, což ostatně z velké části platilo pro všechny myslitelné kombinace. Podobně jako jeho předchůdce si nemyslel, že arcivévoda mu má do vedení námořnictva co mluvit, ale na rozdíl od Montecuccolihovo věřil, že může dělat STT agenta, že naději na úspěch má.

Námořní sekce nakonec nejednala jen se STT, ale i se Škodou a Vítkovicemi. Jménem zúčastněných firem požádal Spitzmüller o prohlášení ze strany válečného námořnictva, v němž by byl zmíněn úmysl velké bitevní lodě stavět a bylo by dáno na vědomí, jaké částky by tyto tři firmy připsaly námořnictvu na dluhový účet v letech 1913 a 1914, námořnictvu ale v žádném případě neměly vyvstávat žádné povinnosti.¹³⁸⁴ Vše ohledně platebních podmínek a cen mohlo být sjedáno jen pod podmínkou, že vstoupí v platnost až tehdy, když bude mít Námořní sekce k dispozici finanční prostředky a lodě budou odpovídat jejím požadavkům.¹³⁸⁵ Základem pro jakýkoliv další postup byla žádost firem, datovaná 18. dubna, v níž stálo, že podniky nyní delší čas nemohou počítat s objednávkami od válečného námořnictva a přerušení kontinuity výroby pro ně znamená propad výkonnosti. Odborníci museli být buď proppouštění, nebo přeřazení na podřadnější práci, což znamenalo snížení mezd, a především v případě STT nebezpečí, že přejdou do italských loděnic. Aby k tomu nedošlo, s nadějí, že výpadek objednávek je pouze dočasný, byly firmy nuceny pustit se na vlastní účet do stavby jedné bitevní lodi, a protože mohla být později nabídnuta c. a k. válečnému námořnictvu ke koupi, chtěly podrobně znát jeho požadavky, za předpokladu pozdějšího převzetí byly připraveny stavět podle jeho plánů. V závěru bylo uvedeno, že přijetí tohoto návrhu nelze vnímat jako objednávku, neboť firmy

¹³⁸¹ V originále „Lektum“, míněn zřejmě referát císaři označovaný jako „Vortrag“.

¹³⁸² MS/PK, I-4/11 nr. 1696 ex 1913, Uhlř Seidensacherovi (?), 13. 4. 1913.

¹³⁸³ MKFF, 41-2-4/4 nr. 3098, MKFF Hausovi, 13. 4. 1913.

¹³⁸⁴ MS/PK, I-4/11 nr. 1696 ex 1913, Keilovo hlášení, 13. 4. 1913.

¹³⁸⁵ MKFF, 41-2/4-2 nr. 2843 ex 1913, Haus MKFF, 20. 3. 1913.

vědí, že bez schválení prostředků není Námořní sekce k objednávkám oprávněna a jejich návrh nesmí předjímat rozhodnutí delegací.¹³⁸⁶

Zatímco v žádosti z července 1909 si STT přímo říkalo o pokyn k zahájení stavby lodí, kterou by zhájilo i tehdy, pokud by zatím nebyla placena,¹³⁸⁷ tento návrh se snažil tvářit více jako spekulace. Přesto obsahoval poněkud nešťastnou větu, že firmy jsou „připraveny stavět na vlastní účet podle c. a k. válečným námořnictvem zamýšlených plánů jednu bitevní loď, předpokládající, že po legislativním schválení prostředků pro stavbu dalších lodí bude tato loď c. a k. námořnictvem koupena.“¹³⁸⁸ Na základě toho, co bylo řečeno v delegacích v letech 1910–1911, je zřejmé, že podobné formulace si každý mohl vykládat, jak se mu právě hodilo, a vyvozovat z nich, co chtěl; vedení námořnictva se přesto rozhodlo tento návrh použít, možná i proto, že Haus neměl Montecuccoliho zkušenosti. Šéf Námořní sekce tedy navštívil předsedy obou vlád,¹³⁸⁹ a ještě se na ně obrátil nótou z 23. dubna adresovanou i ministru zahraničí a Bilińskému. Odmítnout nabídku bylo v rozporu s povinnostmi vedení námořnictva, protože zahájit stavbu takové lodi bylo naléhavě třeba. Jednalo se o týž typ, který Montecuccoli představil delegacím i ministerské radě jako náhradu za třídu Monarch – plně vstrojená by taková loď stála asi 85 milionů –, zapadal do programu, podle nějž bylo zamýšleno loďstvo modernizovat – nebylo třeba nahradit jen lodě typu Monarch, tentokrát byl zmíněn už i Habsburg –, a co se těžkostí průmyslových podniků týče, poukázal Haus na problémy, s nimiž se potýká nově zřízená loděnice Danubius, přestože do ní proudí vyškolení dělníci z jiných provozů. Přikládal návrh odpovědi, v němž byly firmy žádány o uvedení způsobu úhrady a určení ceny – aby ji mohly vypočítat, mělo jim být umožněno nahlédnout do plánů a návrhů lodí zamýšlených jako náhrada za třídu Monarch, a zároveň byly žádány brát při kalkulacích v potaz podíl uherského průmyslu.¹³⁹⁰

Biliński ještě téhož dne napsal oběma ministrům financím – jak později přiznal vojenský kanceláři následníka trůnu, Haus se mu s plánem předčasného zahájení stavby svěřil již dříve, načež sám ministr navrhl, aby šéf Námořní sekce zaslal jednu z nót právě jemu, pravděpodobně s úmyslem věc podpořit –¹³⁹¹, kvůli spěchu nebyla uherská verze ani přeložena do maďarštiny. Vývodům vedení námořnictva dával zapravdu, vyjádřil přesvědčení, že balkánská válka dopadla pro Turecko tak nešťastně především proto, že němlo moderní loďstvo, a dodal, že schválit finanční prostředky na jednu bitevní loď, zahájení jejíž stavby bylo zamýšleno na rok 1915, dříve, by znamenalo ušetřit několik milionů na úrocích. Ministry žádal co nejrychleji zaslat souhlas s touto akcí;¹³⁹² co se jejich odpovědí týče, je třeba zmínit ještě jednu mezitím projednávanou záležitost.

Jednalo se o přeložení začátku rozpočtového roku všech součástí monarchie tak jako jejího společného hospodaření z 1. ledna na 1. červenec, které Teleszky navrhl v lednu 1913, a které by bylo dle jeho názoru nejvhodnější uvést v život tím, že první polovina roku 1914 by

¹³⁸⁶ MKFF, 41–2/4–8 nr. 4374 ex 1913, STT, Škoda a Vítkovice Námořní sekci, 18. 4. 1913.

¹³⁸⁷ MS/PK, I–4/9 nr. 2926 ex 1909, Námořní sekce STT, 18. 8. 1909.

¹³⁸⁸ MKFF, 41–2/4–8 nr. 4374 ex 1913, STT, Škoda a Vítkovice Námořní sekci, 18. 4. 1913.

¹³⁸⁹ HALPERN, *Anton Haus*, s. 101–102.

¹³⁹⁰ GFM, z. 219 ex 1913, Haus Bilińskému, 23. 4. 1913.

¹³⁹¹ MKFF, 41–2//4–5, nr. 3912 ex 1913, Biliński MKFF, 9. 5. 1913. Podpora v záležitosti spekulativní stavby vysloužila Bilińskému v Hausových očích podobu dobráckého optimisty. HALPERN, *Anton Haus*, s. 102, 104.

¹³⁹² GFM, z. 219 ex 1913, Biliński oběma ministrům financím, 23. 4. 1914.

sloužila jako přechodné období a nový pořádek by začal platit 1. července toho roku. Zároveň s tím byla diskutována i delegacemi nadnesená možnost zkrácení, popřípadě úplného zrušení půlročního dodatečného účetního období.¹³⁹³ Motivován byl tento návrh především tím, že za současného stavu spadala práce na rozpočtu do letních měsíců, podle názoru společného Nejvyššího účetního dvora ale neměla společná ministerstva reformou získat výhody žádné, protože aby státy mohly včas zařadit peníze schválené delegacemi do rozpočtů a ty nechat schválit parlamenty, musela by společná ministerstva pracovat na svých návrzích stále v létě, tak jako by se přes léto, kdy měla většina funkcionářů dovolenou, musely vypracovávat účetní závěrky. V principu proti přeložení rozpočtových období společná ministerstva a ani rakouské Ministerstvo financí nic nenamítaly,¹³⁹⁴ a tak nakonec vstoupilo v život způsobem, který navrhoval Teleszky.

Vedle Bilińského byl akci s takzvaně spekulativní stavbou ochoten podpořit i Zaleski. Podle jeho odpovědi ze 4. května by zmíněné dřívější schválení prostředků na stavbu lodí napomohlo právě přeložení rozpočtového roku, neboť by mohly být zařazeny již do rozpočtu pro 1914/15, ovšem návrh odpovědi, s nímž přišla Námořní sekce, dostatečně nezdůrazňoval, že nejde o objednávku, a státu měly být podle názoru rakouského ministra financí nabídnuty určité výhody v cenách a platebních podmínkách, protože vstřícnost správy námořnictva jim umožní udržet kontinuitu provozu, proto ministerstvo připravilo návrh vlastní.¹³⁹⁵ Teleszky odpověděl nejen rychleji, ale také zcela odlišně.

Jakkoliv opatrně mohla být odpověď Námořní sekce koncipována, bylo nepochybné, že se jedná o objednávku, „protože plány a návrhy válečného námořnictva budou předány firmám podílejícím se na nabídce, což se nikdy nesmí stát z žádného jiného důvodu, zvláště k prodeji cizí mocnosti, protože se jedná o vydání plánů a návrhů.“ Že se jedná o objednávku, pro niž nemá Námořní sekce rozpočtové zmocnění, „je tak očividné, že považuji každý další důkaz za přebytečný a vychytralé maskování této objednávky vládami za nedůstojné, neboť pokud se jedná o vsutku nevyhnutelnou potřebu, je povinností vlád okamžitě zahájit schvalování rozpočtového zmocnění, a pokud by k projednání společných záležitostí povolane delegace z jakéhokoliv důvodu nemohly být svolány tak rychle, jak naléhavě by musela být zadána objednávka, odpovídá ústavnímu pojetí pouze ten postup, že vlády na vlastní odpovědnost objednávku otevřeně zadají a otevřeně si od legislativy vyprosí dodatečnou legalizaci. O tom ale nemůže být v tomto případě řeč.“

Stavba nové divize byla předmětem jednání ministerské rady opakovaně, Námořní sekce používala již od léta stále tytéž argumenty, a zatím se nevyonořilo nic, co by prokázalo, že stavba lodí je skutečně naléhavá a nevyhnutelná, proto nebyl důvod ani k časnějšímu schválení, natož k objednávce na zodpovědnost vlád. Kromě toho by stavba lodí odčerpávala hospodářství a jiným soukromým podnikům kapitál, který bylo už tak v obou státech těžké k získat, a pro zajištění samotného bytí monarchie bylo loďstvo jen prostředkem, zatímco výkonné

¹³⁹³ GFM, Präs. z. 201 ex 1913, Teleszky Bilińskému, 16. 4. 1913. S přičtením dodatečného období měl účetní rok 18 měsíců, jeho vypuštění bylo navrhováno již roku 1910, ale především námořnictvo se postavilo hned z několika důvodů na odpor, nejpádnějším se zdá být fakt, že vyzkoušet objednaný materiál často trvalo měsíce, nebylo možné je stihnout v rámci kalendářního roku a platby i převzetí se tak musely udát v dodatečném období. MS/PK, XV–7/1 nr. 4283 ex 1910, Námořní sekce Buriánovi, 14. 11. 1910.

¹³⁹⁴ MS/PK, XV–7/1 nr. 1866 ex 1913, *Referat über die... Verlegung des Beginnes des Budgetjahres*, duben 1913.

¹³⁹⁵ GFM, Präs. z. 257 ex 1913, Zaleski Bilińskému, 4. 5. 1913.

hospodářství nutným předpokladem; aby bylo možné zvyšovat válečnou připravenost, bylo v první řadě třeba vytvořit právě hospodářské podmínky.

S tím souvisí i řada zcela logických argumentů, které se během roku 1913 měly na zasedáních ministerské rady stát těmi nejpádnějšími a zcela nevyvratitelnými důvody pro domítnutí jakýchkoliv návrhů na předčasné zahájení stavby lodí, ale na rozdíl od všech předchozích je zřejmě nikdo nepředvídal. Co se týkalo podniků, které by trpěly přerušením výroby, „odhlédnuto od toho, že tato skutečnost byla známá a tehdejším vedoucím správy námořnictva také odpovídajícím způsobem zdůrazněná, když na podzim minulého roku došlo k dohodě [že dokud se náklady na rozestavěnou divizi dreadnoughtů nebudou zdát pokryty, nedojde k rozpočtovému zmocnění ke stavbě dalších], a že škodlivost může být s jen malou obětavostí dotyčných podniků výrazně zmírněna, i se jí lze dokonce zcela vyhnout, nesmí zůstat bez povšimnutí, že tento stav mohl vzniknout jen nesprávným postupem předešlé správy námořnictva, která při pořizování nyní rozestavěné divize dreadnoughtů nedržela krok se schválenými dotacemi, nýbrž je urychlila, pročez nutně musel přijít okamžik, v němž podniky nemohou být zaměstnány, protože dle rozpočtu běžící dotace na stavbu lodí musejí být využívány pro amortizaci nedoplatků za již dokončené lodě. Následky tohoto nesprávného postupu nemohou být sanovány tak, jak zamýšlí současné vedení námořnictva, neboť tento způsob sanace by neznamenal nic jiného než opakování dosavadního nesprávného postupu, který by po několika letech znovu vyvolal tento škodlivý stav.“¹³⁹⁶

Biliński tak nemohl Hausovi 8. května napsat nic povzbudivějšího, než že věci by mohlo pomoci svolání ministerské rady, a poradil obrátit se kvůli tomu na Berchtolda.¹³⁹⁷ Mezitím Námořní sekci odpověděl také Lukács, velmi podobně jako jeho ministr financí, ovšem místo aby naznačil, že námořnictvo si může za některé komplikace samo, podotkl, že loď by se prodražila o úroky.¹³⁹⁸ O tom, že firmy žádost podaly, byl informován také následník trůnu, a jeho vojenská kancelář v dopise odeslaném 8. května sdělila Bilińskému a Stürgkhovi, že se jedná o šťastný nápad, který by ulevil již velmi citelné krizi válečných loděnic, a dotyční byli žádáni plán podpořit. Lukács, na jehož jediného bylo třeba působit, byl ze seznamu adresátů vyškrtnut.¹³⁹⁹ Biliński 9. května odpověděl, že měl příležitost s oběma ministry financí na jedné konferenci mluvit, a nabyl dojmu, že Teleszky se tváří v tvář politické situaci možná nechá přemluvit. Pokud by k tomu bylo nutné objednat zároveň druhou loď ve Fiume, byl připravený se dohodnout s Hausem a ministerské radě to navrhnout.¹⁴⁰⁰

Šéf Námořní sekce, mezitím povýšený na admirála, o projektu hodinu hovořil s Lukáčsem (20. dubna) a ještě déle s Teleszkym (1. května), ale jeho snaha zůstala bez úspěchu, stejně jako úsilí Berchtolda, který se kvůli tomu odebral do Budapešti. Haus si na audienci u císaře vyprosil, aby se František Josef pokusil na uherského ministra financí, který se u něj měl ukázat den poté, zapůsobit, taktéž bezvýsledně.¹⁴⁰¹

Nakonec se 14. května sešla ministerstvá rada, a první, co Haus řekl, bylo, že u zrodu celé akce nestojí pobídka ze strany vedení námořnictva. Na jeden z argumentů v nótě uherského

¹³⁹⁶ MKFF, 41–2/4–8 nr. 4374 ex 1913, Teleszky Bilińskému, 25. 4. 1913.

¹³⁹⁷ GFM, Präs. z. 219 ex 1913, Biliński Hausovi, 8. 5. 1913.

¹³⁹⁸ MS/PK, I–4/11 nr. 2112 ex 1913, Lukács Hausovi, 7. 5. 1913.

¹³⁹⁹ MKFF, 41–2/4–5, nr. 3912 ex 1913, MKFF Stürgkhovi a Bilińskému, 7. 5. 1913.

¹⁴⁰⁰ MKFF, 41–2/4–9 ex 1913, Biliński MKFF, 9. 5. 1913.

¹⁴⁰¹ MKFF, 41–2/4–8 nr. 2295 ex 1913, Haus MKFF, 22. 5. 1913.

ministra financí odpověděl, že plány nejsou žádným tajemstvím a z jejich znalosti nikdo nezíská výhodu na úkor Rakouska-Uherska, dodal, že ústavněprávní pochybnosti by akceptoval, jen kdyby se jednalo o objednávku, a poukázal na to, že delegace si intenzivní budování námořnictva přály. „U toho by chtěl vyzdvihnout, že třída Monarch je zastaralá a musí být nahrazena moderními loděmi. Celý svět, vlády, parlamenty vědí, že třída Monarch nemůže být počítána k operativnímu loďstvu.“ Úroky odhadoval na 2,2 milionu – pokud by bylo jisté, že bude ještě pět let mír, bylo by zbytečné je platit, ale to samozřejmě nikdo nebyl s to říci. S ohledem na polohu Rakouska-Uherska vůči balkánským státům nebylo možné nepřijmout zodpovědnost za dříve zahájenou stavbu lodí, zvláště když se k tomu jeden nevázal. K dobru přidal i výklad o tom, jak odlišně by konflikt na Balkáně probíhal, kdyby Turecko mělo jeden dreadnought k dispozici, a ještě upozornil na spolupráci ve Středomoří v rámci Trojspolku.

Nebylo by protiústavní, kdyby firmy začnou stavět na vlastní riziko, zvláště když samy zdůrazňují, že je to v jejich vlastním zájmu, Lukács ale měl po ruce argument, že se jedná o zájmy rakouského průmyslu, což pro uherskou válku není důvod k porušení vlastních slibů. Aby firmy nemusely propouštět, bylo možné obětovat pár set tisíc a ty pak přičíst k ceně lodí, což bylo v Uhrách lépe obhájitelné. V předvečer uzavření míru mezi balkánskými státy a Tureckem se mu nezdála použitelná ani motivace očekávanou válkou – vše by bylo sice jinak, kdyby někdo kompetentní prohlásil, že během tří let bude válka, ale Berchtold pochopitelně nemohl zaručit, ani že bude, ani že nebude.

Válka neválka, Teleszky nebyl přesvědčený, že celá záležitost je ústavně možná. Zkrátka se jednalo o objednávku, která mohla počkat, a díky přeložení rozpočtového roku a možnosti, že delegace se sejdou již v lednu 1914, šlo jen o náskok 6–7 měsíců, kvůli němuž nemohla nést vláda za předčasnou objednávku odpovědnost – tím méně, že byla maskovaná. Většina v uherském parlamentu vzala vsvětlení vlády o provedení programu stavby dalších lodí na vědomí, další urychlení vláda nemohla zastupovat ani před ním, ani před delegací, a pro případ, že by k objednávce bez parlamentního schválení došlo, pohrozil Teleszky demisí ještě i za svou osobu. Mimoto by dotyčná loď by předurčila typ všech ostatních, čímž by bylo porušeno právo delegací rozhodnout se pro jiný, a soukromému sektoru by byl odčerpáván kapitál nutný k jiným účelům. Stát měl vydávat dlouhodobé dluhopisy, ne dělat krátkodobé dluhy; „v zájmu monarchie leží, aby se finanční a hospodářské poměry, které nyní prožíváme, neopakovaly. Když se teď národnímu hospodářství odčerpá nějakých 85 milionů, odkud má výkonnost, o niž usilujeme, přijít.“

Bylo třeba mít přehled, aby bylo možné odhadnout maximum, které je možné dát na vojenské účely, ekonomiku bylo nutné stabilizovat, bylo třeba šetřit a bylo třeba dbát na ústavní nakládání s rozpočtovými prostředky. Co se předání plánů týkalo, zmínil Teleszky, že ze zřizování dělovky v Uhrách musel vyloučit zahraniční firmu, protože mu bylo řečeno, že ji není možné seznámit s dělostřeleckou výzbrojí námořnictva, protože by mohla informovat britskou vládu. Dosud mlčky přihlížející Krobotin odpověděl, že se jedná o dvě zcela odlišné záležitosti, neboť hotový výrobek nic neprozradí, problémem je výrobní tajemství – podle ministra by tomu laikové ale nerozuměli. Podle uherské vlády by dát plányk disznamenalo objednávku, pokud by k ní došlo, musela by vyvodit důsledky,¹⁴⁰² tedy podat demisi.¹⁴⁰³ Tím, že svolila

¹⁴⁰² PA XL, gmc pz 507 ex 1913.

¹⁴⁰³ MKFF, 41–2/4–8 nr. 4374 ex 1913, *Untertänigste Meldung*. 21. 5. 1913.

k dřívějšímu vyplacení 312,4milionové dotace, takže rozpočtový rok 1915 byl volný pro další mimořádnou dotaci, zašla na samou hranici. Další odklon od dohody uzavřené se Schönaichem v době, nemohl Lukács, který sám tehdy byl ministrem financí, zastupovat a vzhledem k situaci v Uhrách by takový ústupek učinil pozici vlády neudržitelnou.¹⁴⁰⁴

Pozice vlády, pravda, nijak pevná nebyla. Vládě se sice podařilo vypořádat s obstrukcemi, prosadit reformu branného zákona, zavést nový jednací řád, který trvale umožnil parlamentu pracovat, a byla tu i volební reforma,¹⁴⁰⁵ jenomže Lukácsova vláda se opírala o stranu, která byla Khuenovým dílem; Lukács byl cizinec, jehož se stranou nedokázal úzce spojit ani společný boj, opozice jej nenáviděla, a nakonec to byla právě jeho osobnost, která bránila návratu spořádaných poměrů do parlamentu.¹⁴⁰⁶ Začátkem června 1912 začaly obstrukce nanovo, předseda sněmovny Tisza proti nim bojoval s výsměchem všem ústavním prostředkům a tvrdý boj opozice proti vládě rychle nabral i osobní rozměry.¹⁴⁰⁷ Demisi Lukács podal Františku Josefovi za celou vládu 5. června 1913 po soudním rozsudku, který zprostil obvinění poslance, jenž měl v předsedu vlády v podstatě nařknout z přijímání úplatků – během procesu opravdu vyšly najevo nesrovnalosti naznačující, že má pravdu.¹⁴⁰⁸

Možná by bývalo bylo lepší, kdyby odstoupil dříve,¹⁴⁰⁹ sám ostatně uznal, že jeho odchod usnadní znovunastolení normálních poměrů,¹⁴¹⁰ ale stěžejí lze pochybovat, že monarchii by prospělo, kdyby byla demise podána kvůli neústavnímu postupu vedení námořnictva. Je snadno představitelné, že takový krok by zvedl vlnu nedůvěry ke společným institucím, přiměl uherské politiky ještě více dbát na striktně ústavní a zákonné postupy a zcela zničil veškeré sympatie, které si námořnictvo v Zalitavsku získalo. Pokud Lukács odstoupit nechtěl, sotva by si podřezával větev porušováním slibů a dohod. Tak jako Montecuccoli nemohl Haus než přát předsedům vlád štěstí, a i pokud se zdálo lhostejno, zda demisi podají dnes či za měsíc, rozhodně nebylo lhostejno, zda to bude jeho vinou. Situace na opačném břehu Litavy, kde od začátku roku vázla jednání sněmovny a troskotaly všechny pokusy o vyrovnání Čechů s Němci,¹⁴¹¹ se nezdály být lepší, a pokud ano, pak ne o mnoho. Stürgkh ale měl paragraf 14, a až do samého konce také většinu v delegaci, a tak ani obstrukce Čechů, podnícené zejména rozpuštěním zemského sněmu a výboru v červenci 1913, které si 16. března 1914 vynutily odročení jednání sněmovny,¹⁴¹² se na první pohled nezdály požadavky společné vlády ohrožovat – Hausovi ale podpora Předlitavska nestačila.

Šéf Námořní sekce nyní hledal oporu na nejvyšších místech. V úvahu připadalo nechat STT stavět ne podle plánů námořnictva, ale podle vlastních, které by námořnictvo recenzovalo, čímž měl být uherský odpor formálně zmrazen, ovšem i císař, u nějž měl Haus 19. května audienci, měl ústavněprávní pochybnosti – Bolfras nicméně věřil je rozptýlit, neboť věděl, že František Josef si stavbu lodí přeje. Během audience císař prý řekl, že si nepřeje, aby se František Ferdinand obtěžoval působit na Teleszkyho, naopak se jej chtěl přesvědčit

¹⁴⁰⁴ MKFF, 41–2/4–8 nr. 2295 ex 1913, Haus MKFF, 22. 5. 1913.

¹⁴⁰⁵ Pester Lloyd, 4. 6. 1913, 131, s. 1.

¹⁴⁰⁶ Neue Freie Presse, 4. 6. 1913, 17521, s. 1.

¹⁴⁰⁷ Neues Wiener Journal, 4. 6. 1913, 7044, s. 1.

¹⁴⁰⁸ Neue Freie Presse, Abendblatt, 3. 6. 1913, 17520, s. 1–2.

¹⁴⁰⁹ Neue Freie Presse, 4. 6. 1913, 17521, s. 1.

¹⁴¹⁰ Neue Freie Presse, Abendblatt, 4. 6. 1913, 17521, s. 2.

¹⁴¹¹ CZEDIK, *Zum Geschichte*, sv. IV, s. 342–343, 396–399.

¹⁴¹² Neue Freie Presse, 16. 3. 1914, 17800, s. 1; 17841/1914, 27. 4., s. 5; WANDRUSZKA, URBANITSCH, vyd. *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*, sv. VII/1, s. 891–892.

sám. V tu chvíli to byl Bolfras, kdo byl o celé záležitosti podrobně informován, ne Bardolff; vojenské kanceláři následníka trůnu nebylo, navzdory opakovaným žádostem, dlouho sděleno nic,¹⁴¹³ Haus ji informoval až dopisem z 22. května.

Ze zpětného pohledu bylo jasné, že celá věc byla od samého začátku odsouzena narazit na odpor uherské vlády, ať už by byla vedena jakkoliv. „Kdybych 20. p. m. dopoledne již v 9 am nezašel k předsedovi uherské vlády [Lukács byl právě ve Vídni], abych jej o záležitosti uvědomil, sám by, jak mi hned vysvětlil, přišel v 10 am ke mně, aby se zeptal, co je pravdy na pověstech, které o zmyšlené či již začaté stavbě bitevní lodi u Stabilimenta tecnica již déle jak měsíc zněly Budapešti, pak by ale byl další průběh jenání v nejlepším případě očividně tentýž. Kdyby se ale v nevědomosti ponechaná uherská vláda o stavbě dozvěděla až po jejím začátku a interpelovala by kvůli tomu Námořní sekci, byly by následky, které opravdu nemusím blíže rozvádět, pro námořnictvo přímo zahanbující, vysoce kompromitující a pro delší čas škodlivé. V takovém případě by se postoj rakouské vlády od uherského lišil jen málo.“¹⁴¹⁴

Nabídka firem byla Námořní sekci odmítnuta dopisem z 27. května,¹⁴¹⁵ Haus později řekl, že od celého plánu ustoupil na rozkaz císaře,¹⁴¹⁶ a pokud bylo na celé záležitosti něco povzbudivého, pak to, že přesvědčení o naléhavé nutnosti stavby nových dreadnoughtů zapustilo ve vládách ještě pevnější kořeny. Schválení nové mimořádné dotace delegacemi, které se měly sejít již v lednu 1914, tak jako zahájení stavby okamžitě po schválení byla takřka hotová věc, a protože bylo možné okamžitě začít s kancelářskou přípravou, časová ztráta způsobená tím, že projekt spekulace padl, se omezila na několik měsíců. Stavba pouze jedné lodi o pouhý půlrok dříve za porušení ústavních rozpočtových práv uherské straně nestála.¹⁴¹⁷ Delegáti možná mohli vládám vyčítat nedostatek prozíravosti, protože o možných potížích věděly, a přesto neučinily nic pro zachování kontinuity stavby lodí, jenomže ma druhou stranu vlády očividně nebyly toho názoru, že by celá záležitost tak hořela, aby učinily objednávku otevřeně, tak jako u toho ledna schválených mimořádných dotací.¹⁴¹⁸

Pak tu byla finanční stránka věci, o nic méně důležitá. Nepochybně bylo třeba mít přehled a rozpoznat své možnosti, sám Biliński, ještě když jako rakouský ministr financí odmítal Montecuccolihovo návrh z léta 1909, zdůraznil, že programy stavby lodí nelze dělit na části, ale je nutné přehlédnout vše jako celek, založit sestavování rozpočtů příštích let na spolehlivých číslech a včas se postarat o krytí.¹⁴¹⁹ Byl to také on, kdo v lednu 1913 prohlásil, že válka by znamenala finanční kolaps monarchie, a důvod jistě měl. Válka těžce dopadla na balkánský obchod monarchie, květnová mobilizační opatření vyvolala paniku v Haliči a úvěrovou krizi, v oběhu byl nedostatek peněz, protože obyvatelstvo je začalo schraňovat doma.¹⁴²⁰

Peníze dělaly na jaře 1913 starost i Zaleskému – Haus jej považoval za zbabělce, a když se s ním ještě před zasedáním ministerské rady setkal, měl ministr finanční situaci za žalostnou

¹⁴¹³ MKFF, 41–2/4–6, nr. 4350 ex 1913, *Untertänigste Meldung*, 19. 5. 1913. Haus si vyžádl u Františka Ferdinanda krátce před 21. květněm audienci, ale zda k ní došlo, není jasné.

¹⁴¹⁴ MKFF, 41–2/4–8 nr. 2295 ex 1913, Haus MKFF, 22. 5. 1913.

¹⁴¹⁵ MS/PK, I–4/11 nr. 2295 ex 1913, STT Škodovce, Vítkovicím a STT, 27. 5. 1913.

¹⁴¹⁶ PA XL, gmcpz 508 ex 1913.

¹⁴¹⁷ MKFF, 41–2/4–8 nr. 2295 ex 1913, Haus MKFF, 22. 5. 1913.

¹⁴¹⁸ PA XL, gmcpz 507 ex 1913.

¹⁴¹⁹ KKF, Präs. z. 2809 ex 1909, Biliński Bienertthovi, 7. 9. 1909.

¹⁴²⁰ BRIDGE, s. 355.

a pod tíhou nových požadavků by se stát finančně zhroutil.¹⁴²¹ Na zasedání již mluvil odlišně. Sice bylo důležité stanovit, zda vývoj hospodářských a finančních sil je v souladu s vojenskými požadavky, ovšem pouze v případě, že by se jednalo o nové požadavky, jimiž již příslibená stavba nových bitevních lodí nebyla, a tak se podle jeho mínění tento problém urychlení stavby pátého dreadnoughtu netýkal. Teleszky na to odpověděl, že hlavní je tempo. Pokud by všechny nové lodě stály celkem 420 milionů, rozděleno na roky 1915–1918 by to znamenalo 105 milionů ročně, samo o sobě velmi mnoho. Na tři roky ale, což by byl pro vedení námořnictva jistě ideální případ, tedy 1914–1916, by se jednalo o zátěž břemeno ještě těžší – přičíst k němu bylo třeba i 108 milionů, které na rok 1914 připadaly z již schválených mimořádných dotací.¹⁴²² Jak důležité je tempo, nebylo zdůrazněno poprvé, třeba roku 1910 bylo jedním z ústředních bodů debat. Splátky musely být pro státy únosné, a ždý milion působil starosti, mínil tehdy Biliński.

Urychlit stavbu lodí roku 1913 by jednak znamenalo ocitnout se v začarovaném kruhu, protože kontinuita práce v loděnicích by příště byla buď opět ohrožena, nebo by bylo nutné vše opět urychlit – tedy stavět tempem přinejmenším pro Telezského nepřijatelným už proto, že příliš zatěžovalo státní kasu.¹⁴²³ Peníze určené na stavbu lodí bylo třeba upřít jiným resortům, nebo si je půjčit – půjčky ovšem bylo nutné z něčeho splácet a rakouský státní dluh dosáhl právě roku 1913 svého vrcholu, 12 miliard.¹⁴²⁴ Válečné námořnictvo učinilo a uhradilo stamilionové závazky v několika letech, ale státy se kupením půjček na sebe a šetřením na všech stranách dostávaly do dlouhodobě neudržitelné situace. Kozłowski v říjnu 1910 ve vojenském výboru prosil „správu námořnictva brát ohled na stav rakouských financí, na deficit, zvýšení úrokové sazby a pasivní saldo obchodní bilance. Potřeby námořnictva nemohou být tváří v tvář současné finanční situaci obstarávány rychlým tempem.“¹⁴²⁵ I Zaleski v létě 1912 připustil, že je otázkou, zda nastoupené tempo vojenských výdajů neohrožuje finanční připravenost, která byla pro případ nebezpečí taktéž nezbytná.¹⁴²⁶ Monarchie nebyla schopná finančně konkurovat jiným mocnostem,¹⁴²⁷ a tak pokud ony si mohly dovolit velkoryse investovat do loďstev, Rakousko-Uhersko je nemohlo bez rozmyslu napodobovat.

Konečně zejména poslední fáze debaty naznačuje, že válečné námořnictvo si za své potíže částečně mohlo samo. Urychlováním stavby lodí, s nímž nedrželo kok vyplácení dotací, nutilo firmy půjčovat si desítky milionů, které tak byly soukromému sektoru odčerpávány pro státní účely, a zároveň vytvářelo situaci, v níž nebylo možné udržet kontinuitu provzu ve zúčastněných továrnách, aniž by se totéž opakovalo; státy musely platit úroky. Měla-li se situace zlepšit, musely přispět i vojenské resorty – nesměly dělat zmatek v účetnictví využíváním peněz na něco, k čemu nebyly schváleny, nebo utrácením prostředků, které neměly k dispozici, musely dodržovat ústavní pravidla a dohody, aby jak nepřispívaly k destabilizaci vnitropolitické situace, tak proto, že pravidla pro nakládání s rozpočtovými prostředky měla bránit zmatkům a udržet výdaje v dohodnutém rámci, který zohledňoval finanční možnosti

¹⁴²¹ HALPERN, *Anton Haus*, s. 102.

¹⁴²² PA XL, gmcpz 507 ex 1913.

¹⁴²³ PA XL, gmcpz 507 ex 1913.

¹⁴²⁴ WANDRUSZKA, URBANITSCH, BRUSATTI, vyd. *Die Habsburgermonarchie, sv. I*, s. 87.

¹⁴²⁵ Wiener Abendpost, 244/1910, 25. 10., s. 3.

¹⁴²⁶ PA XL, gmcpz 494 ex 1912.

¹⁴²⁷ PA XL, gmcpz 495 ex 1912.

států. Lodě měly být přebírány zaplacené, neprodražené o úroky a v tu dobu, kdy na jejich stavbu mohla plynule, nevynuceně navázat nová.

Boj o zachování výkonnosti soukromých firem podílejících se největším dílem na stavbě lodí nebyl výhradně rakousko-uherskou záležitostí. Britská Admiralita se v podobné situaci ocitla roku 1904, kdy finanční vyhlídky nebyly nejlepší a muselo být uznáno, že po několik let nebude možné využít veškerou kapacitu. Ačkoliv ale státní loděnice mohly snadno dodat čtyři velké bojové lodě ročně, bylo v lednu 1905 rozhodnuto ponechat státním arsenálům stavbu jen dvou z nich ročně a druhé dvě zadat soukromému sektoru; doufalo se, že tento postup a zakázky ze zahraničí udrží nad vodou čtyři nejdůležitější loděnice. Motivem nebyla žádná dobročinnost; soukromé podniky dokázaly lodě stavět rychleji a levněji než státní, konkurence měla pomoci držet ceny nízko, udržet dělníky zaměstnané mělo pomoci bojovat proti šířícímu se odborářství, během války by byly státní loděnice vytíženy opravami, a tak by nemohly lodě stavět – tento argument pro Rakousko-Uhersko s jeho nechráněnými soukromými loděnicemi nepřipadá v úvahu –, a konečně bylo nutné udržet výrobní kapacitu pro okamžik, kdy bude potřeba. V tomto ohledu by zastavení strojů a propuštění dělníků mohlo mít katastrofické následky.

Udržovat vyšší výrobní kapacitu pouze pro případ, kdy bude nutné stavbu zrychlit, bylo pro firmy z ekonomického pohledu nesmyslné – nicméně oproti státním zařízením měly tu výhodu, že mohly prodávat do zahraničí. Pro stát byl kromě toho příliš drahý i samotný vávoj, který byl v době rychlého technického pokroku nekonečným a enormně nákladným úkolem. Firma, která chtěla být konkurenceschopná na poli výroby věží pro těžká děla, potřebovala více jak sto zkušených, prvotřídních technických kreslířů jen pro tým pracující na návrhu, a pouze velké firmy jako Vickers nebo Armstrong-Whitworth si mohly dovolit přijmout rizika a náklady spojené se sponzorováním vynálezů.¹⁴²⁸ Otázkou tedy ani v habsburské monarchii ani ve Velké Británii nebylo, zda je nutné kapacitu a efektivitu soukromého průmyslu udržet, nýbrž jak velkou kapacitu je třeba udržet, nakolik jsou k tomu třeba státní peníze a nakolik je únosné za ně tuto kapacitu udržovat. Ovšem zatímco giganti jako Vickers a Armstrong stavěly velké válečné lodě, které dodávaly včetně strojů, vyzbrojené a pancéřované, pro cizí námořnictva – ať už bitení křižníků *Kongo* pro Japonsko, nebo dreadnought *Minas Geraes* pro Brazílii – rakousko-uherské loděnice stavěly, mimo zakázek pro rakousko-uherské válečné námořnictvo, z drtivé většiny lodě obchodní, čímž si sice mohly zajistit slušné zisky, ale Vítkovicím a Škodovce to investice do specializované výroby nevrátilo. Nakonec tedy nastala přesně ta situace, kvůli níž se vedení vítkovických závodů před rokem 1910 zdráhalo rozšířit provoz – více práce než dříve ještě roky po dokončení první divize dreadnoughtů měly ale mít, dle nóty Námořní sekce ze září 1909, jen „podle všech předpokladů“.¹⁴²⁹

6.4.4 Zakázky pro zahraničí

Nabídky na stavbu ponorek zahrnutých do 312,4milionové mimořádné dotace byly od různých loděnic válečným námořnictvem žádány začátkem roku 1912, a po odstoupení Danubia zůstal jen Whitehead, který dvě dodal již dříve. Původně byly na ponorky určeny malé roční splátky v letech 1913–1916, ale jelikož bylo vyplácení dotace urychleno, řeklo si vedení námořnictva ještě během roku 1912 o definitivní nabídku, která se od původní ale podstatně lišila cenou. Zatímco původně Whitehead nabídl ponorku o 630 tunách, nyní nabídl ponorku o

¹⁴²⁸ LAMBERT, s. 145–153.

¹⁴²⁹ MS/PK, I-4/9 nr. 2926ad/2 ex 1909, Námořní sekce Gutmannovi, 13. 9. 1909.

580 tunách a žádal za ni o půl milionu více než v předchozím případě. Několik rozhovorů nevedlo k přijatelnému snížení ceny, načež byla jednání s touto firmou přerušena, a protože ani z Rakouska nepřišla žádná přijatelná nabídka, požádal Montecuccoli, jak již bylo řečeno, na podzim 1912 delegáty o zmocnění zadat zakázku zahraniční společnosti. Tento krok, který samozřejmě znamenal znovu přepočítat rozdělení zakázek, aby zůstal zachován požadovaný poměr mezi Rakouskem a Uhrami,¹⁴³⁰ Námořní sekce nakonec také učinila.

Whitehead požadoval za jednu ponorku 3 275 000 korun, zatímco Germania rovné tři miliony. Kromě ceny hrály v odmítnutí nabídky uherské loděnice roli ještě jiné důvody – ze všech tří typů, které již válečné námořnictvo vlastnilo, se nejlépe osvědčily ponorky německé firmy; uherské neměly tak dobré plavební vlastnosti a v požadované velikosti existovaly zatím jen jako projekt na papíře. Zatímco Germania garantovala dodání připravených a vyzkoušených plavidel k určitému dni, Whitehead by ponorky jen přichystal k určenému datu k vyzkoušení – v tomto směru nemělo válečné námořnictvo s Whiteheadovými ponorkami dobré zkušenosti, poslední mohly být fakticky převzaty až dva roky po jejich poskytnutí ke zkouškám. To vše mluvilo proti uherské firmě, a jelikož námořnictvo nemohlo dát víc jak tři miliony za zkušební ponorku, nebyla zohledněna ani nabídka italské firmy Fiat.¹⁴³¹ Germania získala zakázku na pět – původně sice bylo pomýšleno na šest, ale bylo rozhodnuto počet snížit – ponorek 2. ledna 1913, z pěti objednaných ponorek se nakonec měly stát německé *U 66 – U 70*.¹⁴³²

Na rakouské straně vzbudil větší rozruch než v Kielu stavěné ponoreky plovoucí dok, k jehož stavbě v zahraničí si Montecuccoli na podzim 1912, kdy už měl o nabídkách představu, vyprosil od delegací svolení. STT se chovalo od samého začátku odmítavě, protože s podobnými konstrukcemi nemělo zkušenosti a nebylo pro ně zařízené, zatímco předražená nabídka Danubia za 12 milionů musela být bez dalšího jednání vyřazena. Tím byly vyloučeny dvě nejvýkonnější loděnice monarchie; jako jediný vážný zájemce zůstalo – v konkurenci zahraničních firem – CNT, které Námořní sekce vyzvala k předložení nabídky 2. března 1912. Ta zněla na 9,71 milionu a dalšího čtvrt milionu navíc v případě, že by byl požadován elektrický pohon, zatímco Blohm & Voss z Hamburku žádali jen 8,09 milionu. Podmínky nabízené německou firmou byly sděleny CNT, jehož projekt byl po technické tstránce shledán velmi kvalitním, a to následně snížilo cenu na 8,79 milionu. Už to stavělo poctivost rakouské společnosti do poněkud pochybného světla, a mimoto s ní válečné námořnictvo nemělo právě nejlepší zkušenosti.

Roku 1907 byla firmě zadána zakázka na jeřáb na pontonu, který byl dodán s dvouapůlměsíčním zpožděním. Bylo tolerováno, protože firma byla nová, ještě musela bojovat s mnoha těžkostmi, a vznik nové loděnice měl být vedením námořnictva všemi prostředky podporován. Při stavbě křižníku *Saïda* ale došlo k mnoha zdržením, která bylo možné připsat jen vedení – například výrobní zařízení, jichž bylo i tak málo, byla obsazena anglickými dělníky pracujícími na současně stavěných obchodních lodích –, křižník byl na vodu spuštěn s asi čtyřměsíčním zpožděním. Stavba obchodních lodí, která tehdy zažívala

¹⁴³⁰ Wiener Zeitung, 8. 11. 1912, 257, s. 9–10.

¹⁴³¹ MKFF, 41–28 nr. 820 ex 1913, *Referat betreffend Bauvergebungen der Marinesektion in's Ausland*, únor 1913.

¹⁴³² První z ponorek byly položena na přelomu let 1913 a 1914, po vypuknutí války, 28. listopadu 1914, byly přebrány Němci. MAYER, WINKLER, *Als die Schiffe tauchen lernten*, s. 55; NOVÁK, s. 15. Delegáti schválili snížení počtu ponorek na schůzi z konce roku 1913. *Stenographische Sitzungs-Protokolle der Delegation, XLVIII. Session*, s. 317.

konjunkturu, byla hlavní obživou firmy, a tak jí zcela přirozeně, byla přikládána větší důležitost. Námořní sekce o tomto stavu věcí v červenci 1912 informovala rakouské ministerstvo obchodu a žádala nápravu. Firma pak prosila o prodloužení termínu předání lodi z května na září, ačkoliv k tomu nebyly jiné naléhavé důvody než jí samotnou způsobená zpoždění a ačkoliv jí podle smlouvy hrozilo penále.

Dok námořnictvo nutně potřebovalo a muselo dbát na jeho dodání v termínu – zdržení znamenalo potíže s údržbou lodí a mohlo nepřímo vést k materiálním škodám –, garance jeho včasného dodání byla ale po zkušenostech s CNT a jejími subdodavateli, především železa, velmi pochybná. Stavba 40 000tunového doku vyžadovala zpracovat 14 000 tun materiálu, zatímco při stavbě křížníku se jednalo jen o 1200 tun; zpoždění se dala penále navzdory opět čekat, a to tím spíše, že při dolů stlačené ceně nebylo možné očekávat, že by firma investovala do zařízení důležitých pro stavbu doku.

V posledním okamžiku, 30. ledna 1913, CNT opět slevilo, a to na 8,762 milionu, prý proto, že železářský kartel zlevnil potřebné železo, což se zdálo ukazovat, že firma nebere zahraniční konkurenci vážně a chce dosáhnout co nejvyššího zisku. Německá firma, která se na doky specializovala, tak 31. ledna zakázku získala, čímž bylo uspořeno přes 660 tisíc korun. Dne 4. února ze strany CNT nabídnutá cena 8,228 milionů korun už nemohla být vzata v potaz, nic nepomohly ani prosby rakouské vlády, ani upozornění, že proti zadání zakázky zahraniční firmě budou průmyslové kruhy bojovat, což mohlo mít pro vládu nepříjemné následky. Úzkostlivá snaha co nejlépe zužítokovat přidělené rozpočtové prostředky žádné experimenty v tomto směru nepřipouštěla. Mohlo by-li být odhlédnuto od ceny, z čistě vojenského hlediska by byla dána přednost stavbě doku v Pule, ať už ve vlastní režii námořnictva, nebo některou firmou, od této eventuality bylo ale odhlédnuto, protože arsenál neměl dostatek dopravních prostředků a stavba by po přibližně dva roky blokovala místo pro opravy lodí.

CNT pod tlakem zahraniční konkurence své požadavky snižovalo, bylo ale vyloučeno, aby domácí firmy braly zahraniční konkurenci vážně, pokud by tu a tam nějaká zakázka skutečně nebyla do zahraničí zadána. Železářský průmysl mohlo nebezpečí, že zakázky zcela ztratí, přinutit nabízet přijatelné ceny a nezneužívat své monopolní postavení a vedení námořnictva, v tuto chvíli ještě pod Montecuccolim, zamýšlelo v zájmu efektivního hospodaření se státními prostředky požádat delegace o povolení přibrat zahraniční konkurenci i k dodávkám děl a pancíře.¹⁴³³

Železářský kartel se v tu chvíli odhodlal k akci. Německá firma chtěla na stavbu doku použít německé železo, které jí tamní dodavatelé nabízeli za 16,5 koruny na 100 kilogramů. Jak se to rakouský kartel dozvěděl, snížil své ceny rovněž na 16,5 koruny na 100 kilogramů – CNT přitom původně materiál nabízel za 18,75/100 kg a zlevnil jen na 17 korun/100 kg – a zavázal se všechno ke stavbě potřebné železo za tuto cenu dopravit do Hamburku. Na tuto cenu CNT nedosáhlo, a ironií bylo, že pokud by ji kartel býval rakouské firmě nabídl, mohla by dok taktéž postavit za 8,09 milionu, a vinu na tom, že dok z rakouského železa stavěli v Hamburku němečtí dělníci, tak přinejmenším z části nesl železářský kartel.¹⁴³⁴

¹⁴³³ MS/PK, I–4/10 nr. 433 ex 1913, Montecuccoli Stürgkhovi, 5. 2. 1913; MKFF, 41–28 nr. 820 ex 1913, *Referat betreffend Bauvergebungen der Marinesektion in's Ausland*, únor 1913.

¹⁴³⁴ MKFF, 41–28 nr. 820 ex 1913, *Referat betreffend Bauvergebungen der Marinesektion in's Ausland*, únor 1913.

Už 10. února byly v Říšské radě podány dvě interpelace týkající se objednání jak ponorek, tak plovoucího doku v zahraničí. Ministr obchodu Rudolf Schuster šlechtic von Bonnett odpověděl hned následující den, sice neměl mnoho co říci k ponorkám, ale ohledně doku prohlásil, že jakmile celá záležitost vstoupila do fáze, kdy byly podávány závazné a konkrétní nabídky, intervenovala vláda u Námořní sekce za zadání zakázky domácí firmě.¹⁴³⁵ Vše pochopitelně rozebíraly také noviny,¹⁴³⁶ později se celou záležitostí zabýval rozpočtový výbor sněmovny Říšské rady a na Námořní sekci se obrátila také Obchodní a hospodářská komora v Gorizii, která při tehdejší hospodářské depresi lamentovala nad nouzí a chudobou svého okrsku, které „tak jako stále rostoucí vystěhovalectví mohou být zmírněny konstantním rozvojem průmyslu,“ a nezapomněla firmu vychválit. „Výkony oddělení loděnice pro stavbu obchodních lodí překonaly v posledním roce vše, čeho bylo v Rakousku kdy jakou loděnicí dosaženo,“ ovšem vedení námořnictva považovalo firmu za pro své potřeby nespolehlivou právě pro stavbu obchodních lodí, a hospodářskou komoru již jen odkázalo na v novinách otištěné vysvětlení podané rozpočtovému výboru.¹⁴³⁷

Jak bylo v tomto výboru řečeno, proti kartelu bylo třeba bojovat, a ačkoliv zvolená cesta, na které musela tíha boje dopadnout na nevinné dělníky, se některým nezdála správná, vedení námořnictva konečně jednalo podle požadavku delegací, které se často vyslovovaly pro přizvání zahraniční konkurence – jeden z poslanců dokonce navrhl podobně postupovat i při zadávání jiných státních zakázek.¹⁴³⁸ Ostatně jak se roku 1910, když skončilo šetření ohledně kartelu, vyjádřil Exner, „správa námořnictva má zákonně zavedeným utvářením ceny [Submissionsverfahren] právo v případě velkých cenových rozdílů odebrat materiál odjinud. Pokud se to bude dít v odůvodněné míře, nebude delegace jistě činit správě námořnictva žádné výtky.“¹⁴³⁹ Bud' se velmi mýlil v tom, jak se delegáti tváří v tvář skutečnosti zachovají, nebo Námořní sekce nedokázala své jednání odůvodnit dostatečně.

Nebylo možné pochybovat, že delegace pro rok 1914, které se sešly v polovině listopadu 1913, ponechají v Německu objednaný dok bez povšimnutí, tématem byla zejména pro podvýbor vojenského výboru zabývající se dodávkami pro vojenské resorty. V první den debaty zpravodaj, opět Exner, ačkoliv nerad, přece řekl, že námořnictvo se nezachovalo správně, a to v žádném ohledu – ani při jednání s firmami, ani při zadání zakázky a nejméně při šetření výboru Říšské rady. Navrhl resoluci žádající, aby se ministerstvo války vyvarovalo bránit rozvoji soukromého průmyslu, nečinilo rakouskému průmyslu těžkosti, které v Uhrách nevytvářejí, a v budoucnu objednávat ze zahraničí jen po dorozumění s rakouskou vládou. Haus mu později soukromě řekl, že odsoudil bez důkazů, aniž by bylo námořnictvu dopřáno sluchu.¹⁴⁴⁰

Další jednací den se Haus postavil proti resoluci, která měla být přijata s jeho souhlasem před schválením mimořádných dotací, které tudíž admirálův souhlas s resolucí podmiňoval,

¹⁴³⁵ *Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrates im Jahre 1913*. XXI. Session, VI. Band. Wien: Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1913, s. 6919–6920.

¹⁴³⁶ MKFF, 41–28 nr. 820 ex 1913, *Referat betreffend Bauvergebungen der Marinesektion in's Ausland*, únor 1913.

¹⁴³⁷ MS/PK, I–4/10 nr. 692 ex 1913, Námořní sekce Obchodní a průmyslové komoře, 2. 3. 1913.

¹⁴³⁸ Wiener Abendpost, 20. 2. 1913, 42, s. 4–5.

¹⁴³⁹ Wiener Zeitung, 12. 11. 1910, 259, s. 6.

¹⁴⁴⁰ MN, Nachlass B/241, Haus: Gebundene Werke, 5/VIII, s. 50; Neue Freie Presse, 17700/1913, 3. 12., s. 6.

ačkoliv prakticky byly již dlouho schváleny a také utraceny. Zástupci Námořní sekce vysvětlili průběh jednání o zakázce, důvody jejího zadání i to, že vedení námořnictva bylo, jak se ukázalo, zmocněno jen k objednání surovin ze zahraničí, čehož nevyužilo, ovšem cítilo se v případě velkého cenového rozdílu oprávněno objednat i hotový produkt, tedy třeba dok. Námořní sekci bylo vytčeno, že neposlala svého zástupce na jednání rozpočtového výboru Říšské rady, jehož závěrům pak byla vyčítána jednostrannost – podle Hausova názoru by tam ale zasedly osoby v otázce zainteresované, takže by se celá věc ani tak nedočkala objektivního posouzení. K nutnosti zaměstnat v hospodářsky kritických časech dělníky mohl říci jen tolik, že hladovějící v Monfalcone neexistují a CNT je plně vytiženo. Resoluce byla nakonec přijata pozměněná po dohodě s admirálem, již se nevztahovala na artikly běžně ze zahraničí objednávané. „Takže jsem přece dosáhl všeho, nebo téměř všeho, totiž že proti námořnictvu ani jen Monte[cuccoli]mu není vznesena žádná výtka,“ poznamenal si Haus.¹⁴⁴¹

Z podvýboru se debata 5. prosince přesunula do výboru, kde byl jednak vysloven požadavek, aby správa námořnictva podobně jako správa vojska podávala vysvětlení ve výborech poslanecké sněmovny, aby nedocházelo k nesouladu mezi jejich usneseními a usneseními delegace, a že by se vlády mohly dohodnout na procentuální hranici rozdílu cen, do níž by ještě měl dostat přednost domácí průmysl. Vyslání zástupce Námořní sekce do výboru sněmovny ale spadalo do kompetence ministra války, a tak byl vojenský výbor alespoň ujištěn, že kvóta bude dodržena,¹⁴⁴² čímž se záležitost tím zdála být uzavřena. Právě ona ale ukazuje, jak málo manévrovacího prostoru Námořní sekce měla. Na jedné straně jí bylo bezmála vyčítáno, že se nechává okrádat, a doporučováno objednávat ze zahraničí, na druhé straně se rakouské ministerstvo obchodu ze všech sil snažilo získat zakázku na dok pro CNT, a nejenže někteří zástupci lidu bránili práva dělníků, ale podle názoru jednoho poslance mohl argument, že dok by nebyl dodán včas, mohl poškodit pověst firmy.¹⁴⁴³ Jak jinak bojovat s kartelem a monopoly než s pomocí zahraniční konkurence nikdo neporadil, a význam, který se celé záležitosti zdáli přikládat rakouští delegáti, mohl dotyčné společnosti jen utvrdit v přesvědčení, že své mají jisté.

Názory na to, co je správné, se lišily stejně tak, jako pohled na to, co je spravedlivé. Zakázka byla hamburské firmě zadána téměř na den tři roky po té debatě v rakouské delegaci, kde se Montecuccoli nechal slyšet, že vedení námořnictva by byla větší volnost v zadávání zakázek velmi příjemná – když se ale pokusilo využít alespoň tu, kterou mělo, nebylo výsledkem nic než další podmínky a omezení, zatímco železářský kartel o zakázku nepřišel.

6.4.5 Poslední předválečný program

Ani další jednání ministerské rady zabývající se rozpočtem, 3. října 1913, se nemohlo obejít bez zmínky o nových bitevních lodích a Schönaichovu slibu; přestože se jednalo jen o prvních šesti měsících roku 1914, nejednalo se o malé peníze. Haus přinesl návrh žádající necelých 37,9 milionu¹⁴⁴⁴, podle admirálova názoru z něj ale nebylo patrné, v jaké mizérii správa námořnictva žije. Při své nástupu do úřadu našel návrh počítající se 7–8 miliony navíc

¹⁴⁴¹ MN, Nachlass B/241, Haus: Gebundene Werke, 5/VIII, s. 51–52; Wiener Zeitung, 281/1913, 5. 12., s. 3.

¹⁴⁴² Wiener Abendpost, 5. 12. 1913, 280, s. 5.

¹⁴⁴³ Wiener Abendpost, 20. 2. 1913, 42, s. 4–5.

¹⁴⁴⁴ Včetně 265 tisíc krytých z vlastních příjmů počítal rozpočet s 38,14 milionu.

oproti tomu, co vzešlo z dohody mezi vládami a Schönaichem, a nyní upozornil ministerskou radu, že deficit se rok od roku zvyšuje a Montecuccoli, když viděl, že svůj názor neprosadí, seškrтал, co jen mohl, vzdal letní manévry nebo zastavil cvičení bojové střelby, aby ušetřil. Ani Haus nemohl s meziročním nárůstem rozpočtu o 1,5 milionem vyjít, ale jeho návrh nepočítal s ničím víc než nárůstem o 0,745 milionu oproti první polovině roku 1913, tedy se držel v rámci jistě již tisíckrát prokleté dohody. Schválen byl beze změn, tak jako mimořádná dotace 40,5 milionu na opatření spojená s krizí na Balkáně.

Nato přivedl Haus řeč na novou mimořádnou dotaci – byla nezbytně nutná, třída Monarch musela být nahrazena a nikdo na světě nechápal, proč Rakousko-Uhersko ještě čeká. Admirál vyložil, jak jinak by Balkánská válka probíhala, kdyby Turecko mělo k dispozici i jen dva dreadnoughty, a zdůvodnil nutnost rychlé stavby lodí zahrnutých v jeho novém plánu. Ačkoliv upustil od záměru nechat STT stavět na vlastní riziko, zúčastněné firmy alespoň hrubě seznámil s plány, aby mohly začít stavět jeden a půl měsíce od zadání objednávky a být hotové ve třech letech. Co dodat měl především uherský ministr financí, kterým, přestože předsedou vlády se již v červnu stal Tisza, zůstal Teleszky. Nezamlouvalo se mu právě rychlé tempo – v polovině roku 1917 by Námořní sekce dlužila 180 milionů, což by kromě jiného mohlo znamenat, že zúčastněné finanční instituce by musely sáhnout na své rezervy hotovosti. Navrhl Hausův plán pozměnit a mimořádnou dotaci přerozdělit – v rozpočtovém roce 14/15 by námořnictvu na budování loďstva dostalo 45 milionů (nakonec 45,3), další tři roky po 100 milionech a v posledním roce, 1918/19, přibližně 81,8 milionů (nakonec 81,5), šlo by tedy o 426,8 milionu na pět let. Také navrhl, aby dreadnoughty nestavěl nikdo jiný než Danubius a STT, a dodal, že první splátka nebude vyplacena před 1. lednem 1915. Jeho návrhy byly přijaty.¹⁴⁴⁵

Vlády nemohly před nutností nové mimořádné dotace zcela zavřít oči, a dokonce to byli uherští zástupci, kdo se chopili iniciativy při jejím konečném přijetí pro rozpočtový rok 1914/15,¹⁴⁴⁶ které bylo pro ministry i na zasedání přítomného Conrada důvodem admirálovi gratulovat.¹⁴⁴⁷ Jednalo se o stavbu 4 bitevních lodí, VIII – IX, první za 83,5, ostatní po 81,5 milionu, křižníky K, L, M zvětšeného typu Admiral Spaun, známé také jako „Ersatz Zenta“, po 15,5 milionu, 6 torpédoborců o 800 tunách za celkem 20,2 milionu, 2 monitory za 8,9 milionu a proviantní loď za 330 000 korun. Už jen bitevní lodě stály více, než byl objem celé předchozí mimořádné dotace na budování loďstva, a stále to nebylo vše, do nové dotace se vešlo ještě „příslušenství“ loďstva, menší nákupy a úpravy za celkem 26,92 milionu korun, které přes veškerou naléhavost nebylo možné krýt z normálního rozpočtu. Miliony tak měly jít na letectvo, arsenál a výrobu munice a min v Pule nebo výstavbu v Šibeniku, z nějž 5,4 milionu v pěti letech ovšem nemohlo učinit kýženou plnohodnotnou základnu.¹⁴⁴⁸

Ohledně námořního letectva je třeba dodat, že velení námořnictva se jeho zřízením začalo zabývat již roku 1910, důstojníci, inženýři i mužstvo bylo posíláno na výcvik do soukromého průmyslu i k oddělení vzducholodí pozemního vojska; první letecká základna byla téhož roku zřízena poblíž Puly a roku 1912 přesunuta na ostrov Sv. Katarina v samotném

¹⁴⁴⁵ PA XL, gmc pz 508 ex 1913; MKFF, 41–48/4 nr. 7484 ex 1913, předlohy rozpočtu, MKFF, 41–48/6 ex 1913, Haus MKFF, 4. 10. 1913.

¹⁴⁴⁶ MKFF, 41–48/6 ex 1913, Haus MKFF, 4. 10. 1913.

¹⁴⁴⁷ MN, Nachlass B/241, Haus: Gebundene Werke, 5/VIII, s. 27–28.

¹⁴⁴⁸ MKSM, 51–1/3–6 ex 1913, Haus MKSM, 11. 10. 1913.

přístavu a výcvikové středisko se nacházelo na ostrově Cosada v průlivu Fasana. Používanými letouny byly plovoucí čluny, tedy druh hydroplánů, schopné po vynuceném přistání zůstat na hladině a být odtaheny k opravě; několik prvních bylo sice pořízeno v zahraničí, drtivou většinu letounů ale vyrobil domácí průmysl – mimo jiné se na jejich výrobě podílely Phönix Flugzeugwerke, Lohner, Österreichische Flugzeugfabrik, Ungarische Flugzeugfabrik nebo Austro-Daimler.¹⁴⁴⁹ Rakousko-uherské válečné námořnictvo bylo vůbec prvním, které využilo letouny k válečným účelům, a to během námořní blokády černohorského a albánského pobřeží na jaře 1913. Tři stroje francouzské výroby (Donnet-Lévêque) byly přiděleny ke druhé eskadře, nejprve umístěny na palubách bitevních lodí typu Radetzky, což se ukázalo být nevyhovujícím řešením, a tak pro ně byla zřízena dočasná základna v Teodu; prokázaly cenné služby při pozorování, průzkumu a předávání zpráv.¹⁴⁵⁰ Z nové mimořádné dotace měly jít na letectvo 4 miliony,¹⁴⁵¹ ale na nákup hydroplánu věnoval námořnictvo 31 tisíc i generální konzul na Maltě a 35 tisíc rakouská kolonie v Mnichově.¹⁴⁵² Na začátku války bylo k dispozici jen 10 k válečným účelům využitelných letounů a jen málo vyškolených techniků a pilotů, celkem tehdy u námořního letectva sloužilo 224 mužů.¹⁴⁵³

Stavba lodí byla, tak jako již tolikrát, jedna věc, průběžné výdaje jiná. Jeden a půl milionu ročně navíc nestačilo, což Hause nutilo napsat hned 6. října uherskému ministru financí a upozornit jej, že přes pečlivé zvažování všech výdajů budou příští návrhy rozpočtů vykazovat oproti minulým létům výrazný nárůst. Ledacos naléhavého bylo odsunuto do pozadí, vyšší náklady spojené s novými, většími loděmi ve službě i zvýšením prezenčního stavu byly prozatím kryty na úkor titulu VII, ale tato rezerva měla být brzy vyčerpána.¹⁴⁵⁴ Zatímco pro rok 1913 bylo v tomto titulu zařazeno ještě 10,3 milionu, pro první polovinu roku 1914 už jen 3,05 a pro rozpočtový rok 14/15 dokonce pouhých 2,73 milionu. Stavba lodí tak musela být financována pouze mimořádnými dotacemi; vnějšímu zdání navzdory se nejednalo o návrat refundací, šéfové Námořní sekce titul VII proškrtávali proto, že peníze byly naléhavěji potřeba jinde a normální rozpočet byl navyšován od roku 1911 ne sice stále stejnou, nicméně stále nedostatečnou měrou.

Příznačně to byl právě Teleszky, kdo 14. prosince 1913 během debaty o rozpočtu pro rok 1914/15 dospěl k závěru, že Haus požaduje více, než by měl. Po jeho zásahu – například uhlí bylo nakupováno z mimořádné dotace, a už jej bylo tolik, že námořnictvo už ho nemělo kde skladovat, prostředky, které by na uhlí jinak připadaly v normálním rozpočtu bylo tedy třeba škrtnout¹⁴⁵⁵ – zbylo z Hausem navrhovaného navýšení o 3,1 milionu jen necelých osm set tisíc. Následně přišla řeč na další klíčovou otázku, tempo stavby lodí. Admirál vše sice pochopil tak, že se má stavět, jak přicházejí peníze, jenomže to by znamenalo dokončit dreadnoughty v pěti letech, příliš pozdě, aby už nemohly být zastaralé, a navrch neměla být

¹⁴⁴⁹ SOKOL, s. 232–233; O'HARA, DICKSON, WORTH, ed. s. 39–40.

¹⁴⁵⁰ VEGO, s. 152.

¹⁴⁵¹ MKSM, 51–1/3–6 ex 1913, Haus MKSM, 11. 10. 1913.

¹⁴⁵² MKFF, Mm/39 ex 1912, Referat betreffend Spenden von Flugapparaten an die k. u. k. Kriegsmarine, 20. 7. 1913.

¹⁴⁵³ GRUBER, *Seemacht unter rot-weiß-roter Flagge sv. I*, s. 173. Během války bylo zařazeno do služby dalších 570 strojů. O'HARA, DICKSON, WORTH, ed. s. 40.

¹⁴⁵⁴ MKSM, 51–1/3–5 nr. 2671 ex 1913, *Einsichtsakt des K. M., Marinesektion*, 8. 10. 1913.

¹⁴⁵⁵ Pro úplnost je třeba doplnit, že 1,55 milionu na uhlí škrtnutých z normálního rozpočtu námořnictva pro rok 1914/15 se do něj mělo v následujícím rozpočtovém období vrátit. MS/PK, XV–7/8 nr. 6151 ex 1913, *Protokol o konferenci zástupců ministerstev financí*, 17. 12. 1913.

první splátka mimořádné dotace vyplacena před prvním lednem 1915. Jako řešení se nabízela stavba na dluh, a tak žádal vlády o zmocnění ohledně úroků, jen aby jej uherský ministr financí vzápětí ujistil, že o tom nemůže být řeč. Tempo se muselo přizpůsobit prostředkům, aby opět nevzniklo vakuum, které by někdo mohl chtít zaplnit stavbou na vlastní riziko, a stavba sice mohla začít hned po schválení dotace delegacemi, ovšem leda by STT chtělo stavět bez úroků – ostatně firma musela mít radost, že má jak zaměstnat dělníky. Teleszky zmínil i to, že dosud nebyla o úrocích řeč a ministerská rada beztak nemůže požadované zmocnění poskytnout. Proti tomu se Haus ohradil s tím, že o úrocích mluvil, už když se jednalo o spekulaci, a dodal, že o nabídkách jedná se STT, CNT i Danubiem, načež za všech okolností chladně kalkulující Teleszky řekl, že stvořit třetí loděnici, která žije z námořnictva, znamená muset buď stavět více lodí, nebo je stavět draž.¹⁴⁵⁶

Šéfa Námořní sekce tentokrát nikdo nepodpořil. August svobodný pán Engel, který od 8. prosince vedl rakouské ministerstvo financí kvůli onemocnění Zaleského,¹⁴⁵⁷ žádal nestavět předem [vorbauen], bankám námořnictvo stále dlužilo 29 milionů a ony nemohly půjčovat. Kromě toho by takový postup působil těžkosti v parlamentech, jichž bylo už tak dost, a když se jich vláda o několik měsíců později pokusila zbavit, měly Neue Freie Presse 17. března 1914, den po odročení jednání sněmovny, příležitost v úvodníku otisknout, že „ministerská všemoc,“ tedy nouzová nařízení, „která bude po vyřazení ústavy Rakousku vládnout, je kvůli poměrům státní kasy tak nedostatečná, a její nástroje tak omezené a její schopnost vládnout po delší čas tak pochybná,“ že návrat k parlamentu se mohl brzy ukázat nutným.¹⁴⁵⁸ Schůze ministerské rady tak skončila, jak musela. „Poté, co velitel námořnictva opět zdůraznil, že letos [míněno zřejmě 1914/15] musí platit úroky, bylo usneseno, že dotace nesmějí být využity k současné stavbě všech lodí¹⁴⁵⁹, že velitel námořnictva musí odpovídajícím způsobem přizpůsobit program a že ten bude definitivně stanoven na konferenci se dvěma ministry financí.“¹⁴⁶⁰ Zakládat výpočty na přechodném půlročním období zjevně nebylo snadné, podle čísel Námořní sekce vykazoval návrh normálního rozpočtu pro období 1914/15 po všech škrtech pokles o 1,5 milionu proti tomu, když byl požadavek pro první semestr 1914 rozpočítán na 12 měsíců. „Ačkoliv bych mohl být s výsledkem velmi spokojen,“ zapsal si Haus do deníku, „jdu přece velmi mrzutý pryč a v noci spím velmi špatně.“¹⁴⁶¹

Mezitím již začala schůze delegací pro první semestr roku 1914. Na veřejnost zprávy o tom, že ministerská rada schválila novou mimořádnou dotaci, prosáky jen pár dní po jejím říjnovém zasedání, a to přímo od šéfa prezidia Námořní sekce kapitána řadové lodi Viktora Wickerhausera.¹⁴⁶² „Námořnický sen o lesku a slávě se brzy stane skutečností,“ napsaly tehdy Neue Freie Presse, které výměnou za tyto informace námořnictvo nepodpořily, nýbrž připomněly Montecuccoliho slova pronesená v delegacích před necelými třemi roky o tom, že rakousko-uherské lodě nemusejí být tak velké jako dreadnoughty oceánských států, protože

¹⁴⁵⁶ PA XL, gmcpz 510 ex 1913.

¹⁴⁵⁷ CZEDIK, *Zum Geschichte*, sv. IV, s. 479.

¹⁴⁵⁸ Neue Freie Presse, 17. 3. 1914, 17801, s. 1.

¹⁴⁵⁹ V jeho návrhu pro rozpočtové období 1914/15 byly zařazeny první splátky na všechny jednotky, od patnácti milionů na bitevní loď VIII po 400 tisíc na křižník M a 100 tisíc na loď pro transport proviantu. MKSM–5–1/3–7 ex 1913, *Voranschlag pro 1914/1915*.

¹⁴⁶⁰ PA XL, gmcpz 510 ex 1913.

¹⁴⁶¹ MN, Nachlass B/241, Haus: Gebundene Werke, 5/VIII, s. 56. Včetně 0,53 milionu vlastních příjmů bylo v rozpočtu zařazeno téměř 79,1 milionu korun. Celý rozpočet Wiener Zeitung, 19. 6. 1914, 138.

¹⁴⁶² MN, Nachlass B/241, Haus: Gebundene Werke, 5/VIII, s. 29.

budou vždy v kontaktu se svými základnami, a také že někdejší admirál se tehdy vyjádřil o dělech většího kalibru takřka opovrživě. Nyní ovšem Rakousko-Uhersko zamýšlelo stavět superdreadnoughty a novináři za tím cítili naléhavost, očekávali rychlejší tempo než naznačené pětiletým rozložením dotace.¹⁴⁶³ Vedení námořnictva sice podobný záměr mělo, ale, jak bylo právě řečeno, ministři financí o něm nechtěli slyšet.

Dotace nicméně před tyto delegace nepatřila a Haus námořnímu výboru 2. prosince řekl jen tolik, že vzhledem k hospodářské situaci a dalším nutným výdajům je nutné s tímto požadavkem ještě posečkat. Podoba loďstva, tedy požadované početní stavy jednotlivých typů lodí, měla zůstat taková, jak ji představil roku 1911 Montecuccoli, a delegáti potřebu je rozvíjet uznávali, přestože pro Chorina bylo tempo příliš vysoké a podle Okolicsanyiho by mělo být financováno z titulu VII. Že loďstvo není budováno proti Itálii, ujistil výbor Tisza. „Věřím, že rakousko-uherská monarchie nesmí rezignovat na to fungovat jako významný mocenský faktor na Jadranu a ve Středomoří, když nechce abdikovat na své politické a obchodní poslání... Opakovaně protestuji proti předpokladu, že bychom chtěli své loďstvo posílit proti Itálii, zcela naopak je posilujeme, abychom Itálii mohli prokázat cenné služby.“ Co delegáty jistě potěšilo, bylo zjištění podvýboru, že podíl uherského průmyslu za poslední rok – 39,65 % – dokonce překročil kvótu.¹⁴⁶⁴ Požadavky námořnictva byly v plénu schváleny po stručné debatě, opozice nečinila potíže, jen Chorin a Albert hrabě Apponyi zdůrazňovali, že je nutné brát ohledy na možnosti státu, a přemýšleli, kde Uhry vezmou peníze. Chorin poznamenal, že půjčku získají těžko, když Francie Trojspolku nepůjčí¹⁴⁶⁵ – již v létě 1910 se uherské vládě ve Francii získat půjčku nepodařilo (v Británii rovněž ne, pro podezření, že peníze by byly použity na zbrojení), koncem následujícího roku vládám monarchie tak dlouho trvalo vypořádat se s německo-francouzskou dohodou o Maroku, až to jeden z francouzských nacionalistických poslanců označil za vydírání s cílem půjčku získat, a nakonec po ultimátu Srbsku v říjnu 1913 uzavřela Francie svůj trh rakousko-uherským půjčkám, dokud monarchie nezmění své způsoby.¹⁴⁶⁶ Bylo by tedy marné očekávat peníze z tohoto zdroje, ale sněmovna už příslušný rozpočet podmínečně schválila a Teleszky žádnou diskuzi na toto téma připustit nechtěl, protože otázka krytí beztak patřila před Říšský sněm.¹⁴⁶⁷

Ve vojenském výboru předlitavské delegace, který se sešel den nato, nebylo zpochybňováno tolik to, že je třeba nahradit lodě typu Monarch, které tehdy dokázaly vyvinout rychlost nejvyšší kolem 17 uzlů, a které ani se všemi loděmi typu Habsburg neměly bojovou hodnotu jednoho dreadnoughtu, který byl naopak levnější a spotřeboval méně uhlí než šest těchto starých lodí dohromady, jak měl pro delegáty spočítáno Haus, nýbrž zda je námořnictvo vůbec třeba. Obchod s Levantou neměl podle delegáta Němce hodnotu ani jedné válečné lodi,¹⁴⁶⁸ a co se Balkánu týkalo, i zpravodaj Schlegel připustil, že nerozumí důvodu poslední mobilizace. Mimoto, jak dodal delegát Leuthner, „Řekům, Srbům, Bulharům a Rumunům nebude fyzické zjevení se našeho loďstva imponovat, neboť vědí zcela přesně, kolik lodí máme,

¹⁴⁶³ Neue Freie Presse, 9. 10. 1913, 17647, s. 1.

¹⁴⁶⁴ Neue Freie Presse, Abendblatt, 2. 12. 1913, 17699, s. 4–5; 3. 12. 1913, 17700, s. 6–7.

¹⁴⁶⁵ Pester Lloyd, 11. 12. 1913, 292, s. 4–5.

¹⁴⁶⁶ BRIDGE, s.330–334, 359.

¹⁴⁶⁷ Pester Lloyd, 11. 12. 1913, 292, s. 4.

¹⁴⁶⁸ Není snadné určit, nakolik přeháněl, ale pravděpodobně chtěl jen poukázat na to, že zámořský obchod je zanedbatelný. Roku 1913 byl celkový objem námořního obchodu monarchie 20 399 400 tun, z čehož na země mimo Evropu a Středomoří připadalo jen 5,92 %. VEGO, příloha 3, s. 198.

kolik toho s nimi můžeme vykonat, a také vědí – což je nejdůležitější –, nakolik jsme politicky svázání.“ Na nic toho Haus neodpověděl; politické stránky věci se dotýkat nechtěl, a tu měl jak důvod budování loďstva, tak mobilizace.¹⁴⁶⁹ Existenci loďstva admirál nijak neobhajoval ani v plénu, protože „věřím, že se říká nosit sovy do Atén, kdybych chtěl vystoupit za nezbytnost loďstva... ve shromáždění, které v dřívějších letech směřovalo přímo na vládu resoluci, že mají být pro budování floty schváleny prostředky.“¹⁴⁷⁰

Kdo právo námořnictva na existenci jistojistě nezpochybňoval, byl následník trůnu, který se ale nezdál chtít chápat, že jednou ze základních podmínek pro jeho budování je spolupráce vlád. Přál si co nejrychleji zahájit stavbu bitevních lodí, ale nedohlédl za položení kýlů a žádal šéfy Námořní sekce porušit dohodu z roku 1911 a obejít vlády. Montecuccoli i Haus si naopak byli dobře vědomi, že dohoda představuje hranici, kterou není radno překročit, odmítli arcivévodovi toto přání splnit, a lze si snadno představit, že přinejmenším občas by bývali byli raději, kdyby se František Ferdinand o námořnictvo vůbec nezajímal. Montecuccoliho rozčilovalo třeba jeho neustálé vměšování do záležitostí souvisejících s mobilizačními opatřeními za balkánských válek a admirál měl již roku 1906 na arcivévodovu adresu říci, že „co dělám, se jej vůbec netýká!“¹⁴⁷¹ Haus odmítl z následníkovy iniciativy vzešlý návrh na reorganizaci Námořní sekce; František Ferdinand odmítl Hausova kandidáta na přístavního admirála v Pule, Chmelarže, a lze sotva pochybovat, že ani nový velitel námořnictva k arcivévodovi žádné sympatie nechoval.¹⁴⁷² František Ferdinand mu nedával mnoho důvodů názor změnit.

„V úřadě vztek: následník trůnu nechal telefonovat, že nesouhlasil se jmenováním Monte[cuccoli]ho do panské sněmovny,“ zapsal si Haus do deníku k 8. prosinci 1913, „protože byl příliš přátelský k Maďarům [ungarnfreundlich], ale chtěl by mít v panské sněmovně admirála Rippera! ... Návrhy na vyznamenání pro Maďary za spuštění na vodu [*Szent István*]¹⁴⁷³ zdržuje už déle jak tři týdny,“ sčkoliv jiná odsouhlasil obratem. O ncecelé tři týdny dříve, když byl ve výboru uherské delegace rozebírán ostře protiuhersky zaměřený článek z pera Ottokara hraběte Czernina, který byl s arcivévodou v kontaktu, neměl Haus důvod komentovat chování Františka Ferdinanda s o nic větším pochopením. „Odporné! Jako všechno, co dělá, se ani tohle nestalo z nějakého rozumného konkrétního důvodu, jen je tím Uhrám dán pohlavek.“

Hned 9. prosince, při večeři, „jak jsem se Uhlíře zeptal na jeho ženu a děti, přišel Kailer a uvedl tři přání následníka trůnu, z nichž jedno budeme přece muset splnit, a to velkou jachtu, v níž má být přeměněn jeden křižník, který má stát 15 milionů a nebude odpovídat ani jako jachta a ještě méně jako křižník... Uhlíř míní, že následník trůnu nechce, aby se o tom císaři cokoli říkalo. Jízlivě se ho zeptám, jak si to tedy představuje. Kailer se mi před Uhlířem zdá chtít hrát toho, kdo přání následníka trůnu plní, a mě představit jako toho, kdo dělá těžkosti.“¹⁴⁷⁴

¹⁴⁶⁹ Winer Zeitung, 4. 12. 1913, 280, s. 3–6.

¹⁴⁷⁰ *Stenographische Stizungs-Protokolle der Delegation, XLVIII. Session*, s. 294.

¹⁴⁷¹ BAUMGARTNER, vyd., s. 107.

¹⁴⁷² HALPERN, *Anton Haus*, s. 79, 83.

¹⁴⁷³ Vyznamenání byla udělována i při příležitosti spuštění *Viribus Unitis* na vodu – jedním z vyznamenáných byl Sigfried Popper – a František Josef zároveň (18. 6. 1911) vyjádřil své uznání správní radě STT dopisem adresovaným jejimu prezidentovi Arthuru Kruppovi, a to z podnětu Námořní sekce. MRP, z. 1704 a 2862 ex 1911.

¹⁴⁷⁴ MN, Nachlass B/241, Haus: *Gebundene Werke*, 5/VIII, s. 45–46, 54. Jedním z mnoha dalších příkladů může být, že když námořnictvo chtělo začít torpédobé čluny číslovat, požadoval arcivévoda jména a sám je pro 27

Nebylo to arcivévodovo první podobné přání – v říjnu roku 1911, po návštěvě Německa a vlajkové lodi císařského loďstva *Deutschlad*, na niž byl pro Viléma II. zřízen byt, vyslovil následník trůnu přání, aby pro něj byl takový zřízen na *Viribus Unitis*. Úpravy stály necelých 82 tisíc korun,¹⁴⁷⁵ a pochopitelně se jednalo o neškodnější přání, než byla nutnost upravovat konstrukci křižníku. Křižníky *K*, *L*, *M* měly mít podle zadání k projektům výtlak 4500–4800 tun, dosahovat rychlosti 29,5 až 30 uzlů a vyzbrojeny buď 14 děly ráže 12 cm a torpédometry, nebo 12 děly ráže 12 cm a dvěma protiletěckými ráže 9 cm, pancíř měl být přizpůsoben výtlaku.¹⁴⁷⁶ Jen dvě z lodí ale měly být využívány jako křižníky, třetí měla být opravdu postavena jako velká jachta, která mohla být příležitostně využita pro úkoly průzkumného křižníku. Projekt uznáný komisí za nejlepší neobtěžoval výzbroj a rychlost byla oproti skutečnému křižníku jen o málo nižší.¹⁴⁷⁷

Na čem arcivévodovi očividně nepřestalo obzvlášť záležet, byly superdreadnoughty, ale ani poté, co padl projekt stavby na spekulaci, se nezdál na celou záležitost pohlížet zcela realisticky. Když Námořní sekce informovala jeho vojenskou kancelář, že ministerská rada schválila mimořádnou dotaci, nedal se v odpovědi ptát na nic jiného, než zda je již na světě dohoda o programu a zda bude stavba bitevních lodí zahájena již v prvních měsících roku 1914. Pokud by zatím nic dohodnuto nebylo, přál si „s ohledem na enormní výdaje jiných, pro nás za jistých podmínek v úvahu přicházejících, států na svá námořnictva, aby byl pro dokončení nových jednotek určen co nejkratší termín.“ Námořní sekce musela 3. ledna odpovědět v tom smyslu, že jelikož je třeba stavět tak, jak přicházejí peníze, a platit úroky nepřichází v úvahu, je smysluplnější odložit zahájení než stavbu protahovat. Upravený program, který počítal se zahájením prvních dvou bitevních lodí v prvním roce a druhých dvou v druhém nebyl na jednání s ministry financí obou států a zástupcem společného ministerstva akceptován, a tak byly druhá a třetí loď přesunuty až na konec druhého roku mimořádné dotace, definitivně ale měla rozhodnout až ministerská rada, plánovaná bezprostředně po schválení dotace delegacemi.

Čas zatím neměl být promarněn. STT už na vlastní riziko rozkreslovalo plány, vyjednávání byla již dlouho v plném proudu a položení kýlu v této situaci nebylo pro termín dokončení určující. Rychlé dodání děl bylo obtížnější, proto bylo se Škodovkou důvěrně jednáno již v červnu předchozího roku, a firma od té doby – prozatím také na vlastní riziko – pracovala na dělostřelectvu pro nové lodě, první 35 cm věž měla být schopná dodat v srpnu roku 1915. Se zařízením, které měla dělovka k dispozici, by ke konci dotačního období byly všechny lodě dělostřelecky vyzbrojené, rychlejší tempo by znamenalo investice do výroby a prodražení, přesto se i o něm jednalo. První bitevní loď měla být v každém případě položena bezprostředně po příští schůzi delegací a vedení námořnictva chtělo usilovat o takovou změnu programu, aby mohly být lodě s navrženými prostředky a stanovenými splátkami postaveny rychleji.¹⁴⁷⁸

Nakolik se tyto skutečnosti shodovaly s představami následníka trůnu, se Haus mohl přesvědčit třeba koncem března, kdy byl František Ferdinand v Pule. „Pak přeskočí na nové

nových člunů vybíral. Zvolil jen dvě maďarská s tím, že to odpovídá uherskému přínosu pro budování loďstva, což rozčílilo nejen Hause, ale i Bolfrase. Torpédové čluny nakoec dostaly čísla, a Haus si poznamenal, že „následník trůnu se přirozeně bude znovu velmi zlobit.“ Tamtéž, s. 42–43.

¹⁴⁷⁵ RAMOSER, s. 165.

¹⁴⁷⁶ MS/PK, I–4/11 nr. 1766 ex 1913, *Protokoll über die Ratssitzung*, 19. 4. 1913.

¹⁴⁷⁷ SIECHE, *Die Kreuzer*, s. 164–168.

¹⁴⁷⁸ MS/PK, XV–7/8 nr. 6151 ex 1913.

stavby, zvláště na divizi bitevních lodí. Ty musejí být hotovy rychleji, však bude každý stát hodnocen jen podle počtu svých lodí. Předložím mu, že 100 milionů ročně je přece víc, než kdo kdy doufal, říká, že *on* [Hausovo zdůraznění] přivodil tenhle obrat!!! Kvůli programu stavby na mne teď byl trochu rozhněvaný, říkám, že proti usnesení ministerské rady nelze absolutně nic dělat. Míni, že Stabilimento má stavět na vzduchu, dreadnoughty koupí každý rád! Jen hurá stavět (ano, ale úroky!? Ano, úroky!) ... O jachtě-křižníku ani slovo, neodvází se, nebo zapomněl, poněvadž na papír napsal hromadu, ale nepodívá se na ni.“ Následujícího dne se arcivévoda u oběda „dotkne otázky své jachty, ale ne místo křižníku, nýbrž jako nemocniční lodi.“¹⁴⁷⁹

K přípravám stavby nových lodí samozřejmě patřilo rozdělování zakázek mezi obě části monarchie. Tak jako u 312,4milionové mimořádné dotace bylo i nyní třeba dojít k nějaké dohodě, tentokrát ale byla záležitost složitější – zatímco předchozí dotace zahrnovala jen průmyslové artikly, v nové byla zahrnuta i výstavba v přístavech, kterou by bylo nutné kompenzovat na úkor průmyslových zakázek, a tak bylo nutné pokusit se zařídit, aby se jí dělení netýkalo. Dále měla ještě během dotačního období, v létě 1915, zahájit činnost uherská dělovka, která ale neměla získat příliš velký objem zakázek, protože vyrábět těžké lodní dělostřelectvo měla být schopná až od poloviny roku 1921. Mohla tedy dodávat výzbroj křižníků, torpédoborců, monitorů a eventuálně lehká děla bitevních lodí, celkem za asi 6 milionů korun, zatímco celková hodnota dělostřelecké výzbroje bez dálkoměrů byla 83,7 milionu a uherské kvóty odpovídalo 30,5 milionu. Uhry měly být přesně dle Ujednání kompenzovány v polotovarech, surovinách a 50 % celkové potřeby střel, dál Námořní sekce zajít nechtěla a nebylo její vinou, že od uzavření Ujednání se žádná uherská ocelárna nezařídila na výrobu pancíře.

S vyloučením staveb v přístavech se všechny zbývající zakázky daly rozdělit podle kvóty, jenomže to pouze za předpokladu, že, mimo jiné, by v Rakousku 4 loděnice – včetně těch, které válečné lodě zatím nikdy nestavěly – pracovaly na 5 plavidlech v hodnotě 76,1 milionu, zatímco Danubius by stavěl 11 objektů v hodnotě 82,9 milionu korun. Už jen pro přetížení uherské loděnice nebylo možné zakázky rozdělit tímto způsobem. Pokud by ale bylo čistě rozděleno vše, co zbývalo po odečtení nákupů v zahraničí a v Uhrách nevyráběných děl a pancíře, musely by Škoda a Vítkovice pořídit z Uher suroviny a polotovary za téměř 45 milionů, což bylo také nemožné, a nejenže by tyto firmy takový závazek převzaly jen neochotně, ale uherští delegáti by se s takovou formou kompenzace zřejmě nespokojili. Bylo tak třeba kompenzovat ne surovým materiálem, ale například střelným prachem a torpédoborci – rozdělování zakázek bylo v každém případě značně komplikovaným procesem. Mimoto uherské loděnice měly potíže s dodržováním termínů, a to především proto, že je nedodržovali jejich dodavatelé, a měly-li by rakouské loděnice odebírat materiál od uherských firem, požadovaly by garanci včasného dodání – jenomže především ocelárny nechtěly zakázky s hrozícím penále přijímat. Garance včasného dodání by tak mohly být nabídnuty, jen kdyby uplatnil svůj vliv uherský ministr obchodu.¹⁴⁸⁰

Námořní sekce se poučila, tentokrát nepostupovala jednostranně, se zástupci obou ministerstev obchodu se vedení námořnictva nejprve ústně dorozumělo, a pak 20. května

¹⁴⁷⁹ MN, Nachlass B/241, Haus: Gebundene Werke, 5/VIII, s. 92–93.

¹⁴⁸⁰ MS/PK, XV–7/7 nr. 1035 ex 1914, *Referat betreffend die goutenmäßige Verteilung des neuen Flottenkredites*, 5. 2. 1914.

navrhlo rozdělení zakázek na stavbu lodí za celkem 398,3 milionu tak, že rakouskému průmyslu by připadly dvě bitevní lodě, tři křižníky a loď pro transport potravin za celkem 256,2 milionu a Uhrám dvě bitevní lodě, oba monitory a 6 torpédoborců za 142,2 milionu korun. Nejednalo se o poměr odpovídající kvótě, a tak se počítalo s využitím uherského materiálu v rakouských loděnicích, přesně podle Ujednání, a k témuž měla být zavázána i Škodovka tak dalece, jak nová uherská dělovka nestačila dodávat. Předpokladem samozřejmě bylo, že nabídky loděnic budou přijatelné, a rovněž bylo upozorněno, že právě na základě nabídek se uvedená čísla budou měnit – roku 1911 mohla být uzavřena ještě před schválením dotace delegacemi dohoda založená na přesných číslech jen proto, že první dreadnoughty již byly rozestvěny. K jakýmkoliv změnám či zadání zakázek zahraničním firmám vedení námořnictva prohlašovalo získat souhlas obou ministerstev, která ostatně musela souhlasit i s tímto návrhem. Rakousku tak nakonec přiděleny oba monitory, o něž Ministerstvo obchodu žádalo.¹⁴⁸¹

Co se uherské dělovky týče, o zřízení pobočky v Uhrách padla ve Škodovce první zmínka nejpozději roku 1901, k oficiálnímu jednání s uherskou vládou došlo ale až roku 1909 a ani pak celá záležitost nepostupovala nijak rychle. Silnou konkurenci měla Škodovka ve Vickers a také v Kruppovi; roku 1912 se zdálo že uzavření smlouvy mezi uherskou vládou a právě německou zbrojovkou je na spadnutí. Krupp se ale se Škodovkou v tichosti dohodl a stáhl se do pozadí, návrh smlouvy, která měla být uzavřena mezi vládou a oběma nyní spolupracujícími společnostmi tak podávala Škoda. Cílem bylo zřízení zbrojní továrny spravované akciovou společností, v níž by plzeňská firma měla většinu, ovšem konkurenční Vickers vzhledem k tomu, že v případě války vystávalo riziko konfiskace, nabízel postavit továrnu, a pak ji prodat uherské vládě. Ta se ze soupeření mezi konkurenty snažila vytěžit to nejvíce, a jak Teleszky řekl na zasedání ministerské rady, byla to zahraniční firma, tedy Vickers, kterou nakonec vyřadil. Škodovka a spolu s ní i Krupp ale musely souhlasit s tím, že je to uherská vláda, kdo zakládá továrnu, jejímž hlavním akcionářem je uherská koruna. Akciová společnost györské zbrojovky byla ustanovena 13. července 1913, zatímco dohoda mezi Škodovkou a Kruppem byla jen prvním krokem k daleko širší spolupráci, k níž patřilo vymezení sfér vlivu, společný postup při stanovování cen, rozdělování kvót a zisků na zahraničních trzích i vzájemném využívání patentů a licencí.¹⁴⁸²

Vzhledem k tomu, že nová mimořádná dotace měla být vyplácena až od 1 ledna 1915, nebylo tak důležité, že delegace se sešly až koncem dubna, a ne již začátkem roku 1914; zadat zakázky ihned po schválení prostředků mohla Námořní sekce jen potud, pokud nemusela platit úroky. Od poslední schůze uběhly teprve čtyři měsíce a ačkoliv „bouřlivé události na Balkáně odezněly... těžké politické a hospodářské následky těch historických měsíců pociťuje monarchie, každý jednotlivý daňový poplatník a každá rodina až do nejhlubšího nitra. Válečné resorty vystoupí před delegace s novými milionovými požadavky; nesmírný nárůst evropského zbrojení musí velkým dílem nést obyvatelstvo rakousko-uherské monarchie. Nové velké dotace pro vojsko, ještě větší pro námořnictvo budou mět delegace schválit a krizí už tak oslabená hospodářská odolnost obou států bude znovu vystavena té nejtěžší zkoušce.“¹⁴⁸³ Vzhledem

¹⁴⁸¹ MS/PK, XV–7/6 nr. 2338 ex 1914, Námořní sekce oběma ministerstvům obchodu, 20. 5. 1914; nr. 2458 ex 1914, Shuster Hausovi, 23. 5. 1914.

¹⁴⁸² Za války spolupráce dospěla k třístranné úmluvě, jejímž třetím partnerem byl Rheinmetall. JANÁČEK, s. 333–338.

¹⁴⁸³ Neue Freie Presse, Abendblatt, 28. 4. 1914, 17842, s. 1.

k velkým sumám, o něž se jednalo, také nepřekvapí, že středobodem debaty v námořním výboru bylo rozdělování zakázek, výkazy o výdajích a v rámci toho třeba i kvalitativně neodpovídající uherské uhlí. Delegáti si přáli, aby uherskému průmyslu již žádné miliony neutíkaly – roku 1913 mu sice připadl větší objem zakázek, než odpovídalo kvótě, ovšem jen po vyloučení mimořádné dotace, z nákupů na její účet se jednalo jen o 26,47 % –, a zatímco Chorin chtěl více myslet na pozemní vojsko, princ Windischgrätz námořnictvo rozhodně podpořil a Géza Gzülló dodal, že země je silná, a přál si, aby to věděl celý svět.

Haus zmínil, že hospodářská situace obou států neumožňuje stavět rychleji, Teleszky mu za dodržování odpovídajícího tempa i za to, že zaujal toto jediné správné stanovisko, vyslovil dík. Haus také vysvětlil jednu zásadní věc – „pro náhradu třídy Monarch by totiž byly nutné jen tři lodě; a když chceme zároveň nahradit i čtvrtou loď, *Habsburg*, není to třeba přisuzovat tolik stavu *Habsburgu*, jako mnohem důležitější otázce, která se týká celé budoucí organizace loďstva, to jest: že musíme postavit homogenní divizi o čtyřech lodích, jako u třídy *Viribus Unitis*, a už se nesmíme, protože již jednu mocnou divizi máme, znovu vrátit k divizi o třech lodích. Nutnost homogenity v divizi opravdu nemusím více rozebírat... Nyní sestávají všechny staré svazy ze tří lodí; letos ale nenajdeme u žádné námořní mocnosti divize o třech lodích: všechny mají čtyři lodě... To je hlavní důvod, proč jsme do programu spoluzaradili náhradu *Habsburgu*, ačkoliv... do zařazení nových jednotek budou lodě třídy *Habsburg* již také dvacet let staré.“¹⁴⁸⁴ Debata v plénu se pak změnila na monolog zpravodaje Viktora Molnára, načež byly požadavky námořnictva schváleny.¹⁴⁸⁵

Ve vojenském výboru rakouské delegace si při debatě o požadavku námořnictva vzali oblíbené téma uherského ministra financí za své sociální demokraté Němec a Leuthner. „Námořnictvo není užitečné, pokud není podepřeno dobře vedenou hospodářskou politikou,“ byl názor prvního, a „když je jednou zavedena určitá rychlost stavby, přijou k beztak už značným silám, kterými velení námořnictva diponuje, ještě síly průmyslu a jemu sloužícího tisku a poslanců, které spolupracují, aby zrychlené tempo udržely,“ mínil druhý.¹⁴⁸⁶ Haus na to řekl, že loďstvo by mělo čítat 16 bitevních lodí odpovídajících moderním požadavkům, a „řekněme, že jsme tohoto stavu dosáhli, následek pro rozpočet by tak byl ten, že bychom v pěti letech měli postavit čtyři bitevní lodě, přesně jak bylo tehdy [v programu představeném Montecuccolim] zamýšleno k včasné náhradě zastaralých bitevních lodí, za jejichž životnost bylo přijato 20 let. Nynější mimořádná dotace, která je rozdělená na pět let, teoreticky zcela odpovídá dotyčnému programu.“¹⁴⁸⁷

„Radostně ověšené vlaječkami plují nové lodě pana velitele námořnictva ve světovém moři rakouského státního dluhu,“ pokračoval Leuthner v plénu. Ani Kramář neviděl situaci růžově. „Když se odebereme do bezbřehé všeobecné světové politiky, a měli bychom tam s naším loďstvem vyrovnat jisté manko, které spočívá na jiném místě, pak přicházíme na dráhu dreadnoughtů, kterou ekonomicky vůbec neunášíme,“ pročež by rád, aby se loďstvo omezilo na obranu pobřeží. Dohlížet na únosnost programů námořnictva ale nebyl v první řadě Hausův úkol. „Musím se odvolat na oba ministry financí,“ odpověděl, „když prohlásili, že zátěž, jakkoliv těžká a vysoká je, může být oběma částmi monarchie nesena.“ Co se mnoha jiných

¹⁴⁸⁴ Pester Lloyd, Abendblatt, 13. 5. 1914, 108, s. 1–2; Pester Lloyd, 14. 5. 1914, 113, s. 2–3.

¹⁴⁸⁵ Pester Lloyd, 20. 5. 1914, 119, s. 2.

¹⁴⁸⁶ Wiener Abendpost, 12. 5. 1914, 108, s. 3–4.

¹⁴⁸⁷ Wiener Zeitung, 13. 5. 1914, 109, s. 2.

problémů týkalo, řekl admirál jasně, že „jsme rádi, že s politikou nemáme vůbec nic co dočinění.“¹⁴⁸⁸ Plénum delegace Říšské rady přijalo požadavky válečného námořnictva pro rozpočtové období 1914/15 dne 28. května, měsíc před zavražděním následníka trůnu, a císař usnesení delegací schválil 14. června, o pouhé dva týdny dříve, než se monarchie vydala na cestu směřující ke světovému válečnému konfliktu.

Sled osudových událostí utřel stavbu nových lodí velmi rychle. Do čerstvě schválené splátky mimořádné dotace bylo zařazeno 23,3 milionu na bitevní loď *VIII*, na *IX* rovných 15 milionů a na křižník tři miliony,¹⁴⁸⁹ ale již 10. srpna psal Engel ohledně maximálního šetření na výdajích rozpočítaných pro mírové časy. „V úvahu připadá především stavba lodí, jejíž odklad se za současných poměrů zdá snadno možný,“ psalo se z Ministerstva financí a vedení Námořnictva obratem vydalo cirkulář nakazující „všechny výdaje, které jdou přes udržení běžného provozu, bezpodmínečně odložit.“¹⁴⁹⁰ Kontrakty nestačily být uzavřeny, protože plány byly s konečnou platností stanoveny až krátce před vypuknutím války, k ničemu dalšímu v tomto směru přikročeno nebylo. Ve Škodovce se pomalou pracovalo na dělech a věžích pro dvě lodě, ve Vítkovicích na pancíři pro jednu, aby nemuseli být propuštěni odborní pracovníci.¹⁴⁹¹

Již během prvního půlroku války se ukázalo, že jakkoliv námořnictvo mělo tolik uhlí, že je již nemělo kde skladovat – během roku 1913 bylo koupeno přes 405 tun uhlí, více jak dvojnásobek oproti předchozímu roku –, stále jej bylo málo. Navrch bylo 75 % dovezeno z Velké Británie, s níž Rakousko-Uhersko nyní vedlo válku, s 11,6 % ze Spojených států nyní také nebylo možné počítat. Domácí produkce kryla jen 1,6 %, z Německa přišlo 12,1 %. Za války se námořnictvo stalo závislým na dovozu německého uhlí, především z vestfálských dolů, jehož přeprava po železnici nejenže byla velmi obtížná sama o sobě, ale na prvním místě byly potřeby armád, co se využití železnic týkalo, a německého námořnictva, co se týkalo vestfálského uhlí. Operativní loďstvo přitom spotřebovalo 1000 tun uhlí za hodinu.¹⁴⁹² Už v prosinci 1914 bylo možné konstatovat, že „naše malá zásoba uhlí vyžaduje ekonomii, která ochomuje operativní rozhodnutí.“ Stejně tak se ukázalo nutným zvětšit zásobu munice, zvláště pro lehká a střední děla, a „už v míru velmi citelný nedostatek důstojníků, inženýrů a komisařů se ve válce ukázal opravdovou pohromou, již bylo ohledně důstojníků zatím nemožné napravit, protože vzdělávání dorostu nemohlo s růstem loďstva držet krok.“ Také již nebylo možné pochybovat o nutnosti zřídit zcela zajištěnou základnu situovanou na střed úseku pobřeží, který měla chránit, tedy do střední Dalmácie, a vybavit ji vši odpovídající infrastrukturou.

Záhy se prokázala i nezbytnost investovat do dunajské flotily, a bylo možné předpokládat, že „nějaká akce velkých bojových lodí může mít za následek změnu pohledu na podrobnosti v provedení tohoto typu lodí. Na skutečnosti, že právě schválený počet náhrad za třídy *Monarch* a *Habsburg* je pod minimem toho, co v této kategorii lodí musí být nejrychleji

¹⁴⁸⁸ *Stenographische Sitzungs-Protokolle der Delegation, XLIX. Session*, s. 532–547.

¹⁴⁸⁹ *Wiener Zeitung*, 19. 6. 1914, 138, s. 1–14. *AICHELBURG, Register*, s. 173 mylně uvádí, že rozpočet pro stavbu prvních dvou lodí byl schválen roku 1913.

¹⁴⁹⁰ *MS/PK, XV–7/8 nr. 4026*.

¹⁴⁹¹ *MS/PK, XV–7/8 nr. 4993 ex 1914, KA Keil, Promemoria*, 23. 10. 1914.

¹⁴⁹² *SONDHAUS, The Naval Policy*, s. 261, 330.

pořízeno, ale další válečné zkušenosti jistě nemohou nic změnit.“¹⁴⁹³ Kontradmirál Franz rytíř Keil, druhý zástupce šéfa Námořní sekce, nebo spíše zástupce Kailera jakožto Hausova zástupce, se již toho podzimu zamýšlel nad tím, zda by nebylo nejvhodnější nechat nové lodě přeže všechno stavět, což by, dle jeho názoru, firmy jistě přivítaly. Stavba lodí byla ostatně odsunuta s tím, že za nepřiliš dlouhou dobu se vrátí běžné poměry a vše bude pokračovat; z vojenského úhlu pohledu se mu nezdálo vhodné déle čekat, a tak se zamýšlel nad nutnými změnami v programu stavby. „Nikdo neví,“ napsal na podzim 1914 Haus, „co [válka] přinese. Nikdo neví, v jaké situaci naše monarchie na konci války bude, co z našeho námořnictva bude ještě zbývat a co tehdy budeme potřebovat. I jen myslet na jakýkoliv program stavby lodí je přebytné a zcela předčasné.“¹⁴⁹⁴ Admirál, který zemřel 8. února 1917, se nikdy nedozvěděl, jak velkou měl pravdu.

Montecuccoli si z událostí spojených se stavbou první divize dreadnoughtů vzal ponaučení. Stavba na vlastní riziko, tutlání, slovíčkaření, vysvětlování, dluhy, výtky a přísnější kontrola na jedné, o rok dříve dokončené lodě na druhé straně... Cokoliv mohlo svádět k myšlence, že v zájmu připravenosti loďstva stojí zato přestát všechny bouře, jenomže admirál nejenže si odnesl mnoho nepříjemných zážitků a zkušeností, ale především správně pochopil, že by se jednalo o pyrrhovo vítězství. Tato cesta nemohla vést k ničemu jinému než k nepřátelství mezi správou námořnictva a vládami a parlamenty, což byl stav dlouhodobě neudržitelný, a Montecuccoli později dokonce litoval, že na ni vůbec kdy vkročil. Nepochybně se jednalo o stěží zapomenutelný prohřešek spojený s těžkostmi, které ve výsledku nepřinesly nic než další těžkosti.

Šéf Námořní sekce si během roku 1911 musel uvědomit, že tak jako dosud postupovat nemůže. Debaty na zasedáních ministerské rady se zdají stávat méně emotivními, Montecuccoli začal být opatrnější ve všem, do čeho se pouštěl. Podporu vlád potřeboval, potřeboval jejich peníze, potřeboval je mít na své straně proti Schönaichovi i všem dalším ministrům války, kteří mu nechtěli přepustit ani milion navíc, a to vlády uklidňovaly emoce spojené se stamilionovými výdaji, které zařazovaly do svých rozpočtů, jež musely obhájit před parlamenty. Politická situace v obou státech byla značně nestabilní a chtít po vládách porušovat vlastní dohody, pokud ony soudily, že pro to nejsou správné podmínky, znamenalo žádat po nich sebevraždu. Jít proti vládám znamenalo nejen jít hlavou proti zdi, ale také jít sám proti sobě. Když už se Montecuccoli jednou rozloučil se zaklínadlem obrany pobřeží, musel za své loďstvo bojovat, ovšem roku 1912 již věděl, že existuje hranice, za níž zajít nelze, aniž by to bylo víc ke škodě než k užitku. Dohody s vládami a s delegacemi bylo třeba dodržovat, a tak pokud je Montecuccoli nedokázal přemluvit sám, hledal někoho či něco, co by mu pomohlo. Náhrada za třídu Monarch možná čekat nemohla, ale ve vyšším, dlouhodobém zájmu námořnictva čekat musela. Admirál tedy nijak nespěchal splnit přání následníka trůnu, který se celé záležitosti nezdál nijak hlouběji rozumět, a využít všechny prostředky. Ostatně rezignovat Montecuccoli kvůli tomu, že se nepodařilo stavbu superdreadnoughtů prosadit, pravděpodobně

¹⁴⁹³ MS/PK, XV–7/8 nr. 4935 ex 1914, *Bemerkung zum Eisischtsakte des k. u. k. Kriegsministeriums Abtlg. 15/B no. 1551 ex 1914*, nedatováno; *Beiblatt zum Eisischtsakte des k. u. k. Kriegsministeriums Abt. 15/B no. 1551 ex 1914*, prosinec 1914.

¹⁴⁹⁴ MS/PK, XV–7/8 nr. 4993 ex 1914, KA Keil, *Promemoria*, 23. 10. 1914.

by se nestalo zdaleka tolik, jako kdyby uherská vláda podala demisi proto, že stavba lodí byla zahájena bez jejího souhlasu.

Haus si mnohé z toho taktéž uvědomoval, kaňku na pověsti námořnictva mu ihned připomněli sami ministři, když je navštěvoval při příležitosti svého jmenování do funkce šéfa Námořní sekce, ale události na Balkáně se zdály mluvit ve prospěch jeho plánu se spekulací. Kromě toho mu chyběly Montecuccoliho bezprostředná zkušenosti z jednání s vládami, a tak se pokusil je pro podnik získat. Ovšem italsko-turecká a balkánské války sice možná způsobily, že mnozí delegáti byli ochotní schválit takřka cokoliv, ale také že oba státy se dostaly do obtížné finanční situace, a návrh Lukácsova vláda měla příliš mnoho starostí sama se sebou, aby riskovala. Haus věděl, že přes mrtvolu cesta nevede, a než aby jednal za zády vlád, rozhodl se být trpělivý.

Komu trpělivost scházela, byl následník trůnu, a pokud lze soudit podle jemu určeného referátu a zejména citovaného Uhliřova dopisu, personál jeho vojenské kanceláře zastával podobná stanoviska, pročež nemohl věci uvést na pravou míru. Tato skutečnost nepochybně přispěla k tomu, že vzájemné vztahy mezi srčivěvodou a oběma šéfy Námořní sekce se v době, kdy se rozhodovalo o druhé divizi dreadnoughtů, musely citelně ochladnout. Stav věcí přitom nebyl tak komplikovaný, aby nebyl k pochopení, jen bylo třeba se zbavit jistých předsudků. Měli je mnozí. „Kdyby se pan delegát,“ řekl Haus na poslední schůzi delegací Leuthnerovi, „účastnil jedné ministerské rady, zcela určitě by výrok... že v Rakousku platí a vládne jen vojenská moc, výrazně pozměnil. Kdyby pan delegát viděl, jak se do požadavků správ vojska a námořnictva pustí ministři financí a jak všichni ostatní ministři ministrům financí hned ustoupí, když předloží něco nežádoucího, pak by svůj názor poněkud změnil.“¹⁴⁹⁵

Žádný z obou států nebyl hospodářsky tak silný, aby bez mrtknutí oka splnil vojenským resortům všechna přání. Jak již dříve naznačil Biliński, z bankrotu by sotva vzešlo něco dobrého, a krize na Balkáně byly jak příležitostí zdůrazňovat, že je třeba silné loďstvo, tak že na válku je třeba připravit se také finančně. Vlády přitom nic nenamítaly proti stavbě lodí jako takové, ale zde je druhé podstatné pojítka mezi děním okolo třídy Tegetthoff a Ersatz Monarch, které nelze dostatečně zdůraznit tím spíše, že dosud bylo přehlíženo,¹⁴⁹⁶ ačkoliv Teleszky je již jasněji vyjádřit nemohl. „Das Tempo sei die Hauptfrage,“ shrnuje je protokol ze zasedání ministerské rady.¹⁴⁹⁷ Propouštění dělníků a prázdné skluzy, půjčky, úroky a odčerpávání kapitálu, to vše proto, že vedení námořnictva se roku 1909 rozhodlo nechat dva dreadnoughty stavět dříve, než byly k dispozici finanční prostředky. Jenomže loďstvo nemělo být budováno tak, aby tím státům i Námořní sekci vznikalo co nejvíce potíží, ale tak, aby byl jeho rozvoj v souladu s finančními možnostmi obou částí monarchie.

Haus i Montecuccoli za superdreadnoughty bojovali, argumentovali pro ně vším od řeckých nebo tureckých snah přes povinnosti vůči spojencům po nutnost udržet kontinuitu práce v loděnicích. Když byl pátý dreadnought škrtnut poprvé, nechtěl Montecuccoli toto rozhodnutí přijmout než na rozkaz císaře, a Haus si pro jednání s Teleszkym a Lukácsem zjednal podporu císaře i ministra zahraničí, ani jeden se ale neodhodlal překročit již roku 1910 stanovenou hranici. Ne, zahájit stavbu nových lodí nebylo nutné tak naléhavě, aby kvůli tomu námořnictvo

¹⁴⁹⁵ *Stenographische Stützungs-Protokolle der Delegation, XLIX. Session*, s. 546.

¹⁴⁹⁶ Nejpodrobněji je boj za náhradu třídy Monarch rozebrán v HALPERN, *The Mediterranean Naval situation*, s. 170–178; dále SONDHAUS, *The Naval Policy*, s. 227–228; VEGO s. 154–155.

¹⁴⁹⁷ PA XL, gmcpz 507 ex 1913.

nebo uherská vláda byla ochotná riskovat svou budoucnost, a nakonec kvůli ní žádná vláda nechtěla ani okrádat soukromníky o kapitál. Válečné námořnictvo si za své problémy částečně mohlo samo, jeho postavení by ale bylo samozřejmě snazší, kdyby se Rakousko-Uhersko mohlo hospodářsky měřit s ostatními velmocemi. Z dlouhodobého hlediska byla únosnost rozhodujícím kritériem, a nakonec postavit každých pět let čtyři bitevní lodě odpovídalo jejich dvacetileté životnosti. Rakousko-uhersko se tak v polovině roku 1914 zdá vrátit tam, kde bylo před osmi nebo i před patnácti lety. Tak jako třídy *Monarch*, *Habsburg* nebo *Erzherzog* měla být i *Ersatz Monarch* stavěna pět let a neměly za ni být placeny úroky.

Urychlovat stavbu lodí bylo možné jen do té míry, do jaké dovolovaly pečlivě vyměřené finanční prostředky a tempo nikdy nepřestalo být důležité. Ze strany vlád proto, že nebylo možné rozpočet skokově navyšovat nebo vše naráz dohonit, jak se nechali roku 1900 slyšet Böhm a Széll,¹⁴⁹⁸ nebo kvůli kruhu dluhů, půjček a úroků, proti němuž bojoval Teleszky, ze strany námořnictva proto, že obrana monarchie a jejich zájmů žádala své. Dokud ale měly do sestavování rozpočtů co mluvit vlády, byla vždy na prvním místě finanční a hospodářská situace států. Je pravděpodobné, že jakkoliv mnoho ústavněprávních argumentů Lukács s Teleszkym v debatách o projektu spekulativní stavby použily, nebyly pro ně na prvním místě. Ne všichni uherští ministři měli navržený postup za protiústavní,¹⁴⁹⁹ a nelze vyloučit ani to, že Teleszky ve skutečnosti nevěřil tomu, co sám psal a říkal. Vzheledem k tomu, jak stál za svým názorem, že je nezbytně nutné stavět tak, jak přicházejí peníze, i tehdy, kdy už vše bylo zcela legální, naznačuje, že právě tempo pro něj bylo tím rozhodujícím. Jeho návrh, že STT může stavět bez úroků a připomínku, že – jak měl říci sám Haus – firma musí mít radost, že může zaměstnat dělníky,¹⁵⁰⁰ není důvod chápat jako myšleny vážně. Naopak jejich jediným účelem mohlo být ukázat admirálovi, jak bezvýchodná situace je. Myšlenka, že STT by stavělo bez úroků, byla absurdní a možnost, že by peníze byly uvolněny dříve, vyloučená.¹⁵⁰¹

Schönaichem přijatý závazek, že vojenské resorty si s prostředky příslibenými roku 1911 vystačí, nebyl neporušitelný. Lukács si mohl pamatovat, že František Josef roku 1898 během debaty o rozpočtu námořnictva řekl, že z toho, cokoli sahajícího za následující rozpočet si ministři dohodnou mezi sebou, nemělo by se stávat závazným a nemělo by být předkládáno delegacím. Nelze ale podceňovat skutečnost, že Lukáčsovu vládu mohl jeden chybný krok stát úřad, a v neposlední řadě by porušení dohody znamenalo zrychlit tempo stavby lodí. Neměl-li stát prostředky, bylo vyloučené je zvýšit, a právě na tom se zdálo vládám záležet nejvíce, jen přístup ke konkrétním záležitostem se lišil ministr od ministra. Teleszky byl během boje o dřívější zahájení stavby lodí třídy *Ersatz Monarch* od samého začátku nekompromisní, zatímco Zaleski zaujal benevolentnější stanovisko, aby jen pak vystřídal Engel, který přesvědčení uherského ministra financí alespoň částečně sdílel.

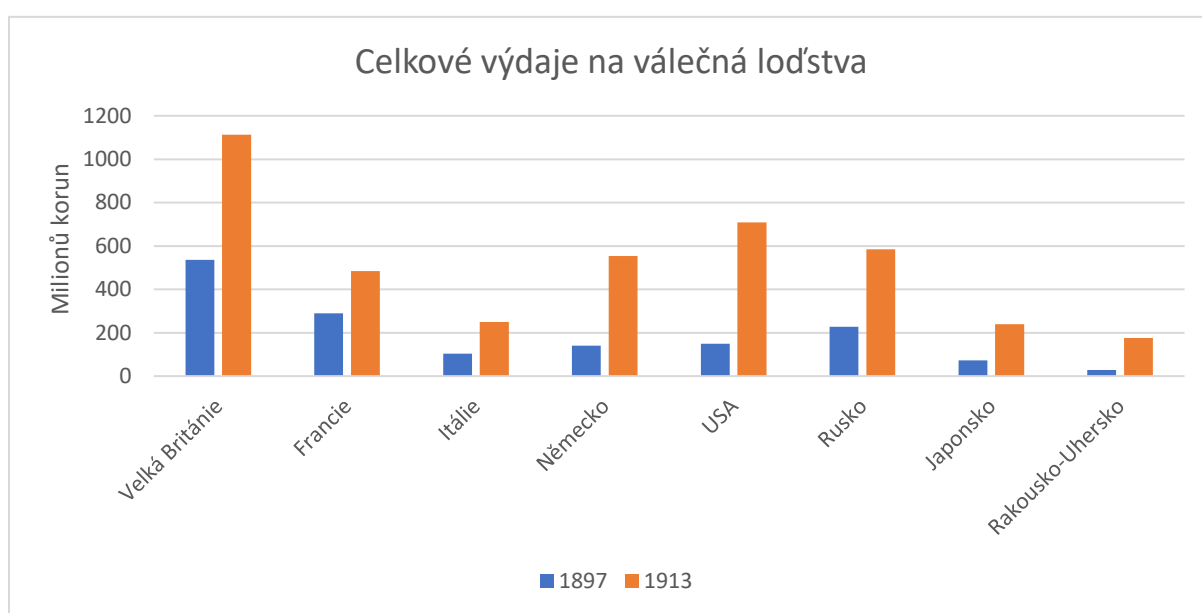
¹⁴⁹⁸ PA XL, gmcpz 420 ex 1900.

¹⁴⁹⁹ HALPERN, *Anton Haus*, s. 107.

¹⁵⁰⁰ PA XL, gmcpz 510 ex 1913.

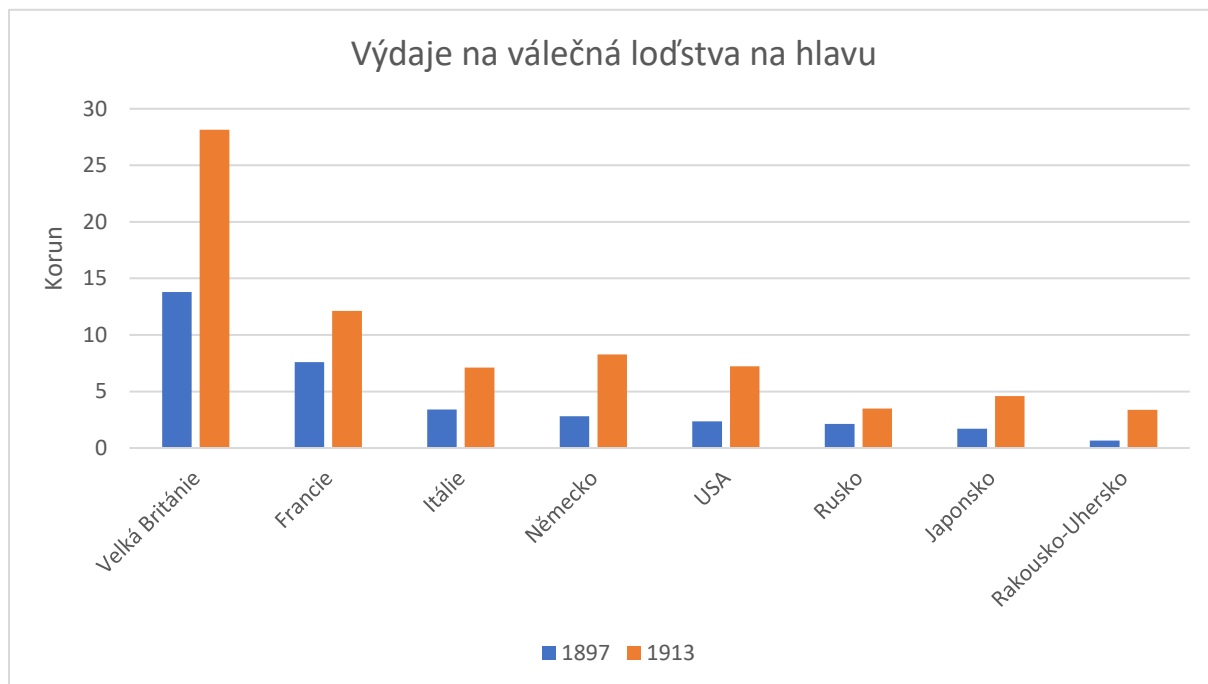
¹⁵⁰¹ Vzhledem k tomu, že nejsou k dispozici doslovné záznamy jednání ministerské rady, je velmi těžké odhadnout, nakolik se tato teorie blíží skutečnosti. Podle Hausova deníku ministři věřili, že STT bude stavět bez úroků, což se nezdá s protokolem ze zasedání příliš slučitelné. Vztahy mezi Hausem a Teleszkym se nezdají být nepřátelské, i jejich první rozmluva o stavbě *superdreadnoughtů* na spekulaci proběhla v přátelském duchu a a admirálovi se uherský ministr zdá být sympatický – na druhou stranu dokázal být Teleszky vůči Hausovi velmi chladný. MN, Nachlass B/241, Haus: *Gebundene Werke*, 5/VIII, s. 28, 56; HALPERN, *Anton Haus*, s. 107.

Výdaje na námořnictvo představovaly pro státní finance stále větší zátěž, a to nejen v habsburské monarchii. Přes výrazné navýšení investovalo Rakousko-Uhersko do svého loďstva nejméně ze všech velmocí, a to ne proto, že by admirálové a politici nechtěli loďstvo posilovat, ale především proto, že více si monarchie dovolit nemohla. Roku 1910 šlo 15,7 % všech výdajů Rakouska na vojenské účely a jednalo se až o třetí nejnákladnější okruh státních výdajů. V čele byly železnice s 26,8 % a na druhém místě státní dluh s 18,8 %.¹⁵⁰² Mimo jiné právě pro státní dluh bude jakékoliv porovnání celkových státních výdajů s návrhy rozpočtů vojenských resortů zavádějící, protože stamiliony na potřeby vojska a námořnictva si jak Rakousko, tak Uhry půjčovaly – fakticky se tedy výše výdajů na vojsko a námořnictvo nerovnála návrhům jejich rozpočtů ani jejich útratám, nýbrž součtu výdajů krytých z řádného rozpočtu států, splátek půjček a úroků připadajících na ten který rok. I proto jsou data v následujících grafech zkrslena, nicméně lze konstatovat, že nemohlo-li Rakousko-Uhersko do svého loďstva investovat více, muselo na moři zůstat tou nejslabší velmocí.

Graf 2: Celkové výdaje na válečná loďstva
(Zdroj: *Jahresbericht 1897*, s. 150; *Jahresbericht 1913* s. 183.)

¹⁵⁰² WANDRUSZKA, URBANITSCH, BRUSATTI, vyd. *Die Habsburgermonarchie*, sv. I, s. 87, 92.

Graf 3: Výdaje na válečná loďstva v přepočtu na hlavu
(Zdroj: *Jahresbericht 1897*, s. 150; 1913 s. 183.)

7 Závěr

V květnu 1914 mohl uherský delegát Géza Gzüllő se zadostiučiněním konstatovat, že „britští a němečtí námořní důstojníci prohlásili, že rakousko-uherské námořnictvo patří k elitním námořnictvům světa.“¹⁵⁰³ Již několik let je nebylo možné přehlížet, a tak mohl už o dva roky dříve jeho rakouský kolega Hugo svobodný pán Glanz připomenout, že „v debatě v britském parlamentu je k odůvodnění dalšího zbrojení přibírána i stavba našich dreadnoughtů.“ Stavba dreadnoughtů se zdála být posledním důkazem, že rakousko-uherské válečné námořnictvo se přestalo omezovat na obranu pobřeží, ovšem jak dále uvažoval tentýž delegát, když vůdce britských konzervativců Arthur Balfour „mínil, že Rakousko-Uhersko se svým malým pobřežím a bez kolonií se právě chystá stát jednou ze silných námořních mocností, je přehánění očividné.“¹⁵⁰⁴ Rakousko-Uhersko ovšem chtělo své pobřeží bránit aktivně a ofenzivně, jak velitelé jeho námořnictva veřejně přiznávali, a stále silnější bitevní lodě nechávali stavět proto, aby mohly při vhodné příležitosti zaútočit a svést bitvu. Tento typ plavidel ostatně nebyl k ničemu jinému tak vhodný jako právě k bitvě.

Vedení c. a k. válečného námořnictva byly velmi blízké teorie o námořní nadvládě, dosažitelné ať už bitvou nebo blokadou, ale v každém případě vyžadující bitevní lodě, jejichž stavba stála od přelomu století ve středu zájmu a na niž byl kladen hlavní důraz. Tehdy populární přesvědčení, že válečné loďstvo je předpokladem úspěšné hospodářské expanze, a tím i jedním z pilířů velmocenského postavení, patřilo k argumentům pro rozvoj loďstva, tak jako samotná ochrana námořního obchodu monarchie a jejích zájmů, kdekoliv je bylo třeba zastupovat. Křižníků, které by mohly a měly zámořský obchod chránit a reprezentovat monarchii v zámoří, byl ale nedostatek a Rakousko-Uhersko si sotva mohlo dělat naděje chránit za války svůj námořní obchod kdekoliv mimo Jadran. Zatímco ony i torpédoborce a ponorky mohly takřka vždy počkat, bitevní lodě nejenže byly stavěny jedna za druhou, ale jejich stavba spěchala více než cokoli jiného.

Bránit pobřeží jen pomocí min a ponorek bylo zamítnuto, prostředky malé války zanedbávány, přednost dostávalo bitevní loďstvo, nebo spíše jeho samotné jádro, bitevní lodě, a měřítkem jeho síly se nejpozději od roku 1905 začala stávat Itálie. Mělo být tak silné, aby si Italové dvakrát rozmysleli, než zahájí proti Rakousku-Uhersku válku, případně dokonce rovnocenné, což by je od tohoto úmyslu mohlo zcela odradit, a pokud by se tak nestalo, mělo s italským loďstvem svést bitvu, která by rozhodla o nadvládě nad Jadránem. Nikdy se nejednalo se o reakci na bezprostřední ohrožení z italské strany, šlo pouze na přípravu pro všechny případy, na okamžik, kdy by se habsburská monarchie dočkala od svého pochybného spojence nějakého velmi nepříjemného překvapení. Mimoto, dokud panovala oboustranná podezřívavost, byla Itálie pro budování loďstva stejně dobrým argumentem jako cokoli jiného, a možná ještě lepším, protože byla tak blízko a v případě války by si nárokovala nadvládu právě nad tím mořem, k němuž jedinému mělo Rakousko-Uhersko přímý přístup. Naději udržet s ní krok v počtu nejmodernějších bitevních lodí dala takzvaná revoluce *Dreadnoughtu*, a možná ještě více ji živila osobitá italská šnečí metoda námořního zbrojení.

Ať již Montecuccoli věřil, že Itálie je první v řadě nepřátel, s nimiž by se monarchie na moři mohla utkat, nebo ji jen používal jako vhodný argument pro podporu svých plánů, faktem

¹⁵⁰³ Pester Lloyd, Abendblatt, 13. 5. 1914, 61, s. 2.

¹⁵⁰⁴ Neue Freie Presse, 26. 9. 1912, 17275, s. 5.

je, že nebýt připraven na námořní válku proti Itálii znamenalo nebýt připraven takřka na nic, protože všechny ostatní velmoci byly na moři ještě silnější než Itálie, a i státy východního Středomoří začaly v posledních předválečných letech svá loďstva výrazně posilovat. Podstatnější je, že pro křečovitou snahu vyrovnat síly divizí bitevních lodí s oním státem, který ovládal západní břeh Jadranu, byla zanedbávána příprava na všechny ostatní možnosti, na všechny scénáře, v nichž by k bitvě o nadvládu nad mořem nedošlo. Rychlá plavidla a ponorky, jimž by v takovém případě připadla hlavní role, svými počty pro takovou možnost nedostačovaly, a skutečnost, že v rozhodující bitvu tehdy věřil ledaskdo, není omluvou. Rakousko-uherské loďstvo bylo stále slabé, jeho velení by se k bitvě odhodlalo jen za vhodných okolností, které zvláště v případě války s jinou velmocí, než byla Itálie, nemusely vůbec nastat, a k nahrazování zastaralých křižníků a torpédoborců bylo přikračováno tak pomalu, že tato plavidla nemohla stačit chránit transporty podél dalmatského pobřeží, ztěžovat nepřátelský průzkum a sama sledovat jeho pohyby, natož aby ještě doprovázela bitevní loď jako eskorta. Ještě nápadnější se tato skutečnost stává v okamžik, kdy je do protikladu postavena činnost na opačné straně Jadranu – italské torpédoborce, průzkumné lodě a ponorky budily jen minimální rozruch. Pokud už se Rakousko-Uhersko rozhodlo spěchat, dospíhalo stavět bitevní loď.

Že investice do bitevních lodí možná nejsou tak nutné, se snažili upozorňovat mnozí delegáti. „Dalmatské ostrovy jsou od přírody tak vytvořené, že poskytují stálou ochranu, přinejmenším základ ochrany, pro naše pobřeží a zájmy,“ zmínil v listopadu 1910 delegát Josef Bugatto,¹⁵⁰⁵ jenomže právě té ochrany, která byla v přímém protikladu k dobytí nadvlády v bitvě. Právě v tu přítom vedení c. a k. válečného námořnictva věřilo, lhostejno, že nadvládu nad úzkými moři tehdy již nebylo možné získat a že pro monarchii by nemusela být rozhodující. „Pro případ, že Rakousko omezí válčiště na Jadran nebo námořní válku na pouhou obranu pobřeží,“ stálo v brožuře „Die Probleme der österreichischen Flottenpolitik“ vydané roku 1912, „nenabízí námořní nadvláda Rakousku-Uhersku žádnou podstatnou výhodu; a na druhou stranu se Rakousko nemusí bát italské námořní nadvlády, protože mu nemůže nijak uškodit.“ Pokud tedy existoval důvod bitevní loďstvo budovat, byl na světových mořích, válečné loďstvo bylo třeba, „protože v důsledku jeho existence je politické postavení státu hodnoceno mnohem výše... jeho politickým a hospodářským aspiracím se vyjde vstříc spíše než bez takového mocenského faktoru.“ Válečné lodě měly reprezentovat v zámoří sílu státu, to je pravda, ale v rakousko-uherském případě to v drtivé většině případů byly zastaralé křižníky. „Nu, nyní stavíme dreadnoughty,“ dodala k argumentům uvedeným v brožuře redakce Der Morgen, „ale podíl na čínské půjčce – jen jeden příklad – Rakousko nemohlo prosadit a nedávno se objevilo hlášení našeho generálního konzula v jižní Číně, který se podívoval, proč Rakousko vůbec není v tamním obchodu zastoupeno. Proč je tedy stavíme, ty dreadnoughty?“¹⁵⁰⁶

Pokud se jednalo o rakousko-uherský obchod s Čínou, v letech 1910–1914 se jeho hodnota sice více jak zdvojnásobila, ale pořád se jednalo jen o cca 54,4 milionu korun,¹⁵⁰⁷ méně, než stála *Viribus Unitis*. Naproti tomu jen do Německa bylo z monarchie roku 1912 vyvezeno zboží za více jak 1,2 miliardy korun¹⁵⁰⁸ a podporu dreadnoughtů k tomu nepotřebovalo; kdo se podíval do statistik, mohl nad zámořským obchodem a vši jeho podporou mávnout rukou. Je

¹⁵⁰⁵ *Stenographische Sitzungs-Protokolle der Delegation, XLIV. Session, s.786.*

¹⁵⁰⁶ Der Morgen, 12. 8. 1912, 33, a. 2.

¹⁵⁰⁷ SKŘIVAN, st., SKŘIVAN ml., NOVOTNÝ, KOČVAR, s. 60.

¹⁵⁰⁸ VEGO, příloha 4, s. 198.

ale třeba připustit, že se jednalo spíše o princip. Velmoc se musela v zámoří nechat vidět, musela chránit své zájmy, ať už byly jakékoliv, a bylo třeba, aby všichni věděli, že za klounovými křižníky využívanými jako stacionární lodě na Dálném východě stojí divize dreadnoughtů. Zda by bývalo lepší, kdyby se Rakousko-Uhersko reprezentovalo modernějšími křižníky a činilo lepší dojem na první pohled, nebo mělo dostatek vhodných plavidel, aby byla jeho vlajka ve vzdálenějších koutech světa k vidění častěji, je jiná otázka. Že takové lodě nemělo k dispozici, byl výsledek orientace vedení námořnictva na rozhodující bitvu.

Rakousko-uherské bitevní lodě nikdy nepřestaly patřit k menším, a nikdy také nepatřily k rychlým, což je nápadné zejména při porovnání Ersatz Monarch a italské třídy Caracciolo; protože nebyly nápadné malým akčním rádiem,¹⁵⁰⁹ odrážely jejich charakteristiky spíše potřebu šetřit nebo necht' pouštět se do odvážnějších projektů než nutnost držet se při pobřeží. Co se týče ostatních mocností, je těžké si představit situaci, kdy by habsburská monarchie stála sama proti všem balkánským státům, které těsně před první světovou válkou poutaly mnoho pozornosti, a každý z nich sám, stát proti Rakousku-Uhersku, by se na moři jistě uchýlil k malé válce – chytat řecké křižníky přitom mohly rakousko-uherské dreadnoughty stejně těžko jako italské torpédoorbore a k ostřelování pozemních cílů mohl sloužit bitevní křižník možná lépe než dreadnought, protože jeho vysoká rychlost jej činila těžším cílem pro ponorky.

Za balkánských válek se protiitalský osten, alespoň při pohledu zvenčí, vytrácí, a nelze vyloučit, že jen proto, že místo Itálie jako argumentu pro budování branné moci a nepřítel číslo jedna zaujaly balkánské státy. V posledních předválečných letech začalo být mnohem více pozornosti věnováno i celkové situaci ve Středomoří – rakousko-uherské loďstvo tehdy již bylo dostatečně silné, aby na něj bylo možné pohlížet jako na významný mocenský faktor, a pak tu byla trojspolková námořní spolupráce. Zda je už s ohledem na podmínky aliance moudřejší připravovat se na společný postup proti francouzským námořním silám, nebo na souboj s Itálií o Jadran, to bylo věcí celkové zahraničněpolitické strategie. „Bylo nezbytné vědět, kterou cestou se zahraniční politika ubírá, které cíle sleduje... Rakousko-uherská monarchie nemá ani prostředky ani síly připravit se stejně dobře na všechny válečné případy,“ byl si jistý Conrad. „Její přípravy se proto musí soustředit na určité válečné případy, a proto musí být stanoveno, které to jsou.“¹⁵¹⁰ Válečné námořnictvo ovšem bylo v poněkud odlišné situaci než pozemní vojsko, protože pokud by došlo na nejhorší, omezilo by se na obranu nepřilíš dlouhého pobřeží. Jeho velitelé se ostatně nejednou vyjádřili v tom smyslu, že loďstvo, které se snaží vybudovat, má být připraveno na všechny válečné eventuality, k nimž by na Jadranu molo dojít, a bylo na nich určit, zda jsou k tomuto účelu nejvhodnější ponorky, dreadnoughty nebo bitevní křižníky. Rozhodnuto bylo ve prospěch bitevních lodí, zcela jednoznačně s vírou ve všeřešící námořní nadvládu v duchu Mahanových myšlenek. Proto byla rovnováha sil na Jadranu měřena v dreadnoughtech, a proto bylo bráno tak málo ohledu na lehká plavidla. C. a k. válečné

¹⁵⁰⁹ *Viribus Unitis* měla akční rádius 4200 námořních mil při úsporné rychlosti 10 uzlů, *Dante Alighieri* při téže rychlosti 4800 mil a britské *Dreadnought* 6620 mil a *Orion* 6730. Po Ersatz Monarch se při prvním zadání projektu žádalo 6000 námořními mílemi při 12 uzlech, po Caracciolo 8000 při 10 uzlech, americký *New York* dosáhl při 10 uzlech 7060 mil, německý *Bayern*, spuštěný na vodu v únoru 1915, měl akční rádius 5000 mil při 12 uzlech a britská *Queen Elizabeth*, dokončená v lednu 1914 a spalující pouze naftu, měla tento parametr totožný, francouzské superdreadnoughty typu Bretagne měly akční rádius 4600 mil a naopak japonské bitevní křižníky třídy Kongo 10 000 mil; rozhodovalo jak předpokládané využití lodí, tak případné opětné body, ohled bylo třeba brát na technické limity.

¹⁵¹⁰ CONRAD, *Aus meiner Dienstzeit, sv. I, s. 40–41.*

námořnictvo tím připravilo samo sebe o flexibilitu a monarchii o reprezentativní zastoupení v zahraničí.

Zvolená cesta zřejmě nebyla tou nejvhodnější, a na přelomu století málokdo čekal, že se po ní Rakousko-Uhersko vydá. V prvních letech nového století muselo válečné námořnictvo stále ještě hájit své právo na existenci, loďstvo se nesmělo rozrůstat, protože uherští delegáti akceptovali pouze nahrazování starých plavidel, a to ještě jen takovými, která byla určena k obraně pobřeží, nic sahající za ni u nich sympatie nenalezlo. Uherský námořní obchod byl zanedbatelný, ale aby Uhry měly z budování loďstva alespoň nějaký prospěch, pokud již měly o jeho smysluplnosti pochybnosti, bylo třeba, aby se jim investice vracely ve formě zakázek pro jejich průmysl. Pro Námořní sekci bylo složité tato přání plnit, protože uherský průmysl nenabízel zdaleka tolik jako rakouský, a také zdaleka ne vše potřebné, a ohledy, které bylo třeba brát na domácí průmysl jí značně vážaly ruce. Ze zahraničí bylo dováženo především uhlí a nafta, dále dálkoměry, sextanty a jiné v monarchii nevyráběné přístroje, mapy a plavební příručky vzdálenějších oblastí musely být v zahraničí kupovány rovněž;¹⁵¹¹ z materiálu na stavbu bylo nutné dovážet týkové dřevo, které tvořilo tlumicí pod pancéřovými pláty; dub nebyl pro své chemické vlastnosti vhodný.¹⁵¹² Cokoliv bylo možné pořídit od domácích dodavatelů, od nich bylo kupováno, pokud možno v přesně stanoveném poměru jak v Uhrách, tak v Rakousku, a ceny údajně vysoko držící monopoly se dočkaly nejednoho výhodného obchodu. Snaha čelit jim zapojením zahraniční konkurence se ze strany mnohých delegátů a politiků setkala s pramalým pochopením a nutnost brát tak velké ohledy na zeměpisný původ čehokoliv, co bylo potřeba, nedovolovala tolik se ohlížet na kvalitu, cenu či dodací termíny. Jak ukázala epizoda s dokem, zájmy domácího průmyslu byly vždy až na prvním místě.

Uherská vláda zajistila svému státu odpovídající podíl v jednostranných dohodách uzavřených s Ministerstvem války, proti nimž se rakouští delegáti sice postavili, ovšem ne dostatečně rozhodně, jak bylo tehdy takřka obvyklé; rakouská delegace byla slabá a ohebná. To se ukázalo jak roku 1904, kdy se „většina i opozice přenesly“ přes možnost nařízení půjčky „jako by se bály příliš silně došlápnout na kývajícím se mostě,“¹⁵¹³ tak při debatě o Ujednáních. „Jakým způsobem vykonávala rakouská delegace své zákonodárné právo, vykonala je vůbec někdy?“ ptal se 7. ledna v plénu Dobernig. „Dosud jsme měli jen úkol schvalovat rozpočty. Usnesení, která jsme přijali, nebyla nikdy schválena, ne tak, jak se tomu stává u usnesení jiných zastupitelských orgánů. Nebyly schvalovány [sanktionieren] čistě z ohledu na Uhry, byly pouze odsouhlaseny [genehmigen]. Proti tomuto postupu jsme, pokud vím, v delegaci nikdy neprotestovali... Ale, vážení pánové, slabost delegace je zároveň naší vlastní vinou.“ Věřil, že posílení delegace by prospělo dát rakouským ministrům právo účastnit se jednání pléna i výborů,¹⁵¹⁴ které on a jeho kolegové vzápětí ministrům přiřkli. Ti od té doby mohli vysvětlovat delegátům vše, na co přišla v souvislosti s projednáváním společných předloh řeč; velmi často se jednalo o zájmy domácího průmyslu, státoprávní záležitosti a financování, a to na obou stranách Litavy. Ministři obou států tak pomáhali obhajovat předlohy, které spoluvytvářeli.

¹⁵¹¹ Wiener Zeitung, 3. 12. 1913, 279, s. 4.

¹⁵¹² PRASKY, s. 133.

¹⁵¹³ Neue Freie Presse, 27. 5. 1904, 14279, s. 1.

¹⁵¹⁴ *Stenographische Stizungs-Protokolle der Delegation, XLI. Session*, s.1264–65. Delegace ve skutečnosti zákonodárné právo neměly, vyjma schvalování rozpočtu, který po schválení panovníkem nabyt zákonné platnosti. WANDRUSZKA, URBANITSCH, vyd. *Die Habsburgermonarchie 1848–1918, sv. VII/1*, s. 1114-1116.

Na předlohách rozpočtu se nejvýrazněji podepisovala finanční situace států. I pokud vlády chtěly vyjít námořnictvu vstříc, nemohly, neměly-li peníze, a v tu chvíli bylo lhostejno, co snad velitel námořnictva musel udělat. Lodě placené z nízkých splátek zařazených v normálním rozpočtu byly stavěny neúnosně dlouho, ale jakkoliv byl program z roku 1898 odmítnut i z finančních důvodů, dařilo se Spaunovi získávat v porovnání se svým předchůdcem vysoké sumy peněz. Mimořádná dotace schválená v létě 1904 ale neměla znamenat žádný přelom ve financování námořnictva, naopak mělo po jejím vyčerpání zůstat vše při starém. Z rozpočtu námořnictva bylo tehdy vysunuto přes 22 milionů určených na stavbu lodí, víc, než kdy bylo v titulu VII; mnohem důležitější než samotná dotace se ale zdá být ochota nových vlád vrátit alespoň část těchto prostředků do normálního rozpočtu, což umožnilo pokračovat v budování loďstva nad rámec vymezený mimořádnou dotací.

Zda jsou požadavky námořnictva v souladu s finančními možnostmi státu, zajímalo delegáty velmi často, a i proto si přáli mít přehled, vědět, co přijde příště, a zda schválení jedné lodi znamená, že ji budou následovat další, protože z nějakého důvodu musejí. Ostatně to, co řekl Montecuccoli v listopadu 1912, totiž že „abychom mohli zřídit nové svazy lodí, potřebujeme velké a malé jednotky, neboť divize lodí nemůže sestávat jen z bitevních lodí, ale zahrnuje i křižníky, torpédoorbce, torpédové čluny a ponorky,“¹⁵¹⁵ platilo tehdy stejně jako pod Spaunovým velením. Za jednou bitevní lodí se vždy rýsoval stín celé divize, a byly to právě ony, drahé a na první pohled nepřilíš vhodné pro obranu pobřeží, které zadržovaly uherské straně důvod k debatě o tom, zda je loďstvo potřeba. Mezi rakouskými delegáty nacházelo námořnictvo vždy více sympatií, poměry v delegacích ale nezůstávaly neměnné a odrážely jak mezinárodní, tak vnitropolitickou situaci.

Rusko-japonská válka se zdála dokazovat, že rozhodnutí v námořní válce přinese jen střet velkých bojových plavidel; vedení c. a k. válečného námořnictva tomu věřilo a chtělo se tomuto všeobecně sledovanému trendu přizpůsobit, proto muselo zahájit stavbu bitevních lodí, které se konečně ani v náznaku netvářily, že by byly primárně určeny jen k obraně pobřeží. Delegáti ji nakonec sice schválili, podle Wekerleho náznaků ale napětí spojené s bosenskou krizí nutně neznamenalo, že roku 1909 by se uherská vláda nebo poslanci, potažmo delegáti, proti stavbě dreadnoughtů nepostavili. Státoprávní otázky a povážlivé sumy žádané při projednávání dotyčné předlohy donutily i rakouské delegáty být opatrnější. Mezitím se v Uhrách dostali k moci a zase padli nacionalisté, kteří podmiňovali souhlas se stavbou nových lodí respektováním uherských národních práv v rámci námořnictva, a zavedení všeobecného volebního práva v Předlitavsku způsobilo, že původně uherskou doménu, zpochybňování práva námořnictva na existenci, převzali sociální demokraté. Žádná strana nepřestala hájit zájmy vlastního průmyslu, do popředí se stále více dostávaly otázky financování a za balkánských válek už byl průběh debat v obou delegacích takřka totožný.

Potíže s delegacemi netkvěly ani tak v tom, že by námořnictvu požadované prostředky neschvalovaly, ale v tom, že byly dvě, každá závislá na jiném parlamentu, které měly naneštěstí společně i to, že často nebyly schopny pracovat. Pokud se nesešly včas, nastalo rozpočtové provizorium a mohlo dojít ke zdržení stavby nových lodí, tak jako roku 1909. Právě kvůli podobným zkušenostem a předpokladům nebyl Montecuccoli žádným zastáncem zákona o flotě.

¹⁵¹⁵ Wiener Zeitung, 8. 11. 1912, 257, s. 9.

Ve sledovaném období delegace předlohy válečného námořnictva vždy odsouhlasily a je očividné, že v první řadě nikoliv proto, že by je pro ně šéf Námořní sekce dokázal získat, nebo proto, že se jejich schůze odehrávaly na pozadí významných zahraničněpolitických událostí, ačkoliv oboje hrálo svou roli, nýbrž proto, že vlády – žádná z nich se proti námořnictvu nikdy jen z principu nestavěla – nesouhlasily s ničím, o čem nebyly přesvědčeny, že je pro delegáty a je samotné přijatelné. Pozice rakouské vlády byla v tomto ohledu poněkud snazší, protože jednak byla předlitavská delegace slabá, jednak měla její část monarchie větší pochopení pro společné ozbrojené síly tak, jak byly, v případě nutnosti mohla alespoň rozpočet zavést pomocí nouzového nařízení a hrozná situace na Balkáně vytvořila v posledních letech před první světovou válkou takovou náladu, že delegace byla ochotna schválit k posílení branné moci cokoliv. Uherská vláda musela upozorňovat na nutnost zdávat podnikům své části monarchie odpovídající zakázky, v případě, že neměla v parlamentu silnou pozici, si nemohla dovolit porušovat vlastní sliby, a také nemohla nechávat šlapat po právech, která si Uhry roku 1867 vydobily. Že stavba prvních dreadnoughtů byla roku 1910 zahájena před ústavním schválením prostředků a bez vědomí vlád vzbudilo pozdvižení v obou částech monarchie, ale byly to Uhry, kdo za svá práva svého času musely bojovat, a tedy byly na svou nakonec získanou samostatnost a práva tím háklivější.

Od roku 1910 nepřestaly vlády zdůrazňovat, že státy nejsou hospodářsky tak silné, jak by bylo třeba, že je nutné připravovat se na krize jak vojensky, tak finančně, a nakonec vše zašlo tak daleko, že aby se situace zlepšila, muselo se přičinit i samo vedení námořnictva. Mít v pořádku účetnictví, neplatit úroky, nenutit podniky angažované na stavbě válečných lodí brát si půjčky a tím odčerpávat prostředky z kapitálového trhu, nenastavit takové tempo, aby tyto podniky byly nuceny propouštět – a především platit tak, jak budou přicházet peníze, což při vyloučení nepravděpodobného případu, že by si firmy neúčtovaly úroky, znamenalo stavět tak, jak budou vypláceny finanční prostředky. Znovu vše urychlit by vytvořilo víc potíží, než vyřešilo, a námořnictvo tak bylo v polovině roku 1914 tam, kde o deset let dříve, jen s tím rozdílem, že nyní potřebné stamiliony už nebylo možné krýt z řádných příjmů států, a proto byla zvolena cesta mimořádné dotace. Ze stejného důvodu nebylo možné zařadit do titulu VII takové sumy peněz, aby bylo možné nahrazovat zastaralé lodě bez nutnosti žádat právě o mimořádnou dotaci.

Výdaje Rakouska-Uherska na válečné loďstvo ve sledovaném časovém úseku velmi výrazně vzrostly, limitovala je ale jak hospodářská slabost států, tak skutečnost, že bylo třeba myslet především na armádu. „Je oprávněné věnovat na tento účel značné finanční prostředky,“ psal Conrad v memorandu císaři z ledna 1914, „ale tyto prostředky nikdy nesmí být uvolněny na úkor vývoje pozemních sil, s jen a pouze jejichž úspěchem či neúspěchem je svázáno bytí dynastie a říše.“¹⁵¹⁶ František Josef zastával podobný názor, a že správa vojska mu nemůže ustupovat za únosnou mez, pocítilo válečné námořnictvo jak při žádostech o zvýšení přídělu rekrutů, tak ve chvíli, kdy Schönaich nemohl dodržet svůj slib. Přijmeme-li skutečnost, že stavba bitevních lodí byla nadbytečná a že válečné loďstvo mohlo být budováno levněji, nebo alespoň do účelnější podoby, pak je samozřejmé, že desítky či stovky milionů mohly být utraceny jinde. Možná na pozemní síly, ale je třeba zdůraznit, že Ministerstvo války by si o ně muselo říci, a z velké části se nejednalo o prostředky, které by vlády měly, nýbrž o peníze, které

¹⁵¹⁶ CONRAD, *Aus meiner Dienstzeit*, sv. III, s. 774–775.

si musely půjčovat, a tedy nebyly volně k dispozici, aby mohly být použity k jinému účelu, kterých se navíc nabízela celá řada, ne pouze ozbrojené síly. Ministři války kromě toho proti požadavkům vedení námořnictva neprotestovali; cokoliv žádala správa vojska, vyřídila ministerská rada zpravidla dříve, než na námořnictvo vůbec přišla řeč.

V čele Námořní sekce stál námořník, nikoliv politik, což bylo znát. Sice již nikdy nebylo nutné prezentovat a hájit tak složitý projekt jako s refundacemi spojenou mimořádnou dotaci, ale komunikace mezi vedením námořnictva a vládami vázla i později, a jakkoliv stavbě první divize dreadnoughtů napomohlo její pokoutní zahájení, potíže, které si tím Námořní sekce způsobila, nakonec přiměly Montecuccoliho litovat, že se do této akce vůbec kdy pustil. Šmouhu na pověsti námořnictva pomohla v rakouských očích ještě více rozmazat jednostranná jednání o přidělení zakázek uherskému průmyslu a admirál se nakonec ani nepokusil navrhnout takový postup znovu. Náhrada lodí typu Monarch sice spěchala, ale nehořela. Haus se sice podobný projekt prosadit pokusil, ale i on si byl vědom, že obcházet vlády není ku prospěchu věci, a nakonec i o rozdělení zakázek z posledního programu bylo jednáno s oběma stranami současně.

Následník trůnu měl na celou věc jiný názor, a zatímco šéfové Námořní sekce by si bývali přáli, aby je podporoval tak, jak oni uznají za vhodné, František Ferdinand nezřídka byl toho názoru, že admirálové by měli činit to, co uzná za vhodné on. Montecuccoliho i Hause nabádal ke krokům, které admirálové z dobrých důvodů odmítali učinit, čímž si nevysloužil jejich náklonnost a námořnictvu nijak nepomohl. Arcivévoda je označován za podporovatele námořnictva, o to překvapivější je, že jeho ruka není za budováním válečného loďstva příliš vidět a šéfové Námořní sekce jej příliš pozitivně nevnímali. Co skutečně ale pro námořnictvo vykonal, nelze na základě provedeného výzkumu s určitostí říci.

Podle Auffenbergových slov ze samého konce roku 1911 bylo Rakousko-Uhersko mírumilovné a zbrojit muselo jen pro případ, že by po něm někdo žádal něco, co by nemohlo jen tak dát. Šéfové námořní sekce považovali za nutné mít nejprve loďstvo o 12 moderních bitevních lodích, později o 16, a doufali s ním vybojovat bitvu o nadvládu nad mořem. Jejich snahy o brzké dosažení tohoto cíle ale narážely na hospodářskou slabost monarchie, která se v tomto ohledu nemohla měřit s ostatními velmocemi, a už proto se jakýkoliv závod ve zbrojení zdál být předem prohraný. Mimoto nebylo třeba vyjednávat pouze s jednou vládou a jedním parlamentem, jak bylo jinde obvyklé, nýbrž hned se dvěma zastupitelskými orgány a dvěma vládami, což jak činilo tato jednání složitějšími, tak zdvojnásobovalo pravděpodobnost komplikací způsobených pádem vlády nebo usnášení neschopným parlamentem. Delegace byly spíše jevištěm pro prezentaci programů a výměnu názorů, na jejich požadavky sice bylo třeba brát zřetel, ale rozpočet pouze schvalovaly, nerozhodovaly o něm. To činily vlády v závislosti na finanční situaci, cokoliv jim šéf Námořní sekce předložil, jí musely přizpůsobit; vedení námořnictva tak mohlo žádat cokoliv, co mu připadalo potřebné, co z toho nakonec dostane, záleželo na dohodě s vládami. Samozřejmě se na světě stěží najde stát, pro nějž by neplatilo, že rozhodující je tempo, taktéž by se ale sotva našla mocnost s podobnou vnitřní strukturou.

Právě dualismus se může zdát jedním z důvodů, proč Rakousko-Uhersko neudrželo s Itálií ve stavbě lodí krok, jak je zcela zřejmé z jednání o stavbě druhé divize dreadnoughtů. Časnější zahájení stavby těchto lodí zabránili uherští ministři a mít Haus co dočinění pouze s jednou vládou, mohla být situace zcela jiná – ovšem v tu chvíli by již byla řeč o zcela odlišné velmoci. Italské námořnictvo také nemělo vždy k dispozici tolik peněz, kolik by si přálo, a

italské loděnice často pracovaly velmi pomalu, přesto mohly být *Duilio* a *Doria* spuštěny na vodu již na jaře 1913, zatímco lodě třídy Ersatz Monarch nemohly být začaty před rokem 1915. Nebyla to ale v první řadě uherská vláda, kdo je nedovolil stavět dříve, byla to hospodářská situace habsburské monarchie. Rakousko-uherský průmysl byl nepochybně výkonnější než italský a zřejmě není zcestné tvrdit, že po zařazení *Tegetthoffu* do služby, v létě 1913 mělo loďstvo habsburské monarchie nad italským převahu. Až do května 1914 disponovala Podunajská monarchie dvěma dreadnoughty a třemi semidreadnoughty, zatímco Italové pouze jedním dreadnoughtem a čtyřmi loděmi třídy Regina Elena, které byly podstatně slabší než lodě třídy Radetzky. Na jaře 1914 ale byly do služby zařazeny *Giulio Cesare* a *Leonardo da Vinci*, což mohlo Itálii vrátit převahu do chvíle, než byl v červenci rakousko-uherským válečným námořnictvem převzat *Prinz Eugen*. Vzhledem k tomu, že Itálii její dlouhé pobřeží nedovolovalo soustředit všechny své námořní síly na Jadranu, mělo na tomto moři Rakousko-Uhersko mnohem výhodnější pozici, než se z prostého porovnání počtů lodí může zdát.

Italové se sice cítili nuceni odpovědět na stavbu křižníku *Admiral Spaun*, ovšem nakolik kladli na převahu v lehkých jednotkách nad svým rakousko-uherským rivalem, nelze bez podrobných znalostí o vývoji italského válečného námořnictva říci. Pokud oba rivalové kladli důraz především na bitevní lodě, pak se jedná o důkaz, že oba věřili v rozhodující bitvu. Určit okamžik, v němž byl závod v námořním zbrojení mezi habsburskou monarchií a Itálií odstartován, lze stěží. Montecuccoli vyjadřoval jisté obavy z rozvoje italského loďstva nejpozději od roku 1905 a již na jaře 1908 byl odhodlaný odpovědět na stavbu čtyř italských dreadnoughtů taktéž stavbou čtyř dreadnoughtů. V Itálii se vzedmula vlna protirakouských nálad po souběhu událostí z podzimu 1908, všech na rakousko-uherské straně – spuštění lodi *Erzherzog Franz Ferdinand* na vodu, anexe Bosny a Hercegoviny, veřejné oznámení rozhodnutí dreadnoughty stavět. Jakkoliv tím vyvolané napětí během následujících let do značné míry opadlo, rivalita zůstávala; Itálie měla svůj burčující tisk a její parlament ochotně schvaloval předlohy námořnictva, v Rakousku-Uhersku se Montecuccoli snažil vybudovat loďstvo téměř rovnocenné italskému.

V posledních dvou letech před první světovou válkou se Itálie zdá přestat být argumentem pro budování rakousko-uherského loďstva, ovšem otázku, zda tomu tak bylo proto, že Haus ji neměl za nepřítele číslo jedna, a naopak věřil ve vzájemnou spolupráci, nebo tím, že jako argument ji tehdy nahradily balkánské státy, nebo z jiného důvodu, nelze v tuto chvíli zodpovědět. Stejně tak není možné říci, nakolik bylo pro budování italského loďstva rozhodující vznětlivé veřejné mínění a nakolik byla italská vláda přesvědčena, že do námořnictva je třeba investovat především kvůli nebezpečí ze strany Rakouska-Uherska, k tomu by byly třeba mnohem hlubší znalosti italské politiky. Konstatovat lze pouze to, že Montecuccoli si za měřítko rakousko-uherské námořní síly zvolil právě Itálii, která, pokud byla rozhodnutá udržet si na Jadranu převahu, musela na jeho kroky odpovídajícím způsobem reagovat. Bezprostřední hrozbu pro habsburskou monarchii nepředstavovala, a pokud bylo Rakousko-Uhersko mírumilovné až do morku kostí a František Josef agresí odmítal, nebylo ani ono hrozbou pro Itálii; ostatně ani Montecuccoli, na rozdíl od Conrada, nikdy nezmněl preventivní úder, vždy hovořil jen o italském útoku. Ale už vzhledem k tomu, že stavba lodí vyžadovala čas, byl i závod v námořním zbrojení na Jadranu především přípravou na všechny eventuality, protože rakousko-uherské válečné lodě mohly být užitečné jak proti Itálii, tak proti Francii nebo Řecku.

Rivalita s Itálií a dobové teorie o rozhodující bitvě a námořní nadvládě ovlivňovaly představy velitelů námořnictva o ideálním rakousko-uherském loďstvu, ale jak rychle či zda vůbec se je podaří vybudovat, byla otázka dostupnosti finančních prostředků. O tom, kolik je přípustné investovat toho kterého roku do branné moci, rozhodovali ministři financí na základě hospodářské situace států, a vlády vyhodnocovaly, co je s ohledem na parlamentní poměry nebo vyjednávání o výši kvóty možné požadovat či učinit, a co již vláda nedokáže prosadit či nemůže před poslanci zastupovat nebo delegáti odmítnou schválit. Jednou z klíčových věcí bylo i tempo stavby lodí. Velitelé námořnictva se museli smířit s tím, že nemůže být vyšší, než finance obou států unesou; pokusit se je zrychlit znamenalo potíže pro všechny zúčastněné. Možná právě tempo pak nejlépe charakterizuje limity, jimiž finanční situace států budování válečného loďstva omezovala – pokud si admirálové přáli postavit určitý počet lodí, mohly být postaveny, ale jen takovým tempem, které bylo pro finance států únosné.

8 Seznam grafů, tabulek a zkratk

8.1 Tabulky

Tabulka 1: Tonáže loďstev evropských velmocí	s. 35
Tabulka 2: Poměr bojové síly světových loďstev, 1898	s. 35
Tabulka 3: Poměry výše rozpočtů námořnictev evropských velmocí.....	s. 36
Tabulka 4: Loďstva první trojspolkové námořní dohody	s. 69
Tabulka 5: Ceny rakousko-uherských válečných lodí	s. 74
Tabulka 6: Světová loďstva roku 1907	s. 114
Tabulka 7: Loďstva na Jadranu roku 1909	s. 132
Tabulka 8: Loďstva velmocí roku 1913	s. 159
Tabulka 9: Zastoupení národností v c. a k. válečném námořnictvu	s. 165
Tabulka 10: Závazky a dotace Námořní sekce	s. 237
Tabulka 11: Loďstva na Jadranu 1912–1914	s. 268
Tabulka 12: Velké bojové lodě ve Středomoří 1914–1917	s. 277

8.2 Grafy

Graf 1: Finanční prostředky c. a k. válečného námořnictva.....	s. 254
Graf 2: Celkové výdaje na válečná loďstva	s. 329
Graf 3: Výdaje na válečná loďstva v přepočtu na hlavu	s. 330

8.3 Zkratky:

STT	Stabilimento Tecnico Triestino
CNT.....	Cantiere Navale Triestino
MTK.....	Marinetechnisches Komitee

9 Bibliografie

9.1 Archivní prameny

- ❖ Österreichisches Staatsarchiv:
 - Finanz- und Hofkammerarchiv
 - k. k. Finanzministerium [KKFM], Präsidium
 - k. u. k. Gemeinsames Finanzministerium [GFM], Präsidium
 - Allgemeines Verwaltungsarchiv
 - Inneres, Ministerratspräsidium [MRP]
 - Haus-, Hof- und Staatsarchiv
 - Ministerium des Äußern, Politisches Archiv [PA]
 - Ministerium des Äußern, Administrative Registratur
 - Kriegsarchiv
 - Marinesektion, Präsidialkanzlei [MS/PK]
 - Marinesektion, Operationskanzlei [MS/OK]
 - Militärkanzlei Seiner Majestät [MKSM]
 - Militärkanzlei Franz Ferdinand [MKFF]
 - Militärische Nachlässe [MN]

9.2 Vydané prameny

Stenographische Stizungs-Protokolle der Delegation des Reichsrathes; Session XXXIII–XLIX. Wien: Kaiserlich-königlicher Hof- und Staatsdruckerei, 1897–1914.

Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Herrenhauses des Reichsrates 1907–1909. XVIII Session. Wien: Kaiserlich-königlicher Hof- und Staatsdruckerei, 1909.

Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrates im Jahre 1913. XXI. Session, VI. Band. Wien: Kaiserlich-königlicher Hof- und Staatsdruckerei, 1913.

Jahresbericht der k.u.k. Kriegsmarine pro 1897–1913. Wien: Kaiserlich-königlicher Hof- und Staatsdruckerei, 1898–1913.

9.3 Paměti

BAUMGARTNER, Lothar, vyd. *Denn Österreich lag einst am Meer. Das Leben des Admirals Alfred von Koudelka.* Graz: H. Weishaupt Verlag, 1987.

Feldmarschall CONRAD von Hötzendorf, *Aus meiner Dienstzeit 1906–1918*, 3 sv. Wien-Berlin-Leipzig-München: Rikola Verlag, 1921–1922.

STERNECK, Admiral Max Freiherr von, *Erinnerungen aus den Jahren 1847–1897.* Wien, Pest, Leipzig: A. Hartleben's Verlag, 1901.

TIRPITZ, Alfred von, *Erinnerungen.* Leipzig: K. F. Koehler, 1920.

9.4 Dobový tisk

- Arbeiter Zeitung
- Danzer's Armee-Zeitung

Bibliografie

- Deutsches Volksblatt
- Grazer Volksblatt
- Militär-Zeitung
- Der Morgen
- Neue Freie Presse
- Neues Wiener Journal
- Neues Wiener Tagblatt
- Pester Lloyd
- Pilsner Tagblatt
- Prager Tagblatt
- Reichspost
- Salzburger Chronik
- Das Vaterland
- Wiener Zeitung; Wiener Abendpost

9.5 Literatura

- AICHELBURG, Wladimir, *Register der k. (u.) k. Kriegsschiffe. Von Abbondanza bis Zrinyi*. Wien: Neuer Wissenschaftlicher Verlag, 2002.
- AICHELBURG, Wladimir, SKRIVANEK, Karl, ed. *100 Jahre vom Österreichischen Flottenverein zum Österreichisch-čen Marineverband*. Wien 2004.
- BAUMGARTNER, Lothar, vyd. *Denn Österreich lag einst am Meer. Das Leben des Admirals Alfred von Koudelka*. Graz: H. Weishaupt Verlag, 1987.
- BILZER, Franz Ferdinand, *Die Torpedoschiffe und Zerstörer der k. u. k. Kriegsmarine 1867–1918*. 2. vydání. Graz: H. Weishaupt Verlag, 1997.
- BILZER, Franz Ferdinand, *Die Torpedoboote der k.u.k. Kriegsmarine von 1875–1918*. 2. vydání. Graz: H. Weishaupt Verlag, 1996.
- BOSWORTH, Richard James Boon, *Italy, the Least of the Great Powers. Italian foreign policy before the First World War*. London-New York-New Rochelle-melbourne-Sydney: Cambridge University Press, 1979.
- BRIDGE, Francis Roy, *From Sadowa to Sarajevo. The Foreign Policy of Austria-Hungary. 1866–1914*. London-New York: Routledge, 2002. Foreign Policies of the Great Powers, sv. VI.
- BROWN, David K., *Warrior to Dreadnought. Warship Design and Development 1860–1905*. Barnsey: Seaforth Publishing, 2014.
- CLARK, Christopher, *The Sleepwalkers. How Europe went to War in 1914*. HarperCollins eBook, 2013.
- CORBETT, Julian Stafford, *Some Principles of Maritime Strategy*. London: 1911, The Project Guttenberg eBook, 2005.
- CZEDIK, Alois, *Zur Geschichte der k. k. österreichischen Ministerien 1861–1916*, 4 sv., Teschen-Wien-Leipzig: Karl Prochaska, 1917–1920

- FRACCAROLI, Aldo, *Italian Warships of World War I*. London: Ian Allan, 1970.
- GALANDAUER, Jan, *František Ferdinand d'Este. Následník trůnu*. Praha-Litomyšl: Paseka, 2000.
- GOGG, Karl, *Österreichs Kriegsmarine 1848–1918*. Salzburg-Stuttgart: Das Bergland Buch, 1967.
- GREGER, René, *Austro-Hungarian Warships of World War I*. London: Ian Allan Ltd., 1976.
- GRUBER, Karl, *Seemacht unter rot weiß roter Flagge*, 2 sv. Salzburg: Österreichischer Milizverlag, 2005–2006.
- HALPERN, Paul G., *The Mediterranean Naval Situation 1908–1914*. Cambridge (Ma): Harvard University Press, 1971.
- HALPERN, Paul G., *A Naval History of World War I*. London-New York: Routledge, 1995.
- HALPERN, Paul G., *Anton Haus. Österreich-Ungarns Großadmiral*. Graz-Wien-Köln: Styria 1998.
- HENDRICKSON, Jon K, *Crisis in the Meditteranean. Naval Cmpetition and Great Power Politics, 1904–1914*. Annapolis: Naval Institute Press, 2014.
- HERWIG, Holweg H., *Luxury Fleet. The Imperial German Navy 1888–1918*. London-Atlantic Highlands (Nj), The Ashfield Press, 1980.
- HLAVAČKA, Milan, PEČENKA, Marek, *Trojspolek. Německá, rakousko-uherská a italská zahraniční politika před první světovou válkou*. Praha: Libri, 1999.
- HOBSON, Rolf, *Maritimer Imperialismus. Seemachtideologie, seestrategisches Denken und der Tirpitzplan 1875 bis 1914*. München: R. Oldenbourg Verlag, 2004, Beiträge zur Militärgeschichte, sv. 61.
- HYNEK, Vladimír, KLUČINA, Petr, *Válečné lodě. Sv. 2, Mezi krymskou a rusko-japonskou válkou*. Praha: Naše vojsko 1986.
- CHARMATZ, Richard, *Österreichs innere Geschichte von 1848 bis 1907. Sv. II, Der Kampf der Nationen*. Leipzig: B. G. Teubner, 1912.
- JANÁČEK, František, *Největší zbrojovka monarchie. Škodovka v dějinách, dějiny ve Škodovce 1859–1918*. Praha: Novinář 1990.
- Jane's Fighting Ships of World War I*. Originally published by Jane's Publishing Company 1919, London: Studio 1990.
- JEDINA-PLOMBINI, Lepold Freiherr von, *Für Österreich-Ungarns Seegelung. Beiträge zur Klarlegung der Marine-Verhältnisse*. Wien: L. W. Seidler & Sohn, 1912.
- KOUDELKA, Alfred von, *Di k. u. k. Kriegsmarine. Reprint des Werkes „Unsere Kriegsmarine“ von Alfred Freiherr von Koudelka*, Wien 1899, Schleinbach: Winkler-Hermaden, 2011.
- LABRÉS, Rudolf von, *Politik und Seekrieg*. Bremen: Maritime Press, 2012.

Bibliografie

- LAMBERT, Nicholas A., *Sir John Fisher's Naval Revolution*. Columbia: University of South Carolina Press, 2002.
- MAHAN, Alfred Thayer, *The Influence of Sea Power upon History 1660–1783*. Boston: Little, Brown, and Company, 1890.
- MARGUTTI, Albert Alexander Freiherr von, *The Emperor Francis Joseph and His Times*. London: Hutchinson & Co., 1921.
- MAY, Arthur J., *The Hapsburg Monarchy 1867–1914*. New York: Norton & Company, 1968.
- MAYER, Theodor, *Der österreich-ungarischer Ausgleich von 1867. Seine Grundlagen und Auswirken*. München: R. Oldenbourg, 1968. Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission, sv. 20.
- MAYER, Horst Friedrich, WINKLER, Dieter, *Als die Schiffe tauchen lernten. Die Geschichte der k. u. k. Unterseeboot-Waffe*. 2. vyd. Wien, Verlag Österreich, 1998.
- MAYER, Horst Friedrich, WINKLER, Dieter, *In allen Häfen war Österreich. Die österreichisch-ungarische Handelsmarine*. 2. vyd. Wien: Verlag der Österreichischen Staatsdruckerei, 2003, Edition S.
- MISKOLCZY, Julius, *Ungarn in der Habsburger-Monarchie*. Wien-München: Herold, 1959.
- NOVÁK, Jiří, *Austro-Hungarian Submarines in WWI*. Stratus, 2011.
- O'HARA, Vincent P., DICKSON, David D., WORTH, Richard, ed. *To Crown the Waves. The Great Navies of the First World War*. Annapolis: Naval Institute Press, 2013.
- OKEY, Robin, *The Habsburg Monarchy. From Enlightenment to Eclipse*. New York: St. Martin's Press, 2001.
- Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950, Online-Edition, und Österreichisches Biographisches Lexikon ab 1815 (2. überarbeitete Auflage – online)* [online]. Wien: 2003–2014 [cit. 30. 4. 2017]. Dostupné z: <http://www.biographien.ac.at>.
- PRASKY, Friedrich, *Die Tegetthoff-Klasse. Modellbau, Technik, Geschichte*. Wien: Verlag Österreich, 2000.
- RAMOSER, Christopher, *K. u. k. Schlachtschiffe in der Adria. Österreich-Ungarns Tegetthoff-Klasse*. Wien: ÖBV Pädagogischer Verlag, 1998.
- RAPPORT, Michael, *Evropa devatenáctého století*. Praha: Vyšehrad, 2011.
- RICH, Norman, *Great Power Diplomacy 1814–1914*. New York-St. Louis-San Francisco: McGraw-Hill, Inc, 1992.
- SALADINO, Salvatore, *Italy from Unification to 1919*. New York: Thomas Y. Crowell Company, 1970.
- SCHMIDT-BRENTANO, Antonio, *Die österreichischen Admirale*, 3 sv. Osnabrück: Biblio-Verlag, 1997–2005.
- SCHMIDT-BRENTANO, Antonio, *Die k. k. bzw. k. u. k. Generalität 1816–1918*. Österreichisches Staatsarchiv, 2007.

- SCHIEL Rüdiger, *Kaiserliche Marine und k. u. k. Kriegsmarine 1871–1914*. Bochum: Dieter Winkler, 2014.
- SIECHE, Erwin, *Kreuzer und Kreuzerprojekte der k. u. k. Kriegsmarine 1889–1918*. Hamburg-Berlin-Bonn: E. S. Mittler & Sohn, 2002.
- SIECHE, Erwin, *Die Schlachtschiffe der K. u. K. Marine*. Marine-Arsenal, 1991, č. 14.
- SKŘIVAN, Aleš, *Císařská politika. Rakousko-Uhersko a Německo v evropské politice v letech 1906–1914*. Praha: Karolinum, 1996.
- SKŘIVAN, Aleš, st., SKŘIVAN, Aleš, ml., NOVOTNÝ, Lukáš, KOČVAR, Jan, *Zdvořilý nezájem. Ekonomické a politické zájmy Rakousko-Uherska na Dálném východě 1900–1914*. Agentura Pankrác: Praha, 2014.
- SOKOL, Hans Hugo, *Des Kaisers Seemacht. Sv. III, Die k. k. österreichische Kriegsmarine 1848 bis 1914*. Wien-München: Amalthea, 1980.
- SONDHAUS, Lawrence, *The Naval Policy of Austria-Hungary, 1867–1918: Navalism, Industrial Development and the Politics of Dualism*. West Lafayette: Purdue University Press, 1999.
- SONDHAUS, Lawrence, *The Great War at Sea. A Naval History of the First World War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
- STEINBERG, Jonathan, *Tirpitz and the Birth of the German Battle Fleet: Yesterday's Deterrent*. London: MacDonald, 1968.
- SUMIDA, Jon Tetsuro, *In Defence of Naval Supremacy. Finance, Technology and British Naval Policy 1889–1914*. Annapolis: Naval Institute Press, 2014.
- UHLE-WETTLER, Franz, *Alfred von Tirpitz in seiner Zeit*. Nové, přepracované vydání. Graz, Ares Verlag, 2008.
- VEGO, Milan N., *Austro-Hungarian Naval Policy 1904–1914*. London-Portland (Or): Frank Cass, 1996.
- WAGNER, Walter, *Die obersten Behörden der k. und. k. Kriegsmarine 1856–1918*. Wien: Ferdinand Berger, 1961. Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs, Ergänzungsband VI.
- WANDRUSZKA, Adam, URBANITSCH, Peter, vyd. *Die Habsburgermonarchie. Sv. V, Die Bewaffnete Macht*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1987.
- WANDRUSZKA, Adam, URBANITSCH, Peter, vyd. *Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Sv. VII/1, Verwaltung und Rechtswesen*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1975.
- WANDRUSZKA, Adam, URBANITSCH, Peter, BRUSATTI, Alois, vyd. *Die Habsburgermonarchie, sv. I. Die Wirtschaftliche Entwicklung*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1973.

10 Přílohy

10.1 Příloha 1: Dohoda mezi vládami a Ministerstvem války z 6. ledna 1911

Abgesehen von dem für Marinebauten bestimmten Außerordentlichen Kredite per zusammen 312,4 Millionen Kronen, welcher auf die Jahre 1911 bis 1916 dergestalt verteilt wird, dass:

im Jahre 1911
55 Millionen Kronen,
im Jahre 1912
67 Millionen Kronen,
im Jahre 1913
68,4 Millionen Kronen,
im Jahre 1914
68 Millionen Kronen,
im Jahre 1915
49 Millionen Kronen und
im Jahre 1916

5 Millionen Kronen anzusprechen sind und im Falle der verfassungsmäßigen Bewilligung in diesen Jahresraten zur Verfügung gestellt werden, wird der Kriegsverwaltung (Heer und Marine) gegenüber den Erfordernisse des Jahres 1910 im Normalbudget für die nächsten fünf Jahre eine Gesamtsteigerung zugestanden werden, welche beträgt:

im Jahre 1911
38,8 Millionen Kronen,
im Jahre 1912
50,5 Millionen Kronen,
im Jahre 1913
69,5 Millionen Kronen,
im Jahre 1914
86,5 Millionen Kronen und
im Jahre 1915
100 Millionen Kronen.

Die sich hienach ergebende Summe von 345,3 Millionen Kronen, um 45,3 Millionen Kronen höher, als die in der Odhlédnuto od mimořádné dotace určené pro stavby námořnictva o celkem 312,4

milionu korun, která je na roky 1911 až 1916 rozdělená tak, že je žádáno:

roku 1911
55 milionů korun,
roku 1912
67 milionů korun,
roku 1913
68,4 milionu korun,
roku 1914
68 milionů korun,
roku 1915
49 milionů korun a
roku 1916

5 milionů korun a v případě ústavního schválení dáno v těchto ročních splátkách k dispozici, bude válečným resortům (vojsku a námořnictvu) oproti požadavkům roku 1910 uděleno po dalších pět let celkové navýšení normálního rozpočtu, které činí:

roku 1911
38,8 milionu korun,
roku 1912
50,5 milionu korun,
roku 1913
69,5 milionu korun,
roku 1914
86,5 milionu korun a
roku 1915
100 milionů korun.

Tímto poskutnutá suma 345,3 milionu korun, o 45,3 milionu vyšší než ta udělená na konferenci 20. listopadu 1910, nemá krýt jen náklady zamýšlených reforem vojska, ale také takzvané sanace překročení a tyto s konečnou platností odstranit.

Konferenz von den 20. November 1910 zugestandene, hat nicht bloß die Kosten der beabsichtigten Heeresreformen, sondern auch diesogenannte Sannierung der

Überschreitungen zu decken und letztere endgültig zu beseitigen.

Um übrigens für das Jahr 1911 eine Entlastung des praliminarmäsigen Anspruches zu bewirken, wird in das Budget 1911 nur eine Steigerung von 28,8 Millionen (gegenüber 1910) eingestellt werden, während 10 Millionen Kronen im Jahre 1911 für Sanierungszwecke im Wege einer Überschreitung bestritten werden, worauf natürlich im Laufe der Delegationsberatung bei dem Beifügen aufmerksam zu machen sein wird, dass damit die Sanierung des Budgets abgeschlossen wäre.

Es wird demnach die jährliche Steigerung der Erfordernisse im Normalbudget der Kriegsverwaltung gegenüber dem jeweiligen Vorjahre stellen wie folgt:

im Jahre 1912 auf	28,8 Millionen Kronen, (nebst dem Überschreitung bis zum Höchstausmaß von 10 000 000 K)
im Jahre 1912 auf	21,7 Millionen Kronen,
im Jahre 1913 auf	19 Millionen Kronen,
im Jahre 1914 auf	17 Millionen Kronen,
im Jahre 1915 auf	13,5 Millionen Kronen.

Außerdem wird der Kriegsverwaltung in den genannten fünf Jahren alljährlich ein außerordentlicher Kredit von je 20 Millionen Kronen, zusammen also 100 Millionen Kronen, zur Verfügung gestellt werden.

Es werden überdies folgende Bedingungen vereinbart:

Aby mimoto bylo pro rok dosaženo odlehčení prelimitovaných požadavků, bude v rozpočtu 1911 nastaveno jen navýšení o 28,8 milionu (proti 1910),

zatímco 10 milionů korun bude roku 1911 využito pro účely sanace způsobem překročení, dle toho bude přirozeně třeba během jednání delegací upozornit, že tím je sanování rozpočtu uzavřeno.

Tím je roční navýšení požadavků v normálním orzpočtu válečných resortů oproti tomu kterému předchozímu roku stanoveno následovně:

roku 1912 na	28,8 milionu korun, (vedle toho překročení až do výše 10 000 000 K)
roku 1912 na	21,7 milionu korun,
roku 1913 na	19 milionů korun,
roku 1914 na	17 milionů korun,
roku 1915 na	13,5 milionu korun.

Mimoto bude válečným resortům v těchto pěti letech dána ročně k dispozici mimořádná dotace po vždy 20 milionech korun, celkem tedy 100 milionů korun.

Dále byly dohodnuty následující podmínky: 1. S výše zamýšlenými prostředky navíc (v normálním rozpočtu a u mimořádných dotací) si musejí jak vojsko tak námořnictvo vystačit pro všechny, ať už jakékoliv, potřeby. Dodatečnému požadavku Říšského ministerstva války (Námořní sekce) na zřízení ochranné hráze, vyslovenému v nótě z 25. listopadu 1910, P. K./M. S. Z: 4785, na mimořádnou dotaci 7,5 milionu korun rozdělenou na roku 1910 až 1913 bude vyhověno jen potud, že pouze účetní závěrka pro 1910 smí vykazovat pro

1. Mit der vorgedachten Mehrkrediten (im Normalbudget und bei den außerordentlichen Krediten) haben sowohl Heer als Marine für alle während dieser fünf Jahre auftretenden, wie immer gearteten Bedürfnisse aufzukommen. Die vom

Reichskriegsministerium (Marinesektion) mit der Note vom 25. November 1910, P. K./M. S. Z: 4785, nachträglich für die Herstellung eines Schutzdammes gestellte Anforderung eines außerordentlichen, auf die Jahre 1910 bis 1913 sich verteilenden Kredites von 7,5 Millionen Kronen wird nur insoferne zugestanden, als nur in der Schlußrechnung pro 1910 eine Überschreitung von 3,3 Millionen für diese Zwecke ausgewiesen werden darf, während für den Rest die Deckung in der obigen konzertierte Kredite beziehungsweise in dem kontingentierten Gesamtaufwande der Kriegsverwaltung überhaupt gefunden werden muss.

2. In diesen Erfordernissteigerungen sind insbesondere auch die Kosten der geplanten Heeresreform in jedem von der Kriegsverwaltung beanspruchten, wie immer gearteten Ausmaße vollständig zu bedecken, wobei der Kriegsminister anerkannt, dass beide Regierungen nur für die Zeit bis 1915 eine finanzielle Verpflichtung übernehmen und seinerseits sich verpflichtet, mit diesen Mitteln das für die Zeit bis 1915 aufgestellte Programm vollständig durchzuführen.

3. Aus diesen Mehrkrediten sind auch die budgetären Sanierungen von gegenwärtig nicht ausreichend dotierten Präliminarposten zu bestreiten, wobei, wie bemerkt, nur für das Jahr 1911 noch nur eine einmalige Überschreitung bis zum Höchstbetrage von 10 Millionen Kronen erfolgen darf.

tyto účely překročení o 3,3 milionu, zatímco zůstatek musí být nalezeno krytí ve výše uvedených schválených prostředcích, potažmo ve stanovených společných výdajích válečných resortů.

2. Tímto stoupáním požadavků jsou musejí být kryté především i jakkoliv vysoké náklady na plánovanou reformu vojska,

přičemž ministr války uznává, že obě vlády přebírají finanční závazek jen do roku 1915, a zavazuje se s těmito prostředky stanovený program zcela provést.

3. Z těchto finančních prostředků navíc je třeba sanovat ty preliminované posty rozpočtu, které v současné době nejsou dostatečně dotované, přičemž, jak podotknuto, jen ještě pro rok 1911 smí být vykázáno jednorázové překročení do výše 10 milionů korun.

4. Stejně tak je třeba z těchto finančních prostředků navíc kryt výdaje pro nápravu takzvaných nedodělků.

5. V uvedených prostředcích musejí své plné krytí nalézt také všechny výdaje na opevnění, takže požadavek a zvláštní dotaci o 155 milionech korun pro opevňování účely odpadá.

6. V těchto finančních prostředcích navíc musí být zařazeny také výdaje navíc vyvstávající ze zavedení nového, ve shodě se správami financí obou států stanoveného tarifu vojenských nájmu, a neméně zvýšené výdaje vyplývající společné správě vojenských resortů ze zvýšení vojenského železničního tarifu.

7. Správa vojenských resortů přebírá závazek hospodařit s rozpočtovými prostředky od roku 1911 tak, že – aniž by po obou vládách požadovala zálohy – s nimi do konce každého roku vyjde. Tento závazek je převzat za předpokladu, že účetní závěrky let 1908 až 1910 budou včas ústavně vyřízeny,

4. Ebenso sind aus diesen Mehrerfordernissen die Auslagen für die Behebung der sogenannten Rückständigkeiten zu decken.

5. In den angegebenen Krediten haben auch alle fortifikatorischen Auslagen die volle Bedeckung zu finden, so dass die Anforderung eines speziellen Kredites per

155 Millionen Kronen für Fortifikatorische Zwecke zu entfallen hat.

6. In diesen Mehrkrediten muss auch der aus der Ausführung des neuen, im Einverständnis beider Finanzverwaltungen festzustellenden Militärzinstarif ab 1911 bei dem Heere und der Marine sich etwa ergebende Mehraufwand vollständig untergebracht werden, wie nicht minder der aus der Erhöhung des Militäreisenbahntarif für die gemeinsame Kriegsverwaltung resultierenden Mehrerfordernisse.

7. Die Kriegsverwaltung übernimmt die Verpflichtung, ab 1911 die Kassagebarung so einzurichten, dass bis zum Schluss jedes Jahres mit den jeweils bewilligten Krediten – ohne anforderung von Vorschüssen bei beiden Regierungen – das Auslagen gefunden werde. Diese Verpflichtung wird unter der Voraussetzung übernommen, dass die Schlussrechnungen der Jahre 1908 bis 1910 rechtzeitig verfassungsmäßig erledigt werden,

8. ferner die Verpflichtung, ohne vorgängige Zustimmung der beiden Finanzminister keine Überschreitungen vorzunehmen, sowie namentlich durch eine entsprechende Modifizierung der Präliminierung der Auslagen für die Beschaffung von Naturalien, Montursorten und dergleichen dafür Sorge zu tragen, dass überhaupt weder im Wege von Nachtragsforderungen, noch im Wege der Schlussrechnung Überschreitungen von

8. dále závazek nepřekračovat bez předchozího souhlasu obou ministrů financí rozpočet, tak jako se zejména odpovídajícím pozměněním návrhu výdajů pro nákup naturálií, stejnokrojů a podobného starat o to, že vůbec nedojde k překročení schválených prostředků ani

k požadavkům navíc, a to ani formou dodatečné dotace, ani účetní závěrky,

9. konečně závazek ani v rámci schválených požadavků navíc nepřijímat bez souhlasu obou ministrů financí žádná nová, pro finance předjímací opatření nebo je navrhopat Jeho Veličenstvu.

10. Obzvlášť správa válečných resortů prohlašuje, že bez souhlasu správ financí obou států nepřijme žádná opatření, která by od roku 1916 měla za následek novou či další finanční zátěž, neboť ově správy financí, odhlédnuto od poslední splátky mimořádné dotace 312,4 milionu korun určené pro stavby námořnictva, která spadá do roku 1916, nyní nepřebírají žádné závazky sahající za rok 1915.

11. Příslušné návrhy rozpočtů budou každý rok včas dány k nahlédnutí a uplatnění vlivu.

Krediten oder mehreinsprüche eintreten,
9. endlich die Verpflichtung, ohne Zustimmung der beiden Finanzminister auch innerhalb des konzedierten Mehrerfordernisses keine neuen, für die Finanzen weiterhin präjuduzierlichen Maßbahnen selbst einzuführen oder bei Seiner majestät zu beantragen.

10. Insbesondere erklärt die Kriegsverwaltung, keine Maßnahmen ohne Zustimmung der beiden Finanzverwaltungen zu treffen, welche neue oder weitere finanzielle Mehrbelastungen ab 1916 zur Folge haben würden, da die beiden Finanzverwaltungen, abgesehen von der letzten Rate des für die Marinebauten bestimmten außerordentlichen Kredites von 312,4 Millionen Kronen per 5 Millionen Kronen, welche in das Jahr 1916 fällt, über das Jahr 1915 hinaus derzeit keine Verpflichtungen übernehmen.

11. Die jeweiligen Budgetvorlagen sind jedes Jahr den beiden Finanzverwaltungen zur Einsicht und Einflussnahme rechtzeitig mitzuteilen.¹⁵¹⁷

¹⁵¹⁷ Zdroj: PA XL, gmcpz 484 ex 1911.

10.2 Příloha 2: Zákony o flotě

Gesetz, betreffend die deutsche Flotte, vom
14. Juni 1900.

Wir Wilhml, von Gottes Gnaden
Deutscher Kaiser, König von Preußen etc.
Verordnen im namen des Reichs, nach
erfolgter Zustimmung des Bunderaths und
des Reichstags, was folgt:

I. Schiffsbestand.

§ 1.

Es soll bestehen:

1. Die Schlachtflotte aus:
 - 2 Flottenflagsschiffen,
 - 4 Geschwader zu je 8 Linienschiffen,
 - 8 großen Kreuzern und } als Aufklärungs-
 - 24 kleinen Kreuzern } schiffen;
2. die Auslandsflotte: aus
 - 3 großen Kreuzern und
 - 10 kleinen Kreuzern;
3. die Materialreserve: aus
 - 4 Linienschiffen,
 - 3 großen Kreuzern und
 - 4 kleinen Kreuzern.

Auf diesen Sollbestand kommen beu Erlaß
dieses Gesetzes die in derAnlage A
aufgeführten Schiffe in Anrechnung.

§ 2.

Ausgenommen bei Schiffsverlusten sollen
ersetzt werden:

Linienschiffe nach 25 Jahren
Kreuzer nach 20 Jahren.

Die Fristen laufen vom Jahre der
Bewilligung der ersten Rate des zu
ersetzenden Schiffes bis zur Besilligung der
ersten Rate des Ersartschiffes.

Für den Zeitraum von 1901–1917 werden
die Ersatzbauten nach der Anlage B
geregelt.

GESETZ

vom ..., womit der Sollbestand der k. u. k.
Flotte und der Ersatz von Schiffen
festgesetzt wird.

Mit zustimmung beider Häuser des
reichsrates finde Ich anzuordnen wie folgt:

§ 1.

Schiffsbestand.

Die k. u k. Flotte soll bestehen aus:

1. Der Schlachtflotte, zusammengesetzt aus
 - 16 Schlachtschiffen,
 - 12 Kreuzern,
 - 24 Torpedofahrzeuge,
 - 72 Torpedoboote,
 - 12 Unterseebootenn,
 - 8 Donaumonitoren und
 - 12 Donau-Patrouillenbooten,
2. Der Materialreserve, zusammengesetzt
aus
 - 2 Schlachtschiffen,
 - 3 Kreuzern und
 - 6 Torpedofahrzeugen.

§ 2.

Schiffersatz.

1. Es sollen ersetzt werden:
 - Schlachtschiffe, Kreuzer und
 - Donaumonitorre nach 20 Jahren,
 - Torpedofahrzeuge und Unterseeboote nach
 - 15 Jahren,
 - Torpedoboote und Donau-Patrouillenboote
 - nach 12 Jahren.
2. Schiffsverluste sind sogleich zu
ersetzten.

§ 3.

Kosten.

Die Bewilligung der zur Ausführung dieses
Gesetzes erforderlichen Mittel unterliegt
der jährlichen Festsetzung durch die
Delegation der im Reichsrate vertretenen
Königreiche und Länder.

II. Indienststhaltungen.

§ 3.

Bezüglich der Indiensthaltung der Schlachtflotte gelten folgende Grundsätze:

1. Das erste und zweite Geschwader bilden die aktive Schlachtflotte, das dritte und vierte Geschwader die Reserve-Schlachtflotte;
2. Von den aktiven Schlachtflotte sollen sämtliche, von der Reserve-Schlachtflotte die Hälfte der Linienschiffe und Kreuzer dauernd im Dienst gehalten werden;
3. Zu Manövern sollen einzelne, außer Dienst befindliche Schiffe der Reserve-Schlachtflotte vorübergehend in Dienst gestellt werden.

III. Personalbestand.

§ 4.

An Deckoffizieren, Unteoffizieren und Gemeinen der Matrosendivisionen, Werftdivisionen und Torpedoabteilungen sollen vorhanden sein:

1. Volle Besatzungen für die zur aktiven Schlachtflotte gehörigen Schiffe, für die Hälfte der Torpedoboote, die Schulschiffe und die Spezialschiffe;
2. Besatzungsstämme (Maschinenpersonal zwei Drittel, übriges Personal die Hälfte der vollen Besatzungen) für die zur Reserve-Schlachtflotte gehörigen Schiffe sowie für die zweite Hälfte der Torpedoboote;
3. eineinhalbfache Besatzungen für die im Auslande befindlichen Schiffe;
4. ein Zuschlag von v. H. zum Gesamtbedarf.

§ 4.

Dieses Gesetz tritt mit dem Tage seiner Kundmachung in Kraft.¹⁵¹⁸

¹⁵¹⁸ Zdroj: MS/PK, XV-7/9 nr 2248 ex 1911, Montecuccoli Gautschovi, 7. 8. 1911, příloha 3.

IV. Kosten.

§ 5.

Die Bereitstellung der zur Ausführung dieses Gesetzes erforderlichen Mittel unterliegt der jährlichen Festsetzung durch den Reichshaushalt.

§ 6.

Insoweit vom Rechnungsjahre 1901 ab der Mehrbedarf an fortdauernden und einmaligen Ausgaben des ordentlichen Etats der Marineverwaltung den Mehrbetrag der Reichsstempelabgaben über die Summen von 53 708 000 Mark hinaus überstiegt und der fehlbetrag nicht in den sonstigen Einnahmen der Reiches seine Deckung findet, darf der letztere nicht durch Erhöhung oder Vermehrung der indirekten, den Massenverbrauch belasteten Reichsabgaben aufgebracht werden.

V. Schlußbestimmung.

Dieses Gesetz tritt gleichzeitig mit dem noch in dieser Session des Reichstages zur erlassenden Gesetz betreffend Änderung des Reichsstempelgesetzes vom 27. April 1894 und dem Gesetz betreffend die Abänderung des Zolltarifgesetzes in Kraft. Das Gesetz, betreffend die deutsche Flotten, vom 10. April 1898, wird aufgehoben.¹⁵¹⁹

¹⁵¹⁹ Zdroj: Uhle-Wettler, s. 483–484.

10.3 Příloha 3: Srovnání vybraných válečných lodí evropských států¹⁵²⁰

10.3.1 Malé křižníky

<i>Jméno (stát)</i>	<i>Aspern (RU)</i>	<i>Argodat (I)</i>	<i>Nymphe (N)</i>	<i>Hyacinth (VB)</i>
<i>Spuštění na vodu</i>	5/1899	10/1899	1899	10/1898
<i>Výtlak</i>	2563 tun max	1530 tun max	2650 tun norm.	5600 tun norm.
<i>Rychlost</i>	20 uzlů max	23,1 uzle max	21 uzlů konst.	19,5 uzle konst.
<i>Střední děla</i>	8 x 12 cm	–	6 x 10,25 cm	11 x 15 cm
<i>Lehká děla</i>	10 x 47 mm	12 x 7,5 cm	–	6 x 76; 4 x 47 mm
<i>Pancíř (paluba)</i>	25 +25 mm	20 mm	50 mm	75 mm

10.3.2 Průzkumné křižníky

<i>Jméno (stát)</i>	<i>A. Spaun (RU)</i>	<i>Chester (USA)</i>	<i>Augsburg (N)</i>	<i>Bellona (VB)</i>
<i>Spuštěna</i>	10/1909	6/1907	7/1909	3/1909
<i>Výtlak</i>	4007 max	4687 max	4350 norm.	3300 norm.
<i>Rychlost</i>	27,07 max	24 max	21 konst.	25 konst.
<i>Střední děla</i>	7 x 10 cm	2 x 12,5 cm	12 x 10,5 cm	10 + 1 x 10 cm
<i>Lehká děla</i>	1 x 47 mm	6 x 7,6 cm	4 x 5,2 cm	4 x 47 mm
<i>Pancíř paluba</i>	20 mm	25 mm část	50 mm	25 mm
<i>Pancíř boky</i>	60 mm	51 mm	–	–

<i>Jméno (stát)</i>	<i>Helgoland (RU)</i>	<i>Quarto (I)</i>	<i>Marsala (I)</i>	<i>Dublin (VB)</i>
<i>Spuštěna</i>	11/1912	8/1911	3/1912	4/1912
<i>Výtlak</i>	4010 max	3442 max	4141 max.	5400 norm.
<i>Rychlost</i>	27 max	28,61 max	27,5 konst.	25 konst.
<i>Střední děla</i>	9 x 10 cm	6 x 11,75 cm	6 x 11,75 cm	8 x 1,52 cm
<i>Lehká děla</i>	1 x 6,6 cm	6 x 7,5 cm	6 x 7,5 cm	1 x 7,5 +4 x 47 mm
<i>Pancíř paluba</i>	20 mm	40 mm	40 mm	50 mm
<i>Pancíř boky</i>	60 mm	–	–	75 mm

<i>Jméno (stát)</i>	<i>K, L, M (RU)</i>	<i>Carlo Mirabello (I)</i>	<i>Frankfurt (N)</i>	<i>Constance (VB)</i>
<i>Spuštěna</i>	? od 1915	12/1915	3/1915	9/1915
<i>Výtlak</i>	cca 5600 max	2040 max	6601 max	3750 norm.
<i>Rychlost</i>	29,5–30	33,74 max	27,5 konst.	28,5 konst.
<i>Střední děla</i>	14 x 12 cm	7 x 12 cm	8 x 14,75 cm	4 x 15 cm
<i>Lehká děla</i>	–	–	2 x 8,8 cm	2 x 7,5 cm
<i>Pancíř paluba</i>	?	–	40 mm	25 mm
<i>Pancíř boky</i>	?	–	60 mm	75 mm

¹⁵²⁰ F – Francie, I – Itálie, J – Japonsko, N – Německo, Ř – Řecko, RU – Rakousko-Uhersko, VB – Velká Británie. Vzhledem k přezbrojování, převodům mezi jednotkami a skutečnosti, že v některých případech jsou známy pouze údaje pro třídu jako celek, nikoliv pro konkrétní plavidlo, se jedná pouze o přibližné údaje. Nejsou uváděny kulometry a rozlišovány typy děl jednotlivých ráží. Založeno na BILZER, *Die Torpedoschiffe und Zerstörer*; SIECHE, *Die Schlachtschiffe*; TÝŽ, *Die Kreuzer*; FRACCAROLI, *Italian Warships*; *Jane's Fighting Ships* a *Wikipedia: The Free Encyclopedia* [online], německá a anglická verze, dostupné z <https://en.wikipedia.org> a <https://de.wikipedia.org>.

10.3.3 Pancéřové a bitevní křižníky

<i>Jméno (stát)</i>	<i>Sankt Georg (RU)</i>	<i>F. Ferruccio (I)</i>	<i>Roon (N)</i>	<i>Jules Ferry (F)</i>
<i>Spuštěna</i>	12/1903	4/1902	6/1903	8/1903
<i>Výtlak</i>	8199 max	8100 max	10 266 max	cca 12 400
<i>Rychlost</i>	22,01 max	19,5 konst.	21,4 max	22 konst.
<i>Těžká děla¹⁵²¹</i>	2 x 24 cm	1 x 25; 2 x 20 cm	4 x 20,5 cm	4 x 19,4 cm
<i>Střední děla</i>	5 x 19; 4 x 15 cm	14 x 15 cm	10 x 15 cm	16 x 16,4 cm
<i>Lehká děla</i>	9 x 6,6 cm; 8 x 47 mm; 4x 37 mm	10 x 7,5 cm; 6 x 47 mm	14 x 8,8 cm	24 x 47 mm
<i>Pancíř paluba</i>	18 + 18 mm	37 mm	60 mm	25 mm
<i>Pancíř boky</i>	165–210 mm	150 mm	80–100 mm	71–152 mm
<i>„ dělové. věže</i>	200 mm	150 mm	150 mm	200 mm
<i>„ baterie</i>	150 mm	–	100 mm	200 mm

<i>Jméno (stát)</i>	<i>San Giorgio (I)</i>	<i>Giorgios Averoff (Ř)</i>	<i>Von der Tann (N)</i>	<i>Indefatigable (VB)</i>
<i>Spuštěna</i>	7/1908	3/1910	3/1909	10/1909
<i>Výtlak</i>	11 300 max	10 200 max	21 300 max	22 485 max
<i>Rychlost</i>	23,2 max	23,9 max	25 konst.	25 konst.
<i>Těžká děla</i>	4 x 25 cm	4 x 23,4 cm	8 x 28 cm	8 x 30,5 cm
<i>Střední děla</i>	8 x 18,75 cm	8 x 19 cm	10 x 15 cm	11 x 12 cm
<i>Lehká děla</i>	18 x 7,5 cm	16 x 7, cm; 4 x 47 mm	16 x 8,8 cm	4 x 47 mm
<i>Pancíř paluba</i>	50 mm	40 mm	50 mm	64 mm
<i>Pancíř boky</i>	203 mm	80–200 mm	250 mm	102–152 mm
<i>„ dělové. věže</i>	203 mm	200 mm	230 mm	178 mm
<i>„ baterie</i>	–	–	112 mm	–

<i>Jméno (stát)</i>	<i>Goeben (N)</i>	<i>Hiei (J)</i>	<i>Derfflinger (N)</i>	<i>Repulse (VB)</i>
<i>Spuštěna</i>	3/1911	11/1912	3/1913	1/1916
<i>Výtlak</i>	25 400 max	37 187 max	31 200 max	32 740 max
<i>Rychlost</i>	28 max	30 max	26,5 max	31,7 max
<i>Těžká děla</i>	10 x 28 cm	8 x 35,6 cm	8 x 30,5 cm	6 x 38,1 cm
<i>Střední děla</i>	12 x 15 cm	16 x 15,2 cm	12 x 15 cm	6 x 10,2 cm
<i>Lehká děla</i>	12 x 8,8 cm	8 x 7,6 cm	12 x 8,8 cm	2 x 7,6 cm
<i>Pancíř paluba</i>	76,2 mm	69,85 mm	80 mm	64 mm
<i>Pancíř boky</i>	100–280 mm	76–203 mm	30–300 mm	76–152 mm
<i>„ dělové. věže</i>	230 mm	228,6 mm	270 mm	229 mm
<i>„ baterie</i>	100 mm	150 mm	150 mm	–

¹⁵²¹ Podle Jahresberichtu der k. u. k. Kriegsmarine byly do roku 1902 včetně mezi těžká děla počítány ráže 17 cm a větší, do roku 1911 ráže 21 cm a větší a od roku 1912 ráže 28 cm a větší.

10.3.4 Bitevní lodě

<i>Jméno (stát)</i>	<i>Eh. Ferdinand Max (RU)</i>	<i>Napoli (I)</i>	<i>Africa (VB)</i>	<i>Dreadnought (VB)</i>
<i>Spuštěna</i>	5/1905	9/1905	5/1905	2/1906
<i>Výtlak</i>	11 596 max	13 995 max	17 500 max	21 060 max
<i>Rychlost</i>	19,2 max	22,15 max	18,95 max.	21 konst.
<i>Těžká děla</i>	4 x 24 cm	2 x 30,5 cm	4 x 30,48; 4 x 23,38 cm	10 x 30,5 cm
<i>Střední děla</i>	12 x 19 cm	12 x 20 cm	10 x 15,24 cm	–
<i>Lehká děla</i>	12 x 6,6 cm; 4 x 47 mm	24 x 7,5 cm	12 x 7,6 cm; 14 x 47 mm	27 x 7,6 cm
<i>Pancíř paluba</i>	55 mm	37 mm	64 mm	76 mm
<i>Pancíř boky</i>	210 mm	250 mm	200–225 mm	102–279 mm
<i>„ dělové. věže</i>	210 mm	203 mm	200 mm	305 mm
<i>„ baterie</i>	170 mm	80 mm	175 mm	–

<i>Jméno (stát)</i>	<i>Zrinyi (RU)</i>	<i>Dante Alighieri (I)</i>	<i>Colossus (VB)</i>	<i>Orion (VB)</i>
<i>Spuštěna</i>	4/1910	8/1910	4/1910	8/1910
<i>Výtlak</i>	15 596 max	21 600 max	22 250 max	25 000 max
<i>Rychlost</i>	20 konst.	22,83 max	21,3 max.	21 konst.
<i>Těžká děla</i>	4 x 30,5; 8 x 24 cm	12 x 30,5 cm	10 x 30,5	10 x 34,3 cm
<i>Střední děla</i>	20 x 10 cm	20 x 11,75 cm	16 x 10,2 cm	16 x 10,2 cm
<i>Lehká děla</i>	6 x 6,6 cm; 5 x 47 mm	13 x 7,5 cm	–	–
<i>Pancíř paluba</i>	48 mm	40 mm	102 mm	102 mm
<i>Pancíř boky</i>	100–230 mm	250 mm	203–309 mm	305 mm
<i>„ dělové. věže</i>	250 mm	230 mm	280 mm	280 mm
<i>„ baterie</i>	120 mm	100 mm	–	–

<i>Jméno (stát)</i>	<i>Viribus Unitis (RU)</i>	<i>Conte di Cavour (I)</i>	<i>Courbet (F)</i>	<i>Kaiser (N)</i>
<i>Spuštěna</i>	6/1911	8/1911	9/1911	3/1911
<i>Výtlak</i>	21 255 max	24 300 max	23 850 max	27 000 max
<i>Rychlost</i>	20,49 max.	22 max	20,74 max.	23,46 max
<i>Těžká děla</i>	12 x 30,5 cm	13 x 30,5 cm	12 x 30,5 cm	10 x 30,5 cm
<i>Střední děla</i>	12 x 15 cm	18 x 11,75 cm	22 x 13,8 cm	14 x 15 cm
<i>Lehká děla</i>	18 x 6,6 cm; 2 x 47 mm	13 x 7,5 cm	4 x 47 mm	12 x 8,8 cm
<i>Pancíř paluba</i>	48 mm	40 mm	70 mm	100 mm
<i>Pancíř boky</i>	280 mm	250 mm	180–270 mm	120–350 mm
<i>„ dělové. věže</i>	280 mm	250 mm	290 mm	300 mm
<i>„ baterie</i>	180 mm	125 mm	175 mm	170 mm

<i>Jméno (stát)</i>	<i>Andrea Doria (I)</i>	<i>New York (USA)</i>	<i>Queen Elizabeth (VB)</i>	<i>Bretagne (F)</i>
<i>Spuštěna</i>	3/1913	10/1912	10/1913	4/1913
<i>Výtlak</i>	24 729 max	28 822 max	33 790 max	26 000 max
<i>Rychlost</i>	21,3 max	21,47 max	25 konst.	20 konst.
<i>Těžká děla</i>	13 x 30,5 cm	10 x 35,6 cm	8 x 38,1 cm	10 x 34 cm
<i>Střední děla</i>	16 x 15 cm	21 x 12,7 cm	16 x 152 cm	22 x 13,86 cm
<i>Lehká děla</i>	13 x 7,5 cm	4 x 47; 2 x 37 mm	2 x 7,6 cm	7 x 47 mm
<i>Pancíř paluba</i>	40 mm	50 mm	76 mm	40 mm
<i>Pancíř boky</i>	250 mm	254–305 mm	330 mm	270 mm
<i>„ dělové. věže</i>	240 mm	256 mm	230 mm	340 mm
<i>„ baterie</i>	152 mm	165; 279 mm	150 mm	170 mm

<i>Jméno (stát)</i>	<i>Ersatz Monarch (RU)</i>	<i>F. Caracciolo (I)</i>	<i>Revenge (VB)</i>	<i>Bayern (F)</i>
<i>Spuštěna</i>	? od 1915	? od 1915–1920	5/1915	2/1915
<i>Výtlak</i>	24 108 max	34 000 konst.	30 450 konst.	28 530 konst.
<i>Rychlost</i>	21 konst.	28 konst.	21,9 max.	22 max
<i>Těžká děla</i>	10 x 35 cm	8 x 37,5 cm	8 x 38,1 cm	8 x 38 cm
<i>Střední děla</i>	14 x 15 cm	12 x 15 cm	14 x 152 cm	16 x 15 cm
<i>Lehká děla</i>	20 x 9 cm; 2 x 47 mm	–	2 x 7,6 cm	2 x 8,8 cm
<i>Pancíř paluba</i>	36 mm	51 mm	102 mm	120 mm
<i>Pancíř boky</i>	140–310 mm	300 mm	330 mm	350 mm
<i>„ dělové. věže</i>	340 mm	400 mm	330 mm	350 mm
<i>„ baterie</i>	150 mm	220 mm	150 mm	170 mm

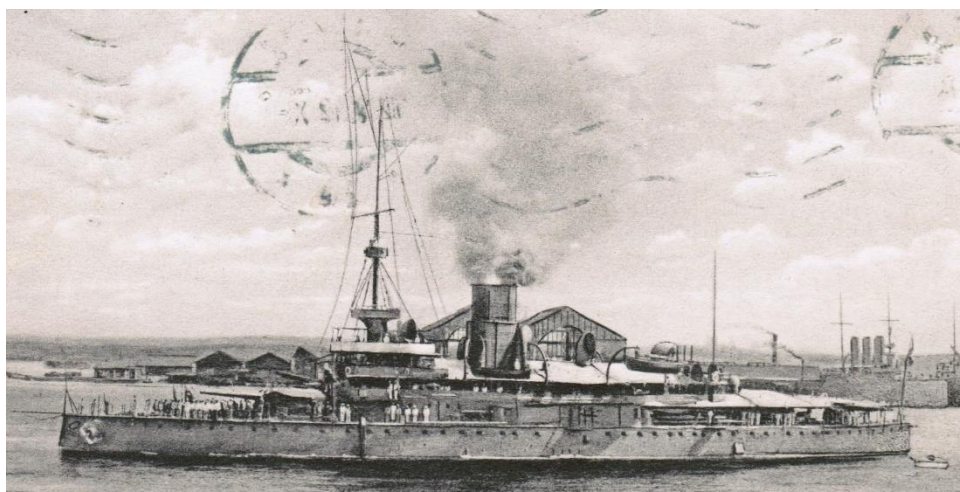
10.3.5 Rakousko-uherské a italské torpédoborce

<i>Třída (stát)</i>	<i>Huszár (RU)</i>	<i>Soldato 1 (I)</i>	<i>Soldato 2 (I)</i>	<i>Indomito (I)</i>
<i>Stavěny</i>	11/1904–2/11	7/1905–6/10	10/1905–4/10	6/1910–7/14
<i>Počet</i>	12	6 (parní)	4 (dieselové)	6
<i>Výtlak</i>	420 max	412 max	424 max	770 max
<i>Rychlost</i>	28,5–29 max	27,9–28,78 max	28,5–29,11 max.	33,88–35,79 max
<i>Akční rádius</i>	500 mil/28 uzlů	400/23,5; 1500/12	400/24; 1600/12	500/25; 1200/14
<i>Torpédomety</i>	2x 45 cm	3 x 44,25 cm	3 x 44,25 cm	2 x 44,25 cm
<i>Střední děla</i>	–	–	–	1 x 11,75 cm
<i>Lehká děla</i>	1 x 6,6 cm; 7 x 47 mm	4 x 7,5 cm	4 x 7,5 cm	4 x 7,5 cm

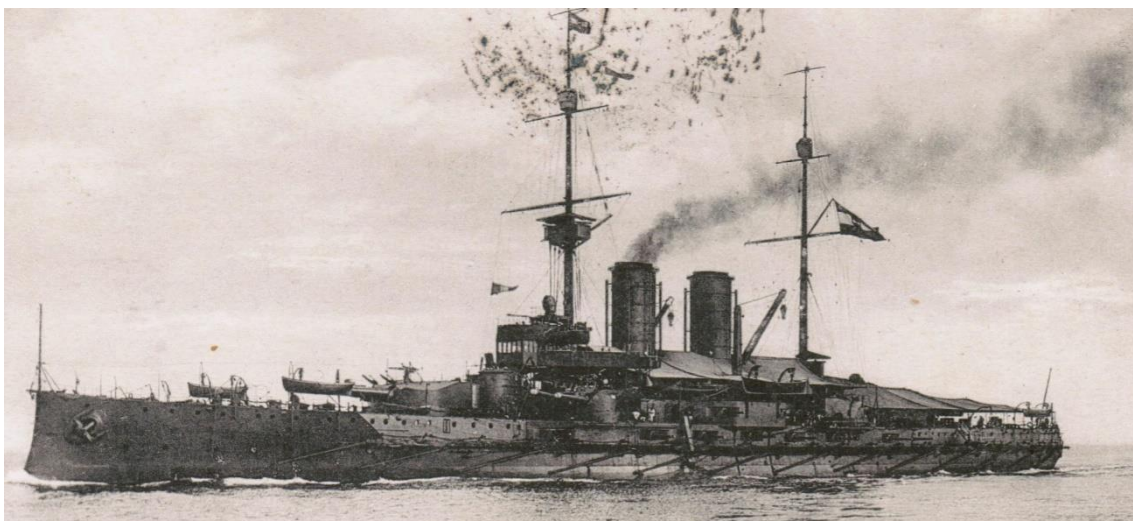
<i>Třída (stát)</i>	<i>Tátra (RU)</i>	<i>Ardito (I)</i>	<i>Animoso (I)</i>	<i>Pilo (I)</i>
<i>Stavěny</i>	10/1910–8/14	2/1912–4/14	4/1912–5/14	8/1913–3/16
<i>Počet</i>	6	2	2	8
<i>Výtlak</i>	1050 max	790 max	840 max	850 max
<i>Rychlost</i>	32,6 max	32,8–33,4 max	36,1 max	30,4–33,8 max
<i>Akční rádius</i>	1200/20	350/29; 1200/12	300/27; 950/14	370/28; 2000/12
<i>Torpédomety</i>	4 x 45 cm	2 x 44,25 cm	2 x 44,25 cm	4 x 44,25 cm
<i>Střední děla</i>	2 x 10 cm	1 x 11,75 cm	1 x 11,75 cm	–
<i>Lehká děla</i>	6 x 6,6 cm	4 x 7,5 cm	4 x 7,5 cm	7 x 7,5 cm

<i>Třída (stát)</i>	<i>Eraatz Triglav (RU)</i>	<i>Sirtori (I)</i>	<i>La Masa (I)</i>
<i>Stavěny</i>	8/1916–12/17	2/1916–7/17	9/1916–3/19
<i>Počet</i>	4	4	8
<i>Výtlak</i>	1050 max	850 max	850 max
<i>Rychlost</i>	32,8–33,8 střed.	32–33,6 max	31,2–32,7 max
<i>Akční rádius</i>	560/32,5	400/29; 2000/14	410/28,5; 2230/12,5
<i>Torpédomety</i>	4 x 45 cm	4 x 44,25 cm	4 x 44,25 cm
<i>Střední děla</i>	2 x 10 cm	6 x 10 cm	4 x 10 cm
<i>Lehká děla</i>	9 x 6,6 cm	4 x 7,5 cm	2 x 7,5 cm

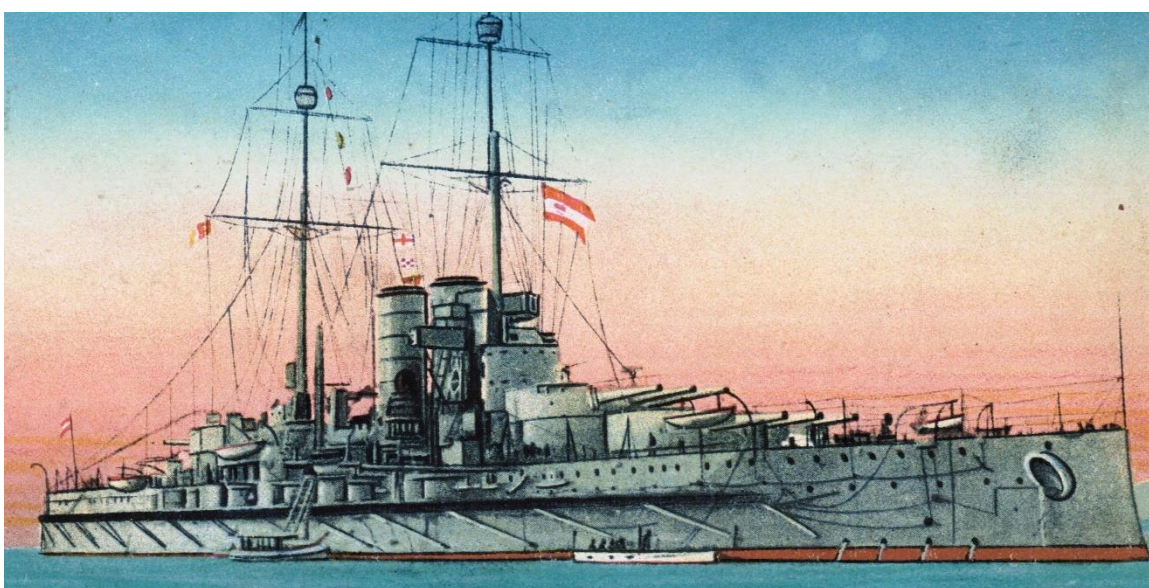
10.4 Příloha 4: Obrazové materiály

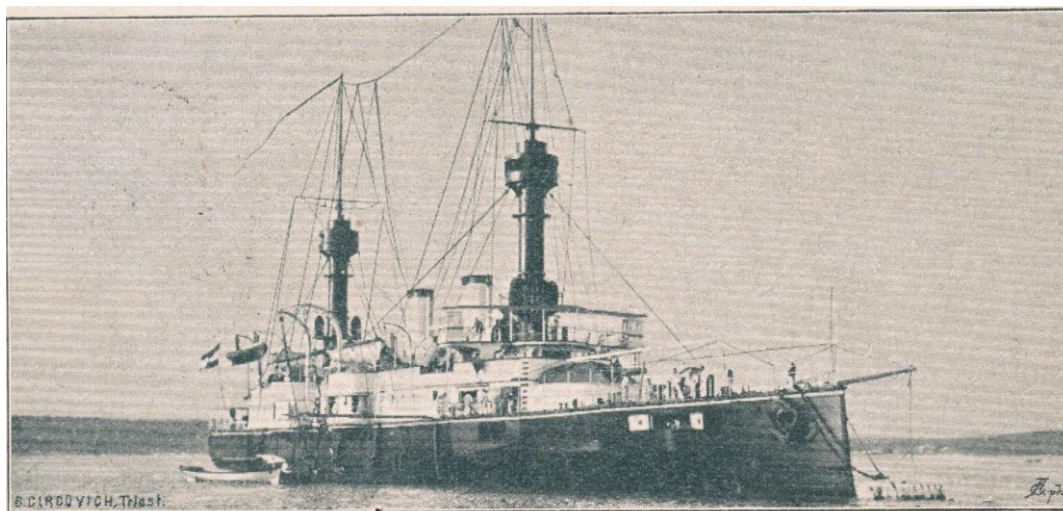
Lod' obrany pobřeží Wien

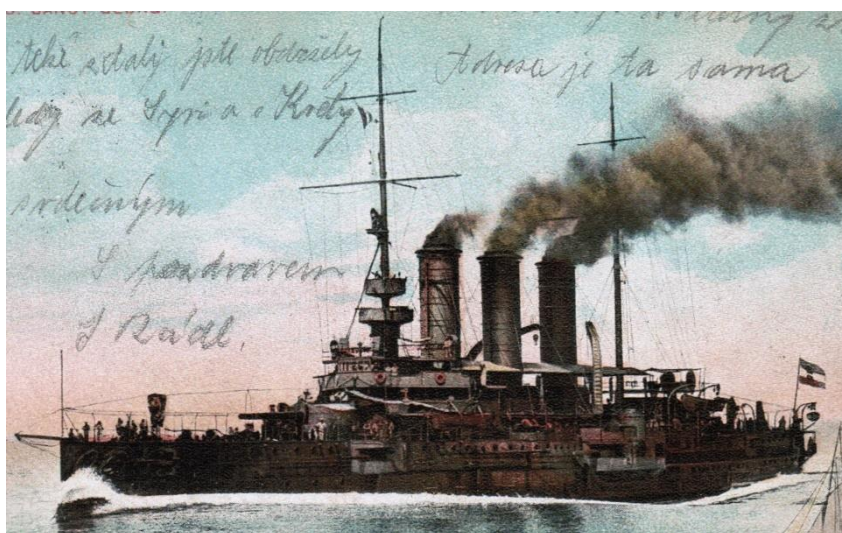
Bitevní lod' Erzherzog Franz Ferdinand

Bitevní lod' Tegetthoff

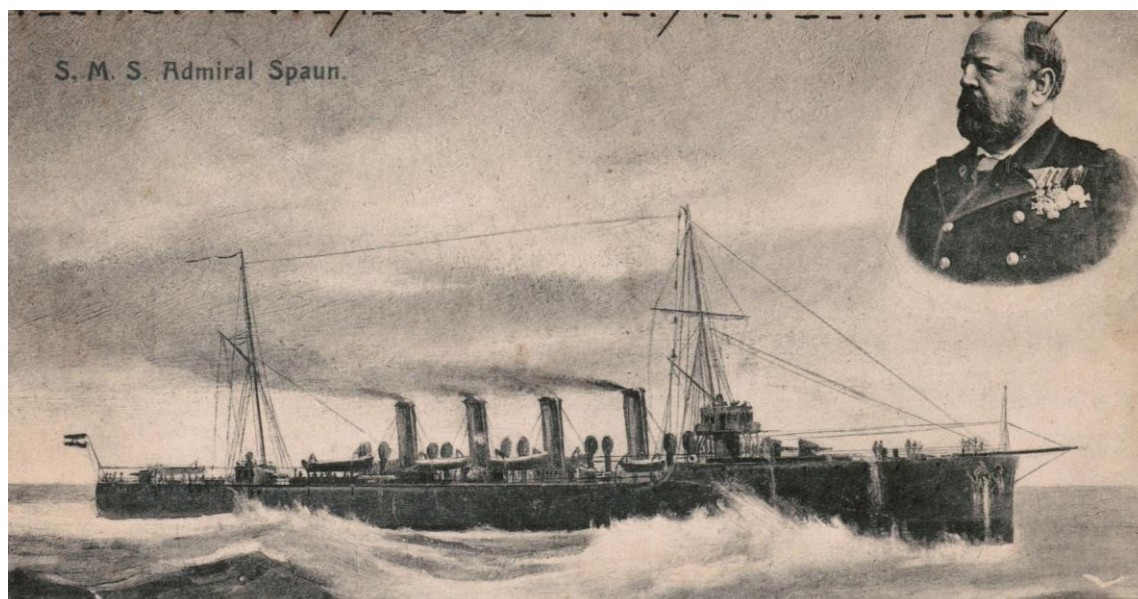
Pancéřový křižník Kaiserin und Königin Maria Theresia

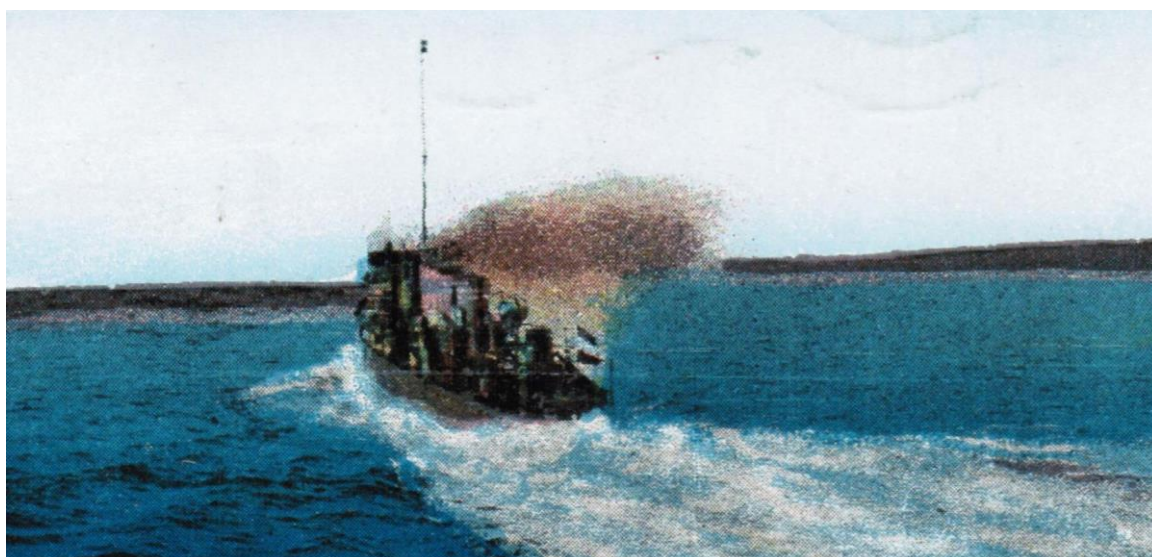
Pancéřový křižník Sankt Georg

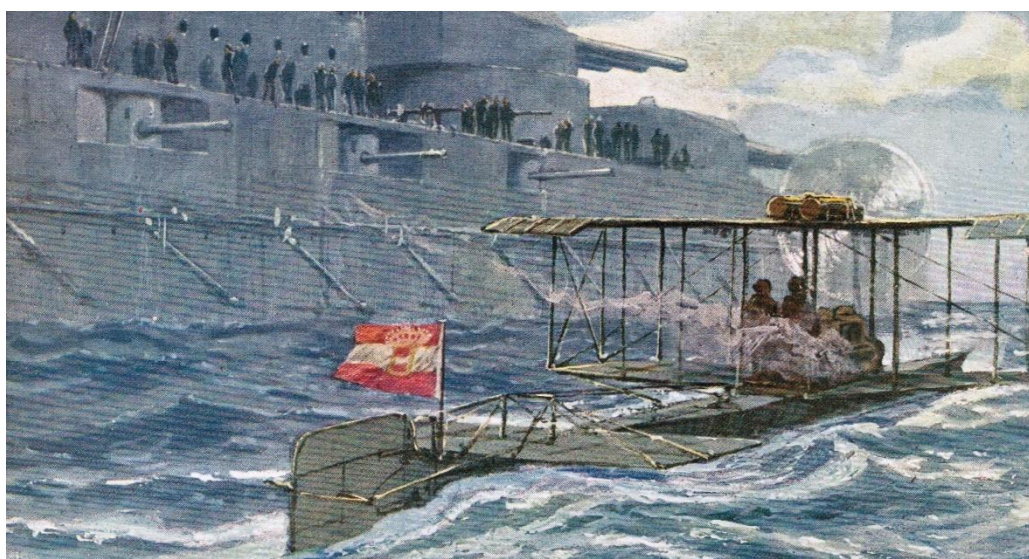
Německý bitevní křižník Goeben

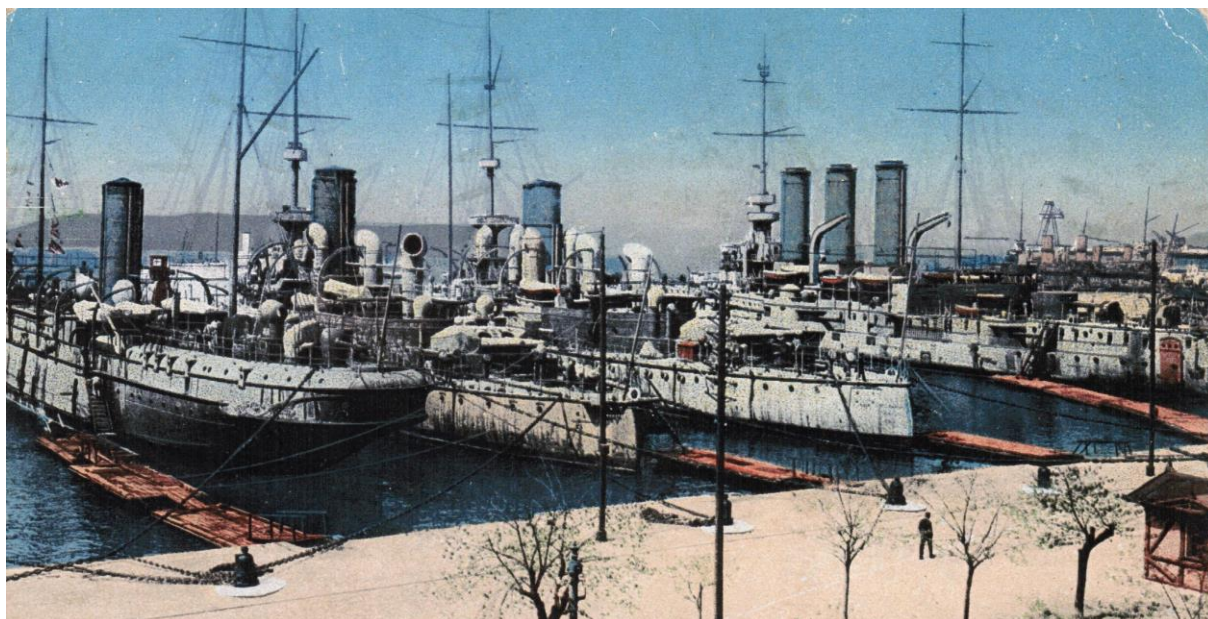
Průzkumný křižník Admiral Spaun

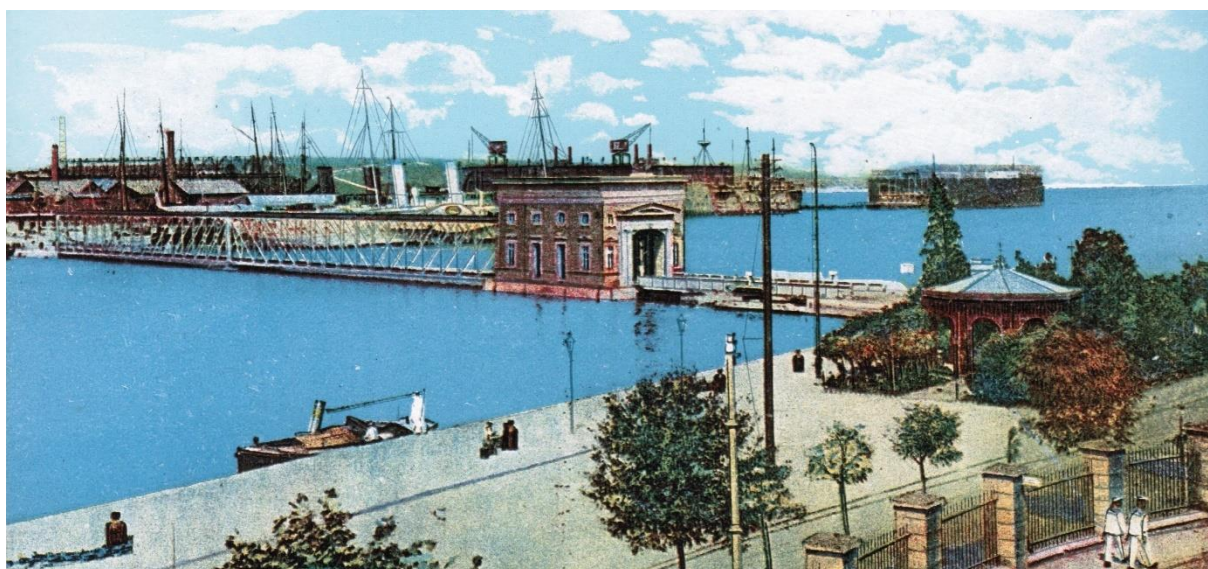
Štíromořský torpédový člun

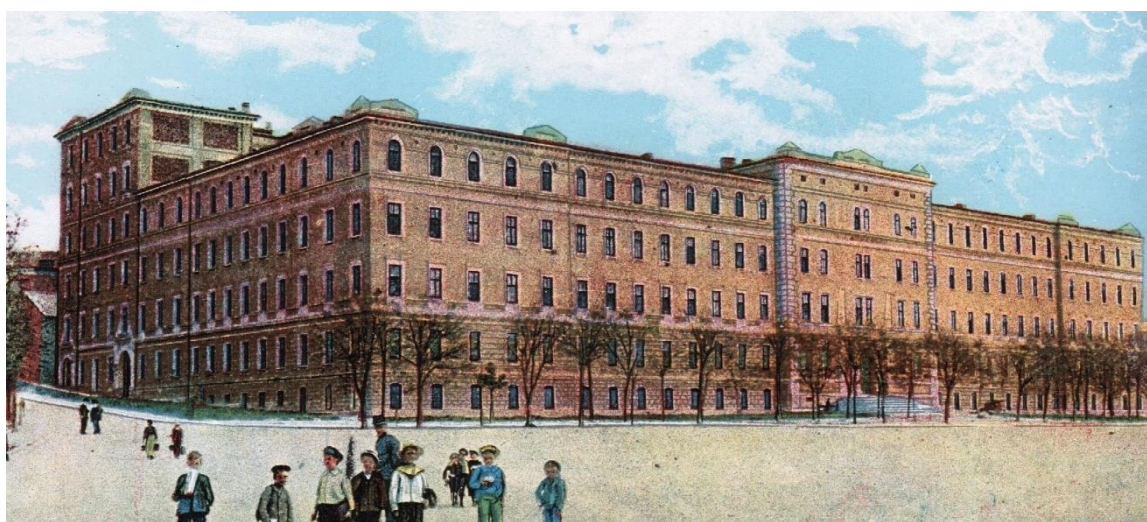
Startující hydroplán, v pozadí bitevní loď třídy Tegetthoff

Pula, lodě v rezervě. Zcela vpravo Sankt Georg, uprostřed dvě jednotky třídy Monarch

Pula, Olivový ostrov s námořním arsenálem

Pula, škola strojníků